महाराष्ट्र शासन

Govt. of Maharashtra

GOM-mahaeoffice1
GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT
GAD-(DESK-6)

SUBJECT

Main Category	: General
Sub Category	:
Description	: महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियम 2005 मध्ये सुधारणा करणे बाबत...

OTHER DETAILS

Language	: मराठी
Remarks	: .
Previous References	:
Later References	:

Note # 1

सा.प्र.वि/माहिती(का-6)

महसूल व वन विभागाची टिपणी व त्यासोबतचा विभागीय आयुक्त पुणे यांच्या अध्यक्षतेखाली नेमलेल्या समितीचा **"नागरिकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना"** या विषयाच्या अनुषंगानेमाहिती अधिकार अधिनियम 2005 मध्ये सुधारणा करण्याबाबतचा अहवाल कृपया पहावा.

2. नागरिकांचे जीवनमान सुकर करण्याबाबत उपाययोजना सुचविण्याच्या अनुषंगाने विभागीय आयुक्त, पुणे यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती नेमण्यात आली होती. सदर समितीने दिनांक 22 मे 2025 रोजी आपल्या अहवालाद्वारे विविध विषयांवरील उपाययोजना महसूल व वन विभागास सादर केल्या आहेत.सदर अहवालामध्ये पृष्ठ क्रमांक 178 ते 180 वर माहिती अधिकार अधिनियम, 2005 मध्ये सुधारणा करण्याच्या अनुषंगाने प्रस्तावित सुधारणा, त्यासाठीची मंत्रिमंडळ टिपणी आणि निर्गमित करावयाच्या अधिसूचनेचे प्रारूप शासनास सादर करण्यात आलेले आहे. माहिती अधिकार अधिनियम हा सामान्य प्रशासन विभागाशी संबंधित विषय असल्याने महसूल व वन विभागाने सदर प्रस्ताव पुढील कार्यवाहीसाठी सामान्य प्रशासन विभागाकडे पाठविला आहे.

3. उपरोक्त अहवालामध्ये माहिती अधिकार अधिनियमातखालील प्रमाणे सुधारणा सुचविण्यात आल्या आहेत

(1) अधिनियमामध्ये "वैयक्तिक माहिती" या शब्दाची व्याख्या समाविष्ट करावी.

(2) अर्जदाराची ओळख पटविण्यासाठी अर्जाबरोबर ओळखीचा पुरावा अनिवार्य करावा.

(3) अर्जामध्ये माहिती मागण्याचे प्रयोजन नमूद करणे बंधनकारक करावे.

(4) पूर्वी दिलेली माहिती पुन्हा मागितल्यास, पूर्वीच्या पत्रव्यवहाराचा संदर्भ देऊन अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद करावी.

(5) वारंवार व मोठ्या संख्येने अर्ज करणाऱ्या नागरिकांना"काळ्या यादीत" समाविष्ट करण्याचे अधिकार राज्य माहिती आयुक्तांना द्यावेत.

(6) अर्जामध्ये मोबाईल क्रमांक नमूद करणे अनिवार्य करून, सदर क्रमांकावर व्हॉट्सअॅपद्वारे दिलेली माहिती ग्राह्य मानावी.

4. प्रस्तुत प्रकरणाच्या अनुषंगाने नमूद करण्यात येते की उपरोक्त परिच्छेद 3 मधील अनुक्रमांक 1, 3 व 5 येथील तरतुदीसाठी माहिती अधिकार अधिनियम 2005 यामध्ये सुधारणा करावी लागेल. अनुक्रमांक 2, 4 व 6 येथील तरतुदी महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियम 2005 मध्ये सुधारणा करून लागू करता येतील. माहिती अधिकार अधिनियम, 2005 हा केंद्र सरकारद्वारे तयार करण्यात आलेला आणि भारताच्या संसदेने संमत केलेला कायदा आहे. त्यामुळे अधिनियमामध्ये थेट दुरुस्ती करणे ही बाब राज्य शासनाच्या

आधिकारकक्षेत येत नाही. तथापि,आधीनियमाच्या कलम 27 अन्वये राज्य शासनास या अधिनियमाची प्रभावी अंमलबजावणी करण्यासाठी आवश्यक नियम तयार करण्याचे अधिकार आहेत. त्यामुळे ज्या बाबी मूळ अधिनियमाशी विसंगत नाहीत, त्या राज्य शासनाच्या स्तरावर नियमांमध्ये दुरुस्ती करून लागू करता येतील. तसेच ज्या बाबींसाठी मूळ अधिनियमात सुधारणा आवश्यक आहे, त्याबाबत केंद्र शासनास शिफारस सादर करता येईल.

5. सामान्य प्रशासन विभागातील"माहिती" कार्यासनामार्फत माहिती अधिकार अधिनियम, राज्य माहिती आयोग तसेच ऑनलाईन RTI पोर्टल या संदर्भातील कामकाज हाताळले जाते. या कामकाजादरम्यान असे निदर्शनास आले आहे की माहिती अधिकार अधिनियमाचा काही नागरिकांकडून मोठ्या प्रमाणावर दुरुपयोग केला जात आहे. माहिती अधिकार अर्ज प्रथम व द्वितीय अपील यामध्ये मोठ्या प्रमाणात वाढ झालेली असून गरजवंतांना माहिती मिळण्यास विलंब होत आहे.सदर वस्तुस्थिती विचारात घेता, माहिती अधिकार अधिनियमाच्या अंमलबजावणीच्या अनुषंगाने विभागीय आयुक्त यांनी सुचविलेल्या सुधारणा व्यतिरिक्तही आणखी काही सुधारणा करणे आवश्यक आहे.

6. माहिती अधिकार अधिनियमाच्या दुरुपयोगाची खालील उदाहरणे निदर्शनास आलेली आहे

(1) एकाच व्यक्तीकडून वारंवार अर्ज करणे :- काही विशिष्ट नागरिक विविध विभागाकडे वारंवार माहिती अधिकार अर्ज सादर करत आहेत. उदा. राज्य माहिती आयोग, औरंगाबाद खंडपीठाने दिनांक 26 जून 2024 रोजी श्री. केशवराज निंबाळकर या एकाच व्यक्तीचे 2788 द्वितीय अपील एकाच आदेशाने निकाली काढलेले आहेत. आयोगाच्या एकाच खंडपीठात जर इतके अपील दाखल होत असतील तर सदर नागरिकाने संपूर्ण राज्यभरात दाखल केलेल्या माहिती अधिकार अर्जांची संख्या हजारोच्या संख्येमध्ये असण्याची शक्यता आहे. सदर बाब केवळ उदाहरणादाखल नमूद केली असून असे अनेक नागरिक मोठ्या प्रमाणावर अर्ज सादर करत आहेत.

(2) अवास्तव आणि व्यापक माहितीची मागणी करणे :-"सर्व फायली", "संपूर्ण नोंदी", "सर्व निर्णय" अशा शब्दप्रयोगांचा वापर करून मोठ्या प्रमाणावर तसेच खूप जुन्या अभिलेखाची मागणी केली जाते. अशी माहिती तयार करणे अत्यंत वेळखाऊ आणि कधी कधी अशक्यप्राय असते.

(3) वैयक्तिक स्वार्थासाठी माहिती मागविणे :- काही अर्जदार प्रशासकीय कामकाजातील त्रुटी शोधून अधिकाऱ्यांना दबावाखाली आणण्याचा प्रयत्न करतात. काहीजण वैयक्तिक लाभ अथवा व्यावसायिक स्पर्धात्मक फायद्यासाठी मोठ्या प्रमाणावर अर्ज सादर करतात. "कर नाही त्याला डर कशाला" हे तत्व मान्य केले तरी अशा अर्जांवर कार्यवाही करण्यासाठी प्रशासनाचा खूप मोठा वेळ खर्च पडतो.

(4) प्रतिशोधात्मक हेतूने अर्ज करणे :- काही व्यक्ती माहिती अधिकार अर्जाचा

वापर एखाद्या अधिकाऱ्याला त्रास देण्यासाठी करतात.

(5) दारिद्र्य रेषेखालील कार्डाचा दुरूपयोग :- बरेचसे नागरिक वीस ते पंचवीस वर्षांपूर्वीचे दारिद्र्यरेषेच्या यादीतील नावाचा दाखला सादर करून मोठ्या प्रमाणावर माहिती मागतात. किंवा काही नागरिक मुद्दामहुन दारिद्र्यरेषेखालील व्यक्तींच्या नावाने माहिती मागतात. दारिद्र्य रेषांच्या याद्या अनेक वर्षापासून अद्यावत झालेल्या नाही. तसेच सदर प्रमाणपत्राची खातरजमा करण्याची व्यवस्था जन माहिती अधिकारी यांच्याकडे नसते.

7. उपरोक्त कारणांमुळे कोणतेही जनहित साध्य न होण्याऱ्या माहिती अधिकार अर्जांच्या संख्येत मोठ्या प्रमाणात वाढ झालेली असून त्याचे खालील दुष्परिणाम आढळून येत आहे.

(1) प्रशासकीय ताण :- प्रशासनातील अधिकाऱ्यांना मोठ्या प्रमाणात वेळ व मनुष्यबळ माहिती अधिकार अर्जावर खर्च करावे लागते. अनेक अधिकाऱ्यांचा 50 ते 75 टक्के वेळ माहिती अधिकार अर्जांवरील कार्यवाहीत जातो. त्यामधून कोणतेही सार्वजनिक हीत साध्य होणार नसले तरी अधिकाऱ्यांना शास्तीच्या भीतीपोटी माहिती अधिकार अर्जांना वेळ द्यावा लागतो. परिणामतः ज्या कामासाठी करदात्यांच्या पैशातून अधिकाऱ्यांना वेतन देण्यात येते त्या कामाला न्याय मिळत नाही. हा करदात्यांच्या पैशाचा एक प्रकारचा अपव्यय आहे

(2) अपीलांच्या संख्येत वाढ :- मोठ्या प्रमाणावर अर्जांमुळे प्रथम व द्वितीय अपीलात प्रचंड वाढ झाली असून, सध्या राज्य माहिती आयोगाकडे जवळपास 1 लाख अपील प्रलंबित आहेत. अपील निकाली लागण्यासाठी सरासरी 2 ते 3 वर्षांचा कालावधी लागत आहे.

(3) जनतेतील अविश्वास: मोठ्या प्रमाणात अर्ज व अपील यामुळे खऱ्या गरजवंतांना माहिती मिळण्यास अडचणी निर्माण होतात. अपील वेळेत सुनावण्यासाठी येत नसल्यामुळे अपीलाची तरतूद प्रभावी ठरत नाही. अपीलाच्या विलंबामुळे नागरिकांचा कायद्यावरील विश्वास कमी होत आहे.त्यामुळे नागरिक संपूर्ण व्यवस्थेवरच शंका उपस्थित करतात.

8. माहिती अधिकार अधिनियमाचा दुरुपयोग होत असल्याची बाब माननीय सर्वोच्च न्यायालय, विविध उच्च न्यायालय व केंद्रीय माहिती आयोग यांच्या सुद्धा निदर्शनास आलेली असल्याचे आढळून येते. याबाबत विविध न्यायालय तसेच केंद्रीय माहिती आयोगाने खालील प्रमाणे निरीक्षणे नोंदविली आहेत.

(१) माननीय सर्वोच्च न्यायालय – CBSE & Anr. v/s Aditya Bandopadhyay (Civil Appeal No. ६४५४/२०११)

"The act should not be allowed to misuse or abuse or to become a tool to abstract the national development and integration or to destroy the peace, tranquility and harmony among its citizens, nor should eat be converted into a tool of oppression or intimidation of honest official striving to

their duty. Nation does not want scenarios where ७५ % of the staff of public authorities spend ७५% of their time in collecting and furnishing information to applicants instead of discharging there regular duties. The threat of penalties under the RTI act and pressure of the authorities under the act should not lead to employees of a public authorities prioritizing information furnishing, at the cost of their normal and regular duties"

(२) माननीय उच्च न्यायालय, आंध्र प्रदेश – Writ Petition No. २०१८२/२००९:-

"The act is an effective device which if utilise judiciously and properly, would help the citizens to become more inform, It no doubt relieves an applicant from obligation to disclose the reason as to high he wants the information. However in discriminate efforts to secure information just for the sake of it. and without their being any useful purpose to serve, would only put enormous pressure on the limited human resources, that are available. Diversion of such resources for this task would obviously, be at the cost of ordinary functioning. Beyond a point it may even become harassment, for the concerned agencies. Much needs to be done in the direction to impart sense of responsibility on those, who want to derive benefit under the Act to be more practical and realistic.."

(3) केंद्रीय माहिती आयोग – Shailesh Gandhi (१७.०१.२०१२):"The commission at several appellate hearing has explained to the complainant that under RTI act only the information as per records can be made available, multiple RTI applications and apples would not provide him any information beyond the records that exist. The complainant by repeatedly filling similar RTI application and Apple with the respondent public authority and the commission is wasting public resources."

(4) केंद्रीय माहिती आयोग – S.K. Lal v/s Ministry of Railways (29 डिसेंबर,2006)

"केंद्रीय माहिती आयोगाने एस के लाल विरुद्ध रेल्वे मंत्रालय या अपील प्रकरणात दिनांक 29 डिसेंबर 2006 रोजी दिलेल्या निर्णयात असे निरीक्षण

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

नोंदवले आहे की माहितीचा अधिकार अधिनियम 2005 हा जरी नागरिकांना कलम 8 अन्वये वगळण्यात आलेल्या दहा बाबींशिवाय इतर अशी कोणती माहिती प्राप्त करून घेण्याचा अधिकार प्रदान करीत असला तरी याचा अर्थ असा नव्हे की संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणांनी अशा प्रकारच्या शुल्लक व अर्थहीन माहिती अर्जाची दखल घ्यावी. रेल्वे विभागाच्या विविध सेवा व कर्मचारी वर्गाची संबंधित संपूर्ण अभिलेख यांच्या माहितीची मागणी करणे हे केवळ माहिती अधिनियमाची थट्टा उडविणे आहे.."

9. उपरोक्त सर्व वस्तुस्थिती विचारात घेता माहिती अधिकार अधिनियमाचा दुरुपयोग रोखुन कायदा अधिक सक्षम व प्रभावी बनविने आवश्यक आहे. त्यासाठी राज्य शासनाच्या स्तरावर खालील उपाययोजना करता येतील.

(1) माहिती अधिकार फी व माहितीच्या शुल्कात वाढ करणे :-माहिती अधिकार अर्जासाठी अगदीच नाममात्र (रुपये दहा) इतकी फी विहित केलेली असून माहितीसाठी आकारले जाणारे शुल्क देखील खूप कमी आहे. त्यामुळे मोठ्या प्रमाणावर माहितीची मागणी केली जाते. कोणताही अभिलेख न जोडता एक पानाच्या पत्रांन्वये अर्जदारास नोंदणीकृत डाकेने माहिती पाठवायची असली तरी शासनास 25 ते 30 रुपये खर्च येतो. तसेच माहितीचे शुल्क रुपये दोन प्रति पेज हे वीस वर्षांपूर्वी निश्चित करण्यात आले असून त्यामध्ये कोणती वाढ करण्यात आलेली नाही. काही वेळेस अर्जदार जुना अभिलेख ईमेलद्वारे डिजिटल स्वरूपात मागणी करतात. अशाप्रसंगी शुल्क आकारण्याची तरतुद नियमामध्ये नाही. तथापि सदर अभिलेख शोधणे तो स्कॅन करणे यासाठी शासनाचे मनुष्यबळ व साधनसामग्री खर्च पडत असते. माहिती अधिकार अर्जासाठी गुजरातमध्ये रुपये 20 इतकी फी आहे. माहिती अधिकार फी व माहितीच्या शुल्कात वाढ वाढ करून गैरवाजवी अर्जांवर नियंत्रण मिळविल्यामुळे खऱ्या अर्थाने गरजूंना माहिती जलदगतीने आणि अचूक स्वरूपात मिळेल.

2. अर्जासोबत ओळखीचा पुरावा बंधनकारक करणे :- काही नागरिक दुसऱ्या व्यक्तीच्या किंवा वेगवेगळ्या नावाने अनेक अर्ज करतात. यास्तव अर्जासोबत ओळखीचा पुरावा बंधनकारक करणे आवश्यक आहे.सदर शिफारस विभागीय आयुक्त यांच्या अहवालमध्ये देखील आहे.

3. पूर्वी दिलेली माहिती नाकारणे :- पूर्वी दिलेली माहिती पुन्हा मागितल्यास पूर्वीच्या पत्रव्यवहाराचा संदर्भ देऊन अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद करावी. सदर शिफारस विभागीय आयुक्त यांच्या अहवालमध्ये देखील आहे.

4. संकेतस्थळावरील माहिती नाकारणे :- काही नागरिक शासनाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध असलेल्या माहितीच्या छायांकित प्रति साक्षांकित करून मागतात. त्यामुळे जी माहिती शासनाच्या अधिकृत संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे ती माहिती संकेतस्थळावरून उपलब्ध करून घेणे बाबत अर्जदारांना कळविण्याचा व त्या माहितीचे साक्षांकन नाकारण्याचा अधिकार जन माहिती अधिकारी यांना द्यावा.

5. अपील अर्जासोबत जोडावयाची कागदपत्रे :- बरेच अर्जदार प्रथम व द्वितीय अपील अर्जा सोबत कोणतेही कागदपत्रे जोडत नाहीत. त्यामुळे सदर अपील कोणत्या अर्जाच्या अनुषंगाने आहे याचा बोध होत नाही. केंद्र शासनाने त्यांच्या नियमांमध्ये आपील अर्जासोबत जोडायच्या कागदपत्रांची यादी विहित केली आहे. तसेच सदर कागदपत्रे न जोडल्यास अपील परत करण्याची तरतूद केली आहे. अशीच तरतूद राज्याच्या नियमांमध्ये करणे आवश्यक आहे

6. ईमेल / व्हाट्सअप द्वारे केलेला पत्रव्यवहार ग्राह्य माणने :- ईमेलद्वारे किंवा अर्जामध्ये नमूद केलेल्या मोबाईल क्रमांकावर व्हाट्सअप द्वारे केलेला पत्रव्यवहार किंवा उपलब्ध करून दिलेली माहिती ग्राह्य मानण्यात यावी.

7. माहिती पुरविण्याचे माध्यम :- सध्याच्या अर्जामध्ये माहिती उपलब्ध करून देण्यासाठी व्यक्तीशा: व पोस्टाद्वारे असे दोनच पर्याय आहेत. माहिती अधिकार अर्जासाठी विहित केलेल्या नमुन्यामध्ये दुरुस्ती करून माहिती पुरविण्याचे माध्यम यासाठी व्यक्तीशा: / नोंदणीकृत डाकेने / ईमेलद्वारे / स्वतःच्या पेन ड्राईव्हमध्ये / व्हाट्सअप द्वारे / व ऑनलाईन पोर्टल (र्ऑनलाइन माहिती अधिकार अर्जाच्या बाबतीत) असे पर्याय नमूद करणे आवश्यक आहे.

10. उपरोक्त सर्व वस्तुस्थिती विचारात घेता, माहिती अधिकार अधिनियमाच्या दुरुपयोगावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी “महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2005” मध्ये खालील सुधारणा प्रस्तावित करण्यात येत आहेत –

(1) अर्ज शुल्क रुपये 10 ऐवजी रुपये 20 निश्चित करणे.

(2) प्रथम अपिल अर्ज शुल्क 20 रुपये ऐवजी 30 रुपये व द्वितीय अपील शुल्क रुपये 50 निश्चित करणे.

(3) माहितीच्या छायांकित प्रतीसाठी माहिती शुल्क रुपये 2 प्रति पान ऐवजी रुपये 5 प्रति पान करणे.

(4) ईलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे उपलब्ध करून दिल्या जाणाऱ्या डिजिटल स्वरूपातील माहिती साठी (सॉफ्ट कॉपी) प्रतिपान 2 रू. शुल्क निश्चित करणे. (स्कॅनिंग व मनुष्यबळ यांचे शुल्क)

(5) अर्जासोबत अर्जदाराचा ओळखीचा पुरावा सादर करणे बंधनकारक करणे.

(6) पूर्वी दिलेल्या माहितीची पुनरावृत्ती झाल्यास पूर्वीच्या पत्रव्यवहाराचा संदर्भ देऊन अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद करणे.

(7) शासनाच्या संकेतस्थळावर आधीच उपलब्ध माहितीबाबत जनमाहिती अधिकाऱ्यांना अर्ज नाकारण्याचा अधिकार देणे.

(9) माहिती पुरविण्याचे माध्यम यासाठी व्यक्तीशा: / नोंदणीकृत डाकेने / ईमेलद्वारे स्वतःच्या पेन ड्राईव्हमध्ये / व्हाट्सअप द्वारे / व ऑनलाईन पोर्टल (र्ऑनलाइन माहिती अधिकार अर्जाच्या बाबतीत) असे पर्याय नमूद करणे.

(10) अर्जामध्ये नमूद केलेल्या मोबाइल क्रमाकावर व्हॉट्सअॅपद्वारे पाठवलेली माहिती ग्राह्य मानणे.

(11) अपील अर्जासोबत जोडावयाची कागदपत्रे निश्चित करून सदर कागदपत्रे नसल्यास अपील परत करण्याची तरतुद करणे.

11. वरील प्रस्तावित सुधारणा या माहिती अधिकार कायद्याने नागरिकांना दिलेल्या हक्कास कोणताही आघात करीत नाहीत. उलट, या उपाययोजनांमुळे कायद्याचा दुरुपयोग रोखून, कायद्याचे उद्दिष्ट, पारदर्शकता, उत्तरदायित्व आणि लोकहित अधिक प्रभावीपणे साध्य होईल.गैरवाजवी अर्जांवर नियंत्रण मिळविल्यामुळे खऱ्या अर्थाने गरजूंना माहिती जलदगतीने आणि अचूक स्वरूपात मिळेल. त्यामुळे या सुधारणा या कायद्याचे बळकटीकरण करणाऱ्या, गैरवापरास प्रतिबंध करणाऱ्या आणि लोकहित वाढविणाऱ्या ठरतील.

12. केंद्र सरकारने 31 जुलै 2012 च्या अधिसुचनेअन्वये त्यांचे 2005 चे माहिती अधिकार नियम अधिक्रमित करून नव्याने माहितीचा अधिकार नियम 2012 प्रसिद्ध केले आहेत. त्याच धर्तीवर "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2005" मध्ये वरील सुधारणा करण्यासाठी तसेच सदर नियम केंद्र शासनाच्या नियमांशी सुसंगत करण्यासाठी 2005 चे नियम अधिक्रमित करून "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2025" नव्याने प्रसिद्ध करण्याचे प्रस्तावित आहे. त्यानुषंगाने प्रसिद्ध करावयाच्या अधिसुचनेचे इंग्रजी प्रारूप ड्राफ्ट शेक्शन मध्ये सादर केले आहे. सदर अधिसुचनेचे प्रारूप तपासुन त्यास मान्यता देण्याची विनंती विधी व न्याय विभागास करण्यात येत आहे.

विधी व न्याय विभागाची मान्यता प्राप्त झाल्यानंतर भाषा संचालनालयाकडून मराठी प्रारूप तयार करून घेण्यात येईल व सदर सुधारणांना मा.मुख्यमंत्री महोदयांची मान्यता घेऊन अंतीम अधिसुचना प्रसिद्ध करण्यात येईल.

क.अ (श्री.कुटे)

अ.स (श्री.पवार)

उ.स.(श्री.महाजन)

अ.मु.स. (प्र.ना.उ व सु.) (श्री. अग्रवाल)

प्र.स (विधी व न्याय विभाग)

eSign

11/11/2025 05:35 PM **SHESHRAO BHASKAR KUTE**

SECTION OFFICER

Note # 2

12/11/2025 03:40 PM

GOVIND BHASKAR PAWAR
UNDER SECRETARY

Note # 3

13/11/2025 05:30 PM

HEMANT ANANT MAHAJAN
DEPUTY SECRETARY

Note # 4

As discussed.

17/11/2025 01:48 PM

RAJESH AGGARWAL
ADDITIONAL CHIEF SECRETARY

Digitally Signed

Note # 5

18/11/2025 03:04 PM

HEMANT ANANT MAHAJAN
DEPUTY SECRETARY

Note # 6

साप्रवि / माहिती (कार्या-6)

प्रधान सचिव, प्रशासकीय नाविन्यता, उत्कृष्टता व सुशासन यांच्या निर्देशानुसार सादर.

2. महाराष्ट्र राज्याने माहिती अधिकार अधिनियमाच्या अमलबजावणीसाठी सुरुवातीपासूनच सक्रिय भूमिका घेतली असून, "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2005" अधिसूचित करून अधिनियमाची अंमलबजावणी करण्यात येत आहे. तथापि, अधिनियम लागू होऊन जवळपास दोन दशके पूर्ण होत असताना, शासनाच्या कार्यपद्धती, तंत्रज्ञान, माहितीचे स्वरूप, नागरिकांच्या अपेक्षा व प्रशासकीय रचना यामध्ये मूलभूत बदल झालेले आहेत. या बदललेल्या परिस्थितीत, सन 2005 मध्ये तयार करण्यात आलेले नियम अनेक बाबतीत कालबाह्य ठरत असून, त्यामध्ये सुधारणा करणे अपरिहार्य झाले आहे. विशेषतः माहिती अधिकार अर्जांची वाढती संख्या, अपील प्रलंबित राहण्याचा दीर्घ कालावधी, मनुष्यबळ व आर्थिक संसाधनांवरील ताण, तसेच माहिती अधिकाराच्या गैरवापराचे वाढते प्रकार या बाबी गंभीर स्वरूप धारण करत आहेत.

3. नागरिकांचे जीवनमान सुकर करण्याबाबत उपाययोजना सुचविण्याच्या अनुषंगाने **विभागीय आयुक्त, पुणे यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती** नेमण्यात आली होती. सदर समितीने आपल्या अहवालाद्वारे विविध विषयांवरील उपाययोजना सादर केल्या आहेत. उपरोक्त अहवालामध्ये माहिती अधिकार अधिनियमात खालील प्रमाणे सुधारणा सुचविण्यात आल्या आहेत.

(i) अधिनियमामध्ये "वैयक्तिक माहिती" या शब्दाची व्याख्या समाविष्ट करावी.

(ii) अर्जदाराची ओळख पटविण्यासाठी अर्जाबरोबर ओळखीचा पुरावा अनिवार्य करावा.

(iii) अर्जामध्ये माहिती मागण्याचे प्रयोजन नमूद करणे बंधनकारक करावे.

(iv) पूर्वी दिलेली माहिती पुन्हा मागितल्यास, पूर्वीच्या पत्रव्यवहाराचा संदर्भ देऊन अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद करावी.

(v) वारंवार व मोठ्या संख्येने अर्ज करणाऱ्या नागरिकांना "काळ्या यादीत" समाविष्ट करण्याचे अधिकार राज्य माहिती आयुक्तांना द्यावेत.

(vi) अर्जामध्ये मोबाईल क्रमांक नमूद करणे अनिवार्य करून, सदर क्रमांकावर व्हॉट्सअॅपद्वारे दिलेली माहिती ग्राह्य मानावी.

4. याशिवाय राज्य माहिती आयोगाने सन २०२४ च्या वार्षिक अहवालात महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियमांमध्ये सुधारणा करण्याच्या संबंधित खालील शिफारशी केल्या आहेत.

(i). सद्यस्थितीत माहितीच्या अर्जासाठी रू.10/- व अपील अर्जासाठी रू.20/- इतके शुल्क आहे. सदर शुल्क अत्यल्प असल्याचे जाणवते. या शुल्कात वाढ करून माहिती अर्जासाठी रू.100/-, प्रथम अपीलासाठी रू.150/- व द्वितीयअपीलासाठी रू.200/- या प्रमाणे शुल्क आकारावे.

(ii) माहिती अधिकार अर्जामध्ये माहिती मागविण्याचे प्रयोजन / कारण नमूद

करणे आवश्यक करावे.

(iii) माहिती अधिकारात अर्जदाराने सांक्षाकित प्रतीची मागणी केल्यास माहिती शुल्काचे दर नव्याने निश्चित करावेत.

(iv) ज्या प्रकरणामध्ये संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाने माहितीचा अधिकार अधिनियमातील कलम 4 (1) क व ख चे पालन केलेले नाही त्या सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुख यांना जबाबदार धरण्यात यावे.

(v) वारंवार एकाच विषयासंदर्भात अर्ज करणाऱ्या अर्जदाराविरूद्ध ठोस निर्णय घ्यावा.

5. माहिती अधिकार अधिनियम, 2005 हा केंद्र सरकारद्वारे तयार करण्यात आलेला आणि भारताच्या संसदेने संमत केलेला कायदा आहे. त्यामुळे अधिनियमामध्ये थेट दुरुस्ती करणे ही बाब राज्य शासनाच्या अधिकारकक्षेत येत नाही. तथापि,अधिनियमाच्या कलम 27 अन्वये राज्य शासनास या अधिनियमाची प्रभावी अंमलबजावणी करण्यासाठी आवश्यक नियम तयार करण्याचे अधिकार आहेत. त्यामुळे विभागीय आयुक्त, पुणे व राज्य माहिती आयोगाच्या अहवालातील ज्या बाबी मूळ अधिनियमाशी विसंगत नाहीत, त्या राज्य शासनाच्या स्तरावर नियमांमध्ये दुरुस्ती करून लागू करता येतील.

6. विभागीय आयुक्त, पुणे व राज्य माहिती आयोगाच्या अहवालातील शिफारशी विचारात घेऊन तसेच **प्रधान सचिव, प्रशासकीय नाविन्यता, उत्कृष्टता व सुशासन यांनी सुचविलेल्या सुधारणा विचारात घेऊन महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम २००५ या मध्ये खालील सुधारणा करण्याचे प्रस्तावित आहे**

अ) विभागीय आयुक्त, पुणे व राज्य माहिती आयोगाच्या अहवालातील सामायिक शिफारशी:-

i) **माहिती मागण्याचे प्रयोजन बंधनकारक करणे :-** सदर शिफारस विभागीय आयुक्त, पुणे यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीने तसेच राज्य माहिती आयोगाने देखील केली आहे. सद्याच्या माहिती अधिकार अर्जाच्या विहीत नमुण्यात माहिती मागविण्याचे कारण नमूद करण्याची तरतुद नाही.

विभागाचे अभिप्राय :- बरेच अर्जदार दारिद्र्य रेषेखालील व्यक्तींच्या नावे अर्ज करून मोठ्या संख्येने माहिती अधिकाराचे अर्ज दाखल करतात. सदर माहिती निशुल्क द्यावी लागते. याचा कार्यालयीन कामकाजावर विपरीत परीणाम होतो.

अर्जामध्ये माहिती मागविण्याचे कारण नमूद केल्यास अनावश्यक अर्जदारांस आळा बसेल. अर्जदाराने त्रयस्थ पक्षाची माहिती मागितली असल्यास **कलम ८(१)(त्र)** नुसार सदर माहिती सार्वजनिक हिताशी संबंधित आहे किंवा नाही याचा निर्णय घेणे जनमाहिती अधिकाऱ्यास सोयीचे होईल. तसेच **कलम ८(२) अन्वये** माहिती देतांना सदर माहिती प्रकट केल्याने साध्य होणारे लोकहित हे संरक्षित हितसंबंधास होणाऱ्या हानीपेक्षा अधिक आहे किंवा नाही, याचा निर्णय घेणे सोयिचे होईल. सदर व्यवस्थेमुळे गरजू व्यक्तींना माहिती

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

मिळणे सोपे होईल. त्यानुसार नियमामध्ये तरतुद करण्याचे प्रस्तावित आहे.

ii) एकाच व्यक्तीने वारंवार अर्ज करण्यास प्रतिबंध करणे :- सार्वजनिक प्राधिकरणांना त्रास देण्याच्या उद्देशाने वारंवार अर्ज दाखल करणाऱ्या अर्जदारांना काळ्या यादीत समाविष्ट करणे बाबत निर्णय घेण्याचे अधिकार राज्य माहिती आयुक्तांना देण्यात यावेत अशी शिफारस विभागीय आयुक्त पुणे यांनी केली आहे. तसेच वारंवार एकाच विषयासंदर्भात अर्ज करणाऱ्या अर्जदाराविरूद्ध ठोस निर्णय घ्यावा अशी शिफारस राज्य माहिती आयोगाने सुद्धा केली आहे.

विभागाचे अभिप्राय :- श्री. केशवराज निंबाळकर या एकाच व्यक्तीचे राज्य माहिती आयोग, औरंगाबाद खंडपीठाने दिनांक 26 जून 2024 च्या आदेशान्वये 2788, दिनांक 23 डिसेंबर 2024 च्या आदेशान्वये 842 व पुणे खंडपीठाने दिनांक 24 डिसेंबर 2024 च्या आदेशान्वये 2955 द्वितीय अपील निकाली काढलेले आहेत. आयोगाच्या एकाच खंडपीठात जर इतके अपील दाखल होत असतील तर सदर नागरिकाने संपूर्ण राज्यभरात दाखल केलेल्या माहिती अधिकार अर्जांची संख्या हजारोच्या संख्येमध्ये असण्याची शक्यता आहे. याशिवाय श्री.नामदेवराव अहिरे, श्री.इक्बाल आर. खान यांची देखील हजारो अपील माहिती आयुक्तांनी एकाच सामायिक आदेशाने निकाली काढली आहेत.

अनेक प्रकरणांमध्ये एकाच व्यक्तीकडून विविध विभागांकडे किंवा एकाच विभागाकडे वारंवार, मोठ्या संख्येने अर्ज सादर केले जातात. अशा अर्जांमुळे सार्वजनिक प्राधिकरणांचा वेळ व संसाधने मोठ्या प्रमाणावर खर्ची पडतात आणि इतर नागरिकांचे अर्ज वेळेत हाताळणे कठीण होते.

माहिती अधिकार अधिनियमाचा दुरुपयोग होत असल्याची बाब माननीय सर्वोच्च न्यायालय, विविध उच्च न्यायालय व केंद्रीय माहिती आयोग यांच्या सुद्धा निदर्शनास आलेली असल्याचे आढळून येते. मा. सर्वोच्य न्यायालयाने ICAI vs Shaunak H. Satya, (2011) या प्रकरणामध्ये माहिती अधिकार अधिनियमाचा गैरवापर योग्य प्रकारे रोखला गेला नाही तर या कायद्यावरील जनतेचा विश्वास व आत्मविश्वास डळमळीत होईल. पारदर्शकता व लोककल्याणाच्या उद्देशाने करण्यात आलेला हा कायदा, जर उपद्रव व दुरुपयोगाचे साधन बनविला गेला तर ते कायद्यानुसार नियंत्रित करणे आवश्यक आहे, असे मत व्यक्त केले आहे.

सदर समस्येच्या अनुषंगाने एका अर्जदारास एका वेळी कमाल१० अर्ज सादर करता येतील अशी तरतुद करण्यात यावी (अपीलाची संख्या वगळून). त्यासाठी अर्जदाराचे माहिती अधिकार अर्ज दाखल करतांना वेगवेगळ्या कार्यालयांकडे ९ पेक्षा जास्त अर्ज प्रलंबित नाहीत असे स्वंयघोषणापत्र अर्जदारांकडून घेण्यात यावे.

तसेच विभागीय आयुक्तांचा शिफारशीनुसार सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या विनंतीनुसार मोठ्या संख्यने वारंवार अर्ज करणाऱ्या अर्जदारांना विशिष्ट कालावधीसाठी “काळ्या यादीत” समाविष्ट करण्याचे अधिकार राज्य माहिती आयुक्तांना देण्याचे प्रस्तावित आहे.

जेव्हा एखादा अर्जदार अधिनियमांतर्गत वारंवार व सातत्याने अत्यधिक क्षुल्लक, पुनरावृत्ती स्वरूपाचे अर्ज सादर करीत आहे ज्यामुळे सार्वजनिक प्राधिकरणाचा वेळ, मनुष्यबळ किंवा संसाधनांचा मोठ्या प्रमाणात अपव्यय होत आहे, तेव्हा अश्या अर्जदारास "काळ्या यादीत" समाविष्ट करण्याचे अधिकार मुख्य आयुक्त व इतर राज्य माहिती आयुक्त याना देण्यात यावे.

राज्य माहिती आयोग, अर्जदारास आपली बाजू मांडण्याची वाजवी संधी देऊन व प्रकरणाच्या गुणदोषांची तपासणी करून, कारणांसह आदेशाद्वारे अशा अर्जदारास ठरावीक कालावधीसाठी अर्ज सादर करण्यास प्रतिबंध घालू शकेल. असा प्रतिबंध मर्यादित कालावधीसाठीच राहील व सिद्ध झालेल्या गैरवापराच्या स्वरूप व तीव्रतेनुसार प्रमाणबद्ध राहील, तसेच तो कायमस्वरूपी बंदी म्हणून कार्यान्वित होणार नाही.

ब) फक्त विभागीय आयुक्त, पुणे यांच्या अहवालातील शिफारशी :-

i) अधिनियमामध्ये "वैयक्तिक माहिती" या शब्दाची व्याख्या समाविष्ट करावी :-माहितीचा अधिकार अधिनियम कलम 8(1) (त्र) अन्वये सार्वजनिक हिताशी संबंधित नसलेली वैयक्तीक माहिती देण्याचे बंधन नाही. तथापि, **मुळ अधिनियमात वैयक्तिक माहिती या शब्दाची व्याख्या नमूद केली नाही**. कलम 8 (1) (त्र) अन्वये नागरिकांना माहिती उपलब्ध करून देतांना**डिजीटल पर्सनल डेटा संरक्षण कायदा 2023** चे उल्लंघन होऊ नये यासाठी सदर कायद्याप्रमाणे वैयक्तिक माहिती या शब्दाची खालील व्याख्या नमूद करण्याची शिफारस विभागीय आयुक्त, पुणे यांनी केली आहे.

"वैयक्तिक माहिती म्हणजे अशी कोणतीही थेट किंवा अप्रत्यक्षपणे एखाद्या व्यक्तींच्या संबंधित असते आणि ज्यातून त्या व्यक्तीची ओळख पटु शकते."

विभागाचे अभिप्राय :-मुळ माहिती अधिकार अधिनियमामध्ये वैयक्तिक माहिती या शब्दाची व्याख्या नसल्यामुळे सदर व्याख्या प्रस्तावित महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियमामध्ये सामाविष्ट करण्यात यावी. त्यामुळे **डिजीटल-पर्सनल डेटा संरक्षण कायदा २०२३** चे उल्लंघन होणार नाही व नागरिकांच्या वैयक्तिक माहितीचे संरक्षण होऊन त्याचा गैरवापर थांबेल.

ii) पूर्वी दिलेली तसेच संकेतस्थळावरील माहिती नाकारणे :- पूर्वी दिलेली माहिती पुन्हा मागितल्यास पूर्वीच्या पत्रव्यवहाराचा संदर्भ देऊन अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद करावी अशी शिफारस विभागीय आयुक्त, पुणे यांनी केली आहे.

विभागाचे अभिप्राय :-वरील तरतुदीमुळे प्रशासनाचा वेळ व साधनसामग्रीचा अपव्यय टळेल तसेच काही नागरिक शासनाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध असलेल्या माहितीच्या छायांकित प्रति साक्षांकित करून मागतात. त्यामुळे जी माहिती शासनाच्या अधिकृत संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे ती माहिती

सकेतस्थळावरून उपलब्ध करून घेणे बाबत अजदाराना कळावेण्याचा व त्या माहितीचे साक्षांकन नाकारण्याचा अधिकार जन माहिती अधिकारी यांना देण्याचे प्रस्तावित आहे.

जनमाहिती अधिकाऱ्याला मागितलेली माहिती कलम4(1)(ख) अंतर्गत प्रसिद्ध करणे आवश्यक असूनही ती प्रसिद्ध नसल्याचे आढळल्यास, त्याबाबत संबंधित कार्यालयाच्या आस्थापना अधिकाऱ्यास कळविणे बंधनकारक राहील. अशी माहिती एक आठवड्याच्या आत स्वयंप्रेरणेने प्रसिद्ध करणे आवश्यक राहील.

iii) ईलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे केलेला पत्रव्यवहार ग्राह्य मानणे :- अर्जामध्ये मोबाईल क्रमांक नमूद करणे अनिवार्य करून, सदर क्रमांकावर व्हॉट्सअॅपद्वारे दिलेली माहिती ग्राह्य मानावी अशी शिफारस विभागीय आयुक्त यांनी केली आहे.

विभागाचे अभिप्राय :- RTI अर्जांची स्थिती जाणून घेण्यासाठी नागरिकांना वारंवार कार्यालयाशी संपर्क साधावा लागतो. PIO तपशील, उत्तराची स्थिती व अपील माहिती याबाबत स्पष्टता नसल्याने अविश्वास निर्माण होतो. RTI अर्ज सादरीकरण, स्थिती तपासणी, PIO तपशील व रिअल-टाइम अद्ययावत माहिती देण्यासाठी डिजिटल व AI आधारित प्रणाली (चॅटबॉट) या प्रणालीचा वापर करता येईल.

शासनाच्या सर्व विभागात ई-ऑफीस सुरू झाल्यामुळे बरीचशी माहिती फिजीकल स्वरूपात उपलब्ध नसते. सदर माहितीच्या प्रिंटआऊट काढण्यासाठी खूप मोठ्या प्रमाणात वेळ खर्ची पडतो. सदर बाब विचारात घेता ईमेलद्वारे किंवा इतर ईलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे केलेला पत्रव्यवहार किंवा उपलब्ध करून दिलेली माहिती ग्राह्य मानण्याची तरतुद नियमामध्ये करण्याचे प्रस्तावित आहे.

तसेच सध्याच्या अर्जामध्ये माहिती उपलब्ध करून देण्यासाठी व्यक्तीश: व पोस्टाद्वारे असे दोनच पर्याय आहेत. माहिती अधिकार अर्जासाठी विहित केलेल्या नमुन्यामध्ये दुरुस्ती करून माहिती पुरविण्याचे माध्यम यासाठी व्यक्तीशा: / टपालाने / ईमेलद्वारे / चॅट बॉट द्वारे व ऑनलाईन पोर्टल (र्ऑनलाइन माहिती अधिकार अर्जाच्या बाबतीत) असे पर्याय नमूद करण्याचे प्रस्तावित आहे.

शासकीय सेवा ऑनलाईन उपलब्ध करून देण्याच्या अनुषंगाने महाराष्ट्र शासनाचा मेटा-एआय सोबत करार झालेला आहे. मेटा-एआय वर माहिती अधिकाराच्या तरतुदी, मर्यादा, विहित पद्धती, जनमाहिती अधिकारी व प्रथम अपिलीय अधिकारी यांच्या बद्दलची माहिती उपलब्ध करून देता येईल,

iv) अर्जासोबत ओळखीचा पुरावा बंधनकारक करणे :- विभागीय आयुक्त, पुणे यांनी अर्जदार हा अर्जामध्ये नमूद केलेल्या नावाची व्यक्ती आहे याची खात्री करणेसाठी तसेच त्याची ओळख पटविणेसाठी, अर्ज सादर करतांना अर्जदाराची छायाचित्र असलेला ओळखीचा पुरावा अर्जास जोडणे अनिवार्य करणेबाबत

तरतुद करण्याची शिफारस केली आहे.

विभागाचे अभिप्राय :- काही प्रकरणांमध्ये माहिती अधिकार कायद्याचा गैरवापर करून अधिकारी व कर्मचाऱ्यांना त्रास देणे, एकाच विषयावर वारंवार अर्ज सादर करणे, बनावट अथवा इतर व्यक्तींच्या नावाने अर्ज दाखल करणे तसेच तृतीय पक्षाची वैयक्तिक माहिती मिळविण्याच्या उद्देशाने माहिती अधिकार अर्जांचा वापर केल्याची प्रवृत्ती वाढलेली दिसून येत आहे. अशा प्रकारच्या अर्जांमुळे प्रशासकीय यंत्रणेवर अनावश्यक ताण निर्माण होत असून, गोपनीयता व डिजिटल वैयक्तिक **माहिती संरक्षण अधिनियम, 2023 (DPDP Act, 2023)** मधील तत्त्वांशी संबंधित गंभीर बाबी उद्भवत आहेत.

नागरिकांचा **गोपनीयतेचा अधिकार (Right to Privacy)** हा संविधानाच्या **अनुच्छेद 21** अंतर्गत मूलभूत अधिकार म्हणून मान्य करण्यात आलेला आहे. त्यामुळे शासनाकडे उपलब्ध असलेल्या वैयक्तिक व संवेदनशील माहितीचे संरक्षण करणे ही शासनाची घटनात्मक जबाबदारी आहे. अर्जदाराची ओळख प्रभावीपणे पडताळण्याची यंत्रणा नसल्यास काही व्यक्ती खोटी किंवा इतरांच्या नावाने माहिती अधिकार अर्ज दाखल करून तृतीय पक्षाची वैयक्तिक माहिती मिळविण्याचा प्रयत्न करू शकतात.

अशा प्रकारचा दुरुपयोग रोखण्यासाठी तसेच माहिती अधिकाराचा वापर पारदर्शक, प्रामाणिक व जबाबदारीने होण्यासाठी, **आधार कार्ड किंवा इतर डिजिटल वैध ओळखपत्राद्वारे अर्जदाराची ओळख अनिवार्यपणे पडताळण्याची तरतूद करणे आवश्यक आहे**, जेणेकरून माहिती अधिकार आणि गोपनीयतेचा अधिकार यांच्यात योग्य व घटनात्मक समतोल राखता येईल.

यास्तव अर्जा सोबत ओळखीचा पुरावा बंधनकारक करणे आवश्यक आहे. त्यानुसार ऑनलाईन व ऑफलाईन या दोन्ही अर्जासाठी आधार कार्ड, किंवा ज्या ओळखपत्राचे डिजीटायझेशन झाले आहे व त्याच्या क्रमांकावरून अर्जदाराची ओळख पटु शकेल असे एक ओळखपत्र बंधनकारक करण्याचे प्रस्तावित आहे.

ऑनलाईन व ऑफलाईन या दोन्ही अर्जासाठी सोबत ओळखीचा पुरावा बंधनकारक करता येईल. ऑफलाईन अर्ज प्राप्त झाल्यास त्याची नोंद आधार क्र. नोदवून ऑनलाईन पोर्टलवर घेतल्यास एखाद्या व्यक्तीने विशिष्ट कालावधीत किती अर्ज सादर केलेत याची आकडेवारी उपलब्ध होऊ शकेल. ओळख प्रमाणीकरण सारख्या तंत्राचा वापर करून माहिती अधिकाराचा दुरूपयोग करणारे अर्जदार शोधुन काढता येतील.

उपरोक्त 'अ' मधील **(ii)** ची अंमलबजावणी करण्यासाठी तसेच दारिद्र्य रेषेचा यादीतील नावाचा गैरवापर करणारे अर्जदाराचे ओळख प्रमाणीकरण करण्यासाठी या पद्धतीची आवश्यकता आहे. ही तरतूद माहिती मागण्याच्या अधिकारावर मर्यादा आणणारी नसून, अर्जदाराची ओळख निश्चित करून तृतीय पक्षांच्या गोपनीयतेचे संरक्षण करण्यासाठी आहे. बनावट अर्जांवर नियंत्रण

येइल, वैयक्तिक माहितीचे सरक्षण होइल व प्रणालीवरील नागरिकाचा विश्वास वाढेल.

क) फक्त राज्य माहिती आयुक्त यांच्या अहवालातील शिफारशी :-

i) **माहिती अधिकार अर्ज व अपील फी यामध्ये वाढ करणे:-**राज्य माहिती आयोगाने माहिती अर्जासाठी रू10 वरुण रू.100/-, प्रथम अपीलासाठी रू 20 वरुण रू.150/- व द्वितीय अपीलासाठी रू 20 वरुण रू.200/- या प्रमाणे शुल्क आकारावे अशी शिफारस केली आहे.

विभागाचे अभिप्राय :-महाराष्ट्र राज्यामध्ये माहिती अधिकार अर्जासाठी रुपये दहा व प्रथम /द्वितीय अपीलासाठी रू.20 इतकी फी विहित केलेली आहे. **सदर फी 20 वर्षापूर्वी निश्चित करण्यात आली असून त्यामध्ये कोणतीही वाढ करण्यात आलेली नाही.**

याबाबत केंद्र सरकार तसेच इतर राज्यामधील फी बाबतची माहिती घेतली असता केंद्र सरकार मध्ये देखील माहिती अधिकार अर्जासाठी रू/- 10 इतकी फी असून प्रथम व द्वितीय अपीलासाठी कोणतीही फी नाही इतर सर्व राज्यांमध्ये देखील साधारपणे याच प्रमाणे फी ची रचना आहे. फक्त गुजरात राज्यामध्ये माहिती अधिकार अर्जासाठी रू. 20 इतकी फी आहे. सदर वस्तुस्थिती विचारात घेता माहिती आयुक्तांनी शिफारस केलेली फी जास्त वाटते.

फी बाबत वरीलप्रमाणे वस्तुस्थिती असली तरी अगदीच नाममात्र फी मुळे माहिती अधिकार कायद्याचा गैरवापर होत असून मोठ्या संख्येने अर्ज प्राप्त होत आहेत. **सन 2024 या वर्षात महाराष्ट्र रासज्यामध्ये 8,64,000 इतके अर्ज प्राप्त झाले आहेत.** मोठ्या प्रमाणावर अर्जांमुळे प्रथम व द्वितीय अपीलात प्रचंड वाढ झाली असून, सध्या **राज्य माहिती आयोगाकडे जवळपास 1 लाख अपील प्रलंबित आहेत. त्यामुळे खऱ्या गरजवंतांना माहिती मिळण्यास अडचणी निर्माण होतात.**

मा. **सर्वोच्च न्यायालयाने** WP No. 194 / 2012 Common Cause विरुद्ध High Court of Allahabad (20 मार्च 2018) या प्रकरणात सामान्यतः माहिती अधिकार **अर्ज शुल्क रु.50 पेक्षा अधिक नसावे** असे निरीक्षण नोंदविले आहे. तसेच परिस्थितीनुसार शुल्क पुनरावलोकनास मनाई नाही.

साधारनपणे एका माहिती अर्जावर कार्यवाही करण्यासाठी कोणतीही माहिती सोबत जोडली नाही तरी मनुष्यबळ, टपालखर्च व साधनसामग्री या पोटी शासनाचा खर्च होतो. **सदर बाबींचा सारासार विचार करून माहिती अर्जासाठी रू.30, प्रथम अपीलासाठी रू.50 व द्वितीय अपीलासाठी रू.100 या प्रमाणे शुल्क आकारण्याचे प्रस्तावित आहे.** सदर प्रस्ताव हा मा.सर्वोच्च न्यायालयाने घालमन दिलेल्या मर्यादेच्या पूर्णतः आत असून, नागरिकांच्या माहिती मिळविण्याच्या हक्कावर कोणताही अवाजवी अडथळा आणत नाही.

ii) माहितीच्या कागदपत्राच्या शुल्कात वाढ करणे :- राज्य माहिती आयोगाने माहिती अधिकारात अर्जदाराने सांक्षाकित प्रतीची मागणी केल्यास माहिती शुल्काचे दर नव्याने निश्चित करावेत अशी शिफारस केली आहे.

विभागाचे अभिप्राय :- सद्यस्थितीत माहितीसाठी **प्रतीपान फक्त रू. 2** इतके शुल्क आकारण्यात येत असून ते **वीस वर्षांपूर्वी निश्चित** करण्यात आले आहे. काही वेळेस अर्जदार जुना अभिलेख ईमेलद्वारे डिजिटल स्वरूपात मागणी करतात. अशाप्रसंगी शुल्क आकारण्याची तरतुद नियमामध्ये नाही.

मागील 20 वर्षामध्ये कागद, शाई, प्रिंटर या सारख्या संसाधनाच्या किंमतीमध्ये मोठ्या प्रमाणात वाढ झालेली आहे. माहितीच्या झेरॉक्स काढण्यासाठी शासकीय कार्यालयातील कर्मचाऱ्यांचा वेळ खर्ची पडत असतो. तसेच अर्जदारास दिलेल्या माहितीची एक प्रत भविष्यातील अपील कार्यवाहीसाठी माहिती अधिकार अर्जाच्या नस्तीसोबत सुद्धा ठेवावी लागते.

डिजीटल स्वरूपात माहितीची मागणी केल्यास सदर अभिलेख शोधणे, तो स्कॅन करणे, स्कॅन केलेला डेटा जतन करून ठेवणे यासाठी शासनाचे मनुष्यबळ व साधनसामग्री खर्च पडत असते. डिजीटल स्वरूपाती माहितीसाठी शुल्क आकारण्याची तरतुद नसल्यामुळे मोठ्या प्रमाणात ई-मेल द्वारे माहिती मागितली जाते. सदर माहिती ऑनलाईन पोर्टलद्वारे दिली तरी ती सर्व्हरवरील जागा घेते. त्यासाठी उच्च क्षमतेचे सर्व्हर उपलब्ध करून घ्यावे लागतात.

उपरोक्त सर्व बाबी विचारात घेता माहितीच्या**छायांकित प्रतीसाठी अथवा ईलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे माहितीसाठी शुल्क रुपये 2 प्रति पान ऐवजी रुपये 5 प्रति पान करण्याचे प्रस्तावित आहे.**

iii) स्वयंप्रेरणेने माहिती प्रकट करणे बंधनकारक करणे :- माहितीचा अधिकार अधिनियम 2005 मधील कलम 4(1)(ख) अन्वये सार्वजनिक प्राधिकरणांनी स्वयंप्ररेणेने माहिती प्रकट करणे बंधनकारक आहे. तथापि, वेळोवेळी सूचना देऊनही अनेक कार्यालये सदर माहिती प्रसिद्ध करत नाही ही वस्तुस्थिती आहे.

कलम 4(1)(ख) चे पालन होत नसल्यामुळे माहिती अधिकार अर्जाच्या संख्येत अनावश्यक वाढ होते. एखाद्या जनमाहिती अधिकाऱ्याकडे मागितलेली माहिती ही कलम 4(1)(ख) अन्वये प्रसिद्ध करणे आवश्यक होते तथापि, सदर माहिती प्रसिद्ध केलीली नाही असे त्याच्या निदर्शनास आल्यास त्याबाबत संबंधित कार्यालयाच्या आस्थापना अधिकाऱ्यास कळविण्याची जबाबदारी जनमाहिती अधिकाऱ्याची असेल. <u>सदर माहिती एक आठवड्यात स्वयंप्रेरणेने प्रकट करणे बंधनकारक राहील.</u>

स्वंयप्रेरणेने माहिती प्रसिद्ध करण्याची जबाबदारी संबंधित कार्यालय प्रमुखांवर निश्चित करण्याचे प्रस्तावित आहे.

ड) विभागीय आयुक्त, पुणे व राज्य माहिती आयोगाच्या अहवालातील शिफारशी व्यतिरीक्त इतर आवश्यक सुधारणा :-

i)UPI / Online Paymentची सुविधा उपलब्ध करून देणे :- ऑनलाइन आरटीआय या पोर्टलवर ऑनलाईन अर्ज सादर करण्याकरीता सद्यस्थितीत सदर सुविधा उपलब्ध आहे. तथापि, ऑफलाईन अर्जासाठी सध्या फक्त पोस्टल ऑर्डर, डिमांड ड्राफ्ट, मनी ऑर्डर संबधीत प्राधिकरणाची रोख शाखा व चलान द्वारे लेखाशिर्षामध्ये शुल्क जमा करण्याची सुविधा उपलब्ध आहे.

सद्यस्थितीत राज्यातील ३२ मंत्रालयीन विभागाचे फक्त १८२ क्षेत्रीय कार्यालये ऑनलाईन पोर्टलवर आहेत. राज्यातील इतर बहुसंख्य कार्यालये ऑनलाईन पोर्टलवर नसल्यामुळे सदर कार्यालयातील माहितीसाठी नागरिकांना ऑनलाईन पेमेंट सुविधेचा लाभ घेता येत नाही.

विभागाचे अभिप्राय :- ऑफलाईन माहितीसाठी शुल्क भरण्याच्या पारंपारीक पद्धती वेळ खाऊ व गैरसोयीच्या आहेत. या पद्धतीचा वापर करण्यासाठी अर्जदाराचा सुद्धा वेळ वाया जातो याशिवाय प्रवास खर्च करावा लागतो. सदर खर्च बऱ्याचदा माहितीसाठी आकारल्या जाणाऱ्या शुल्कापेक्षा जास्त असतो. *उदा. चाळीस रूपयाचा डिमांड ड्राफ्ट मनी ऑर्डर करण्यासाठी अर्जदाराचे प्रवासासाठी १०० ते १५० रू. खर्च होतात व वेळेचा अपव्यय होतो.*

शासकीय कार्यालयात रोख स्वरूपात जमा होणारे माहितीचे शुल्क सांभाळून ठेवणे व ते वेळोवेळी शासकीय कोषागारात जमा करणे यासाठी शासकीय कार्यालयाचे मनुष्यबळ खर्ची पडते.

सदर बाब विचारात घेता, ऑफलाईन अर्जासाठी सुद्धाUPI / Online Payment ची सुविधा उपलब्ध करून दिल्यास नागरिकांना सोयीचे होईल. एकाच पावतीचा अनेक अर्जांसाठी गैरवापर होऊ नये यासाठी प्रत्येक व्यवहारासाठी स्वतंत्र व्यवहार संदर्भ क्रमांक UTRN निर्माण होत असला तरी विविध कार्यालयात वापर केले जाऊ शकते म्हणून त्यावरती त्या कार्यालयाचे नाव, ठिकाण आणि विषयाबद्दल माहिती या तीन बाबी स्पष्टपणे नमूद कारणे अनिवार्य राहील.

(उदाहरणार्थ सार्वजनिक बंधकाम विभाच्या एखाद्या कार्यालयाकडे माहिती मागण्यासाठी अर्जदार खालील प्रमाणे नमूद करेल - सा. बं. वि.,/पंढरपूर, जि. सोलापूर,/वारी पूर्व तयारीतील डांबरीकरण)

माहिती तंत्रज्ञान विभागाच्या सल्ल्याने सदर सुविधा उपलब्ध करून देण्याचे प्रस्तावित आहे.

i i) अपील अर्जासोबत जोडावयाची कागदपत्रे :- बरेच अर्जदार प्रथम व द्वितीय अपील अर्जा सोबत कोणतेही कागदपत्रे जोडत नाहीत. त्यामुळे सदर अपील कोणत्या अर्जाच्या अनुषंगाने आहे याचा बोध होत नाही. केंद्र शासनाने त्यांच्या नियमांमध्ये आपील अर्जासोबत जोडायच्या कागदपत्रांची यादी विहित केली आहे. तसेच सदर कागदपत्रे न जोडल्यास अपील परत करण्याची तरतूद केली आहे. अशीच तरतूद राज्याच्या नियमांमध्ये करण्याचे प्रस्तावित आहे.

7. माहिती अधिकाराच्या गैरवापरामुळे अनेक अधिकाऱ्यांचा 50 ते 75 टक्के

वेळ माहिती अधिकार अर्जांवरील कार्यवाहीत जातो. त्यामधून कोणतेही सार्वजनिक हीत साध्य होणार नसले तरी अधिकाऱ्यांना शास्तीच्या भीतीपोटी माहिती अधिकार अर्जांना वेळ द्यावा लागतो. मोठ्या प्रमाणावर अर्जांमुळे प्रथम व द्वितीय अपीलात प्रचंड वाढ झाली असून अपील निकाली लागण्यासाठी सरासरी 2 ते 3 वर्षांचा कालावधी लागत आहे. अपील वेळेत सुनावण्यासाठी येत नसल्यामुळे अपीलाची तरतूद प्रभावी ठरत नाही. माहिती अधिकार अधिनियमाचा दुरुपयोग होत असल्याची बाब माननीय सर्वोच्च न्यायालय, विविध उच्च न्यायालय व केंद्रीय माहिती आयोग यांच्या सुद्धा निदर्शनास आलेली असल्याचे आढळून येते.

8. वरील प्रस्तावित सुधारणा या माहिती अधिकार कायद्याने नागरिकांना दिलेल्या हक्कास कोणताही आघात करीत नाहीत. उलट, या उपाययोजनांमुळे कायद्याचा दुरुपयोग रोखून, कायद्याचे उद्दिष्ट – पारदर्शकता, उत्तरदायित्व आणि लोकहित – अधिक प्रभावीपणे साध्य होईल.गैरवाजवी अर्जांवर नियंत्रण मिळविल्यामुळे खऱ्या अर्थाने गरजूंना माहिती जलदगतीने आणि अचूक स्वरूपात मिळेल. त्यामुळे या सुधारणा या कायद्याचे बळकटीकरण करणाऱ्या, गैरवापरास प्रतिबंध करणाऱ्या आणि लोकहित वाढविणाऱ्या ठरतील.

9. केंद्र सरकारने 31 जुलै 2012 च्या अधिसुचनेअन्वये त्यांचे 2005 चे माहिती अधिकार नियम अधिक्रमित करून नव्याने माहितीचा अधिकार नियम 2012 प्रसिद्ध केले आहेत. त्याच धर्तीवर “महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2005” मध्ये वरील सुधारणा करण्यासाठी तसेच सदर नियम केंद्र शासनाच्या नियमांशी सुसंगत करण्यासाठी 2005 चे नियम अधिक्रमित करून “महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026” नव्याने प्रसिद्ध करण्याचे प्रस्तावित आहे.

10. “महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियमामध्ये उपरोक्त **परिच्छेद ६** मधील सुधारणा करण्याबाबतचा प्रस्ताव मा.मुख्य सचिव यांच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात येत आहे. सदर प्रस्तावास तत्वता: मान्यता मिळाल्यानंतर प्रस्तावित नियमांचा मसुदा तयार करून विधी व न्याय विभागाच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात येईल.

क.अ (श्री.कुटे)

अ.स (श्री.पवार)

उ.स.(श्री.महाजन)

प्र.स. (प्र.ना.उ व सु.) (डॉ.पाटणे)

मा.मुख्य सचिव.

eSign

29/01/2026 04:35 PM **SHESHRAO BHASKAR KUTE**

SECTION OFFICER

Note # 7

29/01/2026 06:02 PM

GOVIND BHASKAR PAWAR
UNDER SECRETARY

Note # 8

30/01/2026 01:55 AM

HEMANT ANANT MAHAJAN
DEPUTY SECRETARY

Note # 9

30/01/2026 01:22 PM

ATUL NILKANTHRAO PATNE
PRINCIPAL SECRETARY

Digitally Signed

Note # 10

31/01/2026 11:15 AM

RAJESH AGGARWAL
CHIEF SECRETARY

Note # 11

ok, move ahead as per process.

03/02/2026 08:24 AM

RAJESH AGGARWAL
CHIEF SECRETARY
Digitally Signed

Note # 12

03/02/2026 10:41 AM

ATUL NILKANTHRAO PATNE
PRINCIPAL SECRETARY

Note # 13

03/02/2026 12:23 PM

HEMANT ANANT MAHAJAN
DEPUTY SECRETARY

Note # 14

सा.प्र.वि.

माहिती/कार्या-6

उपरोक्त Note # 6 अन्वये सादर केलेला प्रस्ताव वNote # 11 अन्वये त्यावरील मा. मुख्य सचिव यांच्या अभिप्रायाच्या अनुषंगाने सादर...

2. विभागीय आयुक्त पुणे यांच्या अध्यक्षतेखाली नागरीकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना सुचविण्यासाठी समिती नेमली होती. सदर समितीने माहिती अधिकार अधिनियम 2005 मध्ये सुधारणा करण्याबाबात अहवाल सादर केला आहे. याशिवाय राज्य माहिती आयोगानेसन 2024 च्या वार्षिक अहवालात माहिती अधिकार नियमांमध्ये सुधारणा करण्याच्या सबंधात काही शिफारसी केल्या आहेत. तसेच राज्य माहिती आयोगाने दि. 28.01.2026 च्या पत्रान्वये माहिती अधिकार अधिनियमांतर्गत आयोगातील अपिल व तक्रारी बाबतच्या कार्यपद्धतीबाबतचे नियम प्रस्तावित केले आहेत.

3. वरिल सर्व शिफारसी तसेच याव्यतिरिक्त प्रधान सचिव (प्र.ना.उ व सु)यांनी सुचविलेल्या सुधारणा व त्याबाबचे स्पष्टीकरण उपरोक्त Note #6 मधील परिछेद-6 मध्ये सविस्तरपणे नमूद करण्यात आले आहे. सदर प्रस्तावित सुधारणांना मा.मुख्य सचिव यांची तत्वत: मान्य मिळाली असून त्यांनी नियमानुसार पुढील कार्यवाही करण्याबाबत निर्देश दिलेले आहेत.

4 . माहिती अधिकार अधिनियम, 2005 हा केंद्र सरकारद्वारे तयार करण्यात आलेला आणि भारताच्या संसदेने संमत केलेला कायदा आहे. त्यामुळे अधिनियमामध्ये दुरुस्ती करणे ही बाब राज्य शासनाच्या अधिकारकक्षेत येत नाही. तथापि,अधिनियमाच्या कलम 27 अन्वये राज्य शासनास या

आधीनियमाची प्रभावी अमलबजावणी करण्यासाठी आवश्यक नियम तयार करण्याचे अधिकार आहेत. त्यामुळे ज्या बाबी मूळ अधिनियमाशी विसंगत नाहीत, त्या राज्य शासनाच्या स्तरावर नियमांमध्ये दुरुस्ती करून लागू करता येतील.

5 . केंद्र सरकारने 31 जुलै 2012 च्या अधिसुचनेअन्वये त्यांचे 2005 चे माहिती अधिकार नियम अधिक्रमित करून नव्याने माहितीचा अधिकार नियम 2012 प्रसिद्ध केले आहेत. त्याच धर्तीवर "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2005" मध्ये वरील सुधारणा करण्यासाठी तसेच सदर नियम केंद्र शासनाच्या नियमांशी सुसंगत करण्यासाठी 2005 चे नियम अधिक्रमित करून "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026" नव्याने प्रसिद्ध करण्याचे प्रस्तावित आहे.

6. सबब, प्रस्तावित "माहिती अधिकार नियम 2026" चे प्रारूप तयार करण्यात आले असून ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये विधि व न्याय विभागाच्या तपासणीसाठी (Vetting) सादर काण्यात येत आहेत. त्यानुसार सदर नियमांची तपासणी करून ते मूळ अधिनियमाशी सुसंगत आहेत किंवा नाही याबाबत अभिप्राय देण्यासाठी तसेच आवश्यक असल्यास त्यामाध्ये सुधारणा सुचविण्यासाठी विधी व न्याय विभागास विनंती करण्यात येत आहे.

क.अ (श्री.कुटे)

अ.स (श्री.पवार)

उ.स.(श्री.महाजन)

प्र.स. (प्र.ना.उ व सु.) (डॉ.पाटणे)

प्र.स. (विधी व न्याय विभाग)

12/02/2026 04:25 PM

SHESHRAO BHASKAR KUTE
SECTION OFFICER

Note # 15

12/02/2026 05:58 PM

GOVIND BHASKAR PAWAR
UNDER SECRETARY

Note # 16

13/02/2026 12:35 PM

HEMANT ANANT MAHAJAN
DEPUTY SECRETARY

Note # 17

13/02/2026 03:22 PM

ATUL NILKANTHRAO PATNE
PRINCIPAL SECRETARY

Note # 18

16/02/2026 06:15 PM

SATISH BABAN WAGHOLE
SECRETARY

Note # 19

17/02/2026 02:01 PM

Punit Kumar Ramsunder Varma
CLERK CUM TYPIST

Note # 20

22/04/2026 04:44 PM

Punit Kumar Ramsunder Varma
CLERK CUM TYPIST

Note # 21

विधी व न्याय विभागाने Physical File वर कार्यवाही केली असून त्या विभगाची दि.16.04.2026 रोजीची टिपणी उपलोड केली आहे.

RTI Rules amendment L Jd Note.pdf

22/04/2026 04:49 PM **SHESHRAO BHASKAR KUTE**
SECTION OFFICER

Note # 22

22/04/2026 04:52 PM **VISHWNATH RAMRAO NARMALE**
ASSISTANT SECTION OFFICER

Note # 23

साप्रवि / माहिती (कार्या-6)

उपरोक्त नोट क्र. २१ येथे अपलोड केलेल्या विधी व न्याय विभागाच्या टिपण्णीस अनुसरून सादर...

2. महाराष्ट्र राज्याने माहिती अधिकार अधिनियमाच्या अंमलबजावणीसाठी सुरुवातीपासूनच सक्रिय भूमिका घेतली आहे. तथापि, अधिनियम लागू होऊन जवळपास दोन दशके पूर्ण होत असताना, शासनाच्या कार्यपद्धती, तंत्रज्ञान, माहितीचे स्वरूप, नागरिकांच्या अपेक्षा व प्रशासकीय रचना यामध्ये मूलभूत बदल झालेले आहेत. या बदललेल्या परिस्थितीत, सन 2005 मध्ये तयार करण्यात आलेले नियम अनेक बाबतीत कालबाह्य ठरत असून त्यामध्ये सुधारणा करणे अपरिहार्य झाले आहे.

3. नागरिकांचे जीवनमान सुकर करण्याबाबत उपाययोजना सुचविण्याच्या अनुषंगाने **विभागीय आयुक्त, पुणे यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती** नेमण्यात आली होती. सदर समितीने आपल्या अहवालाद्वारे अधिकार अधिनियमात खालील प्रमाणे सुधारणा सुचविल्या आहेत.

(i) अधिनियमामध्ये "वैयक्तिक माहिती" या शब्दाची व्याख्या समाविष्ट करावी.

(ii) अर्जदाराची ओळख पटविण्यासाठी अर्जाबरोबर ओळखीचा पुरावा अनिवार्य करावा.

(iii) अर्जामध्ये माहिती मागण्याचे प्रयोजन नमूद करणे बंधनकारक करावे.

(iv) पूर्वी दिलेली माहिती पुन्हा मागितल्यास, पूर्वीच्या पत्रव्यवहाराचा संदर्भ देऊन अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद करावी.

(v) वारंवार व मोठ्या संख्येने अर्ज करणाऱ्या नागरिकांना"काळ्या यादीत" समाविष्ट करण्याचे अधिकार राज्य माहिती आयुक्तांना द्यावेत.

(vi) अर्जामध्ये मोबाईल क्रमांक नमूद करणे अनिवार्य करून, सदर क्रमांकावर व्हॉट्सअॅपद्वारे दिलेली माहिती ग्राह्य मानावी.

4. याशिवाय राज्य माहिती आयोगानेदि. 29.01.2026 च्या पत्रान्वये माहिती अधिकार अधिनियमांतर्गत **आयोगातील अपिल व तक्रारी बाबतच्या कार्यपद्धतीबाबतचे नियम** प्रस्तावित केले आहेत. यामध्ये राज्य माहिती आयोगाकडील द्वितीय अपीलांची प्रक्रीया सुरळीत करण्यासाठी व अनावश्यक विलंब टाळण्यासाठी आवश्यक तरतुद प्रस्तावित करण्यात आल्या आहेत.

5. याव्यतिरीक्त राज्य माहिती आयोगानेसन २०२४ च्या वार्षिक अहवालात महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियमांमध्ये सुधारणा करण्याच्या संबंधित खालील शिफारशी केल्या आहेत.

(i). सद्यस्थितीत माहितीच्या अर्जासाठी रू.10/- व अपील अर्जासाठी रू.20/- इतके शुल्क आहे. सदर शुल्क अत्यल्प असल्याचे जाणवते. या शुल्कात वाढ करून माहिती अर्जासाठी रू.100/-, प्रथम अपीलासाठी रू.150/- व द्वितीयअपीलासाठी रू.200/- या प्रमाणे शुल्क आकारावे.

(ii) माहिती अधिकार अर्जामध्ये माहिती मागविण्याचे प्रयोजन / कारण नमूद करणे आवश्यक करावे.

(iii) माहिती अधिकारात अर्जदाराने सांक्षाकित प्रतीची मागणी केल्यास माहिती शुल्काचे दर नव्याने निश्चित करावेत.

(iv) ज्या प्रकरणामध्ये संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाने माहितीचा अधिकार अधिनियमातील कलम 4 (1) क व ख चे पालन केलेले नाही त्या सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुख यांना जबाबदार धरण्यात यावे.

(v) वारंवार एकाच विषयासंदर्भात अर्ज करणाऱ्या अर्जदाराविरूद्ध ठोस निर्णय घ्यावा.

6. विभागीय आयुक्त यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीने त्यांनी सुचविलेल्या सुधारणा अमलात आणण्यासाठी माहिती अधिकार अधिनियमामध्ये सुधारणा करण्याचा प्रस्ताव सादर केला आहे. तथापि, माहिती अधिकार अधिनियम, 2005 हा केंद्र सरकारद्वारे तयार करण्यात आलेला आणि भारताच्या संसदेने संमत केलेला कायदा आहे. त्यामुळे अधिनियमामध्ये दुरुस्ती करणे ही बाब राज्य शासनाच्या अधिकारकक्षेत येत नाही. तथापि,अधिनियमाच्या कलम 27 अन्वये राज्य शासनास या अधिनियमाची प्रभावी अंमलबजावणी करण्यासाठी आवश्यक नियम तयार करण्याचे अधिकार आहेत. त्यामुळे ज्या बाबी मूळ अधिनियमाशी विसंगत नाहीत, त्या राज्य शासनाच्या स्तरावर नियमांमध्ये दुरुस्ती करून लागू करता येतात.

7. विभागीय आयुक्त पुणे याच्या अध्यक्षतेखालील समितीने तसेच राज्य माहिती आयोगाने सादर केलेल्या वरिल सर्व शिफारसी तसेच याव्यतिरिक्त प्रधान सचिव (प्र.ना.उ व सु) यांनी सुचविलेल्या सुधारणा व त्याबाबचे स्पष्टीकरण उपरोक्त Note # 6 मधील परिछेद-6 मध्ये सविस्तरपणे नमूद करण्यात आले आहे.

8 . केंद्र सरकारने 31 जुलै 2012 च्या अधिसुचनेअन्वये त्यांचे 2005 चे माहिती अधिकार नियम अधिक्रमित करून नव्याने माहितीचा अधिकार नियम 2012 प्रसिद्ध केले आहेत. त्याच धर्तीवर "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2005" मध्ये वरील सुधारणा करण्यासाठी तसेच सदर नियम केंद्र शासनाच्या नियमांशी सुसंगत करण्यासाठी 2005 चे नियम अधिक्रमित करून "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026" नव्याने प्रसिद्ध करण्याचे प्रस्तावित आहे.

9. वरील पार्श्वभूमिवर "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026" या प्रस्तावित नियमांचा मसुदा ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये (DFA/773059) तयार करून तो नोट क्र. 14 अन्वये विधी व न्याय विभागाच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात आला होता. विधी व न्याय विभागाने सदर नियम तपासून व त्यामध्ये आवश्यक त्या सुधारणा करून **नोट क्र. 21 येथे अपलोड केलेल्या टिपणी** अन्वये सदर नियमांना मान्यता दिली आहे. विधी व न्याय विभागाने तपासून दिलेल्या नियमांची प्रत पृ.91 ते 112 प/वि वर ठवेण्यात आली आहे.

10. विधी व न्याय विभागाच्या मान्यतेनुसार व त्यांनी सुचविलेल्या सुधारणानुसार "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026" चे सुधारीत प्रारूप तयार करण्यात आले आहे. सदर नियमांचा सारांश थोडक्यात खालीलप्रमाणे आहे.

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६

नियम क्र.	नियमाचे शीर्षक	नियमाचा आशय व समावेशाची पार्श्वभूमी
१	**संक्षिप्त नाव आणि प्रारंभ**	या नियमाद्वारे महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ अधिक्रमित होऊन महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ राजपत्रात प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील.
२	**व्याख्या**	या नियमाद्वारे पूर्वीच्या नियमातील व्याख्या कायम ठेवून काही नवीन शब्दांच्या व्याख्या नव्याने समाविष्ट करण्यात आल्या आहेत.
३	**माहिती मिळविण्याची प्रक्रिया**	माहितीच्या विनतीसाठी **पूर्वीची कार्यपद्धती कायम** ठेवून अर्ज शुल्क रु १० वरून रु. ३० करण्यात आले (सविस्तर स्पटीकरण नोट क्र.६,परीच्छेद क्र.६-क-I)

४	**माहिती पुरविण्यासाठी शुल्क**	या नियमाद्वारे माहितीच्या छायांकित प्रतींसाठी तसेच डिजिटल स्कॅन प्रतींसाठी शुल्क रु. २ वरून रु. ५ करण्यात आले; डिजिटल माहितीसाठी स्वतंत्र तरतूद करून संदिग्धता दूर केली.(सविस्तर स्पटीकरण नोट क्र.६,परीच्छेद क्र.६-क- II)
५	**शुल्क भरण्यातून सूट**	या नियमाद्वारे **पूर्वीची तरतूद कायम** ठेवण्यात आली आहे. दारिद्र्यरेषेखालील व्यक्तींना शुल्कमाफी; पहिली ५० पाने मोफत व उर्वरित पानांसाठी विहित दराने शुल्क.
६	**शुल्क भरण्याची पद्धत**	या नियमाद्वारे पूर्वीच्या नियमातील शुल्क भरण्याच्या पद्धती कायम ठेवून त्या व्यतीरिक्त **यूपीआय व इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे** शुल्क भरण्याचा पर्याय नव्याने समाविष्ट करण्यात आला आहे.
७	**अर्ज एकाच विषयाशी संबंधित असावा**	सदर तरतुद पूर्वीच्या नियमातील असून ती कायम ठेवण्यात आली आहे.
८	**अभिलेख पाहणीसाठी प्रक्रिया**	सदर तरतुद पूर्वीच्या नियमातील असून ती कायम ठेवण्यात आली आहे.
९	**ओळखपत्राची आवश्यकता**	प्रत्येक अर्जदाराने नागरीकत्व सिद्ध करणाऱ्या ओळखपत्राची प्रत जोडणे अनिवार्य; विभागीय आयुक्त समितीच्या शिफारशीनुसार नव्याने प्रस्तावित. (सविस्तर स्पटीकरण नोट क्र.६,परीच्छेद क्र.६-ब- IV)
१०	**पुनरावृत्त अर्जांचे निकाल**	आधीच पुरविलेली माहिती पुन्हा मागितल्यास मागील पत्रव्यवहाराचा सदर्भ देऊन अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद. राज्य माहिती आयुक्तांच्या तसेच विभागीय आयुक्त समितीच्या शिफारशीनुसार नव्याने समाविष्ट.
११	**स्वयप्रेरणेने प्रकटीकरणाची जबाबदारी**	माहितीचे स्वयप्रेरणेने प्रकटीकरण न केल्यास कार्यालय प्रमुखावर जबाबदारी; स्वयंप्रेरणेने प्रकाशन न झाल्यामुळे अर्जांची संख्या वाढत असल्याने राज्य माहिती आयुक्तांच्या शिफारशीनुसार सदर तरतूद नव्याने समाविष्ट करण्यात आली आहे.
१२	**सकेतस्थळावर उपलब्ध माहिती**	मागितलेली माहिती अधिकृत सकेतस्थळावर उपलब्ध असल्यास सदर माहितीसाठी अनावश्यक अर्ज व साक्षांकनाचा भार टाळण्यासाठी सदर तरतूद नव्याने समाविष्ट करण्यात आली आहे.
१३	**वैयक्तिक माहितीतून सूट**	वैयक्तिक माहिती प्रकटीकरणातून मुक्त; व्यापक सार्वजनिक हित असल्यास सक्षम प्राधिकारी लेखी कारणे नोंदवून ती उघड करू शकतात. सदर तरतूद नव्याने समाविष्ट करण्यात आली आहे.
१४	**इलेक्ट्रॉनिक संप्रेषणाची स्वीकार्यता**	ई-मेल किंवा इतर इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे केलेले सप्रेषण वैध मानले जाते. डिजिटल प्रशासनास चालना व इलेक्ट्रॉनिक उत्तरांना कायदेशीर मान्यता देण्यासाठी नव्याने समाविष्ट.

१५	**प्रथम अपीलीय प्राधिकरणा कडे अपील**	अपील शुल्क रू.२० वरून रू.५०. अपीलासोबत जोडावयाच्या कागदपत्राची यादी विहीत करण्यात आली असून नमुन्यात आवश्यक त्या सुधारणा करण्यात आल्या आहेत.
१६	**राज्य माहिती आयोगाक डे द्वितीय अपील**	अपील शुल्क रू.२० वरून रू.१००. सदर तरतूद केंद्र शासनाच्या नियमाशी सुसंगत बनविण्यासाठी तसेच राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे अपीलासोबत जोडावयाच्या कागदपत्राची यादी विहीत करण्यात आली असून नमुन्यात आवश्यक त्या सुधारणा करण्यात आल्या आहेत.
१७	**अपील परत करणे**	त्रुटी असलेले अपील परत करण्याची तरतूद. केंद्र शासनाच्या नियमाशी सुसंगत बनविण्यासाठी तसेच राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे.
१८	**आयोगाक डे अपीलाची प्रक्रिया**	अपील नोंदणी व सुनावणी प्रक्रिया पारदर्शक करण्यासाठी तसेच केंद्र शासनाच्या नियमाशी सुसंगत बनविण्यासाठी राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे.
१९	**अपील किंवा तक्रारीची नोटीस**	डिजिटल माध्यमाचा समावेश करून नोटीस बजावणी प्रभावी करण्यासाठी तसेच केंद्र शासनाच्या नियमाशी सुसंगत बनविण्यासाठी राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे..
२०	**अपीलकर्त्याची वैयक्तिक उपस्थिती**	केंद्र शासनाच्या नियमाशी सुसगत बनविण्यासाठी राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे...
२१	**अपील निकालात काढण्याची प्रक्रिया**	निकाल प्रक्रियेत स्पष्टता आणून अनावश्यक विलब टाळण्यासाठी तसेच केंद्र शासनाच्या नियमाशी सुसंगत बनविण्यासाठी राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे.
२२	**पुराव्याचा भार**	तथ्य प्रतिपादन करणाऱ्या पक्षावर पुराव्याचा भार राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे.
२३	**अपील मागे घेणे किंवा रद्द होणे**	लेखी विनंतीवरून अपील मागे घेता येते राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे..
२४	**राज्य माहिती आयोगाचा आदेश**	सर्व आदेश लेखी स्वरूपात आयोगाच्या शिक्क्याखाली जारी केंद्र शासनाच्या नियमाशी सुसंगत बनविण्यासाठी राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे
२५	**तक्रारीची प्रक्रिया**	कलम १८ अन्वये दाखल तक्रारीसाठी अपील प्रक्रियेचे नियम आवश्यक फेरबदलांसह लागू होतात. राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे.

२६	**आयोगाचे प्रक्रियात्मक अधिकार**	आयोग न्यायाचे उद्दिष्ट साधण्यासाठी आनुषंगिक प्रक्रियात्मक आदेश पारित करू शकतो. राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे.
२७	**सार्वजनिक प्राधिकरणा द्वारे सादरीकरण**	सार्वजनिक प्राधिकरण आयोगासमोर बाजू माडण्यासाठी कोणत्याही प्रतिनिधीस किंवा अधिकाऱ्यास प्राधिकृत करू शकते. केंद्र शासन नियमांशी सुसंगत बनविण्यासाठी **नव्याने सामाविष्ट.**

११. या व्यतिरीक्त विभागाने खालील ४ नियम प्रस्तावित केले होते. तथापि, सदर नियम विधी व न्याय विभागाच्या शिफारशीनुसार मूळ मसुद्यातून वगळले आहेत

नियम क्र.	नियमाचे शीर्षक	प्रस्तावित नियम व वगळण्याची कारणे
१३ (मूळ मसुदा)	**माहिती मागण्याचा उद्देश सांगण्याची आवश्यकता (Purpose of Information)**	विभागीय आयुक्त याच्या अध्यक्षतेखालील समिती व राज्य माहिती आयोगाने केलेल्या शिफारशीच्या अनुषंगाने अर्जदाराने माहिती मागताना माहिती मागण्याचा उद्देश नमूद करणे आवश्यक असेल अशी तरतूद मूळ मसुद्यात प्रस्तावित केली होती. (सविस्तर स्पटीकरण नोट क्र.६,परीच्छेद क्र.६-अ- i) तथापि, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम ६ च्या उपकलम (२) मध्ये "माहिती मागणाऱ्या अर्जदारास माहिती मागण्याचे कारण किंवा इतर कोणतेही वैयक्तिक तपशील देणे आवश्यक नाही " सदर प्रस्तावित नियम या केंद्रीय कायद्यातील तरतुदीशी विसंगत असल्याने विधी व न्याय विभागाने तो मसुद्यातून वगळला आहे.
२८ (मूळ मसुदा)	**राज्य मुख्य माहिती आयुक्तांचे विनियम करण्याचे अधिकार (Power to make Regulations)**	राज्य मुख्य माहिती आयुक्ताना माहितीचा अधिकार अधिनियमाखाली विनियम (Regulations) करण्याचे अधिकार प्रदान करण्याची तरतूद मूळ मसुद्यात प्रस्तावित केली होती. तथापि, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ मध्ये राज्य मुख्य माहिती आयुक्तांना विनियम करण्यास सक्षम करणारी कोणतीही सक्षमकारी तरतूद (Enabling Provision) नाही. कायद्यात असे अधिकार प्रदान केले नसताना नियमांद्वारे ते देणे कायदेशीरदृष्ट्या संभव नाही, असे विधी व न्याय विभागाने नमूद केल्याने सदर नियम मसुद्यातून वगळण्यात आला आहे.

२९ (मूळ मसुदा)	**त्रासदायक किंवा गैरवापरयुक्त अर्जांचे नियमन (Regulation of Vexatious Applications)**	राज्य माहिती आयोगाने केलेल्या शिफारशीच्या अनुषगाने त्रासदायक किंवा गैरवापरयुक्त अर्जांचे नियमन करण्यासाठी अशा अर्जदारांना ठराविक कालावधीसाठी काळ्या यादीत समाविष्ट करण्याचे राज्य माहिती आयुक्तांना अधिकार देणारी तरतूद मूळ मसुद्यात प्रस्तावित केली होती. (सविस्तर स्पटीकरण नोट क्र.६,परीच्छेद क्र.६-अ-ii) तथापि, माहितीचा अधिकार अधिनियम् २००५ मध्ये राज्य शासनास अशा प्रकारचे नियमन करण्यास सक्षम करणारी कोणतीही तरतूद नाही. त्यामुळे सदर प्रस्तावित नियम कायद्याच्या कक्षेबाहेर (Ultra Vires) ठरतात व कायदेशीरदृष्ट्या संभव नाहीत, असे विधी व न्याय विभागाने नमूद केल्याने सदर नियम मसुद्यातून वगळण्यात आला आहे.
३० (मूळ मसुदा)	**एकाधिक अर्जांचे नियमन (Regulation of Multiple Applications)**	एकाच व्यक्तीने एकाच किंवा सबंधित विषयावर एकाधिक अ (Multiple Applications) दाखल करण्यावर निर्बंध घालण्याची तरतूद मूळ मसुद्यात प्रस्तावित केली होती. (सविस्तर स्पटीकरण नोट क्र.६,परीच्छेद क्र.६- अ -ii) तथापि, माहितीचा अधिकार अधिनियम् २००५ मध्ये राज्य शासनास एकाधिक अर्जांचे नियमन करण्यास सक्षम करणारी कोणतीही तरतूद नाही. त्यामुळे सदर प्रस्तावित नियम कायद्याच्या कक्षेबाहेर (Ultra Vires) ठरतात व कायदेशीरदृष्ट्या संभव नाहीत, असे विधी व न्याय विभागाने नमूद केल्याने सदर नियम मसुद्यातून वगळण्यात आला आहे.

१२. सबब, वरीलप्रमाणे प्रस्तावित" महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियम 2026" च्या अधिसुचनेचे मराठी व इंग्रजी प्रारूप तयार करण्यात आले असून ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये मा.मुख्यमंत्री महोदयांच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात आले आहेत. मान्यतेनंतर सदर नियम मराठी व इंग्रजी या दोन्ही भाषेमध्ये महाराष्ट्र शासनाच्या राजपत्रात अधिसुचित करण्यात येतील.

क.अ (श्री.कुटे)

अ.स (श्री.पवार)

उ.स.(श्री.महाजन)

सचिव (प्र.ना.उ व सु.) (श्री.पंकज कुमार)

मा. मुख्य सचिव

मा.मुख्यमंत्री

eSign

22/04/2026 05:59 PM

SHESHRAO BHASKAR KUTE
SECTION OFFICER

Note # 24

उपरोक्त प्रस्ताव मान्यतेसाठी सादर

उ.स.(श्री.महाजन)रजेवर.

सचिव (प्र.ना.उ व सु.) (श्री.पंकज कुमार)

मा. मुख्य सचिव

मा.मुख्यमंत्री

22/04/2026 06:28 PM

GOVIND BHASKAR PAWAR
UNDER SECRETARY

Note # 25

23/04/2026 11:01 AM

PANKAJ KUMAR
SECRETARY

Digitally Signed

Note # 26

23/04/2026 12:46 PM

RAJESH AGGARWAL
CHIEF SECRETARY

Note # 27

24/04/2026 11:07 AM

RAJESH AGGARWAL
CHIEF SECRETARY

Note # 28

24/04/2026 11:16 AM **DEVENDRA GANGADHARRAO FADNAVIS**
CHIEF MINISTER

Note # 29

1421575 का-6 साप्रवि.pdf

06/05/2026 02:57 PM **DEVENDRA GANGADHARRAO FADNAVIS**
CHIEF MINISTER

Note # 30

06/05/2026 05:09 PM **ATUL NILKANTHRAO PATNE**
PRINCIPAL SECRETARY

Note # 31

साप्रवि / माहिती (कार्या-6)

उपरोक्त टिपणीच्या अनुषंगाने सादर,

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ अधिक्रमित करून **महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026** प्रसिद्ध करण्याची बाब सदर नस्तीवर विचाराधीन आहे. "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026" या प्रस्तावित नियमांचा मसुदा ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये (DFA/773059) तयार करून तो नोट क्र. 14 अन्वये विधी व न्याय विभागाच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात आला होता. विधी व न्याय विभागाने सदर नियम तपासून व त्यामध्ये आवश्यक त्या सुधारणा करून नोट क्र. 21 येथे अपलोड केलेल्या टिपणी अन्वये सदर नियमांना मान्यता दिली आहे. विधी व न्याय विभागाकडून नियमांच्या केवळ इंग्रजी भाषेतील प्रारूपाची तपासणी करण्यात येते. तथापि, सदर नियम इंग्रजी तसेच मराठी या दोन्ही भाषांमध्ये अधिसूचित करण्याबाबत विधी व न्याय विभागाने कळविले आहे.

" महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियम 2026" च्या अधिसुचनेचे / प्रस्तावित नियमांचे मराठी भाषांतर करून इंग्रजी व मराठी या दोन्ही भाषेतील प्रारूप माननीय मुख्यमंत्री महोदय यांच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात आले होते. उपरोक्त नोट क्रमांक 29 अन्वये सदर नियमांना माननीय मुख्यमंत्री महोदयांची मान्यता प्राप्त झाली आहे.

सदर नियमाचे मराठी भाषातर कक्ष अधिकारी स्तरावर करण्यात आलेले आहे. त्यामुळे नियम प्रसिद्ध करण्यापूर्वी **मराठी भाषेतील प्रारूपाची भाषा व पारिभाषिक दृष्ट्या शुद्धता तपासून घेण्यासाठी** ते संचालक, भाषा संचालनालय, बांद्रा, मुंबई यांचेकडे पाठविणे प्रस्तावित आहे. त्या अनुषंगाने निर्गमित करावयाच्या पत्राचे प्रारूप ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये मान्यतेसाठी सादर केले आहे.

क.अ.(श्री.कुटे)

अ.स (रिक्त)

उ.स (श्री.महाजन) (रजेवर)

प्र.स. (प्र.ना.उ.व सु) (डॉ.पाटणे

07/05/2026 01:16 PM

SHESHRAO BHASKAR KUTE
SECTION OFFICER

Note # 32

07/05/2026 02:14 PM

ATUL NILKANTHRAO PATNE
PRINCIPAL SECRETARY

Digitally Signed

Note # 33

साप्रवि/माहिती(कार्या-६)

पूर्वलक्षी कामकाज तसेच भाषा संचालनालयाच्या दि.०८.०६.२०२६ रोजीच्या पत्राच्या अनुषंगाने सादर,

२. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ अधिक्रमित करून महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ प्रसिद्ध करण्याची बाब सदर नस्तीवर विचाराधीन आहे. सदर नियमांचे इंग्रजी भाषेतील प्रारूप तयार करून विधी व न्याय विभागाच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात आले होते. (Note-14) विधी व न्याय विभागाने सदर नियमांमध्ये आवश्यक सुधारणा करून या नियमांच्या इंग्रजी भाषेतील प्रारूपास मान्यता दिली आहे. तसेच, सदर नियम इंग्रजी तसेच मराठी या दोन्ही भाषांमध्ये अधिसूचित करण्याबाबत कळविले आहे. (Note-21)

३. उपरोक्त नियम प्रसिद्ध करण्यापूर्वी मराठी भाषेतील प्रारूपाची भाषा व पारिभाषिक दृष्ट्या शुद्धता तपासून घेण्यासाठी ते संचालक, भाषा संचालनालय, बांद्रा, मुंबई यांचेकडे पाठविण्यात आले होते.त्यानुषंगाने भाषा संचालनलयाने उपरोक्त दि.०८.०६.२०२६ च्या पत्रान्वये सदर नियमांचे मराठी भाषेतील प्रारूप या विभागास सादर केले आहे.

४. **प्रस्तावित महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम,२०२६ च्या प्रारूपास नोट क्रमांक २९ अन्वये माननीय मुख्यमंत्री महोदयांची मान्यता प्राप्त झाली आहे.**

५. सबब, आता सदर नियम शासनाच्या राजपत्रात प्रसिद्ध करण्याचे प्रस्तावित आहे. त्यानुसार व्यवस्थापक, शासकीय मुद्रणालय यांना पाठवावयाचे पत्र, (DFA/891829) विधी व न्याय विभागाच्या मान्यतेनुसार सुधारीत केलेले इंग्रजी भाषेतील प्रारूप (DFA/891831) व भाषा संचालनालयाकडून प्राप्त झालेले मराठी भाषेतील प्रारूप (DFA/891829) ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये मान्यतेसाठी सादर केले आहे. मान्यतेनंतर राजपत्रात प्रसिद्ध करण्यात येतील.

क.अ.(श्री.कुटे)

अ.स (श्रीम.धुरी)

उ.स (श्री.महाजन)

प्र.स. (प्र.ना.उ.व सु) (डॉ.पाटणे)

eSign

11/06/2026 04:55 PM **SHESHRAO BHASKAR KUTE**
SECTION OFFICER

Note # 34

11/06/2026 05:01 PM **BHARATI DINESH DHURI**
UNDER SECRETARY

Note # 35

साप्रवि/माहिती(कार्या-६)

पूर्वलक्षी कामकाज तसेच भाषा संचालनालयाच्यादि.०८.०६.२०२६ रोजीच्या पत्राच्या अनुषंगाने सादर,

२. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ अधिक्रमित करून

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ प्रसिद्ध करण्याचा बाब सदर नस्तीवर विचाराधीन आहे. सदर नियमांचे इंग्रजी भाषेतील प्रारूप तयार करून विधी व न्याय विभागाच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात आले होते. (Note-14) विधी व न्याय विभागाने सदर नियमांमध्ये आवश्यक सुधारणा करून या नियमांच्या इंग्रजी भाषेतील प्रारूपास मान्यता दिली आहे. तसेच, सदर नियम इंग्रजी तसेच मराठी या दोन्ही भाषांमध्ये अधिसूचित करण्याबाबत कळविले आहे. (Note-21)

३. उपरोक्त नियम प्रसिद्ध करण्यापूर्वी मराठी भाषेतील प्रारूपाची भाषा व पारिभाषिक दृष्ट्या शुद्धता तपासून घेण्यासाठी ते संचालक, भाषा संचालनालय, बांद्रा, मुंबई यांचेकडे पाठविण्यात आले होते.त्यानुषंगाने भाषा संचालनलयाने उपरोक्त दि.०८.०६.२०२६ च्या पत्रान्वये सदर नियमांचे मराठी भाषेतील प्रारूप या विभागास सादर केले आहे.

४. **प्रस्तावित महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम,२०२६ च्या प्रारूपास नोट क्रमांक २९ अन्वये माननीय मुख्यमंत्री महोदयांची मान्यता प्राप्त झाली आहे.**

५. सबब, आता सदर नियम शासनाच्या राजपत्रात प्रसिद्ध करण्याचे प्रस्तावित आहे. त्यानुसार व्यवस्थापक, शासकीय मुद्रणालय यांना पाठवावयाचे पत्र, (DFA/891891) विधी व न्याय विभागाच्या मान्यतेनुसार सुधारीत केलेले इंग्रजी भाषेतील प्रारूप (DFA/891831) व भाषा संचालनालयाकडून प्राप्त झालेले मराठी भाषेतील प्रारूप (DFA/891901) ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये मान्यतेसाठी सादर केले आहे. मान्यतेनंतर राजपत्रात प्रसिद्ध करण्यात येतील.

क.अ.(श्री.कुटे)

अ.स (श्रीम.धुरी)

उ.स (श्री.महाजन)

प्र.स. (प्र.ना.उ.व सु) (डॉ.पाटणे)

eSign

11/06/2026 05:51 PM

SHESHRAO BHASKAR KUTE
SECTION OFFICER

Note # 36

12/06/2026 11:47 AM

BHARATI DINESH DHURI
UNDER SECRETARY

Note # 37

12/06/2026 12:17 PM

HEMANT ANANT MAHAJAN
DEPUTY SECRETARY

Note # 38

12/06/2026 02:11 PM

ATUL NILKANTHRAO PATNE
PRINCIPAL SECRETARY

Note # 39

13/06/2026 03:23 AM

HEMANT ANANT MAHAJAN
DEPUTY SECRETARY

Note # 40

साप्रवि/ माहिती (कार्या-6)

उपरोक्त टिप्पणीस अनुसरून महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 दि.12.06.2026 रोजी राजपत्रात प्रसिद्ध करण्यात आले आहेत. तसेच सदर नियम ऑनलाईन आरटीआय पोर्टल व महाराष्ट्र शासनाच्या संकेतस्थळावर अपलोड करण्यात आले आहेत.

2. माहितीचा अधिकार अधिनियम, 2005 मधील कलम 4(1)(ग) व 4(1)(घ) अन्वये सार्वजनिक प्राधिकरणाने महत्त्वाचे धोरणात्मक निर्णय घेताना अथवा असे निर्णय घेतल्यानंतर त्यामागील संबंधित तथ्ये व कारणमीमांसा जनतेस उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. तसेच या नियमांतील नियम 11

अन्वय स्वत:हून माहिती उघड करण्याची जबाबदारी कार्यालय प्रमुखावर निश्चित केली आहे.

3. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 अधिसूचित करण्यात आले असून सदर नियमांविषयी विविध स्तरावर चर्चा होत आहे. या नियमांच्या निर्मितीमागील उद्देश, त्यामधील प्रमुख सुधारणा, नियम तयार करताना विचारात घेण्यात आलेले विविध अहवाल, न्यायालयीन निरीक्षणे, प्रशासकीय आवश्यकता तसेच नियमांमागील कारणमीमांसा नागरिकांसमोर पारदर्शकपणे मांडणे आवश्यक आहे.

4. सदर बाब विचारात घेता, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 बाबतची संपूर्ण धारिका **rti.maharashtra.gov.in** या संकेतस्थळावर प्रसिद्ध करण्याचे प्रस्तावित आहे. यामुळे नागरिकांना नियमांचे स्वरूप व उद्देश समजण्यास मदत होईल, नियमांबाबत गैरसमज दूर होतील तसेच माहितीचा अधिकार अधिनियमातील कलम 4(1)(ग) व 4(1)(घ) मधील तरतुदींची अंमलबजावणी होईल.

मान्य झाल्यास उपरोक्त धारीका **rti.maharashtra.gov.in** या संकेतस्थळावर प्रसिद्ध करण्यात येईल.

क.अ.(श्री.कुटे)

अ.स (श्रीम.धुरी)

उ.स (श्री.महाजन)

प्र.स. (प्र.ना.उ.व सु) (डॉ.पाटणे)

18/06/2026 03:19 PM

SHESHRAO BHASKAR KUTE
SECTION OFFICER

Note # 41

18/06/2026 04:01 PM

BHARATI DINESH DHURI
UNDER SECRETARY

Note # 42

18/06/2026 04:57 PM

HEMANT ANANT MAHAJAN
DEPUTY SECRETARY

Note # 43

18/06/2026 04:58 PM

ATUL NILKANTHRAO PATNE
PRINCIPAL SECRETARY

Digitally Signed

Note # 44

साप्रवि/ माहिती (कार्या-6)

दि.१२.०६.२०२६ रोजीच्या शासन अधिसुचनेस अनुसरून सादर.

2. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 हे दिनांक 12 जून 2026 रोजी राजपत्रात प्रसिद्ध करण्यात आले आहेत. उपरोक्त नियम तयार करण्याच्या प्रक्रियेदरम्यान नोट क्रमांक 14 अन्वये सदर नियमांचे प्रारूप तपासणीसाठी विधी व न्याय विभागास सादर करण्यात आले होते. सादर केलेल्या प्रारूपामध्ये अनुक्रमांक 13 येथे माहिती मागण्याचे प्रयोजन नमूद करण्याबाबतची तरतूद समाविष्ट करण्यात आली होती. सदर तरतुदीच्या अनुषंगाने माहिती अधिकार अर्जाच्या विहित नमुन्यामध्ये "माहिती मागण्याचे प्रयोजन" असा रकाना देखील समाविष्ट करण्यात आला होता.

3. विधी व न्याय विभागाने उपरोक्त नियमाच्या प्रारूपाची तपासणी करताना माहिती मागण्याचे प्रयोजन नमूद करण्यासंबंधीची नियमात्मक तरतूद वगळली. तथापि, त्यानुषंगाने माहिती अधिकार अर्जाच्या नमुन्यात समाविष्ट करण्यात आलेला "माहिती मागण्याचे प्रयोजन" हा रकाना वगळण्यात आला नाही. त्यानंतर विधी व न्याय विभागाने सुचविलेल्या सुधारणांनुसार नियमांचे अंतिम प्रारूप तयार करताना या विभागाकडूनही अनावधानाने सदर बाब निदर्शनास आली नाही. परिणामी, दिनांक 12 जून 2026 रोजी राजपत्रात

प्रसिद्ध झालेल्या महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 मधील जोडपत्र-क येथील माहिती अधिकार अर्जाच्या विहित नमुन्यामध्ये "माहिती मागण्याचे प्रयोजन" हा रकाना कायम राहिला आहे.

4. सदर बाब ही नियमांच्या मूळ आशयाशी विसंगत असून ती केवळ अनावधानाने राहिलेली त्रुटी आहे. **माहिती मागण्याचे प्रयोजन हा नियम वगळूनच सक्षम प्राधिकारी यांची मान्यता प्राप्त झाली आहे.** यास्तव, सदर त्रुटी दुरुस्त करण्यासाठी दिनांक 12 जून 2026 रोजी प्रसिद्ध केलेल्या नियमांच्या अनुषंगाने सुधारणा नियम प्रसिद्ध करण्याचे प्रस्तावित आहे.

महाराष्ट्र माहिती अधिकार (सुधारणा) नियम 2026 चे प्रारूपDraft Section मध्ये विधी व न्याय विभागाच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात आले आहे. मान्यता प्राप्त झाल्यानंतर सदर नियम महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध करण्याची कार्यवाही करण्यात येईल.

क.अ.(श्री.कुटे)

अ.स (श्रीम.धुरी)

उ.स (श्री.महाजन)

प्र.स. (प्र.ना.उ.व सु) (डॉ.पाटणे)

सचिव (विधी व न्याय विभाग)(श्रीम.धावरे)

19/06/2026 02:16 PM

SHESHRAO BHASKAR KUTE
SECTION OFFICER

Note # 45

19/06/2026 02:47 PM

BHARATI DINESH DHURI
UNDER SECRETARY

Note # 46

19/06/2026 03:02 PM **HEMANT ANANT MAHAJAN**
DEPUTY SECRETARY

Note # 47

19/06/2026 04:11 PM **ATUL NILKANTHRAO PATNE**
PRINCIPAL SECRETARY

Digitally Signed

Note # 48

19/06/2026 04:30 PM **SUPRIYA SHRIKAR DHAWARE**
SECRETARY

Note # 49

19/06/2026 04:56 PM **Punit Kumar Ramsunder Varma**
CLERK CUM TYPIST

Note # 50

Law and Judiciary Department

A.D.U.S. (Daniyal Jadhav)

The proposal in this file of the General Administration Department is to issue a notification in exercise of the powers conferred by clause *(f)* of sub-section *(3)* of section 18, sub section*(10)* of section 19 and sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005), with a view to

amend the Maharashtra Right to Information Rules, 2026. For that purpose, that Department has forwarded a draft rules, through e-office, for scrutiny to this Department.

2. The Department draft rules as amended is in order.

3. In view of the provisions of section 5 of the Maharashtra Official Languages Act, 1964 (Mah. V of 1965), the Department is requested to publish the rules in Marathi and simultaneously publish the draft rules sent through e-office, as amended, as an authoritative text thereof in English, as required by article 348(*3*) of the Constitution of India.

4. In view of the order dated the 22.09.2017 of the Hon'ble High Court of Delhi in WP (C) 4761 / 2016 and C.M. Appl. 22914/2016, regarding uploading of all legislative documents i.e., Acts as well as subordinate legislations made under such Acts including rules, regulations, notifications, and circulars, on the India Code Portal, and as requested by the Secretary to Government of India, Cabinet Secretariat, Rashtrapati Bhavan, New Delhi – 110004, the Department is requested to upload the same on the website of "India Code Portal", as early as possible, from the date of issue of the draft rules.

D.D.D.S. (Smt. Warkade)

Deputy Secretary (GAD)

eSign

19/06/2026 05:36 PM

Aparna Gulabrao Warkade
DEPUTY SECRETARY

Note # 51

19/06/2026 05:38 PM **Punit Kumar Ramsunder Varma**
CLERK CUM TYPIST

Note # 52

19/06/2026 05:46 PM **ATUL NILKANTHRAO PATNE**
PRINCIPAL SECRETARY
Digitally Signed

Note # 53

साप्रवि/माहिती(कार्या-6)

सादर.

2. माहितीचा अधिकार अधिनियम, 2005 च्या कलम 27 अन्वये महाराष्ट्र शासनाने महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तयार करून दिनांक 12 जून 2026 रोजी महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध केले आहेत. तसेच सदर नियमांमध्ये सुधारणा करण्यासाठी महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026 दिनांक 19 जून 2026 रोजी महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध करण्यात आले आहेत.

3 . माहितीचा अधिकार अधिनियम, 2005 च्या कलम 29(2) (पृ.57 वर) मध्ये अशी तरतूद आहे की, राज्य शासनाने कलम 27 अन्वये तयार केलेला प्रत्येक नियम तो तयार केल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर राज्य विधिमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहासमोर ठेवावा.

4. उपरोक्त वैधानिक तरतुदीच्या अनुषंगाने महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम2026 तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (प्रथम सुधारणा) नियम, 2026 हे पावसाळी विधिमंडळ अधिवेशनामध्ये महाराष्ट्र विधानसभेच्या तसेच महाराष्ट्र विधान परिषदेच्या पटलावर ठेवण्याचे प्रस्तावित आहे.

5. यासाठी मा. अध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा तसेच मा. सभापती, महाराष्ट्र विधान परिषद यांची अनुमती प्राप्त करणे आवश्यक आहे. त्या अनुषंगाने माननीय मुख्यमंत्री महोदयांच्या स्वाक्षरीने निर्गमित करावयाच्या पत्रांचे प्रारूप मान्यतेसाठी ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये ठेवले आहे.

मान्य झाल्यास महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम 2026 तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026 विधिमंडळाच्या पटलावर ठेवण्याची कार्यवाही करण्यात येईल.

क.अ.(श्री.कुटे)

अ.स (श्रीम.धुरी)

उ.स (श्री.महाजन)

प्र.स. (प्र.ना.उ.व सु) (डॉ.पाटणे)

मा.मंत्री (ई.मा.त.व कृ.बु विभाग) (ॲड आशिष शेलार)

22/06/2026 03:37 PM

SHESHRAO BHASKAR KUTE
SECTION OFFICER

Note # 54

22/06/2026 04:15 PM

BHARATI DINESH DHURI
UNDER SECRETARY

Note # 55

22/06/2026 05:05 PM

HEMANT ANANT MAHAJAN
DEPUTY SECRETARY

Note # 56

22/06/2026 06:23 PM

ATUL NILKANTHRAO PATNE
PRINCIPAL SECRETARY

Digitally Signed

Note # 57

साप्रवि/माहिती(कार्या-6)

सादर.

2. माहितीचा अधिकार अधिनियम, 2005 च्या कलम 27 अन्वये महाराष्ट्र शासनाने महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तयार करून दिनांक 12 जून 2026 रोजी महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध केले आहेत. तसेच सदर नियमांमध्ये सुधारणा करण्यासाठी महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026 दिनांक 19 जून 2026 रोजी महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध करण्यात आले आहेत. तसेच सदर नियमांसाठी दिनांक २४ जून २०२६ रोजी एक शुद्धिपत्र निर्गमित केले आहे.

3 . माहितीचा अधिकार अधिनियम, 2005 च्या कलम 29(2) (पृ.57 वर) मध्ये अशी तरतूद आहे की, राज्य शासनाने कलम 27 अन्वये तयार केलेला प्रत्येक नियम तो तयार केल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर राज्य विधिमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहासमोर ठेवावा.

4. उपरोक्त वैधानिक तरतुदीच्या अनुषंगाने महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम2026 तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (प्रथम सुधारणा) नियम, 2026 हे पावसाळी विधिमंडळ अधिवेशनामध्ये महाराष्ट्र विधानसभेच्या तसेच महाराष्ट्र विधान परिषदेच्या पटलावर ठेवण्याचे प्रस्तावित आहे.

5. यासाठी मा. अध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा तसेच मा. सभापती, महाराष्ट्र विधान परिषद यांची अनुमती प्राप्त करणे आवश्यक आहे. त्या अनुषंगाने माननीय मुख्यमंत्री महोदयांच्या स्वाक्षरीने निर्गमित करावयाच्या पत्रांचे प्रारूप मान्यतेसाठी ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये ठेवले आहे.

मान्य झाल्यास महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम 2026 तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026 विधिमंडळाच्या पटलावर ठेवण्याची कार्यवाही करण्यात येईल.

क.अ.(श्री.कुटे)

अ.स (श्रीम.धुरी)

उ.स (श्री.महाजन)

प्र.स. (प्र.ना.उ.व सु) (डॉ.पाटणे)

मा.मंत्री (ई.मा.त.व कृ.बु विभाग) (ॲड आशिष शेलार)

29/06/2026 11:52 AM

SHESHRAO BHASKAR KUTE
SECTION OFFICER

Note # 58

29/06/2026 01:08 PM

BHARATI DINESH DHURI
UNDER SECRETARY

Note # 59

29/06/2026 02:23 PM

HEMANT ANANT MAHAJAN
DEPUTY SECRETARY

Note # 60

29/06/2026 04:28 PM

ATUL NILKANTHRAO PATNE
PRINCIPAL SECRETARY

Digitally Signed

Note # 61

01/07/2026 05:43 PM

ASHISH BABAJI SHELAR
CABINET MINISTER

Note # 62

02/07/2026 09:25 AM

ATUL NILKANTHRAO PATNE
PRINCIPAL SECRETARY

Note # 63

02/07/2026 12:16 PM **ASHISH BABAJI SHELAR**
CABINET MINISTER

Note # 64

02/07/2026 12:41 PM **ATUL NILKANTHRAO PATNE**
PRINCIPAL SECRETARY

Note # 65

साप्रवि / माहिती (कार्या-6)

मा.अण्णा हजारे यांचे दि.22.06.2026 चे पत्र व मा.मुख्यमंत्री कार्यालयाकडून प्राप्त निर्देशांनूसार सादर.

2. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार अधिनियम, 2005 च्या कलम 27 अन्वये महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तयार करून दिनांक 12 जून 2026 रोजी महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध करण्यात आले. त्यानंतर अर्जाच्या नमुन्यातील अनावधानाने राहिलेली त्रुटी दुरुस्त करण्यासाठी महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026 दिनांक 19 जून 2026 रोजी प्रसिद्ध करण्यात आले.

3. नागरिकांचे जीवनमान सुकर करण्याबाबत उपाययोजना सुचविण्याच्या अनुषंगाने विभागीय आयुक्त, पुणे यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती नेमण्यात आली होती. सदर समितीने आपल्या अहवालाद्वारे माहिती अधिकार अधिनियमात सुधारणा सुचविल्या आहेत . याशिवाय राज्य माहिती आयोगाने त्यांच्या वार्षिक अहवालात काही सुधारणा सुचविल्या आहेत. केंद्र सरकारने 31 जुलै 2012 च्या अधिसुचनेअन्वये त्यांचे 2005 चे माहिती अधिकार नियम अधिक्रमित करून नव्याने माहितीचा अधिकार नियम 2012 प्रसिद्ध केले आहेत. त्याच धर्तीवर “महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2005” मध्ये वरील सर्व सुधारणा करण्यासाठी सन 2005 चे नियम अधिक्रमीत करून नवीन महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तयार करून दिनांक 12 जून 2026 रोजी महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध करण्यात आले.

4. सदर नियम तयार करण्यापूर्वी विद्यमान महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2005 तसेच वेळोवेळी करण्यात आलेल्या सर्व सुधारणा एकत्रित करून अद्ययावत नियम तयार करण्यात आले. सदर प्रारूपास विधी व न्याय विभागाची तपासणी, माननीय मुख्यमंत्री महोदयांची मान्यता तसेच राजपत्र प्रसिद्धीची वैधानिक प्रक्रिया पूर्ण करण्यात आली.

5. सदर नियमांद्वारे स्वयंप्रेरणेने माहिती प्रकटनास बळकटी देणे, अपील

प्रक्रियेमध्ये स्पष्टता आणणे, डिजिटल माध्यमातून माहिती उपलब्ध करून देण्यासंबंधी तरतुदी करणे, तसेच माहिती अधिकार व्यवस्थेची कार्यक्षमता वाढविणे, हा प्रमुख उद्देश होता. तथापि, नियम प्रसिद्ध झाल्यानंतर विविध सामाजिक संस्था, माहिती अधिकार कार्यकर्ते तसेच मा. किसन बाबुराव (अण्णा) हजारे यांनी नियमांतील काही तरतुदींविषयी आक्षेप नोंदविले असून, सदर नियम रद्द करण्याची मागणी केली आहे. सदर नियम तयार करण्यामागील स्पष्टीकरण व या नियमांबाबत घेतल्या जाणाऱ्या आक्षेपाबाबतची स्पष्टीकरण अवलोकनार्थ सोबत पृ. 213 प/वि वर ठेवण्यात आली आहे.

6. प्रस्तूत प्रकरणी श्री.अण्णा हजारे यांनी सदर नियम मागे घेण्याची विनंती केली आहे. सदर बाबीची संवेदनशीलता विचारात घेऊन, सर्व संबंधित घटकांशी सविस्तर चर्चा करून आवश्यक असल्यास नियमांचा पुनर्विचार करता यावा, या उद्देशाने महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (प्रथम सुधारणा) नियम, 2026 यांच्या अंमलबजावणीस पुढील आदेशापर्यंत स्थगिती देण्याचे प्रस्तावित आहे.

7. दि.12.06.2026 च्या अधिसुचनेन्वये सन 2005 चे नियम व त्यामधील सुधारणा नियम हे सर्व रद्द झाले आहेत. या परिस्थितीत सन 2026 च्या नियमांना स्थगिती दिल्यास एक पोकळी निर्माण होईल. यास्तव दि.12.06.2026 पूर्वी अस्तित्वात असलेले नियम लागू करावे लागतील.

8. सबब, वरील प्रयोजनार्थ निर्गमित करावयाच्या अधिसूचनेचे प्रारूप मान्यतेसाठी ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये ठेवले आहे.सदर प्रारूप तपासून देण्यासाठी विधी व न्याय विभागास विनंती करण्यात येत आहे.

क.अ.(श्री.कुटे)

अ.स (श्रीम.धुरी)

उ.स (श्री.महाजन)

प्र.स. (प्र.ना.उ.व सु) (डॉ.पाटणे)

सचिव. (विधी व न्याय विभाग)

eSign

02/07/2026 02:29 PM

SHESHRAO BHASKAR KUTE
SECTION OFFICER

Note # 66

02/07/2026 02:36 PM

BHARATI DINESH DHURI
UNDER SECRETARY

Note # 67

02/07/2026 02:41 PM

HEMANT ANANT MAHAJAN
DEPUTY SECRETARY

Note # 68

02/07/2026 02:46 PM

ATUL NILKANTHRAO PATNE
PRINCIPAL SECRETARY

Note # 69

02/07/2026 04:07 PM

SUPRIYA SHRIKAR DHAWARE
SECRETARY

Note # 70

02/07/2026 04:58 PM

Punit Kumar Ramsunder Varma
CLERK CUM TYPIST

Note # 71

02/07/2026 07:55 PM **DANIYAL JADHAV**
JUNIOR DRAFTSMAN

Note # 72

Law and Judiciary Department.

The proposal in this file of the General Administration Department is discussed with Principal Secretary, General Administration Department. Accordingly, the file is returned.

(Supriya Dhaware)
Secretary (Legislation)

Principal Secretary
(GAD)

02/07/2026 08:17 PM **SUPRIYA SHRIKAR DHAWARE**
SECRETARY

Note # 73

02/07/2026 10:35 PM **ATUL NILKANTHRAO PATNE**
PRINCIPAL SECRETARY

Note # 74

साप्रवि / माहिती (कार्या-6)

मा.अण्णा हजारे यांचे दि.22.06.2026 चे पत्र व मा.मुख्यमंत्री कार्यालयाकडून प्राप्त निर्देशांनूसार सादर.

2. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार अधिनियम, 2005 च्या कलम 27 अन्वये महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तयार करून दिनांक 12

जून 2026 रोजी महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध करण्यात आले. त्यानतर अर्जाच्या नमुन्यातील अनावधानाने राहिलेली त्रुटी दुरुस्त करण्यासाठी महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026 दिनांक 19 जून 2026 रोजी प्रसिद्ध करण्यात आले.

3. नागरिकांचे जीवनमान सुकर करण्याबाबत उपाययोजना सुचविण्याच्या अनुषंगाने विभागीय आयुक्त, पुणे यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती नेमण्यात आली होती. सदर समितीने आपल्या अहवालाद्वारे माहिती अधिकार अधिनियमात सुधारणा सुचविल्या आहेत . याशिवाय राज्य माहिती आयोगाने त्यांच्या वार्षिक अहवालात काही सुधारणा सुचविल्या आहेत. केंद्र सरकारने 31 जुलै 2012 च्या अधिसुचनेअन्वये त्यांचे 2005 चे माहिती अधिकार नियम अधिक्रमित करून नव्याने माहितीचा अधिकार नियम 2012 प्रसिद्ध केले आहेत. त्याच धर्तीवर "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2005" मध्ये वरील सर्व सुधारणा करण्यासाठी सन 2005 चे नियम अधिक्रमीत करून नवीन महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तयार करून दिनांक12 जून 2026 रोजी महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध करण्यात आले.

4. सदर नियम तयार करण्यापूर्वी विद्यमान महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2005 तसेच वेळोवेळी करण्यात आलेल्या सर्व सुधारणा एकत्रित करून अद्ययावत नियम तयार करण्यात आले. सदर प्रारूपास विधी व न्याय विभागाची तपासणी, माननीय मुख्यमंत्री महोदयांची मान्यता तसेच राजपत्र प्रसिद्धीची वैधानिक प्रक्रिया पूर्ण करण्यात आली.

5. सदर नियमांद्वारे स्वयंप्रेरणेने माहिती प्रकटनास बळकटी देणे, अपील प्रक्रियेमध्ये स्पष्टता आणणे, डिजिटल माध्यमातून माहिती उपलब्ध करून देण्यासंबंधी तरतुदी करणे, तसेच माहिती अधिकार व्यवस्थेची कार्यक्षमता वाढविणे, हा प्रमुख उद्देश होता. तथापि, नियम प्रसिद्ध झाल्यानंतर विविध सामाजिक संस्था, माहिती अधिकार कार्यकर्ते तसेच मा. किसन बाबुराव (अण्णा) हजारे यांनी नियमांतील काही तरतुदींविषयी आक्षेप नोंदविले असून, सदर नियम रद्द करण्याची मागणी केली आहे. सदर नियम तयार करण्यामागील स्पष्टीकरण व या नियमांबाबत घेतल्या जाणाऱ्या आक्षेपाबाबतची स्पष्टीकरण अवलोकनार्थ सोबत पृ. 213 प/वि वर ठेवण्यात आली आहे.

6. प्रस्तूत प्रकरणी मा.मुख्यमंत्री महोदयांनी"दि.12.06.2026 रोजी शासन राजपत्रात प्रसिद्ध केलेले महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम,2026 ऐवजी त्या पूर्वीचे नियम अंमलात आणावे" असे निर्देशे दिले आहेत. त्यानुषंगाने दि.2.07.2026 च्या शासन पत्रान्वये उपरोक्त निर्देश मा.राज्य मुख्य माहिती आयुक्त यांना कळवून त्यानूसार सदर कार्यवाही त्वरेने करण्यात येत आहे असे कळविले आहे.

7. श्री.अण्णा हजारे यांनी सदर नियम मागे घेण्याची विनंती केली आहे. सदर बाबीची संवेदनशीलता विचारात घेऊन, सर्व संबंधित घटकांशी सविस्तर

चर्चा करून आवश्यक असल्यास नियमाचा पुनर्विचार करता यावा, या उद्देशाने महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (प्रथम सुधारणा) नियम, 2026 नियमांची अंमलबजावणी थांबविणे आवश्यक आहे.

8. उपरोक्त पार्श्वभूमिवर नमूद करण्यात येते की, विधी व न्याय विभागाशी झालेल्या चर्चेनूसार दि.12.06.2026 च्या अधिसुचनेस स्थगिती देता येणार नाही. कारण सदर अधिसुचनेन्वये सन 2005 चे नियम व त्यामधील सुधारणा नियम हे सर्व रद्द झाले आहेत. या परिस्थितीत सन 2026 च्या नियमांना स्थगिती दिल्यास नियमाबांबत एक पोकळी निर्माण होईल. यास्तव दि.12.06.2026 चे नियम अधिक्रमित करून दि.12.06.2026पूर्वी अस्तित्वात असलेले नियम पुन्हा लागू करावे लागतील. तथापि, सदर नियम सुद्धा नवीन नियमच म्हणून ओळखले जातील. व त्यांना महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम 2026,असे म्हणावे लागेल.

9. दि.12.06.2026 पूर्वी माहितीचा अधिकार अधिनियम 2005 च्या अंमलबजावणीसाठी खालील नियम अस्तित्वात होते.

अ.क्र	नियम	अधिसुचनेचा दिनाक
1	महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम 2005	दि.11 ऑक्टोबर 2005
2	महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम 2012	दि.16 जानेवारी 2012
3	महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (दुसरी सुधारणा) नियम 2012	दि.31 जानेवारी 2012

10. **सबब, वरील तिन्ही नियमांतील तरतूदी जशाच्या तशा पुन्हा टंकलिखील करून** महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम 2026 चेप्रारूप मान्यतेसाठी ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये ठेवले आहे. सदर प्रारूप तपासून देण्यासाठी विधी व न्याय विभागास विनंती करण्यात येत आहे.

क.अ.(श्री.कुटे)

अ.स (श्रीम.धुरी)
उ.स (श्री.महाजन)
प्र.स. (प्र.ना.उ.व सु) (डॉ.पाटणे)
सचिव. (विधी व न्याय विभाग)

03/07/2026 05:08 PM

SHESHRAO BHASKAR KUTE
SECTION OFFICER

Note # 75

03/07/2026 05:10 PM

BHARATI DINESH DHURI
UNDER SECRETARY

Note # 76

03/07/2026 05:29 PM

ATUL NILKANTHRAO PATNE
PRINCIPAL SECRETARY

Digitally Signed

Note # 77

03/07/2026 06:35 PM

SUPRIYA SHRIKAR DHAWARE
SECRETARY

Note # 78

Law and Judiciary Department

A.D.U.S. (Daniyal Jadhav)

The Department draft rules, as amended, are in order.

2. In view of the provisions of section 5 of the Maharashtra Official Languages Act, 1964 (Mah. V of 1965), the Department is requested to publish the rules in Marathi and simultaneously publish the draft rules sent through e-office, as

amended, as an authoritative text thereof in English, as required by article 348(*3*) of the Constitution of India.

3. In view of the order dated the 22.09.2017 of the Hon'ble High Court of Delhi in WP (C) 4761 / 2016 and C.M. Appl. 22914/2016, regarding uploading of all legislative documents i.e., Acts as well as subordinate legislations made under such Acts including rules, regulations, notifications, and circulars, on the India Code Portal, and as requested by the Secretary to Government of India, Cabinet Secretariat, Rashtrapati Bhavan, New Delhi – 110004, the Department is requested to upload the same on the website of "India Code Portal", as early as possible, from the date of issue of the draft rules.

D.D.D.S. (Smt. Sakhare)

Secretary (Legislation)
(Smt. Supriya Dhaware)

Principal Secretary (GAD)

03/07/2026 07:54 PM **SUPRIYA SHRIKAR DHAWARE**
SECRETARY

Note # 79

03/07/2026 08:26 PM **Punit Kumar Ramsunder Varma**
CLERK CUM TYPIST

Note # 80

वरीलप्रमाणे प्रस्तावित " महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियम 2026" च्या अधिसुचनेचे मराठी व इंग्रजी प्रारूप तयार करण्यात आले असून ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये मा.मुख्यमंत्री महोदयांच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात आले आहेत.

मान्यतेनतर सदर नियम मराठी व इंग्रजी या दोन्ही भाषेमध्ये महाराष्ट्र शासनाच्या राजपत्रात अधिसुचित करण्यात येतील.

मा. मुख्य सचिव

मा.मुख्यमंत्री

03/07/2026 09:09 PM **ATUL NILKANTHRAO PATNE**
PRINCIPAL SECRETARY

Note # 81

04/07/2026 10:49 AM **RAJESH AGGARWAL**
CHIEF SECRETARY

Note # 82

04/07/2026 02:00 PM **DEVENDRA GANGADHARRAO FADNAVIS**
CHIEF MINISTER

Note # 83

1421575 का-6 साप्रवि माहिती.pdf

06/07/2026 03:18 PM **DEVENDRA GANGADHARRAO FADNAVIS**
CHIEF MINISTER

Note # 84

06/07/2026 06:56 PM **ATUL NILKANTHRAO PATNE**

Law and Judiciary Department.

The proposal in this file of the General Administration Department is to issue a notification to make the Maharashtra Right to Information Rules, 2026 in exercise of the powers conferred by sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005), and in supersession of the Maharashtra Right to Information Rules, 2005. For the purpose that Department has forwarded the draft rules placed at Flag-A, to this Department for scrutiny.

2. The Department draft rules placed at Flag-A, as amended, settled in consultation with Desk Officer (Shri. Kute) and the State Right to Information Commisioner, Nashik, Maharashtra (Shri. Gurao) are in order, subject to the following observations, namely:-

(i) Department in its draft rule 13, has proposed the provision for disclosure of purpose of information sought, in this regard it is pointed out to the Department that, sub-section *(2)* of section 6 of the Right to Information Act, 2005 provides as follows, namely:-

> *" 6 (2). An applicant making request for information shall not be required to give any reason for requesting the information or any other personal details except those that may be necessary for contacting him.".*

The said rule 13 is contradictory to the aforesaid provision; hence the same is omitted from the draft as amended.

(ii) Department in its draft rule 28, has proposed the provision for power of Maharashtra State Chief Information Commissioner to make regulations. In this regard it is pointed out to the Department that, there is no enabling provision in the Act to empower the State Chief Information Commissioner to make regulations under the said Act. Therefore, it is not legally feasible to make such provision in the rules; hence the said rule is omitted from the draft as amended.

(iii) Department in its draft rules 29 and 30 has proposed the provisions for regulation of vexatious or abusive applications, and regulation of multiple applications, respectively. In this regard it is pointed

out to the Department that, there is no enabling provision in the Act to empower the State Government to make such provision in rules, the proposed rules are beyond the scope of the said Act. Therefore, the said rules are not legally feasible hence are omitted from the draft as amended.

The General Administration Department is requested to consider the above observations before issuing the draft rules.

3. In view of the provisions of section 5 of the Maharashtra Official Languages Act, 1964 (Mah. V of 1965), the Department is requested to publish the draft notification in Marathi and simultaneously publish the draft rules placed at Flag-A, as amended, as an authoritative text thereof in English, as required by article 348(3) of the Constitution of India.

4. In view of the order dated the 22.09.2017 of the Hon'ble High Court of Delhi in WP (C) 4761 / 2016 and C.M. Appl. 22914/2016, regarding uploading of all legislative documents i.e., Acts as well as subordinate legislations made under such Acts including rules, regulations, notifications, and circulars, on the India Code Portal, and as requested by the Secretary to Government of India, Cabinet Secretariat, Rashtrapati Bhavan, New Delhi – 110004, the Department is requested to upload the same on the website of "India Code Portal", as early as possible, from the date of issue of the draft rules.

Secretary (Legislation) (Shri. Satish Waghole) has seen and approved the note and draft as amended.

Makarand K.
16.4.26.
(Makarand Kulkarni)
Draftsman-*cum*-Joint Secretary
to Government.

U.O.R. to General Administration Department,
No.536/B, dated the 16/04/2026.

E-1421575

विधी व न्याय विभागाने Physical File वर कार्यवाही केली असून त्या विभगाची दि.16.04.2026 रोजीची टिपणी उपलोड केली आहे.

RTI Rules amendment L Jd Note.pdf

22/04/2026 04:49 PM **SHESHRAO BHASKAR KUTE**
SECTION OFFICER

Note # 22

22/04/2026 04:52 PM **VISHWNATH RAMRAO NARMALE**
ASSISTANT SECTION OFFICER

Note # 23

साप्रवि / माहिती (कार्या-6)

उपरोक्त नोट क्र. २१ येथे अपलोड केलेल्या विधी व न्याय विभागाच्या टिपण्णीस अनुसरून सादर...

2. महाराष्ट्र राज्याने माहिती अधिकार अधिनियमाच्या अंमलबजावणीसाठी सुरुवातीपासूनच सक्रिय भूमिका घेतली आहे. तथापि, अधिनियम लागू होऊन जवळपास दोन दशके पूर्ण होत असताना, शासनाच्या कार्यपद्धती, तंत्रज्ञान, माहितीचे स्वरूप, नागरिकांच्या अपेक्षा व प्रशासकीय रचना यामध्ये मूलभूत बदल झालेले आहेत. या बदललेल्या परिस्थितीत, सन 2005 मध्ये तयार करण्यात आलेले नियम अनेक बाबतीत कालबाह्य ठरत असून त्यामध्ये सुधारणा करणे अपरिहार्य झाले आहे.

3. नागरिकांचे जीवनमान सुकर करण्याबाबत उपाययोजना सुचविण्याच्या अनुषंगाने **विभागीय आयुक्त, पुणे यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती** नेमण्यात आली होती. सदर समितीने आपल्या अहवालाद्वारे अधिकार अधिनियमात खालील प्रमाणे सुधारणा सुचविल्या आहेत.

(i) अधिनियमामध्ये "वैयक्तिक माहिती" या शब्दाची व्याख्या समाविष्ट करावी.

(ii) अर्जदाराची ओळख पटविण्यासाठी अर्जाबरोबर ओळखीचा पुरावा अनिवार्य करावा.

(iii) अर्जामध्ये माहिती मागण्याचे प्रयोजन नमूद करणे बंधनकारक करावे.

(iv) पूर्वी दिलेली माहिती पुन्हा मागितल्यास, पूर्वीच्या पत्रव्यवहाराचा संदर्भ देऊन अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद करावी.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

(v) वारंवार व मोठ्या संख्येने अर्ज करणाऱ्या नागरिकांना"काळ्या यादीत" समाविष्ट करण्याचे अधिकार राज्य माहिती आयुक्तांना द्यावेत.

(vi) अर्जामध्ये मोबाईल क्रमांक नमूद करणे अनिवार्य करून, सदर क्रमांकावर व्हॉट्सअॅपद्वारे दिलेली माहिती ग्राह्य मानावी.

4. याशिवाय राज्य माहिती आयोगानेदि. 29.01.2026 च्या पत्रान्वये माहिती अधिकार अधिनियमांतर्गत **आयोगातील अपिल व तक्रारी बाबतच्या कार्यपद्धतीबाबतचे नियम** प्रस्तावित केले आहेत. यामध्ये राज्य माहिती आयोगाकडील द्वितीय अपीलांची प्रक्रीया सुरळीत करण्यासाठी व अनावश्यक विलंब टाळण्यासाठी आवश्यक तरतुद प्रस्तावित करण्यात आल्या आहेत.

5. याव्यतिरीक्त राज्य माहिती आयोगानेसन २०२४ च्या वार्षिक अहवालात महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियमांमध्ये सुधारणा करण्याच्या संबंधित खालील शिफारशी केल्या आहेत.

(i). सद्यस्थितीत माहितीच्या अर्जासाठी रू.10/- व अपील अर्जासाठी रू.20/- इतके शुल्क आहे. सदर शुल्क अत्यल्प असल्याचे जाणवते. या शुल्कात वाढ करून माहिती अर्जासाठी रू.100/-, प्रथम अपीलासाठी रू.150/- व द्वितीयअपीलासाठी रू.200/- या प्रमाणे शुल्क आकारावे.

(ii) माहिती अधिकार अर्जामध्ये माहिती मागविण्याचे प्रयोजन / कारण नमूद करणे आवश्यक करावे.

(iii) माहिती अधिकारात अर्जदाराने सांक्षाकित प्रतीची मागणी केल्यास माहिती शुल्काचे दर नव्याने निश्चित करावेत.

(iv) ज्या प्रकरणामध्ये संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाने माहितीचा अधिकार अधिनियमातील कलम 4 (1) क व ख चे पालन केलेले नाही त्या सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुख यांना जबाबदार धरण्यात यावे.

(v) वारंवार एकाच विषयासंदर्भात अर्ज करणाऱ्या अर्जदाराविरूद्ध ठोस निर्णय घ्यावा.

6. विभागीय आयुक्त यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीने त्यांनी सुचविलेल्या सुधारणा अमलात आणण्यासाठी माहिती अधिकार अधिनियमामध्ये सुधारणा करण्याचा प्रस्ताव सादर केला आहे. तथापि, माहिती अधिकार अधिनियम, 2005 हा केंद्र सरकारद्वारे तयार करण्यात आलेला आणि भारताच्या संसदेने संमत केलेला कायदा आहे. त्यामुळे अधिनियमामध्ये दुरुस्ती करणे ही बाब राज्य शासनाच्या अधिकारकक्षेत येत नाही. तथापि,अधिनियमाच्या कलम 27 अन्वये राज्य शासनास या अधिनियमाची प्रभावी अंमलबजावणी करण्यासाठी आवश्यक नियम तयार करण्याचे अधिकार आहेत. त्यामुळे ज्या बाबी मूळ अधिनियमाशी विसंगत नाहीत, त्या राज्य शासनाच्या स्तरावर नियमांमध्ये दुरुस्ती करून लागू करता येतात.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

7. विभागीय आयुक्त पुणे याच्या अध्यक्षतेखालील समितीने तसेच राज्य माहिती आयोगाने सादर केलेल्या वरिल सर्व शिफारसी तसेच याव्यतिरिक्त प्रधान सचिव (प्र.ना.उ व सु) यांनी सुचविलेल्या सुधारणा व त्याबाबचे स्पष्टीकरण उपरोक्त Note # 6 मधील परिछेद-6 मध्ये सविस्तरपणे नमूद करण्यात आले आहे.

8 . केंद्र सरकारने 31 जुलै 2012 च्या अधिसुचनेअन्वये त्यांचे 2005 चे माहिती अधिकार नियम अधिक्रमित करून नव्याने माहितीचा अधिकार नियम 2012 प्रसिद्ध केले आहेत. त्याच धर्तीवर "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2005" मध्ये वरील सुधारणा करण्यासाठी तसेच सदर नियम केंद्र शासनाच्या नियमांशी सुसंगत करण्यासाठी 2005 चे नियम अधिक्रमित करून "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026" नव्याने प्रसिद्ध करण्याचे प्रस्तावित आहे.

9. वरील पार्श्वभूमिवर "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026" या प्रस्तावित नियमांचा मसुदा ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये (DFA/773059) तयार करून तो नोट क्र. 14 अन्वये विधी व न्याय विभागाच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात आला होता. विधी व न्याय विभागाने सदर नियम तपासून व त्यामध्ये आवश्यक त्या सुधारणा करून **नोट क्र. 21 येथे अपलोड केलेल्या टिपणी** अन्वये सदर नियमांना मान्यता दिली आहे. विधी व न्याय विभागाने तपासून दिलेल्या नियमांची प्रत पृ.91 ते 112 प/वि वर ठवेण्यात आली आहे.

10. विधी व न्याय विभागाच्या मान्यतेनुसार व त्यांनी सुचविलेल्या सुधारणानुसार "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026" चे सुधारीत प्रारूप तयार करण्यात आले आहे. सदर नियमांचा सारांश थोडक्यात खालीलप्रमाणे आहे.

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६

नियम क्र.	नियमाचे शीर्षक	नियमाचा आशय व समावेशाची पार्श्वभूमी
१	**संक्षिप्त नाव आणि प्रारंभ**	या नियमाद्वारे महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ अधिक्रमित होऊन महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ राजपत्रात प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील.
२	**व्याख्या**	या नियमाद्वारे पूर्वीच्या नियमातील व्याख्या कायम ठेवून काही नवीन शब्दांच्या व्याख्या नव्याने समाविष्ट करण्यात आल्या आहेत.
३	**माहिती मिळविण्याची प्रक्रिया**	माहितीच्या विनंतीसाठी **पूर्वीची कार्यपद्धती कायम** ठेवून अर्ज शुल्क रु १० वरून रु. ३० करण्यात आले (सविस्तर स्पटीकरण नोट क्र.६,परीच्छेद क्र.६-क-I)

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

४	माहिती पुरविण्यासाठी शुल्क	या नियमाद्वारे माहितीच्या छायांकित प्रतींसाठी तसेच डिजिटल स्कॅन प्रतींसाठी शुल्क रु. २ वरून रु. ५ करण्यात आले; डिजिटल माहितीसाठी स्वतंत्र तरतूद करून संदिग्धता दूर केली.(सविस्तर स्पटीकरण नोट क्र.६,परीच्छेद क्र.६-क- II)
५	शुल्क भरण्यातून सूट	या नियमाद्वारे **पूर्वीची तरतूद कायम** ठेवण्यात आली आहे. दारिद्र्यरेषेखालील व्यक्तींना शुल्कमाफी; पहिली ५० पाने मोफत व उर्वरित पानांसाठी विहित दराने शुल्क.
६	शुल्क भरण्याची पद्धत	या नियमाद्वारे पूर्वीच्या नियमातील शुल्क भरण्याच्या पद्धती कायम ठेवून त्या व्यतीरिक्त **यूपीआय व इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे** शुल्क भरण्याचा पर्याय नव्याने समाविष्ट करण्यात आला आहे.
७	अर्ज एकाच विषयाशी संबंधित असावा	सदर तरतुद पूर्वीच्या नियमातील असून ती कायम ठेवण्यात आली आहे.
८	अभिलेख पाहणीसाठी प्रक्रिया	सदर तरतुद पूर्वीच्या नियमातील असून ती कायम ठेवण्यात आली आहे.
९	ओळखपत्राची आवश्यकता	प्रत्येक अर्जदाराने नागरीकत्व सिद्ध करणाऱ्या ओळखपत्राची प्रत जोडणे अनिवार्य; विभागीय आयुक्त समितीच्या शिफारशीनुसार नव्याने प्रस्तावित. (सविस्तर स्पटीकरण नोट क्र.६,परीच्छेद क्र.६-ब- IV)
१०	पुनरावृत्त अर्जांचे निकाल	आधीच पुरविलेली माहिती पुन्हा मागितल्यास मागील पत्रव्यवहाराचा सदर्भ देऊन अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद. राज्य माहिती आयुक्तांच्या तसेच विभागीय आयुक्त समितीच्या शिफारशीनुसार नव्याने समाविष्ट.
११	स्वयप्रेरणेने प्रकटीकरणाची जबाबदारी	माहितीचे स्वयप्रेरणेने प्रकटीकरण न केल्यास कार्यालय प्रमुखावर जबाबदारी; स्वयंप्रेरणेने प्रकाशन न झाल्यामुळे अर्जांची संख्या वाढत असल्याने राज्य माहिती आयुक्तांच्या शिफारशीनुसार सदर तरतूद नव्याने समाविष्ट करण्यात आली आहे.
१२	संकेतस्थळावर उपलब्ध माहिती	मागितलेली माहिती अधिकृत संकेतस्थळावर उपलब्ध असल्यास सदर माहितीसाठी अनावश्यक अर्ज व साक्षांकनाचा भार टाळण्यासाठी सदर तरतूद नव्याने समाविष्ट करण्यात आली आहे.
१३	वैयक्तिक माहितीतून सूट	वैयक्तिक माहिती प्रकटीकरणातून मुक्त व्यापक सार्वजनिक हित असल्यास सक्षम प्राधिकारी लेखी कारणे नोंदवून ती उघड करू शकतात. सदर तरतूद नव्याने समाविष्ट करण्यात आली आहे.
१४	इलेक्ट्रॉनिक संप्रेषणाची स्वीकार्यता	ई-मेल किंवा इतर इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे केलेले संप्रेषण वैध मानले जाते. डिजिटल प्रशासनास चालना व इलेक्ट्रॉनिक उत्तरांना कायदेशीर मान्यता देण्यासाठी नव्याने समाविष्ट.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

१५	प्रथम अपीलीय प्राधिकरणा कडे अपील	अपील शुल्क रू.२० वरून रू.५०. अपीलासोबत जोडावयाच्या कागदपत्राची यादी विहीत करण्यात आली असून नमुन्यात आवश्यक त्या सुधारणा करण्यात आल्या आहेत.
१६	राज्य माहिती आयोगाक डे द्वितीय अपील	अपील शुल्क रू.२० वरून रू.१००. सदर तरतूद केंद्र शासनाच्या नियमाशी सुसंगत बनविण्यासाठी तसेच राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे अपीलासोबत जोडावयाच्या कागदपत्राची यादी विहीत करण्यात आली असून नमुन्यात आवश्यक त्या सुधारणा करण्यात आल्या आहेत.
१७	अपील परत करणे	त्रुटी असलेले अपील परत करण्याची तरतूद. केंद्र शासनाच्या नियमाशी सुसंगत बनविण्यासाठी तसेच राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे.
१८	आयोगाक डे अपीलाची प्रक्रिया	अपील नोदणी व सुनावणी प्रक्रिया पारदर्शक करण्यासाठी तसेच केंद्र शासनाच्या नियमाशी सुसंगत बनविण्यासाठी राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे.
१९	अपील किंवा तक्रारीची नोटीस	डिजिटल माध्यमाचा समावेश करून नोटीस बजावणी प्रभावी करण्यासाठी तसेच केंद्र शासनाच्या नियमाशी सुसंगत बनविण्यासाठी राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे..
२०	अपीलकर्त्याची वैयक्तिक उपस्थिती	केंद्र शासनाच्या नियमाशी सुसगत बनविण्यासाठी राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे...
२१	अपील निकालात काढण्याची प्रक्रिया	निकाल प्रक्रियेत स्पष्टता आणून अनावश्यक विलब टाळण्यासाठी तसेच केंद्र शासनाच्या नियमाशी सुसंगत बनविण्यासाठी राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे.
२२	पुराव्याचा भार	तथ्य प्रतिपादन करणाऱ्या पक्षावर पुराव्याचा भार राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे.
२३	अपील मागे घेणे किंवा रद्द होणे	लेखी विनतीवरून अपील मागे घेता येते राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे..
२४	राज्य माहिती आयोगाचा आदेश	सर्व आदेश लेखी स्वरूपात आयोगाच्या शिक्क्याखाली जारी केंद्र शासनाच्या नियमाशी सुसंगत बनविण्यासाठी राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे
२५	तक्रारीची प्रक्रिया	कलम १८ अन्वये दाखल तक्रारीसाठी अपील प्रक्रियेचे नियम आवश्यक फेरबदलांसह लागू होतात. राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

२६	आयोगाचे प्रक्रियात्मक अधिकार	आयोग न्यायाचे उद्दिष्ट साधण्यासाठी आनुषंगिक प्रक्रियात्मक आदेश पारित करू शकतो. राज्य माहिती आयोगाने प्रस्तावित केल्याप्रमाणे **नव्याने सामाविष्ट** करण्यात आले आहे.
२७	सार्वजनिक प्राधिकरणा द्वारे सादरीकरण	सार्वजनिक प्राधिकरण आयोगासमोर बाजू माडण्यासाठी कोणत्याही प्रतिनिधीस किंवा अधिकाऱ्यास प्राधिकृत करू शकते. केंद्र शासन नियमांशी सुसंगत बनविण्यासाठी **नव्याने सामाविष्ट.**

११. या व्यतिरीक्त विभागाने खालील ४ नियम प्रस्तावित केले होते. तथापि, सदर नियम विधी व न्याय विभागाच्या शिफारशीनुसार मूळ मसुद्यातून वगळले आहेत

नियम क्र.	नियमाचे शीर्षक	प्रस्तावित नियम व वगळण्याची कारणे
१३ (मूळ मसुदा)	माहिती मागण्याचा उद्देश सांगण्याची आवश्यकता **(Purpose of Information)**	विभागीय आयुक्त याच्या अध्यक्षतेखालील समिती व राज्य माहिती आयोगाने केलेल्या शिफारशीच्या अनुषंगाने अर्जदाराने माहिती मागताना माहिती मागण्याचा उद्देश नमूद करणे आवश्यक असेल अशी तरतूद मूळ मसुद्यात प्रस्तावित केली होती. (सविस्तर स्पटीकरण नोट क्र.६,परीच्छेद क्र.६-अ- i) तथापि, माहितीचा अधिकार अधिनियम् २००५ च्या कलम ६ च्या उपकलम (२) मध्ये "माहिती मागणाऱ्या अर्जदारास माहिती मागण्याचे कारण किंवा इतर कोणतेही वैयक्तिक तपशील देणे आवश्यक नाही " सदर प्रस्तावित नियम या केंद्रीय कायद्यातील तरतुदीशी विसंगत असल्याने विधी व न्याय विभागाने तो मसुद्यातून वगळला आहे.
२८ (मूळ मसुदा)	राज्य मुख्य माहिती आयुक्तांचे विनियम करण्याचे अधिकार **(Power to make Regulations)**	राज्य मुख्य माहिती आयुक्ताना माहितीचा अधिकार अधिनियमाखाली विनियम (Regulations) करण्याचे अधिकार प्रदान करण्याची तरतूद मूळ मसुद्यात प्रस्तावित केली होती. तथापि, माहितीचा अधिकार अधिनियम् २००५ मध्ये राज्य मुख्य माहिती आयुक्तांना विनियम करण्यास सक्षम करणारी कोणतीही सक्षमकारी तरतूद (Enabling Provision) नाही. कायद्यात असे अधिकार प्रदान केले नसताना नियमांद्वारे ते देणे कायदेशीरदृष्ट्या संभव नाही, असे विधी व न्याय विभागाने नमूद केल्याने सदर नियम मसुद्यातून वगळण्यात आला आहे.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

२९ (मूळ मसुदा)	त्रासदायक किंवा गैरवापरयुक्त अर्जांचे नियमन (Regulation of Vexatious Applications)	राज्य माहिती आयोगाने केलेल्या शिफारशीच्या अनुषगाने त्रासदायक किंवा गैरवापरयुक्त अर्जांचे नियमन करण्यासाठी अशा अर्जदारांना ठराविक कालावधीसाठी काळ्या यादीत समाविष्ट करण्याचे राज्य माहिती आयुक्तांना अधिकार देणारी तरतूद मूळ मसुद्यात प्रस्तावित केली होती. (सविस्तर स्पटीकरण नोट क्र.६,परीच्छेद क्र.६-अ-ii) तथापि, माहितीचा अधिकार अधिनियम् २००५ मध्ये राज्य शासनास अशा प्रकारचे नियमन करण्यास सक्षम करणारी कोणतीही तरतूद नाही. त्यामुळे सदर प्रस्तावित नियम कायद्याच्या कक्षेबाहेर (Ultra Vires) ठरतात व कायदेशीरदृष्ट्या संभव नाहीत, असे विधी व न्याय विभागाने नमूद केल्याने सदर नियम मसुद्यातून वगळण्यात आला आहे.
३० (मूळ मसुदा)	एकाधिक अर्जांचे नियमन (Regulation of Multiple Applications)	एकाच व्यक्तीने एकाच किंवा संबंधित विषयावर एकाधिक अ (Multiple Applications) दाखल करण्यावर निर्बंध घालण्याची तरतूद मूळ मसुद्यात प्रस्तावित केली होती. (सविस्तर स्पटीकरण नोट क्र.६,परीच्छेद क्र.६- अ -ii) तथापि, माहितीचा अधिकार अधिनियम् २००५ मध्ये राज्य शासनास एकाधिक अर्जांचे नियमन करण्यास सक्षम करणारी कोणतीही तरतूद नाही. त्यामुळे सदर प्रस्तावित नियम कायद्याच्या कक्षेबाहेर (Ultra Vires) ठरतात व कायदेशीरदृष्ट्या संभव नाहीत, असे विधी व न्याय विभागाने नमूद केल्याने सदर नियम मसुद्यातून वगळण्यात आला आहे.

१२. सबब, वरीलप्रमाणे प्रस्तावित " महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियम 2026" च्या अधिसुचनेचे मराठी व इंग्रजी प्रारूप तयार करण्यात आले असून ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये मा.मुख्यमंत्री महोदयांच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात आले आहेत. मान्यतेनंतर सदर नियम मराठी व इंग्रजी या दोन्ही भाषेमध्ये महाराष्ट्र शासनाच्या राजपत्रात अधिसुचित करण्यात येतील.

क.अ (श्री.कुटे)

अ.स (श्री.पवार)

उ.स.(श्री.महाजन)

सचिव (प्र.ना.उ व सु.) (श्री.पंकज कुमार)

मा. मुख्य सचिव

मा.मुख्यमंत्री

eSign

22/04/2026 05:59 PM

SHESHRAO BHASKAR KUTE
SECTION OFFICER

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

Note # 24

उपरोक्त प्रस्ताव मान्यतेसाठी सादर

उ.स.(श्री.महाजन)रजेवर.

सचिव (प्र.ना.उ व सु.) (श्री.पंकज कुमार)

मा. मुख्य सचिव

मा.मुख्यमंत्री

eSign

22/04/2026 06:28 PM

GOVIND BHASKAR PAWAR
UNDER SECRETARY

Note # 25

23/04/2026 11:01 AM

PANKAJ KUMAR
SECRETARY
Digitally Signed

Note # 26

23/04/2026 12:46 PM

RAJESH AGGARWAL
CHIEF SECRETARY

Note # 27

24/04/2026 11:07 AM

RAJESH AGGARWAL
CHIEF SECRETARY

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

E-1421575

Digitally Signed

Note # 28

24/04/2026 11:16 AM **DEVENDRA GANGADHARRAO FADNAVIS**
CHIEF MINISTER

प्र. स. (प्र. ना., उ. व मु.)

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

E-1421575

02/07/2026 07:55 PM

DANIYAL JADHAV
JUNIOR DRAFTSMAN

Note # 72

Law and Judiciary Department.

The proposal in this file of the General Administration Department is discussed with Principal Secretary, General Administration Department. Accordingly, the file is returned.

(Supriya Dhaware)
Secretary (Legislation)

Principal Secretary
(GAD)

eSign

02/07/2026 08:17 PM

SUPRIYA SHRIKAR DHAWARE
SECRETARY

Note # 73

eSign

02/07/2026 10:35 PM

ATUL NILKANTHRAO PATNE
PRINCIPAL SECRETARY

Note # 74

साप्रवि / माहिती (कार्या-6)

मा.अण्णा हजारे यांचे दि.22.06.2026 चे पत्र व मा.मुख्यमंत्री कार्यालयाकडून प्राप्त निर्देशांनूसार सादर.

2. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार अधिनियम 2005 च्या कलम 27 अन्वये महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तयार करून दिनांक 12

जून 2026 रोजी महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध करण्यात आले. त्यानतर अर्जाच्या नमुन्यातील अनावधानाने राहिलेली त्रुटी दुरुस्त करण्यासाठी महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026 दिनांक 19 जून 2026 रोजी प्रसिद्ध करण्यात आले.

3. नागरिकांचे जीवनमान सुकर करण्याबाबत उपाययोजना सुचविण्याच्या अनुषंगाने विभागीय आयुक्त, पुणे यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती नेमण्यात आली होती. सदर समितीने आपल्या अहवालाद्वारे माहिती अधिकार अधिनियमात सुधारणा सुचविल्या आहेत . याशिवाय राज्य माहिती आयोगाने त्यांच्या वार्षिक अहवालात काही सुधारणा सुचविल्या आहेत. केंद्र सरकारने 31 जुलै 2012 च्या अधिसुचनेअन्वये त्यांचे 2005 चे माहिती अधिकार नियम अधिक्रमित करून नव्याने माहितीचा अधिकार नियम 2012 प्रसिद्ध केले आहेत. त्याच धर्तीवर "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2005" मध्ये वरील सर्व सुधारणा करण्यासाठी सन 2005 चे नियम अधिक्रमीत करून नवीन महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तयार करून दिनांक12 जून 2026 रोजी महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध करण्यात आले.

4. सदर नियम तयार करण्यापूर्वी विद्यमान महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2005 तसेच वेळोवेळी करण्यात आलेल्या सर्व सुधारणा एकत्रित करून अद्ययावत नियम तयार करण्यात आले. सदर प्रारूपास विधी व न्याय विभागाची तपासणी, माननीय मुख्यमंत्री महोदयांची मान्यता तसेच राजपत्र प्रसिद्धीची वैधानिक प्रक्रिया पूर्ण करण्यात आली.

5. सदर नियमांद्वारे स्वयंप्रेरणेने माहिती प्रकटनास बळकटी देणे, अपील प्रक्रियेमध्ये स्पष्टता आणणे, डिजिटल माध्यमातून माहिती उपलब्ध करून देण्यासंबंधी तरतुदी करणे, तसेच माहिती अधिकार व्यवस्थेची कार्यक्षमता वाढविणे, हा प्रमुख उद्देश होता. तथापि, नियम प्रसिद्ध झाल्यानंतर विविध सामाजिक संस्था, माहिती अधिकार कार्यकर्ते तसेच मा. किसन बाबुराव (अण्णा) हजारे यांनी नियमांतील काही तरतुदींविषयी आक्षेप नोंदविले असून, सदर नियम रद्द करण्याची मागणी केली आहे. सदर नियम तयार करण्यामागील स्पष्टीकरण व या नियमांबाबत घेतल्या जाणाऱ्या आक्षेपाबाबतची स्पष्टीकरण अवलोकनार्थ सोबत पृ. 213 प/वि वर ठेवण्यात आली आहे.

6. प्रस्तूत प्रकरणी मा.मुख्यमंत्री महोदयांनी"दि.12.06.2026 रोजी शासन राजपत्रात प्रसिद्ध केलेले महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम,2026 ऐवजी त्या पूर्वीचे नियम अंमलात आणावे" असे निर्देशे दिले आहेत. त्यानुषंगाने दि.2.07.2026 च्या शासन पत्रान्वये उपरोक्त निर्देश मा.राज्य मुख्य माहिती आयुक्त यांना कळवून त्यानूसार सदर कार्यवाही त्वरेने करण्यात येत आहे असे कळविले आहे.

7. श्री.अण्णा हजारे यांनी सदर नियम मागे घेण्याची विनंती केली आहे. सदर बाबीची संवेदनशीलता विचारात घेऊन, सर्व संबंधित घटकांशी सविस्तर

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

चर्चा करून आवश्यक असल्यास नियमाचा पुनर्विचार करता यावा, या उद्देशाने महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (प्रथम सुधारणा) नियम, 2026 नियमांची अंमलबजावणी थांबविणे आवश्यक आहे.

8. उपरोक्त पार्श्वभूमिवर नमूद करण्यात येते की, विधी व न्याय विभागाशी झालेल्या चर्चेनूसार दि.12.06.2026 च्या अधिसुचनेस स्थगिती देता येणार नाही. कारण सदर अधिसुचनेन्वये सन 2005 चे नियम व त्यामधील सुधारणा नियम हे सर्व रद्द झाले आहेत. या परिस्थितीत सन 2026 च्या नियमांना स्थगिती दिल्यास नियमाबांबत एक पोकळी निर्माण होईल. यास्तव दि.12.06.2026 चे नियम अधिक्रमित करून दि.12.06.2026पूर्वी अस्तित्वात असलेले नियम पुन्हा लागू करावे लागतील. तथापि, सदर नियम सुद्धा नवीन नियमच म्हणून ओळखले जातील. व त्यांना महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम 2026,असे म्हणावे लागेल.

9. दि.12.06.2026 पूर्वी माहितीचा अधिकार अधिनियम 2005 च्या अंमलबजावणीसाठी खालील नियम अस्तित्वात होते.

अ.क्र	नियम	अधिसुचनेचा दिनाक
1	महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम 2005	दि.11 ऑक्टोबर 2005
2	महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम 2012	दि.16 जानेवारी 2012
3	महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (दुसरी सुधारणा) नियम 2012	दि.31 जानेवारी 2012

10. **सबब, वरील तिन्ही नियमांतील तरतूदी जशाच्या तशा पुन्हा टंकलिखील करून** महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम 2026 चेप्रारूप मान्यतेसाठी ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये ठेवले आहे. सदर प्रारूप तपासून देण्यासाठी विधी व न्याय विभागास विनंती करण्यात येत आहे.

क.अ.(श्री.कुटे)

अ.स (श्रीम.धुरी)
उ.स (श्री.महाजन)
प्र.स. (प्र.ना.उ.व सु) (डॉ.पाटणे)
सचिव. (विधी व न्याय विभाग)

eSign

03/07/2026 05:08 PM **SHESHRAO BHASKAR KUTE**
SECTION OFFICER

Note # 75

eSign

03/07/2026 05:10 PM **BHARATI DINESH DHURI**
UNDER SECRETARY

Note # 76

03/07/2026 05:29 PM **ATUL NILKANTHRAO PATNE**
PRINCIPAL SECRETARY

Digitally Signed

Note # 77

03/07/2026 06:35 PM **SUPRIYA SHRIKAR DHAWARE**
SECRETARY

Note # 78

Law and Judiciary Department

A.D.U.S. (Daniyal Jadhav)

The Department draft rules, as amended, are in order.

2. In view of the provisions of section 5 of the Maharashtra Official Languages Act, 1964 (Mah. V of 1965), the Department is requested to publish the rules in Marathi and simultaneously publish the draft rules sent through e-office, as

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

amended, as an authoritative text thereof in English, as required by article 348(*3*) of the Constitution of India.

3. In view of the order dated the 22.09.2017 of the Hon'ble High Court of Delhi in WP (C) 4761 / 2016 and C.M. Appl. 22914/2016, regarding uploading of all legislative documents i.e., Acts as well as subordinate legislations made under such Acts including rules, regulations, notifications, and circulars, on the India Code Portal, and as requested by the Secretary to Government of India, Cabinet Secretariat, Rashtrapati Bhavan, New Delhi – 110004, the Department is requested to upload the same on the website of "India Code Portal", as early as possible, from the date of issue of the draft rules.

D.D.D.S. (Smt. Sakhare)

Secretary (Legislation)
(Smt. Supriya Dhaware)

Principal Secretary (GAD)

eSign

03/07/2026 07:54 PM **SUPRIYA SHRIKAR DHAWARE**
SECRETARY

Note # 79

03/07/2026 08:26 PM **Punit Kumar Ramsunder Varma**
CLERK CUM TYPIST

Note # 80

वरीलप्रमाणे प्रस्तावित " महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियम 2026" च्या अधिसुचनेचे मराठी व इंग्रजी प्रारूप तयार करण्यात आले असून ड्राफ्ट सेक्शन मध्ये मा.मुख्यमंत्री महोदयांच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात आले आहेत.

E-1421575

मान्यतनतर सदर नियम मराठी व इग्रजी या दोन्ही भाषमध्ये महाराष्ट्र शासनाच्या राजपत्रात अधिसुचित करण्यात येतील.

मा. मुख्य सचिव

मा.मुख्यमंत्री

eSign

03/07/2026 09:09 PM

ATUL NILKANTHRAO PATNE
PRINCIPAL SECRETARY

Note # 81

eSign

04/07/2026 10:49 AM

RAJESH AGGARWAL
CHIEF SECRETARY

Note # 82

04/07/2026 02:00 PM

DEVENDRA GANGADHARRAO FADNAVIS
CHIEF MINISTER

प्र. स. (प्र.ना.उ. व सु.).

eSign

16/09/2025 11:13 AM

Sanjay Raghunath Bankar
DEPUTY SECRETARY

Note # 2

16/09/2025 07:33 PM

Kailas Arjun Gaikwad
JOINT SECRETARY

Note # 3

महसूल व वन

विभाग/समन्वय-२

महसूल व वन विभाग/समन्वय-८ कार्यासनाच्या ई टिप्पणी क्र.१ च्या अनुषंगाने सादर.

०२. शासनाच्या धोरणात्मक उपाय योजनांमध्ये सामान्य नागरिकांच्या समस्या समजून घेणे व त्यानुसार प्रशासकीय प्रक्रिया सुधारीत करण्याची आवश्यकता लक्षात घेता दिनांक ०४ व ०५ एप्रिल, २०२५ रोजी पुणे येथे आयोजित महसूल विभागाच्या कार्यशाळेच्या वेळी मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांच्या निर्देशास अनुसरुन महसूल व वन विभागाच्या दिनांक ०९/०४/२०२५ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये महसूल विभाग स्तरावरील प्रत्येक विभागीय आयुक्तांच्या अध्यक्षतेखाली विषयनिहाय एकूण सहा अभ्यास समित्यांची स्थापना करण्यात आलेली आहे.

सदर शासन निर्णयान्वये विभागीय आयुक्त पुणे विभाग, पुणे समिती क्र. ४ यांच्या अध्यक्षतेखाली "नागरीकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना" या विषयाशी संबंधित समिती गठीत करण्यात आली आहे. तसेच सदर ाउसमितीची कार्यकक्षा ठरवून देण्यात आलेली आहे. शासन निर्णयातील सुचनांनुसार विभागीय आयुक्त, पुणे यांनी सादर केलेला अहवाल व प्रारुपे यांचा गोषवारा परिच्छेद क्र. ०४ मधील विवरणपत्रामध्ये सादर केला आहे. असे उपरोक्त टिप्पणीत नमूद केले आहे.

या अनुषंगाने, विषयांकित प्रकरणी दिनांक ०९/०४/२०२५ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये स्थापन करण्यात आलेल्या समित्यांनी सादर केलेली मंत्रिमंडळ टिप्पणी प्रारुप तसेच शासन निर्णय/परिपत्रके यांची प्रारुपे याबाबत शासन स्तरावरुन केलेल्या कार्यवाहीचा आढावा मा. मुख्यमंत्री महोदयांच्या स्तरावर घेण्यात येत आहे. विभागीय आयुक्त, पुणे यांनी सादर केलेला अहवाल व सादर करण्यात आलेली प्रारुपे सदर टिप्पणीसोबत जोडून पाठविण्यात येत आहेत. समितीने केलेल्या शिफारशी व त्यानुषंगाने प्राप्त प्रारुपांवर आवश्यक

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

महसूल व वन विभाग

विभागीय आयुक्त कार्यालय, पुणे विभाग पुणे

समिती क्र. ४

नागरिकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना

अहवाल

प्रारूप शासन निर्णय (Draft GR) , कायद्यातील सुधारणा (Draft Amendments), मंत्रीमंडळ टिपणे (Draft Cabinate Notes) व नियमांचे प्रारूप (Draft Rules)

File No. GAD-4202074/2025-GAD(DESK-6) GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)
Generated from eOffice by SHESHRAO BHASKAR KUTE, GAD SO(SBK) DESK 6, SECTION OFFICER, GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT on 19/11/2025 03:45 PM

महाराष्ट्र शासन
विभागाचे नाव - सामान्य प्रशासन विभाग
कॅबिनेट नोट

विषय - नागरीकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना - माहिती अधिकार, माहितीचे स्वयंप्रकटन, माहिती उपलब्ध करुन देण्याची माध्यमे इत्यादींमध्ये आवश्यक सुधारणा करणेबाबत

प्रस्तावना -

महसूल व वन विभागाकडील शा. नि क्र. कार्यशा-२०२५/प्र.क्र.०६/म-८ दि. ०९/०४/२०२५ या शासन निर्णयान्वये महसूल विभागामार्फत विविध प्रशासकीय विभागांच्या माध्यमातून क्षेत्रिय स्तरावर हाताळण्यात येणा-या विविध विषयांच्या अनुषंगाने प्रशासनाच्या विविध स्तरांवरील विद्यमान कार्यपध्दती, योजनांची प्रभाविता, कामकाजातील कार्यक्षमतेचे मूल्यांकन, माहिती व्यवस्थापन प्रणाली यांचा सखोल अभ्यास करून सुधारित उपाययोजना व शिफारसी करण्याकरिता विषयवार अभ्यास समित्या गठीत करण्यात आलेल्या आहेत. याबाबत विभागीय आयुक्त पुणे विभाग यांच्या अध्यक्षतेखाली "**नागरीकांचे जीवनमान सुकर करणे बाबत उपाययोजना**" या विषयाशी संबंधीत समिती गठीत करण्यात आली आहे.

सदर समितीने, माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ अन्वये प्राप्त होणाऱ्या अर्जांचा आढावा घेण्यासाठी जिल्हाधिकारी कार्यालय पुणे या कार्यालयाकडे सन २०२३ व सन २०२४ मध्ये प्राप्त झालेल्या अर्जांची माहिती घेतली असता पुढीलप्रमाणे वस्तुस्थिती निदर्शनास आली. सन मध्ये २०२३ ऑनलाईन दाखल झालेल्या एकूण ४० म्हणजेच साधारणपणे ७०६ अर्जांपैकी १७८४% अर्ज हे अन्य सार्वजनिक प्राधिकरणाकडील होते. तसेच सन १८८१ मध्ये ऑनलाईन दाखल झालेल्या एकूण २०२४ ४५ म्हणजेच साधारणपणे ८५४ अर्जांपैकी% अर्ज हे अन्य सार्वजनिक प्राधिकरणाकडील होते. यावरुन अर्जदार हे कोणत्याही विभागाशी संबंधित अर्ज हे जिल्हाधिकारी कार्यालयाकडे करीत असल्याचे दिसून येते. अर्जदार यांना संबंधित विभागात ऑनलाईन माहिती अधिकार अर्ज करता यावा यासाठी ऑनलाईन RTI प्रणालीमध्ये सर्व विभागाचे नोडल अधिकारी यांना समाविष्ट करुन घेणे आवश्यक आहे. तसेच माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ ची प्रभावी अंमलबजावणी करणेसाठी व नागरीकांना त्यांनी मागणी केलेली माहिती विनाविलंब सहजरीत्या उपलब्ध व्हावी व त्याद्वारे नागरीकांचे जीवनमान सुकर करण्यासाठी माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ मध्ये सुधारणात्मक बदल करणेची आवश्यकता असल्याचे निदर्शनास आले आहे. तसेच सदर समितीस माहिती अधिकार २००५ ची अंमलबजावणी करताना पुढील प्रमाणे अडचणी निदर्शनास आल्या आहेत.

माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ ची प्रभावी अंमलबजावणी करणेसाठी व नागरीकांना त्यांनी मागणी केलेली माहिती विनाविलंब सहजरीत्या उपलब्ध व्हावी व त्याद्वारे नागरीकांचे जीवनमान सुकर करण्यासाठी अधिनियमामध्ये खालीलप्रमाणे सुधारणात्मक बदल करणे आवश्यक वाटते.

२. डिजिटल पर्सनल डेटा संरक्षण कायदा, २०२३ व माहिती अधिकार अधिनियम २००५ मधील वैयक्तीक माहितीच्या व्याख्या एकसमान करणे.

३. अर्जदार यांनी अर्जासोबत ओळखीचा पुरावा सादर करणे.

४. माहिती अधिकार अंतर्गत केलेल्या अर्जामध्ये माहिती मागण्याचे प्रयोजन नमुद करणे.

५. एखाद्या व्यक्तीकडून एकाच विषयाची माहिती वारंवार मागवली जात असल्यास अशा प्रकरणांमध्ये यापुर्वी दिलेल्या माहिती अधिकार अंतर्गत केलेल्या पत्रव्यवहारांचा संदर्भ देवून सदरचे अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद करणे.

६. काही ठराविक अर्जदार विनाकारण त्रास देण्याच्या उद्देशाने वारंवार अर्ज करून, संबंधित जन माहिती अधिकारी यांना नाहक वेठीस धरतात अशा अपप्रवृत्तींना आळा घालण्यासाठी कार्यपद्धती निश्चित करणे.

७. माहिती अधिकार अधिनियमांतर्गत अर्जदारास पत्रव्यवहार करणेसाठी पुरेसा निधी उपलध्ब नसल्याने पत्रव्यवहार करण्यास विलंब झाल्याने जन माहिती अधिकारी यांना दंडाच्या कारवाईस सामोरे जावू लागू नये तसेच अर्जदार यांना अर्जाची सद्यस्थिती अवगत होवून माहिती जलद गतिने उपलब्ध होणेकामी इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाव्दारे पत्रव्यवहार करण्याची तरतूद करणे.

सुधारणा -

१. माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील कलम ८ (१)(j) अन्वये नागरीकांना माहिती उपलब्ध करुन देताना डिजिटल पर्सनल डेटा संरक्षण कायदा, २०२३ (Digital Personal Data Protection Act, 2023 – DPDP Act) चे उल्लंघन होऊ नये यासाठी डिजिटल पर्सनल डेटा संरक्षण कायदा, २०२३ (Digital Personal Data Protection Act, 2023 – DPDP Act) नुसार माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ चे कलम ८(१)(j) मधील नमुद व्याख्येत खालील प्रमाणे सुधारणा करणेत येत आहे.

"वैयक्तिक माहिती म्हणजे अशी कोणतीही माहिती जी थेट किंवा अप्रत्यक्षपणे एखाद्या व्यक्तीशी संबंधित असते आणि ज्यातून त्या व्यक्तीची ओळख पटू शकते".

२. अर्जदार हा अर्जामध्ये नमुद केलेल्या नावाची व्यक्ती आहे याची खात्री करणेसाठी तसेच त्याची ओळख पटविणेसाठी, अर्ज सादर करताना अर्जदाराचे छायाचित्र असलेला ओळखीचा पुरावा अर्जास जोडणे अनिवार्य करणेबाबत अधिनियमात तरतुद करणेत येत आहे.

३. माहिती अधिकारांतर्गत **ज्या कारणासाठी माहिती हवी आहे त्याचे प्रयोजन अर्जामध्ये नमूद करणे बंधनकारक करणेत येत आहे.**

File No. GAD-2020/47/2025-GAD(DESK-6) GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)
Generated from eOffice by SHESHRAO BHASKAR KUTE, GAD-SO(SBK)-DESK-6, SECTION OFFICER, GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT on 10/11/2025 03:45 PM

CORRESPONDENCE(9296541/2025/GAD(DESK-6)) REFERRED IN NOTE # 1

असा. क्र. ७४ रजिस्टर्ड नं. टीईसीएच/४७-३०३/एमबीआय/२००३-०५

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण

प्राधिकृत प्रकाशन

मंगळवार, ऑक्टोबर ११, २००५/आश्विन १९, शके १९२७

स्वतंत्र संकलन म्हणून फाईल करण्यासाठी या भागाला वेगळे पृष्ठ क्रमांक दिले आहेत.

भाग चार-अ

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले (भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT

Mantralaya, Mumbai 400 032, dated 11th October 2005.

NOTIFICATION

RIGHT TO INFORMATION ACT, 2005.

No. RTI. 2005/C.R.315/05/5,—In exercise of the powers conferred by sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005), the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely :-

1. *Short title and commencement.*—(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2005.

(2) They shall come into force on the 12th October 2005

2. *Definitions.*—In the rules, unless the context otherwise requires,—

(a) 'Act' means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(*b*) 'section' means section of the Act;

(*c*) Words and expressions used in these rules but not defined shall have the same meanings respectively, assigned to them, in the Act.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

CORRESPONDENCE(9298900/2025/GAD(DESK-6)) REFERRED IN NOTE # 1

(*b*) encourage public authorities to participate in the development and organisation of programmes referred to in clause (*a*) and to undertake such programmes themselves;

(*c*) promote timely and effective dissemination of accurate information by public authorities about their activities; and

(*d*) train Central Public Information Officers or State Public Information Officers, as the case may be, of public authorities and produce relevant training materials for use by the public authorities themselves.

(*2*) The appropriate Government shall, within eighteen months from the commencement of this Act, compile in its official language a guide containing such information, in an easily comprehensible form and manner, as may reasonably be required by a person who wishes to exercise any right specified in this Act.

(*3*) The appropriate Government shall, if necessary, update and publish the guidelines referred to in sub-section (*2*) at regular intervals which shall, in particular and without prejudice to the generality of sub-section (*2*), include—

(a) the objects of this Act;
(b) the postal and street address, the phone and fax number and, if available, electronic mail address of the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, of every public authority appointed under sub-section (*1*) of section 5;
(c) the manner and the form in which request for access to an information shall be made to a Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be;
(d) the assistance available from and the duties of the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, of a public authority under this Act;
(e) the assistance available from the Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be;
(f) all remedies in law available regarding an act or failure to act in respect of a right or duty conferred or imposed by this Act including the manner of filing an appeal to the Commission;
(g) the provisions providing for the voluntary disclosure of categories of records in accordance with section 4;
(h) the notices regarding fees to be paid in relation to requests for access to an information; and
(i) any additional regulations or circulars made or issued in relation to obtaining access to an information in accordance with this Act.

(*4*) The appropriate Government must, if necessary, update and publish the guidelines at regular intervals.

Power to make rules by appropriate Government

27. (*1*) The appropriate Government may, by notification in the Official Gazette, make rules to carry out the provisions of this Act.

(*2*) In particular, and without prejudice to the generality of the foregoing power, such rules may provide for all or any of the following matters, namely:—

(a) the cost of the medium or print cost price of the materials to be disseminated under sub-section (*4*) of section 4;
(b) the fee payable under sub-section (*1*) of section 6;
(c) the fee payable under sub-sections (*1*) and (*5*) of section 7;
(d) the salaries and allowances payable to and the terms and conditions of service of the officers and other employees under sub-section (*6*) of section 13 and

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

त्यांना आयोगाने बाजु मांडण्याची संधी दिलेल्या सुनावणीच्या अनुषंगाने त्यांचे लेखी निवेदन आयोगाच्या पटलावर सादर केलेले आहे. त्यामध्ये त्यांनी असे नमूद केलेले आहे की, सुनावणीमधील सर्व केसेसबाबत मला (अपिलार्थी) प्रथम अपिलीय अधिकारी यांच्या निर्णयानंतरही जन माहिती अधिकारी यांनी माहिती पुरविली नाही / टाळाटाळ केली, सबब माझी (अपिलार्थी) विनंती आहे की, माझ्या सर्व प्रकरणांमध्ये (केसेस) तीस दिवसामध्ये मला (अपिलार्थी) माहिती देण्यास मा. आयुक्तांनी आदेशित करावे तसेच संबंधितांना शास्ती व मला (अपिलार्थी) केसनिहाय नुकसान भरपाई मिळावी.

४. अपिलार्थी यांनी आयोगाकडे व्दितीय अपील दाखल करताना बहुतांश व्दितीय अपिलामध्ये, प्रथम अपिलीय अधिकारी यांनी निर्णय दिला नाही, असे कारण नमूद केलेले आहे. तथापि अपिलार्थी यांनी आयोगाच्या पटलावर सादर केलेले त्यांचे दि.०६.११.२०२४ रोजीचे लेखी निवेदन विचारात घेता या निवेदनामध्ये अपिलार्थी यांनी, प्रथम अपिलीय अधिकारी यांच्या निर्णयानंतरही जन माहिती अधिकारी यांनी माहिती पुरविली नाही / टाळाटाळ केली, असे नमूद केलेले आहे. यावरुन अपिलार्थी यांच्या प्रथम अपिलावर संबंधित प्रथम अपिलीय अधिकारी यांनी सुनावणी घेतली असल्याचे अपिलार्थी यांनी मान्य केलेले आहे. या परिस्थितीत, अपिलार्थी यांनी आयोगाकडे व्दितीय अपील दाखल करताना नमूद केलेल्या प्रयोजनामध्ये कोणताही तथ्यांश दिसुन येत नाही.

५. सुनावणीचे वेळी अपिलार्थीना त्यांच्या प्रत्येक अपिलाबाबत लेखी युक्तिवाद / निवेदन सादर करावयाचे असल्यास आयोग त्यासाठी पुरेसा वेळ देण्यासाठी तयार असल्याचे सांगण्यात आले असता, अपिलनिहाय लेखी निवेदन द्यावयाचे नाही असे त्यांनी त्यांच्या तोंडी युक्तिवादात सांगितले.

६. इतक्या मोठ्या संख्येने माहिती अर्ज, प्रथम अपीले व द्वितीय अपीले सादर करण्यामागे कोणते व्यापकजनहित साधावयाचे आहे याबाबत अपिलार्थीस सुनावणीत विचारणा करण्यात आली असता, त्यावर त्यांनी कोणतेही समाधानकारक उत्तर दिले नाही, तसेच त्याच्या या कृतीच्या समर्थनार्थ कोणतीही कारणमीमांसा अथवा माहिती आयोगास सादर केली नाही.

७. अपिलार्थी यांनी पुणे खंडपीठाकडे माहे मे ते डिसेंबर-२०२२ मध्ये १२१, माहे जानेवारी ते डिसेंबर-२०२३ मध्ये १०४४ आणि माहे जानेवारी ते दि.५ डिसेंबर-२०२४ (पर्यंत) मध्ये १७९० असे एकूण २९५५ द्वितीय अपिले दाखल केली आहेत.

८. यापूर्वी राज्य माहिती आयोग, छ.संभाजी नगर, खंडपीठाने अपिलार्थी यांची दिनांक २६/०६/२०२४ च्या निर्णयान्वये २७८८ अपिले फेटाळली होती. तसेच दि.२३/१२/२०२४ च्या निर्णयानुसार अपिलार्थीची ८४२ द्वितीय अपिल फेटाळलेली आहेत.

MINISTRY OF PERSONNEL, PUBLIC GRIEVANCES AND PENSIONS

(Department of Personnel and Training)

NOTIFICATION

New Delhi, the 31st July, 2012

G.S.R. 603(E).—In exercise of the powers conferred by Section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of the Central Information Commission (Appeal Procedure) Rules, 2005 and the Right to Information (Regulation of Fee and Cost) Rules, 2005 except as respects things done or omitted to be done before such supersession, the Central Government hereby makes the following rules, namely :—

1. **Short title and commencement.**—(1) These rules may be called the Right to Information Rules, 2012.

   (2) They shall come into force on the date of their publication in the Official Gazette.

2. **Definitions.**—In these rules, unless the context otherwise requires,—

   (a) "Act" means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

   (b) "Commission" means the Central Information Commission constituted under sub-section (1) of Section 12 of the Act;

   (c) "First Appellate Authority" means an officer in the public authority who is senior in rank to the Central Public Information Officer to whom an appeal under sub-section (1) of Section 19 of the Act lies;

   (d) "Registrar" means an officer of the Commission so designated and includes an Additional Registrar, Joint Registrar and Deputy Registrar;

   (e) "Section" means a Section of the Act;

   (f) all other words and expressions used herein but not defined in these rules shall have the same meanings assigned to them in the Act.

2848 GI/12-2

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

महसूल व वन विभाग

विभागीय आयुक्त कार्यालय, पुणे विभाग पुणे

समिती क्र. ४

नागरिकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना

अहवाल

प्रारूप शासन निर्णय (Draft GR) , कायद्यातील सुधारणा (Draft Amendments), मंत्रीमंडळ टिपणे (Draft Cabinate Notes) व नियमांचे प्रारूप (Draft Rules)

File No. GAD-4202074/2025-GAD(DESK-6) GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)
Generated from eOffice by SHESHRAO BHASKAR KUTE, GAD SO(SBK) DESK 6, SECTION OFFICER, GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT on 10/11/2025 03:45 PM

प्रकरण क्र. ५

सार्वजनिक प्राधिकरणाकडून माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी शासनास केलेल्या शिफारशी

५.१ यापूर्वीच्या वार्षिक अहवालातील ठळक शिफारशी खालीलप्रमाणे :-

१) प्रशिक्षण कार्यक्रमांचे आयोजन करणे.

२) प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरणाने त्यांच्याकडील जन माहिती अधिकारी व प्रथम अपिलीय अधिकारी यांची माहिती असणारी पुस्तिका प्रसिद्ध करण्याबाबत सूचना देणे.

३) आयोगाच्या आदेशाचा अवमान झाल्यास शास्ती होऊ शकते याची स्पष्ट कल्पना देणारे परिपत्रक काढणे. कलम ४ ची अंमलबजावणी गंभीरपणे करणे.

४) आयोगाच्या आदेशांचे अनुपालन विहीत मुदतीत करणे.

५) शासकीय कामकाजामध्ये सुधारणा व कामकाजाची माहिती होण्यासाठी सर्व कर्मचाऱ्यांच्या सेवा प्रवेशोत्तर परीक्षा (Departmental Qualification Examination) घेण्यात येतात. या परीक्षांच्या अभ्यासक्रमामध्ये

- माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५
- महाराष्ट्र सार्वजनिक अभिलेख, २००५
- महाराष्ट्र शासकीय कामात विलंब करणेस प्रतिबंध करण्याचा अधिनियम, २००५ चे प्रकरण ३ या विषयांचा समावेश करावा.

६) अभिलेख व्यवस्थापनाविषयी सर्व कार्यालये व कर्मचाऱ्यांमध्ये अनास्था दिसून येते. त्यामुळे माहिती देताना व तिचा शोध घेताना अडचणी निर्माण होऊन कर्मचाऱ्यांचा वेळ व श्रम माहिती शोधण्यात जातो. हे टाळण्यासाठी प्रत्येक कार्यालयाच्या अभिलेखाची तपासणी (Audit) अभिलेख संचालनालय, मुंबई यांच्या मार्फत करण्यास सक्ती करण्यात यावी.

७) राज्य माहिती आयोगाची तीन अतिरिक्त खंडपीठे मुंबई, पुणे व औरंगाबाद येथे स्थापन करण्याबाबत लवकरात लवकर कार्यवाही करणे.

८) ज्या प्रकरणांमध्ये संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाने माहितीचा अधिकार अधिनियमातील कलम -४ (१) (क) व (ख) चे पालन केलेले नाही त्या संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुख यांना जबाबदार धरण्यात यावे.

CORRESPONDENCE(9298900/2025/GAD(DESK-6)) REFERRED IN NOTE # 6

(*b*) encourage public authorities to participate in the development and organisation of programmes referred to in clause (*a*) and to undertake such programmes themselves;

(*c*) promote timely and effective dissemination of accurate information by public authorities about their activities; and

(*d*) train Central Public Information Officers or State Public Information Officers, as the case may be, of public authorities and produce relevant training materials for use by the public authorities themselves.

(*2*) The appropriate Government shall, within eighteen months from the commencement of this Act, compile in its official language a guide containing such information, in an easily comprehensible form and manner, as may reasonably be required by a person who wishes to exercise any right specified in this Act.

(*3*) The appropriate Government shall, if necessary, update and publish the guidelines referred to in sub-section (*2*) at regular intervals which shall, in particular and without prejudice to the generality of sub-section (*2*), include—

(a) the objects of this Act;
(b) the postal and street address, the phone and fax number and, if available, electronic mail address of the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, of every public authority appointed under sub-section (*1*) of section 5;
(c) the manner and the form in which request for access to an information shall be made to a Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be;
(d) the assistance available from and the duties of the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, of a public authority under this Act;
(e) the assistance available from the Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be;
(f) all remedies in law available regarding an act or failure to act in respect of a right or duty conferred or imposed by this Act including the manner of filing an appeal to the Commission;
(g) the provisions providing for the voluntary disclosure of categories of records in accordance with section 4;
(h) the notices regarding fees to be paid in relation to requests for access to an information; and
(i) any additional regulations or circulars made or issued in relation to obtaining access to an information in accordance with this Act.

(*4*) The appropriate Government must, if necessary, update and publish the guidelines at regular intervals.

Power to make rules by appropriate Government

27. (*1*) The appropriate Government may, by notification in the Official Gazette, make rules to carry out the provisions of this Act.

(*2*) In particular, and without prejudice to the generality of the foregoing power, such rules may provide for all or any of the following matters, namely:—

(a) the cost of the medium or print cost price of the materials to be disseminated under sub-section (*4*) of section 4;
(b) the fee payable under sub-section (*1*) of section 6;
(c) the fee payable under sub-sections (*1*) and (*5*) of section 7;
(d) the salaries and allowances payable to and the terms and conditions of service of the officers and other employees under sub-section (*6*) of section 13 and

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

राज्य माहिती आयोग,महाराष्ट्र राज्य, खंडपीठ पुणे यांच्यासमोरील
माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम १९(३) अन्वये दाखल झालेले अपील

राज्य माहिती आयोग, खंडपीठ पुणे,
नविन प्रशासकीय इमारत,
विधान भवन समोर,पुणे-४११००१
दि. २४ /१२/२०२४

अपिलार्थी	उत्तरवादी	
	जन माहिती अधिकारी	प्रथम अपिलीय अधिकारी
श्री.केशवराजे निंबाळकर, रा.निवारा बिल्डिंग-२, सहयोगनगर, बीड	लगतच्या यादीप्रमाणे	

(सुनावणी दिनांक- दि.६/११/२०२४, दि.५/१२/२०२४ व दि.६/१२/२०२४)

१. अपिलार्थी यांनी राज्य माहिती आयोग, खंडपीठ पुणे यांचेकडे माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ चे कलम १९ (३) अन्वये २९५५ द्वितीय अपिले (लगतच्या यादीप्रमाणे) दाखल केलेली आहेत. एकाच अपिलार्थीने विविध प्राधिकरणाच्या संदर्भात एवढ्या मोठ्या प्रमाणावर द्वितीय अपिले दाखल केलेली असल्याने या अपिलाची सुनावणी दि. ६/११/२०२४, दि.५/१२/२०२४ व दि.६/१२/२०२४ या तीन तारखांना नेमण्यात आली असल्याबाबत आयोगाकडील नोटीशीद्वारे अपिलार्थी व प्रतिवादी यांना कळविण्यात आलेले आहे, त्यानुसार सर्व द्वितीय अपिलावर सुनावणी घेण्यात येत आहे.

२. प्रस्तुत प्रकरणातील सर्व माहिती अर्जाचे अवलोकन केले असता, अपिलार्थी यांनी कालावधी तसेच शब्दांची अदालाबदल करुन एक सारखीच माहिती त्या त्या प्राधिकरणाकडे मागितलेली आहे. या माहिती अर्जाच्या अनुषंगाने अपिलार्थी यांनी त्या त्या प्राधिकरणाकडे सादर केलेल्या बहुतांश सर्व प्रथम अपिलामध्ये, विहित मुदतीत माहिती अप्राप्त / टाळाटाळ, असे प्रयोजन नमूद केलेले आहे. तसेच आयोगाकडे व्दितीय अपील दाखल करताना बहुतांश व्दितीय अपिलांच्या प्रयोजनामध्ये, प्रथम अपिलीय अधिकारी यांनी निर्णय दिला नाही, असे कारण नमूद केलेले आहे.

३.दि.०६.११.२०२४ रोजीच्या सुनावणीस सुनावणीस अपिलार्थी उपस्थित असुन त्यांना त्यांनी मोठ्या प्रमाणावर सादर केलेल्या माहिती व प्रथम अपील अर्ज आणि त्या संदर्भात आयोगाकडे तेवढीच व्दितीय अपिले दाखल करण्यामागील भुमिकेची विचारणा केली असता, माहिती मिळत नाही, माहिती अधिकाराचा धाक राहिलेला नाही असे नमूद करुन सर्व व्दितीय अपिलात अवलोकनाची पुनःश्च एक संधी देण्यात यावी, असे अवगत केलेले आहे. तसेच त्यांनी

Aspect	Maharashtra	Central (RTI Rules, 2012, as amended)	Karnataka	Tamil Nadu	Gujarat	Delhi	Bihar	Uttar Pradesh	Rajasthan
Application Fee	10 (non-judicial stamp, cash, DD, or online)	10 (cash, DD, IPO, or online via rtionline.gov.in)	10 (court fee stamp, cash, DD)	10 (court fee stamp, cash, DD)	20 (court fee stamp, cash, DD; higher for some categories)	10 (cash, DD, online)	10 (but often requires Aadhaar/ID proof, not mandatory under Act)	10 (court fee stamp, cash, DD)	10 (court fee stamp, cash)
Photocopy Charges	2 per A4/A3 page	2 per page	2 per page	2 per page	2 per page (first 20 pages free in some cases)	2 per page	2 per page	2 per page	2 per page
Inspection Fees	First hour free; 5 per subsequent 15 minutes	First hour free; 5 per hour thereafter	First hour free; 20 per subsequent hour	First hour free; 5 per subsequent hour	First hour free; 20 per subsequent hour	First hour free; 5 per hour thereafter	First hour free; 5 per hour	First hour free; 5 per hour	First hour free; 5 per hour
Electronic Media Charges	Actual cost (e.g., CD: 50)	Actual cost	50 per CD/floppy	Actual cost	50 per CD	Actual cost	Actual cost	50 per CD	Actual cost
First Appeal Fee	None	None	None	None	None	None	20–40 (varies by mode; charged unlike most states)	None	None
Second Appeal Fee (to SIC/CIC)	None	None	None	None	None	None	None	None	None
Mode of Application/Payment	Online (rti.maharashtra.gov.in), offline; e-payment, stamps, cash	Online (rtionline.gov.in), offline; e-payment, DD, IPO	Online (kar-rti.karnataka.gov.in), offline; e-payment	Offline mainly; some online via tn.gov.in; stamps, cash	Online (rti.gujarat.gov.in), offline; stamps, cash	Online (rtionline.delhi.gov.in), offline; e-payment	Offline mainly; requires ID like Aadhaar (not mandatory); cash, DD	Online (rtionline.up.gov.in), offline; stamps, cash	Offline mainly; stamps, cash
BPL Exemption	Full exemption from all fees	Full exemption	Full exemption	Full exemption	Full exemption	Full exemption	Full exemption (but ID often demanded)	Full exemption	Full exemption
Response Timeline	30 days (uniform)	30 days	30 days	30 days	30 days	30 days	30 days	30 days	30 days
Online Portal & Digitization	Advanced: Full online filing, tracking, searchable database of replies; high proactive disclosure	National portal for central bodies; state portals vary	Good online portal; moderate digitization	Limited online; relies on manual processes	User-friendly portal; free first pages option	Integrated with central portal; efficient for UT	Basic; high pendency, ID requirements hinder	Good portal; but high volume leads to delays	Moderate; some e-filing
Implementation Efficiency (e.g., Disposal Rate per Commissioner, 2023-24)	High: 13,062 cases/commissioner; 56,603 total disposed	CIC: 5,557 cases/commissioner	High: 6,135 cases/commissioner; 28,630 total	Moderate: 2,759 cases/commissioner	Moderate: 2,920 cases/commissioner	N/A (under CIC)	Low: 2,770 cases/commissioner	High: 3,618 cases/commissioner; 31,510 total	High: 9,058 cases/commissioner
Unique Provisions/Notes	Strong emphasis on proactive disclosure; penalties enforced; better in urban areas	Sets baseline; recent DPDP amendment applies	Aligned closely with central; good in e-governance	Focus on Tamil language applications	Higher fee; sometimes free initial pages	Treated as UT under CIC; efficient online	Charges for first appeal; Aadhaar often required illegally	High volume of RTIs; pendency issues	Efficient disposal; some rural access challenges
Impact of 2025 DPDP Amendment	Applies: All personal info exempt; may block beneficiary lists, etc.	Applies nationwide	Applies	Applies	Applies	Applies	Applies	Applies	Applies

IN THE SUPREME COURT OF INDIA
CIVIL APPELLATE/ORIGINAL JURISDICTION

WRIT PETITION (CIVIL) NO.194 OF 2012

COMMON CAUSE **PETITIONER(S)**

VERSUS

HIGH COURT OF ALLAHABAD & ANR. **RESPONDENT(S)**

WITH
T.C.(C) No. 129 of 2013

W.P.(C) No. 238 of 2014

T.C.(C) No. 32 of 2014

W.P.(C) No. 40 of 2016

W.P.(C) No. 205 of 2016

SLP(C) No. 30659 of 2017

O R D E R

W.P.(C) No.194 of 2012, W.P.(C) No. 238 of 2014, W.P.(C) No. 40 of 2016 & W.P.(C) No. 205 of 2016 :

Heard learned counsel for the parties. Challenge in these set of writ petitions is to the Rules framed under Section 28 of the Right to Information Act, 2005 (in short "the Act").

First objection of the petitioners is that the charges for the application fee and per page charges for the information supplied should be reasonable.

We are of the view that, as a normal Rule, the charge for the application should not be more than

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

महसूल व वन विभाग

विभागीय आयुक्त कार्यालय, पुणे विभाग पुणे

समिती क्र. ४

नागरिकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना

अहवाल

प्रारूप शासन निर्णय (Draft GR) , कायद्यातील सुधारणा (Draft Amendments), मंत्रीमंडळ टिपणे (Draft Cabinate Notes) व नियमांचे प्रारूप (Draft Rules)

File No. GAD-4202074/2025-GAD(DESK-6) GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)
Generated from eOffice by SHESHRAO BHASKAR KUTE, GAD SO(SBK) DESK 6, SECTION OFFICER, GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT on 10/11/2025 03:45 PM

प्रकरण क्र. ५

सार्वजनिक प्राधिकरणाकडून माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी शासनास केलेल्या शिफारशी

५.१ यापूर्वीच्या वार्षिक अहवालातील ठळक शिफारशी खालीलप्रमाणे :-

१) प्रशिक्षण कार्यक्रमांचे आयोजन करणे.

२) प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरणाने त्यांच्याकडील जन माहिती अधिकारी व प्रथम अपिलीय अधिकारी यांची माहिती असणारी पुस्तिका प्रसिद्ध करण्याबाबत सूचना देणे.

३) आयोगाच्या आदेशाचा अवमान झाल्यास शास्ती होऊ शकते याची स्पष्ट कल्पना देणारे परिपत्रक काढणे. कलम ४ ची अंमलबजावणी गंभीरपणे करणे.

४) आयोगाच्या आदेशांचे अनुपालन विहीत मुदतीत करणे.

५) शासकीय कामकाजामध्ये सुधारणा व कामकाजाची माहिती होण्यासाठी सर्व कर्मचाऱ्यांच्या सेवा प्रवेशोत्तर परीक्षा (Departmental Qualification Examination) घेण्यात येतात. या परीक्षांच्या अभ्यासक्रमामध्ये

- माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५
- महाराष्ट्र सार्वजनिक अभिलेख, २००५
- महाराष्ट्र शासकीय कामात विलंब करणेस प्रतिबंध करण्याचा अधिनियम, २००५ चे प्रकरण ३ या विषयांचा समावेश करावा.

६) अभिलेख व्यवस्थापनाविषयी सर्व कार्यालये व कर्मचाऱ्यांमध्ये अनास्था दिसून येते. त्यामुळे माहिती देताना व तिचा शोध घेताना अडचणी निर्माण होऊन कर्मचाऱ्यांचा वेळ व श्रम माहिती शोधण्यात जातो. हे टाळण्यासाठी प्रत्येक कार्यालयाच्या अभिलेखाची तपासणी (Audit) अभिलेख संचालनालय, मुंबई यांच्या मार्फत करण्यास सक्ती करण्यात यावी.

७) राज्य माहिती आयोगाची तीन अतिरिक्त खंडपीठे मुंबई, पुणे व औरंगाबाद येथे स्थापन करण्याबाबत लवकरात लवकर कार्यवाही करणे.

८) ज्या प्रकरणांमध्ये संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाने माहितीचा अधिकार अधिनियमातील कलम -४ (१) (क) व (ख) चे पालन केलेले नाही त्या संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुख यांना जबाबदार धरण्यात यावे.

महाराष्ट्र राज्य माहिती आयोग, मुख्यालय
१३ वा मजला, नविन प्रशासकीय इमारत,
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालयासमोर, मुंबई-४०० ०३२.
website : sic.maharashtra.gov.in

दूरध्वनी क्र. ०२२-२२०४९१८४ फॅक्स क्र.०२२-२२०४९३९०.

क्र. मुमाआ-२०२६/प्र. क्र. २२ /०२ दिनांक: २८/०१/२०२६.

प्रति,
मा. प्रधान सचिव
(प्रशासकीय सुधारणा व नाविन्यता)
सामान्य प्रशासन विभाग
मंत्रालय, मुंबई – ४०० ०३२.

विषय : माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ मध्ये सुधारणा करण्याबाबत.

मा. महोदय,

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती अधिकार नियमांची प्रत माहिती तथा पुढील आवश्यक कार्यवाही करण्याच्या प्रयोजनार्थ सादर करण्यात येत आहे.

सदर पत्र मा. राज्य मुख्य माहिती आयुक्त यांच्या मान्यतेने निर्गमित करण्यात येत आहे.

सोबत : वरीलप्रमाणे.

(सविता जावळे)
सचिव
राज्य मुख्य माहिती आयोग,मुंबई.

प्रत: संग्रहार्थ.

Desktop/Sayali Sawant/Misc

Scanned with OKEN Scanner

CORRESPONDENCE(9298900/2025/GAD(DESK-6)) REFERRED IN NOTE # 14

रजिस्ट्री सं० डी० एल०—(एन)04/0007/2003—05 REGISTERED NO. DL—(N)04/0007/2003—05

भारत का राजपत्र
The Gazette of India

असाधारण
EXTRAORDINARY

भाग II — खण्ड 1
PART II — Section 1

प्राधिकार से प्रकाशित
PUBLISHED BY AUTHORITY

सं० 25] नई दिल्ली, मंगलवार, जून 21, 2005/ज्येष्ठ 31, 1927
No. 25] NEW DELHI, TUESDAY, JUNE 21, 2005/JYAISTHA 31, 1927

इस भाग में भिन्न पृष्ठ संख्या दी जाती है जिससे कि यह अलग संकलन के रूप में रखा जा सके।
Separate paging is given to this Part in order that it may be filed as a separate compilation.

MINISTRY OF LAW AND JUSTICE

(Legislative Department)

New Delhi, the 21st *June,* 2005/*Jyaistha* 31, 1927 (*Saka*)

The following Act of Parliament received the assent of the President on the 15th June, 2005, and is hereby published for general information:—

THE RIGHT TO INFORMATION ACT, 2005
No. 22 of 2005

[15*th June*, 2005.]

An Act to provide for setting out the practical regime of right to information for citizens to secure access to information under the control of public authorities, in order to promote transparency and accountability in the working of every public authority, the constitution of a Central Information Commission and State Information Commissions and for matters connected therewith or incidental thereto.

WHEREAS the Constitution of India has established democratic Republic;

AND WHEREAS democracy requires an informed citizenry and transparency of information which are vital to its functioning and also to contain corruption and to hold Governments and their instrumentalities accountable to the governed;

AND WHEREAS revelation of information in actual practice is likely to conflict with other public interests including efficient operations of the Governments, optimum use of limited fiscal resources and the preservation of confidentiality of sensitive information;

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

CORRESPONDENCE(9298900/2025/GAD(DESK-6)) REFERRED IN NOTE # 14

(*b*) encourage public authorities to participate in the development and organisation of programmes referred to in clause (*a*) and to undertake such programmes themselves;

(*c*) promote timely and effective dissemination of accurate information by public authorities about their activities; and

(*d*) train Central Public Information Officers or State Public Information Officers, as the case may be, of public authorities and produce relevant training materials for use by the public authorities themselves.

(*2*) The appropriate Government shall, within eighteen months from the commencement of this Act, compile in its official language a guide containing such information, in an easily comprehensible form and manner, as may reasonably be required by a person who wishes to exercise any right specified in this Act.

(*3*) The appropriate Government shall, if necessary, update and publish the guidelines referred to in sub-section (*2*) at regular intervals which shall, in particular and without prejudice to the generality of sub-section (*2*), include—

(a) the objects of this Act;
(b) the postal and street address, the phone and fax number and, if available, electronic mail address of the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, of every public authority appointed under sub-section (*1*) of section 5;
(c) the manner and the form in which request for access to an information shall be made to a Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be;
(d) the assistance available from and the duties of the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, of a public authority under this Act;
(e) the assistance available from the Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be;
(f) all remedies in law available regarding an act or failure to act in respect of a right or duty conferred or imposed by this Act including the manner of filing an appeal to the Commission;
(g) the provisions providing for the voluntary disclosure of categories of records in accordance with section 4;
(h) the notices regarding fees to be paid in relation to requests for access to an information; and
(i) any additional regulations or circulars made or issued in relation to obtaining access to an information in accordance with this Act.

(*4*) The appropriate Government must, if necessary, update and publish the guidelines at regular intervals.

Power to make rules by appropriate Government

27. (*1*) The appropriate Government may, by notification in the Official Gazette, make rules to carry out the provisions of this Act.

(*2*) In particular, and without prejudice to the generality of the foregoing power, such rules may provide for all or any of the following matters, namely:—

(a) the cost of the medium or print cost price of the materials to be disseminated under sub-section (*4*) of section 4;
(b) the fee payable under sub-section (*1*) of section 6;
(c) the fee payable under sub-sections (*1*) and (*5*) of section 7;
(d) the salaries and allowances payable to and the terms and conditions of service of the officers and other employees under sub-section (*6*) of section 13 and

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

MINISTRY OF PERSONNEL, PUBLIC GRIEVANCES AND PENSIONS

(Department of Personnel and Training)

NOTIFICATION

New Delhi, the 31st July, 2012

G.S.R. 603(E).—In exercise of the powers conferred by Section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of the Central Information Commission (Appeal Procedure) Rules, 2005 and the Right to Information (Regulation of Fee and Cost) Rules, 2005 except as respects things done or omitted to be done before such supersession, the Central Government hereby makes the following rules, namely :—

1. **Short title and commencement.**—(1) These rules may be called the Right to Information Rules, 2012.

   (2) They shall come into force on the date of their publication in the Official Gazette.

2. **Definitions.**—In these rules, unless the context otherwise requires,—

   (a) "Act" means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

   (b) "Commission" means the Central Information Commission constituted under sub-section (1) of Section 12 of the Act;

   (c) "First Appellate Authority" means an officer in the public authority who is senior in rank to the Central Public Information Officer to whom an appeal under sub-section (1) of Section 19 of the Act lies;

   (d) "Registrar" means an officer of the Commission so designated and includes an Additional Registrar, Joint Registrar and Deputy Registrar;

   (e) "Section" means a Section of the Act;

   (f) all other words and expressions used herein but not defined in these rules shall have the same meanings assigned to them in the Act.

2848 GI/12-2

CORRESPONDENCE(9296541/2025/GAD(DESK-6)) REFERRED IN NOTE # 14

असा. क्र. ७४ रजिस्टर्ड नं. टीईसीएच/४७-३०३/एमबीआय/२००३-०५

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण

प्राधिकृत प्रकाशन

मंगळवार, ऑक्टोबर ११, २००५/आश्विन १९, शके १९२७

स्वतंत्र संकलन म्हणून फाईल करण्यासाठी या भागाला वेगळे पृष्ठ क्रमांक दिले आहेत.

भाग चार-अ

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले (भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT

Mantralaya, Mumbai 400 032, dated 11th October 2005.

NOTIFICATION

RIGHT TO INFORMATION ACT, 2005.

No. RTI. 2005/C.R.315/05/5,—In exercise of the powers conferred by sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005), the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely :-

1. *Short title and commencement.*—(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2005.

(2) They shall come into force on the 12th October 2005

2. *Definitions.*—In the rules, unless the context otherwise requires,—

(a) 'Act' means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(*b*) 'section' means section of the Act;

(*c*) Words and expressions used in these rules but not defined shall have the same meanings respectively, assigned to them, in the Act.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

CORRESPONDENCE(9296541/2025/GAD(DESK-6)) REFERRED IN NOTE # 23

असा. क्र. ७४ रजिस्टर्ड नं. टीईसीएच/४७-३०३/एमबीआय/२००३-०५

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण

प्राधिकृत प्रकाशन

मंगळवार, ऑक्टोबर ११, २००५/आश्विन १९, शके १९२७

स्वतंत्र संकलन म्हणून फाईल करण्यासाठी या भागाला वेगळे पृष्ठ क्रमांक दिले आहेत.

भाग चार-अ

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले (भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT

Mantralaya, Mumbai 400 032, dated 11th October 2005.

NOTIFICATION

RIGHT TO INFORMATION ACT, 2005.

No. RTI. 2005/C.R.315/05/5,—In exercise of the powers conferred by sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005), the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely :-

1. *Short title and commencement.*—(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2005.

(2) They shall come into force on the 12th October 2005

2. *Definitions.*—In the rules, unless the context otherwise requires,—

(a) 'Act' means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(*b*) 'section' means section of the Act;

(*c*) Words and expressions used in these rules but not defined shall have the same meanings respectively, assigned to them, in the Act.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

महसूल व वन विभाग

विभागीय आयुक्त कार्यालय, पुणे विभाग पुणे

समिती क्र. ४

नागरिकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना

अहवाल

प्रारूप शासन निर्णय (Draft GR) , कायद्यातील सुधारणा (Draft Amendments), मंत्रीमंडळ टिपणे (Draft Cabinate Notes) व नियमांचे प्रारूप (Draft Rules)

File No. GAD-4202074/2025-GAD(DESK-6) GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)
Generated from eOffice by SHESHRAO BHASKAR KUTE, GAD SO(SBK) DESK 6, SECTION OFFICER, GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT on 10/11/2025 03:45 PM

महाराष्ट्र राज्य माहिती आयोग, मुख्यालय
१३ वा मजला, नविन प्रशासकीय इमारत,
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालयासमोर, मुंबई-४०० ०३२.
website : sic.maharashtra.gov.in

दूरध्वनी क्र. ०२२-२२०४९१८४ फॅक्स क्र.०२२-२२०४९३९०.

क्र. मुमाआ-२०२६/प्र. क्र. २२ /०२ दिनांक: २८/०१/२०२६.

प्रति,
मा. प्रधान सचिव
(प्रशासकीय सुधारणा व नाविन्यता)
सामान्य प्रशासन विभाग
मंत्रालय, मुंबई – ४०० ०३२.

विषय : माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ मध्ये सुधारणा करण्याबाबत.

मा. महोदय,

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती अधिकार नियमांची प्रत माहिती तथा पुढील आवश्यक कार्यवाही करण्याच्या प्रयोजनार्थ सादर करण्यात येत आहे.

सदर पत्र मा. राज्य मुख्य माहिती आयुक्त यांच्या मान्यतेने निर्गमित करण्यात येत आहे.

सोबत : वरीलप्रमाणे.

(सविता जावळे)
सचिव
राज्य मुख्य माहिती आयोग,मुंबई.

प्रत: संग्रहार्थ.

Desktop/Sayali Sawant/Misc

Scanned with OKEN Scanner

प्रकरण क्रमांक - ४

आयोगाचे एकूण कामकाजाबाबतची माहिती

४.१ प्रथम अपिलिय अधिकारी यांच्या निर्णयाने समाधान न झालेल्या व्यक्तींनी कलम १९ (३) अन्वये केलेल्या द्वितीय अपिलांची सुरुवातीची शिल्लक ८७,८७२ व सन २०२४ मध्ये प्राप्त झालेली ५२,६७६ अशी एकूण १,४०,५४८ द्वितीय अपिले अहवालाधीन वर्षात आयोगाकडे विचाराधीन होती. त्यापैकी ६३,६५६ अपीले निकाली काढण्यात आली आहेत. [विवरणपत्र – ४ व ४ (अ)]

४.२ राज्य जन माहिती अधिकारी यांच्याकडून या अधिनियमानुसार प्राप्त झालेल्या अर्जांवर वेळेत निर्णय न घेणे, माहिती नाकारणे, अथवा अर्ज न स्वीकारणे तसेच प्रथम अपिलिय अधिकाऱ्यांनी दिलेल्या आदेशाची अंमलबजावणी न करणे यासाठी कलम १८ अन्वये आयोगाकडे सन २०२३ या वर्षाखेरीस २१,३९४ तक्रार अर्ज प्रलंबित होते. सन २०२४ या वर्षामध्ये ९,६२१ तक्रार अर्ज दाखल झाले. अशा एकूण ३१,०१५ तक्रार अर्जापैकी १२,७९७ तक्रार अर्जांवर अहवालाधीन वर्षात निर्णय घेण्यात आला आहे.[विवरणपत्र – ४ व ४ (ब)]

४.३ आयोगाने एकूण ३९२ प्रकरणांमध्ये कलम २० (१) अन्वये जन माहिती अधिकारी यांच्यावर रु. ७६,८५,३८६/- इतक्या रकमेचे शास्तीचे आदेश पारित केले आहेत. [विवरणपत्र – ५ व ५ (१)]

४.४ माहितीचा अधिकार अधिनियमातील तरतुदीच्या अंमलबजावणीबाबत राज्य जन माहिती अधिकारी यांच्याकडून कसूर झाला म्हणून राज्य माहिती आयोगाकडे प्राप्त झालेल्या अपीलांवर/तक्रारींवर निर्णय देते वेळेस अहवालाधीन वर्षामध्ये एकूण ३१ प्रकरणांमध्ये संबंधित अपीलकर्ता/तक्रारदार यांना एकूण रु.९२,०००/- इतकी नुकसान भरपाई देण्याचे आदेश आयोगाने पारित केले आहेत. [विवरणपत्र –५ व ५ (२)]

CORRESPONDENCE(9298900/2025/GAD(DESK-6)) REFERRED IN NOTE # 23

रजिस्ट्री सं० डी० एल०—(एन)04/0007/2003—05 REGISTERED NO. DL—(N)04/0007/2003—05

भारत का राजपत्र
The Gazette of India

असाधारण
EXTRAORDINARY

भाग II — खण्ड 1
PART II — Section 1

प्राधिकार से प्रकाशित
PUBLISHED BY AUTHORITY

सं० 25] नई दिल्ली, मंगलवार, जून 21, 2005/ज्येष्ठ 31, 1927
No. 25] NEW DELHI, TUESDAY, JUNE 21, 2005/JYAISTHA 31, 1927

इस भाग में भिन्न पृष्ठ संख्या दी जाती है जिससे कि यह अलग संकलन के रूप में रखा जा सके।
Separate paging is given to this Part in order that it may be filed as a separate compilation.

MINISTRY OF LAW AND JUSTICE

(Legislative Department)

New Delhi, the 21st *June,* 2005/*Jyaistha* 31, 1927 (*Saka*)

The following Act of Parliament received the assent of the President on the 15th June, 2005, and is hereby published for general information:—

THE RIGHT TO INFORMATION ACT, 2005
No. 22 of 2005

[15*th June*, 2005.]

An Act to provide for setting out the practical regime of right to information for citizens to secure access to information under the control of public authorities, in order to promote transparency and accountability in the working of every public authority, the constitution of a Central Information Commission and State Information Commissions and for matters connected therewith or incidental thereto.

WHEREAS the Constitution of India has established democratic Republic;

AND WHEREAS democracy requires an informed citizenry and transparency of information which are vital to its functioning and also to contain corruption and to hold Governments and their instrumentalities accountable to the governed;

AND WHEREAS revelation of information in actual practice is likely to conflict with other public interests including efficient operations of the Governments, optimum use of limited fiscal resources and the preservation of confidentiality of sensitive information;

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

MINISTRY OF PERSONNEL, PUBLIC GRIEVANCES AND PENSIONS

(Department of Personnel and Training)

NOTIFICATION

New Delhi, the 31st July, 2012

G.S.R. 603(E).—In exercise of the powers conferred by Section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of the Central Information Commission (Appeal Procedure) Rules, 2005 and the Right to Information (Regulation of Fee and Cost) Rules, 2005 except as respects things done or omitted to be done before such supersession, the Central Government hereby makes the following rules, namely :—

1. **Short title and commencement.**—(1) These rules may be called the Right to Information Rules, 2012.

   (2) They shall come into force on the date of their publication in the Official Gazette.

2. **Definitions.**—In these rules, unless the context otherwise requires,—

   (a) "Act" means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

   (b) "Commission" means the Central Information Commission constituted under sub-section (1) of Section 12 of the Act;

   (c) "First Appellate Authority" means an officer in the public authority who is senior in rank to the Central Public Information Officer to whom an appeal under sub-section (1) of Section 19 of the Act lies;

   (d) "Registrar" means an officer of the Commission so designated and includes an Additional Registrar, Joint Registrar and Deputy Registrar;

   (e) "Section" means a Section of the Act;

   (f) all other words and expressions used herein but not defined in these rules shall have the same meanings assigned to them in the Act.

2848 GI/12-2

Print sup-A here

NOTIFICATION

Right To Information Act 2005.

No. GAD/ 12020/4/2025-GAD-DESK-6.- In exercise of the powers conferred by Section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of the Maharashtra Right to Information Rules, 2005, and all amendments made there to, except as respects things done or omitted to be done before such supersession, the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely :-

1. Short title and commencement :-

(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2026.

(2) They shall come into force on the date of their publication in the Official Gazette.

2. Definitions - (1) In these rules, unless the context otherwise requires -

(a) **"Act"** means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(b) **"Appeal"** means an appeal made to the Commission under sub-section (3) of section 19; (s (1) and the First Appellate Authority and to respectively,)

(c) **"Appellant"** means a person who has filed an appeal;

(d) **"Authorised representative"** means a person who is authorised in writing by a party to a proceeding before the Commission to represent him in the proceeding;

(e) **"The Commissioner"** means the State Chief Information Commissioner or the State Information Commissioner, as the case may be, appointed under sub-section (3) of section 15;

(f) **"Complaint"** means the complaint made under section 18;

महाराष्ट्र शासन
भाषा संचालनालय
भाषा संचालक, महाराष्ट्र राज्य, यांचे कार्यालय, प्रशासकीय इमारत,
५ वा मजला, डॉ.आंबेडकर उद्यानाजवळ, शासकीय वसाहत,
वांद्रे (पूर्व), मुंबई-४०००५१.

ईमेल :- director.dol-mh@gov.in bhashasanchalak@yahoo.in

क्र. विधि-६५/२०२६/७३७/कार्या. ८अ. दिनांक:- ०८ जून, २०२६.

प्रति,
कक्ष अधिकारी,
सामान्य प्रशासन विभाग,
१९ वा मजला,
नवीन प्रशासन भवन,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.

विषय :- महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियम, २०२६ बाबत..
संदर्भ :- क्रमांक : सेप्रवि-१२०२०/०४/२०२५-सप्रवि (कक्ष-६) दि. ०७ मे, २०२६ चे पत्र.

महोदय,

संदर्भित पत्रान्वये आपण पाठविलेल्या विषयांकित नियमाच्या / विनियमाच्या / आदेशाच्या / अधिसूचनेच्या इंग्रजी मसुद्याची १८ इतकी पृष्ठे दि. ०८/०५/२०२६ रोजी या कार्यालयास प्राप्त झाली आहेत.

आपण मागणी केल्याप्रमाणे विषयांकित नियमाच्या / विनियमाच्या / आदेशाच्या / अधिसूचनेच्या इंग्रजी मसुद्याचा मराठी अनुवाद करून त्याची १९ इतकी मुद्रित पृष्ठे आपणाकडे या पत्रासोबत पाठविण्यात येत आहेत. तथापि, राज्य विधानमंडळात मांडण्यात येणारी सर्व विधेयके, राज्य विधानमंडळाने संमत केलेले राज्य अधिनियम व माननीय राज्यपालांनी प्रख्यापित केलेले सर्व अध्यादेश आणि त्याखालील केलेले नियम, विनियम, आदेश व अधिसूचना इत्यादी यांचा मसुदा, महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ याच्या कलम ५ अन्वये मूळ स्वरूपात मराठी भाषेत तयार करणे अनिवार्य केलेले असल्याने व हा मसुदा मराठीत तयार करणे ही संबंधित विभागाची जबाबदारी असल्याने, सदर नियम/ विनियम/आदेश / अधिसूचना इंग्रजी विधानमंडळात सादर करण्यापूर्वी किंवा प्रसिद्ध करण्यापूर्वी कृपया सदर मराठी अनुवाद आपल्या कार्यालयातील तज्ज्ञ अधिकाऱ्याने तपासून घेणे आवश्यक आहे.

सदर नियम / विनियम / आदेश / अधिसूचना प्रसिद्ध झाल्यानंतर त्याच्या २ मुद्रित प्रती (इंग्रजी व मराठी) या कार्यालयाच्या अभिलेखासाठी उपलब्ध करून द्याव्यात ही विनंती.

कृपया पोच द्यावी, ही विनंती.

आपला,

(श. कि. यादव),
सहायक भाषा संचालक

सोबत :- विषयांकित प्रकरणाची मराठी अनुवादित पृष्ठे १ ते १९.

Scanned with OKEN Scanner

Print sup-A here

NOTIFICATION

Right To Information Act 2005.

No. GAD/ 12020/4/2025-GAD-DESK-6.- In exercise of the powers conferred by Section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of the Maharashtra Right to Information Rules, 2005, and all amendments made there to, except as respects things done or omitted to be done before such supersession, the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely :-

1. Short title and commencement :-

(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2026.

(2) They shall come into force on the date of their publication in the Official Gazette.

2. Definitions - (1) In these rules, unless the context otherwise requires -

(a) **"Act"** means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(b) **"Appeal"** means an appeal made to the Commission under sub-section (3) of section 19; (s (1) and the First Appellate Authority and to, respectively,)

(c) **"Appellant"** means a person who has filed an appeal;

(d) **"Authorised representative"** means a person who is authorised in writing by a party to a proceeding before the Commission to represent him in the proceeding;

(e) **"The Commissioner"** means the State Chief Information Commissioner or the State Information Commissioner, as the case may be, appointed under sub-section (3) of section 15;

(f) **"Complaint"** means the complaint made under section 18;

महाराष्ट्र शासन
भाषा संचालनालय
भाषा संचालक, महाराष्ट्र राज्य, यांचे कार्यालय, प्रशासकीय इमारत,
५ वा मजला, डॉ.आंबेडकर उद्यानाजवळ, शासकीय वसाहत,
वांद्रे (पूर्व), मुंबई-४०००५१.

ईमेल :- director.dol-mh@gov.in bhashasanchalak@yahoo.in

क्र. विधि-६५/२०२६/७३७/कार्या. ८अ. दिनांक:- ०८ जून, २०२६.

प्रति,
कक्ष अधिकारी,
सामान्य प्रशासन विभाग,
१९ वा मजला,
नवीन प्रशासन भवन,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.

विषय :- महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियम, २०२६ बाबत..
संदर्भ :- क्रमांक : सेप्रवि-१२०२०/०४/२०२५-सप्रवि (कक्ष-६) दि. ०७ मे, २०२६ चे पत्र.

महोदय,

संदर्भित पत्रान्वये आपण पाठविलेल्या विषयांकित नियमाच्या / विनियमाच्या / आदेशाच्या / अधिसूचनेच्या इंग्रजी मसुद्याची १८ इतकी पृष्ठे दि. ०८/०५/२०२६ रोजी या कार्यालयास प्राप्त झाली आहेत.

आपण मागणी केल्याप्रमाणे विषयांकित नियमाच्या / विनियमाच्या / आदेशाच्या / अधिसूचनेच्या इंग्रजी मसुद्याचा मराठी अनुवाद करून त्याची १९ इतकी मुद्रित पृष्ठे आपणाकडे या पत्रासोबत पाठविण्यात येत आहेत. तथापि, राज्य विधानमंडळात मांडण्यात येणारी सर्व विधेयके, राज्य विधानमंडळाने संमत केलेले राज्य अधिनियम व माननीय राज्यपालांनी प्रख्यापित केलेले सर्व अध्यादेश आणि त्याखालील केलेले नियम, विनियम, आदेश व अधिसूचना इत्यादी यांचा मसुदा, महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ याच्या कलम ५ अन्वये मूळ स्वरूपात मराठी भाषेत तयार करणे अनिवार्य केलेले असल्याने व हा मसुदा मराठीत तयार करणे ही संबंधित विभागाची जबाबदारी असल्याने, सदर नियम/ विनियम/आदेश / अधिसूचना इंग्रजी विधानमंडळात सादर करण्यापूर्वी किंवा प्रसिद्ध करण्यापूर्वी कृपया सदर मराठी अनुवाद आपल्या कार्यालयातील तज्ज्ञ अधिकाऱ्याने तपासून घेणे आवश्यक आहे.

सदर नियम / विनियम / आदेश / अधिसूचना प्रसिद्ध झाल्यानंतर त्याच्या २ मुद्रित प्रती (इंग्रजी व मराठी) या कार्यालयाच्या अभिलेखासाठी उपलब्ध करून द्याव्यात ही विनंती.

कृपया पोच द्यावी, ही विनंती.

आपला,

(श. कि. यादव),
सहायक भाषा संचालक

सोबत :- विषयांकित प्रकरणाची मराठी अनुवादित पृष्ठे १ ते १९.

Scanned with OKEN Scanner

Print sup-A here

NOTIFICATION

Right To Information Act 2005.

No. GAD/ 12020/4/2025-GAD-DESK-6.- In exercise of the powers conferred by Section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of the Maharashtra Right to Information Rules, 2005, and all amendments made there to, except as respects things done or omitted to be done before such supersession, the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely :-

1. Short title and commencement :-

(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2026.

(2) They shall come into force on the date of their publication in the Official Gazette.

2. Definitions - (1) In these rules, unless the context otherwise requires -

(a) **"Act"** means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(b) **"Appeal"** means an appeal made to the Commission under sub-section (3) of section 19; (s (1) and the First Appellate Authority and to respectively,)

(c) **"Appellant"** means a person who has filed an appeal;

(d) **"Authorised representative"** means a person who is authorised in writing by a party to a proceeding before the Commission to represent him in the proceeding;

(e) **"The Commissioner"** means the State Chief Information Commissioner or the State Information Commissioner, as the case may be, appointed under sub-section (3) of section 15;

(f) **"Complaint"** means the complaint made under section 18;

RNI No. MAHBIL /2009/31733

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-अ

वर्ष १२, अंक ७२] शुक्रवार, जून १२, २०२६/ज्येष्ठ २२, शके १९४८ [पृष्ठे २२, किंमत : रुपये १५.००

असाधारण क्रमांक २२८

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १२ जून,२०२६.

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६.— माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम (३) च्या खंड (च), कलम १९ च्या पोट-कलम (१०) व कलम २७ च्या पोट-कलम (२) यांद्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून आणि त्याबाबतीत केलेल्या सर्व विद्यमान नियमांचे अधिक्रमण करून, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, याद्वारे, पुढील नियम करीत आहेत :-

१. **संक्षिप्त नाव व प्रारंभ.-**

(१) या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, असे म्हणावे.

(२) ते, **शासकीय राजपत्रातील** त्यांच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील.

२. **व्याख्या.-**

(१) या नियमांत, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ आवश्यक नसेल तर,-

(क) "अधिनियम" याचा अर्थ, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२), असा आहे ;

(ख) "अपील" याचा अर्थ, कलम १९ च्या अनुक्रमे, पोट-कलम (१) व पोट-कलम (३) अन्वये प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे आणि आयोगाकडे केलेले अपील, असा आहे ;

(ग) "अपीलकर्ता" याचा अर्थ, जिने अपील दाखल केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे ;

(घ) "प्राधिकृत प्रतिनिधी" याचा अर्थ, आयोगासमोरील कार्यवाहीतील पक्षकाराने कार्यवाहीमध्ये त्याचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी जिला लेखी स्वरूपात प्राधिकृत केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे ;

CORRESPONDENCE(10445544/2026/GAD(DESK-6)) REFERRED IN NOTE # 40

(एक) एखादे काम, दस्तऐवज, अभिलेख यांची पाहणी करणे ;

(दोन) दस्तऐवजांच्या किंवा अभिलेखांच्या टिप्पण्या, उतारे किंवा प्रमाणित प्रती घेणे ;

(तीन) सामग्रीचे प्रमाणित नमुने घेणे ;

(चार) डिस्केट्, फ्लॉपी, टेप, व्हीडिओ कॅसेट या स्वरूपातील किंवा कोणत्याही अन्य इलेक्ट्रॉनिक प्रकारातील माहिती किंवा जेव्हा अशी माहिती संगणकात किंवा अन्य कोणत्याही उपकरणात साठविलेली असेल त्याबाबतीत मुद्रित प्रती (प्रिन्टआऊट) मार्फत माहिती मिळविणे ; यांबाबतच्या अधिकाराचा समावेश होतो;

(ट) " राज्य माहिती आयोग " याचा अर्थ, कलम १५ च्या पोटकलम (१) अन्वये घटित केलेला राज्य माहिती आयोग, असा आहे ;

(ठ) " राज्य मुख्य माहिती आयुक्त " आणि " राज्य माहिती आयुक्त " याचा अर्थ, कलम १५ च्या पोटकलम (३) अन्वये नियुक्त केलेला राज्य मुख्य माहिती आयुक्त आणि राज्य माहिती आयुक्त, असा आहे ;

(ड) " राज्य जन माहिती अधिकारी " याचा अर्थ, पोट-कलम (१) अन्वये पदनिर्देशित केलेला राज्य जन माहिती अधिकारी, असा आहे आणि त्यामध्ये, कलम ५ च्या पोटकलम (२) अन्वये अशाप्रकारे पदनिर्देशित केलेल्या राज्य सहायक जन माहिती अधिकाऱ्याचा समावेश होतो ;

(ढ) " त्रयस्थ पक्ष " याचा अर्थ, माहिती मिळण्याची विनंती करणारी नागरिकाव्यतिरिक्त अन्य एखादी व्यक्ती, असा आहे आणि त्यामध्ये, सार्वजनिक प्राधिकरणाचा समावेश होतो.

प्रकरण दोन

माहितीचा अधिकार आणि सार्वजनिक प्राधिकरणांवरील आबंधने

माहितीचा अधिकार.

३. या अधिनियमाच्या तरतुदींना अधीन राहून, सर्व नागरिकांना माहितीचा अधिकार असेल.

सार्वजनिक प्राधिकरणांवरील आबंधने.

४. (१) प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरण,—

(क) या अधिनियमान्वये देण्यात आलेला माहितीचा अधिकार मिळणे सोईचे होईल अशा रीतीने आणि स्वरूपात सर्व अभिलेख योग्य रीतीने सूचिबद्ध करील आणि त्याची निर्देशसूची तयार करील आणि ज्याचे संगणकीकरण करणे योग्य आहे, अशा सर्व अभिलेखांचे वाजवी कालावधीत आणि साधनसंपत्तीच्या उपलब्धतेनुसार संगणकीकरण केले जात आहे याची आणि असे अभिलेख पाहावयास मिळणे सोयीचे व्हावे म्हणून संपूर्ण देशातील विविध प्रणालींमध्ये नेटवर्कमार्फत ते जोडले जात आहेत, याची खातरजमा करील.

(ख) हा अधिनियम अधिनियमित झाल्यापासून एकशेवीस दिवसांच्या आत,—

(एक) आपली रचना, कार्ये व कर्तव्ये यांचा तपशील ;

(दोन) आपले अधिकारी व कर्मचारी यांचे अधिकार व कर्तव्ये ;

(तीन) निर्णय घेण्याच्या प्रक्रियेत अनुसरण्यात येणारी कार्यपद्धती, तसेच पर्यवेक्षण आणि उत्तरदायित्व प्रणाली ;

(चार) स्वतःची कार्ये पार पाडण्यासाठी त्याच्याकडून ठरविण्यात आलेली मानके ;

(पाच) त्याच्याकडे असलेले किंवा त्याच्या नियंत्रणात असलेले किंवा त्याची कार्ये पार पाडण्यासाठी त्याच्या कर्मचारीवर्गाकडून वापरण्यात येणारे नियम, विनियम, सूचना, नियमपुस्तिका आणि अभिलेख ;

(सहा) त्याच्याकडे असलेल्या किंवा त्याच्या नियंत्रणाखाली असलेल्या दस्तऐवजांच्या प्रवर्गांचे विवरण ;

(सात) आपले धोरण तयार करण्याच्या किंवा त्याची अंमलबजावणी करण्याच्या संबंधात, लोकांशी विचारविनिमय करण्यासाठी किंवा लोकांकडून निवेदने केली जाण्यासाठी अस्तित्वात असलेल्या कोणत्याही व्यवस्थेचा तपशील ;

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

RNI No. MAHBIL /2009/31733

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-अ

वर्ष १२, अंक ७२] शुक्रवार, जून १२, २०२६/ज्येष्ठ २२, शके १९४८ [पृष्ठे २२, किंमत : रुपये १५.००

असाधारण क्रमांक २२८

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १२ जून,२०२६.

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६.— माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम (३) च्या खंड (च), कलम १९ च्या पोट-कलम (१०) व कलम २७ च्या पोट-कलम (२) यांद्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून आणि त्याबाबतीत केलेल्या सर्व विद्यमान नियमांचे अधिक्रमण करून, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, याद्वारे, पुढील नियम करीत आहेत :-

१. **संक्षिप्त नाव व प्रारंभ.-**

(१) या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, असे म्हणावे.

(२) ते, **शासकीय राजपत्रातील** त्यांच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील.

२. **व्याख्या.-**

(१) या नियमांत, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ आवश्यक नसेल तर,-

(क) "अधिनियम" याचा अर्थ, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२), असा आहे ;

(ख) "अपील" याचा अर्थ, कलम १९ च्या अनुक्रमे, पोट-कलम (१) व पोट-कलम (३) अन्वये प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे आणि आयोगाकडे केलेले अपील, असा आहे ;

(ग) "अपीलकर्ता" याचा अर्थ, जिने अपील दाखल केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे ;

(घ) "प्राधिकृत प्रतिनिधी" याचा अर्थ, आयोगासमोरील कार्यवाहीतील पक्षकाराने कार्यवाहीमध्ये त्याचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी जिला लेखी स्वरूपात प्राधिकृत केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे ;

RNI No. MAHBIL /2009/31733

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-अ

वर्ष १२, अंक ७२] शुक्रवार, जून १२, २०२६/ज्येष्ठ २२, शके १९४८ [पृष्ठे २२, किंमत : रुपये १५.००

असाधारण क्रमांक २२८

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १२ जून,२०२६.

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६.— माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम (३) च्या खंड (च), कलम १९ च्या पोट-कलम (१०) व कलम २७ च्या पोट-कलम (२) यांद्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून आणि त्याबाबतीत केलेल्या सर्व विद्यमान नियमांचे अधिक्रमण करून, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, याद्वारे, पुढील नियम करीत आहेत :-

१. **संक्षिप्त नाव व प्रारंभ.-**

(१) या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, असे म्हणावे.

(२) ते, **शासकीय राजपत्रातील** त्यांच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील.

२. **व्याख्या.-**

(१) या नियमांत, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ आवश्यक नसेल तर,-

(क) "अधिनियम" याचा अर्थ, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२), असा आहे ;

(ख) "अपील" याचा अर्थ, कलम १९ च्या अनुक्रमे, पोट-कलम (१) व पोट-कलम (३) अन्वये प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे आणि आयोगाकडे केलेले अपील, असा आहे ;

(ग) "अपीलकर्ता" याचा अर्थ, जिने अपील दाखल केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे ;

(घ) "प्राधिकृत प्रतिनिधी" याचा अर्थ, आयोगासमोरील कार्यवाहीतील पक्षकाराने कार्यवाहीमध्ये त्याचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी जिला लेखी स्वरूपात प्राधिकृत केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे ;

RNI No. MAHBIL /2009/31733

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-अ

वर्ष १२, अंक ७६] शुक्रवार, जून १९, २०२६/ज्येष्ठ २९, शके १९४८ [पृष्ठे ४, किंमत : रुपये १५.००

असाधारण क्रमांक २३८

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १९ जून, २०२६.

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक साप्रवि-१२०२०/४/२०२५/साप्रवि-माहिती-कार्या-६.— माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम (३) च्या खंड (च), कलम १९ चे पोट-कलम (१०) आणि कलम २७ च्या पोट-कलम (२) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा आणि याबाबतीत त्यास समर्थ करणाऱ्या इतर सर्व अधिकारांचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यामध्ये सुधारणा करण्यासाठी पुढील नियम करीत आहेः—

१. या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, २०२६, असे म्हणावे.

२. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यामध्ये, **"जोडपत्र "क"** या ऐवजी, पुढील "जोडपत्र" दाखल करण्यात येईल :—

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

CORRESPONDENCE(9298900/2025/GAD(DESK-6)) REFERRED IN NOTE # 53

रजिस्ट्री सं० डी० एल०—(एन)04/0007/2003—05 REGISTERED NO. DL—(N)04/0007/2003—05

भारत का राजपत्र
The Gazette of India

असाधारण
EXTRAORDINARY

भाग II — खण्ड 1
PART II — Section 1

प्राधिकार से प्रकाशित
PUBLISHED BY AUTHORITY

सं० 25] नई दिल्ली, मंगलवार, जून 21, 2005/ज्येष्ठ 31, 1927
No. 25] NEW DELHI, TUESDAY, JUNE 21, 2005/JYAISTHA 31, 1927

इस भाग में भिन्न पृष्ठ संख्या दी जाती है जिससे कि यह अलग संकलन के रूप में रखा जा सके।
Separate paging is given to this Part in order that it may be filed as a separate compilation.

MINISTRY OF LAW AND JUSTICE

(Legislative Department)

New Delhi, the 21st *June,* 2005/*Jyaistha* 31, 1927 (*Saka*)

The following Act of Parliament received the assent of the President on the 15th June, 2005, and is hereby published for general information:—

THE RIGHT TO INFORMATION ACT, 2005
No. 22 of 2005

[15*th June*, 2005.]

An Act to provide for setting out the practical regime of right to information for citizens to secure access to information under the control of public authorities, in order to promote transparency and accountability in the working of every public authority, the constitution of a Central Information Commission and State Information Commissions and for matters connected therewith or incidental thereto.

WHEREAS the Constitution of India has established democratic Republic;

AND WHEREAS democracy requires an informed citizenry and transparency of information which are vital to its functioning and also to contain corruption and to hold Governments and their instrumentalities accountable to the governed;

AND WHEREAS revelation of information in actual practice is likely to conflict with other public interests including efficient operations of the Governments, optimum use of limited fiscal resources and the preservation of confidentiality of sensitive information;

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

RNI No. MAHBIL /2009/31733

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-अ

वर्ष १२, अंक ७२] शुक्रवार, जून १२, २०२६/ज्येष्ठ २२, शके १९४८ [पृष्ठे २२, किंमत : रुपये १५.००

असाधारण क्रमांक २२८

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १२ जून,२०२६.

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६.— माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम (३) च्या खंड (च), कलम १९ च्या पोट-कलम (१०) व कलम २७ च्या पोट-कलम (२) यांद्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून आणि त्याबाबतीत केलेल्या सर्व विद्यमान नियमांचे अधिक्रमण करून, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, याद्वारे, पुढील नियम करीत आहेत :-

१. **संक्षिप्त नाव व प्रारंभ.-**

(१) या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, असे म्हणावे.

(२) ते, **शासकीय राजपत्रातील** त्यांच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील.

२. **व्याख्या.-**

(१) या नियमांत, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ आवश्यक नसेल तर,-

(क) "अधिनियम" याचा अर्थ, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२), असा आहे ;

(ख) "अपील" याचा अर्थ, कलम १९ च्या अनुक्रमे, पोट-कलम (१) व पोट-कलम (३) अन्वये प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे आणि आयोगाकडे केलेले अपील, असा आहे ;

(ग) "अपीलकर्ता" याचा अर्थ, जिने अपील दाखल केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे ;

(घ) "प्राधिकृत प्रतिनिधी" याचा अर्थ, आयोगासमोरील कार्यवाहीतील पक्षकाराने कार्यवाहीमध्ये त्याचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी जिला लेखी स्वरूपात प्राधिकृत केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे ;

RNI No. MAHBIL /2009/31733

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-अ

वर्ष १२, अंक ७६] शुक्रवार, जून १९, २०२६/ज्येष्ठ २९, शके १९४८ [पृष्ठे ४, किंमत : रुपये १५.००

असाधारण क्रमांक २३८

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १९ जून, २०२६.

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक साप्रवि-१२०२०/४/२०२५/साप्रवि-माहिती-कार्या-६.— माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम (३) च्या खंड (च), कलम १९ चे पोट-कलम (१०) आणि कलम २७ च्या पोट-कलम (२) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा आणि याबाबतीत त्यास समर्थ करणाऱ्या इतर सर्व अधिकारांचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यामध्ये सुधारणा करण्यासाठी पुढील नियम करीत आहेः—

१. या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, २०२६, असे म्हणावे.

२. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यामध्ये, **"जोडपत्र "क"** या ऐवजी, पुढील "जोडपत्र" दाखल करण्यात येईल :—

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

साप्रवि /माहिती (कार्या-६)

प्रधान सचिव यांच्याशी झालल्या चर्चेनुसार तसेच या विभगाच्या दिनांक २२.०६.२०२६ व भाषा संचालक महाराष्ट्र राज्य यांच्या दि.२३.०६.२०२६ च्या पत्रास अनूसरून सादर.

२. माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम २७ अन्वये महाराष्ट्र शासनाने महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ दिनांक १२ जून २०२६ रोजी तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, २०२६ दिनांक १९ जून २०२६ रोजी महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध केले आहेत.

३. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम २०२६ मधील इंग्रजी भाषेतील नियम २०(३) च्या मराठी भाषांतरामध्ये त्रुटी असल्याचे आढळून आले आहे. सदर नियम खालीलप्रमाणे आहे.

"The appellant or the complainant, as the case may be, may seek the assistance of any person in the process of the appeal, in the manner as may be provided therefor, while presenting his points and the person representing him may not be a legal practitioner."

भाषा संचालक यांनी सदर नियमाचे मराठी भाषांतर खालील प्रमाणे करून दिले आहे.

"अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास, त्याचे मुद्दे मांडते वेळी, त्याकरिता तरतूद केलेल्या रीतीने, अपिलाच्या प्रक्रियेत कोणत्याही व्यक्तीचे सहाय्य घेता येईल आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधि व्यवसायी असणार नाही."

४. सदर नियमातील शेवटची ओळ, **"आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधी व्यवसायीच असण्याची आवश्यकता नाही "** असे असणे आवश्यक आहे अशी या विभागाची धारणा आहे. सदर धारणा पक्की करण्याबाबत भाषासंचालक यांना विनंती करण्यात आली होती. तथापि, त्यांनी नियम २०(३) च्या इंग्रजी मजकुराची पुन:पडताळणी केली असता, कायदेविषयक अनुवादाच्या शैलीनुसार इंग्रजी मजकुराचा मराठी अनुवाद अचुक असल्याचे दिसून येते असे या विभागास कळविले आहे.

५. तसेच पुढे "आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधी व्यवसायी असण्याची आवश्यकता नाही" असा मराठी अनुवाद घेतल्यास, इंग्रजीमध्ये, "and the person representing him need not to be a legal practitioner." असा मजकूर असणे अपेक्षित आहे. तथापि, आपण सुचविलेला मराठी मजकूर घेतल्यास, त्यामुळे अर्थामध्ये विशेष बदल होणार नाही. असे ही कळविले आहे.

६. उपरोक्त इंग्रजी नियमामध्ये "and the person representing him may not be a legal practitioner." अशी शब्दरचना आहे. **म्हणजेच प्रतिनिधीत्व करणारी व्यक्ती विधी व्यवसायी नसली तरी चालेल"** असा त्याचा अर्थबोध होतो असे दिसून येते. यास्तव प्रस्तूत नियमांचे मराठी भाषांतर

CORRESPONDENCE(9298900/2025/GAD(DESK-6)) REFERRED IN NOTE # 57

रजिस्ट्री सं० डी० एल०—(एन)04/0007/2003—05 REGISTERED NO. DL—(N)04/0007/2003—05

भारत का राजपत्र
The Gazette of India

असाधारण
EXTRAORDINARY

भाग II — खण्ड 1
PART II — Section 1

प्राधिकार से प्रकाशित
PUBLISHED BY AUTHORITY

सं० 25] नई दिल्ली, मंगलवार, जून 21, 2005/ज्येष्ठ 31, 1927
No. 25] NEW DELHI, TUESDAY, JUNE 21, 2005/JYAISTHA 31, 1927

इस भाग में भिन्न पृष्ठ संख्या दी जाती है जिससे कि यह अलग संकलन के रूप में रखा जा सके।
Separate paging is given to this Part in order that it may be filed as a separate compilation.

MINISTRY OF LAW AND JUSTICE

(Legislative Department)

New Delhi, the 21st *June,* 2005/*Jyaistha* 31, 1927 (*Saka*)

The following Act of Parliament received the assent of the President on the 15th June, 2005, and is hereby published for general information:—

THE RIGHT TO INFORMATION ACT, 2005
No. 22 of 2005

[15*th June*, 2005.]

An Act to provide for setting out the practical regime of right to information for citizens to secure access to information under the control of public authorities, in order to promote transparency and accountability in the working of every public authority, the constitution of a Central Information Commission and State Information Commissions and for matters connected therewith or incidental thereto.

WHEREAS the Constitution of India has established democratic Republic;

AND WHEREAS democracy requires an informed citizenry and transparency of information which are vital to its functioning and also to contain corruption and to hold Governments and their instrumentalities accountable to the governed;

AND WHEREAS revelation of information in actual practice is likely to conflict with other public interests including efficient operations of the Governments, optimum use of limited fiscal resources and the preservation of confidentiality of sensitive information;

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

कि. बा. हजारे (अण्णा)
K. B. alias Anna Hazare

राळेगण सिद्धी, तालुका पारनेर,
जिल्हा अहमदनगर (महाराष्ट्र)
पिन ४१४३०२
☎ (०२४८८) २४०४०१/२४०५८१
www.annahazare.org
www.joinannahazare.org.in

Ralegan Siddhi, Tal. Parner,
Dist. Ahmednagar (Maharashtra)
PIN 414302
☎ (02488) 240401 / 240581
annahazareoffice@gmail.com

जा.क्र.११/२०२६-२७
दिनांक.२२/०६/२०२६

प्रति,
मा. देवेंद्रजी फडणवीस साहेब.
मुख्यमंत्री,महाराष्ट्र राज्य

विषय:- मूळ कायदा माहितीचा अधिकार या कायद्यातील १२ जून २०२६च्या बेकायदेशीर दुरुस्त्या, तरतुदी त्वरित रद्द कराव्यात अन्यथा मी दिनांक ५ जुलै २०२६ पासून यादव बाबा मंदिर राळेगणसिद्धी येथे उपोषण करणार असल्याबाबत.....

महोदय,

मी माझे संपूर्ण जीवन समाजाच्या राष्ट्राच्या सेवेसाठी अर्पण केलेले आहे. मुळात पारदर्शकता येण्यासाठी मी माहितीचा अधिकार कायद्यासाठी महाराष्ट्रात पूर्वी १९९८, २००१, २००४, २००६ साली वेळोवेळी जनजागृती दौरे महाराष्ट्रभर केलेले आहेत. तसेच २००३ मध्ये माहितीचा अधिकारासाठी आझाद मैदान मुंबई येथे उपोषण केले होते त्यानंतर २००४ मध्ये राळेगणसिद्धी येथे माहितीच्या अधिकारासाठी उपोषण केलेले होते. तसेच २००६ मध्ये केंद्रीय माहितीचा अधिकार फाईल नोटीग काढणे तसेच इतर तरतुदींबाबतही मी आळंदी येथे उपोषण केलेले होते. तेव्हा तत्कालीन केंद्रीय पंतप्रधान कार्यालय मंत्री (PMO) श्री. पृथ्वीराज चव्हाण यांच्या हस्ते लेखी आश्वासना नंतर उपोषण आळंदी येथे सोडले होते. २० वर्षानंतर आता १२ जून २०२६ मध्ये माहिती अधिकारातील ज्या तरतुदी केलेल्या आहेत. मात्र महाराष्ट्र शासनाने प्रसिद्ध केलेले महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ हे या कायद्याची धार बोथट करणारे, नागरिकांना माहितीपासून दूर ठेवणारे आणि माहितीच्या अधिकाराच्या मूळ तत्त्वांनाच कमकुवत करणारे असल्याचे दिसून येते.

१. **शुल्कवाढ :** शुल्कवाढीचे कोणतेही तर्कसंगत कारण दिलेले नाही. माहितीचा अधिकार हा महसूल मिळविण्याचा कायदा नसून नागरिकांना माहिती उपलब्ध करून देण्याचा कायदा आहे. नियमांमध्ये माहिती मिळविण्याचे शुल्क वाढविण्यात आले आहे; परंतु ही वाढ का आवश्यक आहे याचा कोणताही अभ्यास, आर्थिक विश्लेषण किंवा कारणमीमांसा शासनाने सार्वजनिक केलेली नाही. जर शासनाला वाटत असेल की २० वर्षांनंतर शुल्क वाढविणे आवश्यक आहे, तर त्याच प्रमाणात माहिती न देणाऱ्या अधिकाऱ्यांवरील दंडाची रक्कमही वाढविणे आवश्यक होते. **दंडाची रक्कम न वाढवता केवळ नागरिकांवरील आर्थिक भार वाढविणे हे एकतर्फी व अन्यायकारक आहे.**

२. **माहिती मागणे खर्चिक बनविण्याचा प्रयत्न :** एका अर्जासाठी शुल्क, प्रतींसाठी वाढीव शुल्क, अपील शुल्क आणि इतर आर्थिक अटी यामुळे सर्वसामान्य नागरिकांसाठी माहिती मिळविणे अधिक खर्चिक होणार आहे. विविध शुल्क वाढ करणे म्हणजे अप्रत्यक्षपणे नागरिकांना माहितीपासून वंचित ठेवणे होय. माहिती लपविणाऱ्या यंत्रणेवर

RNI No. MAHBIL /2009/31733

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-अ

वर्ष १२, अंक ७२] शुक्रवार, जून १२, २०२६/ज्येष्ठ २२, शके १९४८ [पृष्ठे २२, किंमत : रुपये १५.००

असाधारण क्रमांक २२८

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १२ जून,२०२६.

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६.— माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम (३) च्या खंड (च), कलम १९ च्या पोट-कलम (१०) व कलम २७ च्या पोट-कलम (२) यांद्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून आणि त्याबाबतीत केलेल्या सर्व विद्यमान नियमांचे अधिक्रमण करून, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, याद्वारे, पुढील नियम करीत आहेत :-

१. **संक्षिप्त नाव व प्रारंभ.-**

(१) या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, असे म्हणावे.

(२) ते, **शासकीय राजपत्रातील** त्यांच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील.

२. **व्याख्या.-**

(१) या नियमांत, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ आवश्यक नसेल तर,-

(क) "अधिनियम" याचा अर्थ, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२), असा आहे ;

(ख) "अपील" याचा अर्थ, कलम १९ च्या अनुक्रमे, पोट-कलम (१) व पोट-कलम (३) अन्वये प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे आणि आयोगाकडे केलेले अपील, असा आहे ;

(ग) "अपीलकर्ता" याचा अर्थ, जिने अपील दाखल केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे ;

(घ) "प्राधिकृत प्रतिनिधी" याचा अर्थ, आयोगासमोरील कार्यवाहीतील पक्षकाराने कार्यवाहीमध्ये त्याचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी जिला लेखी स्वरूपात प्राधिकृत केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे ;

RNI No. MAHBIL /2009/31733

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-अ

वर्ष १२, अंक ७६] शुक्रवार, जून १९, २०२६/ज्येष्ठ २९, शके १९४८ [पृष्ठे ४, किंमत : रुपये १५.००

असाधारण क्रमांक २३८

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १९ जून, २०२६.

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक साप्रवि-१२०२०/४/२०२५/साप्रवि-माहिती-कार्या-६.— माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम (३) च्या खंड (च), कलम १९ चे पोट-कलम (१०) आणि कलम २७ च्या पोट-कलम (२) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा आणि याबाबतीत त्यास समर्थ करणाऱ्या इतर सर्व अधिकारांचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यामध्ये सुधारणा करण्यासाठी पुढील नियम करीत आहेः—

१. या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, २०२६, असे म्हणावे.

२. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यामध्ये, **"जोडपत्र "क"** या ऐवजी, पुढील "जोडपत्र" दाखल करण्यात येईल :—

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

eSign

16/09/2025 11:13 AM

Sanjay Raghunath Bankar
DEPUTY SECRETARY

Note # 2

16/09/2025 07:33 PM

Kailas Arjun Gaikwad
JOINT SECRETARY

Note # 3

महसूल व वन

विभाग/समन्वय-२

महसूल व वन विभाग/समन्वय-८ कार्यासनाच्या ई टिप्पणी क्र.१ च्या अनुषंगाने सादर.

०२. शासनाच्या धोरणात्मक उपाय योजनांमध्ये सामान्य नागरिकांच्या समस्या समजून घेणे व त्यानुसार प्रशासकीय प्रक्रिया सुधारीत करण्याची आवश्यकता लक्षात घेता दिनांक ०४ व ०५ एप्रिल, २०२५ रोजी पुणे येथे आयोजित महसूल विभागाच्या कार्यशाळेच्या वेळी मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांच्या निर्देशास अनुसरुन महसूल व वन विभागाच्या दिनांक ०९/०४/२०२५ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये महसूल विभाग स्तरावरील प्रत्येक विभागीय आयुक्तांच्या अध्यक्षतेखाली विषयनिहाय एकूण सहा अभ्यास समित्यांची स्थापना करण्यात आलेली आहे.

सदर शासन निर्णयान्वये विभागीय आयुक्त पुणे विभाग, पुणे समिती क्र. ४ यांच्या अध्यक्षतेखाली "नागरीकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना" या विषयाशी संबंधित समिती गठीत करण्यात आली आहे. तसेच सदर ाउसमितीची कार्यकक्षा ठरवून देण्यात आलेली आहे. शासन निर्णयातील सुचनांनुसार विभागीय आयुक्त, पुणे यांनी सादर केलेला अहवाल व प्रारुपे यांचा गोषवारा परिच्छेद क्र. ०४ मधील विवरणपत्रामध्ये सादर केला आहे. असे उपरोक्त टिप्पणीत नमूद केले आहे.

या अनुषंगाने, विषयांकित प्रकरणी दिनांक ०९/०४/२०२५ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये स्थापन करण्यात आलेल्या समित्यांनी सादर केलेली मंत्रिमंडळ टिप्पणी प्रारुप तसेच शासन निर्णय/परिपत्रके यांची प्रारुपे याबाबत शासन स्तरावरुन केलेल्या कार्यवाहीचा आढावा मा. मुख्यमंत्री महोदयांच्या स्तरावर घेण्यात येत आहे. विभागीय आयुक्त, पुणे यांनी सादर केलेला अहवाल व सादर करण्यात आलेली प्रारुपे सदर टिप्पणीसोबत जोडून पाठविण्यात येत आहेत. समितीने केलेल्या शिफारशी व त्यानुषंगाने प्राप्त प्रारुपांवर आवश्यक

प्रकरण क्रमांक - ४

आयोगाचे एकूण कामकाजाबाबतची माहिती

४.१ प्रथम अपिलिय अधिकारी यांच्या निर्णयाने समाधान न झालेल्या व्यक्तींनी कलम १९ (३) अन्वये केलेल्या द्वितीय अपिलांची सुरुवातीची शिल्लक ८७,८७२ व सन २०२४ मध्ये प्राप्त झालेली ५२,६७६ अशी एकूण १,४०,५४८ द्वितीय अपिले अहवालाधीन वर्षात आयोगाकडे विचाराधीन होती. त्यापैकी ६३,६५६ अपीले निकाली काढण्यात आली आहेत. [विवरणपत्र – ४ व ४ (अ)]

४.२ राज्य जन माहिती अधिकारी यांच्याकडून या अधिनियमानुसार प्राप्त झालेल्या अर्जांवर वेळेत निर्णय न घेणे, माहिती नाकारणे, अथवा अर्ज न स्वीकारणे तसेच प्रथम अपिलिय अधिकाऱ्यांनी दिलेल्या आदेशाची अंमलबजावणी न करणे यासाठी कलम १८ अन्वये आयोगाकडे सन २०२३ या वर्षाखेरीस २१,३९४ तक्रार अर्ज प्रलंबित होते. सन २०२४ या वर्षामध्ये ९,६२१ तक्रार अर्ज दाखल झाले. अशा एकूण ३१,०१५ तक्रार अर्जापैकी १२,७९७ तक्रार अर्जांवर अहवालाधीन वर्षात निर्णय घेण्यात आला आहे.[विवरणपत्र – ४ व ४ (ब)]

४.३ आयोगाने एकूण ३९२ प्रकरणांमध्ये कलम २० (१) अन्वये जन माहिती अधिकारी यांच्यावर रु. ७६,८५,३८६/- इतक्या रकमेचे शास्तीचे आदेश पारित केले आहेत. [विवरणपत्र – ५ व ५ (१)]

४.४ माहितीचा अधिकार अधिनियमातील तरतुदीच्या अंमलबजावणीबाबत राज्य जन माहिती अधिकारी यांच्याकडून कसूर झाला म्हणून राज्य माहिती आयोगाकडे प्राप्त झालेल्या अपीलांवर/तक्रारींवर निर्णय देते वेळेस अहवालाधीन वर्षामध्ये एकूण ३१ प्रकरणांमध्ये संबंधित अपीलकर्ता/तक्रारदार यांना एकूण रु.९२,०००/- इतकी नुकसान भरपाई देण्याचे आदेश आयोगाने पारित केले आहेत. [विवरणपत्र –५ व ५ (२)]

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ बाबत स्पष्टीकरणात्मक निवेदन

महाराष्ट्र शासनाने माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ ची प्रभावी अंमलबजावणी सुनिश्चित करण्यासाठी महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम २००५ अधिसूचित केले होते. तथापि, गेल्या वीस वर्षांच्या कालावधीत शासनाच्या कार्यपद्धती, माहिती तंत्रज्ञान, नागरिकांच्या अपेक्षा तसेच माहितीच्या स्वरूपामध्ये मूलभूत बदल झाले आहेत. याशिवाय, या नियमामध्ये वेळोवेळी करण्यात आलेल्या विविध सुधारणा स्वतंत्र स्वरूपात अस्तित्वात असल्याने नियमांची रचना गुंतागुंतीची बनली होती. या पार्श्वभूमीवर विद्यमान नियमांचे एकत्रीकरण करून, केंद्र शासनाच्या माहितीचा अधिकार नियम, २०१२ यांच्याशी सुसंगती निर्माण करून तसेच बदललेल्या परिस्थितीनुसार आवश्यक सुधारणा समाविष्ट करून महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ अधिसूचित करण्यात आले आहेत.

२. **सदर नियमांचा उद्देश माहितीच्या अधिकारावर कोणत्याही प्रकारची मर्यादा आणणे नसून, माहिती अधिकार व्यवस्थेला अधिक कार्यक्षम, पारदर्शक, उत्तरदायी व तंत्रज्ञानसुसंगत बनविणे हा आहे.** विशेषतः द्वितीय अपीलाची प्रक्रिया स्पष्ट करणे, स्वयंप्रेरणेने माहिती प्रकट करण्याच्या तरतुदींना बळकटी देणे, इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांचा वापर वाढविणे तसेच माहिती अधिकार व्यवस्थेचा वाढता गैरवापर रोखण्यासाठी आवश्यक प्रशासकीय उपाययोजना करणे हे या नियमांचे प्रमुख उद्दिष्ट आहे.

३. मागील काही वर्षांमध्ये राज्यातील काही मोजक्या व्यक्तींनी मोठ्या संख्येने माहिती अधिकार अर्ज व अपिले दाखल केल्याचे निदर्शनास आले आहे. **मागील पाच वर्षांच्या कालावधीत राज्यातील केवळ दहा अपीलकर्त्यांनी एकूण २१,१३५ द्वितीय अपिले दाखल केल्याची बाब शासनाच्या निदर्शनास आली आहे.** अशा प्रकारच्या मोठ्या प्रमाणातील अपिलांमुळे राज्य माहिती आयोगाकडील प्रलंबितता वाढते, आणि माहितीची खरी आवश्यकता असलेल्या सामान्य नागरिकांना त्यांच्या वैधानिक अधिकाराच्या वापरासाठी दीर्घकाळ प्रतीक्षा करावी लागते. याचबरोबर सार्वजनिक प्राधिकरणांनाही त्यांच्या नियमित प्रशासकीय कामकाजातून मोठ्या प्रमाणावर मनुष्यबळ माहिती अधिकार विषयक कार्यवाहीसाठी वळवावे लागते.

४. माहिती अधिकार अधिनियमाचा गैरवापर होत असल्याची बाब माननीय सर्वोच्च न्यायालय, विविध उच्च न्यायालये आणि केंद्रीय माहिती आयोग यांच्या निदर्शनासही आलेली आहे. **ICAI विरुद्ध Shaunak H. Satya (२०११)** या प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदविले आहे की, **माहिती अधिकार अधिनियमाचा गैरवापर योग्य प्रकारे नियंत्रित केला गेला नाही तर पारदर्शकता व उत्तरदायित्व निर्माण करण्यासाठी तयार करण्यात आलेली व्यवस्था उपद्रव आणि दुरुपयोगाचे साधन बनू शकते.** तसेच मा.सर्वोच्य न्यायालयाने नुकतेच दि.१५.०६.२०२६ रोजी SLP (Crl.) No. १०२५७/२०२६ (Ramesh Kumar Behl विरुद्ध State of Punjab & Others) या प्रकरणात **माहितीचा अधिकार कायद्याचा वापर व्यवसाय स्वरूपात केला जात असल्याची** टिप्पणी केली आहे. त्यामुळे माहितीच्या अधिकाराचे संरक्षण करतानाच त्याच्या गैरवापरावर नियंत्रण ठेवणे ही देखील शासनाची जबाबदारी आहे.

५. माहितीचा अधिकार अधिनियम या कायद्याचा गैरवापर करून मोठ्या प्रमाणावर, पुनरावृत्ती स्वरूपाचे किंवा लोकहिताशी संबंध नसलेले अर्ज सातत्याने सादर केल्यास त्याचा परिणाम सार्वजनिक प्रशासनाच्या कार्यक्षमतेवर होतो. **CBSE v. Aditya Bandopadhyay (२०११)** या प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदविले आहे की, **सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या सुमारे ७५ टक्के कर्मचाऱ्यांचा**

कि. बा. हजारे (अण्णा)
K. B. alias Anna Hazare

राळेगण सिद्धी, तालुका पारनेर,
जिल्हा अहमदनगर (महाराष्ट्र)
पिन ४१४३०२
☎ (०२४८८) २४०४०१/२४०५८१
www.annahazare.org
www.joinannahazare.org.in

Ralegan Siddhi, Tal. Parner,
Dist. Ahmednagar (Maharashtra)
PIN 414302
☎ (02488) 240401 / 240581
annahazareoffice@gmail.com

जा.क्र.११/२०२६-२७
दिनांक.२२/०६/२०२६

प्रति,
मा. देवेंद्रजी फडणवीस साहेब.
मुख्यमंत्री,महाराष्ट्र राज्य

विषय:- मूळ कायदा माहितीचा अधिकार या कायद्यातील १२ जून २०२६च्या बेकायदेशीर दुरुस्त्या, तरतुदी त्वरित रद्द कराव्यात अन्यथा मी दिनांक ५ जुलै २०२६ पासून यादव बाबा मंदिर राळेगणसिद्धी येथे उपोषण करणार असल्याबाबत.....

महोदय,

मी माझे संपूर्ण जीवन समाजाच्या राष्ट्राच्या सेवेसाठी अर्पण केलेले आहे. मुळात पारदर्शकता येण्यासाठी मी माहितीचा अधिकार कायद्यासाठी महाराष्ट्रात पूर्वी १९९८, २००१, २००४, २००६ साली वेळोवेळी जनजागृती दौरे महाराष्ट्रभर केलेले आहेत. तसेच २००३ मध्ये माहितीचा अधिकारासाठी आझाद मैदान मुंबई येथे उपोषण केले होते त्यानंतर २००४ मध्ये राळेगणसिद्धी येथे माहितीच्या अधिकारासाठी उपोषण केलेले होते. तसेच २००६ मध्ये केंद्रीय माहितीचा अधिकार फाईल नोटीग काढणे तसेच इतर तरतुदींबाबतही मी आळंदी येथे उपोषण केलेले होते. तेव्हा तत्कालीन केंद्रीय पंतप्रधान कार्यालय मंत्री (PMO) श्री. पृथ्वीराज चव्हाण यांच्या हस्ते लेखी आश्वासना नंतर उपोषण आळंदी येथे सोडले होते. २० वर्षानंतर आता १२ जून २०२६ मध्ये माहिती अधिकारातील ज्या तरतुदी केलेल्या आहेत. मात्र महाराष्ट्र शासनाने प्रसिद्ध केलेले महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ हे या कायद्याची धार बोथट करणारे, नागरिकांना माहितीपासून दूर ठेवणारे आणि माहितीच्या अधिकाराच्या मूळ तत्त्वांनाच कमकुवत करणारे असल्याचे दिसून येते.

१. **शुल्कवाढ :** शुल्कवाढीचे कोणतेही तर्कसंगत कारण दिलेले नाही. माहितीचा अधिकार हा महसूल मिळविण्याचा कायदा नसून नागरिकांना माहिती उपलब्ध करून देण्याचा कायदा आहे. नियमांमध्ये माहिती मिळविण्याचे शुल्क वाढविण्यात आले आहे; परंतु ही वाढ का आवश्यक आहे याचा कोणताही अभ्यास, आर्थिक विश्लेषण किंवा कारणमीमांसा शासनाने सार्वजनिक केलेली नाही. जर शासनाला वाटत असेल की २० वर्षांनंतर शुल्क वाढविणे आवश्यक आहे, तर त्याच प्रमाणात माहिती न देणाऱ्या अधिकाऱ्यांवरील दंडाची रक्कमही वाढविणे आवश्यक होते. **दंडाची रक्कम न वाढवता केवळ नागरिकांवरील आर्थिक भार वाढविणे हे एकतर्फी व अन्यायकारक आहे.**

२. **माहिती मागणे खर्चिक बनविण्याचा प्रयत्न :** एका अर्जासाठी शुल्क, प्रतींसाठी वाढीव शुल्क, अपील शुल्क आणि इतर आर्थिक अटी यामुळे सर्वसामान्य नागरिकांसाठी माहिती मिळविणे अधिक खर्चिक होणार आहे. विविध शुल्क वाढ करणे म्हणजे अप्रत्यक्षपणे नागरिकांना माहितीपासून वंचित ठेवणे होय. माहिती लपविणाऱ्या यंत्रणेवर

RNI No. MAHBIL /2009/31733

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-अ

वर्ष १२, अंक ७२] शुक्रवार, जून १२, २०२६/ज्येष्ठ २२, शके १९४८ [पृष्ठे २२, किंमत : रुपये १५.००

असाधारण क्रमांक २२८

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १२ जून,२०२६.

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६.— माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम (३) च्या खंड (च), कलम १९ च्या पोट-कलम (१०) व कलम २७ च्या पोट-कलम (२) यांद्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून आणि त्याबाबतीत केलेल्या सर्व विद्यमान नियमांचे अधिक्रमण करून, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, याद्वारे, पुढील नियम करीत आहेत :-

१. **संक्षिप्त नाव व प्रारंभ.-**

(१) या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, असे म्हणावे.

(२) ते, **शासकीय राजपत्रातील** त्यांच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील.

२. **व्याख्या.-**

(१) या नियमांत, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ आवश्यक नसेल तर,-

(क) "अधिनियम" याचा अर्थ, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२), असा आहे ;

(ख) "अपील" याचा अर्थ, कलम १९ च्या अनुक्रमे, पोट-कलम (१) व पोट-कलम (३) अन्वये प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे आणि आयोगाकडे केलेले अपील, असा आहे ;

(ग) "अपीलकर्ता" याचा अर्थ, जिने अपील दाखल केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे ;

(घ) "प्राधिकृत प्रतिनिधी" याचा अर्थ, आयोगासमोरील कार्यवाहीतील पक्षकाराने कार्यवाहीमध्ये त्याचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी जिला लेखी स्वरूपात प्राधिकृत केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे ;

RNI No. MAHBIL /2009/31733

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-अ

वर्ष १२, अंक ७६] शुक्रवार, जून १९, २०२६/ज्येष्ठ २९, शके १९४८ [पृष्ठे ४, किंमत : रुपये १५.००

असाधारण क्रमांक २३८

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १९ जून, २०२६.

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक साप्रवि-१२०२०/४/२०२५/साप्रवि-माहिती-कार्या-६.— माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम (३) च्या खंड (च), कलम १९ चे पोट-कलम (१०) आणि कलम २७ च्या पोट-कलम (२) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा आणि याबाबतीत त्यास समर्थ करणाऱ्या इतर सर्व अधिकारांचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यामध्ये सुधारणा करण्यासाठी पुढील नियम करीत आहेः—

१. या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, २०२६, असे म्हणावे.

२. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यामध्ये, **"जोडपत्र "क"** या ऐवजी, पुढील "जोडपत्र" दाखल करण्यात येईल :—

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

eSign

16/09/2025 11:13 AM

Sanjay Raghunath Bankar
DEPUTY SECRETARY

Note # 2

16/09/2025 07:33 PM

Kailas Arjun Gaikwad
JOINT SECRETARY

Note # 3

महसूल व वन

विभाग/समन्वय-२

महसूल व वन विभाग/समन्वय-८ कार्यासनाच्या ई टिप्पणी क्र.१ च्या अनुषंगाने सादर.

०२. शासनाच्या धोरणात्मक उपाय योजनांमध्ये सामान्य नागरिकांच्या समस्या समजून घेणे व त्यानुसार प्रशासकीय प्रक्रिया सुधारीत करण्याची आवश्यकता लक्षात घेता दिनांक ०४ व ०५ एप्रिल, २०२५ रोजी पुणे येथे आयोजित महसूल विभागाच्या कार्यशाळेच्या वेळी मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांच्या निर्देशास अनुसरुन महसूल व वन विभागाच्या दिनांक ०९/०४/२०२५ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये महसूल विभाग स्तरावरील प्रत्येक विभागीय आयुक्तांच्या अध्यक्षतेखाली विषयनिहाय एकूण सहा अभ्यास समित्यांची स्थापना करण्यात आलेली आहे.

सदर शासन निर्णयान्वये विभागीय आयुक्त पुणे विभाग, पुणे समिती क्र. ४ यांच्या अध्यक्षतेखाली "नागरीकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना" या विषयाशी संबंधित समिती गठीत करण्यात आली आहे. तसेच सदर ाउसमितीची कार्यकक्षा ठरवून देण्यात आलेली आहे. शासन निर्णयातील सुचनांनुसार विभागीय आयुक्त, पुणे यांनी सादर केलेला अहवाल व प्रारुपे यांचा गोषवारा परिच्छेद क्र. ०४ मधील विवरणपत्रामध्ये सादर केला आहे. असे उपरोक्त टिप्पणीत नमूद केले आहे.

या अनुषंगाने, विषयांकित प्रकरणी दिनांक ०९/०४/२०२५ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये स्थापन करण्यात आलेल्या समित्यांनी सादर केलेली मंत्रिमंडळ टिप्पणी प्रारुप तसेच शासन निर्णय/परिपत्रके यांची प्रारुपे याबाबत शासन स्तरावरुन केलेल्या कार्यवाहीचा आढावा मा. मुख्यमंत्री महोदयांच्या स्तरावर घेण्यात येत आहे. विभागीय आयुक्त, पुणे यांनी सादर केलेला अहवाल व सादर करण्यात आलेली प्रारुपे सदर टिप्पणीसोबत जोडून पाठविण्यात येत आहेत. समितीने केलेल्या शिफारशी व त्यानुषंगाने प्राप्त प्रारुपांवर आवश्यक

प्रकरण क्रमांक - ४

आयोगाचे एकूण कामकाजाबाबतची माहिती

४.१ प्रथम अपिलिय अधिकारी यांच्या निर्णयाने समाधान न झालेल्या व्यक्तींनी कलम १९ (३) अन्वये केलेल्या द्वितीय अपिलांची सुरुवातीची शिल्लक ८७,८७२ व सन २०२४ मध्ये प्राप्त झालेली ५२,६७६ अशी एकूण १,४०,५४८ द्वितीय अपिले अहवालाधीन वर्षात आयोगाकडे विचाराधीन होती. त्यापैकी ६३,६५६ अपीले निकाली काढण्यात आली आहेत. [विवरणपत्र – ४ व ४ (अ)]

४.२ राज्य जन माहिती अधिकारी यांच्याकडून या अधिनियमानुसार प्राप्त झालेल्या अर्जांवर वेळेत निर्णय न घेणे, माहिती नाकारणे, अथवा अर्ज न स्वीकारणे तसेच प्रथम अपिलिय अधिकाऱ्यांनी दिलेल्या आदेशाची अंमलबजावणी न करणे यासाठी कलम १८ अन्वये आयोगाकडे सन २०२३ या वर्षाखेरीस २१,३९४ तक्रार अर्ज प्रलंबित होते. सन २०२४ या वर्षामध्ये ९,६२१ तक्रार अर्ज दाखल झाले. अशा एकूण ३१,०१५ तक्रार अर्जापैकी १२,७९७ तक्रार अर्जांवर अहवालाधीन वर्षात निर्णय घेण्यात आला आहे.[विवरणपत्र – ४ व ४ (ब)]

४.३ आयोगाने एकूण ३९२ प्रकरणांमध्ये कलम २० (१) अन्वये जन माहिती अधिकारी यांच्यावर रु. ७६,८५,३८६/- इतक्या रकमेचे शास्तीचे आदेश पारित केले आहेत. [विवरणपत्र – ५ व ५ (१)]

४.४ माहितीचा अधिकार अधिनियमातील तरतुदीच्या अंमलबजावणीबाबत राज्य जन माहिती अधिकारी यांच्याकडून कसूर झाला म्हणून राज्य माहिती आयोगाकडे प्राप्त झालेल्या अपीलांवर/तक्रारींवर निर्णय देते वेळेस अहवालाधीन वर्षामध्ये एकूण ३१ प्रकरणांमध्ये संबंधित अपीलकर्ता/तक्रारदार यांना एकूण रु.९२,०००/- इतकी नुकसान भरपाई देण्याचे आदेश आयोगाने पारित केले आहेत. [विवरणपत्र –५ व ५ (२)]

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ बाबत स्पष्टीकरणात्मक निवेदन

महाराष्ट्र शासनाने माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ ची प्रभावी अंमलबजावणी सुनिश्चित करण्यासाठी महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम २००५ अधिसूचित केले होते. तथापि, गेल्या वीस वर्षांच्या कालावधीत शासनाच्या कार्यपद्धती, माहिती तंत्रज्ञान, नागरिकांच्या अपेक्षा तसेच माहितीच्या स्वरूपामध्ये मूलभूत बदल झाले आहेत. याशिवाय, या नियमामध्ये वेळोवेळी करण्यात आलेल्या विविध सुधारणा स्वतंत्र स्वरूपात अस्तित्वात असल्याने नियमांची रचना गुंतागुंतीची बनली होती. या पार्श्वभूमीवर विद्यमान नियमांचे एकत्रीकरण करून, केंद्र शासनाच्या माहितीचा अधिकार नियम, २०१२ यांच्याशी सुसंगती निर्माण करून तसेच बदललेल्या परिस्थितीनुसार आवश्यक सुधारणा समाविष्ट करून महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ अधिसूचित करण्यात आले आहेत.

२. **सदर नियमांचा उद्देश माहितीच्या अधिकारावर कोणत्याही प्रकारची मर्यादा आणणे नसून, माहिती अधिकार व्यवस्थेला अधिक कार्यक्षम, पारदर्शक, उत्तरदायी व तंत्रज्ञानसुसंगत बनविणे हा आहे.** विशेषतः द्वितीय अपीलाची प्रक्रिया स्पष्ट करणे, स्वयंप्रेरणेने माहिती प्रकट करण्याच्या तरतुदींना बळकटी देणे, इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांचा वापर वाढविणे तसेच माहिती अधिकार व्यवस्थेचा वाढता गैरवापर रोखण्यासाठी आवश्यक प्रशासकीय उपाययोजना करणे हे या नियमांचे प्रमुख उद्दिष्ट आहे.

३. मागील काही वर्षांमध्ये राज्यातील काही मोजक्या व्यक्तींनी मोठ्या संख्येने माहिती अधिकार अर्ज व अपिले दाखल केल्याचे निदर्शनास आले आहे. **मागील पाच वर्षांच्या कालावधीत राज्यातील केवळ दहा अपीलकर्त्यांनी एकूण २१,१३५ द्वितीय अपिले दाखल केल्याची बाब शासनाच्या निदर्शनास आली आहे.** अशा प्रकारच्या मोठ्या प्रमाणातील अपिलांमुळे राज्य माहिती आयोगाकडील प्रलंबितता वाढते, आणि माहितीची खरी आवश्यकता असलेल्या सामान्य नागरिकांना त्यांच्या वैधानिक अधिकाराच्या वापरासाठी दीर्घकाळ प्रतीक्षा करावी लागते. याचबरोबर सार्वजनिक प्राधिकरणांनाही त्यांच्या नियमित प्रशासकीय कामकाजातून मोठ्या प्रमाणावर मनुष्यबळ माहिती अधिकार विषयक कार्यवाहीसाठी वळवावे लागते.

४. माहिती अधिकार अधिनियमाचा गैरवापर होत असल्याची बाब माननीय सर्वोच्च न्यायालय, विविध उच्च न्यायालये आणि केंद्रीय माहिती आयोग यांच्या निदर्शनासही आलेली आहे. **ICAI विरुद्ध Shaunak H. Satya (२०११)** या प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदविले आहे की, **माहिती अधिकार अधिनियमाचा गैरवापर योग्य प्रकारे नियंत्रित केला गेला नाही तर पारदर्शकता व उत्तरदायित्व निर्माण करण्यासाठी तयार करण्यात आलेली व्यवस्था उपद्रव आणि दुरुपयोगाचे साधन बनू शकते.** तसेच मा.सर्वोच्य न्यायालयाने नुकतेच दि.१५.०६.२०२६ रोजी SLP (Crl.) No. १०२५७/२०२६ (Ramesh Kumar Behl विरुद्ध State of Punjab & Others) या प्रकरणात **माहितीचा अधिकार कायद्याचा वापर व्यवसाय स्वरूपात केला जात असल्याची** टिप्पणी केली आहे. त्यामुळे माहितीच्या अधिकाराचे संरक्षण करतानाच त्याच्या गैरवापरावर नियंत्रण ठेवणे ही देखील शासनाची जबाबदारी आहे.

५. माहितीचा अधिकार अधिनियम या कायद्याचा गैरवापर करून मोठ्या प्रमाणावर, पुनरावृत्ती स्वरूपाचे किंवा लोकहिताशी संबंध नसलेले अर्ज सातत्याने सादर केल्यास त्याचा परिणाम सार्वजनिक प्रशासनाच्या कार्यक्षमतेवर होतो. **CBSE v. Aditya Bandopadhyay (२०११)** या प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदविले आहे की, **सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या सुमारे ७५ टक्के कर्मचाऱ्यांचा**

महाराष्ट्र शासन

सामान्य प्रशासन विभाग / वा मजला, नवीन प्रशासन भवन,
हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा मार्ग, मंत्रालय, मुंबई-४०० ३२

Email ID: - दूरध्वनी क्र: -

क्रमांक:-साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६ दि:- ०२ जुलै, २०२६

प्रति,

राज्य मुख्य माहिती आयुक्त,
राज्य माहिती आयोग,
नवीन प्रशासकीय भवन, मुंबई

विषय:- महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ याबाबत.

महोदय,

मा.मुख्यमंत्री महोदयांनी असे निर्देश दिले आहेत की, "दि.१२ जुन २०२६ रोजी शासन राजपत्रात प्रसिद्ध केलेले महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ ऐवजी त्यापुर्वीचे नियम अंमलात आणावे." त्यानुसार सदर कार्यवाही त्वरेने करण्यात येत आहे.

(डॉ.अतुल पाटणे)
प्रधान सचिव (प्र.ना.उ.आणि सु.)

CORRESPONDENCE(9296541/2025/GAD(DESK-6)) REFERRED IN NOTE # 74

असा. क्र. ७४ रजिस्टर्ड नं. टीईसीएच/४७-३०३/एमबीआय/२००३-०५

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण

प्राधिकृत प्रकाशन

मंगळवार, ऑक्टोबर ११, २००५/आश्विन १९, शके १९२७

स्वतंत्र संकलन म्हणून फाईल करण्यासाठी या भागाला वेगळे पृष्ठ क्रमांक दिले आहेत.

भाग चार-अ

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले (भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT

Mantralaya, Mumbai 400 032, dated 11th October 2005.

NOTIFICATION

RIGHT TO INFORMATION ACT, 2005.

No. RTI. 2005/C.R.315/05/5,—In exercise of the powers conferred by sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005), the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely :-

1. *Short title and commencement.*—(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2005.

(2) They shall come into force on the 12th October 2005

2. *Definitions.*—In the rules, unless the context otherwise requires,—

(a) 'Act' means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(*b*) 'section' means section of the Act;

(*c*) Words and expressions used in these rules but not defined shall have the same meanings respectively, assigned to them, in the Act.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

RNI No. MAHBIL/2009/31733
Reg. No. MH/MR/SOUTH-322/2010-12

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र
असाधारण भाग चार-अ

वर्ष ३, अंक ६९] शुक्रवार, जानेवारी २०, २०१२/पौष ३०, शके १९३३ [पृष्ठे ३
किंमत : रुपये १४.००

असाधारण क्रमांक ७

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले (भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १६ जानेवारी २०१२

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक केमाअ. २००९/प्र.क्र. ३९८/०९/सहा.—माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या २७ कलम, पोट-कलमे (१) आणि (२) द्वारे प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करून महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ यात आणखी सुधारणा करण्यासाठी पुढील नियम करीत आहे :—

१. या नियमांना, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, २०१२ असे म्हणावे.

RNI No. MAHBIL/2009/31733
Reg. No. MH/MR/South-322/2010-12

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र
असाधारण भाग चार-अ

वर्ष ३, अंक ७३] गुरुवार, फेब्रुवारी २, २०१२/माघ १३, शके १९३३ [पृष्ठे ३
किंमत : रुपये १४.००

असाधारण क्रमांक ११
प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले (भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक ३१ जानेवारी २०१२

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक केंमाअ-२००८/१०१०/प्र.क्र. ३५६/सहा.—माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम २७, पोट-कलम (२) द्वारे प्रदान करण्यात आलेल्या आणि याबाबतीत त्यास समर्थ करणाऱ्या इतर सर्व अधिकारांचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ यात आणखी सुधारणा करण्यासाठी पुढील नियम करीत आहे :—

(१) या नियमांना, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (दुसरी सुधारणा) नियम, २०१२ असे म्हणावे.

(२) महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ च्या नियम ३ क नंतर पुढील नियम ज्यादा दाखल करण्यात येईल :—

List of Correspondences

Receipt No. / Issue No.	Subject	Type	Marked As	Attached On	Issued On	Pages	Remarks
10585024/2026/GAD(DESK-6)	RTI Rules 2026. Dated 07.07.2026	Receipt		13/07/2026 03:57 PM		238-248	r
10585034/2026/GAD(DESK-6)	OC RTI Rules 2026	Receipt		13/07/2026 03:57 PM		237-237	r
10585045/2026/GAD(DESK-6)	OC RTI Rules 2026	Receipt		13/07/2026 03:56 PM		225-236	r
10538122/2026/GAD(DESK-6)	Letter DAted 02.07.2026	Receipt		03/07/2026 04:58 PM		224-224	.
10525720/2026/GAD(DESK-6)	anna hajare letter	Receipt		02/07/2026 02:08 PM		219-223	r
10525818/2026/GAD(DESK-6)	शासनाची भूमिका व निवेदन	Receipt		02/07/2026 02:07 PM		213-218	r
10497504/2026/GAD(DESK-6)	RTI Corrigendum 2026	Receipt		29/06/2026 11:45 AM		203-212	.
10476111/2026/GAD(DESK-6)	महाराष्ट्र माहिती अधिकारी नियम 2006 यांच्या मराठी प्रारूपाची तपासणी करणेबाबत.	Receipt		24/06/2026 03:03 PM		201-202	r
10458884/2026/GAD(DESK-6)	RTI (Amendment) Rule 2026	Receipt		20/06/2026 10:24 AM		197-200	OC
10445544/2026/GAD(DESK-6)	कलम 4(1)(c) व 4(1)(d)	Receipt		18/06/2026 03:13 PM		195-196	.
10431289/2026/GAD(DESK-6)	OC RTI RULE 2026 In Gazzate	Receipt		17/06/2026 02:31 PM		173-194	oc
10434946/2026/GAD(DESK-6)	OC RTI RULES 2026 Marathi English Signed copy	Receipt		17/06/2026 02:30 PM		135-172	oc
10431275/2026/GAD(DESK-6)	OC अधिसुचना राजपत्रात प्रसिद्ध करण्याबाबत..	Receipt		17/06/2026 02:25 PM		134-134	oc
10398378/2026/GAD(DESK-6)	RTI RULE 2026	Receipt		11/06/2026 03:30 PM		114-133	.
10194204/2026/GAD(DESK-6)	O/C महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यांच्या मराठी भाषेतील प्रारुपाची तपासणी करण्याबाबत.	Receipt		08/05/2026 11:59 AM		113-113	.
10115795/2026/GAD(DESK-6)	RTI Rule 2026	Receipt		22/04/2026 04:57 PM		91-112	.
9767961/2026/GAD(DESK-6)	RTI APPEAL RULE SIC	Receipt		12/02/2026 04:16 PM		77-90	.
9697051/2026/GAD(DESK-6)	राज्य माहिती आयोगाच्या अहवालातील शिफारशी	Receipt		29/01/2026 04:28 PM		70-76	.
9697092/2026/GAD(DESK-6)	SC Order 20th Marach 2018	Receipt		29/01/2026 04:28 PM		61-69	.
9697131/2026/GAD(DESK-6)	RTI Fess in varous StateState	Receipt		29/01/2026 04:28 PM		60-60	.
9298900/2025/GAD(DESK-6)	RTI ACT 2005	Receipt		11/11/2025 04:57 PM		37-59	.
9298512/2025/GAD(DESK-6)	श्री. केशवराज निंबाळकर अपील आदेश	Receipt		11/11/2025 04:37 PM		29-36	.
9298042/2025/GAD(DESK-6)	GOI RTI Rules 31 July 2012	Receipt		11/11/2025 04:17 PM		25-28	.
9296665/2025/GAD(DESK-6)	Maharashtra RTI Rules 16 Jan, 2012	Receipt		11/11/2025 03:11 PM		22-24	.
9296589/2025/GAD(DESK-6)	Maharashtra RTI Rules 31 Jan, 2012	Receipt		11/11/2025 03:11 PM		19-21	.
9296541/2025/GAD(DESK-6)	Maharashtra RTI Rules 11 Oct, 2005	Receipt		11/11/2025 03:11 PM		14-18	.
9296195/2025/GAD(DESK-6)	नागरिकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना - माहिती अधिकार, माहितीचे स्वयंप्रकटन, माहिती उपलब्ध करुन देण्याची माध्यमे इत्यादींमध्ये आवश्यक सुधारणा करणेबाबत.	Receipt		11/11/2025 02:58 PM		1-13	.

eSign

16/09/2025 11:13 AM

Sanjay Raghunath Bankar
DEPUTY SECRETARY

Note # 2

16/09/2025 07:33 PM

Kailas Arjun Gaikwad
JOINT SECRETARY

Note # 3

महसूल व वन

विभाग/समन्वय-२

महसूल व वन विभाग/समन्वय-८ कार्यासनाच्या ई टिप्पणी क्र.१ च्या अनुषंगाने सादर.

०२. शासनाच्या धोरणात्मक उपाय योजनांमध्ये सामान्य नागरिकांच्या समस्या समजून घेणे व त्यानुसार प्रशासकीय प्रक्रिया सुधारीत करण्याची आवश्यकता लक्षात घेता दिनांक ०४ व ०५ एप्रिल, २०२५ रोजी पुणे येथे आयोजित महसूल विभागाच्या कार्यशाळेच्या वेळी मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांच्या निर्देशास अनुसरुन महसूल व वन विभागाच्या दिनांक ०९/०४/२०२५ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये महसूल विभाग स्तरावरील प्रत्येक विभागीय आयुक्तांच्या अध्यक्षतेखाली विषयनिहाय एकूण सहा अभ्यास समित्यांची स्थापना करण्यात आलेली आहे.

सदर शासन निर्णयान्वये विभागीय आयुक्त पुणे विभाग, पुणे समिती क्र. ४ यांच्या अध्यक्षतेखाली "नागरीकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना" या विषयाशी संबंधित समिती गठीत करण्यात आली आहे. तसेच सदर ाउसमितीची कार्यकक्षा ठरवून देण्यात आलेली आहे. शासन निर्णयातील सुचनांनुसार विभागीय आयुक्त, पुणे यांनी सादर केलेला अहवाल व प्रारुपे यांचा गोषवारा परिच्छेद क्र. ०४ मधील विवरणपत्रामध्ये सादर केला आहे. असे उपरोक्त टिप्पणीत नमूद केले आहे.

या अनुषंगाने, विषयांकित प्रकरणी दिनांक ०९/०४/२०२५ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये स्थापन करण्यात आलेल्या समित्यांनी सादर केलेली मंत्रिमंडळ टिप्पणी प्रारुप तसेच शासन निर्णय/परिपत्रके यांची प्रारुपे याबाबत शासन स्तरावरुन केलेल्या कार्यवाहीचा आढावा मा. मुख्यमंत्री महोदयांच्या स्तरावर घेण्यात येत आहे. विभागीय आयुक्त, पुणे यांनी सादर केलेला अहवाल व सादर करण्यात आलेली प्रारुपे सदर टिप्पणीसोबत जोडून पाठविण्यात येत आहेत. समितीने केलेल्या शिफारशी व त्यानुषंगाने प्राप्त प्रारुपांवर आवश्यक

ती पुढील कार्यवाही तातडीने करण्याबाबत संबंधित कार्यासनांना विनंती करण्यात येत आहे असे उपरोक्त टिप्पणीन्वये कळविले आहे.

०३. प्रस्तुत प्रस्तावाची पार्श्वभूमी तसेच प्रस्ताव कृपया अवलोकित व्हावा. महसूल व वन विभागाच्या दिनांक. ०९/०४/२०२५ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये विभागीय आयुक्त पुणे विभाग, पुणे समिती क्र. ४ यांच्या अध्यक्षतेखाली "नागरीकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना" या विषयाशी संबंधित समिती गठीत करण्यात आली आहे. सदर समितीने, माहिती अधिकार अधिनियम २००५ अन्वये प्राप्त होणाऱ्या अर्जांचा आढावा जिल्हाधिकारी कार्यालय पुणे या कार्यालयाकडे सन २०२३ व सन २०२४ मध्ये प्राप्त झालेल्या अर्जाच्या अनुषंगाने घेतला आहे. सदर प्रकरणी निदर्शनास आलेली वस्तुस्थिती/अडचणी याबाबतची माहिती मंत्रिमंडळासमोर सादर करावयाच्या प्रारुप टिप्पणीतील परिच्छेद क्र. ०१ मध्ये नमूद केली आहे. त्या अनुषंगाने, सदर समितीने माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ ची प्रभावी अंमलबजावणी करणेसाठी व नागरीकांना त्यांनी मागणी केलेली माहिती विनाविलंब सहजरीत्या उपलब्ध व्हावी व त्याद्वारे नागरीकांचे जीवनमान सुकर करण्यासाठी माहिती अधिकार, माहितीचे स्वयंप्रकटण, माहिती उपलब्ध करुन देण्याची माध्यमे (संकेतस्थळ, मोबाईल ॲप इ.) अंतर्गत माहिती अधिकार अधिनियम २००५ मधील करावयाच्या सुधारणा करणेबाबतचा अहवाल सादर केला आहे. तसेच (i) मंत्रिमंडळासमोर सादर करण्याच्या टिप्पणीचे प्रारुप(ii) शासन राजपत्र प्राथमिक अधिसुचना प्रारुप सादर केले आहे. (पृ. १८० ते १८६)

०४. महसूल व वन विभागातील माहितीचा अधिकार, २००५ अन्वये प्राप्त अर्जांचे समन्वय या विषयाचे कामकाज समन्वय-२ या कार्यासनाकडे सोपविण्यात आलेले आहे.

०५. विभागीय आयुक्त पुणे विभाग, पुणे समिती यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीने सन २०२३ व सन २०२४ मध्ये जिल्हाधिकारी कार्यालय पुणे या कार्यालयाकडे माहिती अधिकार अधिनियम २००५ अंतर्गत प्राप्त अर्जाचा आढावा घेऊन खालीलप्रमाणे सुधारणा करणेबाबत अहवाल सादर केला आहे :-

१ . माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील कलम ८ (१)(j) अन्वये नागरीकांना माहिती उपलब्ध करुन देताना डिजिटल पर्सनल डेटा संरक्षण कायदा, २०२३ (Digital Personal Data Protection Act,२०२३ - DPDP Act) चे उल्लंघन होऊ नये यासाठी डिजिटल पर्सनल डेटा संरक्षण कायदा, २०२३ (Digital Personal Data Protection Act, २०२३ - DPDP Act) नुसार माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ चे कलम ८(१)(j) मधील नमुद व्याख्येत खालील प्रमाणे सुधारणा करणेत येत आहे.

"वैयक्तिक माहिती म्हणजे अशी कोणतीही माहिती जी थेट किंवा अप्रत्यक्षपणे एखाद्या व्यक्तीशी संबंधित असते आणि ज्यातून त्या व्यक्तीची ओळख पटू शकते".

२ . अर्जदार हा अर्जामध्ये नमुद केलेल्या नावाची व्यक्ती आहे याची खात्री करणेसाठी तसेच त्याची ओळख पटविणेसाठी, अर्ज सादर करताना अर्जदाराचे छायाचित्र असलेला ओळखीचा पुरावा अर्जास जोडणे अनिवार्य करणेबाबत

File No. GAD-202/4/2025/GAD(DESK-6) GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)
Generated from eOffice by SHESHRAO BHASKAR KUTE, GAD SO(SBK) DESK 6, SECTION OFFICER, GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT on 10/11/2025 02:45 PM

अधिनियमात तरतुद करणेत येत आहे.

३ . माहिती अधिकारांतर्गत **ज्या कारणासाठी माहिती हवी आहे त्याचे प्रयोजन अर्जामध्ये नमूद करणे बंधनकारक करणेत येत आहे.**

४ . एखाद्या व्यक्तीकडून एकाच विषयाची माहिती वारंवार मागवली जात असल्यास अशा प्रकरणांमध्ये यापुर्वी माहिती अधिकार अंतर्गत दिलेल्या पत्रव्यवहारांचा संदर्भ देवून सदरचे अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद करण्यात येत आहे.

५ . काही नागरिक एक किंवा अनेक सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे वेगवेगळया माहितीच्या अनुषंगाने वारंवार अर्ज दाखल करतात. अशा प्रकारे सार्वजनिक प्राधिकरणांना त्रास देण्याच्या उद्देशाने वारंवार अर्ज दाखल करणाऱ्या अर्जदारांची यादी सर्व विभागांचे जिल्हा प्रमुखामार्फत राज्य माहिती आयुक्तांकडे प्राप्त झाल्यास अशा अर्जदारांना काळया यादीत समाविष्ट करणे योग्य ते निर्णय घेण्याचे/ अधिकार राज्य माहिती आयुक्त यांना देण्याची तरतूद करण्यात येत आहे.

६. माहिती अधिकार अधिनियम अंतर्गत केलेल्या अर्जामध्ये, अर्जदाराने २००५ त्यांचा मोबाईल क्रमांक लिहीणे बंधनकारक करून सदरच्या मोबाईल क्रमांकावर जन माहिती अधिकारी यांनी व्हॉट्स ॲप द्वारे पाठविलेली पत्रव्यवहाराची प्रत ग्राहय धरून अशा प्रकारे जतन करुन ठेवलेला स्क्रीन शॉट हा पत्रव्यवहाराची पोहोच म्हणून ग्राहय धरण्याबाबतची तरतुद करण्यात येत आहे.

०६. माहिती अधिकार अधिनियम २००५ हा विषय सामान्य प्रशासन विभागाशी संबंधित आहे. यास्तव, विभागीय आयुक्त पुणे विभाग, पुणे यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीने माहिती अधिकार अधिनियम २००५ मध्ये सुधारणा करण्याबाबत सादर केलेला अहवालातील सुधारणांबाबत पुढील कार्यवाही करणेसाठी सामान्य प्रशासन विभागाकडे पाठविण्यास हरकत नसावी.

कृपया मान्यतेस्तव सादर.

क.अ. (भावना पंडित)

सहसचिव (श्री. गायकवाड)

अ.मु.स. (महसूल)

अ.मु.स. (सा.प्र.वि.)

19/09/2025 12:51 PM **Kailas Arjun Gaikwad**

JOINT SECRETARY

Note # 4

19/09/2025 03:24 PM

BHAVANA BHUPENDRA PANDIT
SECTION OFFICER

Note # 5

19/09/2025 03:32 PM

eSign

Kailas Arjun Gaikwad
JOINT SECRETARY

Note # 6

प्रस्तावित केल्या प्रमाणे

19/09/2025 09:26 PM

VIKAS SHANKAR KHARAGE
ADDITIONAL CHIEF SECRETARY
Digitally Signed

Note # 7

22/09/2025 04:39 PM

MANISHA VERMA
ADDITIONAL CHIEF SECRETARY
Digitally Signed

Note # 8

22/09/2025 07:05 PM

Dilip Nandkumar Deshpande

File No. GAD-1202/4/2025-GAD(DESK-6) GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)
Generated from eOffice by SHESHRAO BHASKAR KUTE, GAD SO(SRK) DESK 6, SECTION OFFICER, GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT on 10/11/2025 02:45 PM

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

महसूल व वन विभाग

विभागीय आयुक्त कार्यालय, पुणे विभाग पुणे

समिती क्र. ४

नागरिकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना

अहवाल

प्रारूप शासन निर्णय (Draft GR) , कायद्यातील सुधारणा (Draft Amendments), मंत्रीमंडळ टिपणे (Draft Cabinate Notes) व नियमांचे प्रारूप (Draft Rules)

महाराष्ट्र शासन
विभागीय आयुक्त, पुणे विभाग, पुणे यांचे कार्यालय
विधानभवन, पुणे -१
दूरवध्वनीक्र. : ०२०-२६३६०३२६ ई-मेल:commissioner.revenue@gmail.com

क्र.मह/आस्था-३/Ease/२८/२०२५
दिनांक - १८/०८/२०२५

प्रति,

मा. अपर मुख्य सचिव,
महसूल व वन विभाग,
मंत्रालय, मुंबई

विषय:- राज्य शासनाच्या धोरणात्मक योजनांमध्ये प्रत्यक्ष अनुभव व प्रतिक्रिया समाविष्ट करून कार्यक्षम परिणामकारक आणि लोकाभिमुख प्रशासन निर्माण करण्याच्या दृष्टीने पुणे विभागीय आयुक्त यांचे अध्यक्षतेखालील अभ्यास समिती
प्रारूप शासन निर्णय, कायद्यातील दुरूस्त्या, मंत्रीमंडळ टिपणे, नियमावली सादर करणेबाबत.

संदर्भ:- शासन महसूल व वन विभाग यांचेकडील शासन निर्णय क्र.कार्यशा -२०२५/प्र.क्र.०६/म-८ दि.०९/०४/२०२५

महोदय,

उपरोक्त संदर्भीय शासन निर्णयान्वये, महसूल विभागामार्फत विविध प्रशासकिय विभागांच्या माध्यमातून क्षेत्रिय स्तरावर हाताळण्यात येणाऱ्या विविध विषयांच्या अनुषंगाने प्रशासनाव्या विविध स्तरावरील विद्यमान कार्यपद्धती, योजनांची प्रभावितता, कामकाजातील कार्यक्षमेतेचे मूल्यांकन, माहिती व्यवस्थापन प्रणाली यांचा सखोल अभ्यास करून सुधारीत उपाययोजना व शिफारशी करण्याकरीता विषयवार अभ्यास समित्या गठीत करण्यात आलेल्या आहेत. विभागीय आयुक्त, पुणे विभाग यांना नागरीकांचे जीवनमान सुकर करणे बाबत उपाययोजना या विषयाच्या अनुषंगाने ११ मुद्दांवर अहवाल सादर करणेबाबत निर्देश दिलेले आहेत.

त्या अनुषंगाने पुणे विभागीय स्तरीय समितीने प्रारूप अहवालाचा मसूदा पत्र क्र.मह/आस्था-३/कावि/EASE/१९/२०२५ दिनांक २२/०५/२०२५ रोजी सादर करण्यात आलेला आहे. सदर अहवाल सादर करीत असताना विविध स्तरावरील नागरीकांचे, विधिज्ञ इत्यादीचे अभिप्राय विचारात घेण्यात आले आहेत. त्या अनुषंगाने प्रारूप शासन निर्णय (Draft GR), कायद्यातील सुधारणा(Draft Amendments), मंत्रीमंडळ बैठकीसाठी प्रारूप प्रस्ताव (Draft Cabinet Note) व नियमांचे प्रारूप (Draft Rules) यांचा मसूदा या पत्रासोबत पाठविण्यात येत आहे.

(डॉ. चंद्रकांत पुलकुंडवार, भा. प्र. से)
विभागीय आयुक्त,
पुणे विभाग, पुणे

प्रत:- जमाबंदी आयुक्त व संचालक भुमि अभिलेख, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

महाराष्ट्र शासन
विभागाचे नाव - सामान्य प्रशासन विभाग
कॅबिनेट नोट

विषय - नागरीकांचे जीवनमान सुकर करणेबाबत उपाययोजना - माहिती अधिकार, माहितीचे स्वयंप्रकटन, माहिती उपलब्ध करुन देण्याची माध्यमे इत्यादींमध्ये आवश्यक सुधारणा करणेबाबत

प्रस्तावना -

महसूल व वन विभागाकडील शा. नि क्र. कार्यशा-२०२५/प्र.क्र.०६/म-८ दि. ०९/०४/२०२५ या शासन निर्णयान्वये महसूल विभागामार्फत विविध प्रशासकीय विभागांच्या माध्यमातून क्षेत्रिय स्तरावर हाताळण्यात येणा-या विविध विषयांच्या अनुषंगाने प्रशासनाच्या विविध स्तरांवरील विद्यमान कार्यपध्दती, योजनांची प्रभाविता, कामकाजातील कार्यक्षमतेचे मूल्यांकन, माहिती व्यवस्थापन प्रणाली यांचा सखोल अभ्यास करून सुधारित उपाययोजना व शिफारसी करण्याकरिता विषयवार अभ्यास समित्या गठीत करण्यात आलेल्या आहेत. याबाबत विभागीय आयुक्त पुणे विभाग यांच्या अध्यक्षतेखाली "**नागरीकांचे जीवनमान सुकर करणे बाबत उपाययोजना**" या विषयाशी संबंधीत समिती गठीत करण्यात आली आहे.

सदर समितीने, माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ अन्वये प्राप्त होणाऱ्या अर्जांचा आढावा घेण्यासाठी जिल्हाधिकारी कार्यालय पुणे या कार्यालयाकडे सन २०२३ व सन २०२४ मध्ये प्राप्त झालेल्या अर्जांची माहिती घेतली असता पुढीलप्रमाणे वस्तुस्थिती निदर्शनास आली. सन मध्ये २०२३ ऑनलाईन दाखल झालेल्या एकूण ४० म्हणजेच साधारणपणे ७०६ अर्जांपैकी १७८४% अर्ज हे अन्य सार्वजनिक प्राधिकरणाकडील होते. तसेच सन १८८१ मध्ये ऑनलाईन दाखल झालेल्या एकूण २०२४ ४५ म्हणजेच साधारणपणे ८५४ अर्जांपैकी% अर्ज हे अन्य सार्वजनिक प्राधिकरणाकडील होते. यावरुन अर्जदार हे कोणत्याही विभागाशी संबंधित अर्ज हे जिल्हाधिकारी कार्यालयाकडे करीत असल्याचे दिसून येते. अर्जदार यांना संबंधित विभागात ऑनलाईन माहिती अधिकार अर्ज करता यावा यासाठी ऑनलाईन RTI प्रणालीमध्ये सर्व विभागाचे नोडल अधिकारी यांना समाविष्ट करुन घेणे आवश्यक आहे. तसेच माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ ची प्रभावी अंमलबजावणी करणेसाठी व नागरीकांना त्यांनी मागणी केलेली माहिती विनाविलंब सहजरीत्या उपलब्ध व्हावी व त्याद्वारे नागरीकांचे जीवनमान सुकर करण्यासाठी माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ मध्ये सुधारणात्मक बदल करणेची आवश्यकता असल्याचे निदर्शनास आले आहे. तसेच सदर समितीस माहिती अधिकार २००५ ची अंमलबजावणी करताना पुढील प्रमाणे अडचणी निदर्शनास आल्या आहेत.

१. डिजिटल पर्सनल डेटा संरक्षण कायदा, २०२३ व माहिती अधिकार अधिनियम २००५ मधील वैयक्तीक माहितीच्या व्याख्येतील संदिग्धता निर्माण होते.

२. अर्जदार यांची, अर्जामधील नावावरून आवश्यक ओळख होत नाही.

३. सध्याच्या कायद्यातील तरतुदीनुसार अर्जदारास मागणी केलेली माहिती कोणत्या कारणास्तव हवी आहे हे नमूद करणे बंधनकारक नाही. यामुळे अर्जदार व्यापक प्रमाणात माहितीची मागणी करतात. तथापि माहिती मागण्याचे प्रयोजन सार्वजनिक हितासाठी आहे किंवा कसे याचा बोध जन माहिती अधिकारी यांना होत नाही. तरी माहिती अधिकारांतर्गत **ज्या कारणासाठी माहिती हवी आहे त्याचे प्रयोजन नमूद करणे बंधनकारक** करणेबाबतची तरतुद अधिनियमामध्ये करणे आवश्यक आहे.

४. एखाद्या व्यक्तीकडून एकाच विषयाची माहिती वारंवार मागवली जात असल्याने त्यास माहिती उपलब्ध करून देण्यासाठी प्रशासनाचा वेळ खर्च होत असल्याने अशा स्वरूपाच्या अर्जांबाबत कार्यपद्धती निश्चित करणे आवश्यक आहे.

५. काही ठराविक अर्जदार विनाकारण, नाहक त्रास देण्याच्या उद्देशाने वारंवार अर्ज करून, संबंधित जन माहिती अधिकारी यांना नाहक वेठीस धरतात अशा अपप्रवृत्तींना आळा घालणे आवश्यक आहे.

६. अर्जदाराने मागणी केलेल्या माहितीच्या अनुषंगाने माहिती उपलब्ध करुन देत असलेबाबत अथवा माहिती उपलब्ध नसल्याबाबत अथवा अर्ज हस्तांतरीत करणेत येत असल्याबाबतचा पत्रव्यवहार पोस्टाने करावा लागतोअ .शा पत्रव्यवहारासाठी अनेकदा पुरेसा निधी संबंधित विभागाकडे नसल्यामुळे पत्रव्यवहार करण्यास उशीर होतो व त्यामुळे जन माहिती अधिकारी यांनी मुदतीत कार्यवाही केली नसल्याचे दिसते व त्यास दंडाच्या कारवाईस सामोरे जावे लागते.

माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ अन्वये प्राप्त होणाऱ्या अर्जांचा आढावा घेण्यासाठी जिल्हाधिकारी कार्यालय पुणे या कार्यालयाकडे सन २०२३ व सन २०२४ मध्ये प्राप्त झालेल्या अर्जांची माहिती घेतली असता पुढीलप्रमाणे वस्तुस्थिती निदर्शनास आली. सन मध्ये २०२३ ऑनलाईन दाखलझालेल्या एकूण ४० म्हणजेच साधारणपणे ७०६ अर्जांपैकी १७८४% अर्ज हे अन्य सार्वजनिक प्राधिकरणाकडील होते. तसेच सन मध्ये ऑनलाईन दाखल झालेल्या २०२४ ४५ म्हणजेच साधारणपणे ८५४ अर्जांपैकी १८८१ एकूण% अर्ज हे अन्य सार्वजनिक प्राधिकरणाकडील होते. यावरुन अर्जदार हे कोणत्याही विभागाशी संबंधित अर्ज हे जिल्हाधिकारी कार्यालयाकडे करीत असल्याचे दिसून येते. अर्जदार यांना संबंधित विभागात ऑनलाईन माहिती अधिकार अर्ज करता यावा यासाठी ऑनलाईन RTI प्रणालीमध्ये सर्व विभागाचे नोडल अधिकारी यांना समाविष्ट करुन घेणे आवश्यक आहे. तसेच माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ ची प्रभावी अंमलबजावणी करणेसाठी व नागरीकांना त्यांनी मागणी केलेली माहिती विनाविलंब सहजरीत्या उपलब्ध व्हावी व त्याद्वारे नागरीकांचे जीवनमान सुकर करण्यासाठी माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ मध्ये सुधारणात्मक बदल करणे आवश्यक वाटते.

प्रस्तावित दुरुस्ती -

File No. GAD-2020/4/2025/GAD(DESK-6) GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)
Generated from eOffice by SHESHRAO BHASKAR KUTE, GAD-SO(SBK)-DESK-6, SECTION OFFICER, GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT on 10/11/2025 03:45 PM

माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ ची प्रभावी अंमलबजावणी करणेसाठी व नागरीकांना त्यांनी मागणी केलेली माहिती विनाविलंब सहजरीत्या उपलब्ध व्हावी व त्याद्वारे नागरीकांचे जीवनमान सुकर करण्यासाठी अधिनियमामध्ये खालीलप्रमाणे सुधारणात्मक बदल करणे आवश्यक वाटते.

२. डिजिटल पर्सनल डेटा संरक्षण कायदा, २०२३ व माहिती अधिकार अधिनियम २००५ मधील वैयक्तीक माहितीच्या व्याख्या एकसमान करणे.

३. अर्जदार यांनी अर्जासोबत ओळखीचा पुरावा सादर करणे.

४. माहिती अधिकार अंतर्गत केलेल्या अर्जामध्ये माहिती मागण्याचे प्रयोजन नमुद करणे.

५. एखाद्या व्यक्तीकडून एकाच विषयाची माहिती वारंवार मागवली जात असल्यास अशा प्रकरणांमध्ये यापुर्वी दिलेल्या माहिती अधिकार अंतर्गत केलेल्या पत्रव्यवहारांचा संदर्भ देवून सदरचे अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद करणे.

६. काही ठराविक अर्जदार विनाकारण त्रास देण्याच्या उद्देशाने वारंवार अर्ज करून, संबंधित जन माहिती अधिकारी यांना नाहक वेठीस धरतात अशा अपप्रवृत्तींना आळा घालण्यासाठी कार्यपद्धती निश्चित करणे.

७. माहिती अधिकार अधिनियमांतर्गत अर्जदारास पत्रव्यवहार करणेसाठी पुरेसा निधी उपलध्ब नसल्याने पत्रव्यवहार करण्यास विलंब झाल्याने जन माहिती अधिकारी यांना दंडाच्या कारवाईस सामोरे जावू लागू नये तसेच अर्जदार यांना अर्जाची सद्यस्थिती अवगत होवून माहिती जलद गतिने उपलब्ध होणेकामी इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाव्दारे पत्रव्यवहार करण्याची तरतूद करणे.

सुधारणा -

१. माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील कलम ८ (१)(j) अन्वये नागरीकांना माहिती उपलब्ध करुन देताना डिजिटल पर्सनल डेटा संरक्षण कायदा, २०२३ (Digital Personal Data Protection Act, 2023 – DPDP Act) चे उल्लंघन होऊ नये यासाठी डिजिटल पर्सनल डेटा संरक्षण कायदा, २०२३ (Digital Personal Data Protection Act, 2023 – DPDP Act) नुसार माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ चे कलम ८(१)(j) मधील नमुद व्याख्येत खालील प्रमाणे सुधारणा करणेत येत आहे.

"वैयक्तिक माहिती म्हणजे अशी कोणतीही माहिती जी थेट किंवा अप्रत्यक्षपणे एखाद्या व्यक्तीशी संबंधित असते आणि ज्यातून त्या व्यक्तीची ओळख पटू शकते".

२. अर्जदार हा अर्जामध्ये नमुद केलेल्या नावाची व्यक्ती आहे याची खात्री करणेसाठी तसेच त्याची ओळख पटविणेसाठी, अर्ज सादर करताना अर्जदाराचे छायाचित्र असलेला ओळखीचा पुरावा अर्जास जोडणे अनिवार्य करणेबाबत अधिनियमात तरतुद करणेत येत आहे.

३. माहिती अधिकारांतर्गत **ज्या कारणासाठी माहिती हवी आहे त्याचे प्रयोजन अर्जामध्ये नमूद करणे बंधनकारक करणेत येत आहे.**

File No. GAD-2020/47/2025-GAD(DESK-6) GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)
Generated from eOffice by SHESHRAO BHASKAR KUTE, GAD-SO(SBK)-DESK-6, SECTION OFFICER, GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT on 10/11/2025 03:45 PM

४. एखाद्या व्यक्तीकडून एकाच विषयाची माहिती वारंवार मागवली जात असल्यास अशा प्रकरणांमध्ये यापुर्वी माहिती अधिकार अंतर्गत दिलेल्या पत्रव्यवहारांचा संदर्भ देवून सदरचे अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद करण्यात येत आहे.

५. काही नागरिक एक किंवा अनेक सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे वेगवेगळया माहितीच्या अनुषंगाने वारंवार अर्ज दाखल करतात. अशा प्रकारे सार्वजनिक प्राधिकरणांना त्रास देण्याच्या उद्देशाने वारंवार अर्ज दाखल करणाऱ्या अर्जदारांची यादी सर्व विभागांचे जिल्हा प्रमुखामार्फत राज्य माहिती आयुक्तांकडे प्राप्त झाल्यास अशा अर्जदारांना काळया यादीत समाविष्ट करणे / कार राज्य माहिती आयुक्त यांना देण्याची तरतूद करण्यातयोग्य ते निर्णय घेण्याचे अधि येत आहे.

६. माहिती अधिकार अधिनियम अर्जदाराने त्यांचा मोबाईल ,अंतर्गत केलेल्या अर्जामध्ये २००५ क्रमांक लिहीणे बंधनकारक करून सदरच्या मोबाईल क्रमांकावर जन माहिती अधिकारी यांनी पत्रव्यवहाराची प्रत ग्राहय धरून अशा प्रकारे जतन करुन व्हॉट्स ॲप द्वारे पाठविलेली ठेवलेला स्क्रीन शॉट हा पत्रव्यवहाराची पोहोच म्हणून ग्राहय धरण्याबाबतची तरतुद करण्यात येत आहे.

धोरणात्मक गरज व परिणाम -

१. माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील कलम ८ (१) (j) मधील वैयक्तीक माहितीच्या व्याख्येमध्ये डिजिटल पर्सनल डेटा संरक्षण कायदा, २०२३ (Digital Personal Data Protection Act, 2023 – DPDP Act) प्रमाणे सुधारणा केल्यास डिजिटल पर्सनल डेटा संरक्षण कायदा, २०२३ (Digital Personal Data Protection Act, 2023 – DPDP Act) चे उल्लंघन होणार नाही व नागरीकांच्या वैयक्तिक माहितीचे संरक्षण होऊन त्याचा गैरवापर थांबू शकेल.

२. अर्जदार यांचेकडून अर्जासोबत ओळखीचा पुरावा घेतल्यास अर्जामध्ये नमुद केलेल्या नावाची व्यक्ती तीच असलेबाबत खात्री पटवून अर्जदारास माहिती देणे सुलभ होईल.

३. माहिती मागविण्याच्या अर्जामध्ये ज्या कारणासाठी माहिती हवी आहे त्याचे प्रयोजन नमूद करणे बंधनकारक केल्यास माहिती अधिकार अधिनियमाची उचित प्रकारे अंमलबजावणी करणे शक्य होईल.

४. एखाद्या व्यक्तीकडून एकाच विषयाची माहिती वारंवार मागवली जात असल्यास अशा प्रकरणांमध्ये यापुर्वी माहिती अधिकार अंतर्गत दिलेल्या पत्रव्यवहारांचा संदर्भ देवून सदरचे अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद केल्यास प्रशासनाचा वेळ वाचून पैशाचा व वेळेचा अपव्यय टळेल.

४. सार्वजनिक प्राधिकरणांना त्रास देण्याच्या उद्देशाने वारंवार अर्ज दाखल करणाऱ्या अर्जदारांची यादी सर्व विभागांचे जिल्हा प्रमुखामार्फत राज्य माहिती आयुक्तांकडे प्राप्त झाल्यास अशा अर्जदारांना

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6) GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)
Generated from eOffice by SHESHRAO BHASKAR KUTE, GAD-SO(SBK)-DESK-6, SECTION OFFICER, GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT on 10/11/2025 03:45 PM

काळया यादीत समाविष्ट करणे योग्य ते निर्णय घेण्याचे अधिकार राज्य माहिती आयुक्त यांना / .देण्याची तरतूद केल्यास अशा अपप्रवृत्तींना आळा बसेल

५. माहिती अधिकार अधिनियम जन माहिती अधिकारी यांनी ,केलेल्या अर्जामध्ये अंतर्गत २००५ व्हॉट्स ॲपद्वारे पाठविलेली पत्रव्यवहाराची प्रत ग्राहय धरण्याची तरतूद केल्यास अर्जदारास अर्जाची सद्यस्थिती अवगत होईल व माहिती उपलब्ध करून घेणे सहज सुलभ आणि गतिमान पद्धतीने होईल.

विधी व न्याय विभागाचा अभिप्राय -

सामान्य प्रशासन विभागाचा अभिप्राय -

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)
Generated from eOffice by SHESHRAO BHASKAR KUTE, GAD-SO(SBK)-DESK-6, SECTION OFFICER, GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT on 10/11/2025 03:45 PM

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार

असाधारण क्रमांक -

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र विधानमंडळाचे अधिनियम व राज्यपालांनी केलेले अधिनियम व अध्यादेश

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ यामध्ये आणखी सुधारणा करण्याकरिता अधिनियम

दिनांक ---------- रोजी माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ यात आणखी सुधारणा करणेचे प्रस्तावित करण्यात आले असून सदरची प्रस्तावित सुधारणा महाराष्ट्र राज्याच्या बाधा पोहचण्याचा संभव असलेल्या सर्व नागरिकांच्या माहितीसाठी प्रारुप सुधारणा अधिनियम प्रसिध्द करण्यात येत आहे. आणि अशी नोटीस देण्यात येत आहे. उक्त सुधारणा ---------- रोजी किंवा त्यांनतर महाराष्ट्र शासन विचारात येईल. सदर सुधारणेबाबत ---------- दिनांकापूर्वी येणाऱ्या / प्राप्त होणाऱ्या हरकती किंवा सूचना विचारात घेण्यात येतील.

सन २००५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्र.----------

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ यामध्ये आणखी सुधारणा करण्याकरिता अधिनियम

ज्याअर्थी, यात पुढे दिलेल्या प्रयोजनाकरीता माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५, यात आणखी सुधारणा करणे इष्ट आहे, **त्याअर्थी,** भारतीय गणराज्याच्या शहात्तराव्या वर्षी, याद्वारे, पुढील अधिनियम करण्यात येत आहे.

प्रकरण एक

प्रारंभिक

संक्षिप्त नांव.

१. या अधिनियमास माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (सुधारणा २०२५) असे म्हणावे

प्रकरण दोन

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ याची सुधारणा

सन २००५ चा अधिनियम क्रमांक याच्या माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ यांच्या कलम ८ ची सुधारणा

२. सन २००५ चा अधिनियम क्रमांक याच्या माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (यात यापुढे या प्रकरणात ज्याचा निर्देश "माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५" असा करण्यात आला आहे.) यांच्या कलम ८ ची सुधारणा मधील पोटकलम १(ञ) मध्ये पुढील व्याख्या अंतर्भुत करण्यात येत आहे.

कलम ८(१)(ञ)

"वैयक्तिक माहिती म्हणजे अशी कोणतीही माहिती जी थेट किंवा अप्रत्यक्षपणे एखाद्या व्यक्तिची संबंधित असते आणि ज्यातून त्या व्यक्तिची ओळख पटू शकते"

कलम ६(१) ची सुधारणा

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ यांच्या कलम ६ मधील पोटकलम १ मध्ये पुढील मजकुर दाखल करण्यात येत आहे.

कलम ६(१)

"अर्जदाराने त्याची ओळख पटविणेसाठी अर्जदाराने छायाचित्र असलेला ओळखीचा पुरावा अर्जासोबत जोडावा. तसेच ज्या कारणांसाठी माहिती हवी आहे, त्याचे प्रयोजन अर्जामध्ये नमूद करणे बंधनकारक असेल "

File No. GAD-10204/42/2025-GAD(DESK-6) GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)
File No. FAD-10204/42/2025-FAD(DESK-6) Revenue and Forest (Computer No. 350057)
Generated from eOffice by SHESHRAO BHASKAR KUTE, GAD-SO(SBK)-DESK-6, SECTION OFFICER, GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT on 10/11/2025 03:45 PM

कलम ७(१) ची सुधारणा

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ यांच्या कलम ७ मधील पोटकलम १ मध्ये पुढील मजकुर दाखल करण्यात येत आहे.

कलम ७(१)

"एकाच व्यक्ति कडुन एकाच विषयाची माहिती वारंवार मागविली जात असल्यास यापूर्वी दिलेल्या पत्रव्यहाराचा संदर्भ देऊन सदरचे अर्ज जनमाहिती अधिकारी यास निकाली काढता येईल. तसेच अर्जामध्ये नमूद मोबाईल क्रमांकावर व्हॉट्स ॲप द्वारे पाठविलेली पत्रव्यवहाराची प्रत ग्राह्य धरुन जतन करुन ठेवलेला स्क्रिन शॉट हा पत्रव्यवहाराची पोहोच म्हणून ग्राह्य धरणेत येईल"

कलम १८(१) ची सुधारणा

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ यांच्या कलम १८ मधील पोटकलम १ मध्ये नविन खंड (छ) पुढील प्रमाणे दाखल करण्यात येत आहे.

कलम १८(१)

(छ) "वारंवार अर्ज दाखल करुन सार्वजनिक प्राधिकरणांना त्रास देण्याच्या उद्देशाने माहिती अधिकार कायद्याचा दुरुपायोग करणाऱ्या अर्जदारांची यादी संबंधित विभागाचे जिल्हा प्रमुखामार्फत राज्य माहिती आयुक्तांकडे सादर करुन अशा अर्जदारांना काळ्या यादीत समाविष्ट करता येईल"

प्रकरण तीन

संकीर्ण

अडचण दुर करण्याचा अधिकार

(१) या अधिनियमाद्वारे सुधारणा केलेले माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ यांच्या तरतूदी अंमलात आणताना, कोणतीही अडचण अद्धवल्यास, राज्य शासनाच्या प्रसंगानुरुप राजपत्रात प्रसिध्द केलेल्या आदेशाद्वारे ती अडचण दूर करण्याच्या प्रयोजनासाठी, त्यास आवश्यक किंवा इष्ट वाटेल अशी, उक्त अधिनियमांच्या तदतुदींशी विसंगत नसलेली कोणतीही गोष्ट करता येईल. परंतु या अधिनियमांच्या प्रारंभाच्या दिनांकापासून दोन वर्षाचा कालावधी समाप्त झाल्यानंतर, असा कोणताही आदेश काढता येणार नाही.

(२) पोट कलम (१) खाली काढलेला प्रत्येक आदेश, तो काढण्यात आल्यानंतर, शक्य तितक्या लवकर राज्य विधानमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहापुढे मांडण्यात येईल.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

( )

शासनाचे उपसचिव

File No. GAD-1203/4/2025-GAD(DESK-6) GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)
Generated from eOffice by SHESHRAO BHASKAR KUTE, GAD-SO(SBK)-DESK-6, SECTION OFFICER, GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT on 10/11/2025 03:45 PM

असा. क्र. ७४ रजिस्टर्ड नं. टीईसीएच/४७-३०३/एमबीआय/२००३-०५

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण

प्राधिकृत प्रकाशन

मंगळवार, ऑक्टोबर ११, २००५/आश्विन १९, शके १९२७

स्वतंत्र संकलन म्हणून फाईल करण्यासाठी या भागाला वेगळे पृष्ठ क्रमांक दिले आहेत.

भाग चार-अ

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले (भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT

Mantralaya, Mumbai 400 032, dated 11th October 2005.

NOTIFICATION

RIGHT TO INFORMATION ACT, 2005.

No. RTI. 2005/C.R.315/05/5,—In exercise of the powers conferred by sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005), the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely :-

1. *Short title and commencement.*—(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2005.

(2) They shall come into force on the 12th October 2005

2. *Definitions.*—In the rules, unless the context otherwise requires,—

(a) 'Act' means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(*b*) 'section' means section of the Act;

(*c*) Words and expressions used in these rules but not defined shall have the same meanings respectively, assigned to them, in the Act.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

3. *Procedure for seeking information.*—A request for obtaining information under sub-section *(1)* of section 6 shall be made to the concerned State Public Information Officer on plain paper in the format given in Annexure "A" and shall be accompanied by an application fee of rupees ten by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable to the public authority or by affixing a court fee stamp of rupees ten.

4. *Fee for information.*—(1) For providing the information under sub-section (*1*) of section 7, the fee shall be charged by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable or by way of money order to the public authority, at the following rates, namely:-

(A)(*a*) when the concerned Department has already fixed the price of some documents, maps, etc.	The price so fixed *plus* postal charges.
(*b*) when the information is readily available, either by way of photocopying, or by other way (copy)	(i) rupees two for each page (in A-4 or A-3 size paper) created or copied *plus* postal charges; or (ii) actual charge or cost price of a copy in large size paper *plus* postal charges.

(B) for inspection of records, no fee for the first hour; and a fee of rupees five for each fifteen minutes (or fraction thereof) thereafter :

Provided that no postal charges shall be charged if the applicant collects the information personally.

(2) For providing the information under sub-section (*5*) of section 7, the fee shall be charged by way of cash against proper receipt or by demand draft or bankers cheque or by way of money order payable to the public authority at the following rates :—

(*a*) for information provided in diskette or floppy, rupees fifty per diskette or floppy *plus* Postal charges; and

(*b*) for information provided in printed form at the price fixed for such publication or rupees two per page of photocopy for extracts from the publication *plus* Postal charges.

Provided that no postal charges shall be charged if the applicant collects the information personally.

File No. GAD-1(2020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (computer No. 1421573)

5. *Appeal.*—(1) Any person who, does not receive a decision within the time specified in sub-section (*1*) or clause (*a*) of sub- section (*3*) of section 7, or is aggrieved by an order of the State Public Information Officer may, within thirty days from the date of receipt of the order of the State Public Information Officer, prefer an appeal to the concerned appellate authority on plain paper in the format given in Annexure "B", which shall be accompanied by an appeal fee of rupees twenty by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable to the public authority or by affixing a court fee stamp of rupees twenty, with a copy of such order appealed against.

(2) Any person aggrieved by an order of the appellate authority under sub- section (*1*) of section 19 may, within ninety days from the date of receipt of the order of the appellate authority, prefer a second appeal to the State Information Commission on plain paper in the format given in Annexure " C " , which shall be accompanied by an appeal fee of rupees twenty by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable to the State Information Commission or by affixing a court fee stamp of rupees twenty, with a copy of such order appealed against.

ANNEXURE "A"
(*See* rule 3)

Affix here Court Fee Stamp of Rs. 10/-

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005

To,
The State Public Information Officer,
(Name of the office with address)

(1) Full name of the applicant :
(2) Address :
(3) Particulars of information required :
  (*i*) Subject matter of information.* :
  (*ii*) The period to which the information relates.#
  (*iii*) Decription of the information required $:
  (*iv*) Whether information is required by post or in person :
  (The actual postal charges shall be included in additional fees)

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

(*v*) In case by post :
(Ordinary, Registered or Speed)

(4) Whether the applicant is below poverty line :
(if yes, attach the photo copy of the proof thereof).

Place :

Date : Signature of the Applicant.

* Broad category of the subject to be indicated (such as grant of Government land / Service matters / Licenses, etc.)

\# Relevant period for which information is required to be indicated.

$ Specific details of the information is required to be indicated.

ANNEXURE "B"

[*See* rule 5 (1)]

Affix here Court Fee Stamp of Rs. 20/-

Appeal under section 19 (*1*) of the Right to Information Act, 2005

From : .....

(Appellant's name and address)

To : .....

(Name/designation/address of the appellate authority)

(1) Full name of the Appellant :

(2) Address :

(3) Particulars of the State Public Information Officer :

(4) Date of receipt of the order appealed against :
(if order passed)

(5) Last date for filing the appeal :

(6) The grounds for appeal

(7) Particulars of information- :

(*i*) Nature and subject matter of the information required.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

(*ii*) Name of the Office or Department to which the information relates

Place :

Date : Signature of Appellant.

ANNEXURE "C"

[*See* rule 5(2)]

Affix here Court Fee Stamp of Rs. 20/-

Second Appeal under section 19 (*3*) of the Right to Information Act, 2005

From : .....

(Appellant's name and address)

To : .....

(1) Full name of the Appellant :

(2) Address

(3) Particulars of State Public Information Officer :

(4) Particulars of the First Appellate Authority :

(5) Date of receipt of the order appealed against :

(6) Last date for filing the appeal :

(7) The grounds for appeal :

(8) Particulars of information-

(*i*) Nature and subject matter of the information required.

(*ii*) Name of the Office or Department to which the information relates

Place :

Date : Signature of Appellant.

By order and in the name of the Governor of Maharashtra,

150 SATYABIR S. DODD,

Principal Secretary to the Government.

शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई.

9296589/2025/GAD(DESK-6)

RNI No. MAHBIL/2009/31733
Reg. No. MH/MR/South-322/2010-12

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र
असाधारण भाग चार-अ

वर्ष ३, अंक ७३] गुरुवार, फेब्रुवारी २, २०१२/माघ १३, शके १९३३ [पृष्ठे ३

किंमत : रुपये १४.००

असाधारण क्रमांक ११

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले (भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक ३१ जानेवारी २०१२

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक केंमाअ-२००८/१०१०/प्र.क्र. ३५६/सहा.—माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम २७, पोट-कलम (२) द्वारे प्रदान करण्यात आलेल्या आणि याबाबतीत त्यास समर्थ करणाऱ्या इतर सर्व अधिकारांचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ यात आणखी सुधारणा करण्यासाठी पुढील नियम करीत आहे :—

(१) या नियमांना, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (दुसरी सुधारणा) नियम, २०१२ असे म्हणावे.

(२) महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ च्या नियम ३ क नंतर पुढील नियम ज्यादा दाखल करण्यात येईल :—

" **३ख. अभिलेख तपासण्याकरिता त्याची मागणी करण्याची कार्यपद्धती.**—कलम ६ च्या पोट-कलम (१) अन्वये अभिलेख तपासण्याकरिता त्याची मागणी करण्यासाठी अर्जदाराने दाखल केलेल्या अर्जावर विचार करण्यात आल्यावर, जन माहिती अधिकाऱ्यास सदर अर्ज योग्य असल्याचे आढळून आल्यास, अर्जदारास अभिलेख तपासण्याकरिता परवानगी देण्यात येईल आणि जर अशी परवानगी त्याला मिळाली तर जन माहिती अधिकारी, अवलोकनार्थ अर्जदाराला पाहिजे असलेल्या अभिलेखांची विभागाच्या संबंधित कक्षाकडून मागणी करील आणि तो अभिलेख आपल्या उपस्थितीत किंवा त्याने प्राधिकृत केलेल्या प्रतिनिधीच्या उपस्थितीत, कार्यालयीन वेळेत अर्जदारास देईल. अशा अभिलेख्यांची तपासणी करताना, अर्जदारास केवळ पेन्सिलचा वापर करण्याची परवानगी राहील आणि अर्जदारास पाहिजे असलेली माहिती त्याला पेन्सिलीनेच टिपून घेता येईल. जर अर्जदाराने पेन्सिल व्यतिरिक्त अन्य कोणतेही लेखनसाहित्य आणले तर तो ते लेखनसाहित्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे जमा करील, आणि त्यानंतर, त्याला अभिलेख तपासण्याची मुभा देण्यात येईल. अर्जदाराला तपासणीच्या वेळी जी पेन्सिल वापरण्याची मुभा देण्यात आलेली असेल त्या पेन्सिलीने अभिलेखावर कोणत्याही प्रकारची खूण करता येणार नाही. "

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

नंदकुमार जंत्रे,
शासनाचे सचिव.

GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT

Mantralaya, Mumbai 400 032, dated the 31st January 2012.

NOTIFICATION

RIGHT TO INFORMATION ACT, 2005.

No. CRTI. 2008/CR 356/VI.—In exercise of the powers conferred by sub-section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and of all other powers enabling in this behalf, the Government of Maharashtra is hereby pleased to make the following rules further to amend the Maharashtra Right to Information Rules, 2005, namely :—

(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information (2nd Amendment) Rules, 2012.

(2) After rule 3A of the Maharashtra Right to Information Rules, 2005, the following rules shall be added, namely :—

3B.—*Procedure for seeking inspection of record*.—If after having considered the application filed by the applicant for seeking inspection of record under sub-section (*1*) of section 6, the Public Information Officer find it appropriate, the applicant may be granted permission to inspect the record and if he grants such permission the Public Information Officer shall requisition the record desired by the applicant for perusal, from the concerned section of the Department and shall give the same to the applicant for inspection in his presence or in the presence of his authorised representative, during office hours. While inspecting such record, the applicant shall be allowed to use pencil only and the information desired by the applicant shall be noted by him by pencil only and If the applicant bring any writing instruments other than a pencil, he shall deposit the same with the Public Information Officer and, thereafter, he shall be allowed to inspect the record. The applicant shall not make any marking on the record by the pencil he is allowed to use during inspection ".

By order and in the name of the Governor of Maharashtara,

NANDKUMAR JANTRE,
Secretary to Government.

ON BEHALF OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATION, PRINTED AND PUBLISHED BY SHRI PARSHURAM JAGANNATH GOSAVI PRINTED AT GOVERNMENT CENTRAL PRESS 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, MUMBAI 400 004 AND PUBLISHED AT DIRECTORATE OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATIONS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004, EDITOR : SHRI PARSHURAM JAGANNATH GOSAVI.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

RNI No. MAHBIL/2009/31733
Reg. No. MH/MR/SOUTH-322/2010-12

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र
असाधारण भाग चार-अ

वर्ष ३, अंक ६९] शुक्रवार, जानेवारी २०, २०१२/पौष ३०, शके १९३३ [पृष्ठे ३
किंमत : रुपये १४.००

असाधारण क्रमांक ७
प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले (भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १६ जानेवारी २०१२

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक केमाअ. २००९/प्र.क्र. ३९८/०९/सहा.—माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या २७ कलम, पोट-कलमे (१) आणि (२) द्वारे प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करून महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ यात आणखी सुधारणा करण्यासाठी पुढील नियम करीत आहे :—

१. या नियमांना, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, २०१२ असे म्हणावे.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

२. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ याच्या नियम ३ नंतर पुढील नियम समाविष्ट करण्यात येईल :—

" **३क. एक विनंती अर्ज केवळ एका विषयाशी संबंधित असणे.**—अधिनियमाच्या कलम ६ अन्वये माहिती मिळण्यासाठीचा लेखी विनंती अर्ज एकाच विषयाशी संबंधित असावा आणि त्यात सर्वसाधारणपणे दीडशेपेक्षा अधिक शब्द नसावेत. अर्जदाराला एकापेक्षा अधिक विषयांची माहिती हवी असेल तर तो त्याकरिता स्वतंत्र अर्ज करील :

परंतु, एकापेक्षा अधिक विषयांशी संबंधित विनंती अर्ज केला असेल अशा प्रकरणी, जन माहिती अधिकारी, केवळ पहिल्या विषयाशी संबंधित विनंतीबद्दलच माहिती देईल आणि इतर प्रत्येक विषयाकरिता स्वतंत्र विनंती अर्ज करण्याचा सल्ला, अर्जदाराला देईल."

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

नंदकुमार जंत्रे,
शासनाचे सचिव.

GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT

Mantralaya, Mumbai 400 032, dated the 16th January 2012.

NOTIFICATION

RIGHT TO INFORMATION ACT, 2005.

No. CRTI./2009/C.R.398/09/VI.—In exercise of the powers conferred by sub-sections (*1*) and (*2*) of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005), the Government of Maharashtra hereby please to make the following rules further to amend the Maharashtra Right to Information Rules, 2005, as follows, namely :—

1. These rules may be called the Maharashtra Right to Information (Amendment) Rules, 2012.

2. After rule 3 of the Maharashtra Right to Information Rules, 2005, the following rule shall be inserted, namely :—

"*3A. Request relate only to single subject matter.*—A request in writing for information under section 6 of the Act shall relate to one subject matter and it shall not ordinarily exceed one hundred and fifty words, If an applicant wishes to seek information on more than one subject matter, he shall make separate applications :

Provided that, in case the request made relates to more than one subject matter, the Public Information Officer may respond to the request relating to the first subject matter only and may advice the applicant to make a separate application for each of the other subject matters."

By order and in the name of the Governor of Maharashtra,

NANDKUMAR JANTRE,

Secretary to Government.

ON BEHALF OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATION, PRINTED AND PUBLISHED BY SHRI PARSHURAM JAGANNATH GOSAVI, PRINTED AT GOVERNMENT CENTRAL PRESS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004 AND PUBLISHED AT DIRECTORATE OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATIONS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004. EDITOR : SHRI PARSHURAM JAGANNATH GOSAVI.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6) GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No: 1421575)

MINISTRY OF PERSONNEL, PUBLIC GRIEVANCES AND PENSIONS

(Department of Personnel and Training)

NOTIFICATION

New Delhi, the 31st July, 2012

G.S.R. 603(E).—In exercise of the powers conferred by Section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of the Central Information Commission (Appeal Procedure) Rules, 2005 and the Right to Information (Regulation of Fee and Cost) Rules, 2005 except as respects things done or omitted to be done before such supersession, the Central Government hereby makes the following rules, namely :—

1. **Short title and commencement.**—(1) These rules may be called the Right to Information Rules, 2012.

   (2) They shall come into force on the date of their publication in the Official Gazette.

2. **Definitions.**—In these rules, unless the context otherwise requires,—

   (a) "Act" means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

   (b) "Commission" means the Central Information Commission constituted under sub-section (1) of Section 12 of the Act;

   (c) "First Appellate Authority" means an officer in the public authority who is senior in rank to the Central Public Information Officer to whom an appeal under sub-section (1) of Section 19 of the Act lies;

   (d) "Registrar" means an officer of the Commission so designated and includes an Additional Registrar, Joint Registrar and Deputy Registrar;

   (e) "Section" means a Section of the Act;

   (f) all other words and expressions used herein but not defined in these rules shall have the same meanings assigned to them in the Act.

2848 GI/12-2

3. **Application Fee.**—An application under sub-section (1) of Section 6 of the Act shall be accompanied by a fee of rupees ten and shall ordinarily not contain more than five hundred words, excluding annexures, containing address of the Central Public Information Officer and that of the applicant:

Provided that no application shall be rejected only on the ground that it contains more than five hundred words.

4. **Fees for providing information.**—Fee for providing information under sub-section (4) of Section 4 and sub-sections (1) and (5) of Section 7 of the Act shall be charged at the following rates, namely :—

(a) rupees two for each page in A-3 or smaller size paper;

(b) actual cost or price of a photocopy in large size paper;

(c) actual cost or price for samples or models;

(d) rupees fifty per diskette or floppy;

(e) price fixed for a publication or rupees two per page of photocopy for extracts from the publication;

(f) no fee for inspection of records for the first hour of inspection and a fee of rupees 5 for each subsequent hour or fraction thereof; and

(g) so much of postal charge involved in supply of information that exceeds fifty rupees.

5. **Exemption from Payment of Fee.**—No fee under rule 3 and rule 4 shall be charged from any person who is below poverty line provided a copy of the certificate issued by the appropriate Government in this regard is submitted alongwith the application.

6. **Mode of Payment of fee.**—Fees under these rules may be paid in any of the following manner, namely :—

(a) in cash, to the public authority or to the Central Assistant Public Information Officer of the public authority, as the case may be, against a proper receipt; or

(b) by demand draft or bankers cheque or Indian Postal Order payable to the Accounts Officer of the public authority; or

(c) by electronic means to the Accounts Officer of the public authority, if facility for receiving fees through electronic means is available with the public authority.

7. **Appointment of Secretary to the Commission.**—The Central Government shall appoint an officer not below the rank of Additional Secretary to the Government of India as Secretary to the Commission.

8. **Appeal to the Commission.**—Any person aggrieved by an order passed by the First Appellate Authority or by non-disposal of his appeal by the First Appellate Authority, may file an appeal to the Commission in the format given in the Appendix and shall be accompanied by the following documents, duly authenticated and verified by the appellant, namely :—

(i) a copy of the application submitted to the Central Public Information Officer;

(ii) a copy of the reply received, if any, from the Central Public Information Officer;

(iii) a copy of the appeal made to the First Appellate Authority;

(iv) a copy of the Order received, if any, from the First Appellate Authority;

(v) copies of other documents relied upon by the appellant and referred to in his appeal; and

(vi) an index of the documents referred to in the appeal.

9. **Return of Appeal.**—An appeal may be returned to the appellant, if it is not accompanied by the documents as specified in rule 8, for removing the deficiencies and filing the appeal complete in all respects.

10. **Process of appeal.**—(1) On receipt of an appeal, if the Commission is not satisfied that it is a fit case to proceed with, it may, after giving an opportunity of being heard to the appellant and after recording its reasons, dismiss the appeal:

Provided that no appeal shall be dismissed only on the ground that it has not been made in the specified format if it is accompanied by documents as specified in rule 8.

(2) The Commission shall not consider an appeal unless it is satisfied that the appellant has availed of all the remedies available to him under the Act.

(3) For the purposes of sub-rule (2), a person shall be deemed to have availed of all the remedies available to him under the Act:

(a) if he had filed an appeal before the First Appellate Authority and the First Appellate Authority or any other person competent to pass order on such appeal had made a final order on the appeal; or

(b) where no final order has been made by the First Appellate Authority with regard to the appeal preferred, and a period of forty five days from the date on which such appeal was preferred has elapsed.

11. Procedure for deciding appeals.—The Commission, while deciding an appeal may.—

(i) receive oral or written evidence on oath or on affidavit from concerned or interested person;

(ii) peruse or inspect documents, public records or copies thereof;

(iii) inquire through authorised officer further details or facts;

(iv) hear Central Public Information Officer, Central Assistant Public Information Officer or the First Appellate Authority, or such person against whose action the appeal is preferred, as the case may be;

(v) hear third party; and

(vi) receive evidence on affidavits from Central Public Information Officer, Central Assistant Public Information Officer, First Appellate Authority and such other person against whom the appeal lies or the third party.

12. Presence of the appellant before the Commission.—(1) The appellant shall be informed of the date at least seven clear days before the date of hearing.

(2) The appellant may be present in person or through his duly authorised representative or through video conferencing, if the facility of video conferencing is available, at the time of hearing of the appeal by the Commission.

(3) Where the Commission is satisfied that the circumstances exist due to which the appellant is unable to attend the hearing, then, the Commission may afford the appellant another opportunity of being heard before a final decision is taken or take any other appropriate action as it may deem fit.

13. Presentation by the Public Authority.—The public authority may authorise any representative or any of its officers to present its case.

14. Service of notice by Commission.—The Commission may issue the notice by name, which shall be served in any of the following modes, namely:—

(i) service by the party itself;

(ii) by hand delivery (dasti) through Process Server;

(iii) by registered post with acknowledgement due;

(iv) by electronic mail in case electronic address is available.

15. Order of the Commission.—The order of the Commission shall be in writing and issued under the seal of the Commission duly authenticated by the Registrar or any other officer authorised by the Commission for this purpose.

[F. No. 1/35/2009-IR]

MANOJ JOSHI, Jt. Secy.

APPENDIX

FORMAT OF APPEAL

(See Rule 8)

1. Name and address of the appellant
2. Name and address of the Central Public Information Officer to whom the application was addressed
3. Name and address of the Central Public Information Officer who gave reply to the Application

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

4. Name and address of the First Appellate Authority Who decided the First Appeal
5. Particulars of the application
6. Particulars of the order(s) including number, if any, against which the appeal is preferred
7. Brief facts leading to the appeal
8. Prayer or relief sought
9. Grounds for the prayer or relief
10. Any other information relevant to the appeal
11. Verification/authentication by the appellant

Printed by the Manager, Government of India Press, Ring Road, Mayapuri, New Delhi-110064
and Published by the Controller of Publications, Delhi-110054.

राज्य माहिती आयोग,महाराष्ट्र राज्य, खंडपीठ पुणे यांच्यासमोरील
माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम १९(३) अन्वये दाखल झालेले अपील

राज्य माहिती आयोग, खंडपीठ पुणे,
नविन प्रशासकीय इमारत,
विधान भवन समोर,पुणे-४११००१
दि. २४ /१२/२०२४

अपिलार्थी	उत्तरवादी	
	जन माहिती अधिकारी	प्रथम अपिलीय अधिकारी
श्री.केशवराजे निंबाळकर, रा.निवारा बिल्डिंग-२, सहयोगनगर, बीड	लगतच्या यादीप्रमाणे	

(सुनावणी दिनांक- दि.६/११/२०२४, दि.५/१२/२०२४ व दि.६/१२/२०२४)

१. अपिलार्थी यांनी राज्य माहिती आयोग, खंडपीठ पुणे यांचेकडे माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ चे कलम १९ (३) अन्वये २९५५ द्वितीय अपिले (लगतच्या यादीप्रमाणे) दाखल केलेली आहेत. एकाच अपिलार्थीने विविध प्राधिकरणाच्या संदर्भात एवढ्या मोठ्या प्रमाणावर द्वितीय अपिले दाखल केलेली असल्याने या अपिलाची सुनावणी दि. ६/११/२०२४, दि.५/१२/२०२४ व दि.६/१२/२०२४ या तीन तारखांना नेमण्यात आली असल्याबाबत आयोगाकडील नोटीशीद्वारे अपिलार्थी व प्रतिवादी यांना कळविण्यात आलेले आहे, त्यानुसार सर्व द्वितीय अपिलावर सुनावणी घेण्यात येत आहे.

२. प्रस्तुत प्रकरणातील सर्व माहिती अर्जाचे अवलोकन केले असता, अपिलार्थी यांनी कालावधी तसेच शब्दांची अदालाबदल करुन एक सारखीच माहिती त्या त्या प्राधिकरणाकडे मागितलेली आहे. या माहिती अर्जाच्या अनुषंगाने अपिलार्थी यांनी त्या त्या प्राधिकरणाकडे सादर केलेल्या बहुतांश सर्व प्रथम अपिलामध्ये, विहित मुदतीत माहिती अप्राप्त / टाळाटाळ, असे प्रयोजन नमूद केलेले आहे. तसेच आयोगाकडे व्दितीय अपील दाखल करताना बहुतांश व्दितीय अपिलांच्या प्रयोजनामध्ये, प्रथम अपिलीय अधिकारी यांनी निर्णय दिला नाही, असे कारण नमूद केलेले आहे.

३.दि.०६.११.२०२४ रोजीच्या सुनावणीस सुनावणीस अपिलार्थी उपस्थित असुन त्यांना त्यांनी मोठ्या प्रमाणावर सादर केलेल्या माहिती व प्रथम अपील अर्ज आणि त्या संदर्भात आयोगाकडे तेवढीच व्दितीय अपिले दाखल करण्यामागील भुमिकेची विचारणा केली असता, माहिती मिळत नाही, माहिती अधिकाराचा धाक राहिलेला नाही असे नमूद करुन सर्व व्दितीय अपिलात अवलोकनाची पुनःश्च एक संधी देण्यात यावी, असे अवगत केलेले आहे. तसेच त्यांनी

त्यांना आयोगाने बाजु मांडण्याची संधी दिलेल्या सुनावणीच्या अनुषंगाने त्यांचे लेखी निवेदन आयोगाच्या पटलावर सादर केलेले आहे. त्यामध्ये त्यांनी असे नमूद केलेले आहे की, सुनावणीमधील सर्व केसेसबाबत मला (अपिलार्थी) प्रथम अपिलीय अधिकारी यांच्या निर्णयानंतरही जन माहिती अधिकारी यांनी माहिती पुरविली नाही / टाळाटाळ केली, सबब माझी (अपिलार्थी) विनंती आहे की, माझ्या सर्व प्रकरणांमध्ये (केसेस) तीस दिवसामध्ये मला (अपिलार्थी) माहिती देण्यास मा. आयुक्तांनी आदेशित करावे तसेच संबंधितांना शास्ती व मला (अपिलार्थी) केसनिहाय नुकसान भरपाई मिळावी.

४. अपिलार्थी यांनी आयोगाकडे व्दितीय अपील दाखल करताना बहुतांश व्दितीय अपिलामध्ये, प्रथम अपिलीय अधिकारी यांनी निर्णय दिला नाही, असे कारण नमूद केलेले आहे. तथापि अपिलार्थी यांनी आयोगाच्या पटलावर सादर केलेले त्यांचे दि.०६.११.२०२४ रोजीचे लेखी निवेदन विचारात घेता या निवेदनामध्ये अपिलार्थी यांनी, प्रथम अपिलीय अधिकारी यांच्या निर्णयानंतरही जन माहिती अधिकारी यांनी माहिती पुरविली नाही / टाळाटाळ केली, असे नमूद केलेले आहे. यावरुन अपिलार्थी यांच्या प्रथम अपिलावर संबंधित प्रथम अपिलीय अधिकारी यांनी सुनावणी घेतली असल्याचे अपिलार्थी यांनी मान्य केलेले आहे. या परिस्थितीत, अपिलार्थी यांनी आयोगाकडे व्दितीय अपील दाखल करताना नमूद केलेल्या प्रयोजनामध्ये कोणताही तथ्यांश दिसुन येत नाही.

५. सुनावणीचे वेळी अपिलार्थीना त्यांच्या प्रत्येक अपिलाबाबत लेखी युक्तिवाद / निवेदन सादर करावयाचे असल्यास आयोग त्यासाठी पुरेसा वेळ देण्यासाठी तयार असल्याचे सांगण्यात आले असता, अपिलनिहाय लेखी निवेदन द्यावयाचे नाही असे त्यांनी त्यांच्या तोंडी युक्तिवादात सांगितले.

६. इतक्या मोठ्या संख्येने माहिती अर्ज, प्रथम अपीले व द्वितीय अपीले सादर करण्यामागे कोणते व्यापकजनहित साधावयाचे आहे याबाबत अपिलार्थीस सुनावणीत विचारणा करण्यात आली असता, त्यावर त्यांनी कोणतेही समाधानकारक उत्तर दिले नाही, तसेच त्याच्या या कृतीच्या समर्थनार्थ कोणतीही कारणमीमांसा अथवा माहिती आयोगास सादर केली नाही.

७. अपिलार्थी यांनी पुणे खंडपीठाकडे माहे मे ते डिसेंबर-२०२२ मध्ये १२१, माहे जानेवारी ते डिसेंबर-२०२३ मध्ये १०४४ आणि माहे जानेवारी ते दि.५ डिसेंबर-२०२४ (पर्यंत) मध्ये १७९० असे एकूण २९५५ द्वितीय अपिले दाखल केली आहेत.

८. यापूर्वी राज्य माहिती आयोग, छ.संभाजी नगर, खंडपीठाने अपिलार्थी यांची दिनांक २६/०६/२०२४ च्या निर्णयान्वये २७८८ अपिले फेटाळली होती. तसेच दि.२३/१२/२०२४ च्या निर्णयानुसार अपिलार्थीची ८४२ द्वितीय अपिल फेटाळलेली आहेत.

९. दि.६.१२.२०२४ रोजीच्या सुनावणी दरम्यान उपस्थित सर्व जन माहिती अधिकारी यांना अपिलार्थी यांच्या मोठ्या प्रमाणावर वारंवार माहिती अर्ज करण्याच्या कारणाबद्दल तसेच अपिलार्थी यांच्या प्रथम अपील व व्दितीय सादर करण्याच्या प्रयोजनामधील कारणांबाबत विचारणा केली असता त्यांनी असे अवगत केले की, अपिलार्थी वारंवार माहिती अर्जाची शृंखला सादर करुन प्रशासनावर दबाव निर्माण करतात, दाखल केलेल्या अर्जाच्या अनुषंगाने प्रतिसाद देऊन अपिलार्थी यांना शुल्क भरणा करणेबाबत किंवा विस्तृत माहितीबाबत अवलोकन करणेबाबत सुचित केले असता अनुक्रमे अपिलार्थी शुल्काचा भरणा करत नाहीत व अवलोकनासाठी उपस्थित राहत नाहीत, बहुतांश वेळा अवलोकनाचे पत्र त्यांना प्राप्त झाल्यानंतर ते त्यांच्या सोयीचा दिनांक नमूद करुन नमूद दिनांकास मी (अपिलार्थी) अवलोकनासाठी येत असुन अवलोकन द्यावे, असे कळवितात, मात्र त्यांनी कळविलेल्या पत्रानुसारही ते अवलोकनासाठी येण्याचे टाळुन वेळ मारुन नेतात आणि माहिती मिळाली नसल्याचा बनाव करुन प्रथम अपिलाची व व्दितीय अपिलाची शृंखला दाखल करतात.

१०. अपिलार्थी यांच्या अशा असहकार्याच्या भुमिकेचा दैनंदिन शासकीय कामकाजावर विपरित परिणाम होतो. कारण अपिलार्थीच्या माहिती अर्जातील विस्तृत माहिती प्रथमतः एकत्रित /संकलित करुन ती अवलोकनास्तव देणे अपेक्षित आहे. अपिलार्थी हे माहिती अधिकारातंर्गत अभिप्रेत असलेली सकारात्मक भूमिका पार पाडण्याऐवजी नेहमी असहकार्याची भूमिका घेतात, तसेच प्रत्येक प्रकरणात वाटाघाटी / तडजोड (सेटलमेंट) कशी होईल यासाठी ते प्रयत्नशील असतात, असा गंभीर आरोप उपस्थित अधिकाऱ्यांनी केलेला आहे. तसेच अपिलार्थी हे माहिती मिळविण्यासाठी नव्हे तर स्वत:च्या आर्थिक फायद्यासाठी माहिती अधिकार कायद्याचा अर्निबंधपणे सर्रास दुरुपयोग करत असल्याचा गंभीर आरोपही उपस्थित जन माहिती अधिकारी व अपिलीय अधिकारी यांनी आयोगासमोर आपली बाजू मांडताना केला.

११. दि.०६.१२.२०२४ रोजीच्या सुनावणीस उपस्थितीत प्रथम अपिलीय अधिकारी यांनी असे अवगत केले की, अपिलार्थी यांना त्यांच्या प्रथम अपिलाच्या अनुषंगाने बाजु मांडण्याची संधी दिली असता, अपिलार्थी शक्यतोवर सुनावणीस उपस्थित राहण्याचे टाळतात, अपिलार्थी यांच्या माहिती अर्जावर जन माहिती अधिकारी यांनी सकारात्मक दृष्टीकोनातुन कार्यवाही केलेली असते, मात्र अपिलार्थी हे प्रथम अपील दाखल करताना एकच ठरलेले प्रयोजन " विहित मुदतीत माहिती अप्राप्त / टाळाटाळ " असे त्यांचे ब्रीद वाक्य असल्यासारखे नमूद करतात.

१२. अपिलार्थी, आयोगाकडे मोठ्या संख्येने द्वितीय अपिले दाखल करुन माहिती अधिकार कायद्याचा शस्त्र (Tool) म्हणून वापर करत आहेत. अपिलार्थीस माहिती मिळविण्यात कोठेलेही स्वारस्य नाही. अपिलार्थी हे माहिती अधिकार कायद्याचा सर्रास दुरपयोग करीत असून त्या आधारे विविध शासकीय प्राधिकरणामध्ये दहशत निर्माण करणे हा त्यांचा हेतु आहे. अपिलार्थी हे स्वत:चे स्तोम माजविण्याच्या हेतुने या कायद्याचा अनिर्बंध वापर करून अनेक कार्यालयाकडे शेकडोच्या संख्येने माहिती अर्ज, प्रथम अपिल अर्ज करत आहेत, त्यामुळे त्यांच्या प्राधिकरणाच्या दैनंदिन कामकाजावर अनिष्ठ परिणाम झाला असल्याचे उपस्थित जन माहिती अधिकारी व अपिलीय अधिकारी यांनी आयोगास समक्ष सांगितले.

अपिलार्थी यांनी आयोगाकडे दाखल केलेल्या द्वितीय अपिलांची तपासणी केली असता खालील बाबी आयोगाच्या निदर्शनास आल्या आहेत.

१. अपिलार्थी यांनी सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे केवळ मोठ्या संख्येने माहिती अर्ज केलेले नसून या सर्व अर्जामध्ये जाणीवपूर्वक दीर्घ कालावधीची व विस्तृत स्वरूपाची माहिती मागणी केली आहे. अनेक माहिती अर्जाद्वारे अपिलार्थी यांनी वेगवेगळ्या विषया बाबत उदाहरणार्थ वनक्षेत्रपाल व अंतर्गत रेंज मधील सर्व कर्मचारी यांची मूळ जात प्रमाणपत्रे, जात पडताळणी, जात वैधता १९५० च्या जातीचा पुरावा, कर्मचाऱ्यांची अपंग प्रमाणपत्रे. इ बाबत सन २००० पासूनच्या कागदपत्रांच्या प्रमाणित प्रतीची मागणी केली आहे. यासंदर्भात सादर केलेल्या सर्व प्रथम अपिलामध्ये " विहित मुदतीत माहिती अप्राप्त/ टाळाटाळ " असे आणि या संदर्भातील सर्व द्वितीय अपिलावर " प्रथम अपिलावर सुनावणी घेतली नाही " असे मोघम कारण नोंदविले आहे. अपिलार्थी यांनी राज्य माहिती आयोगाकडे सादर केलेल्या कोणत्याही द्वितीय अपिलासोबत जन माहिती अधिकारी यांनी दिलेल्या उत्तराची प्रत अथवा प्रथम अपिलीय अधिकारी यांचे आदेश अथवा सुनावणीचे पत्र यापैकी कोणत्याही कागदपत्राची प्रत जोडलेली नाही.

२. सर्व साधारणपणे एका द्वितीय अपिलासाठी केवळ कागदपत्रासाठी होणारा रुपये १००/- इतका खर्च (माहिती अर्ज, प्रथम अपील व व्दितीय अपील याकरिता कोर्ट फी स्टॅम्प, इतर झेरॉक्स, टपालखर्च इ. एकत्रित खर्च) गृहित धरला असता अपिलार्थी यांनी त्यांच्या या सूनावणीतील व्दितीय अपिलांसाठी सुमारे ३ लाख इतका खर्च केला आहे. अपिलार्थी त्यांच्या अपिलासांठी तीन लाख रुपये एवढा खर्च का करत आहेत? ही बाब संशयास्पद आहे. त्यामुळे द्वितीय अपिल करण्यामागील त्याच्या उद्देशाबाबत संशय निर्माण होत आहे.

आयोगाने या प्रकरणी निर्णयाप्रत येताना, मा.सर्वोच्च न्यायालय, केंद्रीय माहिती आयोग, यांनी विविध प्रकरणात दिलेले न्यायनिवाडे, अधिनियमाची प्रस्तावना, अपिलार्थी, जन माहिती अधिकारी व प्रथम अपिलीय अधिकारी यांचे युक्तिवाद, त्यांनी सादर केलेले व प्रकरणात उपलब्ध असलेले अभिलेख इत्यादि खाली नमूद केलेल्या बाबी विचारात घेतल्या आहेत.

(१) माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ अन्वये प्राप्त झालेल्या अधिकाराचा वापर करून अपिलार्थी यांनी वेगवेगळ्या सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे सादर केलेले माहिती अर्ज, प्रथम अपीले व राज्य माहिती आयोगाकडे सादर केलेली द्वितीय अपीले यासाठी हेतुत: अवलंबलेली कार्यपद्धती याची पडताळणी अधिनियमाच्या प्रस्तावनेत नमूद तत्वांशी करण्यात आली. या अधिनियमच्या प्रस्तावनेमध्ये असे नमूद केले आहे की,

"ज्या अर्थी, लोकशाहीमध्ये माहितगार नागरिक समूह आणि माहितीची पारदर्शकता या बाबी ज्या कार्यशिलतेच्या दृष्टीने, तसेच भ्रष्टाचाराला आळा घालण्याच्या व राज्य शासनाने व त्यांचे यंत्रणा यांना प्रजेला जाब देण्यास उत्तरदायी ठरविण्याच्या दृष्टीने अत्यावश्यक आहेत."

आणि ज्या अर्थी, प्रत्यक्ष व्यवहारात माहितीच्या प्रकटणामुळे अन्य सार्वजनिक हितसंबंधांना तसेच शासनाचे कामकाज कार्यक्षमरित्या चालणे, मर्यादित राजकोषीय साधनसंपत्तीचा इष्टतम वापर होणे आणि संवेदनक्षम माहितीची गोपनियता राखणे, या बाबींनाही बाधा येण्याची शक्यता आहे.

आणि ज्या अर्थी, लोकशाहीच्या आदर्शाची परमोच्यता कायम राखतांना, या परस्परविरोधी हितसंबंधांचा मेळ घालणे आवश्यक आहे.

त्या अर्थी, आता माहिती मिळविण्याची इच्छा असणाऱ्या नागरिकांना विविक्षत माहिती पुरविण्या करिता तरतूद करणे इष्ट होईल. म्हणून शासकीय कामकाज सुचारु व सामोपचाराने चालविणे आणि माहिती अधिकाराचे कामकाजात सुसूत्रता यांचा ताळमेळ घालणे आवश्यक आहे.

(२) मा.सर्वोच्च न्यायालयाने सिव्हील अपील ६४५४/२०११ दिनांक ०९.०८.२०११ रोजी Applicants Central Board of Secondary Education & Anr. Vs Aditya Bandopadhyay & Ors. Respondents या प्रकरणी खालील प्रमाणे आदेश दिले आहेत.

"The Act should not be allowed to misused or abused, or to become a tool to abstract the national development and integration, or to destroy the peace, tranquility and harmony among its citizens. Nor should it be converted into a tool of oppression or intimidation of honest officials striving to do their duty-Nation does not want a scenario where ७५ % of the staff of public authorities spend ७५% of their time in collecting and furnishing information to applicants instead of discharge ing their regular duties. The threat of penalties under the RTI Act and pressure of the authorities under the Act should not lead to employees of public authorities prioritizing information furnishing, at the cost of their normal and regular duties."

तसेच शासकीय कामकाजावर विपरीत परिणाम होतो व अशा प्रकारची माहिती जमा करण्यासाठी शासकीय यंत्रणेचा वेळेचा अपव्यय होतो. त्यानुसार प्रस्तुत कायद्याचा मुख्य उद्देश कामकाजात पारदर्शकता, सामान्य जनतेला / नागरीकांना माहिती मिळावी आणि जनतेने माहिती जाणून घेऊन शासकीय कामकाज कार्यक्षम होणे व त्यात समन्वय प्रस्थापित होणे हा आहे. जर अशाप्रकारे माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ या कायद्याचा दुरुपयोग झाल्यास निश्चितपणे शासकीय अधिकारी / कर्मचारी यांना मुख्य कार्यालयीन कामकाज सोडुन प्राप्त माहिती अर्जावर अधिनियमाप्रमाणे कामकाज करावे लागेल. त्यामुळे शासकीय यंत्रणेच्या वेळेचा अपव्यय होऊन त्याचा विपरीत परिणाम शासकीय कामकाजावर होईल.

(३). मा.उच्च न्यायालय आंधप्रदेश, हैद्राबाद येथील रिट पिटीशन क्र.२०१८२, दिनांक २७.०१.२००९ मध्ये खालील आदेश दिलेले आहेत.

"The Act is an effective device which if utilized judiciously and properly, would help the citizens to become more informed. It no doubt relieves an applicant from obligation to disclose the reason as to why he wants the information. However, indiscriminate efforts to secure information just for the sake of it, and without there being any useful purpose to serve, would only put enormous pressure on the limited human resources that are available. Diversion of such resources, for this task would obviously, be, at the cost of ordinary functioning. Beyond a point, it may even become harassment, for the concerned agencies.

Much needs to be done in this direction to impart a sense of responsibility to those, who want to derive benefit under the Act to be more practical and realistic."

(४). केंद्रीय माहिती आयोगाने CIC/LS/२०१२/०००८५८-SA ते ०००८७२-SA संदर्भात दिनांक ०४.०७.२०१४ रोजी पारित केलेल्या आदेशात खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे.

Earlier Obervation of CIC : Shri. M.M.Ansari

" In several occasions earlier the Central Information Commission referred to the issue of repeated RTI requests and harassing tendency. In Prem Prakash Kumar V NFL, Panipat,(Decision No.२४६/IC(A)२००६, FNo.CIC/MA/A/२००६/००३७४ & ३७५ dated २८ Auguest २००६) the applicant sought documents and specific comments of CPIO on ८९ queries. The learned Commissioner Shri M.M.Ansari observed that in fact, the nature of queries and information sought are such that the information seeker would never be satisfied because the promotion of self-interest, rather than public interest, was dominant, as the appellant had sought redressed of grievances. "

५). तसेच, मा.शैलेश गांधी यांनी नमूद केले आहे की, अपिलार्थी हे माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ चा कायदेशीर हत्यार म्हणून करीत आहेत, जो अत्यंत त्रासदायक स्वरुपाचा आहे, याबाबत खालीलप्रमाणे निरीक्षण नमूद केले आहे.

It is relevant here to quote a paragraph from the order of Learned Information Commissioner Shri Shailesh Gandhi in case numbers No.CIC/ SG/ C/ 2011/000760, CIC/SM/2011/000926/SG, CIC/SM/A/2011/ 001111/SG, CIC/SM/ A/2011/002909 dated 17 th January, 2012) in a second appeal "The commission, at several appellate hearing, has explained to the complainant that under RTI Act, only the information as per records can be made available, multiple RTI applications and appeals would not provide him any information beyond the records that exists. The Commission recognizes the fact that valuable time of complainant, respondent public authority as well as the Commission is being spent in merely going through the motion prescribed under the RTI Act again and again to obtain similar information..... At this juncture the Commission would like to mention that the right to information is a fundamental right of the citizens, It cannot be used indiscriminately to fulfill the demand of one individual. In the present matter. It must be noted that the complainant is pursuing multiple litigation and various public authorities are being asked to divert and extraordinarily disproportionate amount of resources just to respond to hundreds of RTI applications filled by him....The Commission is also conscious of the fact that it is financed by the poorest man in this country who may be starving to death. The Complainant by repeatedly filling similar RTI application and appeals with the

respondent public authority and the commission is wasting public resources."

तसेच असेही नमूद केले आहे की, वारंवार माहिती अर्ज करणारे अर्जदार हे माहितीची मागणी / प्रकटीकरण हे त्यांचा अंतस्थ व्यक्तिगत हेतू साध्य करण्यासाठी करतात, त्यामध्ये व्यक्तिगत हिताचा विचार असल्याने सार्वजनिक हित साध्य होणार नसते. त्यामुळे माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ मध्ये नमूद वैधानिक उद्देश स्पष्टपणे साध्य होत नाही.

सदर प्रकरणी निर्णयाप्रत येण्याच्या प्रक्रियेत वर परिच्छेद क्रमांक ५ मधील सर्व उपक्रमांकामध्ये नमूद केलेल्या सर्व बाबी तपशीलवाररित्या विचारात घेता आयोग खालील निष्कर्षाप्रत येत आहे.

१) माहिती अधिकार अधिनियम २००५ मध्ये नमूद तरतूदीनुसार अपिलार्थीस माहिती मागण्याबाबत कुठल्याही प्रकारचा प्रतिबंध नसला तरी, शासकीय कामात पारदर्शकता आणून जनतेला माहिती मिळावी आणि शासकीय कामात कार्य तत्परता असावी असा या कायद्याचा मुख्य हेतु आहे. तथापि अपिलार्थी यांनी विपरीत भूमिका घेऊन माहिती अधिकार अधिनियम २००५ या कायद्याचा दुरुपयोग करण्यासाठी सुनियोजित पद्धतीने अनेक सार्वजनिक प्राधिकरणांकडे जाणीवपूर्वक अतिविस्तृत, दिर्घकालावधीची, मोघम स्वरूपाच्या माहितीची मागणी करण्यासाठी मोठ्या संख्येने माहिती अर्ज, प्रथम अपीले व त्यानुषंगाने मोठ्या संख्येने आयोगाकडे द्वितीय अपीले सादर केली आहेत.

२) अपिलार्थी यांनी माहिती अधिकार अधिनियम २००५ चा वापर करून मोठ्या संख्येने माहिती अर्ज, प्रथम अपीले आणि द्वितीय अपीले सादर करण्याच्या या कृतीशी कोणते व्यापक जनहित निगडित आहे हे नमूद केले नाही, याबाबत त्यांचे म्हणणे मांडण्यासाठी सुनावणीत त्यांना संधी दिली असता ते याबाबत काही सांगू शकले नाहीत. यावरून त्यांच्या या कृतीशी कोणतेही व्यापक सार्वजनिक हित निगडीत नाही आणि ती या अधिनियमाच्या प्रस्तावनेत नमूद केलेल्या तत्त्वाशी विसंगत आहे ही बाब स्पष्ट आहे.

३) अपिलार्थी यांनी त्यांना प्राप्त झालेल्या अधिकाराचा (माहिती अधिकार) माफक पध्दतीने वापर करणे आवश्यक असूनही त्यांनी माहिती अधिकार कायद्याचा जाणीवपूर्वक अनिर्बंध व अवाजवी दुरुपयोग केला आहे.

४) अपिलार्थी यांनी माहिती अधिकार अधिनियम २००५ या कायद्याचा अनिर्बंध व अवाजवी वापर केला असल्याने संबंधित शासकीय कार्यालये / प्राधिकरणे यांचा बहुमुल्य वेळ, साधनसामग्री व शक्ती अधिक प्रमाणात खर्ची पडुन सदर शासकीय कार्यालयांकडुन सर्व सामान्य जनतेला ज्या सेवा देणे अभिप्रेत आहे त्या महत्वाच्या दैनंदिन शासकीय कामकाजावर गंभीर परिणाम होण्याचा धोका देखील निर्माण झालेला आहे.

५) अशा मोठ्या प्रमाणावर अर्ज करण्याच्या कार्यपद्धती मुळे गरजवंत अर्जदारांवर अन्याय होऊन माहिती अधिकार अधिनियम २००५ च्या प्रभावी अंमलबजावणीस गतीरोध निर्माण होत आहे. त्याचा निश्चितपणे कार्यालयीन कामकाजावर विपरीत परिणाम होत आहे.

उपरोक्त सर्व बाबी तसेच मा.सर्वोच्च न्यायालय, मा.उच्च न्यायालय व मा.केंद्रीय माहिती आयोगाकडील अशा प्रकरणी वेळोवेळी दिलेले, ऐतिहासिक, क्रांतीकारी व लक्ष्यवेधी

निर्णय विचारात घेता, अपिलार्थी यांनी माहिती अर्जान्वये मागणी केलेल्या माहितीतून कोणतेही व्यापक जनहित साध्य होत नाही. वारंवार मोठ्या प्रमाणात माहितीचे अर्ज करुन मागणी केलेल्या माहितीच्या मागणीमुळे शासकीय यंत्रणेतील मनुष्यबळ व साधन सामग्री यावर ताण येऊन सर्वसामान्य नागरिकांच्या दैनंदिन शासकीय कामे पूर्ण करण्याच्या शासकीय कार्यालयाच्या /प्राधिकरणाच्या क्षमतेवर विपरित परिणाम होऊन शासकीय कामकाजाचा खोळंबा होत आहे व संबंधित शासकीय खात्यांचा / प्राधिकरणांचा बहुमूल्य वेळ वाया जात असल्याचे दिसून येते. ही बाब माहिती अधिकार कायद्यास अभिप्रेत नाही, असे आयोगाचे स्पष्ट मत झाले आहे. म्हणून अपीलार्थी यानी दाखल केलेल्या द्वितीय अपिलांमध्ये कोणतेही तथ्य किंवा गुणवत्ता आढळून येत नसल्यामुळे व त्यातून कोणतेही जनहित साध्य होत नसल्यामुळे सर्व २९५५ द्वितीय अपिले कोणत्याही निर्देशाविना फेटाळण्याच्या निष्कर्षाप्रत आयोग येत आहे.

उपरोक्त पार्श्वभूमिवर आयोग खालीलप्रमाणे आदेश देत आहे.

आदेश.

अपिलार्थी यांची सर्व २९५५ व्दितीय अपिले फेटाळण्यात येत आहेत.

24.12.24

(मकरंद रानडे)
राज्य माहिती आयुक्त,
खंडपीठ पुणे.

जा.क्र.---------- दिनांक :----------

अ क्र	द्वि.अ. क्र.	अपिल वर्ष	जिल्हा	अपिलार्थी नाव	दाखल दिनांक	जन माहिती अधिकारी कार्यालय	प्रथम अपिल अधिकारी कार्यालय
1	2489	2022	पुणे	केशव साहेबराव राजे निंबाळकर	09.05.2022	विधी अधिकारी कार्यालय कृष्ण खोरे सिंचन महामंडळ पुणे-11	विधी अधिकारी कार्यालय कृष्ण खोरे सिंचन महामंडळ पुणे-11
2	2490	2022	पुणे	केशव साहेबराव राजे निंबाळकर	09.05.2022	कृष्णा खोरे सिंचन महामंडळ, सांगली	कृष्णा खोरे सिंचन महामंडळ, सांगली

9298900/2025/GAD(DESK-6)

रजिस्ट्री सं० डी० एल०—(एन)04/0007/2003—05 REGISTERED NO. DL—(N)04/0007/2003—05

भारत का राजपत्र
The Gazette of India

असाधारण
EXTRAORDINARY

भाग II — खण्ड 1
PART II — Section 1

प्राधिकार से प्रकाशित
PUBLISHED BY AUTHORITY

सं० 25] नई दिल्ली, मंगलवार, जून 21, 2005/ज्येष्ठ 31, 1927
No. 25] NEW DELHI, TUESDAY, JUNE 21, 2005/JYAISTHA 31, 1927

इस भाग में भिन्न पृष्ठ संख्या दी जाती है जिससे कि यह अलग संकलन के रूप में रखा जा सके।
Separate paging is given to this Part in order that it may be filed as a separate compilation.

MINISTRY OF LAW AND JUSTICE

(Legislative Department)

New Delhi, the 21st *June,* 2005/*Jyaistha* 31, 1927 (*Saka*)

The following Act of Parliament received the assent of the President on the 15th June, 2005, and is hereby published for general information:—

THE RIGHT TO INFORMATION ACT, 2005
No. 22 of 2005

[15*th June*, 2005.]

An Act to provide for setting out the practical regime of right to information for citizens to secure access to information under the control of public authorities, in order to promote transparency and accountability in the working of every public authority, the constitution of a Central Information Commission and State Information Commissions and for matters connected therewith or incidental thereto.

WHEREAS the Constitution of India has established democratic Republic;

AND WHEREAS democracy requires an informed citizenry and transparency of information which are vital to its functioning and also to contain corruption and to hold Governments and their instrumentalities accountable to the governed;

AND WHEREAS revelation of information in actual practice is likely to conflict with other public interests including efficient operations of the Governments, optimum use of limited fiscal resources and the preservation of confidentiality of sensitive information;

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

AND WHEREAS it is necessary to harmonise these conflicting interests while preserving the paramountcy of the democratic ideal;

NOW, THEREFORE, it is expedient to provide for furnishing certain information to citizens who desire to have it.

BE it enacted by Parliament in the Fifty-sixth Year of the Republic of India as follows:—

CHAPTER I

Preliminary

Short title, extent and commencement

1. (*1*) This Act may be called the Right to Information Act, 2005.

(*2*) It extends to the whole of India except the State of Jammu and Kashmir.

(*3*) The provisions of sub-section (*1*) of section 4, sub-sections (*1*) and (*2*) of section 5, sections 12, 13, 15,16, 24, 27 and 28 shall come into force at once, and the remaining provisions of this Act shall come into force on the one hundred and twentieth day of its enactment.

Definitions.

2. In this Act, unless the context otherwise requires,—

(*a*) "appropriate Government" means in relation to a public authority which is established, constituted, owned, controlled or substantially financed by funds provided directly or indirectly—

(i) by the Central Government or the Union territory administration, the Central Government;

(ii) by the State Government, the State Government;

(*b*) "Central Information Commission" means the Central Information Commission constituted under sub-section (*1*) of section 12;

(*c*) "Central Public Information Officer" means the Central Public Information Officer designated under sub-section (*1*) and includes a Central Assistant Public Information Officer designated as such under sub-section (*2*) of section 5;

(*d*) "Chief Information Commissioner" and "Information Commissioner" mean the Chief Information Commissioner and Information Commissioner appointed under sub-section (*3*) of section 12;

(*e*) "competent authority" means—

(i) the Speaker in the case of the House of the People or the Legislative Assembly of a State or a Union territory having such Assembly and the Chairman in the case of the Council of States or Legislative Council of a State;

(ii) the Chief Justice of India in the case of the Supreme Court;

(iii) the Chief Justice of the High Court in the case of a High Court;

(iv) the President or the Governor, as the case may be, in the case of other authorities established or constituted by or under the Constitution;

(v) the administrator appointed under article 239 of the Constitution;

(*f*) "information" means any material in any form, including records, documents, memos, e-mails, opinions, advices, press releases, circulars, orders, logbooks, contracts, reports, papers, samples, models, data material held in any electronic form

and information relating to any private body which can be accessed by a public authority under any other law for the time being in force;

(*g*) "prescribed" means prescribed by rules made under this Act by the appropriate Government or the competent authority, as the case may be;

(*h*) "public authority" means any authority or body or institution of self-government established or constituted—

(a) by or under the Constitution;
(b) by any other law made by Parliament;
(c) by any other law made by State Legislature;
(d) by notification issued or order made by the appropriate Government,

and includes any—

(i) body owned, controlled or substantially financed;
(ii) non-Government organisation substantially financed,

directly or indirectly by funds provided by the appropriate Government;

(*i*) "record" includes—

(a) any document, manuscript and file;
(b) any microfilm, microfiche and facsimile copy of a document;
(c) any reproduction of image or images embodied in such microfilm (whether enlarged or not); and
(d) any other material produced by a computer or any other device;

(*j*) "right to information" means the right to information accessible under this Act which is held by or under the control of any public authority and includes the right to—

(i) inspection of work, documents, records;
(ii) taking notes, extracts or certified copies of documents or records;
(iii) taking certified samples of material;
(iv) obtaining information in the form of diskettes, floppies, tapes, video cassettes or in any other electronic mode or through printouts where such information is stored in a computer or in any other device;

(*k*) "State Information Commission" means the State Information Commission constituted under sub-section (*1*) of section 15;

(*l*) "State Chief Information Commissioner" and "State Information Commissioner" mean the State Chief Information Commissioner and the State Information Commissioner appointed under sub-section (*3*) of section 15;

(*m*) "State Public Information Officer" means the State Public Information Officer designated under sub-section (*1*) and includes a State Assistant Public Information Officer designated as such under sub-section (*2*) of section 5;

(*n*) "third party" means a person other than the citizen making a request for information and includes a public authority.

CHAPTER II

Right to information and obligations of public authorities

3. Subject to the provisions of this Act, all citizens shall have the right to information. Right to information

4. (*1*) Every public authority shall—

a) maintain all its records duly catalogued and indexed in a manner and the form which facilitates the right to information under this Act and ensure that all records that are appropriate to be computerised are, within a reasonable time and subject to availability of resources, computerised and connected through a network all over the country on different systems so that access to such records is facilitated;

b) publish within one hundred and twenty days from the enactment of this Act,—

(i) the par ticulars of its organisation, functions and duties;

(ii) the powers and duties of its officers and employees;

(iii) the procedure followed in the decision making process, including channels of supervision and accountability;

(iv) the norms set by it for the discharge of its functions;

(v) the rules, regulations, instructions, manuals and records, held by it or under its control or used by its employees for discharging its functions;

(vi) a statement of the categories of documents that are held by it or under its control;

(vii) the particulars of any arrangement that exists for consultation with, or representation by, the members of the public in relation to the formulation of its policy or implementation thereof;

(viii) a statement of the boards, councils, committees and other bodies consisting of two or more persons constituted as its part or for the purpose of its advice, and as to whether meetings of those boards, councils, committees and other bodies are open to the public, or the minutes of such meetings are accessible for public;

(ix) a directory of its officers and employees;

(x) the monthly remuneration received by each of its officers and employees, including the system of compensation as provided in its regulations;

(xi) the budget allocated to each of its agency, indicating the particulars of all plans, proposed expenditures and reports on disbursements made;

(xii) the manner of execution of subsidy programmes, including the amounts allocated and the details of beneficiaries of such programmes;

(xiii) particulars of recipients of concessions, permits or authorisations granted by it;

(xiv) details in respect of the information, available to or held by it, reduced in an electronic form;

(xv) the particulars of facilities available to citizens for obtaining information, including the working hours of a library or reading room, if maintained for public use;

(xvi) the names, designations and other particulars of the Public Information Officers;

(xvii) such other information as may be prescribed; and thereafter update these publications every year;

c) publish all relevant facts while formulating important policies or announcing the decisions which affect public;

d) provide reasons for its administrative or quasi-judicial

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

decisions to affected persons.

(*2*) It shall be a constant endeavour of every public authority to take steps in accordance with the requirements of clause (*b*) of sub-section (*1*) to provide as much information *suo motu* to the public at regular intervals through various means of communications, including internet, so that the public have minimum resort to the use of this Act to obtain information.

(*3*) For the purposes of sub-section (*1*), every information shall be disseminated widely and in such form and manner which is easily accessible to the public.

(*4*) All materials shall be disseminated taking into consideration the cost effectiveness, local language and the most effective method of communication in that local area and the information should be easily accessible, to the extent possible in electronic format with the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, available free or at such cost of the medium or the print cost price as may be prescribed.

Explanation.—For the purposes of sub-sections (*3*) and (*4*), "disseminated" means making known or communicated the information to the public through notice boards, newspapers, public announcements, media broadcasts, the internet or any other means, including inspection of offices of any public authority.

Designation of Public Information Officers.

5. (*1*) Every public authority shall, within one hundred days of the enactment of this Act, designate as many officers as the Central Public Information Officers or State Public Information Officers, as the case may be, in all administrative units or offices under it as may be necessary to provide information to persons requesting for the information under this Act.

(*2*) Without prejudice to the provisions of sub-section (*1*), every public authority shall designate an officer, within one hundred days of the enactment of this Act, at each sub-divisional level or other sub-district level as a Central Assistant Public Information Officer or a State Assistant Public Information Officer, as the case may be, to receive the applications for information or appeals under this Act for forwarding the same forthwith to the Central Public Information Officer or the State Public Information Officer or senior officer specified under sub-section (*1*) of section 19 or the Central Information Commission or the State Information Commission, as the case may be:

Provided that where an application for information or appeal is given to a Central Assistant Public Information Officer or a State Assistant Public Information Officer, as the case may be, a period of five days shall be added in computing the period for response specified under sub-section (*1*) of section 7.

(*3*) Every Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, shall deal with requests from persons seeking information and render reasonable assistance to the persons seeking such information.

(*4*) The Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, may seek the assistance of any other officer as he or she considers it necessary for the proper discharge of his or her duties.

(*5*) Any officer, whose assistance has been sought under sub-section (*4*), shall render all assistance to the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, seeking his or her assistance and for the purposes of any contravention of the provisions of this Act, such other officer shall be treated as a Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be.

Request for obtaining information.

6. (*1*) A person, who desires to obtain any information under this Act, shall make a request in writing or through electronic means in English or Hindi or in the official language of the area in which the application is being made, accompanying such fee as may be prescribed, to—

(a) the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, of the concerned public authority;
(b) the Central Assistant Public Information Officer or State Assistant Public Information Officer, as the case may be,

specifying the particulars of the information sought by him or her:

Provided that where such request cannot be made in writing, the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, shall render all reasonable assistance to the person making the request orally to reduce the same in writing.

(*2*) An applicant making request for information shall not be required to give any reason for requesting the information or any other personal details except those that may be necessary for contacting him.

(*3*) Where an application is made to a public authority requesting for an information,—

(i) which is held by another public authority; or
(ii) the subject matter of which is more closely connected with the functions of another public authority,

the public authority, to which such application is made, shall transfer the application or such part of it as may be appropriate to that other public authority and inform the applicant immediately about such transfer:

Provided that the transfer of an application pursuant to this sub-section shall be made as soon as practicable but in no case later than five days from the date of receipt of the application.

Disposal of request.

7. (*1*) Subject to the proviso to sub-section (*2*) of section 5 or the proviso to sub-section (*3*) of section 6, the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, on receipt of a request undersection 6 shall, as expeditiously as possible, and in any case within thirty days of the receipt of the request, either provide the information on payment of such fee as may be prescribed or reject the request for any of the reasons specified in sections 8 and 9:

Provided that where the information sought for concerns the life or liberty of a person, the same shall be provided within forty-eight hours of the receipt of the request.

(*2*) If the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, fails to give decision on the request for information within the period specified under sub-section (*1*), the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, shall be deemed to have refused the request.

(*3*) Where a decision is taken to provide the information on payment of any further fee representing the cost of providing the information, the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, shall send an intimation to the person making the request, giving—

(a) the details of further fees representing the cost of providing the information as determined by him, together with the calculations made

to arrive at the amount in accordance with fee prescribed under sub-section (*1*), requesting him to deposit that fees, and the period intervening between the despatch of the said intimation and payment of fees shall be excluded for the purpose of calculating the period of thirty days referred to in that sub-section;

(*b*) information concerning his or her right with respect to review the decision as to the amount of fees charged or the form of access provided, including the particulars of the appellate authority, time limit, process and any other forms.

(*4*) Where access to the record or a part thereof is required to be provided under this Act and the person to whom access is to be provided is sensorily disabled, the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, shall provide assistance to enable access to the information, including providing such assistance as may be appropriate for the inspection.

(*5*) Where access to information is to be provided in the printed or in any electronic format, the applicant shall, subject to the provisions of sub-section (*6*), pay such fee as may be prescribed:

Provided that the fee prescribed under sub-section (*1*) of section 6 and sub-sections (*1*) and (*5*) of section 7 shall be reasonable and no such fee shall be charged from the persons who are of below poverty line as may be determined by the appropriate Government.

(*6*) Notwithstanding anything contained in sub-section (*5*), the person making request for the information shall be provided the information free of charge where a public authority fails to comply with the time limits specified in sub-section (*1*).

(7) Before taking any decision under sub-section (*1*), the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, shall take into consideration the representation made by a third party under section 11.

(*8*) Where a request has been rejected under sub-section (*1*), the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, shall communicate to the person making the request,—

(*i*) the reasons for such rejection;
(*ii*) the period within which an appeal against such rejection may be preferred; and
(*iii*) the particulars of the appellate authority.

(*9*) An information shall ordinarily be provided in the form in which it is sought unless it would disproportionately divert the resources of the public authority or would be detrimental to the safety or preservation of the record in question.

8. (*1*) Notwithstanding anything contained in this Act, there shall be no obligation to give any citizen,— Exemption from disclosure of information.

(*a*) information, disclosure of which would prejudicially affect the sovereignty and integrity of India, the security, strategic, scientific or economic interests of the State, relation with foreign State or lead to incitement of an offence;

(*b*) information which has been expressly forbidden to be published by any court of law or tribunal or the disclosure of which may constitute contempt of court;

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

(*c*) information, the disclosure of which would cause a breach of privilege of Parliament or the State Legislature;

(*d*) information including commercial confidence, trade secrets or intellectual property, the disclosure of which would harm the competitive position of a third party, unless the competent authority is satisfied that larger public interest warrants the disclosure of such information;

(*e*) information available to a person in his fiduciary relationship, unless the competent authority is satisfied that the larger public interest warrants the disclosure of such information;

(*f*) information received in confidence from foreign Government;

(*g*) information, the disclosure of which would endanger the life or physical safety of any person or identify the source of information or assistance given in confidence for law enforcement or security purposes;

(*h*) information which would impede the process of investigation or apprehension or prosecution of offenders;

(*i*) cabinet papers including records of deliberations of the Council of Ministers, Secretaries and other officers:

Provided that the decisions of Council of Ministers, the reasons thereof, and the material on the basis of which the decisions were taken shall be made public after the decision has been taken, and the matter is complete, or over:

Provided further that those matters which come under the exemptions specified in this section shall not be disclosed;

(*j*) information which relates to personal information the disclosure of which has no relationship to any public activity or interest, or which would cause unwarranted invasion of the privacy of the individual unless the Central Public Information Officer or the State Public Information Officer or the appellate authority, as the case may be, is satisfied that the larger public interest justifies the disclosure of such information:

Provided that the information which cannot be denied to the Parliament or a State Legislature shall not be denied to any person.

19 of 1923.

(*2*) Notwithstanding anything in the Official Secrets Act, 1923 nor any of the exemptions permissible in accordance with sub-section (*1*), a public authority may allow access to information, if public interest in disclosure outweighs the harm to the protected interests.

(*3*) Subject to the provisions of clauses (*a*), (*c*) and (*i*) of sub-section (*1*), any information relating to any occurrence, event or matter which has taken place, occurred or happened twenty years before the date on which any request is made under secton 6 shall be provided to any person making a request under that section:

Provided that where any question arises as to the date from which the said period of twenty years has to be computed, the decision of the Central Government shall be final, subject to the usual appeals provided for in this Act.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

Grounds for rejection to access in certain cases.

9. Without prejudice to the provisions of section 8, a Central Public Information Officer or a State Public Information Officer, as the case may be, may reject a request for information where such a request for providing access would involve an infringement of copyright subsisting in a person other than the State.

Severability

10. (*1*) Where a request for access to information is rejected on the ground that it is in relation to information which is exempt from disclosure, then, notwithstanding anything contained in this Act, access may be provided to that part of the record which does not contain any information which is exempt from disclosure under this Act and which can reasonably be severed from any part that contains exempt information.

(*2*) Where access is granted to a part of the record under sub-section (*1*), the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, shall give a notice to the applicant, informing—

(a) that only part of the record requested, after severance of the record containing information which is exempt from disclosure, is being provided;

(b) the reasons for the decision, including any findings on any material question of fact, referring to the material on which those findings were based;

(c) the name and designation of the person giving the decision;

(d) the details of the fees calculated by him or her and the amount of fee which the applicant is required to deposit; and

(e) his or her rights with respect to review of the decision regarding non-disclosure of part of the information, the amount of fee charged or the form of access provided, including the particulars of the senior officer specified under sub-section (*1*) of section 19 or the Central Information Commission or the State Information Commission, as the case may be, time limit, process and any other form of access.

Third party information.

11. (*1*) Where a Central Public Information Officer or a State Public Information Officer, as the case may be, intends to disclose any information or record, or part thereof on a request made under this Act, which relates to or has been supplied by a third party and has been treated as confidential by that third party, the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, shall, within five days from the receipt of the request, give a written notice to such third party of the request and of the fact that the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, intends to disclose the information or record, or part thereof, and invite the third party to make a submission in writing or orally, regarding whether the information should be disclosed, and such submission of the third party shall be kept in view while taking a decision about disclosure of information:

Provided that except in the case of trade or commercial secrets protected by law, disclosure may be allowed if the public interest in disclosure outweighs in importance any possible harm or injury to the interests of such third party.

(*2*) Where a notice is served by the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, under sub-section (*1*) to a third party in respect of any information or record or part thereof, the third party shall, within ten days from the date of receipt of such notice, be given the opportunity to make representation against the proposed disclosure.

(*3*) Notwithstanding anything contained in section 7, the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, shall, within forty days after receipt of the request under section 6, if the third party has been given an opportunity to make representation under sub-section (*2*), make a decision as to whether or not to disclose the information or record or part thereof and give in

writing the notice of his decision to the third party.

(*4*) A notice given under sub-section (*3*) shall include a statement that the third party to whom the notice is given is entitled to prefer an appeal under section 19 against the decision.

CHAPTER III

The Central Information Commission

Constitution of Central Information Commission

12. (*1*) The Central Government shall, by notification in the Official Gazette, constitute a body to be known as the Central Information Commission to exercise the powers conferred on, and to perform the functions assigned to, it under this Act.

(*2*) The Central Information Commission shall consist of—

(a) the Chief Information Commissioner; and
(b) such number of Central Information Commissioners, not exceeding ten, as may be deemed necessary.

(*3*) The Chief Information Commissioner and Information Commissioners shall be appointed by the President on the recommendation of a committee consisting of—

(i) the Prime Minister, who shall be the Chairperson of the committee;
(ii) the Leader of Opposition in the Lok Sabha; and
(iii) a Union Cabinet Minister to be nominated by the Prime Minister.

Explanation.—For the purposes of removal of doubts, it is hereby declared that where the Leader of Opposition in the House of the People has not been recognised as such, the Leader of the single largest group in opposition of the Government in the House of the People shall be deemed to be the Leader of Opposition.

(*4*) The general superintendence, direction and management of the affairs of the Central Information Commission shall vest in the Chief Information Commissioner who shall be assisted by the Information Commissioners and may exercise all such powers and do all such acts and things which may be exercised or done by the Central Information Commission autonomously without being subjected to directions by any other authority under this Act.

(*5*) The Chief Information Commissioner and Information Commissioners shall be persons of eminence in public life with wide knowledge and experience in law, science and technology, social service, management, journalism, mass media or administration and governance.

(*6*) The Chief Information Commissioner or an Information Commissioner shall not be a Member of Parliament or Member of the Legislature of any State or Union territory, as the case may be, or hold any other office of profit or connected with any political party or carrying on any business or pursuing any profession.

(*7*) The headquarters of the Central Information Commission shall be at Delhi and the Central Information Commission may, with the previous approval of the Central Government, establish offices at other places in India.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

13. (*1*) The Chief Information Commissioner shall hold office for a term of five years from the date on which he enters upon his office and shall not be eligible for reappointment:

Term of office and conditions of service.

Provided that no Chief Information Commissioner shall hold office as such after he has attained the age of sixty-five years.

(*2*) Every Information Commissioner shall hold office for a term of five years from the date on which he enters upon his office or till he attains the age of sixty-five years, whichever is earlier, and shall not be eligible for reappointment as such Information Commissioner:

Provided that every Information Commissioner shall, on vacating his office under this sub-section be eligible for appointment as the Chief Information Commissioner in the manner specified in sub-section (*3*) of section 12:

Provided further that where the Information Commissioner is appointed as the Chief Information Commissioner, his term of office shall not be more than five years in aggregate as the Information Commissioner and the Chief Information Commissioner.

(*3*) The Chief Information Commissioner or an Information Commissioner shall before he enters upon his office make and subscribe before the President or some other person appointed by him in that behalf, an oath or affirmation according to the form set out for the purpose in the First Schedule.

(*4*) The Chief Information Commissioner or an Information Commissioner may, at any time, by writing under his hand addressed to the President, resign from his office:

Provided that the Chief Information Commissioner or an Information Commissioner may be removed in the manner specified under section 14.

(*5*) The salaries and allowances payable to and other terms and conditions of service of—

(a) the Chief Information Commissioner shall be the same as that of the Chief Election Commissioner;

(b) an Information Commissioner shall be the same as that of an Election Commissioner:

Provided that if the Chief Information Commissioner or an Information Commissioner, at the time of his appointment is, in receipt of a pension, other than a disability or wound pension, in respect of any previous service under the Government of India or under the Government of a State, his salary in respect of the service as the Chief Information Commissioner or an Information Commissioner shall be reduced by the amount of that pension including any portion of pension which was commuted and pension equivalent of other forms of retirement benefits excluding pension equivalent of retirement gratuity:

Provided further that if the Chief Information Commissioner or an Information Commissioner if, at the time of his appointment is, in receipt of retirement benefits in respect of any previous service rendered in a Corporation established by or under any Central Act or State Act or a Government company owned or controlled by the Central Government or the State Government, his salary in respect of the service as the Chief Information Commissioner or an Information Commissioner shall be reduced by the amount of pension equivalent to the retirement benefits:

Provided also that the salaries, allowances and other conditions of service of the Chief Information Commissioner and the Information Commissioners shall not be varied to their

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

disadvantage after their appointment.

(*6*) The Central Government shall provide the Chief Information Commissioner and the Information Commissioners with such officers and employees as may be necessary for the efficient performance of their functions under this Act, and the salaries and allowances payable to and the terms and conditions of service of the officers and other employees appointed for the purpose of this Act shall be such as may be prescribed.

Removalof Chief Information Commissioner or Information Commissioner.

14. (*1*) Subject to the provisions of sub-section (*3*), the Chief Information Commissioner or any Information Commissioner shall be removed from his office only by order of the President on the ground of proved misbehaviour or incapacity after the Supreme Court, on a reference made to it by the President, has, on inquiry, reported that the Chief Information Commissioner or any Information Commissioner, as the case may be, ought on such ground be removed.

(*2*) The President may suspend from office, and if deem necessary prohibit also from attending the office during inquiry, the Chief Information Commissioner or Information Commissioner in respect of whom a reference has been made to the Supreme Court under sub-section (*1*) until the President has passed orders on receipt of the report of the Supreme Court on such reference.

(*3*) Notwithstanding anything contained in sub-section (*1*), the President may by order remove from office the Chief Information Commissioner or any Information Commissioner if the Chief Information Commissioner or a Information Commissioner, as the case may be,—

(a) is adjudged an insolvent; or
(b) has been convicted of an offence which, in the opinion of the President, involves moral turpitude; or
(c) engages during his term of office in any paid employment outside the duties of his office; or
(d) is, in the opinion of the President, unfit to continue in office by reason of infirmity of mind or body; or
(e) has acquired such financial or other interest as is likely to affect prejudicially his functions as the Chief Information Commissioner or a Information Commissioner.

(*4*) If the Chief Information Commissioner or a Information Commissioner in any way, concerned or interested in any contract or agreement made by or on behalf of the Government of India or participates in any way in the profit thereof or in any benefit or emolument arising therefrom otherwise than as a member and in common with the other members of an incorporated company, he shall, for the purposes of sub-section (*1*), be deemed to be guilty of misbehaviour.

CHAPTER IV

The State Information Commission

Constitution of State Information Commission.

15. (*1*) Every State Government shall, by notification in the Official Gazette, constitute a body to be known as the ..... (name of the State) Information Commission to exercise the powers conferred on, and to perform the functions assigned to, it under this Act.

(*2*) The State Information Commission shall consist of—

(a) the State Chief Information Commissioner, and
(b) such number of State Information Commissioners, not exceeding ten, as may be deemed necessary.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

(*3*) The State Chief Information Commissioner and the State Information Commissioners shall be appointed by the Governor on the recommendation of a committee consisting of—

(i) the Chief Minister, who shall be the Chairperson of the committee;
(ii) the Leader of Opposition in the Legislative Assembly; and
(iii) a Cabinet Minister to be nominated by the Chief Minister

Explanation.—For the purposes of removal of doubts, it is hereby declared that where the Leader of Opposition in the Legislative Assembly has not been recognised as such, the Leader of the single largest group in opposition of the Government in the Legislative Assembly shall be deemed to be the Leader of Opposition.

(*4*) The general superintendence, direction and management of the affairs of the State Information Commission shall vest in the State Chief Information Commissioner who shall be assisted by the State Information Commissioners and may exercise all such powers and do all such acts and things which may be exercised or done by the State Information Commission autonomously without being subjected to directions by any other authority under this Act.

(*5*) The State Chief Information Commissioner and the State Information Commissioners shall be persons of eminence in public life with wide knowledge and experience in law, science and technology, social service, management, journalism, mass media or administration and governance.

(*6*) The State Chief Information Commissioner or a State Information Commissioner shall not be a Member of Parliament or Member of the Legislature of any State or Union territory, as the case may be, or hold any other office of profit or connected with any political party or carrying on any business or pursuing any profession.

(*7*) The headquarters of the State Information Commission shall be at such place in the State as the State Government may, by notification in the Official Gazette, specify and the State Information Commission may, with the previous approval of the State Government, establish offices at other places in the State.

Term of office and conditions of service.

16. (*1*) The State Chief Information Commissioner shall hold office for a term of five years from the date on which he enters upon his office and shall not be eligible for reappointment:

Provided that no State Chief Information Commissioner shall hold office as such after he has attained the age of sixty-five years.

(*2*) Every State Information Commissioner shall hold office for a term of five years from the date on which he enters upon his office or till he attains the age of sixty-five years, whichever is earlier, and shall not be eligible for reappointment as such State Information Commissioner:

Provided that every State Information Commissioner shall, on vacating his office under this sub-section, be eligible for appointment as the State Chief Information Commissioner in the manner specified in sub-section (*3*) of section 15:

Provided further that where the State Information Commissioner is appointed as the State Chief Information Commissioner, his term of office shall not be more than five years in aggregate as the State Information Commissioner and the State Chief Information Commissioner.

(*3*) The State Chief Information Commissioner or a State Information Commissioner,

shall before he enters upon his office make and subscribe before the Governor or some other person appointed by him in that behalf, an oath or affirmation according to the form set out for the purpose in the First Schedule.

(*4*) The State Chief Information Commissioner or a State Information Commissioner may, at any time, by writing under his hand addressed to the Governor, resign from his office:

Provided that the State Chief Information Commissioner or a State Information Commissioner may be removed in the manner specified under section 17.

(*5*) The salaries and allowances payable to and other terms and conditions of service of—

(a) the State Chief Information Commissioner shall be the same as that of an Election Commissioner;

(b) the State Information Commissioner shall be the same as that of the Chief Secretary to the State Government:

Provided that if the State Chief Information Commissioner or a State Information Commissioner, at the time of his appointment is, in receipt of a pension, other than a disability or wound pension, in respect of any previous service under the Government of India or under the Government of a State, his salary in respect of the service as the State Chief Information Commissioner or a State Information Commissioner shall be reduced by the amount of that pension including any portion of pension which was commuted and pension equivalent of other forms of retirement benefits excluding pension equivalent of retirement gratuity:

Provided further that where the State Chief Information Commissioner or a State Information Commissioner if, at the time of his appointment is, in receipt of retirement benefits in respect of any previous service rendered in a Corporation established by or under any Central Act or State Act or a Government company owned or controlled by the Central Government or the State Government, his salary in respect of the service as the State Chief Information Commissioner or the State Information Commissioner shall be reduced by the amount of pension equivalent to the retirement benefits:

Provided also that the salaries, allowances and other conditions of service of the State Chief Information Commissioner and the State Information Commissioners shall not be varied to their disadvantage after their appointment.

(*6*) The State Government shall provide the State Chief Information Commissioner and the State Information Commissioners with such officers and employees as may be necessary for the efficient performance of their functions under this Act, and the salaries and allowances payable to and the terms and conditions of service of the officers and other employees appointed for the purpose of this Act shall be such as may be prescribed.

Removal of State Chief Information Commissioner or State Information Commissioner

17. (*1*) Subject to the provisions of sub-section (*3*), the State Chief Information Commissioner or a State Information Commissioner shall be removed from his office only by order of the Governor on the ground of proved misbehaviour or incapacity after the Supreme Court, on a reference made to it by the Governor, has on inquiry, reported that the State Chief Information Commissioner or a State Information Commissioner, as the case may be, ought on such ground be removed.

(*2*) The Governor may suspend from office, and if deem necessary prohibit also from attending the office during inquiry, the State Chief Information Commissioner or a State Information Commissioner in respect of whom a reference has been made to the Supreme Court under sub-section (*1*) until the Governor has passed orders on receipt of the report of

the Supreme Court on such reference.

(*3*) Notwithstanding anything contained in sub-section (*1*), the Governor may by order remove from office the State Chief Information Commissioner or a State Information Commissioner if a State Chief Information Commissioner or a State Information Commissioner, as the case may be,—

(a) is adjudged an insolvent; or
(b) has been convicted of an offence which, in the opinion of the Governor, involves moral turpitude; or
(c) engages during his term of office in any paid employment outside the duties of his office; or
(d) is, in the opinion of the Governor, unfit to continue in office by reason of infirmity of mind or body; or
(e) has acquired such financial or other interest as is likely to affect prejudicially his functions as the State Chief Information Commissioner or a State Information Commissioner.

(*4*) If the State Chief Information Commissioner or a State Information Commissioner in any way, concerned or interested in any contract or agreement made by or on behalf of the Government of the State or participates in any way in the profit thereof or in any benefit or emoluments arising therefrom otherwise than as a member and in common with the other members of an incorporated company, he shall, for the purposes of sub-section (*1*), be deemed to be guilty of misbehaviour.

Powers and functions of Information Commissions.

CHAPTER V

Powers and functions of the Information Commissions, appeal and penalties

18. (*1*) Subject to the provisions of this Act, it shall be the duty of the Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be, to receive and inquire into a complaint from any person,—

(a) who has been unable to submit a request to a Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, either by reason that no such officer has been appointed under this Act, or because the Central Assistant Public Information Officer or State Assistant Public Information Officer, as the case may be, has refused to accept his or her application for information or appeal under this Act for forwarding the same to the Central Public Information Officer or State Public Information Officer or senior officer specified in sub-section (*1*) of section 19 or the Central Information Commission or the State Information Commission, as the case may be;
(b) who has been refused access to any information requested under this Act;
(c) who has not been given a response to a request for information or access to information within the time limit specified under this Act;
(d) who has been required to pay an amount of fee which he or she considers unreasonable;
(e) who believes that he or she has been given incomplete, misleading or false information under this Act; and
(f) in respect of any other matter relating to requesting or obtaining access to records under this Act.

(*2*) Where the Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be, is satisfied that there are reasonable grounds to inquire into the matter, it may initiate an inquiry in respect thereof.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

(*3*) The Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be, shall, while inquiring into any matter under this section, have the same powers as are vested in a civil court while trying a suit under the Code of Civil Procedure, 1908, in respect of the following matters, namely:— 5 of 1908

(*a*) summoning and enforcing the attendance of persons and compel them to give oral or written evidence on oath and to produce the documents or things;
(*b*) requiring the discovery and inspection of documents;
(*c*) receiving evidence on affidavit;
(*d*) requisitioning any public record or copies thereof from any court or office;
(*e*) issuing summons for examination of witnesses or documents; and
(*f*) any other matter which may be prescribed.

(*4*) Notwithstanding anything inconsistent contained in any other Act of Parliament or State Legislature, as the case may be, the Central Information Commission or the State Information Commission, as the case may be, may, during the inquiry of any complaint under this Act, examine any record to which this Act applies which is under the control of the public authority, and no such record may be withheld from it on any grounds.

Appeal

19. (*1*) Any person who, does not receive a decision within the time specified in sub-section (*1*) or clause (*a*) of sub-section (*3*) of section 7, or is aggrieved by a decision of the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, may within thirty days from the expiry of such period or from the receipt of such a decision prefer an appeal to such officer who is senior in rank to the Central Public Information Officer or State Public Information Officer as the case may be, in each public authority:

Provided that such officer may admit the appeal after the expiry of the period of thirty days if he or she is satisfied that the appellant was prevented by sufficient cause from filing the appeal in time.

(*2*) Where an appeal is preferred against an order made by a Central Public Information Officer or a State Public Information Officer, as the case may be, under section 11 to disclose third party information, the appeal by the concerned third party shall be made within thirty days from the date of the order.

(*3*) A second appeal against the decision under sub-section (*1*) shall lie within ninety days from the date on which the decision should have been made or was actually received, with the Central Information Commission or the State Information Commission:

Provided that the Central Information Commission or the State Information Commission, as the case may be, may admit the appeal after the expiry of the period of ninety days if it is satisfied that the appellant was prevented by sufficient cause from filing the appeal in time.

(*4*) If the decision of the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, against which an appeal is preferred relates to information of a third party, the Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be, shall give a reasonable opportunity of being heard to that third party.

(*5*) In any appeal proceedings, the onus to prove that a denial of a request was justified shall be on the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, who denied the request.

(*6*) An appeal under sub-section (*1*) or sub-section (*2*) shall be disposed of within thirty days of the receipt of the appeal or within such extended period not exceeding a total of forty-five days from the date of filing thereof, as the case may be, for reasons to be

recorded in writing.

(*7*) The decision of the Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be, shall be binding.

(*8*) In its decision, the Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be, has the power to—

(*a*) require the public authority to take any such steps as may be necessary to secure compliance with the provisions of this Act, including—

(i) by providing access to information, if so requested, in a particular form;
(ii) by appointing a Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be;
(iii) by publishing certain information or categories of information;
(iv) by making necessary changes to its practices in relation to the maintenance, management and destruction of records;
(v) by enhancing the provision of training on the right to information for its officials;
(vi) by providing it with an annual report in compliance with clause (*b*) of sub-section (*1*) of section 4;

(*b*) require the public authority to compensate the complainant for any loss or other detriment suffered;

(c) impose any of the penalties provided under this Act;
(d) reject the application.

(*9*) The Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be, shall give notice of its decision, including any right of appeal, to the complainant and the public authority.

(*10*) The Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be, shall decide the appeal in accordance with such procedure as may be prescribed.

Penalties

20. (*1*) Where the Central Information Commission or the State Information Commission, as the case may be, at the time of deciding any complaint or appeal is of the opinion that the Central Public Information Officer or the State Public Information Officer, as the case may be, has, without any reasonable cause, refused to receive an application for information or has not furnished information within the time specified under sub-section (*1*) of section 7 or malafidely denied the request for information or knowingly given incorrect, incomplete or misleading information or destroyed information which was the subject of the request or obstructed in any manner in furnishing the information, it shall impose a penalty of two hundred and fifty rupees each day till application is received or information is furnished, so however, the total amount of such penalty shall not exceed twenty-five thousand rupees:

Provided that the Central Public Information Officer or the State Public Information Officer, as the case may be, shall be given a reasonable opportunity of being heard before any penalty is imposed on him:

Provided further that the burden of proving that he acted reasonably and diligently shall be on the Central Public Information Officer or the State Public Information Officer, as the case may be.

(*2*) Where the Central Information Commission or the State Information Commission, as the case may be, at the time of deciding any complaint or appeal is of the opinion that the Central Public Information Officer or the State Public Information Officer, as the case

may be, has, without any reasonable cause and persistently, failed to receive an application for information or has not furnished information within the time specified under sub-section (*1*) of section 7 or malafidely denied the request for information or knowingly given incorrect, incomplete or misleading information or destroyed information which was the subject of the request or obstructed in any manner in furnishing the information, it shall recommend for disciplinary action against the Central Public Information Officer or the State Public Information Officer, as the case may be, under the service rules applicable to him.

CHAPTER VI

Miscellaneous

Protection of action taken in good faith.

21. No suit, prosecution or other legal proceeding shall lie against any person for anything which is in good faith done or intended to be done under this Act or any rule made thereunder.

Act to have overriding effect

22. The provisions of this Act shall have effect notwithstanding anything inconsistent therewith contained in the Official Secrets Act, 1923, and any other law for the time being in force or in any instrument having effect by virtue of any law other than this Act.

Bar of jurisdiction of courts

23. No court shall entertain any suit, application or other proceeding in respect of any order made under this Act and no such order shall be called in question otherwise than by way of an appeal under this Act.

Act not to apply to certain organisations

24. (*1*) Nothing contained in this Act shall apply to the intelligence and security organisations specified in the Second Schedule, being organisations established by the Central Government or any information furnished by such organisations to that Government:

Provided that the information pertaining to the allegations of corruption and human rights violations shall not be excluded under this sub-section:

Provided further that in the case of information sought for is in respect of allegations of violation of human rights, the information shall only be provided after the approval of the Central Information Commission, and notwithstanding anything contained in section 7, such information shall be provided within forty-five days from the date of the receipt of request.

(*2*) The Central Government may, by notification in the Official Gazette, amend the Schedule by including therein any other intelligence or security organisation established by that Government or omitting therefrom any organisation already specified therein and on the publication of such notification, such organisation shall be deemed to be included in or, as the case may be, omitted from the Schedule.

(*3*) Every notification issued under sub-section (*2*) shall be laid before each House of Parliament.

(*4*) Nothing contained in this Act shall apply to such intelligence and security organisation being organisations established by the State Government, as that Government may, from time to time, by notification in the Official Gazette, specify:

Provided that the information pertaining to the allegations of corruption and human rights violations shall not be excluded under this sub-section:

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

Provided further that in the case of information sought for is in respect of allegations of violation of human rights, the information shall only be provided after the approval of the State Information Commission and, notwithstanding anything contained in section 7, such information shall be provided within forty-five days from the date of the receipt of request.

(*5*) Every notification issued under sub-section (*4*) shall be laid before the State Legislature.

Monitoring and Reporting

25. (*1*) The Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be, shall, as soon as practicable after the end of each year, prepare a report on the implementation of the provisions of this Act during that year and forward a copy thereof to the appropriate Government.

(*2*) Each Ministry or Department shall, in relation to the public authorities within their jurisdiction, collect and provide such information to the Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be, as is required to prepare the report under this section and comply with the requirements concerning the furnishing of that information and keeping of records for the purposes of this section.

(*3*) Each report shall state in respect of the year to which the report relates,—

(a) the number of requests made to each public authority;

(b) the number of decisions where applicants were not entitled to access to the documents pursuant to the requests, the provisions of this Act under which these decisions were made and the number of times such provisions were invoked;

(c) the number of appeals referred to the Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be, for review, the nature of the appeals and the outcome of the appeals;

(d) particulars of any disciplinary action taken against any officer in respect of the administration of this Act;

(e) the amount of charges collected by each public authority under this Act;

(f) any facts which indicate an effort by the public authorities to administer and implement the spirit and intention of this Act;

(g) recommendations for reform, including recommendations in respect of the particular public authorities, for the development, improvement, modernisation, reform or amendment to this Act or other legislation or common law or any other matter relevant for operationalising the right to access information.

(*4*) The Central Government or the State Government, as the case may be, may, as soon as practicable after the end of each year, cause a copy of the report of the Central Information Commission or the State Information Commission, as the case may be, referred to in sub-section (*1*) to be laid before each House of Parliament or, as the case may be, before each House of the State Legislature, where there are two Houses, and where there is one House of the State Legislature before that House.

(*5*) If it appears to the Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be, that the practice of a public authority in relation to the exercise of its functions under this Act does not conform with the provisions or spirit of this Act, it may give to the authority a recommendation specifying the steps which ought in its opinion to be taken for promoting such conformity.

Appropriate Government to prepare programmes

26. (*1*) The appropriate Government may, to the extent of availability of financial and other resources,—

(*a*) develop and organise educational programmes to advance the understanding of the public, in particular of disadvantaged communities as to how to exercise the rights contemplated under this Act;

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

(*b*) encourage public authorities to participate in the development and organisation of programmes referred to in clause (*a*) and to undertake such programmes themselves;

(*c*) promote timely and effective dissemination of accurate information by public authorities about their activities; and

(*d*) train Central Public Information Officers or State Public Information Officers, as the case may be, of public authorities and produce relevant training materials for use by the public authorities themselves.

(*2*) The appropriate Government shall, within eighteen months from the commencement of this Act, compile in its official language a guide containing such information, in an easily comprehensible form and manner, as may reasonably be required by a person who wishes to exercise any right specified in this Act.

(*3*) The appropriate Government shall, if necessary, update and publish the guidelines referred to in sub-section (*2*) at regular intervals which shall, in particular and without prejudice to the generality of sub-section (*2*), include—

(a) the objects of this Act;
(b) the postal and street address, the phone and fax number and, if available, electronic mail address of the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, of every public authority appointed under sub-section (*1*) of section 5;
(c) the manner and the form in which request for access to an information shall be made to a Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be;
(d) the assistance available from and the duties of the Central Public Information Officer or State Public Information Officer, as the case may be, of a public authority under this Act;
(e) the assistance available from the Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be;
(f) all remedies in law available regarding an act or failure to act in respect of a right or duty conferred or imposed by this Act including the manner of filing an appeal to the Commission;
(g) the provisions providing for the voluntary disclosure of categories of records in accordance with section 4;
(h) the notices regarding fees to be paid in relation to requests for access to an information; and
(i) any additional regulations or circulars made or issued in relation to obtaining access to an information in accordance with this Act.

(*4*) The appropriate Government must, if necessary, update and publish the guidelines at regular intervals.

Power to make rules by appropriate Government

27. (*1*) The appropriate Government may, by notification in the Official Gazette, make rules to carry out the provisions of this Act.

(*2*) In particular, and without prejudice to the generality of the foregoing power, such rules may provide for all or any of the following matters, namely:—

(a) the cost of the medium or print cost price of the materials to be disseminated under sub-section (*4*) of section 4;
(b) the fee payable under sub-section (*1*) of section 6;
(c) the fee payable under sub-sections (*1*) and (*5*) of section 7;
(d) the salaries and allowances payable to and the terms and conditions of service of the officers and other employees under sub-section (*6*) of section 13 and

sub-section (*6*) of section 16;

(*e*) the procedure to be adopted by the Central Information Commission or State Information Commission, as the case may be, in deciding the appeals under sub-section (*10*) of section 19; and

(*f*) any other matter which is required to be, or may be, prescribed.

Power to make rules by competent authority.

28. (*1*) The competent authority may, by notification in the Official Gazette, make rules to carry out the provisions of this Act.

(*2*) In particular, and without prejudice to the generality of the foregoing power, such rules may provide for all or any of the following matters, namely:—

(*i*) the cost of the medium or print cost price of the materials to be disseminated under sub-section (*4*) of section 4;

(*ii*) the fee payable under sub-section (*1*) of section 6;

(*iii*) the fee payable under sub-section (*1*) of section 7; and

(*iv*) any other matter which is required to be, or may be, prescribed

Laying of rules.

29. (*1*) Every rule made by the Central Government under this Act shall be laid, as soon as may be after it is made, before each House of Parliament, while it is in session, for a total period of thirty days which may be comprised in one session or in two or more successive sessions, and if, before the expiry of the session immediately following the session or the successive sessions aforesaid, both Houses agree in making any modification in the rule or both Houses agree that the rule should not be made, the rule shall thereafter have effect only in such modified form or be of no effect, as the case may be; so, however, that any such modification or annulment shall be without prejudice to the validity of anything previously done under that rule.

(*2*) Every rule made under this Act by a State Government shall be laid, as soon as may be after it is notified, before the State Legislature.

Power to remove difficulties.

30. (*1*) If any difficulty arises in giving effect to the provisions of this Act, the Central Government may, by order published in the Official Gazette, make such provisions not inconsistent with the provisions of this Act as appear to it to be necessary or expedient for removal of the difficulty:

Provided that no such order shall be made after the expiry of a period of two years from the date of the commencement of this Act.

(*2*) Every order made under this section shall, as soon as may be after it is made, be laid before each House of Parliament.

Repeal

31. The Freedom of Information Act, 2002 is hereby repealed. 5 of 2003

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

THE FIRST SCHEDULE

[*See* sections 13 (*3*) and 16(*3*)]

Form of oath or affirmation to be made by the Chief Information Commissioner/the Information Commissioner/the State Chief Information Commissioner/the State Information Commissioner

"I, ..., having been appointed Chief Information Commissioner /Information Commissioner / State Chief Information Commissioner / State Information Commissioner swear in the name of God
solemnly affirm

that I will bear true faith and allegiance to the Constitution of India as by law established, that I will uphold the sovereignty and integrity of India, that I will duly and faithfully and to the best of my ability, knowledge and judgment perform the duties of my office without fear or favour, affection or ill-will and that I will uphold the Constitution and the laws.".

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

THE SECOND SCHEDULE

(*See* section 24)

Intelligence and security organisation established by the Central Government

1. Intelligence Bureau.
2. Research and Analysis Wing of the Cabinet Secretariat.
3. Directorate of Revenue Intelligence.
4. Central Economic Intelligence Bureau.
5. Directorate of Enforcement.
6. Narcotics Control Bureau.
7. Aviation Research Centre.
8. Special Prontier Force.
9. Border Security Force.
10. Central Reserve Police Force.
11. Indo-Tibetan Border Police.
12. Central Industrial Security Force.
13. National Security Guards.
14. Assam Rifles.
15. Special Service Bureau
16. Special Branch (CID), Andaman and Nicobar.
17. The Crime Branch-C.I.D.-CB, Dadra and Nagar Haveli.
18. Special Branch, Lakshadweep Police.

T. K. VISWANATHAN,
Secy. to the Govt. of India.

Printed by THE Manager, Government of India Press, Minto Road, New Delhi
and Published by the Controller of Publications, Delhi, 2005.
MGIPMRND—1359GI(S3)—22-06-2005.

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

Aspect	Maharashtra	Central (RTI Rules, 2012, as amended)	Karnataka	Tamil Nadu	Gujarat	Delhi	Bihar	Uttar Pradesh	Rajasthan
Application Fee	10 (non-judicial stamp, cash, DD, or online)	10 (cash, DD, IPO, or online via rtionline.gov.in)	10 (court fee stamp, cash, DD)	10 (court fee stamp, cash, DD)	20 (court fee stamp, cash, DD; higher for some categories)	10 (cash, DD, online)	10 (but often requires Aadhaar/ID proof, not mandatory under Act)	10 (court fee stamp, cash, DD)	10 (court fee stamp, cash)
Photocopy Charges	2 per A4/A3 page	2 per page	2 per page	2 per page	2 per page (first 20 pages free in some cases)	2 per page	2 per page	2 per page	2 per page
Inspection Fees	First hour free; 5 per subsequent 15 minutes	First hour free; 5 per hour thereafter	First hour free; 20 per subsequent hour	First hour free; 5 per subsequent hour	First hour free; 20 per subsequent hour	First hour free; 5 per hour thereafter	First hour free; 5 per hour	First hour free; 5 per hour	First hour free; 5 per hour
Electronic Media Charges	Actual cost (e.g., CD: 50)	Actual cost	50 per CD/floppy	Actual cost	50 per CD	Actual cost	Actual cost	50 per CD	Actual cost
First Appeal Fee	None	None	None	None	None	None	20–40 (varies by mode; charged unlike most states)	None	None
Second Appeal Fee (to SIC/CIC)	None	None	None	None	None	None	None	None	None
Mode of Application/Payment	Online (rti.maharashtra.gov.in), offline; e-payment, stamps, cash	Online (rtionline.gov.in), offline; e-payment, DD, IPO	Online (kar-rti.karnataka.gov.in), offline; e-payment	Offline mainly; some online via tn.gov.in; stamps, cash	Online (rti.gujarat.gov.in), offline; stamps, cash	Online (rtionline.delhi.gov.in), offline; e-payment	Offline mainly; requires ID like Aadhaar (not mandatory); cash, DD	Online (rtionline.up.gov.in), offline; stamps, cash	Offline mainly; stamps, cash
BPL Exemption	Full exemption from all fees	Full exemption	Full exemption	Full exemption	Full exemption	Full exemption	Full exemption (but ID often demanded)	Full exemption	Full exemption
Response Timeline	30 days (uniform)	30 days	30 days	30 days	30 days	30 days	30 days	30 days	30 days
Online Portal & Digitization	Advanced: Full online filing, tracking, searchable database of replies; high proactive disclosure	National portal for central bodies; state portals vary	Good online portal; moderate digitization	Limited online; relies on manual processes	User-friendly portal; free first pages option	Integrated with central portal; efficient for UT	Basic; high pendency, ID requirements hinder	Good portal; but high volume leads to delays	Moderate; some e-filing
Implementation Efficiency (e.g., Disposal Rate per Commissioner, 2023-24)	High: 13,062 cases/commissioner; 56,603 total disposed	CIC: 5,557 cases/commissioner	High: 6,135 cases/commissioner; 28,630 total	Moderate: 2,759 cases/commissioner	Moderate: 2,920 cases/commissioner	N/A (under CIC)	Low: 2,770 cases/commissioner	High: 3,618 cases/commissioner; 31,510 total	High: 9,058 cases/commissioner
Unique Provisions/Notes	Strong emphasis on proactive disclosure; penalties enforced; better in urban areas	Sets baseline; recent DPDP amendment applies	Aligned closely with central; good in e-governance	Focus on Tamil language applications	Higher fee; sometimes free initial pages	Treated as UT under CIC; efficient online	Charges for first appeal; Aadhaar often required illegally	High volume of RTIs; pendency issues	Efficient disposal; some rural access challenges
Impact of 2025 DPDP Amendment	Applies: All personal info exempt; may block beneficiary lists, etc.	Applies nationwide	Applies	Applies	Applies	Applies	Applies	Applies	Applies

IN THE SUPREME COURT OF INDIA
CIVIL APPELLATE/ORIGINAL JURISDICTION

WRIT PETITION (CIVIL) NO.194 OF 2012

COMMON CAUSE **PETITIONER(S)**

VERSUS

HIGH COURT OF ALLAHABAD & ANR. **RESPONDENT(S)**

WITH
T.C.(C) No. 129 of 2013

W.P.(C) No. 238 of 2014

T.C.(C) No. 32 of 2014

W.P.(C) No. 40 of 2016

W.P.(C) No. 205 of 2016

SLP(C) No. 30659 of 2017

O R D E R

W.P.(C) No.194 of 2012, W.P.(C) No. 238 of 2014, W.P.(C) No. 40 of 2016 & W.P.(C) No. 205 of 2016 :

Heard learned counsel for the parties. Challenge in these set of writ petitions is to the Rules framed under Section 28 of the Right to Information Act, 2005 (in short “the Act”).

First objection of the petitioners is that the charges for the application fee and per page charges for the information supplied should be reasonable.

We are of the view that, as a normal Rule, the charge for the application should not be more than

Rs.50/- and for per page information should not be more than Rs.5/-. However, exceptional situations may be dealt with differently. This will not debar revision in future, if situation so demands.

Second objection is against requiring of disclosure of motive for seeking the information. No motive needs to be disclosed in view of the scheme of the Act.

Third objection is to the requirement, in the Allahabad High Court Rules, for permission of the Chief Justice or the Judge concerned to the disclosure of information. We make it clear that the said requirement will be only in respect of information which is exempted under the scheme of the Act.

As regards the objection that under Section 6(3) of the Act, the public authority has to transfer the application to another public authority if information is not available, the said provision should also normally be complied with except where the public authority dealing with the application is not aware as to which other authority will be the appropriate authority.

As regards Rules 25 to 27 of the Allahabad High Court Rules which debar giving of information with regard to the matters pending adjudication, it is clarified that the same may be read consistent with Section 8 of the Act, more particularly sub-section (1)

in Clause (J) thereof.

Wherever rules do not comply with the above observations, the same be revisited as our observations are based on mandate of the Act which must be complied with.

The writ petitions are disposed of in above terms.

<u>SLP(C) No. 30659/2017</u> :

In view of order passed in W.P.(C) No.194 of 2012, the special leave petition is disposed of.

The award of cost imposed by the High Court is set aside.

<u>T.C.(C) No. 129/2013 & T.C.(C) No. 32/2014</u>

In view of order passed in W.P.(C) No.194 of 2012, the transfer cases are disposed of.

.....J.
[ADARSH KUMAR GOEL]

.....J.
[UDAY UMESH LALIT]

NEW DELHI
20th March, 2018

R E V I S E D

ITEM NO.15 COURT NO.11 SECTION PIL-W

S U P R E M E C O U R T O F I N D I A
RECORD OF PROCEEDINGS

Writ Petition(s)(Civil) No(s). 194/2012

COMMON CAUSE Petitioner(s)

VERSUS

HIGH COURT OF ALLAHABAD & ANR. Respondent(s)

WITH
T.C.(C) No. 129/2013 (XVI-A)

W.P.(C) No. 238/2014 (X)

T.C.(C) No. 32/2014 (XVI-A)

W.P.(C) No. 40/2016 (X)

W.P.(C) No. 205/2016 (X)

SLP(C) No. 30659/2017 (IV-A)
(IA No.107165/2017-CONDONATION OF DELAY IN FILING and IA No.107169/2017-EXEMPTION FROM FILING O.T.)

Date : 20-03-2018 These matters were called on for hearing today.

CORAM :
HON'BLE MR. JUSTICE ADARSH KUMAR GOEL
HON'BLE MR. JUSTICE UDAY UMESH LALIT

For Petitioner(s) **Mr. Prashant Bhushan, AOR**
Ms. Neha Rathi, Adv.
Mr. Paranal, Adv.

Mr. Sunil Kishore Ahya,
Petitioner-in-person

Mr. E. C. Agrawala, AOR

Mr. M. Yogesh Kanna, AOR

For Respondent(s) **Mr. Raghavendra S. Srivatsa, AOR**
Mr. Venkita Subramoniam T.R., Adv.
Mr. Rahat Bansal, Adv.
Mr. Amit A. Pai, Adv.
Mr. Goutham Shivshankar, Adv.

Mr. Abhinav Mukerji, AOR
Mrs. Bihu Sharma, Adv.
Ms. Purnima Krishna, Adv.

Mrs. D. Bharathi Reddy, AOR
Ms. Rachna Gandhi, Adv.

Mr. Raja Chatterjee, Adv.
Ms. Runa Bhuyan, Adv.
Mr. Adeel Ahmed, Adv.
Mr. Piyush Sachdev, Adv.
Mr. Satish Kumar, AOR

Mr. Aniruddha P. Mayee, AOR
Mr. Avnish M. Oza, Adv.
Mr. Chirag Jain, Adv.

Mr. Rahul Gupta, AOR

Mr. Annam D. N. Rao, AOR
Mr. Annam Venkatesh, Adv.
Mr. Sudipto Sircar, Adv.
Ms. Tulika Chikker, Adv.
Mr. Rahul Mishra, Adv.

Mr. P.H. Parekh, Sr. Adv.
Mr. Kshatrashal Raj, Adv.
Ms. Ritika Sethi, Adv.
Mr. Vishal Prasad, Adv.
Ms. Tanya Choudhary, Adv.
Ms. Aishwarya Dash, Adv.
Ms. Pratyusha Priyardshini, Adv.
Ms. Ravleen Sabharwal, Adv.
Mr. Utkarsh Dixit, Adv.
Mr. Anwesha Padhi, Adv.
M/S. Parekh & Co., AOR

Mr. Ashok K. Srivastava, AOR

Mr. Sibo Sankar Mishra, AOR

Mr. Ashok Mathur, AOR

Mr. T. G. Narayanan Nair, AOR
Mr. C.N. Sreekumar, Adv.
Mr. Amit Sharma, Adv.

Ms. Aruna Mathur, Adv.
Mr. Avneesh Arputham, Adv.
Ms. Anuradha Arputham, Adv.
Ms. Simran Jeet, Adv.
M/S. Arputham Aruna And Co, AOR

Mr. Vijay Hansaria, Sr. Adv.
Mr. Shashank Mishra, Adv.
Mr. P.S. Chandralekha, Adv.
Mr. P. I. Jose, AOR

Mr. P.N. Mishra, Sr. Adv.
Ms. Alka Sinha, Adv.
Mr. Anuvrat Sharma, AOR

Ms. K. R. Chitra, AOR

UPON hearing the counsel the Court made the following
O R D E R

W.P.(C) No.194 of 2012, W.P.(C) No. 238 of 2014, W.P.(C) No. 40 of 2016 & W.P.(C) No. 205 of 2016 :

The writ petitions are disposed of in terms of the signed order.

Pending applications, if any, are also stand disposed of.

SLP(C) No. 30659/2017 :

Delay condoned.

The special leave petition is disposed of in terms of the signed order.

Pending applications, if any, are also stand disposed of.

T.C.(C) No. 129/2013 & T.C.(C) No. 32/2014

The transfer cases are disposed of in terms of the signed order.

Pending applications, if any, are also stand disposed of.

(SWETA DHYANI) **(SUMAN JAIN)**
SENIOR PERSONAL ASSISTANT **BRANCH OFFICER**
(Signed order is placed on the file)

ITEM NO.15 COURT NO.11 SECTION PIL-W

S U P R E M E C O U R T O F I N D I A
RECORD OF PROCEEDINGS

Writ Petition(s)(Civil) No(s). 194/2012

COMMON CAUSE Petitioner(s)

VERSUS

HIGH COURT OF ALLAHABAD & ANR. Respondent(s)

WITH
T.C.(C) No. 129/2013 (XVI-A)

W.P.(C) No. 238/2014 (X)

T.C.(C) No. 32/2014 (XVI-A)

W.P.(C) No. 40/2016 (X)

W.P.(C) No. 205/2016 (X)

SLP(C) No. 30659/2017 (IV-A)
(IA No.107165/2017-CONDONATION OF DELAY IN FILING and IA No.107169/2017-EXEMPTION FROM FILING O.T.)

Date : 20-03-2018 These matters were called on for hearing today.

CORAM :
HON'BLE MR. JUSTICE ADARSH KUMAR GOEL
HON'BLE MR. JUSTICE UDAY UMESH LALIT

For Petitioner(s) **Mr. Prashant Bhushan, AOR**
Ms. Neha Rathi, Adv.
Mr. Paranal, Adv.

Petitioner-in-person

Mr. E. C. Agrawala, AOR

Mr. M. Yogesh Kanna, AOR

For Respondent(s) **Mr. Raghavendra S. Srivatsa, AOR**
Mr. Venkita Subramoniam T.R., Adv.
Mr. Rahat Bansal, Adv.
Mr. Amit A. Pai, Adv.
Mr. Goutham Shivshankar, Adv.

Mr. Abhinav Mukerji, AOR

Mrs. Bihu Sharma, Adv.
Ms. Purnima Krishna, Adv.

Mrs. D. Bharathi Reddy, AOR
Ms. Rachna Gandhi, Adv.

Mr. Raja Chatterjee, Adv.
Ms. Runa Bhuyan, Adv.
Mr. Adeel Ahmed, Adv.
Mr. Piyush Sachdev, Adv.
Mr. Satish Kumar, AOR

Mr. Aniruddha P. Mayee, AOR
Mr. Avnish M. Oza, Adv.
Mr. Chirag Jain, Adv.

Mr. Rahul Gupta, AOR

Mr. Annam D. N. Rao, AOR
Mr. Annam Venkatesh, Adv.
Mr. Sudipto Sircar, Adv.
Ms. Tulika Chikker, Adv.
Mr. Rahul Mishra, Adv.

Mr. P.H. Parekh, Sr. Adv.
Mr. Kshatrashal Raj, Adv.
Ms. Ritika Sethi, Adv.
Mr. Vishal Prasad, Adv.
Ms. Tanya Choudhary, Adv.
Ms. Aishwarya Dash, Adv.
Ms. Pratyusha Priyardshini, Adv.
Ms. Ravleen Sabharwal, Adv.
Mr. Utkarsh Dixit, Adv.
Mr. Anwesha Padhi, Adv.
M/S. Parekh & Co., AOR

Mr. Ashok K. Srivastava, AOR

Mr. Sibo Sankar Mishra, AOR

Mr. Ashok Mathur, AOR

Mr. T. G. Narayanan Nair, AOR
Mr. C.N. Sreekumar, Adv.
Mr. Amit Sharma, Adv.

Ms. Aruna Mathur, Adv.
Mr. Avneesh Arputham, Adv.
Ms. Anuradha Arputham, Adv.
Ms. Simran Jeet, Adv.
M/S. Arputham Aruna And Co, AOR

Mr. Vijay Hansaria, Sr. Adv.

Mr. Shashank Mishra, Adv.
Mr. P.S. Chandralekha, Adv.
Mr. P. I. Jose, AOR

Mr. P.N. Mishra, Sr. Adv.
Ms. Alka Sinha, Adv.
Mr. Anuvrat Sharma, AOR

Ms. K. R. Chitra, AOR

UPON hearing the counsel the Court made the following
O R D E R

W.P.(C) No.194 of 2012, W.P.(C) No. 238 of 2014, W.P.(C) No. 40 of 2016 & W.P.(C) No. 205 of 2016 :

The writ petitions are disposed of in terms of the signed order.

Pending applications, if any, are also stand disposed of.

SLP(C) No. 30659/2017 :

Delay condoned.

The special leave petition is disposed of in terms of the signed order.

Pending applications, if any, are also stand disposed of.

T.C.(C) No. 129/2013 & T.C.(C) No. 32/2014

The transfer cases are disposed of in terms of the signed order.

Pending applications, if any, are also stand disposed of.

(SWETA DHYANI) **(SUMAN JAIN)**
SENIOR PERSONAL ASSISTANT **BRANCH OFFICER**
(Signed order is placed on the file)

प्रकरण क्रमांक - ४

आयोगाचे एकूण कामकाजाबाबतची माहिती

४.१ प्रथम अपिलिय अधिकारी यांच्या निर्णयाने समाधान न झालेल्या व्यक्तींनी कलम १९ (३) अन्वये केलेल्या द्वितीय अपिलांची सुरुवातीची शिल्लक ८७,८७२ व सन २०२४ मध्ये प्राप्त झालेली ५२,६७६ अशी एकूण १,४०,५४८ द्वितीय अपिले अहवालाधीन वर्षात आयोगाकडे विचाराधीन होती. त्यापैकी ६३,६५६ अपीले निकाली काढण्यात आली आहेत. [विवरणपत्र – ४ व ४ (अ)]

४.२ राज्य जन माहिती अधिकारी यांच्याकडून या अधिनियमानुसार प्राप्त झालेल्या अर्जांवर वेळेत निर्णय न घेणे, माहिती नाकारणे, अथवा अर्ज न स्वीकारणे तसेच प्रथम अपिलिय अधिकाऱ्यांनी दिलेल्या आदेशाची अंमलबजावणी न करणे यासाठी कलम १८ अन्वये आयोगाकडे सन २०२३ या वर्षाखेरीस २१,३९४ तक्रार अर्ज प्रलंबित होते. सन २०२४ या वर्षामध्ये ९,६२१ तक्रार अर्ज दाखल झाले. अशा एकूण ३१,०१५ तक्रार अर्जापैकी १२,७९७ तक्रार अर्जांवर अहवालाधीन वर्षात निर्णय घेण्यात आला आहे.[विवरणपत्र – ४ व ४ (ब)]

४.३ आयोगाने एकूण ३९२ प्रकरणांमध्ये कलम २० (१) अन्वये जन माहिती अधिकारी यांच्यावर रु. ७६,८५,३८६/- इतक्या रकमेचे शास्तीचे आदेश पारित केले आहेत. [विवरणपत्र – ५ व ५ (१)]

४.४ माहितीचा अधिकार अधिनियमातील तरतुदीच्या अंमलबजावणीबाबत राज्य जन माहिती अधिकारी यांच्याकडून कसूर झाला म्हणून राज्य माहिती आयोगाकडे प्राप्त झालेल्या अपीलांवर/तक्रारींवर निर्णय देते वेळेस अहवालाधीन वर्षामध्ये एकूण ३१ प्रकरणांमध्ये संबंधित अपीलकर्ता/तक्रारदार यांना एकूण रु.९२,०००/- इतकी नुकसान भरपाई देण्याचे आदेश आयोगाने पारित केले आहेत. [विवरणपत्र –५ व ५ (२)]

प्रकरण क्र. ५

सार्वजनिक प्राधिकरणाकडून माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी शासनास केलेल्या शिफारशी

५.१ यापूर्वीच्या वार्षिक अहवालातील ठळक शिफारशी खालीलप्रमाणे :-

१) प्रशिक्षण कार्यक्रमांचे आयोजन करणे.

२) प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरणाने त्यांच्याकडील जन माहिती अधिकारी व प्रथम अपिलीय अधिकारी यांची माहिती असणारी पुस्तिका प्रसिद्ध करण्याबाबत सूचना देणे.

३) आयोगाच्या आदेशाचा अवमान झाल्यास शास्ती होऊ शकते याची स्पष्ट कल्पना देणारे परिपत्रक काढणे. कलम ४ ची अंमलबजावणी गंभीरपणे करणे.

४) आयोगाच्या आदेशांचे अनुपालन विहीत मुदतीत करणे.

५) शासकीय कामकाजामध्ये सुधारणा व कामकाजाची माहिती होण्यासाठी सर्व कर्मचाऱ्यांच्या सेवा प्रवेशोत्तर परीक्षा (Departmental Qualification Examination) घेण्यात येतात. या परीक्षांच्या अभ्यासक्रमामध्ये

- माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५
- महाराष्ट्र सार्वजनिक अभिलेख, २००५
- महाराष्ट्र शासकीय कामात विलंब करणेस प्रतिबंध करण्याचा अधिनियम, २००५ चे प्रकरण ३ या विषयांचा समावेश करावा.

६) अभिलेख व्यवस्थापनाविषयी सर्व कार्यालये व कर्मचाऱ्यांमध्ये अनास्था दिसून येते. त्यामुळे माहिती देताना व तिचा शोध घेताना अडचणी निर्माण होऊन कर्मचाऱ्यांचा वेळ व श्रम माहिती शोधण्यात जातो. हे टाळण्यासाठी प्रत्येक कार्यालयाच्या अभिलेखाची तपासणी (Audit) अभिलेख संचालनालय, मुंबई यांच्या मार्फत करण्यास सक्ती करण्यात यावी.

७) राज्य माहिती आयोगाची तीन अतिरिक्त खंडपीठे मुंबई, पुणे व औरंगाबाद येथे स्थापन करण्याबाबत लवकरात लवकर कार्यवाही करणे.

८) ज्या प्रकरणांमध्ये संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाने माहितीचा अधिकार अधिनियमातील कलम -४ (१) (क) व (ख) चे पालन केलेले नाही त्या संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुख यांना जबाबदार धरण्यात यावे.

९) अधिनियमाच्या कलम ६ अन्वये माहिती मागतांना, अर्जदार ज्या सार्वजनिक प्राधिकरणाची माहिती हवी आहे, त्या सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे माहिती न मागता, राज्य माहिती आयोग, मुख्यालय येथे अर्ज करतात त्यामुळे अर्ज हस्तांतरणाचे काम वाढते व शासकीय कामकाजाच्या वेळेचा अपव्यय होतो. यास्तव अर्जदाराने त्या/त्या संबंधित प्राधिकरणाकडे माहिती मागावी.

१०) वारंवार एकाच विषयासंदर्भात अर्ज करणा-या अर्जदारांविरुद्ध ठोस निर्णय घेणे.

११) बऱ्याचशा सार्वजनिक प्राधिकरणांनी अतिशय कनिष्ठ स्तरावरच्या अधिकाऱ्यांना व कर्मचाऱ्यांना जन माहिती अधिकारी तसेच प्रथम अपिलीय अधिकारी नेमलेले असल्याने ज्यांच्याकडे माहिती उपलब्ध आहे त्यांच्याकडून अपेक्षित प्रतिसाद वरिष्ठांकडून त्यांना मिळत नाही. यास्तव, जेष्ठता असलेल्या अधिकाऱ्यांना जन माहिती अधिकारी व प्रथम अपिलीय अधिकारी म्हणून नेमणे योग्य राहील.

१२) मुळ माहिती अर्ज, प्रथम अपील व व्दितीय अपील अर्ज करण्यासाठी आकारण्यात येणाऱ्या फी मध्ये वाढ करण्याबाबतचा प्रस्ताव केंद्र शासनास सादर करणे.

१३) माहिती अधिकार अधिनियम,२००५ सार्वजनिक प्राधिकरणांनी त्यांच्या अधिपत्याखालील सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांची सुची तयार करणे

१४) शासनाकडून मुख्यालय व बृहन्मुंबई खंडपीठ तसेच राज्यातील उर्वरित सर्व खंडपीठ या ठिकाणी मंजूर असलेल्या नियमित पदांपैकी रिक्त असलेल्या पदांवर अधिकारी व कर्मचारी यांची नेमणूक करणे आणि प्रतिनियुक्ती ऐवजी पदावर नियमित बदली आधारे नियुक्ती करणे.

१५) माहिती अधिकार अधिनियम, २००५ आणि त्या अंतर्गत नियमानुसार असलेल्या सुविधा प्राप्त करून घेण्यासाठी अर्जदाराला दारिद्र्य रेषेखाली असल्याचे प्रमाणपत्र सादर करणे आवश्यक असते. मात्र संबंधित अर्जदाराने कोणत्या प्राधिकाऱ्याचा दाखला / प्रमाणपत्र सादर करावे याबाबत तरतूद नसल्याने अर्जदार सरपंच, ग्रामसेवक, तहसीलदार, गट विकास अधिकारी यांनी दिलेले दाखले सादर करतात किंवा कुटुंबाची शिधापत्रिका देखील सादर केली जाते. सबब याबाबत आवश्यक तरतूद महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियम, २००५ मध्ये करावी.

१६) मुख्य राज्य माहिती आयुक्त व राज्य माहिती आयुक्त यांचे आदेशांची अंमलबजावणी सुनिश्चित करण्याकरिता प्रत्येक विभाग व जिल्हास्तरीय कार्यालयामध्ये वरिष्ठ अधिकाऱ्यांना समन्वय अधिकारी म्हणून नियुक्त करण्यात यावे.

५.२ महाराष्ट्र राज्य माहिती आयोगाच्या सन २०२४ च्या अहवालातील शिफारशी:-

१) प्रथम अपिलिय अधिकारी द्वितीय अपील सुनावणीच्या वेळी पूर्वसूचनेशिवाय बहुतांशी अनुपस्थित राहतात. तसेच लेखी म्हणणेसुद्धा सादर करीत नाहीत. त्यामुळे द्वितीय अपिलांची सुनावणी परिपूर्ण होत नाही, असे आयोगाचे म्हणणे आहे. सबब प्रथम अपिलिय अधिकारी यांना द्वितीय अपिल सुनावणीच्या वेळी उपस्थित राहणे बंधनकारक करावे.

२) माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम ४(क) (ख) अद्यापही सार्वजनिक प्राधिकरणांकडून अद्ययावत करण्यात आलेला नाही. याबाबत कडक कारवाई करण्याची शिफारस करण्यात येत आहे.

३) द्वितीय अपिल सादर करण्यासाठी ९० दिवसांच्या मुदतीबाबत स्पष्टता असणे आवश्यक आहे.

४) राज्य माहिती आयोगाच्या कार्यालयांमध्ये तांत्रिक मनुष्यबळ उपलब्ध करून देणे.

५) प्रशिक्षण व प्रकाशन- माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ चा प्रशिक्षण कार्यक्रम यशदा, पुणे यांच्यामार्फत दरवर्षी आयोजित करण्यात येतो. तसेच त्यासंदर्भातील कार्यक्रमाची रुपरेषा/आराखडा यशदामार्फत शासनास सादर करण्यात येतो. राज्य माहिती आयोगाकडून माहिती अधिकार अधिनियम, २००५ मधील तरतूदीनुसार द्वितीय अपीलासंदर्भातील तसेच तक्रारींसंदर्भातील कामकाज चालविले जाते. सदर कामकाजादरम्यान जन माहिती अधिकारी तसेच प्रथम अपिलीय अधिकारी यांना माहिती अधिकार अधिनियम, २००५ बाबतचे पुरेसे ज्ञान नसल्याचे निदर्शनास आले आहे. त्यामुळे माहिती अधिकार अधिनियम, २००५ या कायद्याची प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी सदर प्रशिक्षण कार्यक्रमामध्ये राज्य माहिती आयोगाचा सहभाग असणे आवश्यक आहे. तसेच या कायद्याबद्दल अधिकाधिक जागरुकता निर्माण होण्यासाठी, कायद्याबाबतची सकारात्मकता वाढविण्यासाठी तसेच या कायद्याच्या यशस्वीततेच्या कथा (Success Stories) सर्वसामान्य नागरिकांपर्यंत पोहोचण्यासाठी राज्य माहिती आयोगाच्या कामकाजासंदर्भात विविध माध्यमांतून प्रकाशने निर्माण होणे आवश्यक आहे.

६) आयोगाकडे प्राप्त होणाऱ्या द्वितीय अपीले, तक्रारी व अन्य अर्ज यांचा वाढता आवाका लक्षात घेता आयोगातील दैनंदिन कामकाज सुरळीतपणे व कालमर्यादेमध्ये पार पाडण्यासाठी आयोगातील सर्व रिक्त पदे तातडिने भरणे आवश्यक आहे. तसेच विधीविषयक व लेखाविषयक कामकाजाचे ज्ञान असणाऱ्या कर्मचाऱ्यांची आवश्यकता भासत असल्याने त्यानुसार अतिरिक्त पदे मंजूर करण्यात यावीत.

७) सार्वजनिक प्राधिकरणांकडे माहिती अधिकार अर्जाची संख्या कमी होणाच्या दृष्टीने सदर प्राधिकरणाकडे उपलब्ध असणारी जास्तीत जास्त माहिती संकेतस्थळावर प्रकाशित करणे आवश्यक आहे. त्यादृष्टिने सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांनी कलम ४ ची प्रभावी अंमलबजावणी करावी.

८) कार्यालयांमध्ये अभिलेख व्यवस्थापन न केल्यामुळे कित्येकदा माहिती अर्जाच्या अनुषंगाने आवश्यक माहितीचा शोध घेऊन सदर माहिती विहित मुदतीमध्ये उपलब्ध करून देणे शक्य होत नाही. तसेच अनेकदा माहिती आढळून येत नाही. त्यामुळे प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरणाकडून आपल्या कार्यालयातील अभिलेखांचे व्यवस्थापन काटेकोरपणे करणे आवश्यक आहे.

९) माहिती अधिकार अधिनियमान्वये माहिती मागणीसाठी करावयाच्या अर्जासाठी रु.१०/-शुल्क विहित करण्यात आले असून प्रथम अपील अर्ज व द्वितीय अपील अर्जासाठी ते रु. २०/-इतके आहे. परंतु रु.१०/- व रु. २०/- हे शुल्क अत्यल्प असल्याचे जाणवते. सदरचे शुल्क वाढवून माहिती अर्जासाठी रु. १००/-, प्रथम अपिलासाठी रु. १५०/- व द्वितीय अपीलासाठी रु. २००/-याप्रमाणे शुल्क आकारण्यात यावे.

१०) माहिती अधिकार अर्जामध्ये माहिती मागविण्याचे प्रयोजन/कारण नमूद करणे आवश्यक करावे. सध्याच्या कायद्यात माहिती मागविण्याचे कारण नमूद करण्याची तरतूद नाही. यामुळे कायद्याचा दुरुपयोग होतो आणि काही अर्जदार शेकडो / हजारो अर्ज करून संबंधित प्राधिकरणास वेठीस धरतात. मोठ्या प्रमाणावर अर्ज केल्यामुळे गरजवंत अर्जदारांवर अन्याय होतो आणि कायद्याच्या अंमलबजावणीत अडथळे येतात, याचा कार्यालयीन कामकाजावर विपरीत परिणाम होतो. अर्जामध्ये माहिती मागविण्याचे कारण नमूद केल्यास, अनावश्यक अर्जाना आळा बसेल आणि गरजूंना माहिती मिळणे सोपे होईल.

११) राज्यातील माहिती आयोगामध्ये बहुतांश अधिकारी पदे रिक्त आहेत. सदर पदांचा अतिरिक्त कार्यभार इतर कार्यरत अधिकारी यांचेकडे सोपविण्यात आलेला आहे. या रिक्त पदांमुळे कार्यरत असलेल्या इतर अधिकाऱ्यांवर अतिरिक्त कामाचा ताण येत आहे. परिणामी, आयोगातील अपीलविषयक कामकाजास विलंब होत असून, प्रलंबित अपिलांची संख्या वाढत आहे. माहिती अधिकार कायद्यांतर्गत नागरिकांना वेळेवर माहिती मिळणे आवश्यक आहे. त्यासाठी, अधिकाऱ्यांची रिक्त पदे तातडीने भरणे गरजेचे आहे.

मा. सर्वोच्च न्यायालयाच्या दिनांक १७.०८.२०२३ च्या आदेशाच्या अनुषंगाने माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ मधील कलम ४ च्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी संनियंत्रण व Third party audit करण्याबाबत राज्य माहिती आयोगास आदेशित करण्यात आले आहे. तसेच मा. सर्वोच्च न्यायालयाच्या दिनांक ०९.१०.२०२३ च्या आदेशान्वये राज्य माहिती आयोगामधील सुनावणीचे कामकाज संमिश्र पद्धतीने (Hybrid Hearing) प्रत्यक्ष + Virtual/Online करण्याबाबत आदेशित करण्यात आले आहे. त्यासाठी योग्य ती साधनसामग्री (Resources) राज्य माहिती आयोगांना पुरविण्याबाबत शासनासदेखील आदेशित करण्यात आलेले आहे.

मा. सर्वोच्च न्यायालयाच्या दोन्ही आदेशांच्या अंमलबजावणीसाठी, कलम ४ च्या संनियंत्रणासंदर्भात स्वतंत्र कक्ष स्थापन करण्याची आवश्यकता असून त्यासाठी स्वतंत्र मनुष्यबळ आवश्यक आहे. तसेच Hybrid Hearing च्या कार्यवाहीसाठी तांत्रिक मनुष्यबळाची नितांत आवश्यकता आहे. त्यानुसार राज्य माहिती आयोगास अतिरिक्त आकृतिबंध मंजूर करण्याची शिफारस आहे.

१२) प्रत्येक जिल्ह्याच्या ठिकाणी जन माहिती अधिकारी आणि प्रथम अपिलीय अधिकाऱ्यांसाठी वेळोवेळी प्रशिक्षण आणि उजळणी वर्ग आयोजित करावेत, जन माहिती अधिकारी आणि प्रथम अपिलीय अधिकाऱ्यांना कायद्याचे पुरेसे ज्ञान नसल्यामुळे, ते योग्य पद्धतीने माहिती अर्जावर कार्यवाही करत नाहीत. यामुळे अपिलकर्त्यांना माहिती मिळत नाही आणि आयोगाकडे द्वितीय अपिलांची संख्या वाढते. नियमित प्रशिक्षण आणि उजळणी वर्गांमुळे अधिकाऱ्यांचे ज्ञान अद्ययावत राहील आणि ते योग्य पद्धतीने कार्यवाही करू शकतील.

सन २०२४ मध्ये राज्य माहिती आयोग, कोंकण खंडपीठ, नवी मुंबई महानगरपालिका आणि यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी (यशदा), पुणे यांच्या संयुक्त विद्यमाने दि. १३.१२.२०२४ रोजी नवी मुंबई महानगरपालिका मुख्यालयामध्ये एक दिवसीय प्रशिक्षण कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली होती. सदर प्रशिक्षणास २२६ प्रशिक्षणार्थी उपस्थित होते.

१३) माहितीच्या अधिकारात अर्जदाराने साक्षांकित अनेक प्रतींची मागणी केल्यास माहिती शुल्काचे दर नव्याने निश्चित करावेत जेणेकरून साक्षांकित प्रतीच्या मोबदल्यात शासनास महसूल उपलब्ध होऊ शकेल.

१४) राज्य माहिती आयोगाच्या सर्व खंडापीठांमधील रिक्त पदे तातडीने भरण्याची कार्यवाही करावी. उदा. पुणे खंडापीठातील उपसचिव संवर्गातील पद दोन वर्षांपासून आणि सहायक कक्ष अधिकारी संवर्गातील तीन पदे तीन वर्षांपासून रिक्त आहेत. तसेच मुख्यालयातील एक कक्ष अधिकारी, दोन सहा. कक्ष अधिकारी, १ विधी अधिकारी, १ विधी सहायक ही पदे मुख्यालयाच्या स्थापनेपासून व दीर्घ कालावधीसाठी रिक्त आहेत. तसेच सचिव व १ कक्ष अधिकारी यांचा कालावधी समाप्त झाला असून त्यांनी कार्यमुक्त करण्याची मागणी केली आहे. त्यांच्या बदली अधिकारी उपलब्ध करून देण्याची मागणी केली आहे. मात्र अद्याप अधिकारी उपलब्ध करून देण्यात आले नाहीत. खंडापीठांमधील रिक्त पदांमुळे कामकाजावर परिणाम होत आहे. अपिलांची संख्या वाढत आहे. रिक्त पदे तातडीने भरल्यास, कामकाजाला गती मिळेल आणि प्रलंबित अपिलांची संख्या कमी होईल.

१५) शासन स्तरावरून सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांचे ई-मेल पत्ते आयोगास उपलब्ध करून द्यावेत. यामुळे सुनावणी नोटीस ईमेलद्वारे संबंधित प्राधिकरणास तातडीने पाठवणे शक्य होईल. यामुळे सुनावणी प्रक्रिया जलद होईल आणि वेळेची बचत होईल आणि कामकाजाला गती मिळेल.

१६) अपीलार्थीस सुनावणी नोटीस आणि सुनावणी पश्चात त्यानुषंगाने पारित करण्यात येणारे आदेश SMS द्वारे पाठवण्याची व्यवस्था विकसित करावी. SMS द्वारे नोटीस व आदेश पाठविल्यास, अपीलार्थीस वेळेवर माहिती मिळेल आणि गैरसोय टाळता येईल. त्यानुषंगाने योग्य प्रणाली विकसित करणे आवश्यक आहे.

१७) माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम ४(१) (ख) नुसार सार्वजनिक प्राधिकरणांनी स्वयंप्रेरणेने करावयाची कार्यवाही :

मा.सर्वोच्च न्यायालयामधील मूळ याचिका (सिव्हील) क्र.९९०/२०२१, दिनांक १७ ऑगस्ट २०२३ चे आदेश तसेच सामान्य प्रशासन विभाग, परिपत्रक क्र. रामाआ २०१९ / प्र.क्र.१८ / सहा, दिनांक १६.०२.२०२३ अन्वये माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील कलम ४ च्या अंमलबजावणी-बाबत सूचित करण्यात आले आहे त्यानुसार प्रत्येक शासकीय व निमशासकीय कार्यालयामधील स्वयं प्रेरणेने घोषित करावयाची माहिती, माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील कलम ४ अनुसार १७ मुद्यांची माहिती वेळोवेळी (दरवर्षी १ जानेवारी व १ जुलै) अद्ययावत करण्यात यावी तसेच कलम ४ व्यतिरिक्त कार्यालयातील स्वयंप्रेरणेने प्रदर्शीत करणे आवश्यक असलेली सर्व माहिती कार्यालयाच्या अधिकृत संगणक संकेतस्थळावर वेळोवेळी प्रदर्शित करण्यात यावी.

-*-*-*-*-*-*-*-

महाराष्ट्र राज्य माहिती आयोग, मुख्यालय
१३ वा मजला, नविन प्रशासकीय इमारत,
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालयासमोर, मुंबई-४०० ०३२.
website : sic.maharashtra.gov.in

दूरध्वनी क्र. ०२२-२२०४९१८४ फॅक्स क्र.०२२-२२०४९३९०.

क्र. मुमाआ-२०२६/प्र. क्र. २२ /०२ दिनांक: २८/०१/२०२६.

प्रति,
मा. प्रधान सचिव
(प्रशासकीय सुधारणा व नाविन्यता)
सामान्य प्रशासन विभाग
मंत्रालय, मुंबई – ४०० ०३२.

विषय : माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ मध्ये सुधारणा करण्याबाबत.

मा. महोदय,

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती अधिकार नियमांची प्रत माहिती तथा पुढील आवश्यक कार्यवाही करण्याच्या प्रयोजनार्थ सादर करण्यात येत आहे.

सदर पत्र मा. राज्य मुख्य माहिती आयुक्त यांच्या मान्यतेने निर्गमित करण्यात येत आहे.

सोबत : वरीलप्रमाणे.

(सविता जावळे)
सचिव
राज्य मुख्य माहिती आयोग,मुंबई.

प्रत: संग्रहार्थ.

Desktop/Sayali Sawant/Misc

Scanned with OKEN Scanner

NOTIFICATION

General Administration Department,
Hutatma Rajguru Chowk,
Madam Cama Marg,
Mantralaya, Mumbai 40032.
Dated the .

Right to Information Act, 2005.

No. . - In exercise of the powers conferred by clause (f) of sub-section (3) of section 18, sub-section (10) of section 19 and sub-section (2) of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005), read with the Order of the Hon'ble Bombay High Court in the case of *Savitri Chandrakesh Pal* verses *State of Maharashra and others (2009(4) Mh.L.J.406, Part I)*, the Government of Maharashtra hereby makes the following rules to provide for the procedure to be adopted by the Maharashtra State Information Commission in deciding complaints filed under section 18 and the appeals filed under sub-section (3) of section 19 of the said Act and for any other matter which is connected therewith or incidental thereto, namely :-

1. Short title.- These rules may be called the Maharashtra Right to Information (State Information Commission Appeal and Complaint Procedure) Rules, 2026.

2. Definitions.- (1) In these rules, unless the context otherwise requires,-

(a) "Act" means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(b) "appeal" means an appeal made to the Commission under sub-section (3) of section 19;

(c) "Appellant" means a person who has filed an appeal;

(d) "authorised representative" means a person who is authorised in writing by a party to a proceeding before the Commission to represent him in the proceeding;

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

Scanned with OKEN Scanner

(e) "the Commissioner" means the State Chief Information Commissioner or the State Information Commissioner, as the case may be, appointed under sub-section (3) of section 15;

(f) "complaint" means the complaint made under section 18;

(g) "complainant" means the person who has made complaint under section 18;

(h) "regulations" means the regulations made by the State Chief Information Commissioner under the Act;

(i) "section" means section of the Act;

(j) "the State Information Commission" or "the Commission" means the Maharashtra State Information Commission established under sub-section (1) of section 3.

(2) Words and expressions used in these rules but not defined herein shall have the same meanings as respectively assigned to them in the Act.

3. Appeal to the State Information Commission.- (1) Appeal under sub-section (3) of section 19 to the State Information Commission shall be filed, on plain paper in the format given in Annexure "C" appended to the Maharashtra Right to Information Rules, 2005, which shall be accompanied by an appeal fee of such amount and paid in such manner as may be prescribed by rules by the State Government.

(2) An appeal to the State Information Commission shall be duly authenticated and verified by the appellant and accompanied by the following self-attested documents, namely :-

(i) (a) a copy of the application submitted to the State Public Information Officer;

(b) copy of the documents referred to or relied in an application;

(ii) proof of submission of application to the concerned

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

Scanned with OKEN Scanner

State Public Information Officer;

(iii) a copy of the reply received, if any, from the concerned State Public Information Officer;

(iv) a copy of the appeal made to the First Appellate Authority;

(v) proof of submission of appeal to the First Appellate Authority;

(vi) Original copy of the order received, if any, from the First Appellate Authority;

(vii) an index of the documents referred to in the appeal and relied upon by the appellant; and

(viii) copies of such other documents referred to in his appeal, and relied upon, by the appellant.

(3) An appeal to the State Information Commission should be written, typed or printed neatly and legible on the plain paper and the appeal and documents to be presented along with it shall be filed in three set of copies for respondents.

4. Return of Appeal.— An appeal may be returned to the appellant, if it is not accompanied by the documents as specified in sub-rule (2) or sub-rule (3) of rule 3 or if any other deficiency is noticed by the officer of the Commission, for removing the deficiency and filing the appeal complete in all respects within fifteen days from the date of receipt of letter requesting removing the deficiency:

Provided that, where the reply of the State Public Information Officer or order of the First Appellate Authority is not received within the period prescribed in the Act, the appeal shall not be returned on that ground under this rule.

5. Process of appeal to the Commission.- (1) If the officer of Commission is of the view that the appeal is in accordance with the provisions of the Act, the rules and the regulations, the appeal be numbered and entered

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

Scanned with OKEN Scanner

in a register maintained for the purpose and the officer shall direct the Public Information Officer and First Appellate Authority to furnish the written statement or report along with copies of all the documents relating thereto with reference to the appeal, within 15 days from date of receipt of letter containing the direction. On receipt of report or if no report is received within the aforesaid period, the date for the hearing of the appeal may be fixed.

(2) The Commission shall not consider an appeal unless it is satisfied that the appellant has availed of all the remedies available to him under the Act.

(3) For the purposes of sub-rule (2), a person shall be deemed to have availed of all the remedies available to him under the Act,-

(a) if he had filed an appeal before the First Appellate Authority and the First Appellate Authority or any other person competent to pass order on such appeal had made a final order on the appeal; or

(b) where no final order has been made by the First Appellate Authority with regard to the appeal preferred, and a period of forty five days from the date on which such appeal was received by it has elapsed.

6. Notice of appeal or complaint.- (*1*)The Commission may serve notice of appeal or complaint to the persons concerned in any of the following modes, namely:-

(a) by hand delivery;

(b) by Registered Post, Speed Post, Under Postal Certificate, Courier or such similar other means;

(c) by electronic mail, if e-mail address is provided; or by mobile phone by any messaging system;

Scanned with OKEN Scanner

(d) by publication in the newspaper; or

(e) in any other manner as the Chief Information Commissioner may, by general or special order, direct.

(2) The service of notice in any of the manner mentioned under sub-rule (1) shall be deemed to be valid service of notice.

7. Personal presence of the appellant or complainant. – (1) The appellant or the complainant, as the case may be, shall in every case be informed of the date of hearing at least seven clear days before that date.

(2) The appellant or the complainant or respondent may at his discretion at the time of hearing of the appeal or complaint by the Commission be present in person or through his duly authorized representative :

Provided that, the appellant or complainant or respondents may present the case through video conferencing, if all the relevant documents therefor are submitted two days prior to the date of hearing and the facility of video conferencing is available, at the time of hearing of the appeal by the Commission.

(3) The appellant or the complainant, as the case may be, may seek the assistance of any person in the process of the appeal, in the manner as may be provided therefor, while presenting his points and the person representing him may not be a legal practitioner.

8. Procedure for deciding appeals. - (1) The Commission, while deciding an appeal may,-

(i) receive oral or written evidence on oath or on affidavit from concerned or interested person;

(ii) peruse or inspect documents, public records or

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

Scanned with OKEN Scanner

copies thereof;

(iii) inquire through authorized officer further details or facts;

(iv) hear State Public Information Officer, State Assistant Public Information Officer or the First Appellate Authority, or such person against whose action the appeal is preferred, as the case may be ;

(v) hear third party; or

(vi) receive evidence on affidavit from State Public Information Officer, State Assistant Public Information officer, First Appellate Authority and such other person against whom the appeal lies or the third party or any other person concerned in relation to application.

(2) Where the Commission is satisfied that the circumstances exist due to which the appellant or the complainant, as the case may be, is being prevented from attending the hearing of the Commission, then, the Commission may afford the appellant or the complainant, as the case may be, another opportunity of being heard before a final decision is taken or take any other appropriate action as it may deem fit.

(3) Where the appellant or, as the case may be, complainant does not appear persistently either personally or online, when the second Appeal or complaint is called on for hearing, the Commission may, after recording the reasons, apply the provisions of Rule 17 of Order XLI of the Civil Procedure Code, 1908 and make an order that the Appeal or complaint be dismissed for non- prosecution:

Provided that, where an Appeal or complaint is so dismissed for non-prosecution under this sub-rule, the Appellant or complainant

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

Scanned with OKEN Scanner

may apply, within a period of 30 days from the date of receipt of the order for dismissal, for an order to set the dismissal aside, and if the Appellant or complaint satisfies the Commission that there was sufficient cause for his non-appearance, the Commission may make an order setting aside the dismissal and shall appoint a day for proceeding with the Appeal or the complaint:

Provided further that, no order shall be set aside on any such application as aforesaid unless notice thereof has been served on the opposite party.

(4) Notwithstanding anything contained in sub-rule (3), where the Commission is of the view that a substantial question regarding denial of information is involved, it may proceed to decide the matter on the basis of record available.

(5) Nothing in this rule shall prevent the Commission, in respect of the second appeal, from calling for the records or directing disclosure of information were warranted under the Act, irrespective of the presence of the appellant.

9. Burden of Proof.- (1) In case of appeal or complaint before the Commission, the burden of proof shall lie upon the party asserting a fact.

(2) In complaint under section 18 or appeal under section 19,-

(a) the complainant or appellant shall prove and establish the denial, delay, or incorrect information, or any other ground pleaded therein;

(b) the state public information officer, the First Appellate Authority or the public authority, as the case may be, shall justify its action as per sub-section (5) of section 19.

Scanned with OKEN Scanner

(3) The Commission shall decide the matters solely on the basis of pleadings, arguments and evidence placed on the record.

10. Withdrawal or abatement of appeal.- (1) The State Information Commission may, on a written request made by the appellant, allow the appeal to be withdrawn:

Provided that, in case where the written request made by the Appellant is received by the Commission after the notice for hearing is issued, the Commission may impose a reasonable cost to be paid by the Appellant for wasting the resources of the Commission and its expenses and recover the same as an arrears of land revenue.

(2) As the right to information is available only to the particular applicant citizen of India who has requested the information, the proceedings pending before the State Information Commission in respect of second appeal filed by such person shall abate on the death of the appellant, where the respondent produces the evidence that the appellant is dead or the Commission comes to such conclusion on the basis of record available to it.

11. Order of the State Information Commission. – The order of the State Information Commission shall be in writing and issued under the seal of the Commission duly authenticated by any officer authorized by the Commission for this purpose.

12. Procedure for complaint.- The provisions of above rules shall *mutatis mutandis* apply for the complaint filed before the Commission under section 18.

13. Application of certain provisions of the Code of Civil Procedure, 1908.- Under sub-section (10) of section 19 and clause (f) of sub-section (3) of section 18, it is hereby prescribed that the following provisions of sections 151 and 152 of the Code of Civil Procedure, 1908, regarding powers of civil court, shall, mutatis

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

Scanned with OKEN Scanner

mutandis, in its application to the Commission, apply to the appeals and complaints under the Act, namely:-

(a) " Saving of inherent powers of Commission.— Nothing in the Rules shall be deemed to limit or otherwise affect the inherent power of the Commission to make such orders as may be necessary for the ends of justice or to prevent abuse of the process of the Commission."

(b) " Amendment of order of Commission.— Any Clerical or arithmetical mistake in the order or errors arising therein from any accidental slip or omission may at any time be corrected by the Commission either of its own motion or on the application of any of the parties.".

14. Power of Maharashtra State Chief Information Commissioner to make regulations.- The State Chief Information Commissioner may make regulations, consistent with the Act and the rules made thereunder, for the management of affairs of the Commission or for the matters connected therewith or incidental thereto for which provision is, in the opinion of the Chief Information Commissioner, necessary for the exercise of the powers and the discharge of the functions of the Commission under the Act.

15. Amendment of the Maharashtra Right to Information Rules, 2005.- In the Maharashtra Right to Information Rules, 2005,-

(a) to rule 3, the following provisos shall be added, namely :-

" Provided that, an applicant claiming exemption from payment of fee on the ground of being below poverty line category shall submit, along with the application, a valid and current below poverty line certificate or such other documentary proof as may be declared by the State Government expressly showing that such applicant belongs to

Scanned with OKEN Scanner

such category:

Provided further that, the application requesting information under the Act not accompanied by the fee as prescribed above or the current proof of the applicant's belonging to below poverty line category, as the case may be, such application shall be treated as a defective application; and the Public Information Officer shall, within a reasonable period, inform the applicant of the defect and request the applicant to remove the defect within 15 days from the date of receipt of the letter therefor by providing an opportunity to,-

(*a*) submit valid below poverty line category proof; or

(*b*) pay the prescribed application fee applicable to non-below poverty line applicants.

Where the applicant fails to submit valid and current below poverty line category proof or to pay the prescribed fee within the time specified by the public information officer, the application shall not be treated as a valid application, and may be rejected by the public information officer and no statutory time limits under the Act shall apply and no penalty shall lie against the Public Information Officer for delay attributable to the applicant's failure to submit prescribed below poverty line proof or pay fee.";

(b) in rule 6, in sub-rule (2), for the words "twenty rupees" the words "hundred rupees" shall be substituted;

(c) for ANNEXURE 'C', the following ANNEXURE shall be substituted, namely:-

Scanned with OKEN Scanner

"ANNEXURE 'C"

(See rule 5(2))

Second Appeal under section 19 (3) of the Right to Information Act, 2005

To,

Maharashtra State Information Commission,
Bench at ----------
Address:----------

(1) Full name of the Appellant :

(2) Address :

(3) Mobile number and Email address of Appellant :

(4) Whether the applicant is below poverty line (if yes, attach the photocopy of the valid proof thereof.) :

(5) Particulars of concerned State Public Information Officer with address :

(6) Particulars of the concerned First Appellate Authority with address :

(7) Name and Address of the original Applicant, if appellant is Third Party :

(8) Details of the Application (Annexure-A) seeking information-

(a) Date of Application :

(b) Particulars of information- :

(i) Subject matter of information. * :

(ii) The period to which the information relates.# :

(iii) Description of the Specific information required $:

(c) Whether information is required by post or in person :

(d) In case by post (Ordinary, Registered or Speed) :

(e) Whether Application (Annexure-A) is given to Assistant Public Information Officer : Yes/No*

(f) Date of receipt of the Application by the Assistant Public Information Officer :

(g) Date of receipt of the Application by the Public Information Officer :

(h) Date of reply of the Public Information Officer :

Scanned with OKEN Scanner

(i) Date of receipt of reply of the Public Information Officer :

(9) Details of the First Appeal (Annexure-B) to the First Appellate Authority-

(a) Date of First Appeal :

(b) Date of receipt of the First Appeal by the First Appellate Authority :

(b) Whether First Appeal (Annexure-B) is given to Assistant Public Information Officer : Yes/No*

(c)The date of receipt of order of First Appellate Authority by Applicant :

(10) Last date for filing the appeal :

(11) The grounds for appeal :

(12) Prayer or relief sought :

(13) Grounds for prayer/relief sought for :

(14) (a) Personal Presence at hearing : Yes/No *

(b) (i) Online Presence at hearing : Yes/No *

(ii) If yes mention here email address or mobile number for online hearing :

(15) Details of complaint filed under section 18, if any :

Place :

Date : Signature of the Applicant.

Verification

I, _____ (Name of the appellant), son of / daughter of / wife of _____ resident of _____(address) hereby declare that the Information as provided above is true to the best of my knowledge and no second Appeal under section 19 (3) is filed before the State Information Commission regarding the same application and that I have not suppressed any material fact.

Place :

Date : Signature of Appellant.

* Broad category of the subject to be clearly indicated (such as grant of Government land/Service matters/Licenses, etc.)

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

Scanned with OKEN Scanner

Mention Relevant Specific period indicating the specific dates for which information is required.

$ Specific details of the information required shall be indicated clearly.

Note :- Where the citizen is unable to sign, he shall put the impression of bulb of hand or any other thing or toe or any other mark, which shall be verified by another person and he shall append his identity proof to appeal.".

By order and in the name of the
Governor of Maharashtra,

Additional Chief Secretary to Government.

Scanned with OKEN Scanner

Print sup-A here

NOTIFICATION

Right To Information Act 2005.

No. GAD/ 12020/4/2025-GAD-DESK-6.- In exercise of the powers conferred by Section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of the Maharashtra Right to Information Rules, 2005, and all amendments made there to, except as respects things done or omitted to be done before such supersession, the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely :-

1. Short title and commencement :-

(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2026.

(2) They shall come into force on the date of their publication in the Official Gazette.

2. Definitions - In these rules, unless the context otherwise requires -

(a) **"Act"** means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(b) **"Appeal"** means an appeal made to the Commission under sub-section (3) of section 19;

(c) **"Appellant"** means a person who has filed an appeal;

(d) **"Authorised representative"** means a person who is authorised in writing by a party to a proceeding before the Commission to represent him in the proceeding;

(e) **"The Commissioner"** means the State Chief Information Commissioner or the State Information Commissioner, as the case may be, appointed under sub-section (3) of section 15;

(f) **"Complaint"** means the complaint made under section 18;

(g) **"Complainant"** means the person who has made complaint under section 18;

(h) **"Regulations"** means the regulations made by the State Chief Information Commissioner under the Act;

(i) **"The State Information Commission" or The Commission"** means the State Information Commission constituted under sub-section (1) of Section 15 of the Act;

(j) **"First Appellate Authority"** means an officer in the public authority who is senior in rank to the Central Public Information Officer to whom an appeal under sub-section (1) of Section 19 of the Act lies;

(k) **"Section"** means a Section of the Act;

(l) **"Personal information"** means any information which relates to an identifiable individual, whether directly or indirectly, and which, either by itself or in combination with other information available or likely to be available, is capable of identifying such individual.

(m) All other words and expressions used herein but not defined in these rules shall have the same meanings assigned to them in the Act.

3. Procedure for seeking Information - A request for obtaining information under sub-section (1) of Section 6 of the Act shall be made to the concern State Public Information Officer in the format given in Annexure "A" and shall be accompanied by an application fee of **rupees thirty**.

4. Fees for providing information - Fee for providing information under sub-section (4) of Section 4 and sub-sections (1) and (5) of Section 7 of the Act shall be charged at the following rates, namely :-

(a) rupees five for each page in A-4 or smaller size paper;

(b) actual cost or price of a photocopy in large size paper,

(c) actual cost or price for samples or models:

(d) rupees five for each page of digital / scan copies;

(e) price fixed for a publication or rupees five per page of photocopy for extracts from the publication;

(f) no fee for inspection of records for the first hour of inspection and a fee of rupees 50 for each subsequent hour or fraction thereof; and

(g) rupees fifty for postal charge or actual cost involved in supply of information that exceeds fifty rupees.

5. Exemption from Payment of Fee - No fee under rule 3 and rule 4 shall be charged from any person who is below poverty line, provided a copy of the certificate issued by the appropriate Government in this regard is submitted along with the application.

Provided that if the information sought by a person below the poverty line is of a voluminous nature, the first fifty pages of such information shall be provided free of cost, and for the remaining pages, fees shall be charged at the rates specified in Rule 4."

6. Mode of Payment of fee - Fees under these rules may be paid in any of the following manner, namely:-

(a) in cash, to the public authority against a proper receipt; or

(b) by demand draft or bankers cheque or Indian Postal Order payable to the Accounts Officer of the public authority; or

(c) in treasury under the budget head "0070-other administrative services, 60-other services, 800 other receipt (18) right to information (0070-0161)"or

(d) by electronic means or UPI in respect of online RTI application or

(e) by electronic means or UPI to the Accounts Officer of the public authority, if facility for receiving fees through electronic means is available with the public authority.

7. Request relate only to single subject matter - A request in writing for information under section 6 of the Act shall relate to one subject matter and it shall not ordinarily exceed one hundred and fifty words. If an applicant wishes to seek information on more than one subject matter, he shall make separate applications:

Provided that, in case the request made relates to more than one subject matter, the Public Information Officer may respond to the request relating to the first subject matter only and may advice the applicant to make a separate application for each of the other subject matters.

8. Procedure for seeking inspection of record -

(a) If after having considered the application filed by the applicant for seeking inspection of record under sub-section (1) of section 6, the Public Information Officer find it appropriate, the applicant may be granted permission to inspect the record and if he grants such permission the Public Information Officer shall requisition the record desired by the applicant for perusal, from the concerned section of the Department and shall give the same to the applicant for inspection in his presence or in the presence of his authorised representative, during office hours.

(b) While inspecting such record, the applicant shall be allowed to use pencil only and the information desired by the applicant shall be noted by him by pencil only and if the applicant bring any writing instruments other than a pencil, he shall deposit the same with the Public Information Officer and, thereafter, he shall be

allowed to inspect the record. The applicant shall not make any marking on the record by the pencil he is allowed to use during inspection".

9. Requirement of Proof of Identity - Every applicant shall be required to attach a self-attested copy of a photo identity proof along with the application made under sub-section (1) of Section 6 of the Act.

If an application is received without an identity proof, the Public Information Officer may return such application to the applicant for compliance.

10. Disposal of Repeated Requests - Where the information sought by an applicant has already been provided to the same applicant earlier under the provisions of the Act, the Public Information Officer may dispose of such repeated application by referring to the earlier correspondence and the information already furnished.

11. Responsibility for Suo Motu Disclosure -

(a) The responsibility for ensuring compliance with the provisions of clause (a) and clause (b) of sub-section (1) of section 4 of the ~~Right to Information Act, 2005~~, relating to suo motu disclosure of information, shall vest with the Head of Office of the concerned Public Authority.

(b) Where, upon receipt of an application under the ~~Right to Information Act, 2005~~ the Public Information Officer is of the opinion that the information sought is of the nature required to be published suo motu under clause (b) of sub-section (1) of section 4 of the Act, but has not been so published, he shall, in addition to processing the application in accordance with the provisions of the Act, bring such non-compliance to the notice of the Head of Office of the concerned Public Authority for appropriate corrective action.

(c) Failure to publish or proactively disclose information as mandated under the said provisions shall be deemed to be dereliction of duty, and responsibility shall be fixed on the Head of Office, who shall be liable for initiation of disciplinary proceedings in accordance with the applicable service rules.

12. Information Available on Official Website - Where the information requested by the applicant is already available on the official website of the Government or of the concerned public authority, the Public Information Officer shall inform the applicant to obtain such information directly from the website.

The Public Information Officer shall also have the authority to decline attestation of such information available online.

13. Disclosure of Purpose of Information Sought -

For the limited purpose of enabling the Public Information Officer to examine, where necessary, the applicability of clause (j) of sub-section (1) of section 8 and sub-section (2) of section 8 of the Right to Information Act, 2005, the prescribed application form may provide a column for the applicant to indicate, briefly, the purpose of seeking the information.

Provided that no application shall be rejected, returned or treated as invalid solely on the ground that the purpose for seeking information has not been stated or has been inadequately stated.

14. Exemption of Personal Information -

"Personal information, as defined under these rules, shall be exempt from disclosure under the ~~Right to Information Act, 2005,~~ in accordance with clause (j) of sub-section (1) of section 8 of the Act, where such information has no relationship to any public activity or public interest, or where the disclosure of

such information would cause an unwarranted invasion of the privacy of the individual concerned.

Provided that such personal information may be disclosed if the competent authority is satisfied that a larger public interest justifies such disclosure, and the reasons for such satisfaction shall be recorded in writing.

Provided further that the burden of establishing the existence of such larger public interest shall lie on the applicant seeking the information, and mere assertion of public interest shall not be sufficient."

15. Acceptance of Electronic Communication.- Any communication made or information provided by the Public Information Officer through e-mail or through any other electronic mode shall be deemed to be valid communication or delivery of information under the Act.

16. Appeal to the First Appellate Authority –

(1) Any person aggrieved by an order passed by the State Public Information Officer or by non-disposal of his application by the State Public Information Officer, may file an appeal to the First Appellate Authority in the format given in Annexure "B" and shall be accompanied by an appeal fee of rupees fifty and paid in such manner as prescribed in rule 6.

(2) An appeal to the First Appellate Authority shall be duly authenticated and verified by the appellant and accompanied by the following self-attested documents, namely :-

(i) a copy of the application submitted to the State Public information Officer,

(ii) a copy of the reply received, if any, from the State Public Information Officer,

(iii) an index of the documents referred to in the appeal.

17. Appeal to the State Information Commission

(1) Appeal under sub-section (3) of section 19 to the State Information Commission shall be filed, on plain paper in the format given in Annexure "C" ~~appended to the Maharashtra Right to Information Rules, 2005~~, which shall be accompanied by an appeal fee of rupees hundred and paid in such manner as prescribed in rule 6.

(2) An appeal to the State Information Commission shall be duly authenticated and verified by the appellant and accompanied by the following self-attested documents, namely :-

(i) (a) a copy of the application submitted to the State Public Information Officer;

(b) copy of the documents referred to or relied in an application;

(ii) proof of submission of application to the concerned State Public Information Officer;

(iii) a copy of the reply received, if any, from the concerned State Public Information Officer;

(iv) a copy of the appeal made to the First Appellate Authority;

(v) proof of submission of appeal to the First Appellate Authority;

(vi) original copy of the order received, if any, from the First Appellate Authority;

(vii) an index of the documents referred to in the appeal and relied upon by the appellant; and

(viii) copies of such other documents referred to in his appeal, and relied upon, by the appellant.

(3) An appeal to the State Information Commission should be written, typed or printed neatly and legible on the plain paper and the appeal and documents to be presented along with it shall be filed in three set of copies for respondents.

18. Return of Appeal - An appeal may be returned to the appellant, if it is not accompanied by the documents as specified in sub-rule (2) or sub-rule (3) of rule 3 or if any other deficiency is noticed by the officer of the Commission, for removing the deficiency and filing the appeal complete in all respects within fifteen days from the date of receipt of letter requesting removing the deficiency:

Provided that, where the reply of the State Public Information Officer or order of the First Appellate Authority is not received within the period prescribed in the Act, the appeal shall not be returned on that ground under this rule.

19. Process of appeal to the Commission

(1) If the officer of Commission is of the view that the appeal is in accordance with the provisions of the Act, the rules and the regulations, the appeal be numbered and entered in a register maintained for the purpose and the officer shall direct the Public Information Officer and First Appellate Authority to furnish the written statement or report along with copies of all the documents relating thereto with reference to the appeal, within 15 days from date of receipt of letter containing the direction. On receipt of report or if no report is received within the aforesaid period, the date for the hearing of the appeal may be fixed.

(2) The Commission shall not consider an appeal unless it is satisfied that the appellant has availed of all the remedies available to him under the Act.

(3) For the purposes of sub-rule (2), a person shall be deemed to have availed of all the remedies available to him under the Act,-

(a) if he had filed an appeal before the First Appellate Authority and the First Appellate Authority or any other person competent to pass order on such appeal had made a final order on the appeal; or

(b) where no final order has been made by the First Appellate Authority with regard to the appeal preferred, and a period of forty five days from the date on which such appeal was received by it has elapsed.

20. Notice of appeal or complaint

(1)The Commission may serve notice of appeal or complaint to the persons concerned in any of the following modes, namely:-

(a) by hand delivery;

(b) by Registered Post, Speed Post, Under Postal Certificate, Courier or such similar other means;

(c) by electronic mail, if e-mail address is provided; or by mobile phone by any messaging system;

(d) by publication in the newspaper; or

(e) in any other manner as the Chief Information Commissioner may, by general or special order, direct.

(2) The service of notice in any of the manner mentioned under sub-rule (1) shall be deemed to be valid service of notice.

21. Personal presence of the appellant or complainant

(1) The appellant or the complainant, as the case may be, shall in every case be informed of the date of hearing at least seven clear days before that date.

(2) The appellant or the complainant or respondent may at his discretion at the time of hearing of the appeal or complaint by the Commission be present in person

or through his duly authorized representative:

Provided that, the appellant or complainant or respondents may present the case through video conferencing, if all the relevant documents therefor are submitted two days prior to the date of hearing and the facility of video conferencing is available, at the time of hearing of the appeal by the Commission.

(3) The appellant or the complainant, as the case may be, may seek the assistance of any person in the process of the appeal, in the manner as may be provided therefor, while presenting his points and the person representing him may not be a legal practitioner.

22. Procedure for deciding appeals

(1) The Commission, while deciding an appeal may,-

(i) receive oral or written evidence on oath or on affidavit from concerned or interested person;

(ii) peruse or inspect documents, public records or copies thereof;

(iii) inquire through authorized officer further details or facts;

(iv) hear State Public Information Officer, State Assistant Public Information Officer or the First Appellate Authority, or such person against whose action the appeal is preferred, as the case may be ;

(v) hear third party; or

(vi) receive evidence on affidavit from State Public Information Officer, State Assistant Public Information officer, First Appellate Authority and such other person against whom the appeal lies or the third party or any other person concerned in relation to application.

(2) Where the Commission is satisfied that the circumstances exist due to which the appellant or the complainant, as the case may be, is being prevented from attending the hearing of the Commission, then, the Commission may afford the appellant or the complainant, as the case may be, another opportunity of being heard before a final decision is taken or take any other appropriate action as it may deem fit.

(3) Where the appellant or, as the case may be, complainant does not appear persistently either personally or online, when the second Appeal or complaint is called on for hearing, the Commission may, after recording the reasons, apply the provisions of Rule 17 of Order XLI of the Civil Procedure Code, 1908 and make an order that the Appeal or complaint be dismissed for non- prosecution:

Provided that, where an Appeal or complaint is so dismissed for non-prosecution under this sub-rule, the Appellant or complainant may apply, within a period of ~~30~~ (thirty) days from the date of receipt of the order for dismissal, for an order to set the dismissal aside, and if the Appellant or complaint satisfies the Commission that there was sufficient cause for his non-appearance, the Commission may make an order setting aside the dismissal and shall appoint a day for proceeding with the Appeal or the complaint:

Provided further that, no order shall be set aside on any such application as aforesaid unless notice thereof has been served on the opposite party.

(4) Notwithstanding anything contained in sub-rule (3), where the Commission is of the view that a substantial question regarding denial of information is involved, it may proceed to decide the matter on the basis of record available.

(5) Nothing in this rule shall prevent the Commission, in respect of the second appeal, from calling for the records or directing disclosure of information were warranted under the Act, irrespective of the presence of the appellant.

23. Burden of Proof.- Save as otherwise provided by or under the Act

(1) In case of appeal or complaint before the Commission, the burden of proof shall lie upon the party asserting a fact.

(2) In complaint under section 18 or appeal under section 19,-

(a) the complainant or appellant shall prove and establish the denial, delay, or incorrect information, or any other ground pleaded therein;

(b) the state public information officer, the First Appellate Authority or the public authority, as the case may be, shall justify its action as per sub-section (5) of section 19.

(3) The Commission shall decide the matters solely on the basis of pleadings, arguments and evidence placed on the record.

24. Withdrawal or abatement of appeal.-

(1) The State Information Commission may, on a written request made by the appellant, allow the appeal to be withdrawn:

Provided that, in case where the written request made by the Appellant is received by the Commission after the notice for hearing is issued, the Commission may impose a reasonable cost to be paid by the Appellant for wasting the resources of the Commission and its expenses and recover the same as an arrears of land revenue.

(2) As the right to information is available only to the particular applicant citizen of India who has requested the information, the proceedings pending before the State

Information Commission in respect of second appeal filed by such person shall abate on the death of the appellant, where the respondent produces the evidence that the appellant is dead or the Commission comes to such conclusion on the basis of record available to it.

4 **25. Order of the State Information Commission** - The order of the State Information Commission shall be in writing and issued under the seal of the Commission duly authenticated by any officer authorized by the Commission for this purpose.

5 **26. Procedure for complaint** - The provisions of above rules shall mutatis mutandis apply for the complaint filed before the Commission under section 18.

Print slip-B here

27. Application of certain provisions of the Code of Civil Procedure, 1908- Under sub-section (10) of section 19 and clause (f) of sub-section (3) of section 18, it is hereby prescribed that the following provisions of sections 151 and 152 of the Code of Civil Procedure, 1908, regarding powers of civil court, shall, mutatis mutandis, in its application to the Commission, apply to the appeals and complaints under the Act, namely:-

(a) Saving of inherent powers of Commission -Nothing in the Rules shall be deemed to limit or otherwise affect the inherent power of the Commission to make such orders as may be necessary for the ends of justice or to prevent abuse of the process of the Commission."

(b) Amendment of order of Commission – Any Clerical or arithmetical mistake in the order or errors arising therein from any accidental slip or omission may at any time be corrected by the Commission either of its own motion or on the application of any of the parties.".

28. Power of Maharashtra State Chief Information Commissioner to make regulations –

The State Chief Information Commissioner may make regulations, consistent with the Act and the rules made thereunder, for the management of affairs of the Commission or for the matters connected therewith or incidental thereto for which provision is, in the opinion of the Chief Information Commissioner, necessary for the exercise of the powers and the discharge of the functions of the Commission under the Act.

29. Regulation of Vexatious or Abusive Applicants -

(1) Where the State Public Authority is of the opinion that any applicant has been habitually and persistently filing applications under the Right to Information Act, 2005 in an excessive, frivolous, repetitive or vexatious manner, with the intention of causing harassment, obstruction or undue burden, thereby resulting in disproportionate diversion of time, manpower and resources of the Public Authority, such Public Authority may make a reasoned application to the State Information Commission seeking appropriate directions.

(2) The State Information Commission, after giving the applicant a reasonable opportunity of being heard and after examining the merits of the case, may, if satisfied that the applicant has abused the process of the Act, by a reasoned order, declare such applicant as a vexatious applicant and prohibit him from filing applications under the Act for a specified period, as may be determined by the Commission.

Provided that such prohibition shall be for a limited duration and shall not be permanent in nature, and the period of prohibition shall be proportionate to the nature and gravity of abuse established.

Provided further that nothing in this rule shall affect the right of the applicant to seek information after the expiry of the period so specified

30. Regulation of Multiple Applications

(1) In order to prevent abuse of the process of the Act and to ensure effective and timely disposal of applications, no applicant shall be entitled to have more than ten applications pending at any given time before one or more Public Authorities under the Right to Information Act, 2005:

Provided that for the purposes of this rule, appeals or complaints filed under the Act shall not be counted towards the said limit.

(2) Every applicant, at the time of submitting an application under the Act, shall furnish a self-declaration stating that not more than nine applications filed by him are pending consideration before any Public Authority.

31. Presentation by the Public Authority - The public authority may authorise any representative or any of its officers to present its case.

By order in the name of the Governor of Maharashtra,

Dr. Atul Patane

Principal Secretary to the Government

ANNEXURE "A"

(See Rule 3)

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005)

To,

The State Public Information Officer,

(Name of the office with address)

1) 2	Full name of the Applicant -	
2) 2	Address of the Applicant -	
3) 2	Mobile No & Email-id.	
4) 2	Particulars of information required -	
5) 2	Purpose of Information Sought -	
6) 2	Subject matter of information - (Use only 150 words)	
7) 2	The period to which the information relates -	
8) 2	Mode of required information - (In person / by registered post / by e-mail / in personal pen drive / through Online Portal-in case of online RTI)	
9) 2	Whether the applicant is below poverty line - (If yes, attach the photo copy of the proof thereof)	
10) 2	Proof of Identity-	

Date:-

Place :-

Signature of the Applicant.

ANNEXURE "B"

(See Rule १३)

Appeal under under section १९(१) of the Right to Information Act, २००५

To,

(Name/designation/address of the appellate authority)

१	Full name of the Appellant -	
२	Address of the Appellant -	
३	Mobile No & Email id	
४	Name and address of the State Public Information Officer who gave reply to the Application -	
५	Particulars of the Application	
६	Particulars of the orders including number, if any, against which the appeal is preferred-	
७	Prayer or relief Sought	
८	Grounds for the prayer or relief -	
९	Any other information relevant to the appeal	
१०	Proof of Identity- (proving citizenship	

Date:-

Place :-

Signature of the Appellant

"ANNEXURE 'C"

(See rule 5(2))

Second Appeal under section 19 (3) of the Right to Information Act, 2005

To, Maharashtra State Information Commission,

Bench at ----------

Address:----------

(1) Full name of the Appellant :

(2) Address :

(3) Mobile number and Email address of Appellant :

(4) Whether the applicant is below poverty line

(if yes, attach the photocopy of the valid proof thereof.) :

(5) Particulars of concerned State Public Information Officer with address :

(6) Particulars of the concerned First Appellate Authority with address :

(7) Name and Address of the original Applicant, if appellant is Third Party :

(8) Details of the Application seeking information-

(a) Date of Application :

(b) Particulars of information- :

(i) Subject matter of information. :

(ii) The period to which the information relates :

(iii) Description of the Specific information required :

(c) Whether information is required by post or in person :

(d) In case by post (Ordinary, Registered or Speed) :

(e) Whether Application (Annexure-A) is given to Assistant Public Information Officer :

(f) Date of receipt of the Application by the Assistant Public Information Officer :

(g) Date of receipt of the Application by the Public Information Officer :

(h) Date of reply of the Public Information Officer :

(i) Date of receipt of reply of the Public Information Officer : Yes/No

(9) Details of the First Appeal to the First Appellate Authority-

(a) Date of First Appeal

(b) Date of receipt of the First Appeal by the First Appellate Authority

(c) Whether First Appeal (Annexure-B) is given to Assistant Public Information Officer : Yes/No

(d)The date of receipt of order of First Appellate Authority by Applicant :

(10) Last date for filing the appeal :

(11) The grounds for appeal :

(12) Prayer or relief sought :

(13) Grounds for prayer/relief sought for :

(14) (a) Personal Presence at hearing

(b) (i) Online Presence at hearing

(ii) If yes mention here email address or mobile number for online hearing : Yes/No *: Yes/No *

(15) Details of complaint filed under section 18, if any :

Place :

Date : Signature of the Applicant.

Verification

I,_____ (Name of the appellant), son of / daughter of / wife of _____ resident of _____(address) hereby declare that the Information as provided above is true to the best of my knowledge and no second Appeal under section 19 (3) is filed before the State Information Commission regarding the same application and that I have not suppressed any material fact.

Place :

Date : Signature of Appellant.

Slip A

NOTIFICATION

General Administration Department,
Mantralaya, Madam Cama Marg,
Hutatma Rajguru Chowk,
Mumbai – 400 032,
Dated the 2026.

Right to Information Act, 2005.

No. .- In exercise of the powers conferred by clause *(f)* of sub-section *(3)* of section 18, sub-section *(10)* of section 19 and sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of all the existing rules issued in that behalf, the Governor of Maharashtra is hereby pleased to make the following rules, namely:-

Slip B

26. Inherent procedural powers of the Commission.-

(1) Nothing in these rules shall be deemed to limit the power of the State Information Commission, while conducting an inquiry under section 18 or deciding a second appeal under sub-section *(3)* of section 19 of the Act, to pass such incidental or ancillary procedural orders, consistent with the provisions of the Act, after giving the reasonable opportunity of being heard to all the parties, as may be necessary to secure the ends of justice or to prevent abuse of the process of the Commission.

(2) The Commission may, at any time, either of its own or on an application of any of the parties, correct any clerical or arithmetical mistake or any error arising from an accidental slip or omission in any order or record relating to a complaint under section 18 or a second appeal under sub-section *(3)* of section 19.

(3) Where any correction is made under sub-rule *(2)*, a copy of the corrected order shall be communicated to the concerned parties and uploaded on the website of the Commission.

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग
१९ वा मजला, नवीन प्रशासकीय इमारत,
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालयासमोर, मुंबई-४०० ०३२.

क्रमांक: साप्रवि- १२०२०/०४/२०२५-साप्रवि(कक्ष-६) दिनांक:- ०७ मे,२०२६.

प्रति,
भाषा संचालक,
भाषा संचालनालय,
प्रशासकीय इमारत, पाचवा मजला, डॉक्टर आंबेडकर उद्यानाजवळ,
शासकीय वसाहत, बांद्रा (पूर्व), मुंबई – ४०००५१.

विषय : महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यांच्या मराठी भाषेतील प्रारूपाची तपासणी करण्याबाबत.

महोदय,

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ अधिक्रमित करून महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ प्रसिद्ध करण्याची कार्यवाही शासन स्तरावर सुरू आहे. सदर नियमांचे इंग्रजी भाषेतील प्रारूप विधी व न्याय विभागाच्या मान्यतेनंतर विभाग स्तरावर मराठी भाषेत भाषांतरित करण्यात आले आहे.

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ प्रसिद्ध करण्यापूर्वी मराठी भाषेतील प्रारूपाची भाषा, शब्दप्रयोग व पारिभाषिक शुद्धतेच्या दृष्टिकोनातून तपासणी करून आवश्यक असल्यास सुधारणा सुचविण्याची विनंती आहे.

सदर पत्रासोबत महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यांचे इंग्रजी व मराठी भाषेतील प्रारूप जोडण्यात येत आहे.

O/C

Issued by e-mail on - 7th may 2026,
① director.dol-mh@gov.in
② bhashasanchalak@yahoo.in

निर्गमित
दिनांक : 07/05/26
सही : SPK

आपला
(शेषराव कुटे)
कक्ष अधिकारी महाराष्ट्र शासन

महाराष्ट्र शासन
भाषा संचालनालय
भाषा संचालक, महाराष्ट्र राज्य, यांचे कार्यालय, प्रशासकीय इमारत,
५ वा मजला, डॉ.आंबेडकर उद्यानाजवळ, शासकीय वसाहत,
वांद्रे (पूर्व), मुंबई-४०००५१.

ईमेल :- director.dol-mh@gov.in bhashasanchalak@yahoo.in

क्र. विधि-६५/२०२६/७३७/कार्या. ८अ. दिनांक:- ०८ जून, २०२६.

प्रति,
कक्ष अधिकारी,
सामान्य प्रशासन विभाग,
१९ वा मजला,
नवीन प्रशासन भवन,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.

विषय :- महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियम, २०२६ बाबत..

संदर्भ :- क्रमांक : सेप्रवि-१२०२०/०४/२०२५-सप्रवि (कक्ष-६) दि. ०७ मे, २०२६ चे पत्र.

महोदय,

संदर्भित पत्रान्वये आपण पाठविलेल्या विषयांकित नियमाच्या / विनियमाच्या / आदेशाच्या / अधिसूचनेच्या इंग्रजी मसुद्याची १८ इतकी पृष्ठे दि. ०८/०५/२०२६ रोजी या कार्यालयास प्राप्त झाली आहेत.

आपण मागणी केल्याप्रमाणे विषयांकित नियमाच्या / विनियमाच्या / आदेशाच्या / अधिसूचनेच्या इंग्रजी मसुद्याचा मराठी अनुवाद करून त्याची १९ इतकी मुद्रित पृष्ठे आपणाकडे या पत्रासोबत पाठविण्यात येत आहेत. तथापि, राज्य विधानमंडळात मांडण्यात येणारी सर्व विधेयके, राज्य विधानमंडळाने संमत केलेले राज्य अधिनियम व माननीय राज्यपालांनी प्रख्यापित केलेले सर्व अध्यादेश आणि त्याखालील केलेले नियम, विनियम, आदेश व अधिसूचना इत्यादी यांचा मसुदा, महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ याच्या कलम ५ अन्वये मूळ स्वरूपात मराठी भाषेत तयार करणे अनिवार्य केलेले असल्याने व हा मसुदा मराठीत तयार करणे ही संबंधित विभागाची जबाबदारी असल्याने, सदर नियम/ विनियम/आदेश / अधिसूचना इंग्रजी विधानमंडळात सादर करण्यापूर्वी किंवा प्रसिद्ध करण्यापूर्वी कृपया सदर मराठी अनुवाद आपल्या कार्यालयातील तज्ज्ञ अधिकाऱ्याने तपासून घेणे आवश्यक आहे.

सदर नियम / विनियम / आदेश / अधिसूचना प्रसिद्ध झाल्यानंतर त्याच्या २ मुद्रित प्रती (इंग्रजी व मराठी) या कार्यालयाच्या अभिलेखासाठी उपलब्ध करून द्याव्यात ही विनंती.

कृपया पोच द्यावी, ही विनंती.

आपला,

(श. कि. यादव),
सहायक भाषा संचालक

सोबत :- विषयांकित प्रकरणाची मराठी अनुवादित पृष्ठे १ ते १९.

Scanned with OKEN Scanner

अधिसूचना

	सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई-४०० ०३२. दिनांक २०२६.
माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.	**क्रमांक. साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६.-** माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम *(३)* च्या खंड *(च)*, कलम १९ च्या पोट-कलम *(१०)* व कलम २७ च्या पोट-कलम *(२)* यांद्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून आणि त्याबाबतीत केलेल्या सर्व विद्यमान नियमांचे अधिक्रमण करून, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, याद्वारे, पुढील नियम करीत आहेत :- **१. संक्षिप्त नाव व प्रारंभ.-** *(१)* या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, असे म्हणावे. *(२)* ते, **शासकीय राजपत्रातील** त्यांच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील. **२. व्याख्या.-** *(१)* या नियमांत, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ आवश्यक नसेल तर,- *(क)* "अधिनियम" याचा अर्थ, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२), असा आहे; *(ख)* "अपील" याचा अर्थ, कलम १९ च्या अनुक्रमे, पोट-कलम *(१)* व पोट-कलम *(३)* अन्वये प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे आणि आयोगाकडे केलेले अपील, असा आहे; *(ग)* "अपीलकर्ता" याचा अर्थ, जिने अपील दाखल केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे; *(घ)* "प्राधिकृत प्रतिनिधी" याचा अर्थ, आयोगासमोरील कार्यवाहीतील पक्षकाराने कार्यवाहीमध्ये त्याचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी जिला लेखी स्वरूपात प्राधिकृत केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे;

(ङ) "आयुक्त" याचा अर्थ, कलम १५ च्या पोट-कलम *(३)* अन्वये नियुक्त केलेला राज्य मुख्य माहिती आयुक्त किंवा, यथास्थिति, राज्य माहिती आयुक्त, असा आहे;

(च) "तक्रार" याचा अर्थ, कलम १८ अन्वये केलेली तक्रार, असा आहे;

(छ) "तक्रारदार" याचा अर्थ, कलम १८ अन्वये जिने तक्रार केलेली असेल ती व्यक्ती, असा आहे;

(ज) "विनियम" याचा अर्थ, अधिनियमान्वये राज्य मुख्य माहिती आयुक्ताने केलेले विनियम, असा आहे;

(झ) "राज्य माहिती आयोग" किंवा "आयोग" याचा अर्थ, अधिनियमाच्या कलम १५ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये घटित केलेला राज्य माहिती आयोग, असा आहे;

(ञ) "प्रथम अपिलीय प्राधिकारी" याचा अर्थ, अधिनियमाच्या कलम १९ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये ज्याच्याकडे अपील दाखल केले जाते तो केंद्रीय जन माहिती अधिकाऱ्यापेक्षा वरिष्ठ दर्जाचा सार्वजनिक प्राधिकरणातील अधिकारी, असा आहे;

(ट) "कलम" याचा अर्थ, अधिनियमाचे कलम, असा आहे;

(ठ) "वैयक्तिक माहिती" याचा अर्थ, जी माहिती, ओळखपटण्यायोग्य व्यक्तीशी -मग ती प्रत्यक्षपणे असो किंवा अप्रत्यक्षपणे असो,- संबंधित असेल, आणि जी, स्वतः त्या माहितीद्वारे किंवा उपलब्ध असलेल्या किंवा उपलब्ध होण्याचा संभव असलेल्या इतर माहितीच्या संयोगाने, अशा व्यक्तीची ओळख पटविण्यायोग्य आहे, अशी कोणतीही माहिती, असा आहे.

(२) या नियमांमध्ये वापरलेले, परंतु, व्याख्या न केलेले शब्द व शब्दप्रयोग यांना या अधिनियमामध्ये अनुक्रमे जे अर्थ नेमून दिलेले असतील तेच अर्थ असतील.

३. माहिती मागण्याची कार्यपद्धती.- अधिनियमाच्या कलम ६ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये माहिती मिळवण्याची विनंती, जोडपत्र "**अ**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे करण्यात येईल आणि त्यासोबत तीस रुपये इतके अर्ज शुल्क सादर करण्यात येईल.

४. माहिती पुरविण्याचे शुल्क.-

अधिनियमाच्या कलम ४ च्या पोट-कलम *(४)* आणि कलम ७ च्या पोट-कलम *(१)* व पोट-कलम *(५)* याअन्वये माहिती पुरविण्याचे शुल्क, पुढील दराने आकारण्यात येईल :-

(क) ए-४ किंवा त्यापेक्षा लहान आकाराच्या कागदावरील प्रत्येक पृष्ठासाठी पाच रुपये;

(ख) मोठ्या आकाराच्या कागदावरील छायाप्रतीचा प्रत्यक्ष खर्च किंवा किंमत;

(ग) नमुने किंवा प्रतिकृती यांचा प्रत्यक्ष खर्च किंवा किंमत;

(घ) डिजिटल / स्कॅन प्रतींच्या प्रत्येक पृष्ठासाठी पाच रुपये;

(ङ) प्रकाशनासाठी निश्चित केलेली किंमत किंवा प्रकाशनातील उताऱ्यांच्या छायाप्रतीसाठी प्रत्येक पृष्ठासाठी पाच रुपये;

(च) अभिलेखाच्या निरीक्षणाकरिता, निरीक्षणाच्या पहिल्या एका तासासाठी कोणतेही शुल्क नसेल आणि त्यानंतरच्या प्रत्येक तासासाठी किंवा त्याच्या भागासाठी पन्नास रुपये शुल्क असेल; आणि

(छ) टपाल आकारासाठी पन्नास रुपये किंवा पन्नास रुपयांपेक्षा अधिक असलेली माहिती पुरविण्यासाठी लागणारा प्रत्यक्ष खर्च.

५. शुल्क प्रदान करण्यातून सूट.-

जी दारिद्र्यरेषेखालील आहे अशा कोणत्याही व्यक्तीकडून नियम ३ व नियम ४ अन्वये कोणतेही शुल्क आकारण्यात येणार नाही, परंतु, या संबंधात समुचित शासनाने, दिलेल्या प्रमाणपत्राची प्रत, अर्जासोबत सादर केलेली असावी:

परंतु, जर दारिद्र्यरेषेखालील व्यक्तीने मागितलेली माहिती विपुल स्वरूपाची असेल तर, अशा माहितीची पहिली पन्नास पृष्ठे विनामूल्य पुरविण्यात येतील, आणि उर्वरित पृष्ठांसाठी, नियम ४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या दराने शुल्क आकारण्यात येईल.

६. शुल्क प्रदान करण्याचे मार्ग.-

या नियमांखालील शुल्क, पुढीलपैकी कोणत्याही रीतीने प्रदान करता येईल :-

(१) रीतसर पावती घेऊन सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे रोखीने; किंवा

(२) अर्जावर विहित मूल्याचे न्यायालय शुल्क मुद्रांक चिकटवून; किंवा

(ग) सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या लेखा अधिकाऱ्याला प्रदेय असलेल्या धनाकर्षाद्वारे किंवा बँक धनादेशाद्वारे किंवा भारतीय टपाल आदेशाद्वारे; किंवा

(घ) "००७०-इतर प्रशासनिक सेवा, ६०-इतर सेवा, ८००-इतर जमा रकमा, (१८) माहितीचा अधिकार (००७०-०१६१)" या अर्थसंकल्पीय शीर्षाखाली कोषागारात; किंवा

(ङ) ऑनलाईन माहितीचा अधिकार (आरटीआय) अर्जाच्या बाबतीत, इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे किंवा युपीआयद्वारे; किंवा

(च) जर सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे शुल्क स्वीकारण्याची सुविधा उपलब्ध असेल तर, सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या लेखा अधिकाऱ्याकडे इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे किंवा युपीआयद्वारे.

७. विनंती केवळ एकाच विषयाशी संबंधित असावी.-

अधिनियमाच्या कलम ६ अन्वये माहितीसाठी लेखी स्वरुपात केलेली विनंती, एकाच विषयाशी संबंधित असेल आणि ती साधारणपणे एकशे पन्नास शब्दांपेक्षा अधिक शब्दांची असणार नाही. जर अर्जदाराची एकापेक्षा अधिक विषयावर माहिती मागवण्याची इच्छा असेल तर, तो, त्यासाठी स्वतंत्र अर्ज करील :

परंतु, जर केलेली विनंती एकापेक्षा अधिक विषयांशी संबंधित असेल तर,जन माहिती अधिकारी, केवळ पहिल्या विषयाशी संबंधित असणाऱ्या विनंतीला प्रतिसाद देईल आणि इतर प्रत्येक विषयासाठी स्वतंत्र अर्ज करण्याचा सल्ला अर्जदारास देऊ शकेल.

८. अभिलेखाच्या तपासणीची मागणी करण्याची कार्यपद्धती.-

(क) कलम ६ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये अभिलेखाच्या निरीक्षणाच्या मागणीसाठी अर्जदाराने दाखल केलेल्या अर्ज विचारात घेतल्यानंतर, जन माहिती अधिकाऱ्यास तसे योग्य असल्याचे आढळून आले असेल तर, अर्जदारास अभिलेखाचे निरीक्षण करण्याची परवानगी देऊ शकेल आणि जर अशी परवानगी दिली असेल तर, जन माहिती अधिकारी, विभागाच्या संबंधित कक्षाकडून अर्जदारास हवा असलेला अभिलेख त्याला पाहण्यासाठी मागवील आणि कार्यालयीन वेळेत, त्याच्या उपस्थितीत किंवा त्याच्या प्राधिकृत प्रतिनिधीच्या उपस्थितीत तो अभिलेख निरीक्षणासाठी देईल.

(ख) अशा अभिलेखाचे निरीक्षण तपासणी करताना, अर्जदारास केवळ पेन्सिलचाच वापर करण्याची मुभा देण्यात येईल आणि अर्जदारास हवी असलेली माहिती त्याच्याकडून केवळ पेन्सिलनेच नोंदविण्यात येईल; आणि अर्जदाराने पेन्सिलव्यतिरिक्त अन्य कोणतीही लेखन साधने आणलेली असतील तर, तो, ती जन माहिती अधिकाऱ्याकडे जमा करील आणि त्यानंतर त्यास अभिलेखाचे निरीक्षण करण्याची मुभा देण्यात येईल. अर्जदार, त्यास निरीक्षण करताना वापर करण्याची मुभा दिलेल्या पेन्सिलने अभिलेखावर कोणत्याही खुणा करणार नाही.

९. नागरिकत्व सिद्ध करणाऱ्या ओळखपुराव्याची आवश्यकता.-

प्रत्येक अर्जदाराने, अधिनियमाच्या कलम ६ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये केलेल्या अर्जासोबत छायाचित्र असलेल्या ओळखपुराव्याची स्वयं-साक्षांकित केलेली प्रत जोडणे आवश्यक असेल. जर ओळख पुरावा नसलेला अर्ज प्राप्त झालेला असेल तर, जन माहिती अधिकारी, आवश्यक पालन करण्यासाठी असा अर्ज अर्जदारास परत करू शकेल.

१०. पुन्हा पुन्हा केलेल्या विनंत्या निकालात काढणे.-

जेव्हा अर्जदाराने मागितलेली माहिती, अधिनियमाच्या तरतुदींन्वये त्याच अर्जदाराला यापूर्वी अगोदरच पुरविण्यात आलेली असेल त्याबाबतीत, जन माहिती अधिकारी या पूर्वीच्या पत्रव्यवहाराचा आणि अगोदरच पुरविलेल्या माहितीचा संदर्भ देऊन, असा पुन्हा केलेला विनंती अर्ज निकालात काढू शकेल.

११. स्वतःहोऊन माहिती उघड करण्याची जबाबदारी.-

(क) स्वतःहोऊन माहिती उघड करण्याशी संबंधित असणाऱ्या, या अधिनियमाच्या कलम ४ च्या पोट-कलम *(१)* च्या खंड *(क)* व खंड *(ख)* मधील तरतुदींचे अनुपालन केल्याची सुनिश्चिती करण्याची जबाबदारी, संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुखाकडे निहित असेल.

(ख) जेव्हा, या अधिनियमान्वये अर्ज प्राप्त झाल्यावर, जन माहिती अधिकाऱ्याच्या मते मागितलेली माहिती ही, अधिनियमाच्या कलम ४ च्या पोट-कलम (१) च्या खंड (ख) अन्वये स्वतःहोऊन प्रसिद्ध करण्याची आवश्यकता असलेल्या स्वरूपाची आहे, परंतु, अशा प्रकारे ती प्रसिद्ध करण्यात आलेली नसेल त्या बाबतीत, तो, या अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार अर्जावर प्रक्रिया करण्याबरोबरच, उचित सुधारात्मक कारवाईकरिता असे अनुपालन न झाल्याचे

संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुखाच्या निदर्शनास आणून देईल.

(ग) उक्त तरतुदींन्वये अनिवार्य असलेली माहिती प्रसिद्ध करण्यातील किंवा स्वतःहोऊन उघड न करण्यातील कसूर ही कर्तव्यच्युती मानण्यात येईल आणि कार्यालय प्रमुखावर जबाबदारी निश्चित करण्यात येईल; तो लागू असलेल्या सेवा नियमांनुसार शिस्तभंगाची कार्यवाही करण्यास पात्र असेल.

१२. अधिकृत संकेतस्थळावर उपलब्ध असलेली माहिती.-

जेव्हा अर्जदाराने मागितलेली माहिती, शासनाच्या किंवा संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या अधिकृत संकेतस्थळावर आधीच उपलब्ध असेल त्या बाबतीत, जन माहिती अधिकारी, अशी माहिती थेट संकेतस्थळावरून मिळविण्यासाठी अर्जदारास कळवील.

जन माहिती अधिकाऱ्यास ऑनलाईन उपलब्ध असलेल्या अशा माहितीचे साक्षांकन करण्यास नकार देण्याचा प्राधिकार देखील असेल.

१३. वैयक्तिक माहितीतून सूट.-

जेव्हा माहिती कोणत्याही सार्वजनिक कामकाजाशी किंवा सार्वजनिक हिताशी संबंधित नसेल तेव्हा, अथवा जेव्हा अशी माहिती उघड केल्यामुळे संबंधित व्यक्तीच्या खाजगी गोष्टींमध्ये विनाकारण हस्तक्षेप होईल तेव्हा या नियमांन्वये व्याख्या केलेली अशी वैयक्तिक स्वरुपाची माहिती या अधिनियमाच्या कलम ८ च्या पोट-कलम *(१)* च्या खंड *(ञ)* अनुसार, उघड करण्यातून सुट असेल:

परंतु, जर व्यापक सार्वजनिक हितामुळे, अशी माहिती उघड करणे समर्थनीय आहे अशी सक्षम प्राधिकाऱ्याची खात्री पटली असेल तर, अशी वैयक्तिक माहिती उघड करता येईल आणि अशा खात्रीची कारणे लेखी स्वरूपात नोंदविण्यात येतील:

परंतु आणखी असे की, असे व्यापक सार्वजनिक हित अस्तित्वात असल्याचे सिद्ध करण्याची जबाबदारी, माहिती मागणाऱ्या अर्जदारावर असेल, आणि केवळ सार्वजनिक हिताचे ठाम विधान, पुरेसे असणार नाही.

१४. इलेक्ट्रॉनिक पत्रव्यवहाराची स्वीकार्यता.-

जन माहिती अधिकाऱ्याने ई-मेलद्वारे किंवा इतर कोणत्याही इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे केलेला कोणताही पत्रव्यवहार किंवा पुरविलेली माहिती ही, या अधिनियमाअन्वये वैध पत्रव्यवहार किंवा माहितीचे वैध वितरण असल्याचे मानण्यात येईल.

१५. प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील.-

(१) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याने संमत केलेल्या आदेशामुळे किंवा राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याने तिचा अर्ज निकालात न काढल्यामुळे व्यथित झालेली कोणतीही व्यक्ती, जोडपत्र "**ख**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर कलम १९ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील दाखल करू शकेल आणि त्यासोबत नियम ६ मध्ये विहित केलेल्या रीतीने पन्नास रुपये इतके अपील शुल्क प्रदान करील.

(२) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे केलेले अपील अपीलकर्त्याकडून यथोचितरीत्या अधिप्रमाणित करण्यात येईल व सत्यापित करण्यात येईल आणि त्यासोबत स्वयं-साक्षांकित केलेले पुढील दस्तऐवज जोडण्यात येतील:-

(एक) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे सादर केलेल्या अर्जाची प्रत;

(दोन) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून मिळालेल्या उत्तराची प्रत, कोणतीही असल्यास, आणि अर्ज सादर केल्याचा पुरावा;

(तीन) अपिलात निर्दिष्ट केलेल्या दस्तऐवजांची सूची;

(चार) अपीलकर्त्याने त्याच्या अर्जात निर्दिष्ट केलेल्या आणि तो त्यावर विसंबून असलेल्या इतर दस्तऐवजांच्या प्रती.

१६. राज्य माहिती आयोगाकडे अपील.-

(१) राज्य माहिती आयोगाकडे कलम १९ च्या पोट-कलम *(३)* अन्वये केलेले अपील, जोडपत्र "**ग**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर दाखल करण्यात येईल आणि त्यासोबत, नियम ६ मध्ये विहित केलेल्या रीतीने शंभर रुपये इतके अपील शुल्क प्रदान करण्यात येईल.

(२) राज्य माहिती आयोगाकडे केलेले अपील, अपीलकर्त्याकडून यथोचितरीत्या प्रमाणित करण्यात येईल व सत्यापित करण्यात येईल आणि त्यासोबत, खालील स्वयं-साक्षांकित केलेले पुढील दस्तऐवज जोडण्यात येतील:-

(एक) *(अ)* राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे सादर केलेल्या अर्जाची प्रत;

(ब) अर्जामध्ये निर्दिष्ट केलेल्या किंवा त्यावर विसंबून असलेल्या दस्तऐवजांच्या प्रती;

(दोन) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे अर्ज सादर केल्याचा

पुरावा;

(तीन) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून मिळालेल्या उत्तराची प्रत, कोणतीही असल्यास;

(चार) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे केलेल्या अपिलाची प्रत;

(पाच) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील सादर केल्याचा पुरावा;

(सहा) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे मिळालेल्या आदेशाची मूळ प्रत, कोणतीही असल्यास;

(सात) अपिलात निर्दिष्ट केलेल्या आणि अपीलकर्ता त्यावर विसंबून असलेल्या दस्तऐवजांची सूची; आणि

(आठ) अपीलकर्त्याने त्याच्या अपिलात निर्दिष्ट केलेल्या आणि तो त्यावर विसंबून असलेल्या इतर दस्तऐवजांच्या प्रती.

(३) राज्य माहिती आयोगाकडे केलेले अपील साध्या कागदावर नीटनेटके व सुवाच्यपणे लिहिलेले, टंकलिखित केलेले किंवा मुद्रित केलेले असावे आणि अपील व त्यासोबत सादर करावयाचे दस्तऐवज, प्रतिवादींसाठी प्रतींच्या तीन संचांमध्ये दाखल करण्यात येतील.

१७. अपील परत करणे.-

जर नियम १५ चा पोट-नियम *(२)* आणि नियम १६ चे पोट-नियम *(२)* किंवा पोट-नियम *(३)* यांमध्ये विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे अपिलासोबत दस्तऐवज जोडलेले नसतील अथवा आयोगाच्या अधिकाऱ्याला अन्य कोणतीही त्रुटी आढळून आली असेल तर, अपीलकर्त्यास त्रुटी दूर करण्यासाठी असे अपील, परत करता येईल आणि त्यास त्रुटी दूर करण्याची विनंती करणारे पत्र मिळाल्याच्या तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आत सर्वदृष्टीने परिपूर्ण असलेले अपील दाखल करण्यास कळविण्यात येईल:

परंतु, जेव्हा अधिनियमात विहित केलेल्या कालावधीत, राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचे उत्तर किंवा प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याचा आदेश प्राप्त न झाल्यास, या नियमान्वये त्या कारणास्तव अपील परत केले जाणार नाही.

१८. आयोगाकडे अपील करण्याची प्रक्रिया.-

(१) जर अपील हे, या अधिनियमाच्या, नियमांच्या व विनियमांच्या तरतुदींनुसार आहे, असे

आयोगाच्या अधिकाऱ्यास असे दिसून आले तर, त्या अपिलास क्रमांक देण्यात येईल आणि त्या प्रयोजनाकरिता ठेवलेल्या नोंदवहीत त्याची नोंद करण्यात येईल आणि, अपिलाच्या संदर्भासह त्याच्याशी संबंधित असणाऱ्या सर्व दस्तऐवजांच्या प्रतींसह लेखी निवेदन किंवा अहवाल, निर्देश देणारे पत्र मिळाल्याच्या तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आत, सादर करण्यासाठी जन माहिती अधिकाऱ्यास व प्रथम अपिलीय प्राधिकरणास, निर्देश देईल. अहवाल प्राप्त झाल्यावर किंवा उपरोक्त कालावधीत अहवाल प्राप्त न झाल्यास, अपिलाच्या सुनावणीची तारीख निश्चित केली जाऊ शकेल.

(२) आयोग या अधिनियमान्वये अपीलकर्त्याला उपलब्ध असलेल्या सर्व उपायांचा त्याने अवलंब केला आहे अशी त्याची खात्री पटली नसेल तर, अपिलाचा विचार करणार नाही.

(३) पोट-नियम *(२)* च्या प्रयोजनार्थ,-

(क) जर एखाद्या व्यक्तीने प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील दाखल केले असेल आणि प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याने त्यावर अंतिम आदेश दिलेला असेल तर; किंवा

(ख) जेव्हा दाखल केलेल्या अपिलाच्या संबंधात प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याने कोणताही अंतिम आदेश दिलेला नसेल आणि ज्या तारखेस त्याला असे अपील प्राप्त झाले असेल त्या तारखेपासून पंचेचाळीस दिवसांचा कालावधी उलटला असेल त्याबाबतीत, या अधिनियमान्वये तिला उपलब्ध असलेल्या सर्व उपायांचा अवलंब केला आहे असे मानण्यात येईल.

१९. अपिलाची किंवा तक्रारीची नोटीस.-

(१) आयोग, संबंधित व्यक्तींना अपिलाची किंवा तक्रारीची नोटीस, खालीलपैकी कोणत्याही मार्गाने बजावू शकेल:-

(क) हातबटवड्याने;

(ख) नोंदणीकृत डाकेने, शीघ्र डाकेने, डाक प्रमाणपत्र घेऊन, कुरियरद्वारे किंवा तत्सम इतर साधनांद्वारे;

(ग) ई-मेल पत्ता उपलब्ध असेल तर, ई-मेलद्वारे; किंवा कोणत्याही संदेश प्रणालीने भ्रमणध्वनीद्वारे;

(घ) वृत्तपत्रात प्रसिद्ध करून; किंवा

(ङ) मुख्य माहिती आयुक्त, सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाद्वारे निदेश देईल अशा अन्य कोणत्याही रीतीने.

(२) पोट-नियम *(१)* खाली नमूद केलेल्या रीतीपैकी कोणत्याही रीतीने बजावलेली नोटीस, नोटिशीची वैध बजावणी असल्याचे मानण्यात येईल.

२०. अपीलकर्त्याची किंवा तक्रारदाराची व्यक्तीश: उपस्थिती.-

(१) अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास प्रत्येक प्रकरणात, सुनावणीच्या तारखेपूर्वी किमान सात स्पष्ट दिवस अगोदर सुनावणीच्या तारखेची नोटीस देण्यात येईल.

(२) अपीलकर्त्यास किंवा तक्रारदारास किंवा प्रतिवादीस अपिलाच्या किंवा तक्रारीच्या सुनावणीवेळी स्वतः किंवा त्याच्या यथोचित प्राधिकृत केलेल्या प्रतिनिधीमार्फत आयोगाकडे उपस्थित राहण्याचा स्वेच्छाधिकार असेल:

परंतु, अपीलकर्त्यास किंवा तक्रारदारास किंवा प्रतिवादीस जर सुनावणीच्या तारखेपूर्वी दोन दिवस अगोदर त्याचे सर्व संबंधित दस्तऐवज सादर केलेले असतील आणि सुनावणीच्या वेळी आयोगाकडे व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगची सुविधा उपलब्ध असेल तर, व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे त्याचे प्रकरण सादर करता येईल.

(३) अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास, त्याचे मुद्दे मांडते वेळी, त्याकरिता तरतूद केलेल्या रीतीने, अपिलाच्या प्रक्रियेत कोणत्याही व्यक्तीचे सहाय्य घेता येईल आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधि व्यवसायी असणार नाही.

२१. अपील निकालात काढण्याची प्रक्रिया.-

(१) आयोग, अपील निकालात काढताना,-

(एक) संबंधित किंवा हितसंबंधित व्यक्तीकडून शपथेवर किंवा प्रतिज्ञापत्रावर तोंडी किंवा लेखी पुरावा घेऊ शकेल;

(दोन) दस्तऐवज, सार्वजनिक अभिलेख किंवा त्यांच्या प्रतींचे अवलोकन करू शकेल किंवा तपासणी करू शकेल;

(तीन) प्राधिकृत अधिकाऱ्यामार्फत अधिक तपशिलांची किंवा तथ्यांची चौकशी करू शकेल;

(चार) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याची, राज्य सहायक जन माहिती

अधिकाऱ्याची किंवा प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याची किंवा यथास्थिति, ज्या व्यक्तीच्या कारवाईविरुद्ध अपील दाखल आहे अशा व्यक्तीची सुनावणी घेऊ शकेल;

(पाच) त्रयस्थ पक्षाची सुनावणी घेऊ शकेल; किंवा

(सहा) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून, राज्य सहायक जन माहिती अधिकाऱ्याकडून, प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडून आणि ज्या व्यक्तीविरुद्ध अपील दाखल केलेले आहे अशा अन्य व्यक्तीकडून, किंवा त्रयस्थ पक्षाकडून किंवा अर्जाशी संबंधित असलेल्या अन्य कोणत्याही व्यक्तीकडून प्रतिज्ञापत्रावर पुरावा घेऊ शकेल.

(२) अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास ज्या परिस्थितीमुळे आयोगाच्या सुनावणीस उपस्थित राहण्यास प्रतिबंध झाला आहे ती परिस्थिती अस्तित्वात आहे अशी आयोगाची खात्री पटली असेल त्याबाबतीत, आयोग, अंतिम निर्णय घेण्यापूर्वी अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास सुनावणीची आणखी एक संधी देऊ शकेल किंवा त्याला योग्य वाटेल तशी अन्य कोणतीही कारवाई करू शकेल.

(३) जेव्हा अपीलकर्ता किंवा, यथास्थिति, तक्रारदार, द्वितीय अपील किंवा तक्रार सुनावणीसाठी आली असेल तेव्हा, वारंवार वैयक्तिकरीत्या किंवा ऑनलाईन स्वरुपात उपस्थित राहत नसेल त्याबाबतीत, आयोग, कारणे नोंदवून, नागरी प्रक्रिया संहिता, १९०८ याच्या आदेश ४१ च्या नियम १७ च्या तरतुदी लागू करू शकेल आणि खटला न चालविल्यामुळे अपील किंवा तक्रार फेटाळण्यात येत आहे असा आदेश देऊ शकेल:

परंतु, जेव्हा या पोट-नियमान्वये अपील किंवा तक्रार, खटला न चालविल्यामुळे फेटाळण्यात आली असेल, त्याबाबतीत अपीलकर्ता किंवा तक्रारदार, फेटाळण्याचा आदेश मिळाल्याच्या तारखेपासून तीस दिवसांच्या आत, फेटाळण्याचा निर्णय रद्द करण्यासाठी अर्ज करू शकेल, आणि अपीलकर्त्याने किंवा तक्रारदाराने, त्याच्या अनुपस्थितीसाठी पुरेसे कारण होते याबाबत आयोगाची खात्री पटवून दिली असेल तर, आयोग, फेटाळण्याचा निर्णय रद्द करण्याचा आदेश देऊ शकेल आणि अपील किंवा तक्रार पुढे चालविण्यासाठी दिवस नियत करू शकेल:

परंतु आणखी असे की, विरोधी पक्षाला त्याची नोटीस बजावल्याशिवाय,

उपरोक्तप्रमाणे अशा कोणत्याही अर्जावरून निर्णय रद्द करण्याचा आदेश देण्यात येणार नाही.

(४) पोट-नियम *(३)* मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, जेव्हा माहिती नाकारण्याशी संबंधित असणारा सारभूत प्रश्न अंतर्भूत आहे, असे आयोगाचे मत असेल त्या बाबतीत, आयोग, उपलब्ध असलेल्या अभिलेखाच्या आधारे प्रकरण निकालात काढण्याची कार्यवाही करू शकेल.

(५) या नियमातील कोणत्याही गोष्टीमुळे, आयोगाला, द्वितीय अपिलाच्या बाबतीत, अपीलकर्त्याच्या उपस्थितीची पर्वा न करता, अधिनियमान्वये आवश्यक असेल तेव्हा, अभिलेख मागविण्यापासून किंवा माहिती उघड करण्याचा निर्देश देण्यापासून प्रतिबंध होणार नाही.

२२. पुराव्याचा भार.-

(१) या अधिनियमाद्वारे किंवा त्या अन्वये अन्यथा तरतूद केली असेल ते खेरीज करून, आयोगासमोरील अपिलाच्या किंवा तक्रारीच्या बाबतीत, पुराव्याचा भार, तथ्य ठामपणे प्रतिपादन करणाऱ्या पक्षावर असेल.

(२) कलम १८ खालील तक्रारीत किंवा कलम १९ खालील अपिलात,-

(क) तक्रारदार किंवा अपीलकर्ता, माहिती नाकारणे, विलंब करणे, किंवा चुकीची माहिती देणे अथवा त्यात नमूद केलेले अन्य कोणतेही कारण शाबित व सिद्ध करील;

(ख) राज्य जन माहिती अधिकारी, प्रथम अपिलीय प्राधिकारी किंवा, यथास्थिति, सार्वजनिक प्राधिकरण कलम १९ च्या पोट-कलम *(५)* नुसार त्यांच्या कारवाईचे समर्थन करील.

(३) आयोग, अभिलेखावर ठेवलेली वादकथने, युक्तिवाद व पुरावा या आधारे केवळ प्रकरणांवर निर्णय घेईल.

२३. अपील मागे घेणे किंवा अपील रद्द होणे.-

(१) राज्य माहिती आयोग, अपीलकर्त्याने केलेल्या लेखी विनंतीवरून, अपील मागे घेण्यास परवानगी देऊ शकेल:

परंतु, जेव्हा सुनावणीची नोटीस जारी केल्यानंतर, अपीलकर्त्याने केलेली लेखी

विनंती आयोगाला मिळाली असेल, त्या बाबतीत, आयोग, आयोगाची संसाधने व खर्च वाया घालविल्याबद्दल अपीलकर्त्याने प्रदान करावयाचा वाजवी खर्च लादू शकेल आणि जमीन महसुलाची थकबाकी असल्याप्रमाणे त्याची वसुली करू शकेल.

(२) माहितीचा अधिकार हा केवळ माहिती मिळण्याची विनंती करणाऱ्या भारताच्या विशिष्ट अर्जदार नागरिकासाठी उपलब्ध असल्याने, अशा व्यक्तीने दाखल केलेल्या द्वितीय अपिलाच्या बाबतीत राज्य माहिती आयोगासमोर प्रलंबित असलेली कार्यवाही, अपीलकर्ता मृत झाला आहे असा पुरावा प्रतिवादी सादर करतो तेव्हा किंवा आयोगाने त्याच्याकडे उपलब्ध असलेल्या नोंदीच्या आधारे अशा निष्कर्ष काढलेला असेल तेव्हा, अपीलकर्त्याचा मृत्यू झाल्यावर रद्द होईल.

२४. राज्य माहिती आयोगाचा आदेश.-

राज्य माहिती आयोगाचा आदेश, लेखी स्वरूपात असेल आणि आयोगाने या प्रयोजनार्थ प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याने रीतसर अधिप्रमाणित केलेल्या आयोगाच्या शिक्क्यानिशी देण्यात येईल.

२५. तक्रारीची कार्यपद्धती.-

वरील १७ ते २४ या नियमांच्या तरतुदी, कलम १८ अन्वये आयोगासमोर दाखल केलेल्या तक्रारींच्या बाबतीत, योग्य त्या फेरफारांसह, लागू होतील.

२६. आयोगाचे अंतर्निहित प्रक्रियात्मक अधिकार.-

(१) या नियमांमधील कोणत्याही गोष्टीमुळे, आयोग, या अधिनियमाच्या कलम १८ अन्वये चौकशी करत असताना किंवा कलम १९ च्या पोट-कलम *(३)* अन्वये द्वितीय अपील निकालात काढत असताना, सर्व पक्षकारांना सुनावणीची वाजवी संधी दिल्यानंतर, न्यायाचे उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी किंवा आयोगाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर रोखण्यासाठी आवश्यक असतील असे, या अधिनियमाच्या तरतुदींशी सुसंगत असलेले आनुषंगिक किंवा सहायक प्रक्रियात्मक आदेश, पारित करण्याच्या राज्य माहिती आयोगाच्या अधिकारांवर मर्यादा आल्याचे मानण्यात येणार नाही.

(२) आयोग, कोणत्याही वेळी, एकतर स्वतःहून किंवा कोणत्याही पक्षकाराच्या अर्जावरून, कलम १८ खालील तक्रारीशी किंवा कलम १९ च्या पोट-कलम *(३)* खालील द्वितीय अपिलाशी संबंधित असणाऱ्या कोणत्याही आदेशात किंवा अभिलेखात चुकीने किंवा अपघाताने झालेली

	कोणतीही लिपिकीय किंवा अंकगणितीय चूक अथवा त्रुटी दुरुस्त करू शकेल. *(३)* जेव्हा पोट-नियम *(२)* अन्वये कोणतीही दुरुस्ती केली जाते त्या बाबतीत, दुरुस्त आदेशाची प्रत, संबंधित पक्षकारांना कळविण्यात येईल आणि आयोगाच्या संकेतस्थळावर टाकण्यात (अपलोड) करण्यात येईल. **२७. सार्वजनिक प्राधिकरणाद्वारे सादरीकरण.-** सार्वजनिक प्राधिकरण, त्याची बाजू मांडण्यासाठी कोणत्याही प्रतिनिधीस किंवा त्याच्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास प्राधिकृत करू शकेल. महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने, डॉ. अतुल पाटणे शासनाचे प्रधान सचिव.

जोडपत्र "क"

(नियम ३ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती मिळविण्याच्या अर्जाचा नमुना

प्रति,

राज्य जन माहिती अधिकारी,

(कार्यालयाचे नाव व पत्ता)

१)	अर्जदाराचे पूर्ण नाव -	
२)	अर्जदाराचा पत्ता -	
३)	भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल आयडी -	
४)	आवश्यक असलेल्या माहितीचा तपशील -	
५)	माहिती मागण्याचे प्रयोजन-	
६)	माहितीचा विषय - (केवळ १५० शब्दांचा वापर करावा)	
७)	माहिती ज्या कालावधीशी संबंधित आहे तो कालावधी -	
८)	आवश्यक माहिती मिळण्याचा मार्ग - (व्यक्तिश:/ नोंदणीकृत डाकेने / ई-मेलने /वैयक्तिक पेनड्राईव्हमध्ये / ऑनलाईन आरटीआयच्या बाबतीत ऑनलाईन पोर्टलद्वारे)	
९)	अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे किंवा कसे — (असल्यास, त्याच्या पुराव्याची छायाप्रत जोडा)	
१०)	ओळख पुरावा - (नागरिकत्व सिद्ध करणारा)	

दिनांक :-

ठिकाण :- अर्जदाराची स्वाक्षरी.

जोडपत्र "ख"

(नियम १३ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम १९ (१) अन्वये अपील

प्रति,

(अपिलीय प्राधिकाऱ्याचे नाव/पदनाम/पत्ता)

१	अपीलकर्त्याचे पूर्ण नाव -	
२	अपीलकर्त्याचा पत्ता -	
३	भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल आयडी -	
४	अर्जावर उत्तर दिलेल्या राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचे नाव व पत्ता -	
५	अर्जाचा तपशील -	
६	ज्या आदेशाविरुद्ध अपील करावयाचे आहे त्या आदेशांचा तपशील, कोणतेही असल्यास, क्रमांकासह.	
७	प्रार्थना किंवा मागितलेला दिलासा -	
८	प्रार्थनेची किंवा दिलाशाची कारणे -	
९	अपिलाशी संबंधित असणारी कोणतीही अन्य माहिती-	
१०	ओळख पुरावा - (नागरिकत्व सिद्ध करणारा)	

दिनांक :-

ठिकाण :- अपीलकर्त्याची स्वाक्षरी.

जोडपत्र "ग"

(नियम ५ (२) पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम १९ (३) अन्वये द्वितीय अपील

प्रति,

महाराष्ट्र राज्य माहिती आयोग,

----------येथील खंडपीठ

पत्ता : ----------

(१) अपीलकर्त्याचे पूर्ण नाव:

(२) पत्ता:

(३) अपीलकर्त्याचा भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल पत्ता:

(४) अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे किंवा कसे (असल्यास, त्याच्या वैध पुराव्याची छायाप्रत जोडावी.):

(५) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा तपशील व पत्ता:

(६) संबंधित प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याचा तपशील व पत्ता:

(७) जर अपीलकर्ता त्रयस्थ पक्ष असेल तर, मूळ अर्जदाराचे नाव व पत्ता:

(८) माहिती मागणाऱ्या अर्जाचा तपशील -

(क) अर्जाचा दिनांक:

(ख) माहितीचा तपशील -

(एक) माहितीचा विषय:

(दोन) माहिती ज्या कालावधीशी संबंधित आहे तो कालावधी:

(तीन) आवश्यक असलेल्या विशिष्ट माहितीचे वर्णन:

(ग) माहिती डाकेने किंवा व्यक्तिश: हवी आहे किंवा कसे:

(घ) डाकेने हवी असल्यास (सर्वसाधारण / नोंदणीकृत / शीघ्र डाकेने):

(ङ) अर्ज (जोडपत्र-क) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्यास दिलेला आहे किंवा कसे:

(च) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्यास अर्ज मिळाल्याचा दिनांक:

(छ) जन माहिती अधिकाऱ्यास अर्ज मिळाल्याचा दिनांक:

(ज) जन माहिती अधिकाऱ्याच्या उत्तराचा दिनांक:

(झ) जन माहिती अधिकाऱ्याचे उत्तर मिळाल्याचा दिनांक: होय/नाही

(९) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे केलेल्या प्रथम अपिलाचा तपशील -

(क) प्रथम अपिलाचा दिनांक:

(ख) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्यास प्रथम अपील मिळाल्याचा दिनांक:

(ग) प्रथम अपील (जोडपत्र-ख) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्यास दिलेले आहे किंवा कसे: होय/नाही

(घ) अर्जदाराला प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याचा आदेश मिळाल्याचा दिनांक:

(१०) अपील दाखल करण्याची शेवटची तारीख:

(११) अपिलाची कारणे:

(१२) प्रार्थना किंवा मागितलेला दिलासा:

(१३) प्रार्थनेची किंवा दिलाशाची कारणे:

(१४) (अ) सुनावणीस व्यक्तिश: उपस्थिती: होय/नाही

(ब) (एक) सुनावणीस ऑनलाईन उपस्थिती: होय/नाही

(दोन) असल्यास, ऑनलाईन सुनावणीसाठी ई-मेल पत्ता किंवा भ्रमणध्वनी क्रमांक नमूद करावा:

(१५) कलम १८ अन्वये दाखल केलेल्या तक्रारीचा तपशील, कोणताही असल्यास:

ठिकाण :

दिनांक : अर्जदाराची स्वाक्षरी.

सत्यापन

मी, _____(अपीलकर्त्याचे नाव), ---------- यांचा/ यांची मुलगा/मुलगी/पत्नी, राहणार(पत्ता) _____ याद्वारे असे घोषित करतो/करते की, वर दिलेली माहिती माझ्या माहितीप्रमाणे सत्य आहे आणि मी, याच अर्जाच्या संबंधात राज्य माहिती आयोगाकडे कलम १९ (३) अन्वये कोणतेही द्वितीय अपील दाखल केलेले नाही आणि मी कोणतेही महत्त्वाचे तथ्य लपवले नाही.

ठिकाण :

दिनांक : अपीलकर्त्याची स्वाक्षरी.

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग
१९वा मजला, नवीन प्रशासकीय इमारत,
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालयासमोर, मुंबई-४०० ०३२.

क्र.साप्रवि-१२०२०/४/२०२५-साप्रवि/कार्या-६ दिनांक: १२ जून,२०२६

प्रति,

व्यवस्थापक,
शासकीय मुद्रणालय,
चर्नी रोड, मुंबई - ४०० ०३२.

विषय- महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ ची अधिसूचना शासन राजपत्रात प्रसिध्द करण्याबाबत...

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ अधिक्रमित करून महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ प्रसिद्ध करण्यासाठी या नियमांच्या अधिसूचनेच्या मराठी व इंग्रजी प्रती सोबत जोडण्यात आल्या आहेत. सदर अधिसूचना महाराष्ट्र शासन राजपत्र, असाधारण भाग चार-अ मध्ये तातडीने प्रसिध्द करावी व त्याच्या ३०० प्रती या विभागास व प्रत्येकी १० प्रति सर्व मंत्रालयीन विभागांना उपलब्ध करुन दयाव्यात, अशी विनंती आहे.

आपला,

(डॉ.अतुल पाटणे)
प्रधान सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत-
कार्यासन ६ संग्रहार्थ.

१२/६/२६
For प्रमुख मुद्रितशोधक (अ) करिता
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय
चर्नी रोड, मुंबई ४०० ००४

अधिसूचना

	सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई-४०० ०३२. दिनांक जून,२०२६.
माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.	**क्रमांक. साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६.-** माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम *(३)* च्या खंड *(च)*, कलम १९ च्या पोट-कलम *(१०)* व कलम २७ च्या पोट-कलम *(२)* यांद्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून आणि त्याबाबतीत केलेल्या सर्व विद्यमान नियमांचे अधिक्रमण करून, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, याद्वारे, पुढील नियम करीत आहेत :- **१. संक्षिप्त नाव व प्रारंभ.-** *(१)* या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, असे म्हणावे. *(२)* ते, **शासकीय राजपत्रातील** त्यांच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील. **२. व्याख्या.-** *(१)* या नियमांत, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ आवश्यक नसेल तर,- *(क)* "अधिनियम" याचा अर्थ, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२), असा आहे; *(ख)* "अपील" याचा अर्थ, कलम १९ च्या अनुक्रमे, पोट-कलम *(१)* व पोट-कलम *(३)* अन्वये प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे आणि आयोगाकडे केलेले अपील, असा आहे; *(ग)* "अपीलकर्ता" याचा अर्थ, जिने अपील दाखल केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे; *(घ)* "प्राधिकृत प्रतिनिधी" याचा अर्थ, आयोगासमोरील कार्यवाहीतील पक्षकाराने कार्यवाहीमध्ये त्याचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी जिला लेखी स्वरूपात प्राधिकृत केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे;

(ङ) "आयुक्त" याचा अर्थ, कलम १५ च्या पोट-कलम *(३)* अन्वये नियुक्त केलेला राज्य मुख्य माहिती आयुक्त किंवा, यथास्थिति, राज्य माहिती आयुक्त, असा आहे;

(च) "तक्रार" याचा अर्थ, कलम १८ अन्वये केलेली तक्रार, असा आहे;

(छ) "तक्रारदार" याचा अर्थ, कलम १८ अन्वये जिने तक्रार केलेली असेल ती व्यक्ती, असा आहे;

(ज) "विनियम" याचा अर्थ, अधिनियमान्वये राज्य मुख्य माहिती आयुक्ताने केलेले विनियम, असा आहे;

(झ) "राज्य माहिती आयोग" किंवा "आयोग" याचा अर्थ, अधिनियमाच्या कलम १५ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये घटित केलेला राज्य माहिती आयोग, असा आहे;

(ञ) "प्रथम अपिलीय प्राधिकारी" याचा अर्थ, अधिनियमाच्या कलम १९ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये ज्याच्याकडे अपील दाखल केले जाते तो केंद्रीय जन माहिती अधिकाऱ्यापेक्षा वरिष्ठ दर्जाचा सार्वजनिक प्राधिकरणातील अधिकारी, असा आहे;

(ट) "कलम" याचा अर्थ, अधिनियमाचे कलम, असा आहे;

(ठ) "वैयक्तिक माहिती" याचा अर्थ, जी माहिती, ओळखपटण्यायोग्य व्यक्तीशी -मग ती प्रत्यक्षपणे असो किंवा अप्रत्यक्षपणे असो,- संबंधित असेल, आणि जी, स्वतः त्या माहितीद्वारे किंवा उपलब्ध असलेल्या किंवा उपलब्ध होण्याचा संभव असलेल्या इतर माहितीच्या संयोगाने, अशा व्यक्तीची ओळख पटविण्यायोग्य आहे, अशी कोणतीही माहिती, असा आहे.

(२) या नियमांमध्ये वापरलेले, परंतु, व्याख्या न केलेले शब्द व शब्दप्रयोग यांना या अधिनियमामध्ये अनुक्रमे जे अर्थ नेमून दिलेले असतील तेच अर्थ असतील.

३. माहिती मागण्याची कार्यपद्धती.- अधिनियमाच्या कलम ६ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये माहिती मिळवण्याची विनंती, जोडपत्र "**अ**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे करण्यात येईल आणि त्यासोबत तीस रुपये इतके अर्ज शुल्क सादर करण्यात येईल.

४. माहिती पुरविण्याचे शुल्क.-

अधिनियमाच्या कलम ४ च्या पोट-कलम *(४)* आणि कलम ७ च्या पोट-कलम *(१)* व पोट-कलम *(५)* याअन्वये माहिती पुरविण्याचे शुल्क, पुढील दराने आकारण्यात येईल :-

(क) ए-४ किंवा त्यापेक्षा लहान आकाराच्या कागदावरील प्रत्येक पृष्ठासाठी पाच रुपये;

(ख) मोठ्या आकाराच्या कागदावरील छायाप्रतीचा प्रत्यक्ष खर्च किंवा किंमत;

(ग) नमुने किंवा प्रतिकृती यांचा प्रत्यक्ष खर्च किंवा किंमत;

(घ) डिजिटल / स्कॅन प्रतींच्या प्रत्येक पृष्ठासाठी पाच रुपये;

(ङ) प्रकाशनासाठी निश्चित केलेली किंमत किंवा प्रकाशनातील उताऱ्यांच्या छायाप्रतीसाठी प्रत्येक पृष्ठासाठी पाच रुपये;

(च) अभिलेखाच्या निरीक्षणाकरिता, निरीक्षणाच्या पहिल्या एका तासासाठी कोणतेही शुल्क नसेल आणि त्यानंतरच्या प्रत्येक तासासाठी किंवा त्याच्या भागासाठी पन्नास रुपये शुल्क असेल; आणि

(छ) टपाल आकारासाठी पन्नास रुपये किंवा पन्नास रुपयांपेक्षा अधिक असलेली माहिती पुरविण्यासाठी लागणारा प्रत्यक्ष खर्च.

५. शुल्क प्रदान करण्यातून सूट.-

जी दारिद्र्यरेषेखालील आहे अशा कोणत्याही व्यक्तीकडून नियम ३ व नियम ४ अन्वये कोणतेही शुल्क आकारण्यात येणार नाही, परंतु, या संबंधात समुचित शासनाने, दिलेल्या प्रमाणपत्राची प्रत, अर्जासोबत सादर केलेली असावी:

परंतु, जर दारिद्र्यरेषेखालील व्यक्तीने मागितलेली माहिती विपुल स्वरूपाची असेल तर, अशा माहितीची पहिली पन्नास पृष्ठे विनामूल्य पुरविण्यात येतील, आणि उर्वरित पृष्ठांसाठी, नियम ४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या दराने शुल्क आकारण्यात येईल.

६. शुल्क प्रदान करण्याचे मार्ग.-

या नियमांखालील शुल्क, पुढीलपैकी कोणत्याही रीतीने प्रदान करता येईल :-

(१) रीतसर पावती घेऊन सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे रोखीने; किंवा

(२) अर्जावर विहित मूल्याचे न्यायालय शुल्क मुद्रांक चिकटवून; किंवा

(ग) सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या लेखा अधिकाऱ्याला प्रदेय असलेल्या धनाकर्षाद्वारे किंवा बँक धनादेशाद्वारे किंवा भारतीय टपाल आदेशाद्वारे; किंवा

(घ) "००७०-इतर प्रशासनिक सेवा, ६०-इतर सेवा, ८००-इतर जमा रकमा, (१८) माहितीचा अधिकार (००७०-०१६१)" या अर्थसंकल्पीय शीर्षाखाली कोषागारात; किंवा

(ङ) ऑनलाईन माहितीचा अधिकार (आरटीआय) अर्जाच्या बाबतीत, इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे किंवा युपीआयद्वारे; किंवा

(च) जर सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे शुल्क स्वीकारण्याची सुविधा उपलब्ध असेल तर, सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या लेखा अधिकाऱ्याकडे इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे किंवा युपीआयद्वारे.

७. विनंती केवळ एकाच विषयाशी संबंधित असावी.-

अधिनियमाच्या कलम ६ अन्वये माहितीसाठी लेखी स्वरुपात केलेली विनंती, एकाच विषयाशी संबंधित असेल आणि ती साधारणपणे एकशे पन्नास शब्दांपेक्षा अधिक शब्दांची असणार नाही. जर अर्जदाराची एकापेक्षा अधिक विषयावर माहिती मागवण्याची इच्छा असेल तर, तो, त्यासाठी स्वतंत्र अर्ज करील :

परंतु, जर केलेली विनंती एकापेक्षा अधिक विषयांशी संबंधित असेल तर,जन माहिती अधिकारी, केवळ पहिल्या विषयाशी संबंधित असणाऱ्या विनंतीला प्रतिसाद देईल आणि इतर प्रत्येक विषयासाठी स्वतंत्र अर्ज करण्याचा सल्ला अर्जदारास देऊ शकेल.

८. अभिलेखाच्या तपासणीची मागणी करण्याची कार्यपद्धती.-

(क) कलम ६ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये अभिलेखाच्या निरीक्षणाच्या मागणीसाठी अर्जदाराने दाखल केलेल्या अर्ज विचारात घेतल्यानंतर, जन माहिती अधिकाऱ्यास तसे योग्य असल्याचे आढळून आले असेल तर, अर्जदारास अभिलेखाचे निरीक्षण करण्याची परवानगी देऊ शकेल आणि जर अशी परवानगी दिली असेल तर, जन माहिती अधिकारी, विभागाच्या संबंधित कक्षाकडून अर्जदारास हवा असलेला अभिलेख त्याला पाहण्यासाठी मागवील आणि कार्यालयीन वेळेत, त्याच्या उपस्थितीत किंवा त्याच्या प्राधिकृत प्रतिनिधीच्या उपस्थितीत तो अभिलेख निरीक्षणासाठी देईल.

(ख) अशा अभिलेखाचे निरीक्षण तपासणी करताना, अर्जदारास केवळ पेन्सिलचाच वापर करण्याची मुभा देण्यात येईल आणि अर्जदारास हवी असलेली माहिती त्याच्याकडून केवळ पेन्सिलनेच नोंदविण्यात येईल; आणि अर्जदाराने पेन्सिलव्यतिरिक्त अन्य कोणतीही लेखन साधने आणलेली असतील तर, तो, ती जन माहिती अधिकाऱ्याकडे जमा करील आणि त्यानंतर त्यास अभिलेखाचे निरीक्षण करण्याची मुभा देण्यात येईल. अर्जदार, त्यास निरीक्षण करताना वापर करण्याची मुभा दिलेल्या पेन्सिलने अभिलेखावर कोणत्याही खुणा करणार नाही.

९. नागरिकत्व सिद्ध करणाऱ्या ओळखपुराव्याची आवश्यकता.-

प्रत्येक अर्जदाराने, अधिनियमाच्या कलम ६ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये केलेल्या अर्जासोबत छायाचित्र असलेल्या ओळखपुराव्याची स्वयं-साक्षांकित केलेली प्रत जोडणे आवश्यक असेल. जर ओळख पुरावा नसलेला अर्ज प्राप्त झालेला असेल तर, जन माहिती अधिकारी, आवश्यक पालन करण्यासाठी असा अर्ज अर्जदारास परत करू शकेल.

१०. पुन्हा पुन्हा केलेल्या विनंत्या निकालात काढणे.-

जेव्हा अर्जदाराने मागितलेली माहिती, अधिनियमाच्या तरतुदींन्वये त्याच अर्जदाराला यापूर्वी अगोदरच पुरविण्यात आलेली असेल त्याबाबतीत, जन माहिती अधिकारी या पूर्वीच्या पत्रव्यवहाराचा आणि अगोदरच पुरविलेल्या माहितीचा संदर्भ देऊन, असा पुन्हा केलेला विनंती अर्ज निकालात काढू शकेल.

११. स्वतःहोऊन माहिती उघड करण्याची जबाबदारी.-

(क) स्वतःहोऊन माहिती उघड करण्याशी संबंधित असणाऱ्या, या अधिनियमाच्या कलम ४ च्या पोट-कलम *(१)* च्या खंड *(क)* व खंड *(ख)* मधील तरतुदींचे अनुपालन केल्याची सुनिश्चिती करण्याची जबाबदारी, संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुखाकडे निहित असेल.

(ख) जेव्हा, या अधिनियमान्वये अर्ज प्राप्त झाल्यावर, जन माहिती अधिकाऱ्याच्या मते मागितलेली माहिती ही, अधिनियमाच्या कलम ४ च्या पोट-कलम (१) च्या खंड (ख) अन्वये स्वतःहोऊन प्रसिद्ध करण्याची आवश्यकता असलेल्या स्वरूपाची आहे, परंतु, अशा प्रकारे ती प्रसिद्ध करण्यात आलेली नसेल त्या बाबतीत, तो, या अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार अर्जावर प्रक्रिया करण्याबरोबरच, उचित सुधारात्मक कारवाईकरिता असे अनुपालन न झाल्याचे

संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुखाच्या निदर्शनास आणून देईल.

(ग) उक्त तरतुदींन्वये अनिवार्य असलेली माहिती प्रसिद्ध करण्यातील किंवा स्वतःहोऊन उघड न करण्यातील कसूर ही कर्तव्यच्युती मानण्यात येईल आणि कार्यालय प्रमुखावर जबाबदारी निश्चित करण्यात येईल; तो लागू असलेल्या सेवा नियमांनुसार शिस्तभंगाची कार्यवाही करण्यास पात्र असेल.

१२. अधिकृत संकेतस्थळावर उपलब्ध असलेली माहिती.-

जेव्हा अर्जदाराने मागितलेली माहिती, शासनाच्या किंवा संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या अधिकृत संकेतस्थळावर आधीच उपलब्ध असेल त्या बाबतीत, जन माहिती अधिकारी, अशी माहिती थेट संकेतस्थळावरून मिळविण्यासाठी अर्जदारास कळवील.

जन माहिती अधिकाऱ्यास ऑनलाईन उपलब्ध असलेल्या अशा माहितीचे साक्षांकन करण्यास नकार देण्याचा प्राधिकार देखील असेल.

१३. वैयक्तिक माहितीतून सूट.-

जेव्हा माहिती कोणत्याही सार्वजनिक कामकाजाशी किंवा सार्वजनिक हिताशी संबंधित नसेल तेव्हा, अथवा जेव्हा अशी माहिती उघड केल्यामुळे संबंधित व्यक्तीच्या खाजगी गोष्टींमध्ये विनाकारण हस्तक्षेप होईल तेव्हा या नियमांन्वये व्याख्या केलेली अशी वैयक्तिक स्वरुपाची माहिती या अधिनियमाच्या कलम ८ च्या पोट-कलम *(१)* च्या खंड *(ञ)* अनुसार, उघड करण्यातून सुट असेल:

परंतु, जर व्यापक सार्वजनिक हितामुळे, अशी माहिती उघड करणे समर्थनीय आहे अशी सक्षम प्राधिकाऱ्याची खात्री पटली असेल तर, अशी वैयक्तिक माहिती उघड करता येईल आणि अशा खात्रीची कारणे लेखी स्वरूपात नोंदविण्यात येतील:

परंतु आणखी असे की, असे व्यापक सार्वजनिक हित अस्तित्वात असल्याचे सिद्ध करण्याची जबाबदारी, माहिती मागणाऱ्या अर्जदारावर असेल, आणि केवळ सार्वजनिक हिताचे ठाम विधान, पुरेसे असणार नाही.

१४. इलेक्ट्रॉनिक पत्रव्यवहाराची स्वीकार्यता.-

जन माहिती अधिकाऱ्याने ई-मेलद्वारे किंवा इतर कोणत्याही इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे केलेला कोणताही पत्रव्यवहार किंवा पुरविलेली माहिती ही, या अधिनियमाअन्वये वैध पत्रव्यवहार किंवा माहितीचे वैध वितरण असल्याचे मानण्यात येईल.

१५. प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील.-

(१) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याने संमत केलेल्या आदेशामुळे किंवा राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याने तिचा अर्ज निकालात न काढल्यामुळे व्यथित झालेली कोणतीही व्यक्ती, जोडपत्र "**ख**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर कलम १९ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील दाखल करू शकेल आणि त्यासोबत नियम ६ मध्ये विहित केलेल्या रीतीने पन्नास रुपये इतके अपील शुल्क प्रदान करील.

(२) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे केलेले अपील अपीलकर्त्याकडून यथोचितरीत्या अधिप्रमाणित करण्यात येईल व सत्यापित करण्यात येईल आणि त्यासोबत स्वयं-साक्षांकित केलेले पुढील दस्तऐवज जोडण्यात येतील:-

(एक) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे सादर केलेल्या अर्जाची प्रत;

(दोन) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून मिळालेल्या उत्तराची प्रत, कोणतीही असल्यास, आणि अर्ज सादर केल्याचा पुरावा;

(तीन) अपिलात निर्दिष्ट केलेल्या दस्तऐवजांची सूची;

(चार) अपीलकर्त्याने त्याच्या अर्जात निर्दिष्ट केलेल्या आणि तो त्यावर विसंबून असलेल्या इतर दस्तऐवजांच्या प्रती.

१६. राज्य माहिती आयोगाकडे अपील.-

(१) राज्य माहिती आयोगाकडे कलम १९ च्या पोट-कलम *(३)* अन्वये केलेले अपील, जोडपत्र "**ग**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर दाखल करण्यात येईल आणि त्यासोबत, नियम ६ मध्ये विहित केलेल्या रीतीने शंभर रुपये इतके अपील शुल्क प्रदान करण्यात येईल.

(२) राज्य माहिती आयोगाकडे केलेले अपील, अपीलकर्त्याकडून यथोचितरीत्या प्रमाणित करण्यात येईल व सत्यापित करण्यात येईल आणि त्यासोबत, खालील स्वयं-साक्षांकित केलेले पुढील दस्तऐवज जोडण्यात येतील:-

(एक) *(अ)* राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे सादर केलेल्या अर्जाची प्रत;

(ब) अर्जामध्ये निर्दिष्ट केलेल्या किंवा त्यावर विसंबून असलेल्या दस्तऐवजांच्या प्रती;

(दोन) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे अर्ज सादर केल्याचा

पुरावा;

(तीन) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून मिळालेल्या उत्तराची प्रत, कोणतीही असल्यास;

(चार) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे केलेल्या अपिलाची प्रत;

(पाच) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील सादर केल्याचा पुरावा;

(सहा) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे मिळालेल्या आदेशाची मूळ प्रत, कोणतीही असल्यास;

(सात) अपिलात निर्दिष्ट केलेल्या आणि अपीलकर्ता त्यावर विसंबून असलेल्या दस्तऐवजांची सूची; आणि

(आठ) अपीलकर्त्याने त्याच्या अपिलात निर्दिष्ट केलेल्या आणि तो त्यावर विसंबून असलेल्या इतर दस्तऐवजांच्या प्रती.

(३) राज्य माहिती आयोगाकडे केलेले अपील साध्या कागदावर नीटनेटके व सुवाच्यपणे लिहिलेले, टंकलिखित केलेले किंवा मुद्रित केलेले असावे आणि अपील व त्यासोबत सादर करावयाचे दस्तऐवज, प्रतिवादींसाठी प्रतींच्या तीन संचांमध्ये दाखल करण्यात येतील.

१७. अपील परत करणे.-

जर नियम १५ चा पोट-नियम *(२)* आणि नियम १६ चे पोट-नियम *(२)* किंवा पोट-नियम *(३)* यांमध्ये विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे अपिलासोबत दस्तऐवज जोडलेले नसतील अथवा आयोगाच्या अधिकाऱ्याला अन्य कोणतीही त्रुटी आढळून आली असेल तर, अपीलकर्त्यास त्रुटी दूर करण्यासाठी असे अपील, परत करता येईल आणि त्यास त्रुटी दूर करण्याची विनंती करणारे पत्र मिळाल्याच्या तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आत सर्वदृष्टीने परिपूर्ण असलेले अपील दाखल करण्यास कळविण्यात येईल:

परंतु, जेव्हा अधिनियमात विहित केलेल्या कालावधीत, राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचे उत्तर किंवा प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याचा आदेश प्राप्त न झाल्यास, या नियमान्वये त्या कारणास्तव अपील परत केले जाणार नाही.

१८. आयोगाकडे अपील करण्याची प्रक्रिया.-

(१) जर अपील हे, या अधिनियमाच्या, नियमांच्या व विनियमांच्या तरतुदींनुसार आहे, असे

आयोगाच्या अधिकाऱ्यास असे दिसून आले तर, त्या अपिलास क्रमांक देण्यात येईल आणि त्या प्रयोजनाकरिता ठेवलेल्या नोंदवहीत त्याची नोंद करण्यात येईल आणि, अपिलाच्या संदर्भासह त्याच्याशी संबंधित असणाऱ्या सर्व दस्तऐवजांच्या प्रतींसह लेखी निवेदन किंवा अहवाल, निर्देश देणारे पत्र मिळाल्याच्या तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आत, सादर करण्यासाठी जन माहिती अधिकाऱ्यास व प्रथम अपिलीय प्राधिकरणास, निर्देश देईल. अहवाल प्राप्त झाल्यावर किंवा उपरोक्त कालावधीत अहवाल प्राप्त न झाल्यास, अपिलाच्या सुनावणीची तारीख निश्चित केली जाऊ शकेल.

(२) आयोग या अधिनियमान्वये अपीलकर्त्याला उपलब्ध असलेल्या सर्व उपायांचा त्याने अवलंब केला आहे अशी त्याची खात्री पटली नसेल तर, अपिलाचा विचार करणार नाही.

(३) पोट-नियम *(२)* च्या प्रयोजनार्थ,-

(क) जर एखाद्या व्यक्तीने प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील दाखल केले असेल आणि प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याने त्यावर अंतिम आदेश दिलेला असेल तर; किंवा

(ख) जेव्हा दाखल केलेल्या अपिलाच्या संबंधात प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याने कोणताही अंतिम आदेश दिलेला नसेल आणि ज्या तारखेस त्याला असे अपील प्राप्त झाले असेल त्या तारखेपासून पंचेचाळीस दिवसांचा कालावधी उलटला असेल त्याबाबतीत, या अधिनियमान्वये तिला उपलब्ध असलेल्या सर्व उपायांचा अवलंब केला आहे असे मानण्यात येईल.

१९. अपिलाची किंवा तक्रारीची नोटीस.-

(१) आयोग, संबंधित व्यक्तींना अपिलाची किंवा तक्रारीची नोटीस, खालीलपैकी कोणत्याही मार्गाने बजावू शकेल:-

(क) हातबटवड्याने;

(ख) नोंदणीकृत डाकेने, शीघ्र डाकेने, डाक प्रमाणपत्र घेऊन, कुरियरद्वारे किंवा तत्सम इतर साधनांद्वारे;

(ग) ई-मेल पत्ता उपलब्ध असेल तर, ई-मेलद्वारे; किंवा कोणत्याही संदेश प्रणालीने भ्रमणध्वनीद्वारे;

(घ) वृत्तपत्रात प्रसिद्ध करून; किंवा

(ङ) मुख्य माहिती आयुक्त, सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाद्वारे निदेश देईल अशा अन्य कोणत्याही रीतीने.

(२) पोट-नियम *(१)* खाली नमूद केलेल्या रीतीपैकी कोणत्याही रीतीने बजावलेली नोटीस, नोटिशीची वैध बजावणी असल्याचे मानण्यात येईल.

२०. अपीलकर्त्याची किंवा तक्रारदाराची व्यक्तीश: उपस्थिती.-

(१) अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास प्रत्येक प्रकरणात, सुनावणीच्या तारखेपूर्वी किमान सात स्पष्ट दिवस अगोदर सुनावणीच्या तारखेची नोटीस देण्यात येईल.

(२) अपीलकर्त्यास किंवा तक्रारदारास किंवा प्रतिवादीस अपिलाच्या किंवा तक्रारीच्या सुनावणीवेळी स्वतः किंवा त्याच्या यथोचित प्राधिकृत केलेल्या प्रतिनिधीमार्फत आयोगाकडे उपस्थित राहण्याचा स्वेच्छाधिकार असेल:

परंतु, अपीलकर्त्यास किंवा तक्रारदारास किंवा प्रतिवादीस जर सुनावणीच्या तारखेपूर्वी दोन दिवस अगोदर त्याचे सर्व संबंधित दस्तऐवज सादर केलेले असतील आणि सुनावणीच्या वेळी आयोगाकडे व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगची सुविधा उपलब्ध असेल तर, व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे त्याचे प्रकरण सादर करता येईल.

(३) अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास, त्याचे मुद्दे मांडते वेळी, त्याकरिता तरतूद केलेल्या रीतीने, अपिलाच्या प्रक्रियेत कोणत्याही व्यक्तीचे सहाय्य घेता येईल आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधि व्यवसायी असणार नाही.

२१. अपील निकालात काढण्याची प्रक्रिया.-

(१) आयोग, अपील निकालात काढताना,-

(एक) संबंधित किंवा हितसंबंधित व्यक्तीकडून शपथेवर किंवा प्रतिज्ञापत्रावर तोंडी किंवा लेखी पुरावा घेऊ शकेल;

(दोन) दस्तऐवज, सार्वजनिक अभिलेख किंवा त्यांच्या प्रतींचे अवलोकन करू शकेल किंवा तपासणी करू शकेल;

(तीन) प्राधिकृत अधिकाऱ्यामार्फत अधिक तपशिलांची किंवा तथ्यांची चौकशी करू शकेल;

(चार) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याची, राज्य सहायक जन माहिती

अधिकाऱ्याची किंवा प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याची किंवा यथास्थिति, ज्या व्यक्तीच्या कारवाईविरुद्ध अपील दाखल आहे अशा व्यक्तीची सुनावणी घेऊ शकेल;

(पाच) त्रयस्थ पक्षाची सुनावणी घेऊ शकेल; किंवा

(सहा) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून, राज्य सहायक जन माहिती अधिकाऱ्याकडून, प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडून आणि ज्या व्यक्तीविरुद्ध अपील दाखल केलेले आहे अशा अन्य व्यक्तीकडून, किंवा त्रयस्थ पक्षाकडून किंवा अर्जाशी संबंधित असलेल्या अन्य कोणत्याही व्यक्तीकडून प्रतिज्ञापत्रावर पुरावा घेऊ शकेल.

(२) अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास ज्या परिस्थितीमुळे आयोगाच्या सुनावणीस उपस्थित राहण्यास प्रतिबंध झाला आहे ती परिस्थिती अस्तित्वात आहे अशी आयोगाची खात्री पटली असेल त्याबाबतीत, आयोग, अंतिम निर्णय घेण्यापूर्वी अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास सुनावणीची आणखी एक संधी देऊ शकेल किंवा त्याला योग्य वाटेल तशी अन्य कोणतीही कारवाई करू शकेल.

(३) जेव्हा अपीलकर्ता किंवा, यथास्थिति, तक्रारदार, द्वितीय अपील किंवा तक्रार सुनावणीसाठी आली असेल तेव्हा, वारंवार वैयक्तिकरीत्या किंवा ऑनलाईन स्वरुपात उपस्थित राहत नसेल त्याबाबतीत, आयोग, कारणे नोंदवून, नागरी प्रक्रिया संहिता, १९०८ याच्या आदेश ४१ च्या नियम १७ च्या तरतुदी लागू करू शकेल आणि खटला न चालविल्यामुळे अपील किंवा तक्रार फेटाळण्यात येत आहे असा आदेश देऊ शकेल:

परंतु, जेव्हा या पोट-नियमान्वये अपील किंवा तक्रार, खटला न चालविल्यामुळे फेटाळण्यात आली असेल, त्याबाबतीत अपीलकर्ता किंवा तक्रारदार, फेटाळण्याचा आदेश मिळाल्याच्या तारखेपासून तीस दिवसांच्या आत, फेटाळण्याचा निर्णय रद्द करण्यासाठी अर्ज करू शकेल, आणि अपीलकर्त्याने किंवा तक्रारदाराने, त्याच्या अनुपस्थितीसाठी पुरेसे कारण होते याबाबत आयोगाची खात्री पटवून दिली असेल तर, आयोग, फेटाळण्याचा निर्णय रद्द करण्याचा आदेश देऊ शकेल आणि अपील किंवा तक्रार पुढे चालविण्यासाठी दिवस नियत करू शकेल:

परंतु आणखी असे की, विरोधी पक्षाला त्याची नोटीस बजावल्याशिवाय,

उपरोक्तप्रमाणे अशा कोणत्याही अर्जावरून निर्णय रद्द करण्याचा आदेश देण्यात येणार नाही.

(४) पोट-नियम *(३)* मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, जेव्हा माहिती नाकारण्याशी संबंधित असणारा सारभूत प्रश्न अंतर्भूत आहे, असे आयोगाचे मत असेल त्या बाबतीत, आयोग, उपलब्ध असलेल्या अभिलेखाच्या आधारे प्रकरण निकालात काढण्याची कार्यवाही करू शकेल.

(५) या नियमातील कोणत्याही गोष्टीमुळे, आयोगाला, द्वितीय अपिलाच्या बाबतीत, अपीलकर्त्याच्या उपस्थितीची पर्वा न करता, अधिनियमान्वये आवश्यक असेल तेव्हा, अभिलेख मागविण्यापासून किंवा माहिती उघड करण्याचा निर्देश देण्यापासून प्रतिबंध होणार नाही.

२२. पुराव्याचा भार.-

(१) या अधिनियमाद्वारे किंवा त्या अन्वये अन्यथा तरतूद केली असेल ते खेरीज करून, आयोगासमोरील अपिलाच्या किंवा तक्रारीच्या बाबतीत, पुराव्याचा भार, तथ्य ठामपणे प्रतिपादन करणाऱ्या पक्षावर असेल.

(२) कलम १८ खालील तक्रारीत किंवा कलम १९ खालील अपिलात,-

(क) तक्रारदार किंवा अपीलकर्ता, माहिती नाकारणे, विलंब करणे, किंवा चुकीची माहिती देणे अथवा त्यात नमूद केलेले अन्य कोणतेही कारण शाबित व सिद्ध करील;

(ख) राज्य जन माहिती अधिकारी, प्रथम अपिलीय प्राधिकारी किंवा, यथास्थिति, सार्वजनिक प्राधिकरण कलम १९ च्या पोट-कलम *(५)* नुसार त्यांच्या कारवाईचे समर्थन करील.

(३) आयोग, अभिलेखावर ठेवलेली वादकथने, युक्तिवाद व पुरावा या आधारे केवळ प्रकरणांवर निर्णय घेईल.

२३. अपील मागे घेणे किंवा अपील रद्द होणे.-

(१) राज्य माहिती आयोग, अपीलकर्त्याने केलेल्या लेखी विनंतीवरून, अपील मागे घेण्यास परवानगी देऊ शकेल:

परंतु, जेव्हा सुनावणीची नोटीस जारी केल्यानंतर, अपीलकर्त्याने केलेली लेखी

विनंती आयोगाला मिळाली असेल, त्या बाबतीत, आयोग, आयोगाची संसाधने व खर्च वाया घालविल्याबद्दल अपीलकर्त्याने प्रदान करावयाचा वाजवी खर्च लादू शकेल आणि जमीन महसुलाची थकबाकी असल्याप्रमाणे त्याची वसुली करू शकेल.

(२) माहितीचा अधिकार हा केवळ माहिती मिळण्याची विनंती करणाऱ्या भारताच्या विशिष्ट अर्जदार नागरिकासाठी उपलब्ध असल्याने, अशा व्यक्तीने दाखल केलेल्या द्वितीय अपिलाच्या बाबतीत राज्य माहिती आयोगासमोर प्रलंबित असलेली कार्यवाही, अपीलकर्ता मृत झाला आहे असा पुरावा प्रतिवादी सादर करतो तेव्हा किंवा आयोगाने त्याच्याकडे उपलब्ध असलेल्या नोंदीच्या आधारे अशा निष्कर्ष काढलेला असेल तेव्हा, अपीलकर्त्याचा मृत्यू झाल्यावर रद्द होईल.

२४. राज्य माहिती आयोगाचा आदेश.-

राज्य माहिती आयोगाचा आदेश, लेखी स्वरूपात असेल आणि आयोगाने या प्रयोजनार्थ प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याने रीतसर अधिप्रमाणित केलेल्या आयोगाच्या शिक्क्यानिशी देण्यात येईल.

२५. तक्रारीची कार्यपद्धती.-

वरील १७ ते २४ या नियमांच्या तरतुदी, कलम १८ अन्वये आयोगासमोर दाखल केलेल्या तक्रारींच्या बाबतीत, योग्य त्या फेरफारांसह, लागू होतील.

२६. आयोगाचे अंतर्निहित प्रक्रियात्मक अधिकार.-

(१) या नियमांमधील कोणत्याही गोष्टीमुळे, आयोग, या अधिनियमाच्या कलम १८ अन्वये चौकशी करत असताना किंवा कलम १९ च्या पोट-कलम *(३)* अन्वये द्वितीय अपील निकालात काढत असताना, सर्व पक्षकारांना सुनावणीची वाजवी संधी दिल्यानंतर, न्यायाचे उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी किंवा आयोगाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर रोखण्यासाठी आवश्यक असतील असे, या अधिनियमाच्या तरतुदींशी सुसंगत असलेले आनुषंगिक किंवा सहायक प्रक्रियात्मक आदेश, पारित करण्याच्या राज्य माहिती आयोगाच्या अधिकारांवर मर्यादा आल्याचे मानण्यात येणार नाही.

(२) आयोग, कोणत्याही वेळी, एकतर स्वतःहून किंवा कोणत्याही पक्षकाराच्या अर्जावरून, कलम १८ खालील तक्रारीशी किंवा कलम १९ च्या पोट-कलम *(३)* खालील द्वितीय अपिलाशी संबंधित असणाऱ्या कोणत्याही आदेशात किंवा अभिलेखात चुकीने किंवा अपघाताने झालेली

	कोणतीही लिपिकीय किंवा अंकगणितीय चूक अथवा त्रुटी दुरुस्त करू शकेल. *(३)* जेव्हा पोट-नियम *(२)* अन्वये कोणतीही दुरुस्ती केली जाते त्या बाबतीत, दुरुस्त आदेशाची प्रत, संबंधित पक्षकारांना कळविण्यात येईल आणि आयोगाच्या संकेतस्थळावर टाकण्यात (अपलोड) करण्यात येईल. **२७. सार्वजनिक प्राधिकरणाद्वारे सादरीकरण.-** सार्वजनिक प्राधिकरण, त्याची बाजू मांडण्यासाठी कोणत्याही प्रतिनिधीस किंवा त्याच्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास प्राधिकृत करू शकेल. महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने, डॉ. अतुल पाटणे शासनाचे प्रधान सचिव.

जोडपत्र "क"

(नियम ३ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती मिळविण्याच्या अर्जाचा नमुना

प्रति,

राज्य जन माहिती अधिकारी,

(कार्यालयाचे नाव व पत्ता)

१)	अर्जदाराचे पूर्ण नाव -	
२)	अर्जदाराचा पत्ता -	
३)	भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल आयडी -	
४)	आवश्यक असलेल्या माहितीचा तपशील -	
५)	माहिती मागण्याचे प्रयोजन-	
६)	माहितीचा विषय - (केवळ १५० शब्दांचा वापर करावा)	
७)	माहिती ज्या कालावधीशी संबंधित आहे तो कालावधी -	
८)	आवश्यक माहिती मिळण्याचा मार्ग - (व्यक्तिश:/ नोंदणीकृत डाकेने / ई-मेलने /वैयक्तिक पेनड्राईव्हमध्ये / ऑनलाईन आरटीआयच्या बाबतीत ऑनलाईन पोर्टलद्वारे)	
९)	अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे किंवा कसे — (असल्यास, त्याच्या पुराव्याची छायाप्रत जोडा)	
१०)	ओळख पुरावा - (नागरिकत्व सिद्ध करणारा)	

दिनांक :-

ठिकाण :- अर्जदाराची स्वाक्षरी.

जोडपत्र "ख"

(नियम १५ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम १९ (१) अन्वये अपील

प्रति,

(अपिलीय प्राधिकाऱ्याचे नाव/पदनाम/पत्ता)

१	अपीलकर्त्याचे पूर्ण नाव -	
२	अपीलकर्त्याचा पत्ता -	
३	भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल आयडी -	
४	अर्जावर उत्तर दिलेल्या राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचे नाव व पत्ता -	
५	अर्जाचा तपशील -	
६	ज्या आदेशाविरुद्ध अपील करावयाचे आहे त्या आदेशांचा तपशील, कोणतेही असल्यास, क्रमांकासह.	
७	प्रार्थना किंवा मागितलेला दिलासा -	
८	प्रार्थनेची किंवा दिलाशाची कारणे -	
९	अपिलाशी संबंधित असणारी कोणतीही अन्य माहिती-	
१०	ओळख पुरावा - (नागरिकत्व सिद्ध करणारा)	

दिनांक :-

ठिकाण :-

अपीलकर्त्याची स्वाक्षरी.

जोडपत्र "ग"

(नियम १६ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम १९ (३) अन्वये द्वितीय अपील

प्रति,

महाराष्ट्र राज्य माहिती आयोग,

----------येथील खंडपीठ

पत्ता : ----------

(१) अपीलकर्त्याचे पूर्ण नाव:

(२) पत्ता:

(३) अपीलकर्त्याचा भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल पत्ता:

(४) अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे किंवा कसे (असल्यास, त्याच्या वैध पुराव्याची छायाप्रत जोडावी.):

(५) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा तपशील व पत्ता:

(६) संबंधित प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याचा तपशील व पत्ता:

(७) जर अपीलकर्ता त्रयस्थ पक्ष असेल तर, मूळ अर्जदाराचे नाव व पत्ता:

(८) माहिती मागणाऱ्या अर्जाचा तपशील -

(क) अर्जाचा दिनांक:

(ख) माहितीचा तपशील -

(एक) माहितीचा विषय:

(दोन) माहिती ज्या कालावधीशी संबंधित आहे तो कालावधी:

(तीन) आवश्यक असलेल्या विशिष्ट माहितीचे वर्णन:

(ग) माहिती डाकेने किंवा व्यक्तिश: हवी आहे किंवा कसे:

(घ) डाकेने हवी असल्यास (सर्वसाधारण / नोंदणीकृत / शीघ्र डाकेने):

(ङ) अर्ज (जोडपत्र-क) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्यास दिलेला आहे किंवा कसे:

(च) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्यास अर्ज मिळाल्याचा दिनांक:

(छ) जन माहिती अधिकाऱ्यास अर्ज मिळाल्याचा दिनांक:

(ज) जन माहिती अधिकाऱ्याच्या उत्तराचा दिनांक:

(झ) जन माहिती अधिकाऱ्याचे उत्तर मिळाल्याचा दिनांक: होय/नाही

(९) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे केलेल्या प्रथम अपिलाचा तपशील -

(क) प्रथम अपिलाचा दिनांक:

(ख) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्यास प्रथम अपील मिळाल्याचा दिनांक:

(ग) प्रथम अपील (जोडपत्र-ख) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्यास दिलेले आहे किंवा कसे: होय/नाही

(घ) अर्जदाराला प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याचा आदेश मिळाल्याचा दिनांक:

(१०) अपील दाखल करण्याची शेवटची तारीख:

(११) अपिलाची कारणे:

(१२) प्रार्थना किंवा मागितलेला दिलासा:

(१३) प्रार्थनेची किंवा दिलाशाची कारणे:

(१४) (अ) सुनावणीस व्यक्तिश: उपस्थिती: होय/नाही

(ब) (एक) सुनावणीस ऑनलाईन उपस्थिती: होय/नाही

(दोन) असल्यास, ऑनलाईन सुनावणीसाठी ई-मेल पत्ता किंवा भ्रमणध्वनी क्रमांक नमूद करावा:

(१५) कलम १८ अन्वये दाखल केलेल्या तक्रारीचा तपशील, कोणताही असल्यास:

ठिकाण :

दिनांक : अपीलकर्त्याची स्वाक्षरी.

सत्यापन

मी, _____(अपीलकर्त्याचे नाव), ---------- यांचा/ यांची मुलगा/मुलगी/पत्नी, राहणार(पत्ता) _____ याद्वारे असे घोषित करतो/करते की, वर दिलेली माहिती माझ्या माहितीप्रमाणे सत्य आहे आणि मी, याच अर्जाच्या संबंधात राज्य माहिती आयोगाकडे कलम १९ (३) अन्वये कोणतेही द्वितीय अपील दाखल केलेले नाही आणि मी कोणतेही महत्त्वाचे तथ्य लपवले नाही.

ठिकाण :

दिनांक : अपीलकर्त्याची स्वाक्षरी.

NOTIFICATION

General Department, Administration
Mantralaya, Madam Cama Marg,
Hutatma Rajguru Chowk, Mumbai32,
Date; June,2026.

Right to Information Act, 2005.

No. GAD/ 12020/4/2025-GAD-DESK-6.- In exercise of the powers conferred by clause *(f)* of sub-section *(3)* of section 18, sub-section *(10)* of section 19 and sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of all the existing rules issued in that behalf, the Governor of Maharashtra is hereby pleased to make the following rules, namely:-

1. Short title and commencement.-

(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2026.

(2) They shall come into force on the date of their publication in the *Official Gazette.*

2. Definitions – (1) In these rules, unless the context otherwise requires -

(a) **"Act"** means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(b) **"appeal"** means an appeal made to the First Appellate Authority and to the Commission under sub-section *(1)* and *(3)*, respectively, of section 19;

(c) **"Appellant"** means a person who has filed an appeal;

(d) **"Authorised representative"** means a person who is authorised in writing by a party to a proceeding before the Commission to represent him in the proceeding;

(e) **"Commissioner"** means the State Chief Information Commissioner or the State Information Commissioner, as the case may be, appointed under sub-section *(3)* of section 15;

(f) **"complaint"** means the complaint made under section 18;

(g) **"complainant"** means the person who has made complaint under section 18;

(h) **"regulations"** means the regulations made by the State Chief Information Commissioner under the Act;

(i) **"State Information Commission** or **Commission"** means the State Information Commission constituted under sub-section (1) of Section 15 of the Act;

(j) **"First Appellate Authority"** means an officer in the public authority who is senior in rank to the Central Public Information Officer to whom an appeal under sub-section (1) of Section 19 of the Act lies;

(k) **"section"** means a Section of the Act;

(l) **"personal information"** means any information which relates to an identifiable individual, whether directly or indirectly, and which, either by itself or in combination with other information available or likely to be available, is capable of identifying such individual.

(2) words and expressions used herein but not defined in these rules shall have the same meanings as respectively assigned to them in the Act.

3. Procedure for seeking Information .- A request for obtaining information under sub-section *(1)* of Section 6 of the Act shall be made to the concerned State Public Information Officer in the format given in Annexure "A" on a plain paper and shall be accompanied by an application fee of rupees thirty.

4. Fees for providing information.- Fee for providing information under sub-section *(4)* of Section 4 and sub-sections *(1)* and *(5)* of Section 7 of the Act shall be charged at the following rates, namely :-

(a) rupees five for each page in A-4 or smaller size paper;

(b) actual cost or price of a photocopy in large size paper,

(c) actual cost or price for samples or models:

(d) rupees five for each page of digital / scan copies;

(e) price fixed for a publication or rupees five per page of photocopy for extracts from the publication;

(f) no fee for inspection of records for the first hour of inspection and a fee of rupees fifty for each subsequent hour or fraction thereof; and

(g) rupees fifty for postal charge or actual cost involved in supply of information that exceeds fifty rupees.

5. Exemption from payment of fee.- No fee under rule 3 and rule 4 shall be charged from any person who is below poverty line, provided a copy of the certificate issued by the appropriate Government in this regard is submitted along with the application:

Provided that if the information sought by a person below the poverty line is of a voluminous nature, the first fifty pages of such information shall be provided free of cost, and for the remaining pages, fees shall be charged at the rates specified in rule 4.

6. Mode of Payment of fee - Fees under these rules may be paid in any of the following manner, namely:-

(a) in cash, to the public authority against a proper receipt; or

(b) by affixing a court fee stamp of the prescribed value on the application; or

(c) by demand draft or bankers cheque or Indian Postal Order payable to the Accounts Officer of the public authority; or

(d) in treasury under the budget head "0070-other administrative services, 60-other services, 800 other receipt (18) right to information (0070-0161)"or

(e) by electronic means or UPI in respect of online RTI application ; or

(f) by electronic means or UPI to the Accounts Officer of the public authority, if facility for receiving fees through electronic means is available with the public authority.

7. Request relate only to single subject matter.- A request in writing for information under section 6 of the Act shall relate to one subject matter and it shall not ordinarily exceed one hundred and fifty words. If an applicant wishes to seek information on more than one subject matter, he shall make separate applications:

Provided that, in case the request made relates to more than one subject matter, the Public Information Officer may respond to the request relating to the first subject matter only and may advice the applicant to make a separate application for each of the other subject matters.

8. Procedure for seeking inspection of record.-

(a) If after having considered the application filed by the applicant for seeking inspection of record under sub-section *(1)* of section 6, the Public Information Officer find it appropriate, the applicant may be granted permission to inspect the record and if he grants such permission the Public Information Officer shall requisition the record desired by the applicant for perusal, from the concerned section of the Department and shall give the same to the applicant for inspection in his presence or in the presence of his authorised representative, during office hours.

(b) While inspecting such record, the applicant shall be allowed to use pencil only and the information desired by the applicant shall be noted by him by pencil only and if the applicant bring any writing instruments other than a pencil, he shall deposit the same with the Public Information Officer and, thereafter, he shall be allowed to inspect the record. The applicant shall not make any marking on the record by the pencil he is allowed to use during inspection".

9. Requirement of proof of identity proving citizenship .- Every applicant shall be required to attach a self-attested copy of a photo identity proof along with the application made under sub-section *(1)* of Section 6 of the Act.

If an application is received without an identity proof, the Public Information Officer may return such application to the applicant for compliance.

10. Disposal of repeated requests .- Where the information sought by an applicant has already been provided to the same applicant earlier under the provisions of the Act, the Public Information Officer may dispose of such repeated application by referring to the earlier correspondence and the information already furnished.

11. Responsibility for suo motu disclosure.-

(a) The responsibility for ensuring compliance with the provisions of clause (a) and clause (b) of sub-section (1) of section 4 of Act, relating to *suo motu* disclosure of information, shall vest with the Head of Office of the concerned Public Authority.

(b) Where, upon receipt of an application under the Act, the Public Information Officer is of the opinion that the information sought is of the nature required to be published suo motu under clause *(b)* of sub-section *(1)* of section 4 of the Act, but has not been so published, he shall, in addition to processing the application in accordance with the provisions of the Act, bring such non-compliance to the notice of the Head of Office of the concerned Public Authority for appropriate corrective action.

(c) Failure to publish or proactively disclose information as mandated under the said provisions shall be deemed to be dereliction of duty, and responsibility shall be fixed on the Head of Office, who shall be liable for initiation of disciplinary proceedings in accordance with the applicable service rules.

12. Information available on Official Website.- Where the information requested by the applicant is already available on the official website of the Government or of the concerned public authority, the Public Information Officer shall inform the applicant to obtain such information directly from the website.

The Public Information Officer shall also have the authority to decline attestation of such information available online.

13. Exemption of personal information.-

"Personal information, as defined under these rules, shall be exempt from disclosure under the Act, in accordance with clause *(j)* of sub-section *(1)* of section 8 of the Act, where such information has no relationship to any public activity or public interest, or where the disclosure of such information would cause an unwarranted invasion of the privacy of the individual concerned:

Provided that such personal information may be disclosed if the competent authority is satisfied that a larger public interest justifies such disclosure, and the reasons for such satisfaction shall be recorded in writing.

Provided further that the burden of establishing the existence of such larger public interest shall lie on the applicant seeking the information, and mere assertion of public interest shall not be sufficient."

14. Acceptance of electronic communication.- Any communication made or information provided by the Public Information Officer through e-mail or through any other electronic mode shall be deemed to be valid communication or delivery of information under the Act.

15. Appeal to the First Appellate Authority –

(1) Any person aggrieved by an order passed by the State Public Information Officer or by non-disposal of his application by the State Public Information Officer, may file an appeal under sub-section *(1)* of section 19 to the First Appellate Authority in the format given in Annexure "B" on a plain paper and shall be accompanied by an appeal fee of rupees fifty and paid in such manner as prescribed in rule 6.

(2) An appeal to the First Appellate Authority shall be duly authenticated and verified by the appellant and accompanied by the following self-attested documents, namely :-

(i) a copy of the application submitted to the State Public information Officer,

(ii) a copy of the reply received, if any, from the State Public Information Officer and proof of submission of application,

(iii) an index of the documents referred to in the appeal,

(iv) copies of other documents referred to in his application and relied upon by the applicant.

16. Appeal to the State Information Commission.-

(1) Appeal under sub-section *(3)* of section 19 to the State Information Commission shall be filed, on plain paper in the format given in Annexure "C" which shall be accompanied by an appeal fee of rupees hundred and paid in such manner as prescribed in rule 6.

(2) An appeal to the State Information Commission shall be duly authenticated and verified by the appellant and accompanied by the following self-attested documents, namely :-

(i) (a) a copy of the application submitted to the State Public Information Officer;

(b) copy of the documents referred to or relied in an application;

(ii) proof of submission of application to the concerned State Public Information Officer;

(iii) a copy of the reply received, if any, from the concerned State Public Information Officer;

(iv) a copy of the appeal made to the First Appellate Authority;

(v) proof of submission of appeal to the First Appellate Authority;

(vi) original copy of the order received, if any, from the First Appellate Authority;

(vii) an index of the documents referred to in the appeal and relied upon by the appellant; and

(viii) copies of such other documents referred to in his appeal, and relied upon, by the appellant.

(3) An appeal to the State Information Commission should be written, typed or printed neatly and legible on the plain paper and the appeal and documents to be presented along with it shall be filed in three set of copies for respondents.

17. Return of appeal.- An appeal may be returned to the appellant, if it is not accompanied by the documents as specified in sub-rule *(2)* of rule 15 or sub-rule*(2)* and *(3)* of rule 16 or if any other deficiency is noticed by the officer of the Commission, for removing the deficiency and filing the appeal complete in all respects within fifteen days from the date of receipt of letter requesting removing the deficiency:

Provided that, where the reply of the State Public Information Officer or order of the First Appellate Authority is not received within the period prescribed in the Act, the appeal shall not be returned on that ground under this rule.

18. Process of appeal to the Commission.-

(1) If the officer of Commission is of the view that the appeal is in accordance with the provisions of the Act, the rules and the regulations, the appeal be numbered and entered in a register maintained for the purpose and the officer shall direct the Public Information Officer and First Appellate Authority to furnish the written statement or report along with copies of all the documents relating thereto with reference to the appeal, within fifteen days from date of receipt of letter containing the direction. On receipt of report or if no report is received within the aforesaid period, the date for the hearing of the appeal may be fixed.

(2) The Commission shall not consider an appeal unless it is satisfied that the appellant has availed of all the remedies available to him under the Act.

(3) For the purposes of sub-rule *(2)*, a person shall be deemed to have availed of all the remedies available to him under the Act,-

(a) if he had filed an appeal before the First Appellate Authority and the First Appellate Authority had made a final order on the appeal; or

(b) where no final order has been made by the First Appellate Authority with regard to the appeal preferred, and a period of forty five days from the date on which such appeal was received by it has elapsed.

19. Notice of appeal or complaint.-

(1) The Commission may serve notice of appeal or complaint to the persons concerned in any of the following modes, namely:-

(a) by hand delivery;

(b) by Registered Post, Speed Post, Under Postal Certificate, Courier or such similar other means;

(c) by electronic mail, if e-mail address is provided; or by mobile phone by any messaging system;

(d) by publication in the newspaper; or

(e) in any other manner as the Chief Information Commissioner may, by general or special order, direct.

(2) The service of notice in any of the manner mentioned under sub-rule *(1)* shall be deemed to be valid service of notice.

20. Personal presence of the appellant or complainant.-

(1) The appellant or the complainant, as the case may be, shall in every case be informed of the date of hearing at least seven clear days before that date.

(2) The appellant or the complainant or respondent may at his discretion at the time of hearing of the appeal or complaint by the Commission be present in person or through his duly authorized representative:

Provided that, the appellant or complainant or respondents may present the case through video conferencing, if all the relevant documents therefor are submitted two days prior to the date of hearing and the facility of video conferencing is available, at the time of hearing of the appeal by the Commission.

(3) The appellant or the complainant, as the case may be, may seek the assistance of any person in the process of the appeal, in the manner as may be provided therefor, while presenting his points and the person representing him may not be a legal practitioner.

21. Procedure for deciding appeals.-

(1) The Commission, while deciding an appeal may,-

(i) receive oral or written evidence on oath or on affidavit from concerned or interested person;

(ii) peruse or inspect documents, public records or copies thereof;

(iii) inquire through authorized officer further details or facts;

(iv) hear State Public Information Officer, State Assistant Public Information Officer or the First Appellate Authority, or such person against whose action the appeal is preferred, as the case may be ;

(v) hear third party; or

(vi) receive evidence on affidavit from State Public Information Officer, State Assistant Public Information officer, First Appellate Authority and such other person against whom the appeal lies or the third party or any other person concerned in relation to application.

(2) Where the Commission is satisfied that the circumstances exist due to which the appellant or the complainant, as the case may be, is being prevented from attending the hearing of the Commission, then, the Commission may afford the appellant or the complainant, as the case may be, another opportunity of being heard before a final decision is taken or take any other appropriate action as it may deem fit.

(3) Where the appellant or, as the case may be, complainant does not appear persistently either personally or online, when the second appeal or complaint is called on for hearing, the Commission may, after recording the reasons, apply the provisions of Rule 17 of Order XLI of the Civil Procedure Code, 1908 and make an order that the Appeal or complaint be dismissed for non- prosecution:

Provided that, where an appeal or complaint is so dismissed for non-prosecution under this sub-rule, the Appellant or complainant may apply, within a period of thirty days from the date of receipt of the order for dismissal, for an order to set the dismissal aside, and if the appellant or complaint satisfies the Commission that there was sufficient cause for his non-appearance, the

Commission may make an order setting aside the dismissal and shall appoint a day for proceeding with the appeal or the complaint:

Provided further that, no order shall be set aside on any such application as aforesaid unless notice thereof has been served on the opposite party.

(4) Notwithstanding anything contained in sub-rule (3), where the Commission is of the view that a substantial question regarding denial of information is involved, it may proceed to decide the matter on the basis of record available.

(5) Nothing in this rule shall prevent the Commission, in respect of the second appeal, from calling for the records or directing disclosure of information were warranted under the Act, irrespective of the presence of the appellant.

22. Burden of Proof.-

(1) Save as otherwise provided by or under the Act in case of appeal or complaint before the Commission, the burden of proof shall lie upon the party asserting a fact.

(2) In complaint under section 18 or appeal under section 19,-

(a) the complainant or appellant shall prove and establish the denial, delay, or incorrect information, or any other ground pleaded therein;

(b) the state public information officer, the First Appellate Authority or the public authority, as the case may be, shall justify its action as per sub-section *(5)* of section 19.

(3) The Commission shall decide the matters solely on the basis of pleadings, arguments and evidence placed on the record.

23. Withdrawal or abatement of appeal.-

(1) The State Information Commission may, on a written request made by the appellant, allow the appeal to be withdrawn:

Provided that, in case where the written request made by the appellant is received by the Commission after the notice for hearing is issued, the Commission may impose a reasonable cost to be paid by the appellant for wasting the resources of the Commission and its expenses and recover the same as an arrears of land revenue.

(2) As the right to information is available only to the particular applicant citizen of India who has requested the information, the proceedings pending before the State Information Commission in respect of second appeal filed by such person shall abate on the death of the appellant, where the respondent produces the evidence that the appellant is dead or the Commission comes to such conclusion on the basis of record available to it.

24. Order of the State Information Commission.- The order of the State Information Commission shall be in writing and issued under the seal of the Commission duly authenticated by any officer authorized by the Commission for this purpose.

25. Procedure for complaint - The provisions of above rules 17 to 24 shall mutatis mutandis apply for the complaint filed before the Commission under section 18.

26. Inherent procedural powers of the Commission.-

(1) Nothing in these rules shall be deemed to limit the power of the State Information Commission, while conducting an inquiry under section 18 or deciding a second appeal under sub-section *(3)* of section 19 of the Act, to pass such incidental or ancillary procedural orders, consistent with the provisions of the Act, after giving the reasonable opportunity of being heard to all the parties, as

may be necessary to secure the ends of justice or to prevent abuse of the process of the Commission.

(2) The Commission may, at any time, either of its own or on an application of any of the parties, correct any clerical or arithmetical mistake or any error arising from an accidental slip or omission in any order or record relating to a complaint under section 18 or a second appeal under sub-section *(3)* of section 19.

(3) Where any correction is made under sub-rule *(2),* a copy of the corrected order shall be communicated to the concerned parties and uploaded on the website of the Commission.

27. Presentation by the public authority.- The public authority may authorise any representative or any of its officers to present its case.

By order in the name of the Governor of Maharashtra,

Dr. Atul Patne

Principal Secretary to the Government.

ANNEXURE "A"

(See Rule 3)

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005)

To,

The State Public Information Officer,

(Name of the office with address)

1)	Full name of the Applicant -	
2)	Address of the Applicant -	
3)	Mobile No & Email-id	
4)	Particulars of information required -	
5)	Purpose of Information Sought -	
6)	Subject matter of information - (Use only 150 words)	
7)	The period to which the information relates -	
8)	Mode of required information - (In person / by registered post / by e-mail / in personal pen drive / through Online Portal-in case of online RTI)	
9)	Whether the applicant is below poverty line - (If yes, attach the photo copy of the proof thereof)	
10)	Proof of Identity-	

Date:-

Place :-

Signature of the Applicant.

ANNEXURE "B"

(See Rule 15)

Appeal under under section 19 (1) of the Right to Information Act, 2005

To,

(Name/designation/address of the appellate authority)

1	Full name of the Appellant -	
2	Address of the Appellant -	
3	Mobile No & Email-id	
4	Name and address of the State Public Information Officer who gave reply to the Application -	
5	Particulars of the Application	
6	Particulars of the orders including number, if any, against which the appeal is preferred-	
7	Prayer or relief Sought	
8	Grounds for the prayer or relief -	
9	Any other information relevant to the appeal	
10	Proof of Identity- (proving citizenship)	

Date:-

Place :-

Signature of the Appellant.

"ANNEXURE 'C"

(*See* rule 16)

Second Appeal under section 19 *(3)* of the Right to Information Act, 2005.

To,

Maharashtra State Information Commission,

Bench at ----------

Address:----------

(1) Full name of the Appellant :

(2) Address :

(3) Mobile number and Email address of Appellant :

(4) Whether the applicant is below poverty line
(if yes, attach the photocopy of the valid proof thereof.) :

(5) Particulars of concerned State Public Information Officer with address :

(6) Particulars of the concerned First Appellate Authority with address :

(7) Name and Address of the original Applicant, if appellant is Third Party :

(8) Details of the Application seeking information-

(a) Date of Application :

(b) Particulars of information- :

(i) Subject matter of information. :

(ii) The period to which the information relates :

(iii) Description of the Specific information required :

(c) Whether information is required by post or in person :

(d) In case by post (Ordinary, Registered or Speed) :

(e) Whether Application (Annexure-A) is given to Assistant Public Information Officer :

(f) Date of receipt of the Application by the Assistant Public Information Officer :

(g) Date of receipt of the Application by the Public Information Officer :

(h) Date of reply of the Public Information Officer :

(i) Date of receipt of reply of the Public Information Officer : Yes/No

(9) Details of the First Appeal to the First Appellate Authority-

(a) Date of First Appeal

(b) Date of receipt of the First Appeal by the First Appellate Authority

(c) Whether First Appeal (Annexure-B) is given to Assistant Public Information Officer : Yes/No

*(d)*The date of receipt of order of First Appellate Authority by Applicant :

(10) Last date for filing the appeal :

(11) The grounds for appeal :

(12) Prayer or relief sought :

(13) Grounds for prayer/relief sought for :

(14) *(a)* Personal Presence at hearing:- Yes/No

(b) (i) Online Presence at hearing:- Yes/No

(ii) If yes mention here email address or mobile number for online hearing:

(15) Details of complaint filed under section 18, if any :

Place :

Date : Signature of the Appellant.

Verification

I,_____ (Name of the appellant), son of / daughter of / wife of _____ resident of _____(address) hereby declare that the Information as provided above is true to the best of my knowledge and no second Appeal under section 19 (3) is filed before the State Information Commission regarding the same application and that I have not suppressed any material fact.

Place :

Date : Signature of the Appellant.

RNI No. MAHBIL /2009/31733

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-अ

वर्ष १२, अंक ७२] शुक्रवार, जून १२, २०२६/ज्येष्ठ २२, शके १९४८ [पृष्ठे २२, किंमत : रुपये १५.००

असाधारण क्रमांक २२८

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १२ जून,२०२६.

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६.— माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम (३) च्या खंड (च), कलम १९ च्या पोट-कलम (१०) व कलम २७ च्या पोट-कलम (२) यांद्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून आणि त्याबाबतीत केलेल्या सर्व विद्यमान नियमांचे अधिक्रमण करून, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, याद्वारे, पुढील नियम करीत आहेत :-

१. **संक्षिप्त नाव व प्रारंभ.-**

(१) या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, असे म्हणावे.

(२) ते, **शासकीय राजपत्रातील** त्यांच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील.

२. **व्याख्या.-**

(१) या नियमांत, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ आवश्यक नसेल तर,-

(क) "अधिनियम" याचा अर्थ, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२), असा आहे ;

(ख) "अपील" याचा अर्थ, कलम १९ च्या अनुक्रमे, पोट-कलम (१) व पोट-कलम (३) अन्वये प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे आणि आयोगाकडे केलेले अपील, असा आहे ;

(ग) "अपीलकर्ता" याचा अर्थ, जिने अपील दाखल केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे ;

(घ) "प्राधिकृत प्रतिनिधी" याचा अर्थ, आयोगासमोरील कार्यवाहीतील पक्षकाराने कार्यवाहीमध्ये त्याचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी जिला लेखी स्वरूपात प्राधिकृत केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे ;

(ङ) "आयुक्त" याचा अर्थ, कलम १५ च्या पोट-कलम (३) अन्वये नियुक्त केलेला राज्य मुख्य माहिती आयुक्त किंवा, यथास्थिति, राज्य माहिती आयुक्त, असा आहे;

(च) "तक्रार" याचा अर्थ, कलम १८ अन्वये केलेली तक्रार, असा आहे;

(छ) "तक्रारदार" याचा अर्थ, कलम १८ अन्वये जिने तक्रार केलेली असेल ती व्यक्ती, असा आहे;

(ज) "विनियम" याचा अर्थ, अधिनियमान्वये राज्य मुख्य माहिती आयुक्ताने केलेले विनियम, असा आहे;

(झ) "राज्य माहिती आयोग" किंवा "आयोग" याचा अर्थ, अधिनियमाच्या कलम १५ च्या पोट-कलम (१) अन्वये घटित केलेला राज्य माहिती आयोग, असा आहे;

(ञ) "प्रथम अपिलीय प्राधिकारी" याचा अर्थ, अधिनियमाच्या कलम १९ च्या पोट-कलम (१) अन्वये ज्याच्याकडे अपील दाखल केले जाते तो केंद्रीय जन माहिती अधिकाऱ्यापेक्षा वरिष्ठ दर्जाचा सार्वजनिक प्राधिकरणातील अधिकारी, असा आहे;

(ट) "कलम" याचा अर्थ, अधिनियमाचे कलम, असा आहे;

(ठ) "वैयक्तिक माहिती" याचा अर्थ, जी माहिती, ओळखपटण्यायोग्य व्यक्तीशी -मग ती प्रत्यक्षपणे असो किंवा अप्रत्यक्षपणे असो,- संबंधित असेल, आणि जी, स्वतः त्या माहितीद्वारे किंवा उपलब्ध असलेल्या किंवा उपलब्ध होण्याचा संभव असलेल्या इतर माहितीच्या संयोगाने, अशा व्यक्तीची ओळख पटविण्यायोग्य आहे, अशी कोणतीही माहिती, असा आहे.

(२) या नियमांमध्ये वापरलेले, परंतु, व्याख्या न केलेले शब्द व शब्दप्रयोग यांना या अधिनियमामध्ये अनुक्रमे जे अर्थ नेमून दिलेले असतील तेच अर्थ असतील.

३. **माहिती मागण्याची कार्यपद्धती.-** अधिनियमाच्या कलम ६ च्या पोट-कलम (१) अन्वये माहिती मिळवण्याची विनंती, जोडपत्र **"अ"** मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे करण्यात येईल आणि त्यासोबत तीस रुपये इतके अर्ज शुल्क सादर करण्यात येईल.

४. **माहिती पुरविण्याचे शुल्क.-** अधिनियमाच्या कलम ४ च्या पोट-कलम (४) आणि कलम ७ च्या पोट-कलम (१) व पोट-कलम (५) याअन्वये माहिती पुरविण्याचे शुल्क, पुढील दराने आकारण्यात येईल :-

(क) ए-४ किंवा त्यापेक्षा लहान आकाराच्या कागदावरील प्रत्येक पृष्ठासाठी पाच रुपये;

(ख) मोठ्या आकाराच्या कागदावरील छायाप्रतीचा प्रत्यक्ष खर्च किंवा किंमत;

(ग) नमुने किंवा प्रतिकृती यांचा प्रत्यक्ष खर्च किंवा किंमत;

(घ) डिजिटल / स्कॅन प्रतींच्या प्रत्येक पृष्ठासाठी पाच रुपये;

(ङ) प्रकाशनासाठी निश्चित केलेली किंमत किंवा प्रकाशनातील उताऱ्यांच्या छायाप्रतीसाठी प्रत्येक पृष्ठासाठी पाच रुपये;

(च) अभिलेखाच्या निरीक्षणाकरिता, निरीक्षणाच्या पहिल्या एका तासासाठी कोणतेही शुल्क नसेल आणि त्यानंतरच्या प्रत्येक तासासाठी किंवा त्याच्या भागासाठी पन्नास रुपये शुल्क असेल; आणि

(छ) टपाल आकारासाठी पन्नास रुपये किंवा पन्नास रुपयांपेक्षा अधिक असलेली माहिती पुरविण्यासाठी लागणारा प्रत्यक्ष खर्च.

५. **शुल्क प्रदान करण्यातून सूट.-** जी दारिद्र्यरेषेखालील आहे अशा कोणत्याही व्यक्तीकडून नियम ३ व नियम ४ अन्वये कोणतेही शुल्क आकारण्यात येणार नाही, परंतु, या संबंधात समुचित शासनाने, दिलेल्या प्रमाणपत्राची प्रत, अर्जासोबत सादर केलेली असावीः

परंतु, जर दारिद्र्यरेषेखालील व्यक्तीने मागितलेली माहिती विपुल स्वरूपाची असेल तर, अशा माहितीची पहिली पन्नास पृष्ठे विनामूल्य पुरविण्यात येतील, आणि उर्वरित पृष्ठांसाठी, नियम ४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या दराने शुल्क आकारण्यात येईल.

६. **शुल्क प्रदान करण्याचे मार्ग.-** या नियमांखालील शुल्क, पुढीलपैकी कोणत्याही रीतीने प्रदान करता येईल :-

(१) रीतसर पावती घेऊन सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे रोखीने; किंवा

(२) अर्जावर विहित मूल्याचे न्यायालय शुल्क मुद्रांक चिकटवून; किंवा

(ग) सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या लेखा अधिकाऱ्याला प्रदेय असलेल्या धनाकर्षाद्वारे किंवा बँक धनादेशाद्वारे किंवा भारतीय टपाल आदेशाद्वारे; किंवा

(घ) "००७०-इतर प्रशासनिक सेवा, ६०-इतर सेवा, ८००-इतर जमा रकमा, (१८) माहितीचा अधिकार (००७०-०१६१)" या अर्थसंकल्पीय शीर्षाखाली कोषागारात; किंवा

(ङ) ऑनलाईन माहितीचा अधिकार (आरटीआय) अर्जाच्या बाबतीत, इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे किंवा युपीआयद्वारे; किंवा

(च) जर सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे शुल्क स्वीकारण्याची सुविधा उपलब्ध असेल तर, सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या लेखा अधिकाऱ्याकडे इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे किंवा युपीआयद्वारे.

७. विनंती केवळ एकाच विषयाशी संबंधित असावी.-

अधिनियमाच्या कलम ६ अन्वये माहितीसाठी लेखी स्वरुपात केलेली विनंती, एकाच विषयाशी संबंधित असेल आणि ती साधारणपणे एकशे पन्नास शब्दांपेक्षा अधिक शब्दांची असणार नाही. जर अर्जदाराची एकापेक्षा अधिक विषयावर माहिती मागवण्याची इच्छा असेल तर, तो, त्यासाठी स्वतंत्र अर्ज करील :

परंतु, जर केलेली विनंती एकापेक्षा अधिक विषयांशी संबंधित असेल तर,जन माहिती अधिकारी, केवळ पहिल्या विषयाशी संबंधित असणाऱ्या विनंतीला प्रतिसाद देईल आणि इतर प्रत्येक विषयासाठी स्वतंत्र अर्ज करण्याचा सल्ला अर्जदारास देऊ शकेल.

८. अभिलेखाच्या तपासणीची मागणी करण्याची कार्यपद्धती.-

(क) कलम ६ च्या पोट-कलम (१) अन्वये अभिलेखाच्या निरीक्षणाच्या मागणीसाठी अर्जदाराने दाखल केलेल्या अर्ज विचारात घेतल्यानंतर, जन माहिती अधिकाऱ्यास तसे योग्य असल्याचे आढळून आले असेल तर, अर्जदारास अभिलेखाचे निरीक्षण करण्याची परवानगी देऊ शकेल आणि जर अशी परवानगी दिली असेल तर, जन माहिती अधिकारी, विभागाच्या संबंधित कक्षाकडून अर्जदारास हवा असलेला अभिलेख त्याला पाहण्यासाठी मागवील आणि कार्यालयीन वेळेत, त्याच्या उपस्थितीत किंवा त्याच्या प्राधिकृत प्रतिनिधीच्या उपस्थितीत तो अभिलेख निरीक्षणासाठी देईल.

(ख) अशा अभिलेखाचे निरीक्षण तपासणी करताना, अर्जदारास केवळ पेन्सिलचाच वापर करण्याची मुभा देण्यात येईल आणि अर्जदारास हवी असलेली माहिती त्याच्याकडून केवळ पेन्सिलनेच नोंदविण्यात येईल; आणि अर्जदाराने पेन्सिलव्यतिरिक्त अन्य कोणतीही लेखन साधने आणलेली असतील तर, तो, ती जन माहिती अधिकाऱ्याकडे जमा करील आणि त्यानंतर त्यास अभिलेखाचे निरीक्षण करण्याची मुभा देण्यात येईल. अर्जदार, त्यास निरीक्षण करताना वापर करण्याची मुभा दिलेल्या पेन्सिलने अभिलेखावर कोणत्याही खुणा करणार नाही.

९. नागरिकत्व सिद्ध करणाऱ्या ओळखपुराव्याची आवश्यकता.-

प्रत्येक अर्जदाराने, अधिनियमाच्या कलम ६ च्या पोट-कलम (१) अन्वये केलेल्या अर्जासोबत छायाचित्र असलेल्या ओळखपुराव्याची स्वयं-साक्षांकित केलेली प्रत जोडणे आवश्यक असेल. जर ओळख पुरावा नसलेला अर्ज प्राप्त झालेला असेल तर, जन माहिती अधिकारी, आवश्यक पालन करण्यासाठी असा अर्ज अर्जदारास परत करू शकेल.

१०. पुन्हा पुन्हा केलेल्या विनंत्या निकालात काढणे.-

जेव्हा अर्जदाराने मागितलेली माहिती, अधिनियमाच्या तरतुदींन्वये त्याच अर्जदाराला यापूर्वी अगोदरच पुरविण्यात आलेली असेल त्याबाबतीत, जन माहिती अधिकारी या पूर्वीच्या पत्रव्यवहाराचा आणि अगोदरच पुरविलेल्या माहितीचा संदर्भ देऊन, असा पुन्हा केलेला विनंती अर्ज निकालात काढू शकेल.

११. स्वतःहोऊन माहिती उघड करण्याची जबाबदारी.-

(क) स्वतःहोऊन माहिती उघड करण्याशी संबंधित असणाऱ्या, या अधिनियमाच्या कलम ४ च्या पोट-कलम (१) च्या खंड (क) व खंड (ख) मधील तरतुदींचे अनुपालन केल्याची सुनिश्चिती करण्याची जबाबदारी, संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुखाकडे निहित असेल.

(ख) जेव्हा, या अधिनियमान्वये अर्ज प्राप्त झाल्यावर, जन माहिती अधिकाऱ्याच्या मते मागितलेली माहिती ही, अधिनियमाच्या कलम ४ च्या पोट-कलम (१) च्या खंड (ख) अन्वये स्वतःहोऊन प्रसिद्ध करण्याची आवश्यकता असलेल्या स्वरूपाची आहे, परंतु, अशा प्रकारे ती प्रसिद्ध करण्यात आलेली नसेल त्या बाबतीत, तो, या अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार अर्जावर प्रक्रिया करण्याबरोबरच, उचित सुधारात्मक कारवाईकरिता असे अनुपालन न झाल्याचे संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुखाच्या निदर्शनास आणून देईल.

(ग) उक्त तरतुदींन्वये अनिवार्य असलेली माहिती प्रसिद्ध करण्यातील किंवा स्वतःहोऊन उघड न करण्यातील कसूर ही कर्तव्यच्युती मानण्यात येईल आणि कार्यालय प्रमुखावर जबाबदारी निश्चित करण्यात येईल; तो लागू असलेल्या सेवा नियमांनुसार शिस्तभंगाची कार्यवाही करण्यास पात्र असेल.

१२. अधिकृत संकेतस्थळावर उपलब्ध असलेली माहिती.-

जेव्हा अर्जदाराने मागितलेली माहिती, शासनाच्या किंवा संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या अधिकृत संकेतस्थळावर आधीच उपलब्ध असेल त्या बाबतीत, जन माहिती अधिकारी, अशी माहिती थेट संकेतस्थळावरून मिळविण्यासाठी अर्जदारास कळवील.

जन माहिती अधिकाऱ्यास ऑनलाईन उपलब्ध असलेल्या अशा माहितीचे साक्षांकन करण्यास नकार देण्याचा प्राधिकार देखील असेल.

१३. वैयक्तिक माहितीतून सूट.-

जेव्हा माहिती कोणत्याही सार्वजनिक कामकाजाशी किंवा सार्वजनिक हिताशी संबंधित नसेल तेव्हा, अथवा जेव्हा अशी माहिती उघड केल्यामुळे संबंधित व्यक्तीच्या खाजगी गोष्टींमध्ये विनाकारण हस्तक्षेप होईल तेव्हा या नियमांन्वये व्याख्या केलेली अशी वैयक्तिक स्वरुपाची माहिती या अधिनियमाच्या कलम ८ च्या पोट-कलम (१) च्या खंड (ञ) अनुसार, उघड करण्यातून सुट असेलः

परंतु, जर व्यापक सार्वजनिक हितामुळे, अशी माहिती उघड करणे समर्थनीय आहे अशी सक्षम प्राधिकाऱ्याची खात्री पटली असेल तर, अशी वैयक्तिक माहिती उघड करता येईल आणि अशा खात्रीची कारणे लेखी स्वरूपात नोंदविण्यात येतीलः

परंतु आणखी असे की, असे व्यापक सार्वजनिक हित अस्तित्वात असल्याचे सिद्ध करण्याची जबाबदारी, माहिती मागणाऱ्या अर्जदारावर असेल, आणि केवळ सार्वजनिक हिताचे ठाम विधान, पुरेसे असणार नाही.

१४. इलेक्ट्रॉनिक पत्रव्यवहाराची स्वीकार्यता.-

जन माहिती अधिकाऱ्याने ई-मेलद्वारे किंवा इतर कोणत्याही इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे केलेला कोणताही पत्रव्यवहार किंवा पुरविलेली माहिती ही, या अधिनियमाअन्वये वैध पत्रव्यवहार किंवा माहितीचे वैध वितरण असल्याचे मानण्यात येईल.

१५. प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील.-

(१) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याने संमत केलेल्या आदेशामुळे किंवा राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याने तिचा अर्ज निकालात न काढल्यामुळे व्यथित झालेली कोणतीही व्यक्ती, जोडपत्र "ख" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर कलम १९ च्या पोट-कलम (१) अन्वये प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील दाखल करू शकेल आणि त्यासोबत नियम ६ मध्ये विहित केलेल्या रीतीने पन्नास रुपये इतके अपील शुल्क प्रदान करील.

(२) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे केलेले अपील अपीलकर्त्याकडून यथोचितरीत्या अधिप्रमाणित करण्यात येईल व सत्यापित करण्यात येईल आणि त्यासोबत स्वयं-साक्षांकित केलेले पुढील दस्तऐवज जोडण्यात येतीलः-

(एक) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे सादर केलेल्या अर्जाची प्रत;

(दोन) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून मिळालेल्या उत्तराची प्रत, कोणतीही असल्यास, आणि अर्ज सादर केल्याचा पुरावा;

(तीन) अपिलात निर्दिष्ट केलेल्या दस्तऐवजांची सूची;

(चार) अपीलकर्त्याने त्याच्या अर्जात निर्दिष्ट केलेल्या आणि तो त्यावर विसंबून असलेल्या इतर दस्तऐवजांच्या प्रती.

१६. राज्य माहिती आयोगाकडे अपील.-

(१) राज्य माहिती आयोगाकडे कलम १९ च्या पोट-कलम (३) अन्वये केलेले अपील, जोडपत्र "ग" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर दाखल करण्यात येईल आणि त्यासोबत, नियम ६ मध्ये विहित केलेल्या रीतीने शंभर रुपये इतके अपील शुल्क प्रदान करण्यात येईल.

(२) राज्य माहिती आयोगाकडे केलेले अपील, अपीलकर्त्याकडून यथोचितरीत्या प्रमाणित करण्यात येईल व सत्यापित करण्यात येईल आणि त्यासोबत, खालील स्वयं-साक्षांकित केलेले पुढील दस्तऐवज जोडण्यात येतीलः-

(एक) (अ) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे सादर केलेल्या अर्जाची प्रत;

(ब) अर्जामध्ये निर्दिष्ट केलेल्या किंवा त्यावर विसंबून असलेल्या दस्तऐवजांच्या प्रती;

(दोन) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे अर्ज सादर केल्याचा पुरावा;

(तीन) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून मिळालेल्या उत्तराची प्रत, कोणतीही असल्यास;

(चार) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे केलेल्या अपिलाची प्रत;

(पाच) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील सादर केल्याचा पुरावा;

(सहा) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे मिळालेल्या आदेशाची मूळ प्रत, कोणतीही असल्यास;

(सात) अपिलात निर्दिष्ट केलेल्या आणि अपीलकर्ता त्यावर विसंबून असलेल्या दस्तऐवजांची सूची; आणि

(आठ) अपीलकर्त्याने त्याच्या अपिलात निर्दिष्ट केलेल्या आणि तो त्यावर विसंबून असलेल्या इतर दस्तऐवजांच्या प्रती.

(३) राज्य माहिती आयोगाकडे केलेले अपील साध्या कागदावर नीटनेटके व सुवाच्यपणे लिहिलेले, टंकलिखित केलेले किंवा मुद्रित केलेले असावे आणि अपील व त्यासोबत सादर करावयाचे दस्तऐवज, प्रतिवादींसाठी प्रतींच्या तीन संचांमध्ये दाखल करण्यात येतील.

१७. अपील परत करणे.-

जर नियम १५ चा पोट-नियम (२) आणि नियम १६ चे पोट-नियम (२) किंवा पोट-नियम (३) यांमध्ये विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे अपिलासोबत दस्तऐवज जोडलेले नसतील अथवा आयोगाच्या अधिकाऱ्याला अन्य कोणतीही त्रुटी आढळून आली असेल तर, अपीलकर्त्यास त्रुटी दूर करण्यासाठी असे अपील, परत करता येईल आणि त्यास त्रुटी दूर करण्याची विनंती करणारे पत्र मिळाल्याच्या तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आत सर्वदृष्टीने परिपूर्ण असलेले अपील दाखल करण्यास कळविण्यात येईलः

परंतु, जेव्हा अधिनियमात विहित केलेल्या कालावधीत, राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचे उत्तर किंवा प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याचा आदेश प्राप्त न झाल्यास, या नियमान्वये त्या कारणास्तव अपील परत केले जाणार नाही.

१८. आयोगाकडे अपील करण्याची प्रक्रिया.-

(१) जर अपील हे, या अधिनियमाच्या, नियमांच्या व विनियमांच्या तरतुदींनुसार आहे, असे आयोगाच्या अधिकाऱ्यास असे दिसून आले तर, त्या अपिलास क्रमांक देण्यात येईल आणि त्या प्रयोजनाकरिता ठेवलेल्या नोंदवहीत त्याची नोंद करण्यात येईल आणि, अपिलाच्या संदर्भासह त्याच्याशी संबंधित असणाऱ्या सर्व दस्तऐवजांच्या प्रतींसह लेखी निवेदन किंवा अहवाल, निर्देश देणारे पत्र मिळाल्याच्या तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आत, सादर करण्यासाठी जन माहिती अधिकाऱ्यास व प्रथम अपिलीय प्राधिकरणास, निर्देश देईल. अहवाल प्राप्त झाल्यावर किंवा उपरोक्त कालावधीत अहवाल प्राप्त न झाल्यास, अपिलाच्या सुनावणीची तारीख निश्चित केली जाऊ शकेल.

(२) आयोग या अधिनियमान्वये अपीलकर्त्याला उपलब्ध असलेल्या सर्व उपायांचा त्याने अवलंब केला आहे अशी त्याची खात्री पटली नसेल तर, अपिलाचा विचार करणार नाही.

(३) पोट-नियम (२) च्या प्रयोजनार्थ,-

(क) जर एखाद्या व्यक्तीने प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील दाखल केले असेल आणि प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याने त्यावर अंतिम आदेश दिलेला असेल तर; किंवा

(ख) जेव्हा दाखल केलेल्या अपिलाच्या संबंधात प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याने कोणताही अंतिम आदेश दिलेला नसेल आणि ज्या तारखेस त्याला असे अपील प्राप्त झाले असेल त्या तारखेपासून पंचेचाळीस दिवसांचा कालावधी उलटला असेल त्याबाबतीत, या अधिनियमान्वये तिला उपलब्ध असलेल्या सर्व उपायांचा अवलंब केला आहे असे मानण्यात येईल.

१९. अपिलाची किंवा तक्रारीची नोटीस.-

(१) आयोग, संबंधित व्यक्तींना अपिलाची किंवा तक्रारीची नोटीस, खालीलपैकी कोणत्याही मार्गाने बजावू शकेलः-

(क) हातबटवड्याने;

(ख) नोंदणीकृत डाकेने, शीघ्र डाकेने, डाक प्रमाणपत्र घेऊन, कुरियरद्वारे किंवा तत्सम इतर साधनांद्वारे;

(ग) ई-मेल पत्ता उपलब्ध असेल तर, ई-मेलद्वारे; किंवा कोणत्याही संदेश प्रणालीने भ्रमणध्वनीद्वारे;

(घ) वृत्तपत्रात प्रसिद्ध करून; किंवा

(ङ) मुख्य माहिती आयुक्त, सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाद्वारे निदेश देईल अशा अन्य कोणत्याही रीतीने.

(२) पोट-नियम (१) खाली नमूद केलेल्या रीतीपैकी कोणत्याही रीतीने बजावलेली नोटीस, नोटिशीची वैध बजावणी असल्याचे मानण्यात येईल.

२०. अपीलकर्त्याची किंवा तक्रारदाराची व्यक्तीशः उपस्थिती.-

(१) अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास प्रत्येक प्रकरणात, सुनावणीच्या तारखेपूर्वी किमान सात स्पष्ट दिवस अगोदर सुनावणीच्या तारखेची नोटीस देण्यात येईल.

(२) अपीलकर्त्यास किंवा तक्रारदारास किंवा प्रतिवादीस अपिलाच्या किंवा तक्रारीच्या सुनावणीवेळी स्वतः किंवा त्याच्या यथोचित प्राधिकृत केलेल्या प्रतिनिधीमार्फत आयोगाकडे उपस्थित राहण्याचा स्वेच्छाधिकार असेलः

परंतु, अपीलकर्त्यास किंवा तक्रारदारास किंवा प्रतिवादीस जर सुनावणीच्या तारखेपूर्वी दोन दिवस अगोदर त्याचे सर्व संबंधित दस्तऐवज सादर केलेले असतील आणि सुनावणीच्या वेळी आयोगाकडे व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगची सुविधा उपलब्ध असेल तर, व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे त्याचे प्रकरण सादर करता येईल.

(३) अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास, त्याचे मुद्दे मांडते वेळी, त्याकरिता तरतूद केलेल्या रीतीने, अपिलाच्या प्रक्रियेत कोणत्याही व्यक्तीचे सहाय्य घेता येईल आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधि व्यवसायी असणार नाही.

२१. अपील निकालात काढण्याची प्रक्रिया.-

(१) आयोग, अपील निकालात काढताना,-

(एक) संबंधित किंवा हितसंबंधित व्यक्तीकडून शपथेवर किंवा प्रतिज्ञापत्रावर तोंडी किंवा लेखी पुरावा घेऊ शकेल;

(दोन) दस्तऐवज, सार्वजनिक अभिलेख किंवा त्यांच्या प्रतींचे अवलोकन करू शकेल किंवा तपासणी करू शकेल;

(तीन) प्राधिकृत अधिकाऱ्यामार्फत अधिक तपशिलांची किंवा तथ्यांची चौकशी करू शकेल;

(चार) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याची, राज्य सहायक जन माहिती अधिकाऱ्याची किंवा प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याची किंवा यथास्थिति, ज्या व्यक्तीच्या कारवाईविरुद्ध अपील दाखल आहे अशा व्यक्तीची सुनावणी घेऊ शकेल;

(पाच) त्रयस्थ पक्षाची सुनावणी घेऊ शकेल; किंवा

(सहा) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून, राज्य सहायक जन माहिती अधिकाऱ्याकडून, प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडून आणि ज्या व्यक्तीविरुद्ध अपील दाखल केलेले आहे अशा अन्य व्यक्तीकडून, किंवा त्रयस्थ पक्षाकडून किंवा अर्जाशी संबंधित असलेल्या अन्य कोणत्याही व्यक्तीकडून प्रतिज्ञापत्रावर पुरावा घेऊ शकेल.

(२) अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास ज्या परिस्थितीमुळे आयोगाच्या सुनावणीस उपस्थित राहण्यास प्रतिबंध झाला आहे ती परिस्थिती अस्तित्वात आहे अशी आयोगाची खात्री पटली असेल त्याबाबतीत, आयोग, अंतिम निर्णय घेण्यापूर्वी अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास सुनावणीची आणखी एक संधी देऊ शकेल किंवा त्याला योग्य वाटेल तशी अन्य कोणतीही कारवाई करू शकेल.

(३) जेव्हा अपीलकर्ता किंवा, यथास्थिति, तक्रारदार, द्वितीय अपील किंवा तक्रार सुनावणीसाठी आली असेल तेव्हा, वारंवार वैयक्तिकरीत्या किंवा ऑनलाईन स्वरुपात उपस्थित राहत नसेल त्याबाबतीत, आयोग, कारणे नोंदवून, नागरी प्रक्रिया संहिता, १९०८ याच्या आदेश ४१ च्या नियम १७ च्या तरतुदी लागू करू शकेल आणि खटला न चालविल्यामुळे अपील किंवा तक्रार फेटाळण्यात येत आहे असा आदेश देऊ शकेलः

परंतु, जेव्हा या पोट-नियमान्वये अपील किंवा तक्रार, खटला न चालविल्यामुळे फेटाळण्यात आली असेल, त्याबाबतीत अपीलकर्ता किंवा तक्रारदार, फेटाळण्याचा आदेश मिळाल्याच्या तारखेपासून तीस दिवसांच्या आत, फेटाळण्याचा निर्णय रद्द करण्यासाठी अर्ज करू शकेल, आणि अपीलकर्त्याने किंवा तक्रारदाराने, त्याच्या अनुपस्थितीसाठी पुरेसे कारण होते याबाबत आयोगाची खात्री पटवून दिली असेल तर, आयोग, फेटाळण्याचा निर्णय रद्द करण्याचा आदेश देऊ शकेल आणि अपील किंवा तक्रार पुढे चालविण्यासाठी दिवस नियत करू शकेलः

परंतु आणखी असे की, विरोधी पक्षाला त्याची नोटीस बजावल्याशिवाय, उपरोक्तप्रमाणे अशा कोणत्याही अर्जावरून निर्णय रद्द करण्याचा आदेश देण्यात येणार नाही.

(४) पोट-नियम (३) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, जेव्हा माहिती नाकारण्याशी संबंधित असणारा सारभूत प्रश्न अंतर्भूत आहे, असे आयोगाचे मत असेल त्या बाबतीत, आयोग, उपलब्ध असलेल्या अभिलेखाच्या आधारे प्रकरण निकालात काढण्याची कार्यवाही करू शकेल.

(५) या नियमातील कोणत्याही गोष्टीमुळे, आयोगाला, द्वितीय अपिलाच्या बाबतीत, अपीलकर्त्याच्या उपस्थितीची पर्वा न करता, अधिनियमान्वये आवश्यक असेल तेव्हा, अभिलेख मागविण्यापासून किंवा माहिती उघड करण्याचा निर्देश देण्यापासून प्रतिबंध होणार नाही.

२२. पुराव्याचा भार.-

(१) या अधिनियमाद्वारे किंवा त्या अन्वये अन्यथा तरतूद केली असेल ते खेरीज करून, आयोगासमोरील अपिलाच्या किंवा तक्रारीच्या बाबतीत, पुराव्याचा भार, तथ्य ठामपणे प्रतिपादन करणाऱ्या पक्षावर असेल.

(२) कलम १८ खालील तक्रारीत किंवा कलम १९ खालील अपिलात,-

(क) तक्रारदार किंवा अपीलकर्ता, माहिती नाकारणे, विलंब करणे, किंवा चुकीची माहिती देणे अथवा त्यात नमूद केलेले अन्य कोणतेही कारण शाबित व सिद्ध करील;

(ख) राज्य जन माहिती अधिकारी, प्रथम अपिलीय प्राधिकारी किंवा, यथास्थिति, सार्वजनिक प्राधिकरण कलम १९ च्या पोट-कलम (५) नुसार त्यांच्या कारवाईचे समर्थन करील.

(३) आयोग, अभिलेखावर ठेवलेली वादकथने, युक्तिवाद व पुरावा या आधारे केवळ प्रकरणांवर निर्णय घेईल.

२३. अपील मागे घेणे किंवा अपील रद्द होणे.-

(१) राज्य माहिती आयोग, अपीलकर्त्याने केलेल्या लेखी विनंतीवरून, अपील मागे घेण्यास परवानगी देऊ शकेलः

परंतु, जेव्हा सुनावणीची नोटीस जारी केल्यानंतर, अपीलकर्त्याने केलेली लेखी विनंती आयोगाला मिळाली असेल, त्या बाबतीत, आयोग, आयोगाची संसाधने व खर्च वाया घालविल्याबद्दल अपीलकर्त्याने प्रदान करावयाचा वाजवी खर्च लादू शकेल आणि जमीन महसुलाची थकबाकी असल्याप्रमाणे त्याची वसुली करू शकेल.

(२) माहितीचा अधिकार हा केवळ माहिती मिळण्याची विनंती करणाऱ्या भारताच्या विशिष्ट अर्जदार नागरिकासाठी उपलब्ध असल्याने, अशा व्यक्तीने दाखल केलेल्या द्वितीय अपिलाच्या बाबतीत राज्य माहिती आयोगासमोर प्रलंबित असलेली कार्यवाही, अपीलकर्ता मृत झाला आहे असा पुरावा प्रतिवादी सादर करतो तेव्हा किंवा आयोगाने त्याच्याकडे उपलब्ध असलेल्या नोंदीच्या आधारे अशा निष्कर्ष काढलेला असेल तेव्हा, अपीलकर्त्याचा मृत्यू झाल्यावर रद्द होईल.

२४. राज्य माहिती आयोगाचा आदेश.-

राज्य माहिती आयोगाचा आदेश, लेखी स्वरूपात असेल आणि आयोगाने या प्रयोजनार्थ प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याने रीतसर अधिप्रमाणित केलेल्या आयोगाच्या शिक्क्यानिशी देण्यात येईल.

२५. तक्रारीची कार्यपद्धती.-

वरील १७ ते २४ या नियमांच्या तरतुदी, कलम १८ अन्वये आयोगासमोर दाखल केलेल्या तक्रारींच्या बाबतीत, योग्य त्या फेरफारांसह, लागू होतील.

२६. आयोगाचे अंतर्निहित प्रक्रियात्मक अधिकार.-

(१) या नियमांमधील कोणत्याही गोष्टीमुळे, आयोग, या अधिनियमाच्या कलम १८ अन्वये चौकशी करत असताना किंवा कलम १९ च्या पोट-कलम (३) अन्वये द्वितीय अपील निकालात काढत असताना, सर्व पक्षकारांना सुनावणीची वाजवी संधी दिल्यानंतर, न्यायाचे उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी किंवा आयोगाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर रोखण्यासाठी आवश्यक असतील असे, या अधिनियमाच्या तरतुदींशी सुसंगत असलेले आनुषंगिक किंवा सहायक प्रक्रियात्मक आदेश, पारित करण्याच्या राज्य माहिती आयोगाच्या अधिकारांवर मर्यादा आल्याचे मानण्यात येणार नाही.

(२) आयोग, कोणत्याही वेळी, एकतर स्वतःहून किंवा कोणत्याही पक्षकाराच्या अर्जावरून, कलम १८ खालील तक्रारीशी किंवा कलम १९ च्या पोट-कलम (३) खालील द्वितीय अपिलाशी संबंधित असणाऱ्या कोणत्याही आदेशात किंवा अभिलेखात चुकीने किंवा अपघाताने झालेली कोणतीही लिपिकीय किंवा अंकगणितीय चूक अथवा त्रुटी दुरुस्त करू शकेल.

(३) जेव्हा पोट-नियम (२) अन्वये कोणतीही दुरुस्ती केली जाते त्या बाबतीत, दुरुस्त आदेशाची प्रत, संबंधित पक्षकारांना कळविण्यात येईल आणि आयोगाच्या संकेतस्थळावर टाकण्यात (अपलोड) करण्यात येईल.

२७. सार्वजनिक प्राधिकरणाद्वारे सादरीकरण.-

सार्वजनिक प्राधिकरण, त्याची बाजू मांडण्यासाठी कोणत्याही प्रतिनिधीस किंवा त्याच्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास प्राधिकृत करू शकेल.

जोडपत्र "क"

(नियम ३ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती मिळविण्याच्या अर्जाचा नमुना

प्रति,

राज्य जन माहिती अधिकारी,

(कार्यालयाचे नाव व पत्ता)

(१)	अर्जदाराचे पूर्ण नाव -	
(२)	अर्जदाराचा पत्ता -	
(३)	भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल आयडी -	
(४)	आवश्यक असलेल्या माहितीचा तपशील -	
(५)	माहिती मागण्याचे प्रयोजन-	
(६)	माहितीचा विषय - (केवळ १५० शब्दांचा वापर करावा)	
(७)	माहिती ज्या कालावधीशी संबंधित आहे तो कालावधी -	
(८)	आवश्यक माहिती मिळण्याचा मार्ग - (व्यक्तिशः/ नोंदणीकृत डाकेने / ई-मेलने /वैयक्तिक पेनड्राईव्हमध्ये / ऑनलाईन आरटीआयच्या बाबतीत ऑनलाईन पोर्टलद्वारे)	
(९)	अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे किंवा कसे – (असल्यास, त्याच्या पुराव्याची छायाप्रत जोडा)	
(१०)	ओळख पुरावा - (नागरिकत्व सिद्ध करणारा)	

दिनांक :-

ठिकाण :- अर्जदाराची स्वाक्षरी.

जोडपत्र "ख"

(नियम १५ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम १९ (१) अन्वये अपील

प्रति,

(अपिलीय प्राधिकाऱ्याचे नाव/पदनाम/पत्ता)

१	अपीलकर्त्याचे पूर्ण नाव -	
२	अपीलकर्त्याचा पत्ता -	
३	भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल आयडी -	
४	अर्जावर उत्तर दिलेल्या राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचे नाव व पत्ता -	
५	अर्जाचा तपशील -	
६	ज्या आदेशाविरुद्ध अपील करावयाचे आहे त्या आदेशांचा तपशील, कोणतेही असल्यास, क्रमांकासह.	
७	प्रार्थना किंवा मागितलेला दिलासा -	
८	प्रार्थनेची किंवा दिलाशाची कारणे -	
९	अपिलाशी संबंधित असणारी कोणतीही अन्य माहिती-	
१०	ओळख पुरावा - (नागरिकत्व सिद्ध करणारा)	

दिनांक :-

ठिकाण :- अपीलकर्त्याची स्वाक्षरी.

जोडपत्र "ग"

(नियम १६ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम १९ (३) अन्वये द्वितीय अपील

प्रति,

महाराष्ट्र राज्य माहिती आयोग,

----------येथील खंडपीठ

पत्ता : ----------

(१) अपीलकर्त्याचे पूर्ण नावः

(२) पत्ताः

(३) अपीलकर्त्याचा भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल पत्ताः

(४) अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे किंवा कसे (असल्यास, त्याच्या वैध पुराव्याची छायाप्रत जोडावी.):

(५) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा तपशील व पत्ताः

(६) संबंधित प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याचा तपशील व पत्ताः

(७) जर अपीलकर्ता त्रयस्थ पक्ष असेल तर, मूळ अर्जदाराचे नाव व पत्ताः

(८) माहिती मागणाऱ्या अर्जाचा तपशील -

(क) अर्जाचा दिनांकः

(ख) माहितीचा तपशील -

(एक) माहितीचा विषयः

(दोन) माहिती ज्या कालावधीशी संबंधित आहे तो कालावधीः

(तीन) आवश्यक असलेल्या विशिष्ट माहितीचे वर्णनः

(ग) माहिती डाकेने किंवा व्यक्तिशः हवी आहे किंवा कसेः

(घ) डाकेने हवी असल्यास (सर्वसाधारण / नोंदणीकृत / शीघ्र डाकेने):

(ङ) अर्ज (जोडपत्र-क) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्यास दिलेला आहे किंवा कसेः

(च) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्यास अर्ज मिळाल्याचा दिनांकः

(छ) जन माहिती अधिकाऱ्यास अर्ज मिळाल्याचा दिनांकः

(ज) जन माहिती अधिकाऱ्याच्या उत्तराचा दिनांकः

(झ) जन माहिती अधिकाऱ्याचे उत्तर मिळाल्याचा दिनांकः होय/नाही

(९) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे केलेल्या प्रथम अपिलाचा तपशील -

(क) प्रथम अपिलाचा दिनांकः

(ख) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्यास प्रथम अपील मिळाल्याचा दिनांकः

(ग) प्रथम अपील (जोडपत्र-ख) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्यास दिलेले आहे किंवा कसेः होय/नाही

(घ) अर्जदाराला प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याचा आदेश मिळाल्याचा दिनांकः

(१०) अपील दाखल करण्याची शेवटची तारीखः

(११) अपिलाची कारणेः

(१२) प्रार्थना किंवा मागितलेला दिलासाः

(१३) प्रार्थनेची किंवा दिलाशाची कारणेः

(१४) (अ) सुनावणीस व्यक्तिशः उपस्थितीः होय/नाही

(ब) (एक) सुनावणीस ऑनलाईन उपस्थितीः होय/नाही

(दोन) असल्यास, ऑनलाईन सुनावणीसाठी ई-मेल पत्ता किंवा भ्रमणध्वनी क्रमांक नमूद करावाः

(१५) कलम १८ अन्वये दाखल केलेल्या तक्रारीचा तपशील, कोणताही असल्यासः

ठिकाण :

दिनांक : अपीलकर्त्याची स्वाक्षरी.

सत्यापन

मी, _____(अपीलकर्त्याचे नाव), ---------- यांचा/ यांची मुलगा/मुलगी/पत्नी, राहणार(पत्ता) _____ याद्वारे असे घोषित करतो/करते की, वर दिलेली माहिती माझ्या माहितीप्रमाणे सत्य आहे आणि मी, याच अर्जाच्या संबंधात राज्य माहिती आयोगाकडे कलम १९ (३) अन्वये कोणतेही द्वितीय अपील दाखल केलेले नाही आणि मी कोणतेही महत्त्वाचे तथ्य लपवले नाही.

ठिकाण :

दिनांक : अपीलकर्त्याची स्वाक्षरी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

डॉ. अतुल पाटणे,
शासनाचे प्रधान सचिव.

GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT

Mantralaya, Madam Cama Marg, Hutatma Rajguru Chowk,
Mumbai 400 032, dated 12th June, 2026.

NOTIFICATION

RIGHT TO INFORMATION ACT, 2005.

No. GAD/ 12020/4/2025-GAD-DESK-6.— In exercise of the powers conferred by clause (f) of sub-section (*3*) of section 18, sub-section (*10*) of section 19 and sub-section (*2*) of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of all the existing rules issued in that behalf, the Governor of Maharashtra is hereby pleased to make the following rules, namely:-

1. Short title and commencement.–

(*1*) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2026.

(*2*) They shall come into force on the date of their publication in the Official Gazette.

2. Definitions – (1) In these rules, unless the context otherwise requires -

(*a*) **"Act"** means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(*b*) **"appeal"** means an appeal made to the First Appellate Authority and to the Commission under sub-section (*1*) and (*3*), respectively, of section 19;

(*c*) **"Appellant"** means a person who has filed an appeal;

(*d*) **"Authorised representative"** means a person who is authorised in writing by a party to a proceeding before the Commission to represent him in the proceeding;

(*e*) **"Commissioner"** means the State Chief Information Commissioner or the State Information Commissioner, as the case may be, appointed under sub-section (*3*) of section 15;

(*f*) **"complaint"** means the complaint made under section 18;

(*g*) **"complainant"** means the person who has made complaint under section 18;

(*h*) **"regulations"** means the regulations made by the State Chief Information Commissioner under the Act;

(*i*) **"State Information Commission** or **Commission"** means the State Information Commission constituted under sub-section (*1*) of Section 15 of the Act;

(*j*) **"First Appellate Authority"** means an officer in the public authority who is senior in rank to the Central Public Information Officer to whom an appeal under sub-section (*1*) of Section 19 of the Act lies;

(*k*) "**section**" means a Section of the Act;

(*1*) **"personal information"** means any information which relates to an identifiable individual, whether directly or indirectly, and which, either by itself or in combination with other information available or likely to be available, is capable of identifying such individual.

(*2*) words and expressions used herein but not defined in these rules shall have the same meanings as respectively assigned to them in the Act.

3. Procedure for seeking Information.- A request for obtaining information under sub-section (*1*) of Section 6 of the Act shall be made to the concerned State Public Information Officer in the format given in Annexure "A" on a plain paper and shall be accompanied by an application fee of rupees thirty.

4. Fees for providing information.- Fee for providing information under sub-section (*4*) of Section 4 and sub-sections (*1*) and (*5*) of Section 7 of the Act shall be charged at the following rates, namely :-

(*a*) rupees five for each page in A-4 or smaller size paper;

(*b*) actual cost or price of a photocopy in large size paper,

(*c*) actual cost or price for samples or models:

(*d*) rupees five for each page of digital / scan copies;

(*e*) price fixed for a publication or rupees five per page of photocopy for extracts from the publication;

(*f*) no fee for inspection of records for the first hour of inspection and a fee of rupees fifty for each subsequent hour or fraction thereof; and

(*g*) rupees fifty for postal charge or actual cost involved in supply of information that exceeds fifty rupees.

5. Exemption from payment of fee.- No fee under rule 3 and rule 4 shall be charged from any person who is below poverty line, provided a copy of the certificate issued by the appropriate Government in this regard is submitted along with the application:

Provided that if the information sought by a person below the poverty line is of a voluminous nature, the first fifty pages of such information shall be provided free of cost, and for the remaining pages, fees shall be charged at the rates specified in rule 4.

6. Mode of Payment of fee - Fees under these rules may be paid in any of the following manner, namely:-

(*a*) in cash, to the public authority against a proper receipt; or

(*b*) by affixing a court fee stamp of the prescribed value on the application; or

(*c*) by demand draft or bankers cheque or Indian Postal Order payable to the Accounts Officer of the public authority; or

(*d*) in treasury under the budget head "0070-other administrative services, 60-other services, 800 other receipt (*18*) right to information (0070-0161)"or

(*e*) by electronic means or UPI in respect of online RTI application ; or

(*f*) by electronic means or UPI to the Accounts Officer of the public authority, if facility for receiving fees through electronic means is available with the public authority.

7. Request relate only to single subject matter.- A request in writing for information under section 6 of the Act shall relate to one subject matter and it shall not ordinarily exceed one hundred and fifty words. If an applicant wishes to seek information on more than one subject matter, he shall make separate applications:

Provided that, in case the request made relates to more than one subject matter, the Public Information Officer may respond to the request relating to the first subject matter only and may advice the applicant to make a separate application for each of the other subject matters.

8. Procedure for seeking inspection of record.-

(*a*) If after having considered the application filed by the applicant for seeking inspection of record under sub-section (*1*) of section 6, the Public Information Officer find it appropriate, the applicant may be granted permission to inspect the record and if he grants such permission the Public Information Officer shall requisition the record desired by the applicant for perusal, from the concerned section of the Department and shall give the same to the applicant for inspection in his presence or in the presence of his authorised representative, during office hours.

(*b*) While inspecting such record, the applicant shall be allowed to use pencil only and the information desired by the applicant shall be noted by him by pencil only and if the applicant bring any writing instruments other than a pencil, he shall deposit the same with the Public Information Officer and, thereafter, he shall be allowed to inspect the record. The applicant shall not make any marking on the record by the pencil he is allowed to use during inspection".

9. Requirement of proof of identity proving citizenship.- Every applicant shall be required to attach a self-attested copy of a photo identity proof along with the application made under sub-section (*1*) of Section 6 of the Act.

If an application is received without an identity proof, the Public Information Officer may return such application to the applicant for compliance.

10. Disposal of repeated requests.- Where the information sought by an applicant has already been provided to the same applicant earlier under the provisions of the Act, the Public Information Officer may dispose of such repeated application by referring to the earlier correspondence and the information already furnished.

11. Responsibility for suo motu disclosure.-

(*a*) The responsibility for ensuring compliance with the provisions of clause (*a*) and clause (*b*) of sub-section (*1*) of section 4 of Act, relating to suo motu disclosure of information, shall vest with the Head of Office of the concerned Public Authority.

(*b*) Where, upon receipt of an application under the Act, the Public Information Officer is of the opinion that the information sought is of the nature required to be published suo motu under clause (*b*) of sub-section (*1*) of section 4 of the Act, but has not been so published, he shall, in addition to processing the application in accordance with the provisions of the Act, bring such non-compliance to the notice of the Head of Office of the concerned Public Authority for appropriate corrective action.

(*c*) Failure to publish or proactively disclose information as mandated under the said provisions shall be deemed to be dereliction of duty, and responsibility shall be fixed on the Head of Office, who shall be liable for initiation of disciplinary proceedings in accordance with the applicable service rules.

12. Information available on Official Website.- Where the information requested by the applicant is already available on the official website of the Government or of the concerned public authority, the Public Information Officer shall inform the applicant to obtain such information directly from the website.

The Public Information Officer shall also have the authority to decline attestation of such information available online.

13. Exemption of personal information.-

"Personal information, as defined under these rules, shall be exempt from disclosure under the Act, in accordance with clause (*j*) of sub-section (*1*) of section 8 of the Act, where such information has no relationship to any public activity or public interest, or where the disclosure of such information would cause an unwarranted invasion of the privacy of the individual concerned:

Provided that such personal information may be disclosed if the competent authority is satisfied that a larger public interest justifies such disclosure, and the reasons for such satisfaction shall be recorded in writing.

Provided further that the burden of establishing the existence of such larger public interest shall lie on the applicant seeking the information, and mere assertion of public interest shall not be sufficient."

14. Acceptance of electronic communication.- Any communication made or information provided by the Public Information Officer through e-mail or through any other electronic mode shall be deemed to be valid communication or delivery of information under the Act.

15. Appeal to the First Appellate Authority –

(*1*) Any person aggrieved by an order passed by the State Public Information Officer or by non-disposal of his application by the State Public Information Officer, may file an appeal under sub-section (*1*) of section 19 to the First Appellate Authority in the format given in Annexure "B" on a plain paper and shall be accompanied by an appeal fee of rupees fifty and paid in such manner as prescribed in rule 6.

(*2*) An appeal to the First Appellate Authority shall be duly authenticated and verified by the appellant and accompanied by the following self-attested documents, namely :-

(*i*) a copy of the application submitted to the State Public information Officer,

(*ii*) a copy of the reply received, if any, from the State Public Information Officer and proof of submission of application,

(*iii*) an index of the documents referred to in the appeal,

(*iv*) copies of other documents referred to in his application and relied upon by the applicant.

16. Appeal to the State Information Commission.-

(*1*) Appeal under sub-section (*3*) of section 19 to the State Information Commission shall be filed, on plain paper in the format given in Annexure "C" which shall be accompanied by an appeal fee of rupees hundred and paid in such manner as prescribed in rule 6.

(*2*) An appeal to the State Information Commission shall be duly authenticated and verified by the appellant and accompanied by the following self-attested documents, namely :-

(*i*) (*a*) a copy of the application submitted to the State Public Information Officer;

(*b*) copy of the documents referred to or relied in an application;

(*ii*) proof of submission of application to the concerned State Public Information Officer;

(*iii*) a copy of the reply received, if any, from the concerned State Public Information Officer;

(*iv*) a copy of the appeal made to the First Appellate Authority;

(*v*) proof of submission of appeal to the First Appellate Authority;

(*vi*) original copy of the order received, if any, from the First Appellate Authority;

(*vii*) an index of the documents referred to in the appeal and relied upon by the appellant; and

(viii) copies of such other documents referred to in his appeal, and relied upon, by the appellant.

(*3*) An appeal to the State Information Commission should be written, typed or printed neatly and legible on the plain paper and the appeal and documents to be presented along with it shall be filed in three set of copies for respondents.

17. Return of appeal.- An appeal may be returned to the appellant, if it is not accompanied by the documents as specified in sub-rule (2) of rule 15 or sub-rule(2) and (3) of rule 16 or if any other deficiency is noticed by the officer of the Commission, for removing the deficiency and filing the appeal complete in all respects within fifteen days from the date of receipt of letter requesting removing the deficiency:

Provided that, where the reply of the State Public Information Officer or order of the First Appellate Authority is not received within the period prescribed in the Act, the appeal shall not be returned on that ground under this rule.

18. Process of appeal to the Commission.-

(*1*) If the officer of Commission is of the view that the appeal is in accordance with the provisions of the Act, the rules and the regulations, the appeal be numbered and entered in a register maintained for the purpose and the officer shall direct the Public Information Officer and First Appellate Authority to furnish the written statement or report along with copies of all the documents relating thereto with reference to the appeal, within fifteen days from date of receipt of letter containing the direction. On receipt of report or if no report is received within the aforesaid period, the date for the hearing of the appeal may be fixed.

(*2*) The Commission shall not consider an appeal unless it is satisfied that the appellant has availed of all the remedies available to him under the Act.

(*3*) For the purposes of sub-rule (*2*), a person shall be deemed to have availed of all the remedies available to him under the Act,-

(*a*) if he had filed an appeal before the First Appellate Authority and the First Appellate Authority had made a final order on the appeal; or

(*b*) where no final order has been made by the First Appellate Authority with regard to the appeal preferred, and a period of forty five days from the date on which such appeal was received by it has elapsed.

19. Notice of appeal or complaint.-

(*1*) The Commission may serve notice of appeal or complaint to the persons concerned in any of the following modes, namely:-

(*a*) by hand delivery;

(*b*) by Registered Post, Speed Post, Under Postal Certificate, Courier or such similar other means;

(*c*) by electronic mail, if e-mail address is provided; or by mobile phone by any messaging system;

(*d*) by publication in the newspaper; or

(*e*) in any other manner as the Chief Information Commissioner may, by general or special order, direct.

(*2*) The service of notice in any of the manner mentioned under sub-rule (*1*) shall be deemed to be valid service of notice.

20. Personal presence of the appellant or complainant.-

(*1*) The appellant or the complainant, as the case may be, shall in every case be informed of the date of hearing at least seven clear days before that date.

(*2*) The appellant or the complainant or respondent may at his discretion at the time of hearing of the appeal or complaint by the Commission be present in person or through his duly authorized representative:

Provided that, the appellant or complainant or respondents may present the case through video conferencing, if all the relevant documents therefor are submitted two days prior to the date of hearing and the facility of video conferencing is available, at the time of hearing of the appeal by the Commission.

(*3*) The appellant or the complainant, as the case may be, may seek the assistance of any person in the process of the appeal, in the manner as may be provided therefor, while presenting his points and the person representing him may not be a legal practitioner.

21. Procedure for deciding appeals.-

(*1*) The Commission, while deciding an appeal may,-

(*i*) receive oral or written evidence on oath or on affidavit from concerned or interested person;

(*ii*) peruse or inspect documents, public records or copies thereof;

(*iii*) inquire through authorized officer further details or facts;

(*iv*) hear State Public Information Officer, State Assistant Public Information Officer or the First Appellate Authority, or such person against whose action the appeal is preferred, as the case may be ;

(*v*) hear third party; or

(*vi*) receive evidence on affidavit from State Public Information Officer, State Assistant Public Information officer, First Appellate Authority and such other person against whom the appeal lies or the third party or any other person concerned in relation to application.

(*2*) Where the Commission is satisfied that the circumstances exist due to which the appellant or the complainant, as the case may be, is being prevented from attending the hearing of the Commission, then, the Commission may afford the appellant or the complainant, as the case may be, another opportunity of being heard before a final decision is taken or take any other appropriate action as it may deem fit.

(*3*) Where the appellant or, as the case may be, complainant does not appear persistently either personally or online, when the second appeal or complaint is called on for hearing, the Commission may, after recording the reasons, apply the provisions of Rule 17 of Order XLI of the Civil Procedure Code, 1908 and make an order that the Appeal or complaint be dismissed for non- prosecution:

Provided that, where an appeal or complaint is so dismissed for non-prosecution under this sub-rule, the Appellant or complainant may apply, within a period of thirty days from the date of receipt of the order for dismissal, for an order to set the dismissal aside, and if the appellant or complaint satisfies the Commission that there was sufficient cause for his non-appearance, the Commission may make an order setting aside the dismissal and shall appoint a day for proceeding with the appeal or the complaint:

Provided further that, no order shall be set aside on any such application as aforesaid unless notice thereof has been served on the opposite party.

(*4*) Notwithstanding anything contained in sub-rule (*3*), where the Commission is of the view that a substantial question regarding denial of information is involved, it may proceed to decide the matter on the basis of record available.

(*5*) Nothing in this rule shall prevent the Commission, in respect of the second appeal, from calling for the records or directing disclosure of information were warranted under the Act, irrespective of the presence of the appellant.

22. Burden of Proof.-

(*1*) Save as otherwise provided by or under the Act in case of appeal or complaint before the Commission, the burden of proof shall lie upon the party asserting a fact.

(*2*) In complaint under section 18 or appeal under section 19,-

(*a*) the complainant or appellant shall prove and establish the denial, delay, or incorrect information, or any other ground pleaded therein;

(*b*) the state public information officer, the First Appellate Authority or the public authority, as the case may be, shall justify its action as per sub-section (*5*) of section 19.

(*3*) The Commission shall decide the matters solely on the basis of pleadings, arguments and evidence placed on the record.

23. Withdrawal or abatement of appeal.-

(*1*) The State Information Commission may, on a written request made by the appellant, allow the appeal to be withdrawn:

Provided that, in case where the written request made by the appellant is received by the Commission after the notice for hearing is issued, the Commission may impose a reasonable cost to be paid by the appellant for wasting the resources of the Commission and its expenses and recover the same as an arrears of land revenue.

(*2*) As the right to information is available only to the particular applicant citizen of India who has requested the information, the proceedings pending before the State Information Commission in respect of second appeal filed by such person shall abate on the death of the appellant, where the respondent produces the evidence that the appellant is dead or the Commission comes to such conclusion on the basis of record available to it.

24. Order of the State Information Commission.- The order of the State Information Commission shall be in writing and issued under the seal of the Commission duly authenticated by any officer authorized by the Commission for this purpose.

25. Procedure for complaint - The provisions of above rules 17 to 24 shall mutatis mutandis apply for the complaint filed before the Commission under section 18.

26. Inherent procedural powers of the Commission.-

(*1*) Nothing in these rules shall be deemed to limit the power of the State Information Commission, while conducting an inquiry under section 18 or deciding a second appeal under sub-section (*3*) of section 19 of the Act, to pass such incidental or ancillary procedural orders, consistent with the provisions of the Act, after giving the reasonable opportunity of being heard to all the parties, as may be necessary to secure the ends of justice or to prevent abuse of the process of the Commission.

(*2*) The Commission may, at any time, either of its own or on an application of any of the parties, correct any clerical or arithmetical mistake or any error arising from an accidental slip or omission in any order or record relating to a complaint under section 18 or a second appeal under sub-section (*3*) of section 19.

(*3*) Where any correction is made under sub-rule (*2*), a copy of the corrected order shall be communicated to the concerned parties and uploaded on the website of the Commission.

27. Presentation by the public authority.- The public authority may authorise any representative or any of its officers to present its case.

ANNEXURE "A"

(See Rule 3)

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005)

To,

The State Public Information Officer,

(Name of the office with address)

(1)	Full name of the Applicant -	
(2)	Address of the Applicant -	
(3)	Mobile No & Email-id	
(4)	Particulars of information required -	
(5)	Purpose of Information Sought -	
(6)	Subject matter of information - (Use only 150 words)	
(7)	The period to which the information relates -	
(8)	Mode of required information - (In person / by registered post / by e-mail / in personal pen drive / through Online Portal-in case of online RTI)	
(9)	Whether the applicant is below poverty line - (If yes, attach the photo copy of the proof thereof)	
(10)	Proof of Identity-	

Date:-

Place :- Signature of the Applicant.

ANNEXURE "B"

(See Rule 15)

Appeal under under section 19 (1) of the Right to Information Act, 2005

To,

(Name/designation/address of the appellate authority)

1	Full name of the Appellant -	
2	Address of the Appellant -	
3	Mobile No & Email-id	
4	Name and address of the State Public Information Officer who gave reply to the Application -	
5	Particulars of the Application	
6	Particulars of the orders including number, if any, against which the appeal is preferred-	
7	Prayer or relief Sought	
8	Grounds for the prayer or relief -	
9	Any other information relevant to the appeal	
10	Proof of Identity- (proving citizenship)	

Date:-

Place :- Signature of the Appellant.

"ANNEXURE 'C"

(See rule 16)

Second Appeal under section 19 (3) of the Right to Information Act, 2005.

To,

Maharashtra State Information Commission,

Bench at ----------

Address:----------

(1) Full name of the Appellant :

(2) Address :

(3) Mobile number and Email address of Appellant :

(4) Whether the applicant is below poverty line

(if yes, attach the photocopy of the valid proof thereof.) :

(5) Particulars of concerned State Public Information Officer with address :

(6) Particulars of the concerned First Appellate Authority with address :

(7) Name and Address of the original Applicant, if appellant is Third Party :

(8) Details of the Application seeking information-

(*a*) Date of Application :

(*b*) Particulars of information- :

(*i*) Subject matter of information. :

(*ii*) The period to which the information relates :

(*iii*) Description of the Specific information required :

(*c*) Whether information is required by post or in person :

(*d*) In case by post (Ordinary, Registered or Speed) :

(*e*) Whether Application (Annexure-A) is given to Assistant Public Information Officer :

(*f*) Date of receipt of the Application by the Assistant Public Information Officer :

(*g*) Date of receipt of the Application by the Public Information Officer :

(*h*) Date of reply of the Public Information Officer :

(*i*) Date of receipt of reply of the Public Information Officer : Yes/No

(9) Details of the First Appeal to the First Appellate Authority-

(*a*) Date of First Appeal

(*b*) Date of receipt of the First Appeal by the First Appellate Authority

(*c*) Whether First Appeal (Annexure-B) is given to Assistant Public Information Officer : Yes/No

(*d*) The date of receipt of order of First Appellate Authority by Applicant :

(10) Last date for filing the appeal :

(11) The grounds for appeal :

(12) Prayer or relief sought :

(13) Grounds for prayer/relief sought for :

(14) (a) Personal Presence at hearing:- Yes/No

(b) (i) Online Presence at hearing:- Yes/No

(ii) If yes mention here email address or mobile number for online hearing:

(15) Details of complaint filed under section 18, if any :

Place :

Date : Signature of the Appellant.

Verification

I,_____ (Name of the appellant), son of / daughter of / wife of _____ resident of _____ (address) hereby declare that the Information as provided above is true to the best of my knowledge and no second Appeal under section 19 (3) is filed before the State Information Commission regarding the same application and that I have not suppressed any material fact.

Place :

Date : Signature of the Appellant.

By order and in the name of the Governor of Maharashtra,

DR. ATUL PATNE,
Principal Secretary to the Government.

ON BEHALF OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATION, PRINTED AND PUBLISHED BY DIRECTOR, RUPENDRA DINESH MORE, PRINTED AT GOVERNMENT CENTRAL PRESS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004 AND PUBLISHED AT DIRECTORATE OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATIONS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004. EDITOR : DIRECTOR, RUPENDRA DINESH MORE.

(एक) एखादे काम, दस्तऐवज, अभिलेख यांची पाहणी करणे ;

(दोन) दस्तऐवजांच्या किंवा अभिलेखांच्या टिप्पण्या, उतारे किंवा प्रमाणित प्रती घेणे ;

(तीन) सामग्रीचे प्रमाणित नमुने घेणे ;

(चार) डिस्केट्, फ्लॉपी, टेप, व्हीडिओ कॅसेट या स्वरूपातील किंवा कोणत्याही अन्य इलेक्ट्रॉनिक प्रकारातील माहिती किंवा जेव्हा अशी माहिती संगणकात किंवा अन्य कोणत्याही उपकरणात साठविलेली असेल त्याबाबतीत मुद्रित प्रती (प्रिन्टआऊट) मार्फत माहिती मिळविणे ; यांबाबतच्या अधिकाराचा समावेश होतो;

(ट) " राज्य माहिती आयोग " याचा अर्थ, कलम १५ च्या पोटकलम (१) अन्वये घटित केलेला राज्य माहिती आयोग, असा आहे ;

(ठ) " राज्य मुख्य माहिती आयुक्त " आणि " राज्य माहिती आयुक्त " याचा अर्थ, कलम १५ च्या पोटकलम (३) अन्वये नियुक्त केलेला राज्य मुख्य माहिती आयुक्त आणि राज्य माहिती आयुक्त, असा आहे ;

(ड) " राज्य जन माहिती अधिकारी " याचा अर्थ, पोट-कलम (१) अन्वये पदनिर्देशित केलेला राज्य जन माहिती अधिकारी, असा आहे आणि त्यामध्ये, कलम ५ च्या पोटकलम (२) अन्वये अशाप्रकारे पदनिर्देशित केलेल्या राज्य सहायक जन माहिती अधिकाऱ्याचा समावेश होतो ;

(ढ) " त्रयस्थ पक्ष " याचा अर्थ, माहिती मिळण्याची विनंती करणारी नागरिकाव्यतिरिक्त अन्य एखादी व्यक्ती, असा आहे आणि त्यामध्ये, सार्वजनिक प्राधिकरणाचा समावेश होतो.

प्रकरण दोन

माहितीचा अधिकार आणि सार्वजनिक प्राधिकरणांवरील आबंधने

माहितीचा अधिकार.

३. या अधिनियमाच्या तरतुदींना अधीन राहून, सर्व नागरिकांना माहितीचा अधिकार असेल.

सार्वजनिक प्राधिकरणांवरील आबंधने.

४. (१) प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरण,—

(क) या अधिनियमान्वये देण्यात आलेला माहितीचा अधिकार मिळणे सोईचे होईल अशा रीतीने आणि स्वरूपात सर्व अभिलेख योग्य रीतीने सूचिबद्ध करील आणि त्याची निर्देशसूची तयार करील आणि ज्याचे संगणकीकरण करणे योग्य आहे, अशा सर्व अभिलेखांचे वाजवी कालावधीत आणि साधनसंपत्तीच्या उपलब्धतेनुसार संगणकीकरण केले जात आहे याची आणि असे अभिलेख पाहावयास मिळणे सोयीचे व्हावे म्हणून संपूर्ण देशातील विविध प्रणालींमध्ये नेटवर्कमार्फत ते जोडले जात आहेत, याची खातरजमा करील.

(ख) हा अधिनियम अधिनियमित झाल्यापासून एकशेवीस दिवसांच्या आत,—

(एक) आपली रचना, कार्ये व कर्तव्ये यांचा तपशील ;

(दोन) आपले अधिकारी व कर्मचारी यांचे अधिकार व कर्तव्ये ;

(तीन) निर्णय घेण्याच्या प्रक्रियेत अनुसरण्यात येणारी कार्यपद्धती, तसेच पर्यवेक्षण आणि उत्तरदायित्व प्रणाली ;

(चार) स्वतःची कार्ये पार पाडण्यासाठी त्याच्याकडून ठरविण्यात आलेली मानके ;

(पाच) त्याच्याकडे असलेले किंवा त्याच्या नियंत्रणात असलेले किंवा त्याची कार्ये पार पाडण्यासाठी त्याच्या कर्मचारीवर्गाकडून वापरण्यात येणारे नियम, विनियम, सूचना, नियमपुस्तिका आणि अभिलेख ;

(सहा) त्याच्याकडे असलेल्या किंवा त्याच्या नियंत्रणाखाली असलेल्या दस्तऐवजांच्या प्रवर्गांचे विवरण ;

(सात) आपले धोरण तयार करण्याच्या किंवा त्याची अंमलबजावणी करण्याच्या संबंधात, लोकांशी विचारविनिमय करण्यासाठी किंवा लोकांकडून निवेदने केली जाण्यासाठी अस्तित्वात असलेल्या कोणत्याही व्यवस्थेचा तपशील ;

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

(आठ) आपला एक भाग म्हणून किंवा सल्ला देण्याच्या प्रयोजनासाठी म्हणून घटित केलेल्या दोन किंवा अधिक व्यक्तींच्या मिळून बनलेल्या मंडळांचे, परिषदांचे, समित्यांचे आणि अन्य निकायांचे विवरण; आणि त्या मंडळांच्या, परिषदांच्या, समित्यांच्या आणि अन्य निकायांच्या बैठकी लोकांसाठी खुल्या आहेत किंवा कसे किंवा अशा बैठकींची कार्यवृत्ते जनतेला पहावयास मिळण्याजोगी आहेत किंवा कसे याबाबतचे विवरण ;

(नऊ) आपल्या अधिकाऱ्यांची आणि कर्मचाऱ्यांची निर्देशिका ;

(दहा) आपल्या प्रत्येक अधिकाऱ्याला व कर्मचाऱ्याला मिळणारे मासिक वेतन ; तसेच प्राधिकरणाच्या विनियमांमध्ये तरतूद केल्याप्रमाणे नुकसानभरपाई देण्याची पद्धती ;

(अकरा) सर्व योजनांचा तपशील, प्रस्तावित खर्च दर्शविणारा, आपल्या प्रत्येक अभिकरणाला नेमून दिलेला अर्थसंकल्प आणि संवितरित केलेल्या रकमांचा अहवाल :

(बारा) अर्थसहाय्य कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीची रीत तसेच वाटप केलेल्या रकमा आणि अशा कार्यक्रमांच्या लाभाधिकाऱ्यांचा तपशील ;

(तेरा) ज्या व्यक्तींना सवलती, परवाने किंवा प्राधिकारपत्रे दिलेली आहेत अशा व्यक्तींचा तपशील ;

(चौदा) इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात त्यास उपलब्ध असलेल्या किंवा त्याच्याकडे असलेल्या माहितीच्या संबंधातील तपशील ;

(पंधरा) माहिती मिळविण्यासाठी नागरिकांना उपलब्ध असणाऱ्या सुविधांचा तपशील, तसेच सार्वजनिक वापरासाठी चालविण्यात येत असलेल्या ग्रंथालयाच्या किंवा वाचनालयाच्या कामकाजाच्या वेळांचा तपशील ;

(सोळा) जन माहिती अधिकाऱ्यांची नावे, पदनामे आणि इतर तपशील ;

(सतरा) विहित करण्यात येईल अशी इतर माहिती ;

प्रसिद्ध करील आणि त्यानंतर दरवर्षी ती प्रकाशने अद्ययावत करील ;

(ग) ज्यामुळे लोकांना बाधा पोहोचते अशी महत्त्वाची धोरणे आखताना आणि असे निर्णय जाहीर करताना सर्व संबंधित वस्तुस्थिती प्रसिद्ध करील ;

(घ) आपल्या प्रशासनिक किंवा न्यायिकवत् निर्णयांबाबतची कारणे बाधित व्यक्तींना कळवील.

(२) माहिती मिळवण्यासाठी लोकांना या अधिनियमाचा कमीतकमी आधार घ्यावा लागावा यासाठी, नियमित कालांतराने, लोकांना इंटरनेटसह, संपर्काच्या विविध साधनांद्वारे, स्वतःहून माहिती पुरविण्यासाठी, पोटकलम (१) च्या खंड (ख) च्या आवश्यकतांनुसार उपाययोजना करण्याकरिता प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरण सतत प्रयत्नशील राहील.

(३) पोटकलम (१) च्या प्रयोजनांसाठी, प्रत्येक माहिती, विस्तृत प्रमाणात आणि लोकांना सहजपणे उपलब्ध होईल अशा स्वरूपात आणि अशा रीतीने प्रसारित करण्यात येईल.

(४) पुरेपूर मोबदला देणारा खर्च, स्थानिक भाषा आणि त्या स्थानिक भागातील संपर्काची सर्वात प्रभावी पद्धती या बाबी विचारात घेऊन, सर्व माहिती प्रसारित करण्यात येईल आणि यथास्थिति, केंद्रीय जन माहिती अधिकारी किंवा राज्य जन माहिती अधिकारी यांच्याकडे, शक्यतो इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात ती माहिती मोफत किंवा विहित करण्यात येईल इतक्या माध्यमाच्या खर्चाएवढ्या किंवा मुद्रणाच्या खर्चाएवढ्या किंमतीला सहजपणे उपलब्ध असावी.

स्पष्टीकरण.—पोटकलम (३) आणि (४) च्या प्रयोजनार्थ, " प्रसारित " याचा अर्थ, सूचनाफलक, वृत्तपत्रे, जाहीर घोषणा, प्रसारमाध्यमांकडून ध्वनिक्षेपण, इंटरनेट यांच्याद्वारे किंवा कोणत्याही अन्य मार्गाने लोकांना माहिती करून देणे किंवा कळविणे, तसेच कोणत्याही सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालयाची पाहणी करू देणे, असा आहे.

RNI No. MAHBIL /2009/31733

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-अ

वर्ष १२, अंक ७६] शुक्रवार, जून १९, २०२६/ज्येष्ठ २९, शके १९४८ [पृष्ठे ४, किंमत : रुपये १५.००

असाधारण क्रमांक २३८

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १९ जून, २०२६.

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक साप्रवि-१२०२०/४/२०२५/साप्रवि-माहिती-कार्या-६.— माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम (३) च्या खंड (च), कलम १९ चे पोट-कलम (१०) आणि कलम २७ च्या पोट-कलम (२) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा आणि याबाबतीत त्यास समर्थ करणाऱ्या इतर सर्व अधिकारांचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यामध्ये सुधारणा करण्यासाठी पुढील नियम करीत आहेः—

१. या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, २०२६, असे म्हणावे.

२. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यामध्ये, **"जोडपत्र "क"** या ऐवजी, पुढील "जोडपत्र" दाखल करण्यात येईल :—

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

जोडपत्र "क"

(नियम ३ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती मिळविण्याच्या अर्जाचा नमुना

प्रति,

राज्य जन माहिती अधिकारी,

(कार्यालयाचे नाव व पत्ता)

(१)	अर्जदाराचे पूर्ण नाव -	
(२)	अर्जदाराचा पत्ता -	
(३)	भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल आयडी -	
(४)	आवश्यक असलेल्या माहितीचा तपशील -	
(५)	माहितीचा विषय - (केवळ १५० शब्दांचा वापर करावा)	
(६)	माहिती ज्या कालावधीशी संबंधित आहे तो कालावधी -	
(७)	आवश्यक माहिती मिळण्याचा मार्ग - (व्यक्तिशः/ नोंदणीकृत डाकेने / ई-मेलने /वैयक्तिक पेनड्राईव्हमध्ये / ऑनलाईन आरटीआयच्या बाबतीत ऑनलाईन पोर्टलद्वारे)	
(८)	अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे किंवा कसे – (असल्यास, त्याच्या पुराव्याची छायाप्रत जोडा)	
(९)	ओळख पुरावा - (नागरिकत्व सिद्ध करणारा)	

दिनांक :-

ठिकाण :- अर्जदाराची स्वाक्षरी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

डॉ. अतुल पाटणे,
शासनाचे प्रधान सचिव.

GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT

Mantralaya, Madam Cama Marg, Hutatma Rajguru Chowk,
Mumbai 400 032, dated the 19th June, 2026.

NOTIFICATION

RIGHT TO INFORMATION ACT, 2005.

No. GAD/12020/4/2025-GAD-DESK-6.— In exercise of the powers conferred by clause (*f*) of sub-section (*3*) of section 18, sub section (*10*) of section 19 and sub-section (*2*) of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and of all other powers enabling in this behalf, the Government of Maharashtra is hereby pleased to make the following rules to amend the Maharashtra Right to Information Rules, 2026, namely :—

1. These rules may be called the Maharashtra Right to Information (Amendment) Rules, 2026.

2. In the Maharashtra Right to Information Rules, 2026, for **"ANNEXURE "A" "** the following "ANNEXURE" shall be substituted, namely :—

"ANNEXURE "A"

(*See* Rule 3)

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005

To,

The State Public Information Officer,

(Name of the office with address)

(1)	Full name of the Applicant -	
(2)	Address of the Applicant -	
(3)	Mobile No. & Email-id -	
(4)	Particulars of information required -	
(5)	Subject matter of information - (Use only 150 words)	
(6)	The period to which the information relates -	
(7)	Mode of required information - (In person / by registered post / by e-mail / in personal pen drive / through Online Portal-in case of online RTI)	
(8)	Whether the applicant is below poverty line - (If yes, attach the photo copy of the proof thereof)	
(9)	Proof of Identity-	

Date :—

Place :— Signature of the Applicant.".

By order and in the name of the Governor of Maharashtra,

DR. ATUL PATNE,
Principal Secretary to Government.

ON BEHALF OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATION, PRINTED AND PUBLISHED BY DIRECTOR, RUPENDRA DINESH MORE, PRINTED AT GOVERNMENT CENTRAL PRESS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004 AND PUBLISHED AT DIRECTORATE OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATIONS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004. EDITOR : DIRECTOR, RUPENDRA DINESH MORE.

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग
19 वा मजला, नवीन प्रशासकीय इमारत,
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालयासमोर, मुंबई-400 032.

क्रमांक: साप्रवि- 12020/04/2025-साप्रवि(कक्ष-6) दिनांक:- 22 जून 2026

प्रति,
भाषा संचालक,
भाषा संचालनालय,
प्रशासकीय इमारत, पाचवा मजला, डॉक्टर आंबेडकर उद्यानाजवळ,
शासकीय वसाहत, बांद्रा (पूर्व), मुंबई – 400051.

विषय : महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 यांच्या मराठी भाषेतील प्रारूपाची तपासणी करण्याबाबत.

महोदय,

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम 2026 मधील इंग्रजी भाषेतील नियम २०(३) खालील प्रमाणे आहे.

(3) The appellant or the complainant, as the case may be, may seek the assistance of any person in the process of the appeal, in the manner as may be provided therefor, while presenting his points and the person representing him may not be a legal practitioner.

सदर नियमाचे मराठी भाषांतर आपणाकडून खालील प्रमाणे प्राप्त झाले आहे.

(३) अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास, त्याचे मुद्दे मांडते वेळी, त्याकरिता तरतूद केलेल्या रीतीने, अपिलाच्या प्रक्रियेत कोणत्याही व्यक्तीचे सहाय्य घेता येईल आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधि व्यवसायी असणार नाही.

सदर नियमातील शेवटची ओळ ,"**आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधी व्यवसायी असण्याची आवश्यकता नाही** " असे असणे आवश्यक आहे अशी या विभागाची धारणा आहे.

वरील भाषांतरामुळे चुकीचा अर्थ काढला जाऊन शासनावर टीका होत आहे. तरी सदर भाषांतराची पुन्हा एकदा तपासणी करून विभागाची धारणा पक्की करावी किंवा सुधारित भाषांतर उपलब्ध करून द्यावे अशी विनंती आहे.

आपला
(शंकरराव कुटे)
कक्ष अधिकारी महाराष्ट्र शासन

Scanned with OKEN Scanner

महाराष्ट्र शासन
भाषा संचालनालय
भाषा संचालक, महाराष्ट्र राज्य, यांचे कार्यालय, प्रशासकीय इमारत,
५ वा मजला, डॉ.आंबेडकर उद्यानाजवळ, शासकीय वसाहत,
वांद्रे (पूर्व), मुंबई-४०००५१.

ईमेल :- director.dol-mh@gov.in bhashasanchalak@yahoo.in

क्र. विधि/६५-२०२६/कार्या.८अ/७६६ दि. २३/०६/२०२६

प्रति,
कक्ष अधिकारी,
सामान्य प्रशासन विभाग,
१९ वा मजला, नवीन प्रशासकीय इमारत,
हुतात्मा राजगुरु चौक,
मादाम कामा रोड,
मुंबई ४०० ०३२.

विषय : महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यांच्या मराठी भाषेतील प्रारूपाची तपासणी...

संदर्भ : क्रमांक.साप्रवि-१२०२०/४/२०२५-(कक्ष-६), दि. २२ जून, २०२६ चे आपले पत्र.

महोदय,

संदर्भित पत्रान्वये महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ च्या नियम २० (३) च्या इंग्रजी मजकुराचा मराठी अनुवाद पुन्हा तपासून देण्याची विनंती केलेली होती. नियम २० (३) च्या इंग्रजी मजकुराची पुनःपडताळणी केली असता, कायदेविषयक अनुवादाच्या शैलीनुसार इंग्रजी मजकुराचा मराठी अनुवाद अचूक असल्याचे दिसून येते.

संदर्भित पत्रान्वये आपण सुचविल्याप्रमाणे, **"आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधी व्यवसायी असण्याची आवश्यकता नाही"** असा मराठी अनुवाद घेतल्यास, इंग्रजीमध्ये, **"and the person representing him need not to be a legal practitioner."** असा मजकूर असणे अपेक्षित आहे. तथापि, आपण सुचविलेला मराठी मजकूर घेतल्यास, त्यामुळे अर्थामध्ये विशेष बदल होणार नाही.

महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ याच्या कलम ५ अन्वये, कायदे व नियमांचा मसुदा मराठी भाषेत तयार करणे आवश्यक केलेले असल्याने, हा मसुदा मराठीत तयार करणे ही संबंधित विभागाची जबाबदारी आहे. त्यामुळे, या मसुद्यामध्ये यथोचित बदल किंवा सुधारणा विभागाला करता येतील.

कळावे, ही विनंती.

आपला,
(अ.का.गिते),
भाषा संचालक,
महाराष्ट्र राज्य.

Scanned with OKEN Scanner

प्रधान सचिव यांच्याशी झालल्या चर्चेनुसार तसेच या विभगाच्या दिनांक २२.०६.२०२६ व भाषा संचालक महाराष्ट्र राज्य यांच्या दि.२३.०६.२०२६ च्या पत्रास अनूसरून सादर.

२. माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम २७ अन्वये महाराष्ट्र शासनाने महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ दिनांक १२ जून २०२६ रोजी तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, २०२६ दिनांक १९ जून २०२६ रोजी महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध केले आहेत.

३. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम २०२६ मधील इंग्रजी भाषेतील नियम २०(३) च्या मराठी भाषांतरामध्ये त्रुटी असल्याचे आढळून आले आहे. सदर नियम खालीलप्रमाणे आहे.

"The appellant or the complainant, as the case may be, may seek the assistance of any person in the process of the appeal, in the manner as may be provided therefor, while presenting his points and the person representing him may not be a legal practitioner."

भाषा संचालक यांनी सदर नियमाचे मराठी भाषांतर खालील प्रमाणे करून दिले आहे.

"अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास, त्याचे मुद्दे मांडते वेळी, त्याकरिता तरतूद केलेल्या रीतीने, अपिलाच्या प्रक्रियेत कोणत्याही व्यक्तीचे सहाय्य घेता येईल आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधि व्यवसायी असणार नाही."

४. सदर नियमातील शेवटची ओळ, **"आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधी व्यवसायीच असण्याची आवश्यकता नाही "** असे असणे आवश्यक आहे अशी या विभागाची धारणा आहे. सदर धारणा पक्की करण्याबाबत भाषासंचालक यांना विनंती करण्यात आली होती. तथापि, त्यांनी नियम २०(३) च्या इंग्रजी मजकुराची पुन:पडताळणी केली असता, कायदेविषयक अनुवादाच्या शैलीनुसार इंग्रजी मजकुराचा मराठी अनुवाद अचुक असल्याचे दिसून येते असे या विभागास कळविले आहे.

५. तसेच पुढे "आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधी व्यवसायी असण्याची आवश्यकता नाही" असा मराठी अनुवाद घेतल्यास, इंग्रजीमध्ये, "and the person representing him need not to be a legal practitioner." असा मजकूर असणे अपेक्षित आहे. तथापि, आपण सुचविलेला मराठी मजकूर घेतल्यास, त्यामुळे अर्थामध्ये विशेष बदल होणार नाही. असे ही कळविले आहे.

६. उपरोक्त इंग्रजी नियमामध्ये "and the person representing him may not be a legal practitioner." अशी शब्दरचना आहे. **म्हणजेच प्रतिनिधीत्व करणारी व्यक्ती विधी व्यवसायी नसली तरी चालेल"** असा त्याचा अर्थबोध होतो असे दिसून येते. यास्तव प्रस्तूत नियमांचे मराठी भाषांतर

,"**आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधी व्यवसायीच असण्याची आवश्यकता नाही** " असे असायला हवे अशी या विभागाची धारणा आहे.

७. यानुषंगाने मा.प्रधान सचिव यांनी मा.सर्वोच्च न्यायालयाचे अधिवक्ता व कायदेविशेषज्ञ श्री.विराग गुप्ता तसेच मा.उच्च न्यायालयाचे माजी.न्यायाधीश श्री.अंबादास जोशी यांच्याशी चर्चा केल्यानंतर त्यांनी सुद्धा "**विधी व्यवसायीच असण्याची आवश्यकता नाही** "अनुवाद अपेक्षित असल्याचे मत दिले आहे.

८. उपरोक्त वस्तुस्थिती विचारात घेता मराठी भाषेतील अधिसुचनेसाठी शुद्धीपत्रक निर्गमित करण्याचे प्रस्तावित आहे. त्यानुषंगाने निर्गमित करावयाच्या शुद्धीपत्रकाचे प्रारूप तपासून देण्यासाठी विधी व न्याय विभागास विनंती करण्यात येत आहे.

क.अ.(श्री.कुटे) श्रीकुटे 23/6/26

अ.स (श्रीम.धुरी) 23/06/26

उ.स (श्री.महाजन) (awaye)

प्र.स. (प्र.ना.उ.व सु) (डॉ.पाटणे)

सचिव (विधी व न्याय विभाग) सुधीरावर 23/6/2026

अ.स.(श्री जाधव)

B-666
23-06-26

3/पि.वि

Law and Judiciary Department/B.

A.D.U.S. (Daniyal C. Jadhav)

The proposal in this file of the General Administration Department is to issue a corrigendum to the Government Notification, General Administration Department, No. GAD/12020/4/2025-GAD-DESK-6 (hereinafter referred to as "the said Notification") dated the 12th June 2026, published in the *Maharashtra Government Gazette*. For that purpose, the Department has forwarded a single draft Corrigendum at page 3/ns., in Marathi, for scrutiny to this Department.

2. In place of the General Administration Department draft Corrigendum at page 3/ns., a revised draft Corrigendum is sent herewith.

3. The Department is requested to verify, before issue, whether the revised draft carries out its intention adequately.

Daniyal Jadhav 23.06.2026.

D.D.D.S. (Smt. Sakhare) 23/6/2026.

Secretary (Legislation)
(Smt. Supriya Dhaware) 23/6/2026

859
23/06/26

Principal Secretary (GAD)

9

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग
19 वा मजला, नवीन प्रशासकीय इमारत,
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालयासमोर, मुंबई-400 032.

क्रमांक: साप्रवि- 12020/04/2025-साप्रवि(कक्ष-6) दिनांक:- 22 जून 2026

प्रति,
भाषा संचालक,
भाषा संचालनालय,
प्रशासकीय इमारत, पाचवा मजला, डॉक्टर आंबेडकर उद्यानाजवळ,
शासकीय वसाहत, वांद्रे (पूर्व), मुंबई – 400051.

विषय : महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 यांच्या मराठी भाषेतील प्रारूपाची तपासणी करण्याबाबत.

महोदय,

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम 2026 मधील इंग्रजी भाषेतील नियम २(३) खालील प्रमाणे आहे.

(3) The appellant or the complainant, as the case may be, may seek the assistance of any person in the process of the appeal, in the manner as may be provided therefor, while presenting his points and the person representing him may not be a legal practitioner.

सदर नियमाचे मराठी भाषांतर आपणाकडून खालील प्रमाणे प्राप्त झाले आहे.

(३) अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास, त्याचे मुद्दे मांडते वेळी, त्याकरिता तरतुद केलेल्या रीतीने, अपिलाच्या प्रक्रियेत कोणत्याही व्यक्तीचे सहाय्य घेता येईल आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधि व्यवसायी असणार नाही.

सदर नियमातील शेवटची ओळ ,"**आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधी व्यवसायी असण्याची आवश्यकता नाही** " असे असणे आवश्यक आहे अशी या विभागाची धारणा आहे.

वरील भाषांतरानुसे चुकीचा अर्थ काढला जाऊन शासनावर टीका होत आहे. तरी सदर भाषांतराची पुन्हा एकदा तपासणी करून विभागाची धारणा पक्की करावी किंवा सुधारित भाषांतर उपलब्ध करून द्यावे अशी विनंती आहे.

O/C

आपला
(लक्ष्मण कुटे)
कक्ष अधिकारी महाराष्ट्र शासन

2

महाराष्ट्र शासन
भाषा संचालनालय
भाषा संचालक, महाराष्ट्र राज्य, यांचे कार्यालय, प्रशासकीय इमारत,
५ वा मजला, डॉ.आंबेडकर उद्यानाजवळ, शासकीय वसाहत,
वांद्रे (पूर्व), मुंबई-४०००५१.

ईमेल :- director.dol-mh@gov.in bhashasanchalak@yahoo.in

क्र. विधि/६५-२०२६/कार्या.८अ/१६६६ दि. २३/०६/२०२६

प्रति,
कक्ष अधिकारी,
सामान्य प्रशासन विभाग,
१९ वा मजला, नवीन प्रशासकीय इमारत,
हुतात्मा राजगुरु चौक,
मादाम कामा रोड,
मुंबई ४०० ०३२.

विषय : महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ यांच्या मराठी भाषेतील प्रारूपाची तपासणी...

संदर्भ : क्रमांक.साप्रवि-१२०२०/४/२०२५-(कक्ष-६), दि. २२ जून, २०२६ चे आपले पत्र.

महोदय,

संदर्भित पत्रान्वये महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ च्या नियम २० (३) च्या इंग्रजी मजकुराचा मराठी अनुवाद पुन्हा तपासून देण्याची विनंती केलेली होती. नियम २० (३) च्या इंग्रजी मजकुराची पुनःपडताळणी केली असता, कायदेविषयक अनुवादाच्या शैलीनुसार इंग्रजी मजकुराचा मराठी अनुवाद अचूक असल्याचे दिसून येते.

संदर्भित पत्रान्वये आपण सुचविल्याप्रमाणे, **"आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधी व्यवसायी असण्याची आवश्यकता नाही"** असा मराठी अनुवाद घेतल्यास, इंग्रजीमध्ये, **"and the person representing him need not to be a legal practitioner."** असा मजकूर असणे अपेक्षित आहे. तथापि, आपण सुचविलेला मराठी मजकूर घेतल्यास, त्यामुळे अर्थामध्ये विशेष बदल होणार नाही.

महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ याच्या कलम ५ अन्वये, कायदे व नियमांचा मसुदा मराठी भाषेत तयार करणे आवश्यक केलेले असल्याने, हा मसुदा मराठीत तयार करणे ही संबंधित विभागाची जबाबदारी आहे. त्यामुळे, या मसुद्यामध्ये यथोचित बदल किंवा सुधारणा विभागाला करता येतील.

कळावे, ही विनंती.

आपला,
(अ.वा.गित),
भाषा संचालक,
महाराष्ट्र राज्य.

शुध्दीपत्र

सामान्य प्रशासन विभाग,
मंत्रालय,
मादाम कामा मार्ग,
हुतात्मा राजगुरू चौक,
मुंबई ४०० ०३२.
दिनांक २०२६.

क्रमांक .- महाराष्ट्र शासन राजपत्र, असाधारण भाग चार-अ, असाधारण क्रमांक २२८, दिनांक १२ जून २०२६, पृष्ठ क्रमांक ६ वर प्रकाशित करण्यात आलेल्या शासन अधिसूचना, सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक : साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६, दिनांक १२ जून २०२६ मध्ये, ओळ क्रमांक २४ वर "असणार नाही" याऐवजी "नसू शकेल" असे वाचावे.

महाराष्ट्रचे राज्यपाल यांच्या
आदेशानुसार व नावाने,

शासनाचे प्रधान सचिव

GAD - Draft

8

शुद्धिपत्रक

शुद्धिपत्रक-"साप्रवि/१२२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या.६-सामान्य प्रशासन विभागाच्या अधिसूचना क्रमांक साप्रवि/१२२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६, दिनांक १२ जून २०२६ अन्वये प्रसिद्ध करण्यात आलेल्या महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ मधील नियम २०(३)-

"अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास, त्याचे मुद्दे मांडते वेळी, त्याकरिता तरतूद केलेल्या रीतीने, अपिलाच्या प्रक्रियेत कोणत्याही व्यक्तीचे सहाय्य घेता येईल आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधि व्यवसायी असणार नाही."

या ऐवजी

"अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास, त्याचे मुद्दे मांडते वेळी, त्याकरिता तरतूद केलेल्या रीतीने, अपिलाच्या प्रक्रियेत कोणत्याही व्यक्तीचे सहाय्य घेता येईल आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती विधी व्यवसायीच असण्याची आवश्यकता नाही. "असा वाचावा.

डॉ.अतुल पाटणे
शासनाचे प्रधान सचिव

५

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग,
१९वा मजला, नवीन प्रशासकीय इमारत,, मादाम कामा मार्ग,
हुतात्मा राजगुरु चौक, मुंबई ४०० ०३२.

क्रमांक- साप्रवि-१२०२०/४/२०२५-साप्रवि/कार्या-६ दिनांक : २४ जून, २०२६

प्रति,

व्यवस्थापक, शासकीय मुद्रणालय,
चर्नी रोड, मुंबई - ४०० ०३२.

विषय : महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ बाबतचे शुध्दीपत्र शासन राजपत्रात प्रसिध्द करण्याबाबत...

महोदय,

क्रमांकः-साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या. ६, महाराष्ट्र शासन राजपत्र, असाधारण भाग चार-अ, असाधारण क्रमांक २२८, दिनांक १२ जून २०२६ बाबत शुध्दीपत्राची मराठी प्रत सोबत जोडण्यात आली आहे. सदर शुध्दीपत्र महाराष्ट्र शासन राजपत्र, असाधारण भाग चार-अ मध्ये तातडीने प्रसिध्द करून त्याच्या १०० प्रती या विभागास तात्काळ उपलब्ध करुन दयाव्यात, अशी आपणांस विनंती आहे.

For 24/6/2026 (03:43 pm) (pandre)
प्रमुख मुद्रितशोधक (अ) करिता
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय
चर्नी रोड, मुंबई ४०० ००४

आपला,

(अ.नि.साखरकर)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत-

संग्रहार्थ - कार्यासन-६ सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.

६

शुद्धिपत्र

सामान्य प्रशासन विभाग,
मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग,
हुतात्मा राजगुरु चौक,
मुंबई ४०० ०३२.

दिनांक : २४ जून २०२६

क्रमांक .- "साप्रवि-१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या. ६, महाराष्ट्र शासन राजपत्र, असाधारण भाग चार-अ, असाधारण क्रमांक २२८, दिनांक १२ जून २०२६, पृष्ठ क्रमांक ६ वर प्रकाशित करण्यात आलेल्या शासन अधिसूचना, सामान्य प्रशासन विभाग क्रमांक : साप्रवि/१२०२० /४/२०२५-साप्रवि-कार्या. ६, दिनांक १२ जून २०२६ मध्ये, ओळ क्रमांक २४ वर "असणार नाही" याऐवजी "नसू शकेल" असे वाचावे.

त्यामुळे सदर तरतूद खालीलप्रमाणे असेल:

"अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास, त्याचे मुद्दे मांडते वेळी, त्याकरिता तरतूद केलेल्या रीतीने, अपिलाच्या प्रक्रियेत कोणत्याही व्यक्तीचे सहाय्य घेता येईल आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधी व्यवसायी नसू शकेल".

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(डॉ. अतुल पाटणे)
शासनाचे प्रधान सचिव

RNI No. MAHBIL /2009/31733

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-अ

वर्ष १२, अंक ७८] बुधवार, जून २४, २०२६/आषाढ ३, शके १९४८ [पृष्ठ १, किंमत : रुपये १५.००

असाधारण क्रमांक २४२

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक २४ जून २०२६.

शुद्धिपत्र

क्रमांक "साप्रवि-१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या.६.— **महाराष्ट्र शासन राजपत्र**, असाधारण भाग चार-अ, असाधारण क्रमांक २२८, दिनांक १२ जून २०२६, पृष्ठ क्रमांक ६ वर प्रकाशित करण्यात आलेल्या शासन अधिसूचना, सामान्य प्रशासन विभाग क्रमांकः-साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या.६, दिनांक १२ जून २०२६ मध्ये, ओळ क्रमांक २४ वर "असणार नाही" याऐवजी "नसू शकेल" असे वाचावे.

त्यामुळे सदर तरतूद खालीलप्रमाणे असेल :-

"अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास, त्याचे मुद्दे मांडते वेळी, त्याकरिता तरतूद केलेल्या रीतीने, अपिलाच्या प्रक्रियेत कोणत्याही व्यक्तीचे सहाय्य घेता येईल आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधी व्यवसायी नसू शकेल".

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

डॉ. अतुल पाटणे,
शासनाचे प्रधान सचिव.

ON BEHALF OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATION, PRINTED AND PUBLISHED BY DIRECTOR, RUPENDRA DINESH MORE, PRINTED AT GOVERNMENT CENTRAL PRESS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004 AND PUBLISHED AT DIRECTORATE OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATIONS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004. EDITOR : DIRECTOR, RUPENDRA DINESH MORE.

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ बाबत स्पष्टीकरणात्मक निवेदन

महाराष्ट्र शासनाने माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ ची प्रभावी अंमलबजावणी सुनिश्चित करण्यासाठी महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम २००५ अधिसूचित केले होते. तथापि, गेल्या वीस वर्षांच्या कालावधीत शासनाच्या कार्यपद्धती, माहिती तंत्रज्ञान, नागरिकांच्या अपेक्षा तसेच माहितीच्या स्वरूपामध्ये मूलभूत बदल झाले आहेत. याशिवाय, या नियमामध्ये वेळोवेळी करण्यात आलेल्या विविध सुधारणा स्वतंत्र स्वरूपात अस्तित्वात असल्याने नियमांची रचना गुंतागुंतीची बनली होती. या पार्श्वभूमीवर विद्यमान नियमांचे एकत्रीकरण करून, केंद्र शासनाच्या माहितीचा अधिकार नियम, २०१२ यांच्याशी सुसंगती निर्माण करून तसेच बदललेल्या परिस्थितीनुसार आवश्यक सुधारणा समाविष्ट करून महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ अधिसूचित करण्यात आले आहेत.

२. **सदर नियमांचा उद्देश माहितीच्या अधिकारावर कोणत्याही प्रकारची मर्यादा आणणे नसून, माहिती अधिकार व्यवस्थेला अधिक कार्यक्षम, पारदर्शक, उत्तरदायी व तंत्रज्ञानसुसंगत बनविणे हा आहे.** विशेषतः द्वितीय अपीलाची प्रक्रिया स्पष्ट करणे, स्वयंप्रेरणेने माहिती प्रकट करण्याच्या तरतुदींना बळकटी देणे, इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांचा वापर वाढविणे तसेच माहिती अधिकार व्यवस्थेचा वाढता गैरवापर रोखण्यासाठी आवश्यक प्रशासकीय उपाययोजना करणे हे या नियमांचे प्रमुख उद्दिष्ट आहे.

३. मागील काही वर्षांमध्ये राज्यातील काही मोजक्या व्यक्तींनी मोठ्या संख्येने माहिती अधिकार अर्ज व अपिले दाखल केल्याचे निदर्शनास आले आहे. **मागील पाच वर्षांच्या कालावधीत राज्यातील केवळ दहा अपीलकर्त्यांनी एकूण २१,१३५ द्वितीय अपिले दाखल केल्याची बाब शासनाच्या निदर्शनास आली आहे.** अशा प्रकारच्या मोठ्या प्रमाणातील अपिलांमुळे राज्य माहिती आयोगाकडील प्रलंबितता वाढते, आणि माहितीची खरी आवश्यकता असलेल्या सामान्य नागरिकांना त्यांच्या वैधानिक अधिकाराच्या वापरासाठी दीर्घकाळ प्रतीक्षा करावी लागते. याचबरोबर सार्वजनिक प्राधिकरणांनाही त्यांच्या नियमित प्रशासकीय कामकाजातून मोठ्या प्रमाणावर मनुष्यबळ माहिती अधिकार विषयक कार्यवाहीसाठी वळवावे लागते.

४. माहिती अधिकार अधिनियमाचा गैरवापर होत असल्याची बाब माननीय सर्वोच्च न्यायालय, विविध उच्च न्यायालये आणि केंद्रीय माहिती आयोग यांच्या निदर्शनासही आलेली आहे. **ICAI विरुद्ध Shaunak H. Satya (२०११)** या प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदविले आहे की, **माहिती अधिकार अधिनियमाचा गैरवापर योग्य प्रकारे नियंत्रित केला गेला नाही तर पारदर्शकता व उत्तरदायित्व निर्माण करण्यासाठी तयार करण्यात आलेली व्यवस्था उपद्रव आणि दुरुपयोगाचे साधन बनू शकते.** तसेच मा.सर्वोच्य न्यायालयाने नुकतेच दि.१५.०६.२०२६ रोजी SLP (Crl.) No. १०२५७/२०२६ (Ramesh Kumar Behl विरुद्ध State of Punjab & Others) या प्रकरणात **माहितीचा अधिकार कायद्याचा वापर व्यवसाय स्वरूपात केला जात असल्याची** टिप्पणी केली आहे. त्यामुळे माहितीच्या अधिकाराचे संरक्षण करतानाच त्याच्या गैरवापरावर नियंत्रण ठेवणे ही देखील शासनाची जबाबदारी आहे.

५. माहितीचा अधिकार अधिनियम या कायद्याचा गैरवापर करून मोठ्या प्रमाणावर, पुनरावृत्ती स्वरूपाचे किंवा लोकहिताशी संबंध नसलेले अर्ज सातत्याने सादर केल्यास त्याचा परिणाम सार्वजनिक प्रशासनाच्या कार्यक्षमतेवर होतो. **CBSE v. Aditya Bandopadhyay (२०११)** या प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदविले आहे की, **सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या सुमारे ७५ टक्के कर्मचाऱ्यांचा**

७५ टक्के वेळ नियमित शासकीय कामकाज बाजूला ठेवून माहिती अधिकार अर्जांवरील कार्यवाहीमध्ये खर्च होणे ही देशाला अपेक्षित असलेली परिस्थिती नाही. सार्वजनिक प्राधिकरणांची संसाधने ही करदात्या नागरिकांच्या पैशातून उपलब्ध होत असल्याने माहिती अधिकार कायद्याचा गैरवापर हा अप्रत्यक्षपणे सार्वजनिक निधीच्या अपव्ययास कारणीभूत ठरतो. त्यामुळे माहितीच्या अधिकाराचे संरक्षण करतानाच त्याच्या गैरवापरावर वाजवी नियंत्रण ठेवणे हे लोकहिताच्या दृष्टीने आवश्यक आहे.

६. माहिती अधिकार अर्ज शुल्क, प्रथम अपील शुल्क, द्वितीय अपील शुल्क तसेच **माहिती शुल्कामध्ये करण्यात आलेली वाढ ही महसूल वाढविण्यासाठी करण्यात आलेली नाही.** महाराष्ट्र राज्यात माहिती अधिकार अर्जासाठीचे शुल्क आणि अपील शुल्क जवळपास वीस वर्षांपासून अपरिवर्तित होते. सुधारित शुल्क हे अजूनही नाममात्र स्वरूपाचे असून माहिती मिळविण्याच्या अधिकारावर कोणताही अवाजवी आर्थिक अडथळा निर्माण करीत नाही. उलट, व्यवस्थेचा गैरवापर करून मोठ्या प्रमाणावर अनावश्यक अर्ज व अपिले दाखल करण्याच्या प्रवृत्तीवर काही प्रमाणात नियंत्रण येण्यास मदत होईल आणि उपलब्ध संसाधने खऱ्या गरजवंत नागरिकांसाठी अधिक परिणामकारकपणे वापरता येतील.

७. **माहिती अधिकार अर्जासाठी १५० शब्दांची मर्यादा ही तरतूद नवीन नसून सन २०१२ पासून अस्तित्वात आहे.** महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ मध्ये केवळ पूर्वीच्या नियमांचे एकत्रीकरण करण्यात आले आहे. सदर तरतूद न्यायालयीन परीक्षणात टिकून राहिलेली आहे. अनेक अर्ज अत्यंत विस्तृत व संदिग्ध स्वरूपाचे असल्यामुळे नेमकी कोणती माहिती अपेक्षित आहे हे समजत नाही. १५० शब्दांची मर्यादा ही माहितीच्या प्रमाणावर नसून अर्जातील मागणी स्पष्ट व संक्षिप्त करण्यासाठी आहे.

८. ओळखीचा पुरावा मागविणे हे माहितीच्या अधिकारावर माहितीचा अधिकार अधिनियम हा केवळ भारतीय नागरिकांना लागू आहे. त्यामुळे अर्जदार भारतीय नागरिक असल्याची प्राथमिक खात्री करणे आवश्यक आहे. विद्यमान व्यवस्थेत खोट्या किंवा काल्पनिक नावाने अर्ज दाखल करण्यास प्रतिबंध करणारी कोणतीही प्रभावी यंत्रणा नव्हती. ओळखीचा पुरावा मागविण्याचा उद्देश नागरिकत्वाची खात्री करणे व गैरवापर रोखणे हा आहे.

९. अधिनियमानुसार दारिद्र्यरेषेखालील नागरिकांना शुल्कातून सूट देण्यात आली आहे. तथापि अमर्याद प्रमाणात माहिती विनामूल्य देणे अपेक्षित आहे, असा कोणताही उल्लेख अधिनियमात नाही. राज्य माहिती आयोगाने आपल्या सन २००९ तसेच सन २०११ च्या वार्षिक अहवालांमध्ये दारिद्र्यरेषेखालील व्यक्तींना विनामूल्य दिल्या जाणाऱ्या माहितीवर वाजवी मर्यादा निश्चित करण्याची शिफारस केली होती. आयोगाने अशा व्यक्तींना जास्तीत जास्त ५० पानांपर्यंतची माहिती विनामूल्य देण्याची शिफारस शासनास केली होती. सदर शिफारशींचा विचार करून शासनाने दिनांक ०१.०२.२०१७ रोजी निर्गमित केलेल्या परिपत्रकाद्वारे दारिद्र्यरेषेखालील अर्जदारांना पहिली ५० पाने विनामूल्य उपलब्ध करून देण्याबाबत कार्यपद्धती निश्चित केली होती. त्यामुळे सदर व्यवस्था नवीन नसून ती मागील अनेक वर्षांपासून प्रशासकीय स्तरावर अस्तित्वात आहे.

१०. **सदर नियमांमधील सर्वात महत्त्वाची सुधारणा म्हणजे माहितीचा अधिकार अधिनियमाच्या कलम ४ अन्वये स्वयंप्रेरणेने माहिती प्रकट करण्याच्या तरतुदींना बळकटी देणे होय**. शासनाच्या संकेतस्थळावर व सार्वजनिक क्षेत्रात जास्तीत जास्त माहिती उपलब्ध झाल्यास माहिती अधिकार अर्जांची आवश्यकता आपोआप कमी होईल. यामुळे नागरिकांना माहिती सहज उपलब्ध होईल, प्रशासनावरील अनावश्यक ताण कमी होईल आणि पारदर्शकता व उत्तरदायित्व यामध्ये वाढ होईल.

११. माहिती मागण्याचे प्रयोजन नमूद करण्यासंबंधीची तरतूद नियम तयार करण्याच्या प्रारंभिक मसुद्यामध्ये विचाराधीन होती. अंतिम अधिसूचनेमध्ये महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ मध्ये माहिती मागण्याचे प्रयोजन नमूद करणे बंधनकारक करणारी कोणतीही तरतूद समाविष्ट करण्यात आलेली नाही. तथापि, अनावधानाने माहिती अधिकार अर्जाच्या नमुन्यात "माहिती मागण्याचे प्रयोजन" हा रकाना कायम राहिला होता. ही बाब निदर्शनास आल्यानंतर शासनाने तात्काळ दखल घेऊन महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (प्रथम सुधारणा) नियम, २०२६ द्वारे सदर रकाना वगळला आहे. त्यामुळे महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ अंतर्गत माहिती मागण्याचे प्रयोजन नमूद करण्याची कोणतीही आवश्यकता अथवा बंधन अस्तित्वात नाही.

१२. **महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ हे माहितीच्या अधिकाराचे संकुचन करणारे नसून, माहिती अधिकार व्यवस्थेला अधिक प्रभावी, संतुलित, पारदर्शक आणि नागरिकाभिमुख बनविण्याच्या उद्देशाने तयार करण्यात आलेले आहेत.** या नियमांमुळे कायद्याचा गैरवापर रोखण्यास मदत होईल, सार्वजनिक संसाधनांचा अधिक कार्यक्षम वापर होईल आणि सर्वसामान्य नागरिकांना त्यांच्या माहितीच्या अधिकाराचा अधिक परिणामकारक लाभ मिळेल. त्यामुळे सदर नियम हे माहितीच्या अधिकाराचे बळकटीकरण करणारे, लोकहित वृद्धिंगत करणारे आणि सुशासनाला चालना देणारे आहेत.

----------********---------

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६

प्रमुख आक्षेप व शासनाची भूमिका

१. शुल्क वाढ:

- महाराष्ट्र राज्यात माहिती अधिकार अर्ज, प्रथम अपील व द्वितीय अपील यासाठीचे शुल्क सन २००५ पासून जवळपास वीस वर्षे अपरिवर्तित राहिले होते. या कालावधीत महागाई, टपाल खर्च, अभिलेख व्यवस्थापन, संगणकीकरण, डिजिटायझेशन व प्रशासकीय खर्चामध्ये मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली आहे. त्यामुळे शुल्कामध्ये करण्यात आलेली वाढ ही केवळ मूल्यवृद्धीशी सुसंगत असून प्रत्यक्षात ती नाममात्र स्वरूपाची आहे.

- राज्य माहिती आयोगाने माहिती अर्जासाठी रू १० ऐवजी रू.१००/-, प्रथम अपीलासाठी रू २० ऐवजी रू. १५०/- व द्वितीय अपीलासाठी रू. २० एवेजी रू.२००/- या प्रमाणे शुल्क आकारावे अशी शिफारस केली आहे. शासनाने सदर शिफारशींचा विचार करून वाजवी व संतुलित शुल्क संरचना निश्चित केली आहे. **शुल्क वाढीचा उद्देश महसूल प्राप्त करणे हा नसून माहिती अधिकार व्यवस्थेचा वाढता गैरवापर रोखणे व उपलब्ध संसाधनांचा न्याय्य वापर सुनिश्चित करणे हा आहे**.

- काही अर्जदार जुना अभिलेख ई-मेल द्वारे मागणी करतात. डिजीटल स्वरूपात माहितीची मागणी केल्यास सदर अभिलेख शोधणे, तो स्कॅन करणे, स्कॅन केलेला डेटा जतन करून ठेवणे यासाठी शासनाचे मनुष्यबळ व साधनसामग्री खर्च पडत असते.सदर बाब विचारात घेऊन डिजीटल/स्कॅन केलेल्या प्रतीसाठी शुल्क आकारण्याची तरतुद केली आहे. माहितीचे शुल्क प्रतिपान रुपये दोन ऐवजी प्रतिपान रुपये पाच इतके करण्यात आले असून ते सुसंगत आहे

- शासनास प्राप्त आकडेवारीनुसार मागील पाच वर्षांत राज्यातील केवळ दहा अपीलकर्त्यांनी एकूण २१,१३५ द्वितीय अपिले दाखल केली आहेत. या अपिलांमागे संबंधित माहिती अधिकार अर्ज व प्रथम अपिलांची संख्या यापेक्षा कितीतरी पटीने अधिक असण्याची शक्यता आहे.प्रत्येक द्वितीय अपीलाच्या सुनावणीसाठी संबंधित जनमाहिती अधिकारी, प्रथम अपिलीय अधिकारी तसेच आवश्यकतेनुसार इतर अधिकारी व कर्मचारी यांना राज्य माहिती आयोगासमोर उपस्थित राहावे लागते. मुख्यालयाबाहेर कार्यरत असलेल्या गट-अ व गट-ब अधिकाऱ्यांचा यामध्ये संपूर्ण दिवस खर्च होतो.

- सुधारित शुल्कामुळे सामान्य व गरजू नागरिकांच्या माहिती मिळविण्याच्या अधिकारावर कोणताही अवाजवी परिणाम होत नाही. उलट, अनावश्यक व पुनरावृत्ती स्वरूपाच्या अर्जांमध्ये काही प्रमाणात घट होऊन राज्य माहिती आयोगाची प्रलंबितता कमी होण्यास, सार्वजनिक प्राधिकरणांवरील ताण घटण्यास आणि खऱ्या अर्थाने माहितीची आवश्यकता असलेल्या नागरिकांना अधिक जलद न्याय मिळण्यास मदत होईल.

- काही मोजक्या व्यावसायिक किंवा सवयीने मोठ्या प्रमाणात अर्ज व अपिले दाखल करणाऱ्या व्यक्तींच्या समाधानासाठी सार्वजनिक संसाधनांचा असमतोल वापर होणे हे लोकहिताच्या दृष्टीने योग्य ठरत नाही. उपलब्ध संसाधनांचा वापर सर्व नागरिकांच्या हितासाठी संतुलित पद्धतीने होणे आवश्यक आहे.

२. माहिती अधिकार अर्जासाठी १५० शब्दांची मर्यादा:

- माहिती अधिकार अर्जासाठी १५० शब्दांची मर्यादा ही महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ द्वारे प्रथमच आणण्यात आलेली नवीन तरतूद नाही. सदर तरतूद महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, २०१२ पासून अस्तित्वात आहे. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ हे मूळ नियम व त्यानंतरच्या सर्व सुधारणा एकत्रित करून नव्याने अधिसूचित करण्यात आले असल्यामुळे विद्यमान तरतूद त्यामध्ये पुनः समाविष्ट करण्यात आली आहे.

- माहितीचा अधिकार अधिनियमाचा उद्देश विशिष्ट माहिती नागरिकांना उपलब्ध करून देणे हा आहे. प्रत्यक्षात अनेक प्रकरणांमध्ये अर्जदारांकडून अनेक पानांचे, विस्तृत निवेदन स्वरूपातील किंवा प्रश्नोत्तरात्मक अर्ज सादर केले जातात. अशा अर्जांमधून अर्जदारास नेमकी कोणती माहिती अपेक्षित आहे हेच स्पष्ट होत नाही. परिणामी जनमाहिती अधिकाऱ्यांना अर्जाचा अर्थ लावण्यासाठी अतिरिक्त वेळ खर्च करावा लागतो आणि माहिती देण्याच्या प्रक्रियेत अनावश्यक विलंब होतो.

- १५० शब्दांची मर्यादा ही माहितीच्या प्रमाणावर नसून अर्जातील विनंतीच्या मांडणीवर आहे. अर्जदाराला आवश्यक असलेल्या माहितीचे संक्षिप्त व स्पष्ट वर्णन करण्यास प्रोत्साहन देणे हा या तरतुदीचा उद्देश आहे. सदर मर्यादा माहितीच्या अधिकारावर निर्बंध घालत नाही. अर्जदारास आवश्यक असल्यास स्वतंत्र विषयांसाठी स्वतंत्र अर्ज सादर करता येतात. तसेच माहितीचा विस्तार, कागदपत्रांची संख्या किंवा मागविलेल्या अभिलेखांचे प्रमाण यावर कोणतीही मर्यादा घालण्यात आलेली नाही.

- केंद्र शासनासह विविध राज्यांच्या माहिती अधिकार अर्ज नमुन्यांमध्ये अर्जदाराने मागितलेल्या माहितीचे स्पष्ट व संक्षिप्त वर्णन करण्यावर भर देण्यात आलेला आहे. महाराष्ट्रातील १५० शब्दांची मर्यादा ही त्याच उद्देशाची प्रशासकीय व्यवस्था असून माहिती अधिकार व्यवस्थेच्या कार्यक्षम अंमलबजावणीसाठी आवश्यक आहे.

३. ओळखीचा पुरावा जोडणे बंधनकारक

- माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ हा केवळ **भारतीय नागरिकांना** प्रदान करण्यात आलेला अधिकार आहे. त्यामुळे अर्जदार भारतीय नागरिक असल्याची पडताळणी करण्यासाठी ओळखीचा पुरावा मागविणे ही स्वाभाविक आणि वाजवी प्रशासकीय आवश्यकता आहे. विद्यमान व्यवस्थेमध्ये अर्जदाराची ओळख सत्यापित करण्याची कोणतीही प्रभावी यंत्रणा उपलब्ध नव्हती. परिणामी काल्पनिक, अपूर्ण अथवा खोट्या नावाने अथवा आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल व्यक्तींच्या नावाचा वापर करून मोठ्या प्रमाणावर अर्ज सादर करणे शक्य होत होते.

- ओळखीचा पुरावा मागविण्याचा उद्देश अर्जदाराच्या हेतूची चौकशी करणे किंवा त्याची वैयक्तिक माहिती संकलित करणे हा नसून, अर्जदार हा भारतीय नागरिक आहे याची प्राथमिक खात्री करणे हा आहे. यामुळे माहितीचा अधिकार अधिनियमाचा लाभ पात्र व्यक्तींनाच मिळेल याची खात्री होते. माहिती अधिकार अधिनियमांतर्गत नागरिकत्वाची प्राथमिक पडताळणी करणे ही अतिशय मर्यादित व वाजवी अट आहे.

- या तरतुदीमुळे जनमाहिती अधिकाऱ्यांना अर्जदाराशी प्रभावी संवाद साधणे, आवश्यक असल्यास अतिरिक्त शुल्क अथवा माहितीबाबत पत्रव्यवहार करणे आणि चुकीच्या अथवा बनावट अर्जांवर नियंत्रण ठेवणे सुलभ होईल.

४. दारिद्र्यरेषेखालील नागरिकांसाठी मोफत माहितीवरील ५० पानांची मर्यादा :-

- अधिनियमानुसार दारिद्र्यरेषेखालील नागरिकांना शुल्कातून सूट देण्यात आली आहे. तथापि अमर्याद प्रमाणात माहिती विनामूल्य देणे अपेक्षित आहे, असा कोणताही उल्लेख अधिनियमात नाही. राज्य माहिती आयोगाने आपल्या सन २००९ तसेच सन २०११ च्या वार्षिक अहवालांमध्ये दारिद्र्यरेषेखालील व्यक्तींना विनामूल्य दिल्या जाणाऱ्या माहितीवर वाजवी मर्यादा निश्चित करण्याची शिफारस केली होती. आयोगाने अशा व्यक्तींना जास्तीत जास्त ५० पानांपर्यंतची माहिती विनामूल्य देण्याची शिफारस शासनास केली होती.

- सदर शिफारशींचा विचार करून शासनाने दिनांक ०१ फेब्रुवारी २०१७ रोजी निर्गमित केलेल्या परिपत्रकाद्वारे दारिद्र्यरेषेखालील अर्जदारांना पहिली ५० पाने विनामूल्य उपलब्ध करून देण्याबाबत कार्यपद्धती निश्चित केली होती. त्यामुळे सदर व्यवस्था नवीन नसून ती मागील अनेक वर्षांपासून प्रशासकीय स्तरावर अस्तित्वात आहे. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ मध्ये केवळ विद्यमान प्रशासकीय सूचनांना वैधानिक स्वरूप देण्यात आले आहे. त्यामुळे ही नवीन निर्बंधात्मक तरतूद नसून दीर्घकाळापासून अस्तित्वात असलेल्या व्यवस्थेचे नियमांमध्ये समावेशन आहे.

- तसेच कोणतीही मर्यादा नसल्यास एका अर्जाद्वारे हजारो किंवा लाखो पानांची माहिती विनामूल्य मागविणे शक्य होईल. अशा परिस्थितीत सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या मनुष्यबळावर व आर्थिक संसाधनांवर मोठा ताण निर्माण होईल. ५० पानांपर्यंतची माहिती विनामूल्य उपलब्ध राहील आणि त्यापुढील माहिती मिळविण्याचा अधिकारही अबाधित राहील. त्यामुळे माहितीचा अधिकार आणि सार्वजनिक संसाधनांचा विवेकपूर्ण वापर यामध्ये योग्य संतुलन राखले जाते.

----- ***** -----

कि. बा. हजारे (अण्णा)
K. B. alias Anna Hazare

राळेगण सिद्धी, तालुका पारनेर,
जिल्हा अहमदनगर (महाराष्ट्र)
पिन ४१४३०२
☎ (०२४८८) २४०४०१/२४०५८१
www.annahazare.org
www.joinannahazare.org.in

Ralegan Siddhi, Tal. Parner,
Dist. Ahmednagar (Maharashtra)
PIN 414302
☎ (02488) 240401 / 240581
annahazareoffice@gmail.com

जा.क्र.११/२०२६-२७
दिनांक.२२/०६/२०२६

प्रति,
मा. देवेंद्रजी फडणवीस साहेब.
मुख्यमंत्री,महाराष्ट्र राज्य

विषय:- मूळ कायदा माहितीचा अधिकार या कायद्यातील १२ जून २०२६च्या बेकायदेशीर दुरुस्त्या, तरतुदी त्वरित रद्द कराव्यात अन्यथा मी दिनांक ५ जुलै २०२६ पासून यादव बाबा मंदिर राळेगणसिद्धी येथे उपोषण करणार असल्याबाबत.....

महोदय,

मी माझे संपूर्ण जीवन समाजाच्या राष्ट्राच्या सेवेसाठी अर्पण केलेले आहे. मुळात पारदर्शकता येण्यासाठी मी माहितीचा अधिकार कायद्यासाठी महाराष्ट्रात पूर्वी १९९८, २००१, २००४, २००६ साली वेळोवेळी जनजागृती दौरे महाराष्ट्रभर केलेले आहेत. तसेच २००३ मध्ये माहितीचा अधिकारासाठी आझाद मैदान मुंबई येथे उपोषण केले होते त्यानंतर २००४ मध्ये राळेगणसिद्धी येथे माहितीच्या अधिकारासाठी उपोषण केलेले होते. तसेच २००६ मध्ये केंद्रीय माहितीचा अधिकार फाईल नोटीग काढणे तसेच इतर तरतुदींबाबतही मी आळंदी येथे उपोषण केलेले होते. तेव्हा तत्कालीन केंद्रीय पंतप्रधान कार्यालय मंत्री (PMO) श्री. पृथ्वीराज चव्हाण यांच्या हस्ते लेखी आश्वासना नंतर उपोषण आळंदी येथे सोडले होते. २० वर्षानंतर आता १२ जून २०२६ मध्ये माहिती अधिकारातील ज्या तरतुदी केलेल्या आहेत. मात्र महाराष्ट्र शासनाने प्रसिद्ध केलेले महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ हे या कायद्याची धार बोथट करणारे, नागरिकांना माहितीपासून दूर ठेवणारे आणि माहितीच्या अधिकाराच्या मूळ तत्त्वांनाच कमकुवत करणारे असल्याचे दिसून येते.

१. **शुल्कवाढ :** शुल्कवाढीचे कोणतेही तर्कसंगत कारण दिलेले नाही. माहितीचा अधिकार हा महसूल मिळविण्याचा कायदा नसून नागरिकांना माहिती उपलब्ध करून देण्याचा कायदा आहे. नियमांमध्ये माहिती मिळविण्याचे शुल्क वाढविण्यात आले आहे; परंतु ही वाढ का आवश्यक आहे याचा कोणताही अभ्यास, आर्थिक विश्लेषण किंवा कारणमीमांसा शासनाने सार्वजनिक केलेली नाही. जर शासनाला वाटत असेल की २० वर्षांनंतर शुल्क वाढविणे आवश्यक आहे, तर त्याच प्रमाणात माहिती न देणाऱ्या अधिकाऱ्यांवरील दंडाची रक्कमही वाढविणे आवश्यक होते. **दंडाची रक्कम न वाढवता केवळ नागरिकांवरील आर्थिक भार वाढविणे हे एकतर्फी व अन्यायकारक आहे.**

२. **माहिती मागणे खर्चिक बनविण्याचा प्रयत्न :** एका अर्जासाठी शुल्क, प्रतींसाठी वाढीव शुल्क, अपील शुल्क आणि इतर आर्थिक अटी यामुळे सर्वसामान्य नागरिकांसाठी माहिती मिळविणे अधिक खर्चिक होणार आहे. विविध शुल्क वाढ करणे म्हणजे अप्रत्यक्षपणे नागरिकांना माहितीपासून वंचित ठेवणे होय. माहिती लपविणाऱ्या यंत्रणेवर

कारवाई करण्याऐवजी माहिती मागणाऱ्या नागरिकांवर आर्थिक व प्रशासकीय निर्बंध लादणे हे लोकशाहीच्या मूलभूत तत्त्वांच्या विरोधात आहे.

३. **ओळखपत्र जोडण्याची सक्ती :** ओळखपत्र जोडण्याची सक्ती ही कायद्याच्या विरोधात आहे. माहितीचा अधिकार अधिनियमाच्या कलम ६(२) नुसार अर्जदाराने माहिती मागण्याचे कारण किंवा इतर वैयक्तिक तपशील देण्याची आवश्यकता नाही. ओळखपत्र जोडण्याची सक्ती केल्यास माहिती मागणाऱ्यांची गोपनीयता धोक्यात येईल.भ्रष्टाचार उघड करणाऱ्या नागरिकांवर दबाव येऊ शकतो. माहिती अधिकार कार्यकर्त्यांच्या सुरक्षिततेचा प्रश्न निर्माण होईल. कायद्याने दिलेले अनामिकतेचे संरक्षण कमकुवत होईल.

४. **एक विषय – एक अर्ज :** एक विषय – एक अर्ज ही अट अनावश्यक आणि त्रासदायक असून या दुरुस्ती मागचा हेतू शंका निर्माण करणारा आहे.प्रशासकीय निर्णय अनेकदा परस्पर संबंधित असतात.एका विषयासाठी अनेक अर्ज करावे लागणे म्हणजे अधिक शुल्क, अधिक वेळ आणि अधिक त्रास.यामुळे माहिती मिळविण्याचा अधिकार सुलभ न राहता क्लिष्ट होणार आहे.

५. **पुनरावृत्ती अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद :** पुनरावृत्ती अर्ज निकाली काढण्याची तरतूद ही पारदर्शकतेला बाधा आणणारी आहे. अनेक वेळा अर्जदारांना पूर्ण माहिती मिळत नाही, अपूर्ण माहिती दिली जाते, चुकीची माहिती दिली जाते किंवा माहितीचा काही भाग जाणीवपूर्वक लपविला जातो. अशा परिस्थितीत अर्जदाराला त्याच विषयासंदर्भात पुन्हा माहिती मागविण्याची आवश्यकता निर्माण होऊ शकते. केवळ "पूर्वी माहिती मागितली होती" किंवा "पूर्वी माहिती दिली होती" या कारणावरून नवीन अर्ज निकाली काढणे म्हणजे प्रशासनाने दिलेली माहिती अंतिम आणि अचूक आहे असे गृहीत धरणे होय. ही भूमिका माहितीच्या अधिकाराच्या तत्त्वांशी विसंगत आहे.

याशिवाय अनेक वेळा नवीन घडामोडी, नवीन कागदपत्रे, नवीन आदेश किंवा बदललेली परिस्थिती यामुळे त्याच विषयावर पुन्हा माहिती मागविण्याची गरज निर्माण होते. अशा वेळी पुनरावृत्ती अर्ज म्हणून अर्ज फेटाळणे अन्यायकारक ठरेल. विशेष म्हणजे एखाद्या अर्जाला "पुनरावृत्ती" म्हणायचे की नाही याबाबत स्पष्ट निकष नसल्यास संबंधित अधिकाऱ्यांना मोठ्या प्रमाणात स्वविवेकाधिकार मिळेल. त्यामुळे अनेक वैध अर्जही पुनरावृत्ती असल्याचे कारण देऊन नाकारले जाण्याची शक्यता आहे.

ही तरतूद भविष्यात भ्रष्टाचार, गैरव्यवहार किंवा माहिती लपविण्याच्या प्रकरणांमध्ये ढाल म्हणून वापरली जाण्याचा धोका आहे. एखाद्या अधिकाऱ्याने एकदा अपूर्ण माहिती दिली की नंतर त्याच विषयावरील पुढील अर्ज "पुनरावृत्ती" म्हणून नाकारता येऊ शकतील. परिणामी सत्य माहिती मिळविण्याचे नागरिकांचे साधन कमकुवत होईल. एकदा अपूर्ण माहिती देऊन कायमस्वरूपी पडदा टाकण्याचा अधिकार कोणत्याही सार्वजनिक प्राधिकरणाला असू शकत नाही. माहितीची सत्यता, पूर्णता आणि पारदर्शकता सुनिश्चित करण्यासाठी नागरिकाला आवश्यकतेनुसार त्याच विषयावर पुन्हा माहिती मागण्याचा अधिकार असलाच पाहिजे

६. **माहिती मागविण्याचे प्रयोजन (कारण) विचारणे अथवा त्याची सक्ती :** माहिती मागविण्याचे प्रयोजन (कारण) विचारणे अथवा त्याची सक्ती करणे हे माहितीचा अधिकार कायद्याच्या मूलभूत तत्त्वांच्या विरोधात आहे. माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम ६(२) मध्ये स्पष्टपणे नमूद करण्यात आले आहे की माहिती मागणाऱ्या व्यक्तीने माहिती का मागितली आहे याचे कारण देण्याची आवश्यकता नाही. माहिती मागविण्याचे प्रयोजन विचारण्यास किंवा

अप्रत्यक्षपणे ते उघड करण्यास भाग पाडल्यास अनेक गंभीर परिणाम होऊ शकतात. अनेक वेळा नागरिक, पत्रकार, सामाजिक कार्यकर्ते किंवा व्हिसलब्लोअर हे स्वतःची ओळख आणि उद्देश उघड न करता माहिती मागवतात. कारण त्यांना प्रतिशोध, धमक्या किंवा छळाची भीती असते.

प्रथम तर हे लक्षात घेतले पाहिजे की भ्रष्टाचार, गैरव्यवहार, बेकायदेशीर कृत्ये किंवा प्रशासनातील त्रुटी उघड करणाऱ्या नागरिकांवर दबाव आणण्याची शक्यता वाढेल. दुसरे म्हणजे, माहिती मागविण्याचे कारण विचारले जाऊ लागल्यास अधिकारी अर्जदाराच्या हेतूची चौकशी करू लागतील. परिणामी "कारण योग्य आहे का?" हा नवीन वाद निर्माण होईल. त्यामुळे माहिती देण्याची प्रक्रिया अधिक व्यक्तिनिष्ठ, मनमानी आणि विवादग्रस्त होण्याचा धोका निर्माण होईल.तिसरे म्हणजे, नागरिकांना माहिती मागण्यासाठी शासनापुढे स्पष्टीकरण द्यावे लागणे हे लोकशाही व्यवस्थेतील पारदर्शकतेच्या तत्त्वालाच विरोधी आहे. लोकशाहीत नागरिक हे मालक आणि शासन हे लोकसेवक असतात. त्यामुळे नागरिकाने शासनाला माहिती का मागितली याचा जाब देण्याऐवजी शासनाने माहिती का दिली नाही याचा जाब द्यायला हवा. शासनाच्या माहितीवर नागरिकाचा हक्क आहे, परवानगी नाही. चौथे म्हणजे, अशा प्रकारची अट माहितीचा अधिकार वापरणाऱ्या सर्वसामान्य नागरिकांमध्ये भीती निर्माण करू शकते. परिणामी अनेक नागरिक माहिती मागविण्यापासून परावृत्त होतील. त्यामुळे पारदर्शकता वाढण्याऐवजी गोपनीयता आणि अपारदर्शकतेला प्रोत्साहन मिळेल.यामुळे माहिती मागविण्याचे प्रयोजन विचारणे, त्याची सक्ती करणे किंवा कोणत्याही प्रकारे अर्जदाराला त्याचा हेतू उघड करण्यास भाग पाडणे हे माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम ६(२) च्या स्पष्ट शब्दांना, उद्देशाला आणि आत्म्यालाच बाधा आणणारे आहे.

७. सुनावणीला गैरहजर राहिल्यास अपील फेटाळणे: नियम २१(३) अन्वये जर अर्जदार किंवा तक्रारदार सुनावणीला वारंवार वैयक्तिक किंवा ऑनलाइन उपस्थित राहू शकला नाही, तर आयोग त्याचे अपील किंवा तक्रार थेट फेटाळू शकतो, ही तरतूद योग्य नाही.अनेकदा माहिती अधिकार कार्यकर्ते किंवा सामान्य नागरिकांना सुनावणीच्या तारखांची माहिती उशिरा मिळते किंवा कामाच्या व्यापामुळे ते उपस्थित राहू शकत नाहीत. वास्तविक पाहता प्रकरणाच्या उपलब्ध असलेल्या कागदपत्रांवरून त्याचा गुणदोषावर आधारित निकाल सहज देता येऊ शकतो. अशा वेळी केवळ अनुपस्थितीचे कारण पुढे करून जन माहिती अधिकाऱ्याचा दोष बाजूला ठेवून अपील थेट फेटाळणे (Dismissed for non-prosecution) हे दोषी माहिती अधिकाऱ्यांच्या पथ्यावर पडणारे ठरू शकते.

८. अर्जदाराच्या मृत्यूनंतर केस बंद होणे (नियम २३): तरतूद: नियम २३(२) नुसार, द्वितीय अपीलाची सुनावणी प्रलंबित असताना जर अर्जदाराचा मृत्यू झाला, तर ती कायदेशीर कारवाई अर्जदाराच्या मृत्यूनंतर रद्द (Abate / Close) होईल. या नियमामुळे माहिती मिळण्याची प्रक्रियाच कायमची बंद होईल. कोर्टात सुद्धा वाद चालू असेल व पक्षकारांचे निधन झाले तर त्यांच्या वारसांना केस चालवण्याचा अधिकार सतो तर या प्रकरणांमध्ये तसेच अधिकार असणे आवश्यक आहे.

९) नियम 20(3) नुसार अपीलकर्ता किंवा तक्रारदार आपल्या मदतीसाठी एखाद्या व्यक्तीची मदत घेऊ शकतो परंतु वकिलांची मदत घेवू शकत नाही : माहिती आयोग न्यायालय नसला तरी तो अर्ध-न्यायिक (Quasi-Judicial) संस्था आहे. अनेक नागरिकांना कायद्याची माहिती नसते, आयोगाची प्रक्रिया समजत नाही, आपली बाजू मांडणे जमत नाही. अनेकदा गुंतागुंतीचे कायदेशीर प्रश्न उपस्थित होतात अशा वेळी नागरिकाला वकीलाची मदत घेण्याचा पर्याय बंद

करणे हे नागरिकांच्या न्यायप्राप्तीच्या अधिकारावर परिणाम करणारे आहे. शासनाकडे कायदा अधिकारी, विभागीय अधिकारी आणि प्रशासकीय यंत्रणा उपलब्ध असते, परंतु सामान्य नागरिकाला वकीलाची मदत घेण्यास बंदी घालणे, कायदेशीर मदत घेण्याचा अधिकार नाकारणे अन्यायकारक न्यायप्राप्तीच्या तत्त्वांशी विसंगत आहे. शासनाकडे कायदेशीर व प्रशासकीय साधने उपलब्ध असताना सामान्य नागरिकाच्या कायदेशीर सहाय्याच्या अधिकारावर निर्बंध आणणे हे असमानतेचे वातावरण निर्माण करणारे आहे."

१०. माहिती आयोगांची कार्यक्षमता : महाराष्ट्रात अपीलांचा प्रचंड प्रलंबित भार असताना प्रथम प्राधान्य रिक्त पदे भरणे,सुनावण्यांची गती वाढविणे, कालमर्यादेत निर्णय देणे,अधिकाऱ्यांवर दंडात्मक कारवाई प्रभावी करणे,प्रलंबित अपिलांचा निपटारा कालमर्यादेत करण्यासाठी विशेष मोहीम राबविणे, माहिती आयोगांची कार्यक्षमता वाढविण्याऐवजी अर्जदारांवरच नवीन निर्बंध लादले जात आहेत.

११. माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम ४: या नुसार प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरणाने आपल्या कामकाजासंबंधीची महत्त्वाची माहिती नियमितपणे व स्वतःहून सार्वजनिक करणे बंधनकारक आहे. या मागे मूळ हेतूच असा आहे की नागरिकांना अर्ज करण्याची वेळ येऊ नये आणि शासनाने स्वतःहून माहिती सार्वजनिक करावी परंतु वस्तुस्थिती अशी आहे की आजही कलम ४ अंतर्गत आवश्यक असलेली माहिती त्यांच्या संकेतस्थळांवर पूर्णपणे उपलब्ध करून दिलेली नाही. अनेक संकेतस्थळे अद्ययावत नसतात, अनेक दुवे कार्यरत नसतात आणि आवश्यक माहिती वर्षानुवर्षे अपलोड केलेली नसते.म्हणूनच नागरिकांना नाईलाजास्तव माहितीचा अधिकार कायद्याचा आधार घ्यावा लागतो.

जर शासनाला माहिती अधिकार अर्जांची संख्या कमी करायची असेल तर सर्व विभागांच्या संकेतस्थळांवर माहिती नियमित अद्ययावत करून त्या खात्याचे किंवा विभागाचे अर्थसंकल्प, खर्च, निविदा, आदेश, मंजुरी, लाभार्थी यादी, चौकशी अहवाल आणि इतर महत्त्वाची माहिती स्वतःहून प्रकाशित करावीत.

परंतु या मूलभूत त्रुटी दूर करण्याऐवजी नागरिकांवर अधिक शुल्क, अतिरिक्त कागदपत्रे आणि नवीन निर्बंध लादले जात आहेत. ही भूमिका माहितीचा अधिकार कायद्याच्या उद्देशाच्या पूर्णपणे विरुद्ध आहे. सर्वोच्च न्यायालयाने अनेक निर्णयांमध्ये माहितीचा अधिकार हा संविधानाच्या अनुच्छेद १९(१)(अ) अंतर्गत अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचा अविभाज्य भाग असल्याचे मान्य केले आहे. त्यामुळे माहिती मिळविण्याच्या प्रक्रियेत अनावश्यक आर्थिक व प्रशासकीय अडथळे निर्माण करणे हे घटनात्मक मूल्यांच्या विरोधात आहे.

एकेकाळी 2002 मध्ये महाराष्ट्राने आदर्श माहितीचा अधिकार कायदा केला व देशाला दिशा दिली व आज या प्रकारच्या अन्यायकारक दुरुस्त्या लागू झाल्या रइतर राज्यांमध्येही त्याचे अनुकरण होण्याची भीती आहे.यामुळे देशभरातील माहिती अधिकार चळवळीवर प्रतिकूल परिणाम होऊ शकतो.महाराष्ट्र शासनाला नियम बनविण्याचा अधिकार असला तरी नियम हे मूळ माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या चौकटीतच असले पाहिजेत. नियमांच्या माध्यमातून मूळ कायद्याने नागरिकांना दिलेले अधिकार कमी करता येत नाहीत. जर नियमांमुळे माहिती मिळविणे अधिक कठीण, खर्चिक किंवा निर्बंधित होत असेल, तर ते माहितीचा अधिकार अधिनियमाच्या उद्देशालाच बाधा आणणारे आहेत.

शुल्क वाढविणे,ओळखपत्र सक्ती, अर्जावर अतिरिक्त निर्बंध, पुनरावृत्ती अर्ज निकाली काढण्याच्या तरतुदी,यामुळे माहिती मिळविणे अधिक अवघड होणार आहे.माहिती मिळवण्याची प्रक्रिया सुलभ करण्याऐवजी ती अधिक तांत्रिक, कडक, कायदेशीर गुंतागुंतीची आणि प्रशासनाभिमुख बनवणाऱ्या आहेत. यामुळे पारदर्शकता कमी होऊन माहिती मिळवण्यात नागरिकांच्या अडचणी वाढण्याची शक्यता जास्त आहे.हा प्रकार माहितीचा अधिकार मजबूत करण्याचा नसून त्याची धार बोथट करण्याचा आहे.

मूळ माहिती अधिकार कायद्याचा आत्मा असा आहे की, माहिती देणे हा नियम आहे आणि ती नाकारणे हा अपवाद. परंतु, या दुरुस्तीमुळे माहिती देणे अपवाद व नाकारणे हा नियम असे उलटे होईल व कायदाच मोडकळीस निघेल. लोकशाही व्यवस्थेत नागरिकांच्या अधिकारांवर परिणाम करणारे नियम तयार करताना व्यापक सार्वजनिक चर्चा, सूचना व हरकती मागविणे अपेक्षित असते.परंतु या नियमांबाबत माहिती अधिकार कार्यकर्ते, पत्रकार, सामाजिक संस्था, विधिज्ञ किंवा सर्वसामान्य नागरिक यांच्याशी कोणतीही व्यापक चर्चा झाल्याचे दिसत नाही.ज्या कायद्याचा लाभ जनतेला मिळतो, त्या कायद्याचे नियम जनतेला विश्वासात न घेता तयार करणे हे लोकशाही प्रक्रियेच्या विरोधात आहे.

माहितीचा अधिकार कायद्याची मूळ भावना, पारदर्शकता आणि नागरिकांचे अधिकार अबाधित ठेवावेत.माहितीचा अधिकार हा शासनाने दिलेला उपकार नसून नागरिकांचा घटनात्मक अधिकार आहे. हा अधिकार सुलभ करण्याऐवजी कठीण बनविण्याचा कोणताही प्रयत्न लोकशाहीसाठी घातक ठरेल. माहितीचा अधिकार कायद्याचा उद्देश नागरिकांना माहितीपासून दूर ठेवणे नसून माहितीपर्यंत त्यांचा प्रभावी प्रवेश सुनिश्चित करणे हा आहे

आपण प्रशासनात पारदर्शकतेसाठी खरोखर पारदर्शकता आणण्यासाठी कटिबद्ध असाल तर प्रत्येक विभाग ऑनलाईन करायला हवा होता. माहितीचा अधिकार कलम ४ चे १७ मुद्दे आज कोणत्याही कार्यालयामध्ये पाहायलाही मिळत नाहीत. आपण १२ जून २०२६ च्या तरतुदी बाबत जनतेच्या हरकती घेणे आवश्यक होते परंतु त्या का घेण्यात आल्या नाही हे समजले नाही. १२ जून २०२६ च्या तरतुदी त्वरित रद्द कराव्यात.अन्यथा मी जनतेच्या भल्यासाठी माझा प्राण गेला तरी मागे हटणार नाही. माझे उपोषण ५ जुलै २०२६ पासून यादव बाबा मंदिर राळेगणसिद्धी येथे सुरू करणार आहे याची नोंद घ्यावी.

आपला

(कि.बा,तथा अण्णा हजारे)

महाराष्ट्र शासन

सामान्य प्रशासन विभाग / वा मजला, नवीन प्रशासन भवन,
हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा मार्ग, मंत्रालय, मुंबई-४०० ३२

Email ID: - दूरध्वनी क्र: -

क्रमांक:-साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६ दि:- ०२ जुलै, २०२६

प्रति,

राज्य मुख्य माहिती आयुक्त,
राज्य माहिती आयोग,
नवीन प्रशासकीय भवन, मुंबई

विषय:- महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ याबाबत.

महोदय,

मा.मुख्यमंत्री महोदयांनी असे निर्देश दिले आहेत की, "दि.१२ जुन २०२६ रोजी शासन राजपत्रात प्रसिद्ध केलेले महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ ऐवजी त्यापुर्वीचे नियम अंमलात आणावे." त्यानुसार सदर कार्यवाही त्वरेने करण्यात येत आहे.

(डॉ.अतुल पाटणे)
प्रधान सचिव (प्र.ना.उ.आणि सु.)

अधिसूचना

सामान्य प्रशासन विभाग,
मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग,
हुतात्मा राजगुरू चौक,
मुंबई ४०० ०३२.
दिनांक :- ०७ जुलै,२०२६.

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक.साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि/कार्या-६.- माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोटकलम- *(३)* च्या खंड *(च)*, कलम १९ च्या पोटकलम- *(१०)* व कलम २७ च्या पोटकलम- *(२)* यांद्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून तसेच सामान्य प्रशासन विभागाच्या शासन अधिसुचना क्र.साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि/कार्या-६.-दिनांक. १२.०६.२०२६ अन्वये प्रसिद्ध केलेले महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, या नियमांचे अधिक्रमण करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, पुढील नियम करीत आहेत :-

१. ***संक्षिप्त नाव व प्रारंभ.-*** *(१)* या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, असे म्हणावे.

(२) ते शासकीय राजपत्रातील त्यांच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील.

२. ***व्याख्या:-*** या नियमांमध्ये, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ अपेक्षित नसेल तर, -

(क) " अधिनियम " याचा अर्थ, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२), असा आहे;

(ख) कलम याचा अर्थ, अधिनियमाचे कलम, असा आहे;

(ग) या नियमांमध्ये वापरण्यात आलेले परंतु व्याख्या न केलेले शब्द व शब्दप्रयोग यांना, त्या अधिनियमामध्ये अनुक्रमे जे अर्थ नेमून दिलेले असतील, तेच अर्थ असतील;

३. ***माहिती मिळविण्याची कार्यपद्धती*** *:-* *(क)* कलम ६ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये माहिती मिळविण्यासाठीचा विनंती अर्ज, संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे साध्या कागदावर जोडपत्र *(अ)* मध्ये दिलेल्या नमुन्यात करण्यात येईल, आणि त्यासोबत सार्वजनिक प्राधिकरणाला देय असलेली रुपये दहा इतकी अर्ज फी, रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती घेऊन किंवा दर्शनी धनाकर्षाद्वारे किंवा बँकेच्या धनादेशाद्वारे जोडण्यात येईल किंवा त्यावर दहा रुपयांचा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटविण्यात येईल.

(ख) ***एक विनंती अर्ज केवळ एका विषयाशी संबंधित असणे.-*** अधिनियमाच्या कलम ६ अन्वये माहिती मिळण्यासाठीचा लेखो विनंती अर्ज एकाच विषयाशी संबंधित असावा आणि त्यात सर्वसाधारणपणे दीडशेपेक्षा अधिक शब्द नसावेत. अर्जदाराला एकापेक्षा अधिक विषयांची माहिती हवी असेल तर तो त्याकरिता स्वतंत्र अर्ज करील :

परंतु, एकापेक्षा अधिक विषयांशी संबंधित विनंती अर्ज केला असेल अशा प्रकरणी, जन माहिती अधिकारी, केवळ पहिल्या विषयाशी संबंधित विनंतीबद्दलच माहिती देईल आणि इतर प्रत्येक विषयाकरिता स्वतंत्र विनंती अर्ज करण्याचा सल्ला, अर्जदाराला देईल."

(ग) ***अभिलेख तपासण्याकरिता त्याची मागणी करण्याची कार्यपद्धती.-*** कलम ६ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये अभिलेख तपासण्याकरिता त्याची मागणी करण्यासाठी अर्जदाराने दाखल केलेल्या अर्जावर विचार करण्यात आल्यावर, जन माहिती अधिकाऱ्यास सदर अर्ज योग्य असल्याचे आढळून आल्यास, अर्जदारास अभिलेख तपासण्याकरिता परवानगी देण्यात येईल आणि जर अशी परवानगी त्याला मिळाली तर जन माहिती अधिकारी, अवलोकनार्थ अर्जदाराला पाहिजे असलेल्या अभिलेखांची विभागाच्या संबंधित कक्षाकडून मागणी करील आणि तो अभिलेख आपल्या उपस्थितीत किंवा त्याने प्राधिकृत केलेल्या प्रतिनिधीच्या उपस्थितीत, कार्यालयीन वेळेत अर्जदारास देईल. अशा अभिलेख्यांची तपासणी करताना, अर्जदारास केवळ पेन्सिलचा वापर करण्याची परवानगी राहील आणि अर्जदारास पाहिजे असलेली माहिती त्याला पेन्सिलीनेच टिपून घेता येईल. जर अर्जदाराने पेन्सिल व्यतिरिक्त अन्य कोणतेही लेखनसाहित्य आणले तर तो ते लेखनसाहित्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे जमा करील, आणि त्यानंतर, त्याला अभिलेख तपासण्याची मुभा देण्यात येईल. अर्जदाराला तपासणीच्या वेळी जी पेन्सिल वापरण्याची मुभा देण्यात आलेली असेल त्या पेन्सिलीने अभिलेखावर कोणत्याही प्रकारची खूण करता येणार नाही."

४. ***माहितीबद्दलची फी:-*** *(१)* कलम ७ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये माहिती पुरविण्यासाठी, सार्वजनिक प्राधिकरणाला देय असलेली फी, रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती देऊन किंवा दर्शनी धनाकर्ष किंवा बँकेचा धनादेश या स्वरूपात किंवा मनी ऑर्डरच्या स्वरूपात पुढील दरांनी आकारण्यात येईल :-

(अ) (क) संबंधित विभागाने विशिष्ट दस्तऐवज, नकाशे इत्यादींची किंमत अगोदरच निश्चित केली असेल त्याबाबतीत,	अशी निश्चित केलेली किंमत अधिक टपाल खर्च.
(ख) माहिती छायांकित प्रतीच्या स्वरूपात किंवा अन्य (प्रतींच्या) स्वरूपात चटकन मिळण्याजोगी असेल त्याबाबतीत.	*(एक)* तयार केलेल्या किंवा छायांकित केलेल्या प्रत्येक पृष्ठासाठी (ए-४ किंवा ए-३ आकारातील कागद) दोन रुपये अधिक टपालखर्च, किंवा *(दोन)* मोठ्या आकारातील कागदाच्या प्रतीचा प्रत्यक्ष आकार किंवा परिव्यय किंमत अधिकटपाल खर्च.

(ब) अभिलेख पाहण्यासाठी, पहिल्या तासाकरिता कोणतीही फी नाही, आणि त्यानंतरच्या प्रत्येक पंधरा मिनिटांकरिता (किंवा त्याच्या भागाकरिता) रुपये पाच इतकी फी :

परंतु, अर्जदार व्यक्तिशः येऊन माहिती घेऊन जाईल. त्याबाबतीत कोणताही टपाल खर्च आकारण्यात येणार नाही.

(२) कलम ७ च्या पोट-कलम *(५)* अन्वये माहिती पुरविण्यासाठी, सार्वजनिक प्राधिकरणाला देय असलेली फी, रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती देऊन किंवा दर्शनी धनाकर्ष किंवा बँकेचा धनादेश या स्वरूपात किंवा मनी ऑर्डरच्या स्वरूपात पुढील दरांनी आकारण्यात येईल :-

(क) डिस्केटस् किंवा फ्लॉपी या स्वरूपातील माहिती पुरविण्यासाठी प्रत्येक डिस्केटस् किंवा फ्लॉपीकरिता पन्नास रुपये अधिक टपाल खर्च; आणि

(ख) मुद्रित स्वरूपातील माहिती पुरविण्यासाठी, अशा प्रकाशनासाठी निश्चित केलेली किंमत किंवा त्या प्रकाशनातील उता-यांच्या प्रत्येक छायांकित पृष्टासाठी दोन रुपये अधिक टपाल खर्च :

परंतु अर्जदार व्यक्तिशः येऊन माहिती घेऊन जाईल त्याबाबतीत, कोणताही टपाल खर्च आकारण्यात येणार नाही.

५. ***अपील:-*** *(१)* कलम ७ च्या पोट-कलम *(१)*, किंवा पोट-कलम *(३)* च्या खंड *(क)* मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या मुदतीत निर्णय मिळाला नसेल अशा किंवा राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याच्या आदेशामुळे व्यथित झालेल्या, कोणत्याही व्यक्तीस, राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा आदेश मिळाल्याच्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या आत, संबंधित अपील प्राधिकाऱ्याकडे साध्या कागदावर जोडपत्र "ब" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात अपील दाखल करता येईल. अशा अपिलासोबत, ज्या विरुद्ध अपील दाखल करावयाचे आहे त्या आदेशाच्या एका प्रतीसह सार्वजनिक प्राधिकरणाला देय असलेली रुपये वीस इतकी अपील फी, रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती घेऊन किंवा दर्शनी धनाकर्ष किंवा बँकेचा धनादेश या स्वरूपात देण्यात येईल किंवा त्यावर वीस रुपयांचा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटविण्यात येईल.

(२) कलम १९ च्या पोट-कलम *(१)* खालील अपील प्राधिकाऱ्याच्या आदेशामुळे व्यथित झालेल्या कोणत्याही व्यक्तीस, त्या अपील प्राधिकाऱ्याचा आदेश मिळाल्याच्या दिनांकापासून नव्वद दिवसांच्या आत, राज्य माहिती आयोगाकडे साध्या कागदावर जोडपत्र "क" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात दुसरे अपील दाखल करता येईल. अशा अपीलासोबत, ज्या विरूद्ध अपील दाखल करावयाचे आहे त्या आदेशाच्या एका प्रतीसह, राज्य माहिती आयोगाला देय असलेली रुपये वीस इतकी अपील फी रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती घेऊन किंवा दर्शनी धनाकर्ष किंवा बँकेचा धनादेश या स्वरूपात देण्यात येईल किंवा त्यावर वीस रुपयांचा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटविण्यात येईल.

जोडपत्र "अ"

(नियम ३ (क) पहा)

येथे १० रु. चा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटवावा

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती मिळविण्यासाठीच्या अर्जाचा नमुना

प्रति,

राज्य जन माहिती अधिकारी
(कार्यालयाचे नाव व पत्ता)

(१)	अर्जदाराचे संपूर्ण नाव	:	
(२)	पत्ता	:	
(३)	हव्या असलेल्या माहितीचा तपशील-	:	
	(एक) माहितीचा विषय *	:	
	(दोन) ज्या कालावधी संबंधात माहिती हवी असेल तो कालावधी #	:	
	(तीन) हव्या असलेल्या माहितीचे वर्णन $	:	
	(चार) माहिती टपालाद्वारे हवी आहे की व्यक्तिशः हवी आहे (प्रत्यक्ष टपालखर्च अतिरिक्त फीमध्ये समाविष्ट करण्यात येईल.)	:	
	(पाच) टपालाद्वारे हवी असल्यास, (सर्वसाधारण, नोंदणीकृत किंवा शीघ्र)	:	
(४)	अर्जदार दारिद्रयरेषेखालील आहे किंवा कसे (असल्यास, त्याबाबतच्या पुराव्याची छायांकित प्रत जोडावी)	:	

ठिकाण :-

दिनांक :-

अर्जदाराची सही.

---

*विषयाचा स्थूल प्रवर्ग दर्शविण्यात यावा (शासकीय ज़मीन देणे/सेवा बाबी/परवाने इत्यादी)
ज्या कालावधीचा संबंधातील माहिती हवी आहे तो कालावधी दर्शविण्यात यावा.
$ माहितीचा विशेष तपशील दर्शविणे आवश्यक आहे.

जोडपत्र "ब"

(नियम ५ (१) पहा)

येथे २० रु. चा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटवावा.

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ याच्या कलम १९(१) खालील अपील

प्रेषक----------

(अपीलकाराचे नाव व पत्ता)

प्रति----------

(अपील प्राधिकाऱ्याचे नाव / पदनाम / पत्ता)

(१)	अपीलकाराचे संपूर्ण नाव	:	
(२)	पत्ता	:	
(३)	राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा तपशील	:	
(४)	ज्या आदेशाविरुद्ध अपील केले आहे तो आदेश मिळाल्याचा दिनांक (आदेश काढला असल्यास)	:	
(५)	अपील दाखल करण्याचा अंतिम दिनांक	:	
(६)	अपिलाची कारणे	:	
(७)	माहितीचा तपशील-		
	(एक) हव्या असलेल्या माहितीचे स्वरूप आणि विषय	:	
	(दोन) माहिती ज्या कार्यालयाशी किंवा विभागाशी संबंधित आहे त्याचे नाव	:	

ठिकाण :

अपीलकाराची सही.

दिनांक:

जोडपत्र "क"

(नियम ५ (२) पहा)

येथे २० रु. चा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटवावा

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ याच्या कलम १९(३) खालील अपील

प्रेषक----------

(अपीलकाराचे नाव व पत्ता)

प्रति----------

(१)	अपीलकाराचे संपूर्ण नाव	:	
(२)	पत्ता	:	
(३)	राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा तपशील	:	
(४)	पहिल्या अपील प्राधिकाऱ्याचा तपशील		
(५)	ज्या आदेशाविरुद्ध अपील केले आहे तो आदेश मिळाल्याचा दिनांक	:	
(६)	अपील दाखल करण्याचा अंतिम दिनांक	:	
(७)	अपिलाची कारणे	:	
(८)	माहितीचा तपशील-		
	(एक) हव्या असलेल्या माहितीचे स्वरूप आणि विषय	:	
	(दोन) माहिती ज्या कार्यालयाशी किंवा विभागाशी संबंधित आहे त्याचे नाव	:	

ठिकाण :-

दिनांक :-

अपीलकाराची सही.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

डॉ. अतुल पाटणे,
शासनाचे प्रधान सचिव,

NOTIFICATION

General Administration Department,
Mantralaya, Madam Cama Marg,
Hutatma Rajguru Chowk,
Mumbai - 400032.
Dated – 07 July, 2026.

Right to Information Act, 2005.

No. GAD/12020/4/2025-GAD-DESK-6.- In exercise of the powers conferred by clause *(f)* of sub-section *(3)* of section 18, sub-section *(10)* of section 19 and sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of the Maharashtra Right to Information Rules, 2026, published *vide* Government Notification, General Administration Department, No. GAD/12020/4/2025-GAD-DESK-6 dated the 12th June 2026, the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely:-

1. *Short title and commencement.* - *(1)* These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2026.

(2) They shall come into force on the date of their publication in the *Official Gazette*.

2. *Definitions.* - In the rules, unless the context otherwise requires. -

(a) 'Act' means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(b) 'section' means section of the Act;

(c) Words and expressions used in these rules but not defined shall have the same meanings respectively, assigned to them, in the Act.

3. *Procedure for seeking information.* - *(a)* A request for obtaining information under sub-section (1) of section 6 shall be made to the concerned State Public Information Officer on plain paper in the format given in Annexure "A" and shall be accompanied by an application fee of rupees ten by way of

cash against proper receipt, or by demand draft, or banker's cheque payable to the public authority or by affixing a court fee stamp of rupees ten.

(b) Request relate only to single subject matter. - A request in writing for information under section 6 of the Act shall relate to one subject matter and it shall not ordinarily exceed one hundred and fifty words, if an applicant wishes to seek information on more than one subject matter, he shall make separate applications:

Provided that, in case the request made relates to more than one subject matter, the Public Information Officer may respond to the request relating to the first subject matter only and may advice the applicant to make a separate application for each of the other subject matters.

(c) Procedure for seeking inspection of record.- If after having considered the application filed by the applicant for seeking inspection of record under sub-section *(1)* of section 6 of the Act, the Public Information Officer find it appropriate, the applicant may be granted permission to inspect the record and if he grants such permission the Public Information Officer shall requisition the record desired by the applicant for perusal, from the concerned section of the Department and shall give the same to the applicant for inspection in his presence or in the presence of his authorised representative, during office hours. While inspecting such record, the applicant shall be allowed to use pencil only and the information desired by the applicant shall be noted by him by pencil only and if the applicant bring any writing instruments other than a pencil, he shall deposit the same with the Public Information Officer and, thereafter, he shall be allowed to inspect the record. The applicant shall not make any marking on the record by the pencil he is allowed to use during inspection.

4. *Fee for information.* - *(1)* For providing the information under sub section *(1)* of section 7, the fee shall be charged by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable or by way of money order to the public authority, at the following rates, namely :-

(A)(a) When the concerned Department has already fixed the price of some documents, maps, etc.	the price so fixed plus postal charges.
(b) When the information is readily available, either by way of photocopying, or by other way (copy).	*(i)* rupees two for each page (in A-4 or A-3 size paper) created or copied plus postal charges; or

	(ii) actual charge or cost price of a copy in large size paper plus postal charges.

(B) for inspection of records, no fee for the first hour; and a fee of rupees five for each fifteen minutes (or fraction thereof) thereafter:

Provided that no postal charges shall be charged if the applicant collects the information personally.

(2) For providing the information under sub-section *(5)* of section 7 of the Act, the fee shall be charged by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque or by way of money order payable to the public authority at the following rates:-

(a) for information provided in diskette or floppy, rupees fifty per diskette or floppy plus Postal charges, and

(b) for information provided in printed form at the price fixed for such publication or rupees two per page of photocopy for extracts from the publication plus Postal charges:

Provided that no postal charges shall be charged if the applicant collects the information personally.

5. *Appeal.- (1)* Any person who, does not receive a decision within the time specified in sub-section *(1)* or clause *(a)* of sub-section *(3)* of section 7 of the Act or is aggrieved by an order of the State Public Information Officer may within thirty days from the date of receipt of the order of the State Public Information Officer, prefer an appeal to the concerned appellate authority on plain paper in the format given in Annexure "B", which shall be accompanied by an appeal fee of rupees twenty by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable to the public authority or by affixing a court fee stamp of rupees twenty, with a copy of such order appealed against.

(2) Any person aggrieved by an order of the appellate authority under sub-section *(1)* of section 19 of the Act, may within ninety days from the date of receipt of the order of the appellate authority, prefer a second appeal to the State Information Commission on plain paper in the format given in Annexure "C" which shall be accompanied by an appeal fee of rupees twenty by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable to the State Information Commission or by affixing a court fee stamp of rupees twenty, with a copy of such order appealed against.

ANNEXURE "A"
(*See* rule 3 *(a)*)

Affix here Court Fee Stamp of Rs.10/-

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005.

To,
The State Public Information Officer,
(Name of the Office with Address)

(1)	Full name of the applicant	:
(2)	Address	:
(3)	Particulars of information required	:
	(i) Subject matter of information*	:
	(ii) The period to which the information relates#	:
	*(iii)*Description of the information required$	:
	(iv) Whether information is required by post or in person (The actual Postal Charges shall be included in addition fees)	:
	(v) In case by post (Ordinary, Registered or Speed)	:
(4)	Whether the applicant is below poverty line (if yes, attach the photo copy of the proof thereof).	

Place:

Date:

Signature of the Applicant.

* Broad category of the subject to be indicated (such as grant of Government land/ Service matters/ Licenses, etc.).
# Relevant period for which information is required to be indicated.
$ Specific details of the information is required to be indicated.

ANNEXURE "B"

(*See* rule 5 (1))

Affix here Court Fee Stamp of Rs. 20/-

Appeal under section 19 *(1)* of the Right to Information Act, 2005.

From----------
(Appellant's name and address)

To----------
(Name/designation/address of the appellate authority)

(1)	Full name of the Appellant	:	
(2)	Address	:	
(3)	Particulars of the State Public Information Officer	:	
(4)	Date of receipt of the order appealed against (if order passed)	:	
(5)	Last date for filing the appeal	:	
(6)	The grounds for appeal	:	
(7)	Particulars of information		
	*(i)*Nature and subject matter of the information required	:	
	(ii) Name of the Office or Department to which the information relates	:	

Place:

Signature of Appellant.

Date:

ANNEXURE "C"

(*See* rule 5 *(2)*)

Affix here Court Fee Stamp of Rs. 20/-

Second Appeal under section 19 *(3)* of the Right to Information Act, 2005.

From----------
(Appellant's name and address)

To----------

(1)	Full name of the Appellant	:	
(2)	Address	:	
(3)	Particulars of the State Public Information Officer	:	
(4)	Particulars of the First Appellate Authority		
(5)	Date of receipt of the order appealed against	:	
(6)	Last date for filing the appeal	:	
(7)	The grounds for appeal	:	
(8)	Particulars of information		
	*(i)*Nature and subject matter of the information required	:	
	(ii) Name of the Office or Department to which the information relates	:	

Place:

Date:

Signature of Appellant.

By order and in the name of the
Governor of Maharashtra,

DR. ATUL PATNE
Principal Secretary to the Government.

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग
१९वा मजला, नवीन प्रशासकीय इमारत,
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालयासमोर, मुंबई-४०० ०३२.

क्र.साप्रवि-१२०२०/४/२०२५-साप्रवि/ कार्या-६ दिनांक: ०७ जुलै,२०२६

प्रति,

व्यवस्थापक,
शासकीय मुद्रणालय,
चर्नी रोड, मुंबई - ४०० ०३२.

विषय- महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ ची अधिसूचना शासन राजपत्रात प्रसिध्द करण्याबाबत...

सामान्य प्रशासन विभागाच्या शासन अधिसुचना क्र.साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि/कार्या-६.- दिनांक १२.०६.२०२६ अन्वये प्रसिद्ध केलेले महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, या नियमांचे अधिक्रमण करून, "**महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६**" प्रसिद्ध करण्यासाठी या नियमांच्या अधिसूचनेच्या मराठी व इंग्रजी प्रती सोबत जोडण्यात आल्या आहेत. सदर अधिसूचना महाराष्ट्र शासन राजपत्र, असाधारण भाग चार-अ मध्ये तातडीने प्रसिध्द करावी व त्याच्या ३०० प्रती या विभागास व प्रत्येकी १० प्रति सर्व मंत्रालयीन विभागांना उपलब्ध करुन दयाव्यात, अशी विनंती आहे.

(डॉ.अतुल पाटणे)
प्रधान सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत-
कार्यासन ६ संग्रहार्थ.

Received
7/7/26 (3.12 PM)
For प्रमुख मुद्रितशोधक (अ) करिता
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय
चर्नी रोड, मुंबई ४०० ००४

RNI No. MAHBIL /2009/31733

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-अ

वर्ष १२, अंक ८५] मंगळवार, जुलै ७, २०२६/आषाढ १६, शके १९४८ [पृष्ठे ११ , किंमत : रुपये १५

असाधारण क्रमांक २७३

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने केंद्रीय अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२,
दिनांक ७ जुलै २०२६.

अधिसूचना

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि/कार्या-६.— माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम(३) च्या खंड(च), कलम १९ च्या पोट-कलम(१०) व कलम २७ च्या पोट-कलम(२) यांद्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून तसेच सामान्य प्रशासन विभागाच्या शासन अधिसूचना क्र.साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि/कार्या-६, दिनांक १२/०६/२०२६ अन्वये प्रसिद्ध केलेले महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, या नियमांचे अधिक्रमण करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, पुढील नियम करीत आहेत :

१. संक्षिप्त नाव व प्रारंभ.-(१) या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, असे म्हणावे.

(२) ते **शासकीय राजपत्रातील** त्यांच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील.

२. व्याख्या. या नियमांमध्ये, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ अपेक्षित नसेल तर,—

(क) " अधिनियम " याचा अर्थ, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२), असा आहे ;

(ख) कलम याचा अर्थ, अधिनियमाचे कलम, असा आहे ;

(ग) या नियमांमध्ये वापरण्यात आलेले परंतु व्याख्या न केलेले शब्द व शब्दप्रयोग यांना, त्या अधिनियमामध्ये अनुक्रमे जे अर्थ नेमून दिलेले असतील, तेच अर्थ असतील ;

३. माहिती मिळविण्याची कार्यपद्धती.- (क) कलम ६ च्या पोट-कलम(१) अन्वये माहिती मिळविण्यासाठीचा विनंती अर्ज, संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे साध्या कागदावर जोडपत्र(अ) मध्ये दिलेल्या नमुन्यात करण्यात येईल, आणि त्यासोबत

File No. GAD-12020/4/2025-GAD(DESK-6)-GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT (Computer No. 1421575)

सार्वजनिक प्राधिकरणाला देय असलेली रुपये दहा इतकी अर्ज फी, रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती घेऊन किंवा दर्शनी धनाकर्षाद्वारे किंवा बँकेच्या धनादेशाद्वारे जोडण्यात येईल किंवा त्यावर दहा रुपयांचा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटविण्यात येईल.

(ख) एक विनंती अर्ज केवळ एका विषयाशी संबंधित असणे.- अधिनियमाच्या कलम ६ अन्वये माहिती मिळण्यासाठीचा लेखो विनंती अर्ज एकाच विषयाशी संबंधित असावा आणि त्यात सर्वसाधारणपणे दीडशेपेक्षा अधिक शब्द नसावेत. अर्जदाराला एकापेक्षा अधिक विषयांची माहिती हवी असेल तर तो त्याकरिता स्वतंत्र अर्ज करील :

परंतु, एकापेक्षा अधिक विषयांशी संबंधित विनंती अर्ज केला असेल अशा प्रकरणी, जन माहिती अधिकारी, केवळ पहिल्या विषयाशी संबंधित विनंतीबद्दलच माहिती देईल आणि इतर प्रत्येक विषयाकरिता स्वतंत्र विनंती अर्ज करण्याचा सल्ला, अर्जदाराला देईल."

(ग) अभिलेख तपासण्याकरिता त्याची मागणी करण्याची कार्यपद्धती.- कलम ६ च्या पोट-कलम(१) अन्वये अभिलेख तपासण्याकरिता त्याची मागणी करण्यासाठी अर्जदाराने दाखल केलेल्या अर्जावर विचार करण्यात आल्यावर, जन माहिती अधिकाऱ्यास सदर अर्ज योग्य असल्याचे आढळून आल्यास, अर्जदारास अभिलेख तपासण्याकरिता परवानगी देण्यात येईल आणि जर अशी परवानगी त्याला मिळाली तर जन माहिती अधिकारी, अवलोकनार्थ अर्जदाराला पाहिजे असलेल्या अभिलेखांची विभागाच्या संबंधित कक्षाकडून मागणी करील आणि तो अभिलेख आपल्या उपस्थितीत किंवा त्याने प्राधिकृत केलेल्या प्रतिनिधीच्या उपस्थितीत, कार्यालयीन वेळेत अर्जदारास देईल. अशा अभिलेख्यांची तपासणी करताना, अर्जदारास केवळ पेन्सिलचा वापर करण्याची परवानगी राहील आणि अर्जदारास पाहिजे असलेली माहिती त्याला पेन्सिलीनेच टिपून घेता येईल. जर अर्जदाराने पेन्सिल व्यतिरिक्त अन्य कोणतेही लेखनसाहित्य आणले तर तो ते लेखनसाहित्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे जमा करील, आणि त्यानंतर, त्याला अभिलेख तपासण्याची मुभा देण्यात येईल. अर्जदाराला तपासणीच्या वेळी जी पेन्सिल वापरण्याची मुभा देण्यात आलेली असेल त्या पेन्सिलीने अभिलेखावर कोणत्याही प्रकारची खूण करता येणार नाही."

४. माहितीबद्दलची फी.- (१) कलम ७ च्या पोट-कलम(१) अन्वये माहिती पुरविण्यासाठी, सार्वजनिक प्राधिकरणाला देय असलेली फी, रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती देऊन किंवा दर्शनी धनाकर्ष किंवा बँकेचा धनादेश या स्वरूपात किंवा मनी ऑर्डरच्या स्वरूपात पुढील दरांनी आकारण्यात येईल :

(अ) (क) संबंधित विभागाने विशिष्ट दस्तऐवज, नकाशे इत्यादींची किंमत अगोदरच निश्चित केली असेल त्याबाबतीत,	अशी निश्चित केलेली किंमत अधिक टपाल खर्च.
(ख) माहिती छायांकित प्रतीच्या स्वरूपात किंवा अन्य (प्रतींच्या) स्वरूपात चटकन मिळण्याजोगी असेल त्याबाबतीत.	(एक) तयार केलेल्या किंवा छायांकित केलेल्या प्रत्येक पृष्ठासाठी (ए-४ किंवा ए-३ आकारातील कागद) दोन रुपये अधिक टपालखर्च, किंवा (दोन) मोठ्या आकारातील कागदाच्या प्रतीचा प्रत्यक्ष आकार किंवा परिव्यय किंमत अधिकटपाल खर्च.

(ब) अभिलेख पाहण्यासाठी, पहिल्या तासाकरिता कोणतीही फी नाही, आणि त्यानंतरच्या प्रत्येक पंधरा मिनिटांकरिता (किंवा त्याच्या भागाकरिता) रुपये पाच इतकी फी :

परंतु, अर्जदार व्यक्तिशः येऊन माहिती घेऊन जाईल. त्याबाबतीत कोणताही टपाल खर्च आकारण्यात येणार नाही.

(२) कलम ७ च्या पोट-कलम(५) अन्वये माहिती पुरविण्यासाठी, सार्वजनिक प्राधिकरणाला देय असलेली फी, रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती देऊन किंवा दर्शनी धनाकर्ष किंवा बँकेचा धनादेश या स्वरूपात किंवा मनी ऑर्डरच्या स्वरूपात पुढील दरांनी आकारण्यात येईल :-

(क) डिस्केटस् किंवा फ्लॉपी या स्वरूपातील माहिती पुरविण्यासाठी प्रत्येक डिस्केटस् किंवा फ्लॉपीकरिता पन्नास रुपये अधिक टपाल खर्च ; आणि

(ख) मुद्रित स्वरूपातील माहिती पुरविण्यासाठी, अशा प्रकाशनासाठी निश्चित केलेली किंमत किंवा त्या प्रकाशनातील

उताऱ्यांच्या प्रत्येक छायांकित पृष्ठासाठी दोन रुपये अधिक टपाल खर्च :

परंतु अर्जदार व्यक्तिशः येऊन माहिती घेऊन जाईल त्याबाबतीत, कोणताही टपाल खर्च आकारण्यात येणार नाही.

५. अपील.- (१) कलम ७ च्या पोट-कलम(१), किंवा पोट-कलम(३) च्या खंड(क) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या मुदतीत निर्णय मिळाला नसेल अशा किंवा राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याच्या आदेशामुळे व्यथित झालेल्या, कोणत्याही व्यक्तीस, राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा आदेश मिळाल्याच्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या आत, संबंधित अपील प्राधिकाऱ्याकडे साध्या कागदावर जोडपत्र "ब" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात अपील दाखल करता येईल. अशा अपीलासोबत, ज्या विरुद्ध अपील दाखल करावयाचे आहे त्या आदेशाच्या एका प्रतीसह सार्वजनिक प्राधिकरणाला देय असलेली रुपये वीस इतकी अपील फी, रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती घेऊन किंवा दर्शनी धनाकर्ष किंवा बँकेचा धनादेश या स्वरूपात देण्यात येईल किंवा त्यावर वीस रुपयांचा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटविण्यात येईल.

(२) कलम १९ च्या पोट-कलम(१) खालील अपील प्राधिकाऱ्याच्या आदेशामुळे व्यथित झालेल्या कोणत्याही व्यक्तीस, त्या अपील प्राधिकाऱ्याचा आदेश मिळाल्याच्या दिनांकापासून नव्वद दिवसांच्या आत, राज्य माहिती आयोगाकडे साध्या कागदावर जोडपत्र "क" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात दुसरे अपील दाखल करता येईल. अशा अपीलासोबत, ज्या विरुद्ध अपील दाखल करावयाचे आहे त्या आदेशाच्या एका प्रतीसह, राज्य माहिती आयोगाला देय असलेली रुपये वीस इतकी अपील फी रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती घेऊन किंवा दर्शनी धनाकर्ष किंवा बँकेचा धनादेश या स्वरूपात देण्यात येईल किंवा त्यावर वीस रुपयांचा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटविण्यात येईल.

जोडपत्र "अ"

[नियम ३ (क) पहा]

येथे १० रु. चा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटवावा

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती मिळविण्यासाठीच्या अर्जाचा नमुना

प्रति,

राज्य जन माहिती अधिकारी

(कार्यालयाचे नाव व पत्ता)

(१)	अर्जदाराचे संपूर्ण नाव	:	
(२)	पत्ता	:	
(३)	हव्या असलेल्या माहितीचा तपशील -	:	
	(एक) माहितीचा विषय *	:	
	(दोन) ज्या कालावधी संबंधात माहिती हवी असेल तो कालावधी #	:	
	(तीन) हव्या असलेल्या माहितीचे वर्णन $	:	
	(चार) माहिती टपालाद्वारे हवी आहे की व्यक्तिशः हवी आहे (प्रत्यक्ष टपालखर्च अतिरिक्त फीमध्ये समाविष्ट करण्यात येईल.)	:	
	(पाच) टपालाद्वारे हवी असल्यास, (सर्वसाधारण, नोंदणीकृत किंवा शीघ्र)	:	
(४)	अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे किंवा कसे (असल्यास, त्याबाबतच्या पुराव्याची छायांकित प्रत जोडावी)	:	

ठिकाण :

दिनांक : अर्जदाराची सही.

---

*विषयाचा स्थूल प्रवर्ग दर्शविण्यात यावा (शासकीय ज़मीन देणे/सेवा बाबी/परवाने इत्यादी)

ज्या कालावधीचा संबंधातील माहिती हवी आहे तो कालावधी दर्शविण्यात यावा.

$ माहितीचा विशेष तपशील दर्शविणे आवश्यक आहे.

जोडपत्र "ब"

[नियम ५ (१) पहा]

येथे २० रु. चा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटवावा.

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ याच्या कलम १९(१) खालील अपील

प्रेषक : ----------

(अपीलकाराचे नाव व पत्ता)

प्रति : ----------

(अपील प्राधिकाऱ्याचे नाव / पदनाम / पत्ता)

(१)	अपीलकाराचे संपूर्ण नाव	:	
(२)	पत्ता	:	
(३)	राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा तपशील	:	
(४)	ज्या आदेशाविरुद्ध अपील केले आहे तो आदेश मिळाल्याचा दिनांक (आदेश काढला असल्यास)	:	
(५)	अपील दाखल करण्याचा अंतिम दिनांक	:	
(६)	अपीलाची कारणे	:	
(७)	माहितीचा तपशील -		
	(एक) हव्या असलेल्या माहितीचे स्वरूप आणि विषय	:	
	(दोन) माहिती ज्या कार्यालयाशी किंवा विभागाशी संबंधित आहे त्याचे नाव	:	

ठिकाण :

दिनांक : अपीलकाराची सही.

जोडपत्र "क"

[नियम ५ (२) पहा]

येथे २० रु. चा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटवावा

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ याच्या कलम १९(३) खालील अपील

प्रेषक : ----------

(अपीलकाराचे नाव व पत्ता)

प्रति : ----------

(१)	अपीलकाराचे संपूर्ण नाव	:	
(२)	पत्ता	:	
(३)	राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा तपशील	:	
(४)	पहिल्या अपील प्राधिकाऱ्याचा तपशील		
(५)	ज्या आदेशाविरुद्ध अपील केले आहे तो आदेश मिळाल्याचा दिनांक	:	
(६)	अपील दाखल करण्याचा अंतिम दिनांक	:	
(७)	अपीलाची कारणे	:	
(८)	माहितीचा तपशील -		
	(एक) हव्या असलेल्या माहितीचे स्वरूप आणि विषय	:	
	(दोन) माहिती ज्या कार्यालयाशी किंवा विभागाशी संबंधित आहे त्याचे नाव	:	

ठिकाण :

दिनांक : अपीलकाराची सही.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

डॉ. अतुल पाटणे,
शासनाचे प्रधान सचिव.

GENERAL ADMINISTRATION DEPARTMENT,

Mantralaya, Madam Cama Marg,
Hutatma Rajguru Chowk,
Mumbai 400 032, Dated 7th July 2026.

NOTIFICATION

RIGHT TO INFORMATION ACT,, 2005.

No. GAD/12020/4/2025-GAD-DESK-6.— In exercise of the powers conferred by clause *(f)* of sub-section *(3)* of section 18, sub-section *(10)* of section 19 and sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of the Maharashtra Right to Information Rules, 2026, published *vide* Government Notification, General Administration Department, No. GAD/12020/4/2025-GAD-DESK-6 dated the 12th June 2026, the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely:

1. *Short title and commencement.*- (1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2026.

(2) They shall come into force on the date of their publication in the *Official Gazette.*

2. *Definitions.*- In the rules, unless the context otherwise requires.-

(a) 'Act' means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(b) 'section' means section of the Act;

(c) Words and expressions used in these rules but not defined shall have the same meanings respectively, assigned to them, in the Act.

3. *Procedure for seeking information.*- (a) A request for obtaining information under sub-section (*1*) of section 6 shall be made to the concerned State Public Information Officer on plain paper in the format given in Annexure "A" and shall be accompanied by an application fee of rupees ten by way of cash against proper receipt, or by demand draft, or banker's cheque payable to the public authority or by affixing a court fee stamp of rupees ten.

(b) *Request relate only to single subject matter.*- A request in writing for information under section 6 of the Act shall relate to one subject matter and it shall not ordinarily exceed one hundred and fifty words, if an applicant wishes to seek information on more than one subject matter, he shall make separate applications:

Provided that, in case the request made relates to more than one subject matter, the Public Information Officer may respond to the request relating to the first subject matter only and may advice the applicant to make a separate application for each of the other subject matters.

(c) *Procedure for seeking inspection of record.*- If after having considered the application filed by the applicant for seeking inspection of record under sub-section (*1*) of section 6 of the Act, the Public Information Officer find it appropriate, the applicant may be granted permission to inspect the record and if he grants such permission the Public Information Officer shall requisition the record desired by the applicant for perusal, from the concerned section of the Department and shall give the same to the applicant for inspection in his presence or in the presence of his authorised representative, during office hours. While inspecting such record, the applicant shall be allowed to use pencil only and the information desired by the applicant shall be noted by him by pencil only and if the applicant bring any writing instruments other than a pencil, he shall deposit the same with the Public Information Officer and, thereafter, he shall be allowed to inspect the record. The applicant shall not make any marking on the record by the pencil he is allowed to use during inspection.

4. *Fee for information. (1)* For providing the information under sub section *(1)* of section 7,

the fee shall be charged by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable or by way of money order to the public authority, at the following rates, namely :-

(A)(a) When the concerned Department has already fixed the price of some documents, maps, etc.	the price so fixed plus postal charges.
(b) When the information is readily available, either by way of photocopying, or by other way (copy).	(i) rupees two for each page (in A-4 or A-3 size paper) created or copied plus postal charges; or (ii) actual charge or cost price of a copy in large size paper plus postal charges.

(B) for inspection of records, no fee for the first hour; and a fee of rupees five for each fifteen minutes (or fraction thereof) thereafter :-

Provided that no postal charges shall be charged if the applicant collects the information personally.

(2) For providing the information under sub-section (*5*) of section 7 of the Act, the fee shall be charged by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque or by way of money order payable to the public authority at the following rates :

(a) for information provided in diskette or floppy, rupees fifty per diskette or floppy plus Postal charges, and

(b) for information provided in printed form at the price fixed for such publication or rupees two per page of photocopy for extracts from the publication plus Postal charges:

Provided that no postal charges shall be charged if the applicant collects the information personally.

5. *Appeal.*- (1) Any person who, does not receive a decision within the time specified in sub-section (*1*) or clause (a) of sub-section (*3*) of section 7 of the Act or is aggrieved by an order of the State Public Information Officer may within thirty days from the date of receipt of the order of the State Public Information Officer, prefer an appeal to the concerned appellate authority on plain paper in the format given in Annexure "B", which shall be accompanied by an appeal fee of rupees twenty by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable to the public authority or by affixing a court fee stamp of rupees twenty, with a copy of such order appealed against.

(2) Any person aggrieved by an order of the appellate authority under sub-section (*1*) of section 19 of the Act, may within ninety days from the date of receipt of the order of the appellate authority, prefer a second appeal to the State Information Commission on plain paper in the format given in Annexure "C" which shall be accompanied by an appeal fee of rupees twenty by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable to the State Information Commission or by affixing a court fee stamp of rupees twenty, with a copy of such order appealed against.

ANNEXURE "A"

[*See rule 3 (a)*]

Affix here Court Fee Stamp of Rs.10/-

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005.

To,

The State Public Information Officer,

(Name of the Office with Address)

(1)	Full name of the applicant	:
(2)	Address	:
(3)	Particulars of information required	:
	(i) Subject matter of information*	:
	(ii) The period to which the information relates#	:
	(iii)Description of the information required$	:
	(iv) Whether information is required by post or in person (The actual Postal Charges shall be included in addition fees)	:
	(v) In case by post (Ordinary, Registered or Speed)	:
(4)	Whether the applicant is below poverty line (if yes, attach the photo copy of the proof thereof).	

Place:

Date : Signature of the Applicant.

* Broad category of the subject to be indicated (such as grant of Government land/ Service matters/ Licenses, etc.).

Relevant period for which information is required to be indicated.

$ Specific details of the information is required to be indicated.

ANNEXURE "B"

[*See rule 5 (1)*]

Affix here Court Fee Stamp of Rs. 20/-

Appeal under section 19 (1) of the Right to Information Act, 2005.

From : ----------

(Appellant's name and address)

To----------

(Name/designation/address of the appellate authority)

(1)	Full name of the Appellant	:	
(2)	Address	:	
(3)	Particulars of the State Public Information Officer	:	
(4)	Date of receipt of the order appealed against (if order passed)	:	
(5)	Last date for filing the appeal	:	
(6)	The grounds for appeal	:	
(7)	Particulars of information		
	(i)Nature and subject matter of the information required	:	
	(ii) Name of the Office or Department to which the information relates	:	

Place :

Date : Signature of Appellant.

ANNEXURE "C"

[*See rule 5 (2)*]

Affix here Court Fee Stamp of Rs. 20/-

Second Appeal under section 19 (3) of the Right to Information Act, 2005.

From----------

(Appellant's name and address)

To----------

(1)	Full name of the Appellant	:	
(2)	Address	:	
(3)	Particulars of the State Public Information Officer	:	
(4)	Particulars of the First Appellate Authority		
(5)	Date of receipt of the order appealed against	:	
(6)	Last date for filing the appeal	:	
(7)	The grounds for appeal	:	
(8)	Particulars of information		
	(i)Nature and subject matter of the information required	:	
	(ii) Name of the Office or Department to which the information relates	:	

Place:

Date : Signature of Appellant.

By order and in the name of the
Governor of Maharashtra,

DR. ATUL PATNE,
Principal Secretary to Government

ON BEHALF OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATION, PRINTED AND PUBLISHED BY DIRECTOR SMT. MANISHA KUMBHAR, PRINTED AT GOVERNMENT CENTRAL PRESS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004 AND PUBLISHED AT DIRECTORATE OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATIONS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004. EDITOR : DIRECTOR, SMT. MANISHA KUMBHAR.

Draft List

Draft No.	Subject	Status	Approved By	Last Updated On
DFA/921318	draft as amended	APPROVED	SUPRIYA SHRIKAR DHAWARE, O/O SECRETARY2(LEGISLATION)-LNJD	03/07/2026 07:21 PM
DFA/920841	RTI RULE 2026 REVISE	DFA		03/07/2026 05:07 PM
DFA/918647	Stay Order	DFA		02/07/2026 02:27 PM
DFA/905537	महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026 महाराष्ट्र विधानसभेच्या पटलावर ठेवण्याबाबत...	DFA		22/06/2026 03:35 PM
DFA/903682	department draft as amended	APPROVED	Aparna Gulabrao Warkade, LNJD-(B-BRANCH)	19/06/2026 05:09 PM
DFA/902931	RTI AMENDMENT RULE 2026	DFA		19/06/2026 02:14 PM
DFA/891901	महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम,२०२६ मराठी भाषेतील प्रारूप	DFA		11/06/2026 05:08 PM
DFA/891891	महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ ची अधिसूचना शासन राजपत्रात प्रसिध्द करण्याबाबत...	DFA		11/06/2026 05:07 PM
DFA/891831	महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम,२०२६ इंग्रजी भाषेतील प्रारूप	DFA		11/06/2026 04:50 PM
DFA/891829	महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम,२०२६ मराठी भाषेतील प्रारूप	DELETED		11/06/2026 04:49 PM
DFA/849695	महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 यांच्या मराठी भाषेतील प्रारूपाची तपासणी करण्याबाबत.	DFA		07/05/2026 01:13 PM
DFA/837783	“महाराष्ट्र माहिती अधिकार नियम 2026”	DFA		22/04/2026 05:56 PM
DFA/773059	प्रस्तावित “माहिती अधिकार नियम 2026” चे प्रारूप	DFA		12/02/2026 04:24 PM
DFA/678261	Maharashtra Right to Information Rules, 2025. (Draft)	DFA		13/11/2025 05:28 PM

NOTIFICATION

General Administration Department,
Mantralaya, Madam Cama Marg,
Hutatma Rajguru Chowk,
Mumbai - 400032.
Dated 2026.

Right to Information Act, 2005.

No. GAD/12020/4/2025-GAD-DESK-6.- In exercise of the powers conferred by clause *(f)* of sub-section *(3)* of section 18, sub-section *(10)* of section 19 and sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of the Maharashtra Right to Information Rules, 2026, published *vide* Government Notification, General Administration Department, No. GAD/12020/4/2025-GAD-DESK-6 dated the 12th June 2026, the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely:-

1. *Short title and commencement.* - *(1)* These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2026.

(2) They shall come into force on the date of their publication in the *Official Gazette.*

2. *Definitions.* - In the rules, unless the context otherwise requires. -

(a) 'Act' means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(b) 'section' means section of the Act;

(c) Words and expressions used in these rules but not defined shall have the same meanings respectively, assigned to them, in the Act.

3. *Procedure for seeking information.* - *(a)* A request for obtaining information under sub-section (1) of section 6 shall be made to the concerned State Public Information Officer on plain paper in the format given in Annexure

"A" and shall be accompanied by an application fee of rupees ten by way of cash against proper receipt, or by demand draft, or banker's cheque payable to the public authority or by affixing a court fee stamp of rupees ten.

(b) *Request relate only to single subject matter.* - A request in writing for information under section 6 of the Act shall relate to one subject matter and it shall not ordinarily exceed one hundred and fifty words, if an applicant wishes to seek information on more than one subject matter, he shall make separate applications:

Provided that, in case the request made relates to more than one subject matter, the Public Information Officer may respond to the request relating to the first subject matter only and may advice the applicant to make a separate application for each of the other subject matters.

(c) *Procedure for seeking inspection of record.*- If after having considered the application filed by the applicant for seeking inspection of record under sub-section *(1)* of section 6 of the Act, the Public Information Officer find it appropriate, the applicant may be granted permission to inspect the record and if he grants such permission the Public Information Officer shall requisition the record desired by the applicant for perusal, from the concerned section of the Department and shall give the same to the applicant for inspection in his presence or in the presence of his authorised representative, during office hours. While inspecting such record, the applicant shall be allowed to use pencil only and the information desired by the applicant shall be noted by him by pencil only and if the applicant bring any writing instruments other than a pencil, he shall deposit the same with the Public Information Officer and, thereafter, he shall be allowed to inspect the record. The applicant shall not make any marking on the record by the pencil he is allowed to use during inspection.

4. *Fee for information.* - *(1)* For providing the information under sub section *(1)* of section 7, the fee shall be charged by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable or by way of money order to the public authority, at the following rates, namely :-

(A)(a) When the concerned Department has already fixed the price of some documents, maps, etc.	the price so fixed plus postal charges.
(b) When the information is readily available, either by way of photocopying, or by other way	*(i)* rupees two for each page (in A-4 or A-3 size paper) created or copied plus postal charges; or

(copy).	*(ii)* actual charge or cost price of a copy in large size paper plus postal charges.

(B) for inspection of records, no fee for the first hour; and a fee of rupees five for each fifteen minutes (or fraction thereof) thereafter:

Provided that no postal charges shall be charged if the applicant collects the information personally.

(2) For providing the information under sub-section *(5)* of section 7 of the Act, the fee shall be charged by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque or by way of money order payable to the public authority at the following rates:-

(a) for information provided in diskette or floppy, rupees fifty per diskette or floppy plus Postal charges, and

(b) for information provided in printed form at the price fixed for such publication or rupees two per page of photocopy for extracts from the publication plus Postal charges:

Provided that no postal charges shall be charged if the applicant collects the information personally.

5. *Appeal*.- *(1)* Any person who, does not receive a decision within the time specified in sub-section *(1)* or clause *(a)* of sub-section *(3)* of section 7 of the Act or is aggrieved by an order of the State Public Information Officer may within thirty days from the date of receipt of the order of the State Public Information Officer, prefer an appeal to the concerned appellate authority on plain paper in the format given in Annexure “B”, which shall be accompanied by an appeal fee of rupees twenty by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable to the public authority or by affixing a court fee stamp of rupees twenty, with a copy of such order appealed against.

(2) Any person aggrieved by an order of the appellate authority under sub-section *(1)* of section 19 of the Act, may within ninety days from the date of receipt of the order of the appellate authority, prefer a second appeal to the State Information Commission on plain paper in the format given in Annexure “C” which shall be accompanied by an appeal fee of rupees twenty by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable to the State Information Commission or by affixing a court fee stamp of rupees twenty, with a copy of such order appealed against.

ANNEXURE "A"
(*See* rule 3 *(a)*)

Affix here Court Fee Stamp of Rs.10/-

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005.

To,
The State Public Information Officer,
(Name of the Office with Address)

(1)	Full name of the applicant	:
(2)	Address	:
(3)	Particulars of information required	:
	(i) Subject matter of information*	:
	(ii) The period to which the information relates#	:
	*(iii)*Description of the information required$	:
	(iv) Whether information is required by post or in person (The actual Postal Charges shall be included in addition fees)	:
	(v) In case by post (Ordinary, Registered or Speed)	:
(4)	Whether the applicant is below poverty line (if yes, attach the photo copy of the proof thereof).	

Place:

Date: Signature of the Applicant.

* Broad category of the subject to be indicated (such as grant of Government land/ Service matters/ Licenses, etc.).
# Relevant period for which information is required to be indicated.
$ Specific details of the information is required to be indicated.

ANNEXURE "B"

(*See* rule 5 (1))

Affix here Court Fee Stamp of Rs. 20/-

Appeal under section 19 *(1)* of the Right to Information Act, 2005.

From----------
(Appellant's name and address)

To----------
(Name/designation/address of the appellate authority)

(1)	Full name of the Appellant	:	
(2)	Address	:	
(3)	Particulars of the State Public Information Officer	:	
(4)	Date of receipt of the order appealed against (if order passed)	:	
(5)	Last date for filing the appeal	:	
(6)	The grounds for appeal	:	
(7)	Particulars of information		
	*(i)*Nature and subject matter of the information required	:	
	(ii) Name of the Office or Department to which the information relates	:	

Place:

Date: Signature of Appellant.

ANNEXURE "C"

(*See* rule 5 *(2)*)

Affix here Court Fee Stamp of Rs. 20/-

Second Appeal under section 19 *(3)* of the Right to Information Act, 2005.

From----------
(Appellant's name and address)

To----------

(1)	Full name of the Appellant	:	
(2)	Address	:	
(3)	Particulars of the State Public Information Officer	:	
(4)	Particulars of the First Appellate Authority		
(5)	Date of receipt of the order appealed against	:	
(6)	Last date for filing the appeal	:	
(7)	The grounds for appeal	:	
(8)	Particulars of information		
	*(i)*Nature and subject matter of the information required	:	
	(ii) Name of the Office or Department to which the information relates	:	

Place:

Date: Signature of Appellant.

By order and in the name of the
Governor of Maharashtra,

DR. ATUL PATNE
Principal Secretary to the Government.

अधिसूचना

सामान्य प्रशासन विभाग,
मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग,
हुतात्मा राजगुरू चौक,
मुंबई-४०० ०३२.
दिनांक:- जूलै २०२६.

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्रमांक.साप्रवि/12020/4/2025-साप्रवि-कार्या-६.- माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम *(३)* च्या खंड *(च),* कलम १९ च्या पोट-कलम *(१०)* व कलम २७ च्या पोट-कलम *(२)* यांद्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून दि.१२.०६.२०२६ रोजी प्रसिद्ध केलेले महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, व त्यामध्ये झालेल्या सुधारणा नियमांचे अधिक्रमण करून, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, याद्वारे, पुढील नियम करीत आहेत :-

१. संक्षिप्त नाव व प्रारंभ.-

(१) या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, असे म्हणावे.

(२) ते, **शासकीय राजपत्रातील** त्यांच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील.

२. **व्याख्या**:- या नियमांमध्ये, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ अपेक्षित नसेल तर, -

(क) " अधिनियम " याचा अर्थ, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२), असा आहे;

(ख) कलम याचा अर्थ, अधिनियमाचे कलम, असा आहे;

(ग) या नियमांमध्ये वापरण्यात आलेले परंतु व्याख्या न केलेले शब्द व शब्दप्रयोग यांना, त्या अधिनियमामध्ये अनुक्रमे जे अर्थ नेमून दिलेले असतील, तेच अर्थ असतील;

३. **माहिती मिळविण्याची कार्यपद्धती :-**

क) कलम ६ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये माहिती मिळविण्यासाठीचा विनंती अर्ज, संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे साध्या कागदावर जोडपत्र (अ) मध्ये दिलेल्या नमुन्यात करण्यात येईल, आणि त्यासोबत सार्वजनिक प्राधिकरणाला देय असलेली रुपये दहा इतकी अर्ज फी, रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती घेऊन किंवा दर्शनी धनाकर्षाद्वारे किंवा बँकेच्या धनादेशाद्वारे जोडण्यात येईल किंवा त्यावर दहा रुपयांचा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटविण्यात येईल.

ख) **एक विनंती अर्ज केवळ एका विषयाशी संबंधित असणे.-** अधिनियमाच्या कलम ६ अन्वये माहिती मिळण्यासाठीचा लेखो विनंती अर्ज एकाच विषयाशी संबंधित असावा आणि त्यात सर्वसाधारणपणे दीडशेपेक्षा अधिक शब्द नसावेत. अर्जदाराला एकापेक्षा अधिक विषयांची माहिती हवी असेल तर तो त्याकरिता स्वतंत्र अर्ज करील :

परंतु, एकापेक्षा अधिक विषयांशी संबंधित विनंती अर्ज केला असेल अशा प्रकरणी, जन माहिती अधिकारी, केवळ पहिल्या विषयाशी संबंधित विनंतीबद्दलच माहिती देईल आणि इतर प्रत्येक विषयाकरिता स्वतंत्र विनंती अर्ज करण्याचा सल्ला, अर्जदाराला देईल."

ग) **अभिलेख तपासण्याकरिता त्याची मागणी करण्याची कार्यपद्धती.-** कलम ६ च्या पोट-कलम (१) अन्वये अभिलेख तपासण्याकरिता त्याची मागणी करण्यासाठी अर्जदाराने दाखल केलेल्या अर्जावर विचार करण्यात आल्यावर, जन माहिती अधिकाऱ्यास सदर अर्ज योग्य असल्याचे आढळून आल्यास, अर्जदारास अभिलेख तपासण्याकरिता परवानगी देण्यात येईल आणि जर अशी परवानगी त्याला मिळाली तर जन माहिती अधिकारी, अवलोकनार्थ अर्जदाराला पाहिजे असलेल्या अभिलेखांची विभागाच्या संबंधित कक्षाकडून मागणी करील आणि तो अभिलेख आपल्या उपस्थितीत किंवा त्याने प्राधिकृत केलेल्या प्रतिनिधीच्या उपस्थितीत, कार्यालयीन वेळेत अर्जदारास देईल. अशा अभिलेख्यांची तपासणी करताना, अर्जदारास केवळ पेन्सिलचा वापर करण्याची परवानगी राहील आणि अर्जदारास पाहिजे असलेली माहिती त्याला पेन्सिलीनेच टिपून घेता येईल. जर अर्जदाराने पेन्सिल व्यतिरिक्त अन्य कोणतेही लेखनसाहित्य आणले तर तो ते लेखनसाहित्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे जमा करील, आणि त्यानंतर, त्याला अभिलेख तपासण्याची मुभा देण्यात येईल. अर्जदाराला तपासणीच्या वेळी जी पेन्सिल वापरण्याची मुभा देण्यात आलेली असेल

त्या पेन्सिलीने अभिलेखावर कोणत्याही प्रकारची खूण करता येणार नाही."

४. **माहितीबद्दलची फी**:-(१) कलम ७ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये माहिती पुरविण्यासाठी, सार्वजनिक प्राधिकरणाला देय असलेली फी, रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती देऊन किंवा दर्शनी धनाकर्ष किंवा बँकेचा धनादेश या स्वरूपात किंवा मनी ऑर्डरच्या स्वरूपात पुढील दरांनी आकारण्यात येईल :-

(अ) (क) संबंधित विभागाने विशिष्ट दस्तऐवज, नकाशे इत्यादींची किंमत अगोदरच निश्चित केली असेल त्याबाबतीत,	अशी निश्चित केलेली किंमत अधिक टपाल खर्च.
(ख) माहिती छायांकित प्रतीच्या स्वरूपात किंवा अन्य (प्रतींच्या) स्वरूपात चटकन मिळण्याजोगी असेल त्याबाबतीत.	(एक) तयार केलेल्या किंवा छायांकित केलेल्या प्रत्येक पृष्ठासाठी (ए-४ किंवा ए-३ आकारातील कागद) दोन रुपये अधिक टपालखर्च, किंवा (दोन) मोठ्या आकारातील कागदाच्या प्रतीचा प्रत्यक्ष आकार किंवा परिव्यय किंमत अधिकटपाल खर्च.

(ब) अभिलेख पाहण्यासाठी, पहिल्या तासाकरिता कोणतीही फी नाही, आणि त्यानंतरच्या प्रत्येक पंधरा मिनिटांकरिता (किंवा त्याच्या भागाकरिता) रुपये पाच इतकी फी :

परंतु, अर्जदार व्यक्तिशः येऊन माहिती घेऊन जाईल. त्याबाबतीत कोणताही टपाल खर्च आकारण्यात येणार नाही.

(२) कलम ७ च्या पोट-कलम (५) अन्वये माहिती पुरविण्यासाठी, सार्वजनिक प्राधिकरणाला देय असलेली फी, रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती देऊन किंवा दर्शनी धनाकर्ष किंवा बँकेचा धनादेश या स्वरूपात किंवा मनी ऑर्डरच्या स्वरूपात पुढील दरांनी आकारण्यात येईल :-

(क) डिस्केटस् किंवा फ्लॉपी या स्वरूपातील माहिती पुरविण्यासाठी प्रत्येक डिस्केटस् किंवा फ्लॉपीकरिता पन्नास रुपये अधिक टपाल खर्च; आणि

(ख) मुद्रित स्वरूपातील माहिती पुरविण्यासाठी, अशा प्रकाशनासाठी निश्चित केलेली किंमत किंवा त्या प्रकाशनातील उता-यांच्या प्रत्येक छायांकित पृष्टासाठी दोन रुपये अधिक टपाल खर्च :

परंतु अर्जदार व्यक्तिशः येऊन माहिती घेऊन जाईल त्याबाबतीत, कोणताही टपाल खर्च आकारण्यात येणार नाही.

५. **अपील**:- (१) कलम ७ च्या पोट-कलम (१), किंवा पोट-कलम (३) च्या खंड (क) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या मुदतीत निर्णय मिळाला नसेल अशा किंवा राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याच्या आदेशामुळे व्यथित झालेल्या, कोणत्याही व्यक्तीस, राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा आदेश मिळाल्याच्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या आत, संबंधित अपील प्राधिकाऱ्याकडे साध्या कागदावर जोडपत्र "ब" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात अपील दाखल करता येईल. अशा अपिलासोबत, ज्या विरुद्ध अपील दाखल करावयाचे आहे त्या आदेशाच्या एका प्रतीसह सार्वजनिक प्राधिकरणाला देय असलेली रुपये वीस इतकी अपील फी, रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती घेऊन किंवा दर्शनी धनाकर्ष किंवा बँकेचा धनादेश या स्वरूपात देण्यात येईल किंवा त्यावर वीस रुपयांचा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटविण्यात येईल.

(२) कलम १९ च्या पोट-कलम (१) खालील अपील प्राधिकाऱ्याच्या आदेशामुळे व्यथित झालेल्या कोणत्याही व्यक्तीस, त्या अपील प्राधिकाऱ्याचा आदेश

मिळाल्याच्या दिनाकापासून नव्वद दिवसाच्या आत, राज्य माहिती आयोगाकडे साध्या कागदावर जोडपत्र "क" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात दुसरे अपील दाखल करता येईल. अशा अपीलासोबत, ज्या विरूद्ध अपील दाखल करावयाचे आहे त्या आदेशाच्या एका प्रतीसह, राज्य माहिती आयोगाला देय असलेली रुपये वीस इतकी अपील फी रोख रकमेच्या स्वरूपात, तिची योग्य पावती घेऊन किंवा दर्शनी धनाकर्ष किंवा बँकेचा धनादेश या स्वरूपात देण्यात येईल किंवा त्यावर वीस रुपयांचा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटविण्यात येईल.

जोडपत्र "अ"

(नियम ३ (क) पहा)

येथे १० रु. चा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटवावा

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती मिळविण्यासाठीच्या अर्जाचा नमुना

प्रति

राज्य जन माहिती अधिकारी

(कार्यालयाचे नाव व पत्ता)

१. अर्जदाराचे संपूर्ण नाव:

२. पत्ता:

३. हव्या असलेल्या माहितीचा तपशील-

(एक) माहितीचा विषय *

(दोन) ज्या कालावधी संबंधात माहिती हवी असेल तो कालावधी #

(तीन) हव्या असलेल्या माहितीचे वर्णन $

(चार) माहिती टपालाद्वारे हवी आहे की व्यक्तिशः हवी आहे

(प्रत्यक्ष टपालखर्च अतिरिक्त फीमध्ये समाविष्ट करण्यात येईल.)

(पाच) टपालाद्वारे हवी असल्यास,

(सर्वसाधारण, नोंदणीकृत किंवा शीघ्र)

४. अर्जदार दारिद्रयरेषेखालील आहे किंवा कसे

(असल्यास, त्याबाबतच्या पुराव्याची छायांकित प्रत जोडावी).

ठिकाण :

दिनांक: - अर्जदाराची सही.

---

*विषयाचा स्थूल प्रवर्ग दर्शविण्यात यावा (शासकीय ज़मीन देणे/सेवा बाबी/परवाने इत्यादी)
ज्या कालावधीचा संबंधातील माहिती हवी आहे तो कालावधी दर्शविण्यात यावा.
$ माहितीचा विशेष तपशील दर्शविणे आवश्यक आहे.

जोडपत्र "ब"

(नियम ५ (१) पहा)

येथे २० रु. चा न्यायालय फी मुद्राक चिकटवावा.

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ याच्या कलम १९(१) खालील अपील

प्रेषक----------

(अपीलकाराचे नाव व पत्ता)

प्रति----------

(अपील प्राधिकाऱ्याचे नाव/पदनाम/पत्ता)

(१)	अपीलकाराचे संपूर्ण नाव	:	
(२)	पत्ता	:	
(३)	राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा तपशील	:	
(४)	ज्या आदेशाविरुद्ध अपील केले आहे तो आदेश मिळाल्याचा दिनांक (आदेश काढला असल्यास)	:	
(५)	अपील दाखल करण्याचा अंतिम दिनांक	:	
(६)	अपिलाची कारणे	:	
(७)	माहितीचा तपशील-		
	(एक) हव्या असलेल्या माहितीचे स्वरूप आणि विषय	:	
	(दोन) माहिती ज्या कार्यालयाशी किंवा विभागाशी संबंधित आहे त्याचे नाव	:	

ठिकाण :

दिनांक: अपीलकाराची सही.

जोडपत्र "क"

[नियम ५ (२) पहा)

येथे २० रु. चा न्यायालय फी मुद्रांक चिकटवावा

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ याच्या कलम १९(३) खालील अपील

प्रेषक----------

(अपीलकाराचे नाव व पत्ता)

प्रति----------

(१)	अपीलकाराचे संपूर्ण नाव	:	
(२)	पत्ता	:	
(३)	राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा तपशील	:	
(४)	पहिल्या अपील प्राधिकाऱ्याचा तपशील		
(५)	ज्या आदेशाविरुद्ध अपील केले आहे तो आदेश	:	

	मिळाल्याचा दिनांक		
(६)	अपील दाखल करण्याचा अंतिम दिनांक	:	
(७)	अपिलाची कारणे	:	
(८)	माहितीचा तपशील-		
	(एक) हव्या असलेल्या माहितीचे स्वरूप आणि विषय	:	
	(दोन) माहिती ज्या कार्यालयाशी किंवा विभागाशी संबंधित आहे त्याचे नाव	:	

ठिकाण :

दिनांक: अपीलकाराची सही.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

डॉ. अतुल पाटणे,
शासनाचे प्रधान सचिव,

NOTIFICATION

General Department,
Administration
Mantralaya, Madam Cama Marg,
Hutatma Rajguru Chowk,
Mumbai32,

Dated July, 2026.

Right to Information Act, 2005.

No. GAD/ 12020/4/2025-GAD-DESK-6.- In exercise of the powers conferred by clause *(f)* of sub-section *(3)* of section 18, sub-section *(10)* of section 19 and sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of Maharashtra Right to Information Rules, 2026 and dated 12.06.2026 and all the amendment there to, the Government of Maharashtra is hereby make the following rules, namely:-

1. Short title and commencement.-

(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2026.

(2) They shall come into force on the date of their publication in the *Official Gazette.*

2. Definitions:- In the rules, unless the context otherwise requires.-

(a) 'Act' means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(b) 'section' means section of the Act

(c) Words and expressions used in these rules but not defined shall have the same meanings respectively, assigned to them, in the Act.

3. **Procedure for seeking information:-**

a) A request for obtaining information under sub-section (1) of

section 6 shall be made to the concerned State Public Information Officer on plain paper in the format given in Annexure" A" and shall be accompanied by an application fee of rupees ten by way of cash against proper receipt, or by demand draft, or banker's cheque payable to the public authority or by affixing a court fee stamp of rupees ten.

b) **Request relate only to single subject matter.-** A request in writing for information under section 6 of the Act shall relate to one subject matter and it shall not ordinarily exceed one hundred and fifty words, If an applicant wishes to seek information on more than one subject matter, he shall make separate applications:

Provided that, in case the request made relates to more than one subject matter, the Public Information Officer may respond to the request relating to the first subject matter only and may advice the applicant to make a separate application for each of the other subject matters.

c) **Procedure for seeking inspection of record.-** If after having considered the application filed by the applicant for seeking inspection of record under sub-section (1) of section 6, the Public Information Officer find it appropriate, the applicant may be granted permission to inspect the record and if he grants such permission the Public Information Officer shall requisition the record desired by the applicant for perusal, from the concerned section of the Department and shall give the same to the applicant for inspection in his presence or in the presence of his authorised representative, during office hours. While inspecting such record, the applicant shall be allowed to use pencil only and the information desired by the applicant shall be noted by him by pencil only and If the applicant bring any writing instruments

other than a pencil, he shall deposit the same with the Public Information Officer and, thereafter, he shall be allowed to inspect the record. The applicant shall not make any marking on the record by the pencil he is allowed to use during inspection.

4 . **Fee for information.-** (1) For providing the information under sub section (1) of section 7, the fee shall be charged by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable or by way of money order to the public authority, at the following rates, namely :-

(A)(a)when the concerned Department has already fixed ted the price of some documents, maps, etc.	The price so fixed plus postal charges.
(b) when the information is readily available, either by way of photocopying, or by other way (copy)	(i) rupees two for each page (in A-4 or A-3 size paper) created or copied plus postal charges; or (ii) actual charge or cost price of a copy in large size paper plus postal charges.

(B) for inspection of records, no fee for the first hour ; and a fee of rupees five for each fifteen minutes (or fraction thereof) thereafter :

Provided that no postal charges shall be charged if the applicant collects the information personally.

(2) For providing the information under sub-section (5) of section 7,

the fee shall be charged by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque or by way of money order payable to the public authority at the following rates :-

(a) for information provided in diskette or floppy, rupees fifty per diskette or floppy plus Postal charges, and

(b) for information provided in printed form at the price fixed for such publication or rupees two per page of photocopy for extracts from the publication plus Postal charges :

Provided that no postal charges shall be charged if the applicant collects the information personally.

5. **Appeal.-** (1) Any person who, does not receive a decision within the time specified in sub-section (1) or clause (a) of sub-section (3) of section 7 or is aggrieved by an order of the State Public Information Officer may within thirty days from the date of receipt of the order of the State Public Information Officer, prefer an appeal to the concerned appellate authority on plain paper in the format given in Annexure “B”, which shall be accompanied by an appeal fee of rupees twenty by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable to the public authority or by affixing a court fee stamp of rupees twenty, with a copy of such order appealed against.

(2) Any person aggrieved by an order of the appellate authority under sub-section (1) of section 19 may within ninety days from the date of receipt of the order appellate authority, prefer a second appeal to the State Information Commission on plain paper in the the format given in Annexure “C” which shall be accompanied by an appeal

appeal fee of rupees twenty by way of cash against proper receipt or by demand draft or banker's cheque payable to the State Information Commission or by affixing a court fee stamp of rupees twenty, with a copy of such order appealed against.

ANNEXURE "A"

(See rule 3 (a))

Affix here Court Fee Stamp of Rs.10

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005

To,
The State Public Information Officer,
(Name of the Office with Address)

(1)	Full name of the applicant	:
(2)	Address	:
(3)	Particulars of information required	:
	(i) Subject matter of information*	:
	(ii) The period to which the information related#	:
	(iii)Description of the information required$	:
	(iv) Whether information is required by post or in person	:

	(The actual Postal Charges shall be included in addition fees)	
	(v) In case by post (Ordinary, Registered or Speed)	:
(4)	Whether the applicant is below poverty line (if yes, attach the photo copy of the proof thereof).	

Place

Date: Signature of the Applicant.

- Broad category of the subject to be indicated (such as grant of Government land Service matters /Licenses, etc.)

Relevant period for which information is required to be indicated.

$ Specific details of the information is required to be indicated:

ANNEXURE “B”

(See rule 5 (1))

Affix here Court Fee Stamp of Rs. 20/-

Appeal under section 19 (1) of the Right to InformationAct, 2005

From----------

(Appellant's name and address)

To----------

(Name/designation/address of the appellate authority)

(1)	Full name of the Appellant	:	
(2)	Address	:	
(3)	Particulars of the State Public Information Officer	:	
(4)	Date of receipt of the order appealed against (if order passed)	:	
(5)	Last date for filing the appeal	:	
(6)	The grounds for appeal	:	

(7)	Particulars of information		
	(i)Nature and subject matter of the information required	:	
	(ii) Name of the Office or Department to which the information relates	:	

Place:

Date: Signature of Appellant.

ANNEXURE "C"

(See rule 5 (2))

Affix here Court Fee Stamp of Rs. 20/-

Second Appeal under section 19 (3) of the Right to Information Act, 2005

From----------
(Appellant's name and address)

To----------

(1)	Full name of the Appellant	:	
(2)	Address	:	
(3)	Particulars of the State Public Information Officer	:	
(4)	Particulars of the First Appellate Authority		
(5)	Date of receipt of the order appealed against	:	
(6)	Last date for filing the appeal	:	
(7)	The grounds for appeal	:	
(8)	Particulars of information		

	(i)Nature and subject matter of the information required	:	
	(ii) Name of the Office or Department to which the information relates	:	

Place:

Date: Signature of Appellant.

By order and in the name of the Governor of Maharashtra,

DR. ATUL PATNE
Principal Secretary to the Government.

अधिसुचना

सामान्य प्रशासन विभाग,
मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग,
हुतात्मा राजगुरू चौक,
मुंबई-४०० ०३२.
दिनांक :- जूलै,२०२६

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५

क्र.साप्रवि-१२०२०/४/२०२५/साप्रवि-माहिती-कार्या-६ माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम (३) च्या खंड (च), कलम १९ चे पोट-कलम (१०) आणि कलम २७ च्या पोट-कलम (२) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा आणि याबाबतीत त्यास समर्थ करणाऱ्या इतर सर्व अधिकारांचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, पुढीलप्रमाणे आदेश देत आहे.

१. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, दिनांक १२ जून २०२६ तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (प्रथम सुधारणा) नियम, २०२६, दिनांक १९ जून २०२६ यांच्या अंमलबजावणीस पुढील आदेशापर्यंत स्थगिती देण्यात येत आहे.

२. पुढील आदेश होईपर्यंत दिनांक १२ जून, २०२६ पूर्वी अंमलात असलेले महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ व त्यामध्ये वेळोवेळी करण्यात आलेल्या सुधारणा यांनुसार माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ ची अंमलबजावणी करण्यात येईल.

३. ही अधिसूचना महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध झाल्याच्या दिनांकापासून लागू होईल.

महाराष्ट्राचेराज्यपालयांच्याआदेशानुसारवनावाने,

डॉ. अतुल पाटणे
शासनाचे प्रधान सचिव.

NOTIFICATION

General Administration Department,

Mantralaya, Madam Cama Marg,

Hutatma Rajguru Chowk,

Mumbai- 400 032,

Dated ; July 2026.

Right to Information Act, 2005.

No.GAD/12020/4/2025-GAD-DESK-6.- In exercise of the powers conferred by clause *(f)* of sub-section *(3)* of section 18, sub section *(10)* of section 19 and sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and of all other powers enabling in this behalf, the Government of Maharashtra hereby makes the following order, namely-:

1. The operation and implementation of the

Maharashtra Right to Information Rules, 2026, published on 12th June 2026, and the Maharashtra Right to Information (First Amendment) Rules, 2026, published on 19th June 2026, shall remain kept in abeyance until further orders.

2. Until further orders, the provisions of the Maharashtra Right to Information Rules, 2005, as they stood in force immediately before the commencement of the Maharashtra Right to Information Rules, 2026, together with all amendments made thereto from time to time, shall continue to govern the implementation of the Right to Information Act, 2005 in the State of Maharashtra.

3. This Notification shall come into force on the date of its publication in the Official Gazette.

By order and in the name of the
Governor of Maharashtra,

Dr. Atul Patne
Principal Secretary to
Government.

साप्रवि-12020/04/2025साप्रवि/माहिती-कार्या-6

दि. 22.06.2026

प्रति,

मा. अध्यक्ष,
महाराष्ट्र विधानसभा,
विधानभवन, मुंबई.

विषय : महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तसेच महाराष्ट्र माहितीचाअधिकार (सुधारणा) नियम, 2026 महाराष्ट्र विधानसभेच्यापटलावर ठेवण्याबाबत...

महोदय,

माहितीचा अधिकार अधिनियम, 2005 च्या कलम 27 अन्वये महाराष्ट्र शासनाने महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 दिनांक 12 जून 2026 रोजी तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026 दिनांक 19 जून 2026 रोजी महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध केले आहेत.

2. सदर अधिनियमाच्या कलम 29(2) नुसार राज्य शासनाने तयार केलेले नियम राज्य विधिमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहासमोर ठेवणे आवश्यक आहे. त्याअनुषंगाने महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026 आगामी अधिवेशनामध्ये महाराष्ट्र विधानसभेच्या पटलावर ठेवण्यास अनुमती मिळावी, ही विनंती.

आपला,

(ॲड आशिष शेलार)

संलग्न :

1. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026.
2. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026.

साप्रवि-12020/04/2025साप्रवि/माहिती-कार्या-6

दि. 22.06.2026

प्रति,

मा. सभापती,
महाराष्ट्र विधानपरीषद,
विधानभवन, मुंबई.

विषय : महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026 महाराष्ट्र विधानसभेच्या पटलावर ठेवण्याबाबत...

महोदय,

माहितीचा अधिकार अधिनियम, 2005 च्या कलम 27 अन्वये महाराष्ट्र शासनाने महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 दिनांक 12 जून 2026 रोजी तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026 दिनांक 19 जून 2026 रोजी महाराष्ट्र शासन राजपत्रात प्रसिद्ध केले आहेत.

2. सदर अधिनियमाच्या कलम 29(2) नुसार राज्य शासनाने तयार केलेले नियम राज्य विधिमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहासमोर ठेवणे आवश्यक आहे. त्याअनुषंगाने महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 तसेच महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026 आगामी अधिवेशनामध्ये महाराष्ट्र विधानसभेच्या पटलावर ठेवण्यास अनुमती मिळावी, ही विनंती,

आपला,

(ॲड आशिष शेलार)

संलग्न :

1. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026.
2. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम, 2026.

NOTIFICATION

General Administration Department,
Mantralaya, Madam Cama Marg,
Hutatma Rajguru Chowk,
Mumbai- 400 032,
Dated the 2026.

Right to Information Act, 2005.

No. .- In exercise of the powers conferred by clause *(f)* of sub-section *(3)* of section 18, sub section *(10)* of section 19 and sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and of all other powers enabling in this behalf, the Government of Maharashtra is hereby pleased to make the following rules to amend the Maharashtra Right to Information Rules, 2026, namely :-

* Here mention the number of amendment in words, unless it is the first in this year.

1. These rules may be called the Maharashtra Right to Information (*Amendment) Rules, 2026.

2. In the Maharashtra Right to Information Rules, 2026, for "**ANNEXURE "A"** " the following "ANNEXURE" shall be substituted, namely :-

"**ANNEXURE "A"**

(See Rule 3)

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005)

To,

The State Public Information Officer,

(Name of the office with address)

(1)	Full name of the Applicant -	
(2)	Address of the Applicant -	
(3)	Mobile No and Email-id -	
(4)	Particulars of information required -	
(5)	Subject matter of information - (Use only 150 words)	
(6)	The period to which the information relates -	
(7)	Mode of required information - (In person / by registered post / by e-mail / in personal pen drive / through Online Portal-in case of online RTI)	
(8)	Whether the applicant is below poverty line - (If yes, attach the photo copy of the proof thereof)	
(9)	Proof of Identity-	

Date:-

Place :- Signature of the Applicant.”.

By order and in the name of the

Governor of Maharashtra,

Principal Secretary to Government.

NOTIFICATION

General Administration Department,
Mantralaya, Madam Cama Marg,
Hutatma Rajguru Chowk,
Mumbai- 400 032,
Dated the 2026.

Right to Information Act, 2005.

No.GAD/12020/4/2025-GAD-DESK-6.- In exercise of the powers conferred by clause *(f)* of sub-section *(3)* of section 18, sub section *(10)* of section 19 and sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and of all other powers enabling in this behalf, the Government of Maharashtra is hereby pleased to make the following rules to amend the Maharashtra Right to Information Rules, 2026, namely :-

1. These rules may be called the Maharashtra Right to Information (Amendment) Rules, 2026.

2. In the Maharashtra Right to Information Rules, 2026, for "**ANNEXURE "A"** " the following "ANNEXURE" shall be substituted, namely :-

“**ANNEXURE "A"**

(See Rule 3)

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005)

To,

The State Public Information Officer,

(Name of the office with address)

(1)	Full name of the Applicant -	
(2)	Address of the Applicant -	
(3)	Mobile No & Email-id -	
(4)	Particulars of information required -	
(5)	Subject matter of information - (Use only 150 words)	
(6)	The period to which the information relates -	
(7)	Mode of required information - (In person / by registered post / by e-mail / in personal pen drive / through Online Portal-in case of online RTI)	
(8)	Whether the applicant is below poverty line - (If yes, attach the photo copy of the proof thereof)	
(9)	Proof of Identity-	

Date:-

Place :- Signature of the Applicant.”.

By order and in the name of the Governor of Maharashtra,

Dr. Atul Patne

Principal Secretary to Government.

अधिसुचना

सामान्य प्रशासन विभाग,
मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग,
हुतात्मा राजगुरू चौक,
मुंबई-४०० ०३२.
दिनांक :- जून,२०२६

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५

क्रमांक. साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६.- माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम (३) च्या खंड (च), कलम १९ च्या पोट-कलम (१०) व कलम २७ च्या पोट-कलम (२) यांद्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून महाराष्ट्र शासन याद्वारे महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम २०२६ मध्ये सुधारणा करण्यासाठी पुढील नियम करीत आहे.

१. या नियमांना महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार (सुधारणा) नियम २०२६ असे म्हणावे.

२. महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम २०२६ मध्ये **जोडपत्र "क"** ऐवजी खालील '**जोडपत्र**' प्रतिस्थापित करण्यात येत आहे.

जोडपत्र "क"

(नियम ३ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती मिळविण्याच्या अर्जाचा नमुना

प्रति,

राज्य जन माहिती अधिकारी,

(कार्यालयाचे नाव व पत्ता)

१)	अर्जदाराचे पूर्ण नाव -	
२)	अर्जदाराचा पत्ता -	
३)	भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल आयडी -	
४)	आवश्यक असलेल्या माहितीचा तपशील -	
५)	माहितीचा विषय - (केवळ १५० शब्दांचा वापर करावा)	
६)	माहिती ज्या कालावधीशी संबंधित आहे तो कालावधी -	
७)	आवश्यक माहिती मिळण्याचा मार्ग - (व्यक्तिश:/ नोंदणीकृत डाकेने / ई-मेलने /वैयक्तिक पेनड्राईव्हमध्ये / ऑनलाईन आरटीआयच्या बाबतीत ऑनलाईन पोर्टलद्वारे)	
८)	अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे किंवा कसे — (असल्यास, त्याच्या पुराव्याची छायाप्रत जोडा)	
९)	ओळख पुरावा - (नागरिकत्व सिद्ध करणारा)	

दिनांक :-

ठिकाण :- अर्जदाराची स्वाक्षरी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

डॉ. अतुल पाटणे
शासनाचे प्रधान सचिव.

अधिसूचना

	सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई-४०० ०३२. दिनांक २०२६.
माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.	**क्रमांक. साप्रवि/१२०२०/४/२०२५-साप्रवि-कार्या-६.-** माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) याच्या कलम १८ च्या पोट-कलम *(३)* च्या खंड *(च)*, कलम १९ च्या पोट-कलम *(१०)* व कलम २७ च्या पोट-कलम *(२)* यांद्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून आणि त्याबाबतीत केलेल्या सर्व विद्यमान नियमांचे अधिक्रमण करून, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, याद्वारे, पुढील नियम करीत आहेत :- **१. संक्षिप्त नाव व प्रारंभ.-** *(१)* या नियमांस, महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६, असे म्हणावे. *(२)* ते, **शासकीय राजपत्रातील** त्यांच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून अंमलात येतील. **२. व्याख्या.-** *(१)* या नियमांत, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ आवश्यक नसेल तर,- *(क)* "अधिनियम" याचा अर्थ, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२), असा आहे; *(ख)* "अपील" याचा अर्थ, कलम १९ च्या अनुक्रमे, पोट-कलम *(१)* व पोट-कलम *(३)* अन्वये प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे आणि आयोगाकडे केलेले अपील, असा आहे; *(ग)* "अपीलकर्ता" याचा अर्थ, जिने अपील दाखल केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे; *(घ)* "प्राधिकृत प्रतिनिधी" याचा अर्थ, आयोगासमोरील कार्यवाहीतील पक्षकाराने कार्यवाहीमध्ये त्याचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी जिला लेखी स्वरूपात प्राधिकृत केलेले असेल ती व्यक्ती, असा आहे;

(ङ) "आयुक्त" याचा अर्थ, कलम १५ च्या पोट-कलम *(३)* अन्वये नियुक्त केलेला राज्य मुख्य माहिती आयुक्त किंवा, यथास्थिति, राज्य माहिती आयुक्त, असा आहे;

(च) "तक्रार" याचा अर्थ, कलम १८ अन्वये केलेली तक्रार, असा आहे;

(छ) "तक्रारदार" याचा अर्थ, कलम १८ अन्वये जिने तक्रार केलेली असेल ती व्यक्ती, असा आहे;

(ज) "विनियम" याचा अर्थ, अधिनियमान्वये राज्य मुख्य माहिती आयुक्ताने केलेले विनियम, असा आहे;

(झ) "राज्य माहिती आयोग" किंवा "आयोग" याचा अर्थ, अधिनियमाच्या कलम १५ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये घटित केलेला राज्य माहिती आयोग, असा आहे;

(ञ) "प्रथम अपिलीय प्राधिकारी" याचा अर्थ, अधिनियमाच्या कलम १९ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये ज्याच्याकडे अपील दाखल केले जाते तो केंद्रीय जन माहिती अधिकाऱ्यापेक्षा वरिष्ठ दर्जाचा सार्वजनिक प्राधिकरणातील अधिकारी, असा आहे;

(ट) "कलम" याचा अर्थ, अधिनियमाचे कलम, असा आहे;

(ठ) "वैयक्तिक माहिती" याचा अर्थ, जी माहिती, ओळखपटण्यायोग्य व्यक्तीशी -मग ती प्रत्यक्षपणे असो किंवा अप्रत्यक्षपणे असो,- संबंधित असेल, आणि जी, स्वतः त्या माहितीद्वारे किंवा उपलब्ध असलेल्या किंवा उपलब्ध होण्याचा संभव असलेल्या इतर माहितीच्या संयोगाने, अशा व्यक्तीची ओळख पटविण्यायोग्य आहे, अशी कोणतीही माहिती, असा आहे.

(२) या नियमांमध्ये वापरलेले, परंतु, व्याख्या न केलेले शब्द व शब्दप्रयोग यांना या अधिनियमामध्ये अनुक्रमे जे अर्थ नेमून दिलेले असतील तेच अर्थ असतील.

३. माहिती मागण्याची कार्यपद्धती.- अधिनियमाच्या कलम ६ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये माहिती मिळवण्याची विनंती, जोडपत्र "**अ**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे करण्यात येईल आणि त्यासोबत तीस रुपये इतके अर्ज शुल्क सादर करण्यात येईल.

४. माहिती पुरविण्याचे शुल्क.-

अधिनियमाच्या कलम ४ च्या पोट-कलम *(४)* आणि कलम ७ च्या पोट-कलम *(१)* व पोट-कलम *(५)* याअन्वये माहिती पुरविण्याचे शुल्क, पुढील दराने आकारण्यात येईल :-

(क) ए-४ किंवा त्यापेक्षा लहान आकाराच्या कागदावरील प्रत्येक पृष्ठासाठी पाच रुपये;

(ख) मोठ्या आकाराच्या कागदावरील छायाप्रतीचा प्रत्यक्ष खर्च किंवा किंमत;

(ग) नमुने किंवा प्रतिकृती यांचा प्रत्यक्ष खर्च किंवा किंमत;

(घ) डिजिटल / स्कॅन प्रतींच्या प्रत्येक पृष्ठासाठी पाच रुपये;

(ङ) प्रकाशनासाठी निश्चित केलेली किंमत किंवा प्रकाशनातील उताऱ्यांच्या छायाप्रतीसाठी प्रत्येक पृष्ठासाठी पाच रुपये;

(च) अभिलेखाच्या निरीक्षणाकरिता, निरीक्षणाच्या पहिल्या एका तासासाठी कोणतेही शुल्क नसेल आणि त्यानंतरच्या प्रत्येक तासासाठी किंवा त्याच्या भागासाठी पन्नास रुपये शुल्क असेल; आणि

(छ) टपाल आकारासाठी पन्नास रुपये किंवा पन्नास रुपयांपेक्षा अधिक असलेली माहिती पुरविण्यासाठी लागणारा प्रत्यक्ष खर्च.

५. शुल्क प्रदान करण्यातून सूट.-

जी दारिद्र्यरेषेखालील आहे अशा कोणत्याही व्यक्तीकडून नियम ३ व नियम ४ अन्वये कोणतेही शुल्क आकारण्यात येणार नाही, परंतु, या संबंधात समुचित शासनाने, दिलेल्या प्रमाणपत्राची प्रत, अर्जासोबत सादर केलेली असावी:

परंतु, जर दारिद्र्यरेषेखालील व्यक्तीने मागितलेली माहिती विपुल स्वरूपाची असेल तर, अशा माहितीची पहिली पन्नास पृष्ठे विनामूल्य पुरविण्यात येतील, आणि उर्वरित पृष्ठांसाठी, नियम ४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या दराने शुल्क आकारण्यात येईल.

६. शुल्क प्रदान करण्याचे मार्ग.-

या नियमांखालील शुल्क, पुढीलपैकी कोणत्याही रीतीने प्रदान करता येईल :-

(१) रीतसर पावती घेऊन सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे रोखीने; किंवा

(२) अर्जावर विहित मूल्याचे न्यायालय शुल्क मुद्रांक चिकटवून; किंवा

(ग) सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या लेखा अधिकाऱ्याला प्रदेय असलेल्या धनाकर्षाद्वारे किंवा बँक धनादेशाद्वारे किंवा भारतीय टपाल आदेशाद्वारे; किंवा

(घ) "००७०-इतर प्रशासनिक सेवा, ६०-इतर सेवा, ८००-इतर जमा रकमा, (१८) माहितीचा अधिकार (००७०-०१६१)" या अर्थसंकल्पीय शीर्षाखाली कोषागारात; किंवा

(ङ) ऑनलाईन माहितीचा अधिकार (आरटीआय) अर्जाच्या बाबतीत, इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे किंवा युपीआयद्वारे; किंवा

(च) जर सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे शुल्क स्वीकारण्याची सुविधा उपलब्ध असेल तर, सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या लेखा अधिकाऱ्याकडे इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे किंवा युपीआयद्वारे.

७. विनंती केवळ एकाच विषयाशी संबंधित असावी.-

अधिनियमाच्या कलम ६ अन्वये माहितीसाठी लेखी स्वरुपात केलेली विनंती, एकाच विषयाशी संबंधित असेल आणि ती साधारणपणे एकशे पन्नास शब्दांपेक्षा अधिक शब्दांची असणार नाही. जर अर्जदाराची एकापेक्षा अधिक विषयावर माहिती मागवण्याची इच्छा असेल तर, तो, त्यासाठी स्वतंत्र अर्ज करील :

परंतु, जर केलेली विनंती एकापेक्षा अधिक विषयांशी संबंधित असेल तर,जन माहिती अधिकारी, केवळ पहिल्या विषयाशी संबंधित असणाऱ्या विनंतीला प्रतिसाद देईल आणि इतर प्रत्येक विषयासाठी स्वतंत्र अर्ज करण्याचा सल्ला अर्जदारास देऊ शकेल.

८. अभिलेखाच्या तपासणीची मागणी करण्याची कार्यपद्धती.-

(क) कलम ६ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये अभिलेखाच्या निरीक्षणाच्या मागणीसाठी अर्जदाराने दाखल केलेल्या अर्ज विचारात घेतल्यानंतर, जन माहिती अधिकाऱ्यास तसे योग्य असल्याचे आढळून आले असेल तर, अर्जदारास अभिलेखाचे निरीक्षण करण्याची परवानगी देऊ शकेल आणि जर अशी परवानगी दिली असेल तर, जन माहिती अधिकारी, विभागाच्या संबंधित कक्षाकडून अर्जदारास हवा असलेला अभिलेख त्याला पाहण्यासाठी मागवील आणि कार्यालयीन वेळेत, त्याच्या उपस्थितीत किंवा त्याच्या प्राधिकृत प्रतिनिधीच्या उपस्थितीत तो अभिलेख निरीक्षणासाठी देईल.

(ख) अशा अभिलेखाचे निरीक्षण तपासणी करताना, अर्जदारास केवळ पेन्सिलचाच वापर करण्याची मुभा देण्यात येईल आणि अर्जदारास हवी असलेली माहिती त्याच्याकडून केवळ पेन्सिलनेच नोंदविण्यात येईल; आणि अर्जदाराने पेन्सिलव्यतिरिक्त अन्य कोणतीही लेखन साधने आणलेली असतील तर, तो, ती जन माहिती अधिकाऱ्याकडे जमा करील आणि त्यानंतर त्यास अभिलेखाचे निरीक्षण करण्याची मुभा देण्यात येईल. अर्जदार, त्यास निरीक्षण करताना वापर करण्याची मुभा दिलेल्या पेन्सिलने अभिलेखावर कोणत्याही खुणा करणार नाही.

९. नागरिकत्व सिद्ध करणाऱ्या ओळखपुराव्याची आवश्यकता.-

प्रत्येक अर्जदाराने, अधिनियमाच्या कलम ६ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये केलेल्या अर्जासोबत छायाचित्र असलेल्या ओळखपुराव्याची स्वयं-साक्षांकित केलेली प्रत जोडणे आवश्यक असेल. जर ओळख पुरावा नसलेला अर्ज प्राप्त झालेला असेल तर, जन माहिती अधिकारी, आवश्यक पालन करण्यासाठी असा अर्ज अर्जदारास परत करू शकेल.

१०. पुन्हा पुन्हा केलेल्या विनंत्या निकालात काढणे.-

जेव्हा अर्जदाराने मागितलेली माहिती, अधिनियमाच्या तरतुदींन्वये त्याच अर्जदाराला यापूर्वी अगोदरच पुरविण्यात आलेली असेल त्याबाबतीत, जन माहिती अधिकारी या पूर्वीच्या पत्रव्यवहाराचा आणि अगोदरच पुरविलेल्या माहितीचा संदर्भ देऊन, असा पुन्हा केलेला विनंती अर्ज निकालात काढू शकेल.

११. स्वतःहोऊन माहिती उघड करण्याची जबाबदारी.-

(क) स्वतःहोऊन माहिती उघड करण्याशी संबंधित असणाऱ्या, या अधिनियमाच्या कलम ४ च्या पोट-कलम *(१)* च्या खंड *(क)* व खंड *(ख)* मधील तरतुदींचे अनुपालन केल्याची सुनिश्चिती करण्याची जबाबदारी, संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुखाकडे निहित असेल.

(ख) जेव्हा, या अधिनियमान्वये अर्ज प्राप्त झाल्यावर, जन माहिती अधिकाऱ्याच्या मते मागितलेली माहिती ही, अधिनियमाच्या कलम ४ च्या पोट-कलम (१) च्या खंड (ख) अन्वये स्वतःहोऊन प्रसिद्ध करण्याची आवश्यकता असलेल्या स्वरूपाची आहे, परंतु, अशा प्रकारे ती प्रसिद्ध करण्यात आलेली नसेल त्या बाबतीत, तो, या अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार अर्जावर प्रक्रिया करण्याबरोबरच, उचित सुधारात्मक कारवाईकरिता असे अनुपालन न झाल्याचे

संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुखाच्या निदर्शनास आणून देईल.

(ग) उक्त तरतुदींन्वये अनिवार्य असलेली माहिती प्रसिद्ध करण्यातील किंवा स्वतःहोऊन उघड न करण्यातील कसूर ही कर्तव्यच्युती मानण्यात येईल आणि कार्यालय प्रमुखावर जबाबदारी निश्चित करण्यात येईल; तो लागू असलेल्या सेवा नियमांनुसार शिस्तभंगाची कार्यवाही करण्यास पात्र असेल.

१२. अधिकृत संकेतस्थळावर उपलब्ध असलेली माहिती.-

जेव्हा अर्जदाराने मागितलेली माहिती, शासनाच्या किंवा संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या अधिकृत संकेतस्थळावर आधीच उपलब्ध असेल त्या बाबतीत, जन माहिती अधिकारी, अशी माहिती थेट संकेतस्थळावरून मिळविण्यासाठी अर्जदारास कळवील.

जन माहिती अधिकाऱ्यास ऑनलाईन उपलब्ध असलेल्या अशा माहितीचे साक्षांकन करण्यास नकार देण्याचा प्राधिकार देखील असेल.

१३. वैयक्तिक माहितीतून सूट.-

जेव्हा माहिती कोणत्याही सार्वजनिक कामकाजाशी किंवा सार्वजनिक हिताशी संबंधित नसेल तेव्हा, अथवा जेव्हा अशी माहिती उघड केल्यामुळे संबंधित व्यक्तीच्या खाजगी गोष्टींमध्ये विनाकारण हस्तक्षेप होईल तेव्हा या नियमांन्वये व्याख्या केलेली अशी वैयक्तिक स्वरुपाची माहिती या अधिनियमाच्या कलम ८ च्या पोट-कलम *(१)* च्या खंड *(ञ)* अनुसार, उघड करण्यातून सुट असेल:

परंतु, जर व्यापक सार्वजनिक हितामुळे, अशी माहिती उघड करणे समर्थनीय आहे अशी सक्षम प्राधिकाऱ्याची खात्री पटली असेल तर, अशी वैयक्तिक माहिती उघड करता येईल आणि अशा खात्रीची कारणे लेखी स्वरूपात नोंदविण्यात येतील:

परंतु आणखी असे की, असे व्यापक सार्वजनिक हित अस्तित्वात असल्याचे सिद्ध करण्याची जबाबदारी, माहिती मागणाऱ्या अर्जदारावर असेल, आणि केवळ सार्वजनिक हिताचे ठाम विधान, पुरेसे असणार नाही.

१४. इलेक्ट्रॉनिक पत्रव्यवहाराची स्वीकार्यता.-

जन माहिती अधिकाऱ्याने ई-मेलद्वारे किंवा इतर कोणत्याही इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे केलेला कोणताही पत्रव्यवहार किंवा पुरविलेली माहिती ही, या अधिनियमाअन्वये वैध पत्रव्यवहार किंवा माहितीचे वैध वितरण असल्याचे मानण्यात येईल.

१५. प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील.-

(१) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याने संमत केलेल्या आदेशामुळे किंवा राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याने तिचा अर्ज निकालात न काढल्यामुळे व्यथित झालेली कोणतीही व्यक्ती, जोडपत्र "**ख**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर कलम १९ च्या पोट-कलम *(१)* अन्वये प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील दाखल करू शकेल आणि त्यासोबत नियम ६ मध्ये विहित केलेल्या रीतीने पन्नास रुपये इतके अपील शुल्क प्रदान करील.

(२) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे केलेले अपील अपीलकर्त्याकडून यथोचितरीत्या अधिप्रमाणित करण्यात येईल व सत्यापित करण्यात येईल आणि त्यासोबत स्वयं-साक्षांकित केलेले पुढील दस्तऐवज जोडण्यात येतील:-

(एक) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे सादर केलेल्या अर्जाची प्रत;

(दोन) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून मिळालेल्या उत्तराची प्रत, कोणतीही असल्यास, आणि अर्ज सादर केल्याचा पुरावा;

(तीन) अपिलात निर्दिष्ट केलेल्या दस्तऐवजांची सूची;

(चार) अपीलकर्त्याने त्याच्या अर्जात निर्दिष्ट केलेल्या आणि तो त्यावर विसंबून असलेल्या इतर दस्तऐवजांच्या प्रती.

१६. राज्य माहिती आयोगाकडे अपील.-

(१) राज्य माहिती आयोगाकडे कलम १९ च्या पोट-कलम *(३)* अन्वये केलेले अपील, जोडपत्र "**ग**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर दाखल करण्यात येईल आणि त्यासोबत, नियम ६ मध्ये विहित केलेल्या रीतीने शंभर रुपये इतके अपील शुल्क प्रदान करण्यात येईल.

(२) राज्य माहिती आयोगाकडे केलेले अपील, अपीलकर्त्याकडून यथोचितरीत्या प्रमाणित करण्यात येईल व सत्यापित करण्यात येईल आणि त्यासोबत, खालील स्वयं-साक्षांकित केलेले पुढील दस्तऐवज जोडण्यात येतील:-

(एक) *(अ)* राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे सादर केलेल्या अर्जाची प्रत;

(ब) अर्जामध्ये निर्दिष्ट केलेल्या किंवा त्यावर विसंबून असलेल्या दस्तऐवजांच्या प्रती;

(दोन) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे अर्ज सादर केल्याचा

पुरावा;

(तीन) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून मिळालेल्या उत्तराची प्रत, कोणतीही असल्यास;

(चार) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे केलेल्या अपिलाची प्रत;

(पाच) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील सादर केल्याचा पुरावा;

(सहा) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे मिळालेल्या आदेशाची मूळ प्रत, कोणतीही असल्यास;

(सात) अपिलात निर्दिष्ट केलेल्या आणि अपीलकर्ता त्यावर विसंबून असलेल्या दस्तऐवजांची सूची; आणि

(आठ) अपीलकर्त्याने त्याच्या अपिलात निर्दिष्ट केलेल्या आणि तो त्यावर विसंबून असलेल्या इतर दस्तऐवजांच्या प्रती.

(३) राज्य माहिती आयोगाकडे केलेले अपील साध्या कागदावर नीटनेटके व सुवाच्यपणे लिहिलेले, टंकलिखित केलेले किंवा मुद्रित केलेले असावे आणि अपील व त्यासोबत सादर करावयाचे दस्तऐवज, प्रतिवादींसाठी प्रतींच्या तीन संचांमध्ये दाखल करण्यात येतील.

१७. अपील परत करणे.-

जर नियम १५ चा पोट-नियम *(२)* आणि नियम १६ चे पोट-नियम *(२)* किंवा पोट-नियम *(३)* यांमध्ये विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे अपिलासोबत दस्तऐवज जोडलेले नसतील अथवा आयोगाच्या अधिकाऱ्याला अन्य कोणतीही त्रुटी आढळून आली असेल तर, अपीलकर्त्यास त्रुटी दूर करण्यासाठी असे अपील, परत करता येईल आणि त्यास त्रुटी दूर करण्याची विनंती करणारे पत्र मिळाल्याच्या तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आत सर्वदृष्टीने परिपूर्ण असलेले अपील दाखल करण्यास कळविण्यात येईल:

परंतु, जेव्हा अधिनियमात विहित केलेल्या कालावधीत, राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचे उत्तर किंवा प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याचा आदेश प्राप्त न झाल्यास, या नियमान्वये त्या कारणास्तव अपील परत केले जाणार नाही.

१८. आयोगाकडे अपील करण्याची प्रक्रिया.-

(१) जर अपील हे, या अधिनियमाच्या, नियमांच्या व विनियमांच्या तरतुदींनुसार आहे, असे

आयोगाच्या अधिकाऱ्यास असे दिसून आले तर, त्या अपिलास क्रमांक देण्यात येईल आणि त्या प्रयोजनाकरिता ठेवलेल्या नोंदवहीत त्याची नोंद करण्यात येईल आणि, अपिलाच्या संदर्भासह त्याच्याशी संबंधित असणाऱ्या सर्व दस्तऐवजांच्या प्रतींसह लेखी निवेदन किंवा अहवाल, निर्देश देणारे पत्र मिळाल्याच्या तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आत, सादर करण्यासाठी जन माहिती अधिकाऱ्यास व प्रथम अपिलीय प्राधिकरणास, निर्देश देईल. अहवाल प्राप्त झाल्यावर किंवा उपरोक्त कालावधीत अहवाल प्राप्त न झाल्यास, अपिलाच्या सुनावणीची तारीख निश्चित केली जाऊ शकेल.

(२) आयोग या अधिनियमान्वये अपीलकर्त्याला उपलब्ध असलेल्या सर्व उपायांचा त्याने अवलंब केला आहे अशी त्याची खात्री पटली नसेल तर, अपिलाचा विचार करणार नाही.

(३) पोट-नियम *(२)* च्या प्रयोजनार्थ,-

(क) जर एखाद्या व्यक्तीने प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे अपील दाखल केले असेल आणि प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याने त्यावर अंतिम आदेश दिलेला असेल तर; किंवा

(ख) जेव्हा दाखल केलेल्या अपिलाच्या संबंधात प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याने कोणताही अंतिम आदेश दिलेला नसेल आणि ज्या तारखेस त्याला असे अपील प्राप्त झाले असेल त्या तारखेपासून पंचेचाळीस दिवसांचा कालावधी उलटला असेल त्याबाबतीत, या अधिनियमान्वये तिला उपलब्ध असलेल्या सर्व उपायांचा अवलंब केला आहे असे मानण्यात येईल.

१९. अपिलाची किंवा तक्रारीची नोटीस.-

(१) आयोग, संबंधित व्यक्तींना अपिलाची किंवा तक्रारीची नोटीस, खालीलपैकी कोणत्याही मार्गाने बजावू शकेल:-

(क) हातबटवड्याने;

(ख) नोंदणीकृत डाकेने, शीघ्र डाकेने, डाक प्रमाणपत्र घेऊन, कुरियरद्वारे किंवा तत्सम इतर साधनांद्वारे;

(ग) ई-मेल पत्ता उपलब्ध असेल तर, ई-मेलद्वारे; किंवा कोणत्याही संदेश प्रणालीने भ्रमणध्वनीद्वारे;

(घ) वृत्तपत्रात प्रसिद्ध करून; किंवा

(ङ) मुख्य माहिती आयुक्त, सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाद्वारे निदेश देईल अशा अन्य कोणत्याही रीतीने.

(२) पोट-नियम *(१)* खाली नमूद केलेल्या रीतीपैकी कोणत्याही रीतीने बजावलेली नोटीस, नोटिशीची वैध बजावणी असल्याचे मानण्यात येईल.

२०. अपीलकर्त्याची किंवा तक्रारदाराची व्यक्तीश: उपस्थिती.-

(१) अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास प्रत्येक प्रकरणात, सुनावणीच्या तारखेपूर्वी किमान सात स्पष्ट दिवस अगोदर सुनावणीच्या तारखेची नोटीस देण्यात येईल.

(२) अपीलकर्त्यास किंवा तक्रारदारास किंवा प्रतिवादीस अपिलाच्या किंवा तक्रारीच्या सुनावणीवेळी स्वतः किंवा त्याच्या यथोचित प्राधिकृत केलेल्या प्रतिनिधीमार्फत आयोगाकडे उपस्थित राहण्याचा स्वेच्छाधिकार असेल:

परंतु, अपीलकर्त्यास किंवा तक्रारदारास किंवा प्रतिवादीस जर सुनावणीच्या तारखेपूर्वी दोन दिवस अगोदर त्याचे सर्व संबंधित दस्तऐवज सादर केलेले असतील आणि सुनावणीच्या वेळी आयोगाकडे व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगची सुविधा उपलब्ध असेल तर, व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे त्याचे प्रकरण सादर करता येईल.

(३) अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास, त्याचे मुद्दे मांडते वेळी, त्याकरिता तरतूद केलेल्या रीतीने, अपिलाच्या प्रक्रियेत कोणत्याही व्यक्तीचे सहाय्य घेता येईल आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती, विधि व्यवसायी असणार नाही.

२१. अपील निकालात काढण्याची प्रक्रिया.-

(१) आयोग, अपील निकालात काढताना,-

(एक) संबंधित किंवा हितसंबंधित व्यक्तीकडून शपथेवर किंवा प्रतिज्ञापत्रावर तोंडी किंवा लेखी पुरावा घेऊ शकेल;

(दोन) दस्तऐवज, सार्वजनिक अभिलेख किंवा त्यांच्या प्रतींचे अवलोकन करू शकेल किंवा तपासणी करू शकेल;

(तीन) प्राधिकृत अधिकाऱ्यामार्फत अधिक तपशिलांची किंवा तथ्यांची चौकशी करू शकेल;

(चार) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याची, राज्य सहायक जन माहिती

अधिकाऱ्याची किंवा प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याची किंवा यथास्थिति, ज्या व्यक्तीच्या कारवाईविरुद्ध अपील दाखल आहे अशा व्यक्तीची सुनावणी घेऊ शकेल;

(पाच) त्रयस्थ पक्षाची सुनावणी घेऊ शकेल; किंवा

(सहा) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून, राज्य सहायक जन माहिती अधिकाऱ्याकडून, प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडून आणि ज्या व्यक्तीविरुद्ध अपील दाखल केलेले आहे अशा अन्य व्यक्तीकडून, किंवा त्रयस्थ पक्षाकडून किंवा अर्जाशी संबंधित असलेल्या अन्य कोणत्याही व्यक्तीकडून प्रतिज्ञापत्रावर पुरावा घेऊ शकेल.

(२) अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास ज्या परिस्थितीमुळे आयोगाच्या सुनावणीस उपस्थित राहण्यास प्रतिबंध झाला आहे ती परिस्थिती अस्तित्वात आहे अशी आयोगाची खात्री पटली असेल त्याबाबतीत, आयोग, अंतिम निर्णय घेण्यापूर्वी अपीलकर्त्यास किंवा, यथास्थिति, तक्रारदारास सुनावणीची आणखी एक संधी देऊ शकेल किंवा त्याला योग्य वाटेल तशी अन्य कोणतीही कारवाई करू शकेल.

(३) जेव्हा अपीलकर्ता किंवा, यथास्थिति, तक्रारदार, द्वितीय अपील किंवा तक्रार सुनावणीसाठी आली असेल तेव्हा, वारंवार वैयक्तिकरीत्या किंवा ऑनलाईन स्वरुपात उपस्थित राहत नसेल त्याबाबतीत, आयोग, कारणे नोंदवून, नागरी प्रक्रिया संहिता, १९०८ याच्या आदेश ४१ च्या नियम १७ च्या तरतुदी लागू करू शकेल आणि खटला न चालविल्यामुळे अपील किंवा तक्रार फेटाळण्यात येत आहे असा आदेश देऊ शकेल:

परंतु, जेव्हा या पोट-नियमान्वये अपील किंवा तक्रार, खटला न चालविल्यामुळे फेटाळण्यात आली असेल, त्याबाबतीत अपीलकर्ता किंवा तक्रारदार, फेटाळण्याचा आदेश मिळाल्याच्या तारखेपासून तीस दिवसांच्या आत, फेटाळण्याचा निर्णय रद्द करण्यासाठी अर्ज करू शकेल, आणि अपीलकर्त्याने किंवा तक्रारदाराने, त्याच्या अनुपस्थितीसाठी पुरेसे कारण होते याबाबत आयोगाची खात्री पटवून दिली असेल तर, आयोग, फेटाळण्याचा निर्णय रद्द करण्याचा आदेश देऊ शकेल आणि अपील किंवा तक्रार पुढे चालविण्यासाठी दिवस नियत करू शकेल:

परंतु आणखी असे की, विरोधी पक्षाला त्याची नोटीस बजावल्याशिवाय,

उपरोक्तप्रमाणे अशा कोणत्याही अर्जावरून निर्णय रद्द करण्याचा आदेश देण्यात येणार नाही.

(४) पोट-नियम *(३)* मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, जेव्हा माहिती नाकारण्याशी संबंधित असणारा सारभूत प्रश्न अंतर्भूत आहे, असे आयोगाचे मत असेल त्या बाबतीत, आयोग, उपलब्ध असलेल्या अभिलेखाच्या आधारे प्रकरण निकालात काढण्याची कार्यवाही करू शकेल.

(५) या नियमातील कोणत्याही गोष्टीमुळे, आयोगाला, द्वितीय अपिलाच्या बाबतीत, अपीलकर्त्याच्या उपस्थितीची पर्वा न करता, अधिनियमान्वये आवश्यक असेल तेव्हा, अभिलेख मागविण्यापासून किंवा माहिती उघड करण्याचा निर्देश देण्यापासून प्रतिबंध होणार नाही.

२२. पुराव्याचा भार.-

(१) या अधिनियमाद्वारे किंवा त्या अन्वये अन्यथा तरतूद केली असेल ते खेरीज करून, आयोगासमोरील अपिलाच्या किंवा तक्रारीच्या बाबतीत, पुराव्याचा भार, तथ्य ठामपणे प्रतिपादन करणाऱ्या पक्षावर असेल.

(२) कलम १८ खालील तक्रारीत किंवा कलम १९ खालील अपिलात,-

(क) तक्रारदार किंवा अपीलकर्ता, माहिती नाकारणे, विलंब करणे, किंवा चुकीची माहिती देणे अथवा त्यात नमूद केलेले अन्य कोणतेही कारण शाबित व सिद्ध करील;

(ख) राज्य जन माहिती अधिकारी, प्रथम अपिलीय प्राधिकारी किंवा, यथास्थिति, सार्वजनिक प्राधिकरण कलम १९ च्या पोट-कलम *(५)* नुसार त्यांच्या कारवाईचे समर्थन करील.

(३) आयोग, अभिलेखावर ठेवलेली वादकथने, युक्तिवाद व पुरावा या आधारे केवळ प्रकरणांवर निर्णय घेईल.

२३. अपील मागे घेणे किंवा अपील रद्द होणे.-

(१) राज्य माहिती आयोग, अपीलकर्त्याने केलेल्या लेखी विनंतीवरून, अपील मागे घेण्यास परवानगी देऊ शकेल:

परंतु, जेव्हा सुनावणीची नोटीस जारी केल्यानंतर, अपीलकर्त्याने केलेली लेखी

विनंती आयोगाला मिळाली असेल, त्या बाबतीत, आयोग, आयोगाची संसाधने व खर्च वाया घालविल्याबद्दल अपीलकर्त्याने प्रदान करावयाचा वाजवी खर्च लादू शकेल आणि जमीन महसुलाची थकबाकी असल्याप्रमाणे त्याची वसुली करू शकेल.

(२) माहितीचा अधिकार हा केवळ माहिती मिळण्याची विनंती करणाऱ्या भारताच्या विशिष्ट अर्जदार नागरिकासाठी उपलब्ध असल्याने, अशा व्यक्तीने दाखल केलेल्या द्वितीय अपिलाच्या बाबतीत राज्य माहिती आयोगासमोर प्रलंबित असलेली कार्यवाही, अपीलकर्ता मृत झाला आहे असा पुरावा प्रतिवादी सादर करतो तेव्हा किंवा आयोगाने त्याच्याकडे उपलब्ध असलेल्या नोंदीच्या आधारे अशा निष्कर्ष काढलेला असेल तेव्हा, अपीलकर्त्याचा मृत्यू झाल्यावर रद्द होईल.

२४. राज्य माहिती आयोगाचा आदेश.-

राज्य माहिती आयोगाचा आदेश, लेखी स्वरूपात असेल आणि आयोगाने या प्रयोजनार्थ प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याने रीतसर अधिप्रमाणित केलेल्या आयोगाच्या शिक्क्यानिशी देण्यात येईल.

२५. तक्रारीची कार्यपद्धती.-

वरील १७ ते २४ या नियमांच्या तरतुदी, कलम १८ अन्वये आयोगासमोर दाखल केलेल्या तक्रारींच्या बाबतीत, योग्य त्या फेरफारांसह, लागू होतील.

२६. आयोगाचे अंतर्निहित प्रक्रियात्मक अधिकार.-

(१) या नियमांमधील कोणत्याही गोष्टीमुळे, आयोग, या अधिनियमाच्या कलम १८ अन्वये चौकशी करत असताना किंवा कलम १९ च्या पोट-कलम *(३)* अन्वये द्वितीय अपील निकालात काढत असताना, सर्व पक्षकारांना सुनावणीची वाजवी संधी दिल्यानंतर, न्यायाचे उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी किंवा आयोगाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर रोखण्यासाठी आवश्यक असतील असे, या अधिनियमाच्या तरतुदींशी सुसंगत असलेले आनुषंगिक किंवा सहायक प्रक्रियात्मक आदेश, पारित करण्याच्या राज्य माहिती आयोगाच्या अधिकारांवर मर्यादा आल्याचे मानण्यात येणार नाही.

(२) आयोग, कोणत्याही वेळी, एकतर स्वतःहून किंवा कोणत्याही पक्षकाराच्या अर्जावरून, कलम १८ खालील तक्रारीशी किंवा कलम १९ च्या पोट-कलम *(३)* खालील द्वितीय अपिलाशी संबंधित असणाऱ्या कोणत्याही आदेशात किंवा अभिलेखात चुकीने किंवा अपघाताने झालेली

	कोणतीही लिपिकीय किंवा अंकगणितीय चूक अथवा त्रुटी दुरुस्त करू शकेल. *(३)* जेव्हा पोट-नियम *(२)* अन्वये कोणतीही दुरुस्ती केली जाते त्या बाबतीत, दुरुस्त आदेशाची प्रत, संबंधित पक्षकारांना कळविण्यात येईल आणि आयोगाच्या संकेतस्थळावर टाकण्यात (अपलोड) करण्यात येईल. **२७. सार्वजनिक प्राधिकरणाद्वारे सादरीकरण.-** सार्वजनिक प्राधिकरण, त्याची बाजू मांडण्यासाठी कोणत्याही प्रतिनिधीस किंवा त्याच्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास प्राधिकृत करू शकेल. महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने, डॉ. अतुल पाटणे शासनाचे प्रधान सचिव.

जोडपत्र "क"

(नियम ३ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती मिळविण्याच्या अर्जाचा नमुना

प्रति,

राज्य जन माहिती अधिकारी,

(कार्यालयाचे नाव व पत्ता)

१)	अर्जदाराचे पूर्ण नाव -	
२)	अर्जदाराचा पत्ता -	
३)	भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल आयडी -	
४)	आवश्यक असलेल्या माहितीचा तपशील -	
५)	माहिती मागण्याचे प्रयोजन-	
६)	माहितीचा विषय - (केवळ १५० शब्दांचा वापर करावा)	
७)	माहिती ज्या कालावधीशी संबंधित आहे तो कालावधी -	
८)	आवश्यक माहिती मिळण्याचा मार्ग - (व्यक्तिश:/ नोंदणीकृत डाकेने / ई-मेलने /वैयक्तिक पेनड्राईव्हमध्ये / ऑनलाईन आरटीआयच्या बाबतीत ऑनलाईन पोर्टलद्वारे)	
९)	अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे किंवा कसे — (असल्यास, त्याच्या पुराव्याची छायाप्रत जोडा)	
१०)	ओळख पुरावा - (नागरिकत्व सिद्ध करणारा)	

दिनांक :-

ठिकाण :- अर्जदाराची स्वाक्षरी.

जोडपत्र "ख"

(नियम १३ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम १९ (१) अन्वये अपील

प्रति,

(अपिलीय प्राधिकाऱ्याचे नाव/पदनाम/पत्ता)

१	अपीलकर्त्याचे पूर्ण नाव -	
२	अपीलकर्त्याचा पत्ता -	
३	भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल आयडी -	
४	अर्जावर उत्तर दिलेल्या राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचे नाव व पत्ता -	
५	अर्जाचा तपशील -	
६	ज्या आदेशाविरुद्ध अपील करावयाचे आहे त्या आदेशांचा तपशील, कोणतेही असल्यास, क्रमांकासह.	
७	प्रार्थना किंवा मागितलेला दिलासा -	
८	प्रार्थनेची किंवा दिलाशाची कारणे -	
९	अपिलाशी संबंधित असणारी कोणतीही अन्य माहिती-	
१०	ओळख पुरावा - (नागरिकत्व सिद्ध करणारा)	

दिनांक :-

ठिकाण :- अपीलकर्त्याची स्वाक्षरी.

जोडपत्र "ग"

(नियम ५ (२) पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम १९ (३) अन्वये द्वितीय अपील

प्रति,

महाराष्ट्र राज्य माहिती आयोग,

----------येथील खंडपीठ

पत्ता : ----------

(१) अपीलकर्त्याचे पूर्ण नाव:

(२) पत्ता:

(३) अपीलकर्त्याचा भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल पत्ता:

(४) अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे किंवा कसे (असल्यास, त्याच्या वैध पुराव्याची छायाप्रत जोडावी.):

(५) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा तपशील व पत्ता:

(६) संबंधित प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याचा तपशील व पत्ता:

(७) जर अपीलकर्ता त्रयस्थ पक्ष असेल तर, मूळ अर्जदाराचे नाव व पत्ता:

(८) माहिती मागणाऱ्या अर्जाचा तपशील -

(क) अर्जाचा दिनांक:

(ख) माहितीचा तपशील -

(एक) माहितीचा विषय:

(दोन) माहिती ज्या कालावधीशी संबंधित आहे तो कालावधी:

(तीन) आवश्यक असलेल्या विशिष्ट माहितीचे वर्णन:

(ग) माहिती डाकेने किंवा व्यक्तिश: हवी आहे किंवा कसे:

(घ) डाकेने हवी असल्यास (सर्वसाधारण / नोंदणीकृत / शीघ्र डाकेने):

(ङ) अर्ज (जोडपत्र-क) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्यास दिलेला आहे किंवा कसे:

(च) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्यास अर्ज मिळाल्याचा दिनांक:

(छ) जन माहिती अधिकाऱ्यास अर्ज मिळाल्याचा दिनांक:

(ज) जन माहिती अधिकाऱ्याच्या उत्तराचा दिनांक:

(झ) जन माहिती अधिकाऱ्याचे उत्तर मिळाल्याचा दिनांक: होय/नाही

(९) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे केलेल्या प्रथम अपिलाचा तपशील -

(क) प्रथम अपिलाचा दिनांक:

(ख) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्यास प्रथम अपील मिळाल्याचा दिनांक:

(ग) प्रथम अपील (जोडपत्र-ख) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्यास दिलेले आहे किंवा कसे: होय/नाही

(घ) अर्जदाराला प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याचा आदेश मिळाल्याचा दिनांक:

(१०) अपील दाखल करण्याची शेवटची तारीख:

(११) अपिलाची कारणे:

(१२) प्रार्थना किंवा मागितलेला दिलासा:

(१३) प्रार्थनेची किंवा दिलाशाची कारणे:

(१४) (अ) सुनावणीस व्यक्तिश: उपस्थिती: होय/नाही

(ब) (एक) सुनावणीस ऑनलाईन उपस्थिती: होय/नाही

(दोन) असल्यास, ऑनलाईन सुनावणीसाठी ई-मेल पत्ता किंवा भ्रमणध्वनी क्रमांक नमूद करावा:

(१५) कलम १८ अन्वये दाखल केलेल्या तक्रारीचा तपशील, कोणताही असल्यास:

ठिकाण :

दिनांक : अर्जदाराची स्वाक्षरी.

सत्यापन

मी, _____(अपीलकर्त्याचे नाव), ---------- यांचा/ यांची मुलगा/मुलगी/पत्नी, राहणार(पत्ता) _____ याद्वारे असे घोषित करतो/करते की, वर दिलेली माहिती माझ्या माहितीप्रमाणे सत्य आहे आणि मी, याच अर्जाच्या संबंधात राज्य माहिती आयोगाकडे कलम १९ (३) अन्वये कोणतेही द्वितीय अपील दाखल केलेले नाही आणि मी कोणतेही महत्त्वाचे तथ्य लपवले नाही.

ठिकाण :

दिनांक : अपीलकर्त्याची स्वाक्षरी.

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग
१९वा मजला, नवीन प्रशासकीय इमारत,
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालयासमोर, मुंबई-४०० ०३२.

क्रमांक: साप्रवि- १२०२०/०४/२०२५-साप्रवि(कक्ष-६) दिनांक: १२ जून,२०२६

प्रति,

व्यवस्थापक,
शासकीय मुद्रणालय,
चर्नी रोड, मुंबई - ४०० ०३२.

विषय- महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ ची अधिसूचना शासन राजपत्रात प्रसिध्द करण्याबाबत...

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ अधिक्रमित करून महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ प्रसिद्ध करण्यासाठी या नियमांच्या अधिसूचनेच्या मराठी व इंग्रजी प्रती सोबत जोडण्यात आल्या आहेत. सदर अधिसूचना महाराष्ट्र शासन राजपत्र, असाधारण भाग चार-अ मध्ये तातडीने प्रसिध्द करावी व त्याच्या ३०० प्रती या विभागास व प्रत्येकी १० प्रति सर्व मंत्रालयीन विभागांना उपलब्ध करुन दयाव्यात, अशी विनंती आहे.

आपला,

(हेमंत महाजन)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत-
कार्यासन ६ संग्रहार्थ.

NOTIFICATION

General Department, Administration
Mantralaya, Madam Cama Marg,
Hutatma Rajguru Chowk, Mumbai32,
Dated the 2026.

Right to Information Act, 2005.

No. GAD/ 12020/4/2025-GAD-DESK-6.- In exercise of the powers conferred by clause *(f)* of sub-section *(3)* of section 18, sub-section *(10)* of section 19 and sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of all the existing rules issued in that behalf, the Governor of Maharashtra is hereby pleased to make the following rules, namely:-

1. Short title and commencement.-

(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2026.

(2) They shall come into force on the date of their publication in the *Official Gazette.*

2. Definitions – (1) In these rules, unless the context otherwise requires -

(a) **"Act"** means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(b) **"appeal"** means an appeal made to the First Appellate Authority and to the Commission under sub-section *(1)* and *(3)*, respectively, of section 19;

(c) **"Appellant**" means a person who has filed an appeal;

(d) **"Authorised representative"** means a person who is authorised in writing by a party to a proceeding before the Commission to represent him in the proceeding;

(e) **"Commissioner"** means the State Chief Information Commissioner or the State Information Commissioner, as the case may be, appointed under sub-section *(3)* of section 15;

(f) **"complaint"** means the complaint made under section 18;

(g) **"complainant"** means the person who has made complaint under section 18;

(h) **"regulations"** means the regulations made by the State Chief Information Commissioner under the Act;

(i) **"State Information Commission** or **Commission"** means the State Information Commission constituted under sub-section (1) of Section 15 of the Act;

(j) **"First Appellate Authority"** means an officer in the public authority who is senior in rank to the Central Public Information Officer to whom an appeal under sub-section (1) of Section 19 of the Act lies;

(k) **"section"** means a Section of the Act;

(l) **"personal information"** means any information which relates to an identifiable individual, whether directly or indirectly, and which, either by itself or in combination with other information available or likely to be available, is capable of identifying such individual.

(2) words and expressions used herein but not defined in these rules shall have the same meanings as respectively assigned to them in the Act.

3. Procedure for seeking Information .- A request for obtaining information under sub-section *(1)* of Section 6 of the Act shall be made to the concerned State Public Information Officer in the format given in Annexure "A" on a plain paper and shall be accompanied by an application fee of rupees thirty.

4. Fees for providing information.- Fee for providing information under sub-section *(4)* of Section 4 and sub-sections *(1)* and *(5)* of Section 7 of the Act shall be charged at the following rates, namely :-

(a) rupees five for each page in A-4 or smaller size paper;

(b) actual cost or price of a photocopy in large size paper,

(c) actual cost or price for samples or models:

(d) rupees five for each page of digital / scan copies;

(e) price fixed for a publication or rupees five per page of photocopy for extracts from the publication;

(f) no fee for inspection of records for the first hour of inspection and a fee of rupees fifty for each subsequent hour or fraction thereof; and

(g) rupees fifty for postal charge or actual cost involved in supply of information that exceeds fifty rupees.

5. Exemption from payment of fee.- No fee under rule 3 and rule 4 shall be charged from any person who is below poverty line, provided a copy of the certificate issued by the appropriate Government in this regard is submitted along with the application:

Provided that if the information sought by a person below the poverty line is of a voluminous nature, the first fifty pages of such information shall be provided free of cost, and for the remaining pages, fees shall be charged at the rates specified in rule 4.

6. Mode of Payment of fee - Fees under these rules may be paid in any of the following manner, namely:-

(a) in cash, to the public authority against a proper receipt; or

(b) by affixing a court fee stamp of the prescribed value on the application; or

(c) by demand draft or bankers cheque or Indian Postal Order payable to the Accounts Officer of the public authority; or

(d) in treasury under the budget head "0070-other administrative services, 60-other services, 800 other receipt (18) right to information (0070-0161)"or

(e) by electronic means or UPI in respect of online RTI application ; or

(f) by electronic means or UPI to the Accounts Officer of the public authority, if facility for receiving fees through electronic means is available with the public authority.

7. Request relate only to single subject matter.- A request in writing for information under section 6 of the Act shall relate to one subject matter and it shall not ordinarily exceed one hundred and fifty words. If an applicant wishes to seek information on more than one subject matter, he shall make separate applications:

Provided that, in case the request made relates to more than one subject matter, the Public Information Officer may respond to the request relating to the first subject matter only and may advice the applicant to make a separate application for each of the other subject matters.

8. Procedure for seeking inspection of record.-

(a) If after having considered the application filed by the applicant for seeking inspection of record under sub-section *(1)* of section 6, the Public Information Officer find it appropriate, the applicant may be granted permission to inspect the record and if he grants such permission the Public Information Officer shall requisition the record desired by the applicant for perusal, from the concerned section of the Department and shall give the same to the applicant for inspection in his presence or in the presence of his authorised representative, during office hours.

(b) While inspecting such record, the applicant shall be allowed to use pencil only and the information desired by the applicant shall be noted by him by pencil only and if the applicant bring any writing instruments other than a pencil, he shall deposit the same with the Public Information Officer and, thereafter, he shall be allowed to inspect the record. The applicant shall not make any marking on the record by the pencil he is allowed to use during inspection".

9. Requirement of proof of identity proving citizenship .- Every applicant shall be required to attach a self-attested copy of a photo identity proof along with the application made under sub-section *(1*) of Section 6 of the Act.

If an application is received without an identity proof, the Public Information Officer may return such application to the applicant for compliance.

10. Disposal of repeated requests .- Where the information sought by an applicant has already been provided to the same applicant earlier under the provisions of the Act, the Public Information Officer may dispose of such repeated application by referring to the earlier correspondence and the information already furnished.

11. Responsibility for suo motu disclosure.-

(a) The responsibility for ensuring compliance with the provisions of clause (a) and clause (b) of sub-section (1) of section 4 of Act, relating to *suo motu* disclosure of information, shall vest with the Head of Office of the concerned Public Authority.

(b) Where, upon receipt of an application under the Act, the Public Information Officer is of the opinion that the information sought is of the nature required to be published suo motu under clause *(b)* of sub-section *(1)* of section 4 of the Act, but has not been so published, he shall, in addition to processing the application in accordance with the provisions of the Act, bring such non-compliance to the notice of the Head of Office of the concerned Public Authority for appropriate corrective action.

(c) Failure to publish or proactively disclose information as mandated under the said provisions shall be deemed to be dereliction of duty, and responsibility shall be fixed on the Head of Office, who shall be liable for initiation of disciplinary proceedings in accordance with the applicable service rules.

12. Information available on Official Website.- Where the information requested by the applicant is already available on the official website of the Government or of the concerned public authority, the Public Information Officer shall inform the applicant to obtain such information directly from the website.

The Public Information Officer shall also have the authority to decline attestation of such information available online.

13. Exemption of personal information.-

"Personal information, as defined under these rules, shall be exempt from disclosure under the Act, in accordance with clause *(j)* of sub-section *(1)* of section 8 of the Act, where such information has no relationship to any public activity or public interest, or where the disclosure of such information would cause an unwarranted invasion of the privacy of the individual concerned:

Provided that such personal information may be disclosed if the competent authority is satisfied that a larger public interest justifies such disclosure, and the reasons for such satisfaction shall be recorded in writing.

Provided further that the burden of establishing the existence of such larger public interest shall lie on the applicant seeking the information, and mere assertion of public interest shall not be sufficient."

14. Acceptance of electronic communication.- Any communication made or information provided by the Public Information Officer through e-mail or through any other electronic mode shall be deemed to be valid communication or delivery of information under the Act.

15. Appeal to the First Appellate Authority –

(1) Any person aggrieved by an order passed by the State Public Information Officer or by non-disposal of his application by the State Public Information Officer, may file an appeal under sub-section *(1)* of section 19 to the First Appellate Authority in the format given in Annexure "B" on a plain paper and shall be accompanied by an appeal fee of rupees fifty and paid in such manner as prescribed in rule 6.

(2) An appeal to the First Appellate Authority shall be duly authenticated and verified by the appellant and accompanied by the following self-attested documents, namely :-

(i) a copy of the application submitted to the State Public information Officer,

(ii) a copy of the reply received, if any, from the State Public Information Officer and proof of submission of application,

(iii) an index of the documents referred to in the appeal,

(iv) copies of other documents referred to in his application and relied upon by the applicant.

16. Appeal to the State Information Commission.-

(1) Appeal under sub-section *(3)* of section 19 to the State Information Commission shall be filed, on plain paper in the format given in Annexure "C" which shall be accompanied by an appeal fee of rupees hundred and paid in such manner as prescribed in rule 6.

(2) An appeal to the State Information Commission shall be duly authenticated and verified by the appellant and accompanied by the following self-attested documents, namely :-

(i) (a) a copy of the application submitted to the State Public Information Officer;

(b) copy of the documents referred to or relied in an application;

(ii) proof of submission of application to the concerned State Public Information Officer;

(iii) a copy of the reply received, if any, from the concerned State Public Information Officer;

(iv) a copy of the appeal made to the First Appellate Authority;

(v) proof of submission of appeal to the First Appellate Authority;

(vi) original copy of the order received, if any, from the First Appellate Authority;

(vii) an index of the documents referred to in the appeal and relied upon by the appellant; and

(viii) copies of such other documents referred to in his appeal, and relied upon, by the appellant.

(3) An appeal to the State Information Commission should be written, typed or printed neatly and legible on the plain paper and the appeal and documents to be presented along with it shall be filed in three set of copies for respondents.

17. Return of appeal.- An appeal may be returned to the appellant, if it is not accompanied by the documents as specified in sub-rule *(2)* of rule 15 or sub-rule*(2)* and *(3)* of rule 16 or if any other deficiency is noticed by the officer of the Commission, for removing the deficiency and filing the appeal complete in all respects within fifteen days from the date of receipt of letter requesting removing the deficiency:

Provided that, where the reply of the State Public Information Officer or order of the First Appellate Authority is not received within the period prescribed in the Act, the appeal shall not be returned on that ground under this rule.

18. Process of appeal to the Commission.-

(1) If the officer of Commission is of the view that the appeal is in accordance with the provisions of the Act, the rules and the regulations, the appeal be numbered and entered in a register maintained for the purpose and the officer shall direct the Public Information Officer and First Appellate Authority to furnish the written statement or report along with copies of all the documents relating thereto with reference to the appeal, within fifteen days from date of receipt of letter containing the direction. On receipt of report or if no report is received within the aforesaid period, the date for the hearing of the appeal may be fixed.

(2) The Commission shall not consider an appeal unless it is satisfied that the appellant has availed of all the remedies available to him under the Act.

(3) For the purposes of sub-rule *(2)*, a person shall be deemed to have availed of all the remedies available to him under the Act,-

(a) if he had filed an appeal before the First Appellate Authority and the First Appellate Authority had made a final order on the appeal; or

(b) where no final order has been made by the First Appellate Authority with regard to the appeal preferred, and a period of forty five days from the date on which such appeal was received by it has elapsed.

19. Notice of appeal or complaint.-

(1) The Commission may serve notice of appeal or complaint to the persons concerned in any of the following modes, namely:-

(a) by hand delivery;

(b) by Registered Post, Speed Post, Under Postal Certificate, Courier or such similar other means;

(c) by electronic mail, if e-mail address is provided; or by mobile phone by any messaging system;

(d) by publication in the newspaper; or

(e) in any other manner as the Chief Information Commissioner may, by general or special order, direct.

(2) The service of notice in any of the manner mentioned under sub-rule *(1)* shall be deemed to be valid service of notice.

20. Personal presence of the appellant or complainant.-

(1) The appellant or the complainant, as the case may be, shall in every case be informed of the date of hearing at least seven clear days before that date.

(2) The appellant or the complainant or respondent may at his discretion at the time of hearing of the appeal or complaint by the Commission be present in person or through his duly authorized representative:

Provided that, the appellant or complainant or respondents may present the case through video conferencing, if all the relevant documents therefor are submitted two days prior to the date of hearing and the facility of video conferencing is available, at the time of hearing of the appeal by the Commission.

(3) The appellant or the complainant, as the case may be, may seek the assistance of any person in the process of the appeal, in the manner as may be provided therefor, while presenting his points and the person representing him may not be a legal practitioner.

21. Procedure for deciding appeals.-

(1) The Commission, while deciding an appeal may,-

(i) receive oral or written evidence on oath or on affidavit from concerned or interested person;

(ii) peruse or inspect documents, public records or copies thereof;

(iii) inquire through authorized officer further details or facts;

(iv) hear State Public Information Officer, State Assistant Public Information Officer or the First Appellate Authority, or such person against whose action the appeal is preferred, as the case may be ;

(v) hear third party; or

(vi) receive evidence on affidavit from State Public Information Officer, State Assistant Public Information officer, First Appellate Authority and such other person against whom the appeal lies or the third party or any other person concerned in relation to application.

(2) Where the Commission is satisfied that the circumstances exist due to which the appellant or the complainant, as the case may be, is being prevented from attending the hearing of the Commission, then, the Commission may afford the appellant or the complainant, as the case may be, another opportunity of being heard before a final decision is taken or take any other appropriate action as it may deem fit.

(3) Where the appellant or, as the case may be, complainant does not appear persistently either personally or online, when the second appeal or complaint is called on for hearing, the Commission may, after recording the reasons, apply the provisions of Rule 17 of Order XLI of the Civil Procedure Code, 1908 and make an order that the Appeal or complaint be dismissed for non- prosecution:

Provided that, where an appeal or complaint is so dismissed for non-prosecution under this sub-rule, the Appellant or complainant may apply, within a period of thirty days from the date of receipt of the order for dismissal, for an order to set the dismissal aside, and if the appellant or complaint satisfies the Commission that there was sufficient cause for his non-appearance, the

Commission may make an order setting aside the dismissal and shall appoint a day for proceeding with the appeal or the complaint:

Provided further that, no order shall be set aside on any such application as aforesaid unless notice thereof has been served on the opposite party.

(4) Notwithstanding anything contained in sub-rule (3), where the Commission is of the view that a substantial question regarding denial of information is involved, it may proceed to decide the matter on the basis of record available.

(5) Nothing in this rule shall prevent the Commission, in respect of the second appeal, from calling for the records or directing disclosure of information were warranted under the Act, irrespective of the presence of the appellant**.**

22. Burden of Proof.-

(1) Save as otherwise provided by or under the Act in case of appeal or complaint before the Commission, the burden of proof shall lie upon the party asserting a fact.

(2) In complaint under section 18 or appeal under section 19,-

(a) the complainant or appellant shall prove and establish the denial, delay, or incorrect information, or any other ground pleaded therein;

(b) the state public information officer, the First Appellate Authority or the public authority, as the case may be, shall justify its action as per sub-section *(5)* of section 19.

(3) The Commission shall decide the matters solely on the basis of pleadings, arguments and evidence placed on the record.

23. Withdrawal or abatement of appeal.-

(1) The State Information Commission may, on a written request made by the appellant, allow the appeal to be withdrawn:

Provided that, in case where the written request made by the appellant is received by the Commission after the notice for hearing is issued, the Commission may impose a reasonable cost to be paid by the appellant for wasting the resources of the Commission and its expenses and recover the same as an arrears of land revenue.

(2) As the right to information is available only to the particular applicant citizen of India who has requested the information, the proceedings pending before the State Information Commission in respect of second appeal filed by such person shall abate on the death of the appellant, where the respondent produces the evidence that the appellant is dead or the Commission comes to such conclusion on the basis of record available to it.

24. Order of the State Information Commission.- The order of the State Information Commission shall be in writing and issued under the seal of the Commission duly authenticated by any officer authorized by the Commission for this purpose.

25. Procedure for complaint - The provisions of above rules 17 to 24 shall mutatis mutandis apply for the complaint filed before the Commission under section 18.

26. Inherent procedural powers of the Commission.-

(1) Nothing in these rules shall be deemed to limit the power of the State Information Commission, while conducting an inquiry under section 18 or deciding a second appeal under sub-section *(3)* of section 19 of the Act, to pass such incidental or ancillary procedural orders, consistent with the provisions of the Act, after giving the reasonable opportunity of being heard to all the parties, as

may be necessary to secure the ends of justice or to prevent abuse of the process of the Commission.

(2) The Commission may, at any time, either of its own or on an application of any of the parties, correct any clerical or arithmetical mistake or any error arising from an accidental slip or omission in any order or record relating to a complaint under section 18 or a second appeal under sub-section *(3)* of section 19.

(3) Where any correction is made under sub-rule *(2)*, a copy of the corrected order shall be communicated to the concerned parties and uploaded on the website of the Commission.

27. **Presentation by the public authority.-** The public authority may authorise any representative or any of its officers to present its case.

By order in the name of the Governor of Maharashtra,

Dr. Atul Patane
Principal Secretary to the Government.

ANNEXURE "A"

(See Rule 3)

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005)

To,

The State Public Information Officer,

(Name of the office with address)

1)	Full name of the Applicant -	
2)	Address of the Applicant -	
3)	Mobile No & Email-id	
4)	Particulars of information required -	
5)	Purpose of Information Sought -	
6)	Subject matter of information - (Use only 150 words)	
7)	The period to which the information relates -	
8)	Mode of required information - (In person / by registered post / by e-mail / in personal pen drive / through Online Portal-in case of online RTI)	
9)	Whether the applicant is below poverty line - (If yes, attach the photo copy of the proof thereof)	
10)	Proof of Identity-	

Date:-

Place :- Signature of the Applicant.

ANNEXURE "B"

(See Rule 13)

Appeal under under section 19 (1) of the Right to Information Act, 2005

To,

(Name/designation/address of the appellate authority)

1	Full name of the Appellant -	
2	Address of the Appellant -	
3	Mobile No & Email-id	
4	Name and address of the State Public Information Officer who gave reply to the Application -	
5	Particulars of the Application	
6	Particulars of the orders including number, if any, against which the appeal is preferred-	
7	Prayer or relief Sought	
8	Grounds for the prayer or relief -	
9	Any other information relevant to the appeal	
10	Proof of Identity- (proving citizenship)	

Date:-

Place :- Signature of the Appellant.

"ANNEXURE 'C"

(*See* rule 5(*2*))

Second Appeal under section 19 *(3)* of the Right to Information Act, 2005.

To,

Maharashtra State Information Commission,

Bench at ----------

Address:----------

(1) Full name of the Appellant :

(2) Address :

(3) Mobile number and Email address of Appellant :

(4) Whether the applicant is below poverty line

(if yes, attach the photocopy of the valid proof thereof.) :

(5) Particulars of concerned State Public Information Officer with address :

(6) Particulars of the concerned First Appellate Authority with address :

(7) Name and Address of the original Applicant, if appellant is Third Party :

(8) Details of the Application seeking information-

(a) Date of Application :

(b) Particulars of information- :

(i) Subject matter of information. :

(ii) The period to which the information relates :

(iii) Description of the Specific information required :

(c) Whether information is required by post or in person :

(d) In case by post (Ordinary, Registered or Speed) :

(e) Whether Application (Annexure-A) is given to Assistant Public Information Officer :

(f) Date of receipt of the Application by the Assistant Public Information Officer :

(g) Date of receipt of the Application by the Public Information Officer :

(h) Date of reply of the Public Information Officer :

(i) Date of receipt of reply of the Public Information Officer : Yes/No

(9) Details of the First Appeal to the First Appellate Authority-

(a) Date of First Appeal

(b) Date of receipt of the First Appeal by the First Appellate Authority

(c) Whether First Appeal (Annexure-B) is given to Assistant Public Information Officer : Yes/No

*(d)*The date of receipt of order of First Appellate Authority by Applicant :

(10) Last date for filing the appeal :

(11) The grounds for appeal :

(12) Prayer or relief sought :

(13) Grounds for prayer/relief sought for :

(14) *(a)* Personal Presence at hearing:- Yes/No

(b) (i) Online Presence at hearing:- Yes/No

(ii) If yes mention here email address or mobile number for online hearing:

(15) Details of complaint filed under section 18, if any :

Place :

Date : Signature of the Applicant.

Verification

I,_____ (Name of the appellant), son of / daughter of / wife of _____ resident of _____(address) hereby declare that the Information as provided above is true to the best of my knowledge and no second Appeal under section 19 (3) is filed before the State Information Commission regarding the same application and that I have not suppressed any material fact.

Place :

Date : Signature of Appellant.

अधिसूचना

सामान्य, प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग,

हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ३२,

दिनांक : एप्रिल २०२६.

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्र. साप्रवि १२०२०/४/२०२५-माहिती (कार्या-६).- माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) च्या कलम १८ च्या उपकलम *(३)* च्या खंड *(च)*, कलम १९ च्या उपकलम *(१०)* आणि कलम २७ च्या उपकलम *(२)* अन्वये प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करून आणि या संदर्भात जारी करण्यात आलेले सर्व विद्यमान नियम अधिक्रमित करून, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, याद्वारे खालील नियम करीत आहेत :-

1. संक्षिप्त नाव आणि प्रारंभ.-

(१) या नियमांना महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ असे म्हणावे.

(२) हे नियम शासकीय राजपत्रात प्रसिद्ध झाल्याच्या तारखेपासून अंमलात येतील.

२. व्याख्या.-

(१) या नियमांमध्ये, संदर्भाने अन्यथा अपेक्षित नसेल तर,-

(क) "अधिनियम" म्हणजे माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२);

(ख) "अपील" म्हणजे कलम १९ च्या उपकलम *(१)* आणि उपकलम *(३)* अन्वये अनुक्रमे प्रथम अपीलीय प्राधिकाऱ्याकडे आणि आयोगाकडे केलेले अपील;

(ग) "अपीलकर्ता" म्हणजे अपील दाखल करणारा व्यक्ती;

(घ) "प्राधिकृत प्रतिनिधी" म्हणजे आयोगासमोरील कार्यवाहीत त्याचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी पक्षकाराने लेखी स्वरूपात प्राधिकृत केलेली व्यक्ती;

(ङ) "आयुक्त" म्हणजे कलम १५ च्या उपकलम *(३)* अन्वये नियुक्त करण्यात आलेले राज्य मुख्य माहिती आयुक्त किंवा, यथाप्रसंग, राज्य माहिती आयुक्त;

(च) "तक्रार" म्हणजे कलम १८ अन्वये केलेली तक्रार;

(छ) "तक्रारदार" म्हणजे कलम १८ अन्वये तक्रार केलेली व्यक्ती;

(ज) "विनियम" म्हणजे अधिनियमान्वये राज्य मुख्य माहिती आयुक्तांनी केलेले विनियम;

(झ) "राज्य माहिती आयोग किंवा आयोग" म्हणजे अधिनियमाच्या कलम १५ च्या उपकलम *(१)* अन्वये स्थापन करण्यात आलेला राज्य माहिती आयोग;

(ञ) "प्रथम अपीलीय प्राधिकरण" म्हणजे सार्वजनिक प्राधिकरणातील असा अधिकारी जो अधिनियमाच्या कलम १९ च्या उपकलम *(१)* अन्वये अपील करण्यायोग्य राज्य जन माहिती अधिकाऱ्यापेक्षा वरिष्ठ दर्जाचा असेल;

(ट) "कलम" म्हणजे अधिनियमाचे कलम;

(ठ) "वैयक्तिक माहिती" म्हणजे अशी कोणतीही माहिती जी, प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे, एखाद्या ओळखण्यायोग्य व्यक्तीशी संबंधित असेल आणि जी स्वतः किंवा उपलब्ध असलेल्या किंवा उपलब्ध होण्याची शक्यता असलेल्या इतर माहितीच्या संयोगाने, अशा व्यक्तीची ओळख पटविण्यास सक्षम असेल.

(२) या नियमांमध्ये वापरलेले परंतु परिभाषित न केलेले शब्द व अभिव्यक्ती यांचे अर्थ अधिनियमामध्ये त्यांना अनुक्रमे नेमून दिलेले असतील तेच असतील.

३. माहिती मिळविण्याची कार्यपद्धती.-

अधिनियमाच्या कलम ६ च्या उपकलम *(१)* अन्वये माहिती प्राप्त करण्यासाठीची विनंती, परिशिष्ट "**अ**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे करण्यात येईल आणि त्यासोबत तीस रुपये अर्ज शुल्क भरावे लागेल.

४. माहिती पुरविण्यासाठी शुल्क.-

अधिनियमाच्या कलम ४ च्या उपकलम *(४)* आणि कलम ७ च्या उपकलम *(१)* व उपकलम *(५)* अन्वये माहिती पुरविण्यासाठी खालील दराने शुल्क आकारण्यात येईल :-

(क) ए-४ किंवा त्यापेक्षा लहान आकाराच्या कागदावरील प्रत्येक पानासाठी पाच रुपये;

(ख) मोठ्या आकाराच्या कागदावरील छायाप्रतीची प्रत्यक्ष किंमत किंवा मूल्य;

(ग) नमुने किंवा प्रतिकृतींसाठी प्रत्यक्ष किंमत किंवा मूल्य;

(घ) डिजिटल / स्कॅन प्रतींच्या प्रत्येक पानासाठी पाच रुपये;

(ङ) प्रकाशनासाठी निश्चित केलेली किंमत किंवा प्रकाशनातील उताऱ्याच्या छायाप्रतीसाठी प्रति पान पाच रुपये;

(च) अभिलेखाच्या पाहणीच्या पहिल्या एका तासासाठी कोणतेही शुल्क नाही आणि त्यानंतरच्या प्रत्येक तासासाठी किंवा त्याच्या अंशासाठी पन्नास रुपये शुल्क; आणि

(छ) पन्नास रुपये टपाल शुल्क किंवा माहिती पुरविण्यासाठी येणारा प्रत्यक्ष टपाल खर्च.

५. शुल्क भरण्यातून सूट.-

दारिद्र्यरेषेखालील कोणत्याही व्यक्तीकडून नियम ३ आणि नियम ४ अन्वये कोणतेही शुल्क आकारण्यात येणार नाही, परंतु त्यासाठी संबंधित शासनाने या संदर्भात दिलेल्या प्रमाणपत्राची स्वयंप्रमाणित प्रत अर्जासोबत सादर करणे आवश्यक राहील:

परंतु, दारिद्र्यरेषेखालील व्यक्तीने मागितलेली माहिती विस्तृत स्वरूपाची असल्यास, अशा माहितीची पहिली पन्नास पाने विनामूल्य पुरविण्यात येतील आणि उर्वरित पानांसाठी नियम ४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या दराने शुल्क आकारण्यात येईल.

६. शुल्क भरण्याची पद्धत.-

या नियमांअन्वये शुल्क खालीलपैकी कोणत्याही प्रकारे भरता येईल :-

(क) सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे रोखीने, रीतसर पावती घेऊन; किंवा

(ख) अर्जावर विहित रकमेचे न्यायालय फी मुद्रांक चिटकवून; किंवा

(ग) सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या लेखा अधिकाऱ्याच्या नावे देय असलेल्या डिमांड ड्राफ्टद्वारे किंवा बँकर्स चेकद्वारे किंवा भारतीय टपाल आदेशाद्वारे; किंवा

(घ) "००७०-इतर प्रशासकीय सेवा, ६०-इतर सेवा, ८०० - इतर जमा रक्कमा (१८) माहितीचा अधिकार (००७०-०१६१)" या लेखाशीर्षाखाली कोषागारात; किंवा

(ङ) ऑनलाईन आरटीआय अर्जासंदर्भात इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे किंवा युपीआयद्वारे; किंवा

(च) सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे शुल्क स्वीकारण्याची सुविधा उपलब्ध असल्यास, सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या लेखा अधिकाऱ्याकडे इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे किंवा युपीआयद्वारे.

७. अर्ज केवळ एकाच विषयाशी संबंधित असावा.-

अधिनियमाच्या कलम ६ अन्वये माहितीसाठी केलेला लेखी अर्ज एकाच विषयाशी संबंधित असावा आणि तो साधारणतः एकशे पन्नास शब्दांपेक्षा जास्त नसावा. एखाद्या अर्जदाराला एकापेक्षा जास्त विषयावर माहिती मागावयाची असल्यास, त्याने स्वतंत्र अर्ज करावेत :

परंतु, एखाद्या अर्जात एकापेक्षा जास्त विषयाशी संबंधित माहितीची मागणी केली असल्यास, जन माहिती अधिकारी केवळ पहिल्या विषयाशी संबंधित मागणीवर उत्तर देईल आणि इतर प्रत्येक विषयासाठी स्वतंत्र अर्ज करण्याचा सल्ला अर्जदारास देऊ शकेल.

८. अभिलेखाच्या पाहणीसाठी प्रक्रिया.-

(क) कलम ६ च्या उपकलम *(१)* अन्वये अभिलेखाच्या पाहणीसाठी अर्जदाराने दाखल केलेल्या अर्जाचा विचार केल्यानंतर, जन माहिती अधिकाऱ्यांना योग्य वाटल्यास, अर्जदारास अभिलेख पाहण्याची परवानगी दिली जाऊ शकते आणि अशी परवानगी दिल्यास, जन माहिती अधिकारी विभागाच्या संबंधित शाखेकडून अर्जदारास हवे असलेले अभिलेख मागवतील आणि ते कार्यालयीन वेळेत अर्जदारास किंवा त्याच्या प्राधिकृत प्रतिनिधीस त्यांच्या उपस्थितीत पाहणीसाठी देतील.

(ख) असे अभिलेख पाहताना, अर्जदारास केवळ पेन्सिलचाच वापर करण्यास परवानगी असेल आणि अर्जदारास हवी असलेली माहिती केवळ पेन्सिलनेच नोंदविता येईल; अर्जदाराकडे पेन्सिलव्यतिरिक्त अन्य कोणतेही लेखन साहित्य असल्यास, ते जन माहिती अधिकाऱ्याकडे जमा करावे लागेल आणि त्यानंतरच त्यास अभिलेख पाहण्याची परवानगी मिळेल. अर्जदाराने पेन्सिलने अभिलेखावर कोणतेही चिन्ह करू नये.

९. नागरिकत्व सिद्ध करणाऱ्या ओळखपत्राची आवश्यकता.-

प्रत्येक अर्जदारास अधिनियमाच्या कलम ६ च्या उपकलम *(१)* अन्वये केलेल्या अर्जासोबत नागरिकत्व सिद्ध करणाऱ्या छायाचित्र असलेल्या ओळखपत्राची स्वयंप्रमाणित प्रत जोडणे आवश्यक राहील.

ओळखपत्राशिवाय अर्ज प्राप्त झाल्यास, जन माहिती अधिकारी अर्जदारास आवश्यक ते पालन करण्यासाठी असा अर्ज परत करू शकेल.

१०. पुनरावृत्त अर्ज निकाली काढणे.-

अधिनियमाच्या तरतुदींखाली अर्जदाराने मागितलेली माहिती त्याच अर्जदाराला यापूर्वीच पुरविण्यात आली असल्यास, जन माहिती अधिकारी मागील पत्रव्यवहाराचा आणि आधीच पुरविण्यात आलेल्या माहितीचा संदर्भ देऊन असा पुनरावृत्त अर्ज निकाली काढू शकेल.

११. स्वयंप्रेरणेने माहिती प्रकटीकरणाची जबाबदारी.-

(क) स्वयंप्रेरणेने माहितीच्या प्रकटीकरणासंदर्भात अधिनियमाच्या कलम ४ च्या उपकलम *(१)* च्या खंड *(क)* आणि खंड *(ख)* मधील तरतुदींचे पालन सुनिश्चित करण्याची जबाबदारी, संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुखावर असेल.

(ख) जेथे अधिनियमाखाली अर्ज प्राप्त झाल्यावर, जन माहिती अधिकाऱ्यांच्या मते मागितलेली माहिती ही अधिनियमाच्या कलम ४ च्या उपकलम (१) च्या खंड (ख) अन्वये स्वयंप्रेरणेने प्रकाशित करण्याच्या स्वरूपाची आहे, परंतु ती अद्याप प्रकाशित केलेली नाही, तेथे जन माहिती अधिकारी अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार अर्जावर प्रक्रिया करण्याव्यतिरिक्त, असे पालन न झाल्याचे संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुखाच्या निदर्शनास आणून देतील.

(ग) उक्त तरतुदींखाली अनिवार्य असलेली माहिती प्रकाशित न करणे किंवा स्वयंप्रेरणेने जाहीर न करणे ही कर्तव्यातील कसूरी मानली जाईल आणि त्यासाठी कार्यालय प्रमुखावर जबाबदारी निश्चित केली जाईल; आणि ते त्यांना लागू असलेल्या सेवा नियमांनुसार शिस्तभंगाच्या कारवाईस पात्र असतील.

१२. अधिकृत संकेतस्थळावर उपलब्ध माहिती.-

अर्जदाराने मागितलेली माहिती शासनाच्या किंवा संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या अधिकृत संकेतस्थळावर आधीच उपलब्ध असल्यास, जन माहिती अधिकारी अर्जदारास ती माहिती थेट संकेतस्थळावरून मिळविण्यास सूचित करतील.

जन माहिती अधिकाऱ्यांना ऑनलाईन उपलब्ध अशा माहितीच्या साक्षांकनास नकार देण्याचाही अधिकार असेल.

१३. वैयक्तिक माहितीतून सूट.-

"अधिनियमाच्या कलम ८ च्या उपकलम *(१)* च्या खंड *(त्र)* नुसार, जी माहिती कोणत्याही सार्वजनिक कामकाजाशी किंवा हितसंबधाशी संबंधित नसेल किंवा जेथे अशा माहितीचे प्रकटीकरण केल्यास संबंधित व्यक्तीच्या गोपनीयतेचे अनुचित उल्लंघन होईल अशी या नियमांमध्ये परिभाषित केल्यानुसारची वैयक्तिक माहिती या अधिनियमांतर्गत प्रकटीकरणातून मुक्त राहील:

परंतु, सक्षम प्राधिकाऱ्याची व्यापक सार्वजनिक हित अशा प्रकटीकरणाचे समर्थन करते अशी खात्री झाल्यास, अशी वैयक्तिक माहिती प्रकट केली जाऊ शकते आणि अशा समाधानाची कारणे लेखी स्वरूपात नोंदविली जातील.

परंतु आणखी असे की, असे व्यापक सार्वजनिक हित अस्तित्वात असल्याचे सिद्ध करण्याची जबाबदारी माहिती मागणाऱ्या अर्जदारावर असेल आणि केवळ सार्वजनिक हिताचे ठाम प्रतिपादन पुरेसे ठरणार नाही."

१४. इलेक्ट्रॉनिक संप्रेषणाची स्वीकार्यता.-

जन माहिती अधिकाऱ्यांनी ई-मेलद्वारे किंवा इतर कोणत्याही इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे केलेले कोणतेही संप्रेषण किंवा पुरविलेली माहिती, अधिनियमाखालील वैध संप्रेषण किंवा माहितीचे वितरण मानले जाईल.

१५. प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे अपील.-

(१) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याने दिलेल्या आदेशाने किंवा राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याने अर्ज निकाली न काढल्यामुळे व्यथित झालेली कोणतीही व्यक्ती, परिशिष्ट "**ख**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर कलम १९ च्या उपकलम *(१)* अन्वये प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे अपील दाखल करू शकेल आणि त्यासोबत नियम ६ मध्ये विहित केल्याप्रमाणे पन्नास रुपये अपील शुल्क भरावे लागेल.

(२) प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे केलेले अपील अर्जदाराने विधिवत प्रमाणित केलेले आणि सत्यापित केलेले असावे आणि त्यासोबत खालील स्वयंप्रमाणित कागदपत्रे जोडावीत:-

(एक) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे सादर केलेल्या अर्जाची प्रत,

(दोन) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून मिळालेल्या उत्तराची प्रत, असल्यास, आणि अर्ज सादर केल्याचा पुरावा,

(तीन) अपीलात उल्लेख केलेल्या कागदपत्रांची अनुक्रमणिका,

(चार) अर्जात उल्लेख केलेल्या आणि अर्जदाराने आधारभूत मानलेल्या इतर कागदपत्रांच्या प्रती.

१६. राज्य माहिती आयोगाकडे अपील.-

(१) राज्य माहिती आयोगाकडे कलम १९ च्या उपकलम *(३)* अन्वये केलेले अपील, परिशिष्ट "**ग**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर दाखल करावे आणि त्यासोबत नियम ६ मध्ये विहित केल्याप्रमाणे शंभर रुपये अपील शुल्क भरावे लागेल.

(२) राज्य माहिती आयोगाकडे केलेले अपील अर्जदाराने विधिवत प्रमाणित केलेले आणि सत्यापित केलेले असावे आणि त्यासोबत खालील स्वयंप्रमाणित कागदपत्रे जोडावीत :-

(एक) *(अ)* राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे सादर केलेल्या अर्जाची प्रत;

(ब) अर्जात उल्लेख केलेल्या किंवा त्यावर अवलंबून असलेल्या कागदपत्रांच्या प्रती;

(दोन) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे अर्ज सादर केल्याचा पुरावा;

(तीन) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून मिळालेल्या उत्तराची प्रत, असल्यास;

(चार) प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे केलेल्या अपीलाची प्रत;

(पाच) प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे अपील सादर केल्याचा पुरावा;

(सहा) प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडून मिळालेल्या आदेशाची प्रत, असल्यास;

(सात) अपीलात उल्लेख केलेल्या आणि अपीलकर्त्याने आधारभूत मानलेल्या कागदपत्रांची अनुक्रमणिका; आणि

(आठ) अपीलकर्त्याने अपीलात उल्लेख केलेल्या आणि त्यावर अवलंबून असलेल्या इतर कागदपत्रांच्या प्रती.

(३) राज्य माहिती आयोगाकडे केलेले अपील साध्या कागदावर नीटनेटके आणि सुवाच्यपणे लिहिलेले, टाईप केलेले किंवा मुद्रित केलेले असावे आणि अपील आणि त्यासोबत सादर करावयाची कागदपत्रे प्रतिवाद्यांसाठी तीन प्रतींमध्ये दाखल करावीत.

१७. अपील परत करणे.-

नियम १५ चा उपनियम *(२)* आणि नियम १६ चे उपनियम *(२)* किंवा उपनियम *(३)* मध्ये विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे कागदपत्रे अपीलासोबत नसल्यास किंवा अपील प्राधिकरणाला अन्य कोणतीही त्रुटी आढळल्यास, असे अपील अर्जदारास परत केले जाऊ शकते आणि त्यास त्रुटी दूर करून पत्र मिळाल्याच्या तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आत संपूर्ण कागदपत्रांसह अपील दाखल करण्यास सांगितले जाऊ शकते:

परंतु, अधिनियमात विहित केलेल्या कालावधीत राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचे उत्तर किंवा प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाचा आदेश प्राप्त न झाल्यास, या नियमाखाली त्या कारणास्तव अपील परत केले जाणार नाही.

१८. आयोगाकडे अपीलाची प्रक्रिया.-

(१) आयोगाच्या अधिकाऱ्यास अपील अधिनियमाच्या, नियमांच्या आणि विनियमांच्या तरतुदींनुसार असल्याचे आढळल्यास, त्या अपीलास क्रमांक देण्यात येईल आणि त्या उद्देशाकरिता ठेवलेल्या नोंदवहीत त्याची नोंद करण्यात येईल आणि, जन माहिती अधिकारी आणि प्रथम अपीलीय

प्राधिकरणास, अपीलाचा संदर्भ देऊन, दिशानिर्देश मिळाल्याच्या तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आत त्याच्याशी संबंधित सर्व कागदपत्रांच्या प्रतींसह लेखी निवेदन किंवा अहवाल सादर करण्यास निर्देशित करेल. अहवाल प्राप्त झाल्यावर किंवा उक्त कालावधीत अहवाल न मिळाल्यास, अपीलाच्या सुनावणीची तारीख निश्चित केली जाऊ शकते.

(२) अर्जदाराने अधिनियमाखाली उपलब्ध सर्व उपायांचा अवलंब केल्याची खात्री झाल्याशिवाय आयोग अपीलाचा विचार करणार नाही.

(३) उपनियम *(२)* च्या प्रयोजनार्थ, खालील परिस्थितीत एखाद्या व्यक्तीने अधिनियमाखाली उपलब्ध सर्व उपायांचा अवलंब केला असे मानले जाईल,-

(क) त्याने प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे अपील दाखल केले असेल आणि प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाने त्यावर अंतिम आदेश दिला असेल; किंवा

(ख) प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाने दाखल केलेल्या अपीलावर अंतिम आदेश न दिल्यास आणि ते अपील प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे प्राप्त झाल्याच्या तारखेपासून पंचेचाळीस दिवसांचा कालावधी उलटला असेल.

१९. अपील किंवा तक्रारीची नोटीस.-

(१) आयोग, अपील किंवा तक्रारीची नोटीस संबंधित व्यक्तींना खालीलपैकी कोणत्याही प्रकारे बजावू शकतो :-

(क) हस्ते पोहोच करून;

(ख) नोंदणीकृत डाकेने, स्पीड पोस्टने, टपाल पावतीखाली, कुरियरद्वारे किंवा अशाच इतर साधनाद्वारे;

(ग) ई-मेल पत्ता उपलब्ध असल्यास, ई-मेलद्वारे; किंवा कोणत्याही संदेश प्रणालीद्वारे भ्रमणध्वनीवर;

(घ) वृत्तपत्रात प्रकाशनाद्वारे; किंवा

(ङ) मुख्य माहिती आयुक्त सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाने निर्देशित करतील अशा इतर कोणत्याही प्रकारे.

(२) उपनियम *(१)* अंतर्गत उल्लेख केलेल्या कोणत्याही प्रकारे नोटीसची बजावणी करणे, ही वैध बजावणी मानली जाईल.

२०. अपीलकर्ता किंवा तक्रारदाराची वैयक्तिक उपस्थिती.-

(१) अपीलकर्ता किंवा, यथाप्रसंग, तक्रारदार यांना प्रत्येक प्रकरणात सुनावणीच्या तारखेपूर्वी किमान सात स्पष्ट दिवस अगोदर सुनावणीच्या तारखेची सूचना दिली जाईल.

(२) अपीलकर्ता किंवा तक्रारदार किंवा प्रतिवादी यांना आयोगाकडे अपील किंवा तक्रारीच्या सुनावणीच्या वेळी स्वतः किंवा त्यांच्या विधिवत प्राधिकृत प्रतिनिधीद्वारे उपस्थित राहण्याचा स्वेच्छाधिकार असेल :

परंतु, अपीलकर्ता किंवा तक्रारदार किंवा प्रतिवाद्यांनी सुनावणीच्या तारखेपूर्वी दोन दिवस आधी सर्व संबंधित कागदपत्रे सादर केल्यास आणि सुनावणीच्या वेळी आयोगाकडे व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगची सुविधा उपलब्ध असल्यास, ते व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे आपली बाजू मांडू शकतात.

(३) अपीलकर्ता किंवा, यथाप्रसंग, तक्रारदार, अपीलाच्या प्रक्रियेत त्याचे मुद्दे मांडताना, विहित केल्याप्रमाणे, कोणत्याही व्यक्तीची सहाय्यता घेऊ शकतो आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती कायदेतज्ज्ञ असणे आवश्यक नाही.

२१. अपील निकालात काढण्याची प्रक्रिया.-

(१) आयोग, अपील निकालात काढताना,-

(एक) संबंधित किंवा इच्छुक व्यक्तीकडून शपथेवर किंवा प्रतिज्ञापत्रावर तोंडी किंवा लेखी पुरावा घेऊ शकतो;

(दोन) कागदपत्रे, सार्वजनिक अभिलेख किंवा त्यांच्या प्रती तपासू किंवा पाहू शकतो;

(तीन) प्राधिकृत अधिकाऱ्यामार्फत अधिक तपशील किंवा तथ्ये चौकशी करू शकतो;

(चार) राज्य जन माहिती अधिकारी, राज्य सहायक जन माहिती अधिकारी किंवा प्रथम अपीलीय प्राधिकरण यांचे किंवा ज्याच्या कृत्याविरुद्ध अपील दाखल आहे त्याचे, यथाप्रसंग, म्हणणे ऐकू शकतो;

(पाच) तृतीय पक्षाचे म्हणणे ऐकू शकतो; किंवा

(सहा) राज्य जन माहिती अधिकारी, राज्य सहायक जन माहिती अधिकारी, प्रथम अपीलीय प्राधिकरण आणि ज्याच्याविरुद्ध अपील दाखल आहे अशी अन्य व्यक्ती, तृतीय पक्ष किंवा अर्जाशी संबंधित अन्य कोणत्याही व्यक्तीकडून प्रतिज्ञापत्रावर पुरावा घेऊ शकतो.

(२) ज्या कारणांमुळे अपीलकर्ता किंवा, यथाप्रसंग, तक्रारदारास आयोगाच्या सुनावणीस उपस्थित राहता आले नाही अशी परीस्थिती अस्तित्वात होती, अशी आयोगाची खात्री झाल्यास तेथे आयोग

अपीलकर्ता किंवा, यथाप्रसंग, तक्रारदारास अंतिम निर्णय घेण्यापूर्वी सुनावणीची आणखी एक संधी देऊ शकेल किंवा योग्य वाटेल तशी कोणतीही अन्य कारवाई करू शकेल.

(३) जेथे अपीलकर्ता किंवा, यथाप्रसंग, तक्रारदार, द्वितीय अपील किंवा तक्रार सुनावणीसाठी आल्यावर, वारंवार वैयक्तिकरित्या किंवा ऑनलाईन उपस्थित राहत नाही, तेथे आयोग कारणे नोंदवून, नागरी प्रक्रिया संहिता, १९०८ च्या आदेश ४१ च्या नियम १७ च्या तरतुदी लागू करू शकतो आणि अपील किंवा तक्रार अभियोजन शून्यतेमुळे फेटाळण्याचा आदेश देऊ शकतो:

परंतु, जेथे या उपनियमाखाली अपील किंवा तक्रार अभियोजन शून्यतेमुळे फेटाळण्यात आली असेल, तेथे अपीलकर्ता किंवा तक्रारदार फेटाळण्याचा आदेश मिळाल्याच्या तारखेपासून तीस दिवसांच्या आत फेटाळणी रद्द करण्यासाठी अर्ज करू शकतो आणि अपीलकर्ता किंवा तक्रारदाराने त्याच्या अनुपस्थितीसाठी पुरेसे कारण असल्याचे आयोगाला पटवून दिल्यास, आयोग फेटाळणी रद्द करण्याचा आदेश देऊ शकतो आणि अपील किंवा तक्रार पुढे चालविण्यासाठी दिवस नियोजित करू शकतो :

परंतु आणखी असे की, अशा अर्जावर विरोधी पक्षाला नोटीस बजावल्याशिवाय कोणताही आदेश रद्द केला जाणार नाही.

(४) उपनियम *(३)* मध्ये काहीही असले तरी, जेथे आयोगाच्या मते माहिती नाकारण्याशी संबंधित एखादा महत्त्वपूर्ण प्रश्न अंतर्भूत आहे, तेथे आयोग उपलब्ध नोंदींच्या आधारे प्रकरण निकालात काढण्याची कार्यवाही करू शकतो.

(५) या नियमातील कोणत्याही गोष्टीमुळे आयोगाला, द्वितीय अपीलाच्या संदर्भात, अपीलकर्त्याच्या उपस्थितीची पर्वा न करता, अधिनियमाखाली आवश्यक असेल तेथे, अभिलेख मागविण्यापासून किंवा माहितीचे प्रकटीकरण निर्देशित करण्यापासून प्रतिबंध होणार नाही.

२२. पुराव्याचा भार.-

(१) अधिनियमाखाली आयोगासमोरील अपील किंवा तक्रारीत अन्यथा तरतूद केली असल्याशिवाय, पुराव्याचा भार तथ्य प्रतिपादन करणाऱ्या पक्षावर असेल.

(२) कलम १८ अन्वये तक्रारीत किंवा कलम १९ अन्वये अपीलात,-

(क) तक्रारदार किंवा अपीलकर्त्याने माहिती नाकारणे, विलंब होणे, किंवा चुकीची माहिती देणे किंवा तक्रारीत नमूद केलेला अन्य कोणताही आधार सिद्ध करावा आणि प्रस्थापित करावा;

(ख) राज्य जन माहिती अधिकारी, प्रथम अपीलीय प्राधिकरण किंवा, यथाप्रसंग, सार्वजनिक प्राधिकरण यांनी कलम १९ च्या उपकलम *(५)* नुसार त्यांच्या कृत्याचे समर्थन करावे.

(३) आयोग प्रकरणे केवळ अर्जातील विनंत्या, युक्तिवाद आणि अभिलेखावर ठेवलेल्या पुराव्याच्या आधारे निकालात काढेल.

२३. अपील मागे घेणे किंवा अपील रद्द होणे.-

(१) राज्य माहिती आयोग, अपीलकर्त्याने केलेल्या लेखी विनंतीवरून, अपील मागे घेण्यास परवानगी देऊ शकतो :

परंतु, जेथे आयोगाकडून सुनावणीची नोटीस जारी केल्यानंतर अपीलकर्त्याची लेखी विनंती आयोगाला मिळाली असेल, तेथे आयोग आयोगाच्या साधनसामग्री वाया जाण्यासाठी आणि खर्चासाठी अपीलकर्त्याने वाजवी खर्च भरण्याचा आदेश देऊ शकतो आणि तो जमीन महसुलाची थकबाकी म्हणून वसूल करू शकतो.

(२) माहितीचा अधिकार हा केवळ माहिती मागणाऱ्या भारताच्या त्या विशिष्ट नागरिकासाठी उपलब्ध असल्याने, अशा व्यक्तीने दाखल केलेल्या द्वितीय अपीलासंदर्भात राज्य माहिती आयोगासमोर प्रलंबित असलेली कार्यवाही, प्रतिवादीने अपीलकर्ता मृत झाल्याचा पुरावा सादर केल्यास किंवा आयोगाने उपलब्ध नोंदीच्या आधारे अशा निष्कर्ष काढल्यास, अपीलकर्त्याच्या मृत्यूने रद्द होईल.

२४. राज्य माहिती आयोगाचा आदेश.-

राज्य माहिती आयोगाचा आदेश लेखी स्वरूपात असेल आणि आयोगाने या प्रयोजनार्थ प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याने विधिवत प्रमाणित केलेल्या आयोगाच्या शिक्क्याखाली जारी केला जाईल.

२५. तक्रारीची प्रक्रिया.-

वरील नियमांच्या तरतुदी कलम १८ अन्वये आयोगासमोर दाखल केलेल्या तक्रारीसाठी, आवश्यक त्या फेरबदलांसह, लागू होतील.

२६. आयोगाचे अंगभूत प्रक्रियात्मक अधिकार.-

(१) या नियमांमधील कोणत्याही गोष्टीमुळे राज्य माहिती आयोगाच्या अधिकारांवर मर्यादा आल्याचे मानले जाणार नाही; आयोग, कलम १८ अन्वये चौकशी करताना किंवा कलम १९ च्या उपकलम *(३)* अन्वये द्वितीय अपील निकालात काढताना, अधिनियमाच्या तरतुदींशी सुसंगत असे आनुषंगिक किंवा सहायक प्रक्रियात्मक आदेश, सर्व पक्षकारांना सुनावणीची वाजवी संधी दिल्यानंतर, न्यायाचे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी किंवा आयोगाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर रोखण्यासाठी आवश्यक वाटतील असे आदेश पारित करू शकतो.

(२) आयोग, कोणत्याही वेळी, स्वतःहून किंवा कोणत्याही पक्षकाराच्या अर्जावर, कलम १८ अन्वये तक्रारीशी किंवा कलम १९ च्या उपकलम *(३)* अन्वये द्वितीय अपीलाशी संबंधित कोणत्याही आदेशात किंवा अभिलेखात चुकीने किंवा अपघाताने झालेली कोणतीही लिपिकीय किंवा अंकगणितीय चूक अथवा त्रुटी दुरुस्त करू शकतो.

(३) उपनियम *(२)* अन्वये कोणतीही दुरुस्ती केल्यास, दुरुस्त आदेशाची प्रत संबंधित पक्षकारांना कळविली जाईल आणि आयोगाच्या संकेतस्थळावर अपलोड केली जाईल.

२७. सार्वजनिक प्राधिकरणाद्वारे सादरीकरण.-

सार्वजनिक प्राधिकरण आपली बाजू मांडण्यासाठी कोणत्याही प्रतिनिधीस किंवा आपल्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास प्राधिकृत करू शकते.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

डॉ. अतुल पाटणे

शासनाचे प्रधान सचिव.

परिशिष्ट "क"

(नियम ३ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती मिळविण्यासाठी अर्जाचा नमुना

प्रति,

राज्य जन माहिती अधिकारी,

(कार्यालयाचे नाव व पत्ता)

१)	अर्जदाराचे पूर्ण नाव -	
२)	अर्जदाराचा पत्ता -	
३)	भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल आयडी -	
४)	आवश्यक माहितीचा तपशील -	
५)	माहिती मागण्याचा उद्देश -	
६)	माहितीचा विषय - (केवळ १५० शब्द वापरावेत)	
७)	माहिती ज्या कालावधीशी संबंधित आहे तो कालावधी -	
८)	आवश्यक माहितीचे स्वरूप - (प्रत्यक्ष / नोंदणीकृत टपालाने / ई-मेलने / ऑनलाईन पोर्टलद्वारे - ऑनलाईन आरटीआयच्या बाबतीत)	
९)	अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे काय — (असल्यास, त्याचा पुरावा जोडावा)	
१०)	ओळखपत्र - (नागरिकत्व सिद्ध करणारे)	

दिनांक :-

ठिकाण :- अर्जदाराची स्वाक्षरी.

परिशिष्ट "ख"

(नियम १५ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम १९ (१) अन्वये अपील

प्रति,

(अपीलीय प्राधिकरणाचे नाव/पदनाम/पत्ता)

१	अपीलकर्त्याचे पूर्ण नाव -	
२	अपीलकर्त्याचा पत्ता -	
३	भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल आयडी -	
४	अर्जाला उत्तर दिलेल्या राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचे नाव व पत्ता -	
५	अर्जाचा तपशील -	
६	ज्या आदेशाविरुद्ध अपील करावयाचे आहे त्याचा तपशील (क्रमांकासह, असल्यास) -	
७	विनंती किंवा अभिप्रेत दिलासा -	
८	विनंती किंवा दिलाशाची कारणे -	
९	अपीलाशी संबंधित कोणतीही अन्य माहिती -	
१०	ओळखपत्र - (नागरिकत्व सिद्ध करणारे)	

दिनांक :-

ठिकाण :- अपीलकर्त्याची स्वाक्षरी.

परिशिष्ट "ग"

(नियम १६ (१) पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम १९ (३) अन्वये द्वितीय अपील

प्रति,

महाराष्ट्र राज्य माहिती आयोग,

खंडपीठ ----------

पत्ता : ----------

(१) अपीलकर्त्याचे पूर्ण नाव :

(२) पत्ता :

(३) अपीलकर्त्याचा भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल पत्ता :

(४) अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे काय (होय असल्यास, वैध पुराव्याची छायाप्रत जोडावी.) :

(५) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा तपशील व पत्ता :

(६) संबंधित प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाचा तपशील व पत्ता :

(७) अपीलकर्ता तृतीय पक्ष असल्यास, मूळ अर्जदाराचे नाव व पत्ता :

(८) माहिती मागणाऱ्या अर्जाचा तपशील -

(अ) अर्जाचा दिनांक :

(ब) माहितीचा तपशील -

(एक) माहितीचा विषय :

(दोन) माहिती ज्या कालावधीशी संबंधित आहे तो कालावधी :

(तीन) आवश्यक विशिष्ट माहितीचे वर्णन :

(क) माहिती टपालाने किंवा प्रत्यक्ष हवी आहे काय :

(ड) टपालाने असल्यास (साधे / नोंदणीकृत / स्पीड पोस्ट) :

(इ) अर्ज (परिशिष्ट-क) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्याकडे दिला आहे काय :

(फ) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्याकडे अर्ज मिळाल्याचा दिनांक :

(ग) जन माहिती अधिकाऱ्याकडे अर्ज मिळाल्याचा दिनांक :

(ह) जन माहिती अधिकाऱ्याच्या उत्तराचा दिनांक :

(ई) जन माहिती अधिकाऱ्याचे उत्तर मिळाले काय : होय/नाही

(९) प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे केलेल्या प्रथम अपीलाचा तपशील -

(अ) प्रथम अपीलाचा दिनांक :

(ब) प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे प्रथम अपील मिळाल्याचा दिनांक :

(क) अपील (परिशिष्ट-ख) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्याकडे दिले आहे काय : होय/नाही

(ड) अर्जदाराला प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाचा आदेश मिळाल्याचा दिनांक :

(१०) अपील दाखल करण्याची अंतिम तारीख :

(११) अपीलाची कारणे :

(१२) विनंती किंवा अभिप्रेत दिलासा :

(१३) विनंती/दिलाशाची कारणे :

(१४) (अ) सुनावणीस वैयक्तिक उपस्थिती : होय/नाही

(ब) (एक) सुनावणीस ऑनलाईन उपस्थिती : होय/नाही

(दोन) होय असल्यास, ऑनलाईन सुनावणीसाठी ई-मेल पत्ता किंवा भ्रमणध्वनी क्रमांक नमूद करावा :

(१५) कलम १८ अन्वये दाखल केलेल्या तक्रारीचा तपशील, असल्यास :

ठिकाण :

दिनांक : अर्जदाराची स्वाक्षरी.

सत्यापन

मी, _____(अपीलकर्त्याचे नाव), ---------- यांचा/ यांची मुलगा/मुलगी/पत्नी, राहणार(पत्ता) _____ याद्वारे घोषित करतो/करते की वर दिलेली माहिती माझ्या माहितीप्रमाणे सत्य आहे आणि मी, याच अर्जासंदर्भात राज्य माहिती आयोगाकडे कलम १९ (३) अन्वये कोणतेही द्वितीय अपील दाखल केलेले नाही आणि कोणतेही महत्त्वाचे तथ्य लपवले नाही.

ठिकाण :

दिनांक : अपीलकर्त्याची स्वाक्षरी.

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग
19 वा मजला, नवीन प्रशासकीय इमारत,
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालयासमोर, मुंबई-400 032.

क्रमांक: साप्रवि- 12020/04/2025-साप्रवि(कक्ष-6) दिनांक:- 07 मे,2026.

प्रति,
भाषा संचालक,
भाषा संचालनालय,
प्रशासकीय इमारत, पाचवा मजला, डॉक्टर आंबेडकर उद्यानाजवळ,
शासकीय वसाहत, बांद्रा (पूर्व), मुंबई – 400051.

विषय : महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 यांच्या मराठी भाषेतील प्रारूपाची तपासणी करण्याबाबत.

महोदय,

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2005 अधिक्रमित करून महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 प्रसिद्ध करण्याची कार्यवाही शासन स्तरावर सुरू आहे. सदर नियमांचे इंग्रजी भाषेतील प्रारूप विधी व न्याय विभागाच्या मान्यतेनंतर विभाग स्तरावर मराठी भाषेत भाषांतरित करण्यात आले आहे.

महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 प्रसिद्ध करण्यापूर्वी मराठी भाषेतील प्रारूपाची भाषा, शब्दप्रयोग व पारिभाषिक शुद्धतेच्या दृष्टिकोनातून तपासणी करून आवश्यक असल्यास सुधारणा सुचविण्याची विनंती आहे.

सदर पत्रासोबत महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, 2026 यांचे इंग्रजी व मराठी भाषेतील प्रारूप जोडण्यात येत आहे.

आपला

(शेषराव कुटे)
कक्ष अधिकारी महाराष्ट्र शासन

NOTIFICATION

General Department,
Administration
Mantralaya, Madam Cama Marg,
Hutatma Rajguru Chowk,
Mumbai32,
Dated the2026.

Right to Information Act, 2005.

No. GAD/ 12020/4/2025-GAD-DESK-6.- In exercise of the powers conferred by clause *(f)* of sub-section *(3)* of section 18, sub-section *(10)* of section 19 and sub-section *(2)* of section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of all the existing rules issued in that behalf, the Governor of Maharashtra is hereby pleased to make the following rules, namely:-

1. Short title and commencement.-

(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2026.

(2) They shall come into force on the date of their publication in the *Official Gazette.*

2. Definitions – (1) In these rules, unless the context otherwise requires -

(a) **"Act"** means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(b) **"appeal"** means an appeal made to the First Appellate Authority and to the Commission under sub-section *(1)* and *(3)*, respectively, of section 19;

(c) **"Appellant"** means a person who has filed an appeal;

(d) **"Authorised representative"** means a person who is authorised in writing by a party to a proceeding before the Commission to represent him in the proceeding;

(e) **"Commissioner"** means the State Chief Information Commissioner or the State Information Commissioner, as the case may be, appointed under sub-section *(3)* of section 15;

(f) **"complaint"** means the complaint made under section 18;

(g) **"complainant"** means the person who has made complaint under section 18;

(h) **"regulations"** means the regulations made by the State Chief Information Commissioner under the Act;

(i) **"State Information Commission** or **Commission"** means the State Information Commission constituted under sub-section (1) of Section 15 of the Act;

(j) **"First Appellate Authority"** means an officer in the public authority who is senior in rank to the Central Public Information Officer to whom an appeal under sub-section (1) of Section 19 of the Act lies;

(k) **"section"** means a Section of the Act;

(l) **"personal information"** means any information which relates to an identifiable individual, whether directly or indirectly, and which, either by itself or in combination with other information available or likely to be available, is capable of identifying such individual.

(2) words and expressions used herein but not defined in these rules shall have the same meanings as respectively assigned to them in the Act.

3. Procedure for seeking Information .- A request for obtaining information under sub-section *(1)* of Section 6 of the Act shall be made to the concerned State Public Information Officer in the format given in Annexure "A" on a plain paper and shall be accompanied by an application fee of rupees thirty.

4. Fees for providing information.- Fee for providing information under sub-section *(4)* of Section 4 and sub-sections *(1)* and *(5)* of Section 7 of the Act shall be charged at the following rates, namely :-

(a) rupees five for each page in A-4 or smaller size paper;

(b) actual cost or price of a photocopy in large size paper,

(c) actual cost or price for samples or models:

(d) rupees five for each page of digital / scan copies;

(e) price fixed for a publication or rupees five per page of photocopy for extracts from the publication;

(f) no fee for inspection of records for the first hour of inspection and a fee of rupees fifty for each subsequent hour or fraction thereof; and

(g) rupees fifty for postal charge or actual cost involved in supply of information that exceeds fifty rupees.

5. Exemption from payment of fee.- No fee under rule 3 and rule 4 shall be charged from any person who is below poverty line, provided a copy of the certificate issued by the appropriate Government in this regard is submitted along with the application:

Provided that if the information sought by a person below the poverty line is of a voluminous nature, the first fifty pages of such information shall be provided free of cost, and for the remaining pages, fees shall be charged at the rates specified in rule 4.

6. Mode of Payment of fee - Fees under these rules may be paid in any of the following manner, namely:-

(a) in cash, to the public authority against a proper receipt; or

(b) by affixing a court fee stamp of the prescribed value on the application; or

(c) by demand draft or bankers cheque or Indian Postal Order payable to the Accounts Officer of the public authority; or

(d) in treasury under the budget head "0070-other administrative services, 60-other services, 800 other receipt (18) right to information (0070-0161)"or

(e) by electronic means or UPI in respect of online RTI application ; or

(f) by electronic means or UPI to the Accounts Officer of the public authority, if facility for receiving fees through electronic means is available with the public authority.

7. Request relate only to single subject matter.- A request in writing for information under section 6 of the Act shall relate to one subject matter and it shall not ordinarily exceed one hundred and fifty words. If an applicant wishes to seek information on more than one subject matter, he shall make separate applications:

Provided that, in case the request made relates to more than one subject matter, the Public Information Officer may respond to the request relating to the first subject matter only and may advice the applicant to make a separate application for each of the other subject matters.

8. Procedure for seeking inspection of record.-

(a) If after having considered the application filed by the applicant for seeking inspection of record under sub-section *(1)* of section 6, the Public Information Officer find it appropriate, the applicant may be granted permission to inspect the record and if he grants such permission the Public Information Officer shall requisition the record desired by the applicant for perusal, from the concerned section of the Department and shall give the same to the applicant for inspection in his presence or in the presence of his authorised representative, during office hours.

(b) While inspecting such record, the applicant shall be allowed to use pencil only and the information desired by the applicant shall be noted by him by pencil only and if the applicant bring any writing instruments other than a pencil, he shall deposit the same with the Public Information Officer and, thereafter, he shall be allowed to inspect the record. The applicant shall not make any marking on the record by the pencil he is allowed to use during inspection".

9. Requirement of proof of identity proving citizenship .- Every applicant shall be required to attach a self-attested copy of a photo identity proof along with the application made under sub-section *(1*) of Section 6 of the Act.

If an application is received without an identity proof, the Public Information Officer may return such application to the applicant for compliance.

10. Disposal of repeated requests .- Where the information sought by an applicant has already been provided to the same applicant earlier under the provisions of the Act, the Public Information Officer may dispose of such repeated application by referring to the earlier correspondence and the information already furnished.

11. Responsibility for suo motu disclosure.-

(a) The responsibility for ensuring compliance with the provisions of clause (a) and clause (b) of sub-section (1) of section 4 of Act, relating to *suo motu* disclosure of information, shall vest with the Head of Office of the concerned Public Authority.

(b) Where, upon receipt of an application under the Act, the Public Information Officer is of the opinion that the information sought is of the nature required to be published suo motu under clause *(b)* of sub-section *(1)* of section 4 of the Act, but has not been so published, he shall, in addition to processing the application in accordance with the provisions of the Act, bring such non-

compliance to the notice of the Head of Office of the concerned Public Authority for appropriate corrective action.

(c) Failure to publish or proactively disclose information as mandated under the said provisions shall be deemed to be dereliction of duty, and responsibility shall be fixed on the Head of Office, who shall be liable for initiation of disciplinary proceedings in accordance with the applicable service rules.

12. Information available on Official Website.- Where the information requested by the applicant is already available on the official website of the Government or of the concerned public authority, the Public Information Officer shall inform the applicant to obtain such information directly from the website.

The Public Information Officer shall also have the authority to decline attestation of such information available online.

13. Exemption of personal information.-

"Personal information, as defined under these rules, shall be exempt from disclosure under the Act, in accordance with clause *(j)* of sub-section *(1)* of section 8 of the Act, where such information has no relationship to any public activity or public interest, or where the disclosure of such information would cause an unwarranted invasion of the privacy of the individual concerned:

Provided that such personal information may be disclosed if the competent authority is satisfied that a larger public interest justifies such disclosure, and the reasons for such satisfaction shall be recorded in writing.

Provided further that the burden of establishing the existence of such larger public interest shall lie on the applicant seeking the information, and mere assertion of public interest shall not be sufficient."

14. Acceptance of electronic communication.- Any communication made or information provided by the Public Information Officer through e-mail or

through any other electronic mode shall be deemed to be valid communication or delivery of information under the Act.

15. Appeal to the First Appellate Authority –

(1) Any person aggrieved by an order passed by the State Public Information Officer or by non-disposal of his application by the State Public Information Officer, may file an appeal under sub-section *(1)* of section 19 to the First Appellate Authority in the format given in Annexure "B" on a plain paper and shall be accompanied by an appeal fee of rupees fifty and paid in such manner as prescribed in rule 6.

(2) An appeal to the First Appellate Authority shall be duly authenticated and verified by the appellant and accompanied by the following self-attested documents, namely :-

(i) a copy of the application submitted to the State Public information Officer,

(ii) a copy of the reply received, if any, from the State Public Information Officer and proof of submission of application,

(iii) an index of the documents referred to in the appeal,

(iv) copies of other documents referred to in his application and relied upon by the applicant.

16. Appeal to the State Information Commission.-

(1) Appeal under sub-section *(3)* of section 19 to the State Information Commission shall be filed, on plain paper in the format given in Annexure "C" which shall be accompanied by an appeal fee of rupees hundred and paid in such manner as prescribed in rule 6.

(2) An appeal to the State Information Commission shall be duly authenticated and verified by the appellant and accompanied by the following self-attested documents, namely :-

(i) (a) a copy of the application submitted to the State Public Information Officer;

(b) copy of the documents referred to or relied in an application;

(ii) proof of submission of application to the concerned State Public Information Officer;

(iii) a copy of the reply received, if any, from the concerned State Public Information Officer;

(iv) a copy of the appeal made to the First Appellate Authority;

(v) proof of submission of appeal to the First Appellate Authority;

(vi) original copy of the order received, if any, from the First Appellate Authority;

(vii) an index of the documents referred to in the appeal and relied upon by the appellant; and

(viii) copies of such other documents referred to in his appeal, and relied upon, by the appellant.

(3) An appeal to the State Information Commission should be written, typed or printed neatly and legible on the plain paper and the appeal and documents to be presented along with it shall be filed in three set of copies for respondents.

17. Return of appeal.- An appeal may be returned to the appellant, if it is not accompanied by the documents as specified in sub-rule *(2)* of rule 15 or sub-rule*(2)* and *(3)* of rule 16 or if any other deficiency is noticed by the officer of the Commission, for removing the deficiency and filing the appeal complete in all respects within fifteen days from the date of receipt of letter requesting removing the deficiency:

Provided that, where the reply of the State Public Information Officer or order of the First Appellate Authority is not received within the period

prescribed in the Act, the appeal shall not be returned on that ground under this rule.

18. Process of appeal to the Commission.-

(1) If the officer of Commission is of the view that the appeal is in accordance with the provisions of the Act, the rules and the regulations, the appeal be numbered and entered in a register maintained for the purpose and the officer shall direct the Public Information Officer and First Appellate Authority to furnish the written statement or report along with copies of all the documents relating thereto with reference to the appeal, within fifteen days from date of receipt of letter containing the direction. On receipt of report or if no report is received within the aforesaid period, the date for the hearing of the appeal may be fixed.

(2) The Commission shall not consider an appeal unless it is satisfied that the appellant has availed of all the remedies available to him under the Act.

(3) For the purposes of sub-rule *(2)*, a person shall be deemed to have availed of all the remedies available to him under the Act,-

(a) if he had filed an appeal before the First Appellate Authority and the First Appellate Authority had made a final order on the appeal; or

(b) where no final order has been made by the First Appellate Authority with regard to the appeal preferred, and a period of forty five days from the date on which such appeal was received by it has elapsed.

19. Notice of appeal or complaint.-

(1) The Commission may serve notice of appeal or complaint to the persons concerned in any of the following modes, namely:-

(a) by hand delivery;

(b) by Registered Post, Speed Post, Under Postal Certificate, Courier or such similar other means;

(c) by electronic mail, if e-mail address is provided; or by mobile phone by any

messaging system;

(d) by publication in the newspaper; or

(e) in any other manner as the Chief Information Commissioner may, by general or special order, direct.

(2) The service of notice in any of the manner mentioned under sub-rule *(1)* shall be deemed to be valid service of notice.

20. Personal presence of the appellant or complainant.-

(1) The appellant or the complainant, as the case may be, shall in every case be informed of the date of hearing at least seven clear days before that date.

(2) The appellant or the complainant or respondent may at his discretion at the time of hearing of the appeal or complaint by the Commission be present in person or through his duly authorized representative:

Provided that, the appellant or complainant or respondents may present the case through video conferencing, if all the relevant documents therefor are submitted two days prior to the date of hearing and the facility of video conferencing is available, at the time of hearing of the appeal by the Commission.

(3) The appellant or the complainant, as the case may be, may seek the assistance of any person in the process of the appeal, in the manner as may be provided therefor, while presenting his points and the person representing him may not be a legal practitioner.

21. Procedure for deciding appeals.-

(1) The Commission, while deciding an appeal may,-

(i) receive oral or written evidence on oath or on affidavit from concerned or interested person;

(ii) peruse or inspect documents, public records or copies thereof;

(iii) inquire through authorized officer further details or facts;

(iv) hear State Public Information Officer, State Assistant Public Information Officer or the First Appellate Authority, or such person against whose action the appeal is preferred, as the case may be ;

(v) hear third party; or

(vi) receive evidence on affidavit from State Public Information Officer, State Assistant Public Information officer, First Appellate Authority and such other person against whom the appeal lies or the third party or any other person concerned in relation to application.

(2) Where the Commission is satisfied that the circumstances exist due to which the appellant or the complainant, as the case may be, is being prevented from attending the hearing of the Commission, then, the Commission may afford the appellant or the complainant, as the case may be, another opportunity of being heard before a final decision is taken or take any other appropriate action as it may deem fit.

(3) Where the appellant or, as the case may be, complainant does not appear persistently either personally or online, when the second appeal or complaint is called on for hearing, the Commission may, after recording the reasons, apply the provisions of Rule 17 of Order XLI of the Civil Procedure Code, 1908 and make an order that the Appeal or complaint be dismissed for non- prosecution:

Provided that, where an appeal or complaint is so dismissed for non-prosecution under this sub-rule, the Appellant or complainant may apply, within a period of thirty days from the date of receipt of the order for dismissal, for an order to set the dismissal aside, and if the appellant or complaint satisfies the Commission that there was sufficient cause for his non-appearance, the Commission may make an order setting aside the dismissal and shall appoint a day for proceeding with the appeal or the complaint:

Provided further that, no order shall be set aside on any such application as aforesaid unless notice thereof has been served on the opposite party.

(4) Notwithstanding anything contained in sub-rule (3), where the Commission is of the view that a substantial question regarding denial of information is involved, it may proceed to decide the matter on the basis of record available.

(5) Nothing in this rule shall prevent the Commission, in respect of the second appeal, from calling for the records or directing disclosure of information were warranted under the Act, irrespective of the presence of the appellant**.**

22. Burden of Proof.-

(1) Save as otherwise provided by or under the Act in case of appeal or complaint before the Commission, the burden of proof shall lie upon the party asserting a fact.

(2) In complaint under section 18 or appeal under section 19,-

(a) the complainant or appellant shall prove and establish the denial, delay, or incorrect information, or any other ground pleaded therein;

(b) the state public information officer, the First Appellate Authority or the public authority, as the case may be, shall justify its action as per sub-section *(5)* of section 19.

(3) The Commission shall decide the matters solely on the basis of pleadings, arguments and evidence placed on the record.

23. Withdrawal or abatement of appeal.-

(1) The State Information Commission may, on a written request made by the appellant, allow the appeal to be withdrawn:

Provided that, in case where the written request made by the appellant is received by the Commission after the notice for hearing is issued, the Commission may impose a reasonable cost to be paid by the appellant for

wasting the resources of the Commission and its expenses and recover the same as an arrears of land revenue.

(2) As the right to information is available only to the particular applicant citizen of India who has requested the information, the proceedings pending before the State Information Commission in respect of second appeal filed by such person shall abate on the death of the appellant, where the respondent produces the evidence that the appellant is dead or the Commission comes to such conclusion on the basis of record available to it.

24. Order of the State Information Commission.- The order of the State Information Commission shall be in writing and issued under the seal of the Commission duly authenticated by any officer authorized by the Commission for this purpose.

25. Procedure for complaint - The provisions of above rules shall mutatis mutandis apply for the complaint filed before the Commission under section 18.

26. Inherent procedural powers of the Commission.-

(1) Nothing in these rules shall be deemed to limit the power of the State Information Commission, while conducting an inquiry under section 18 or deciding a second appeal under sub-section *(3)* of section 19 of the Act, to pass such incidental or ancillary procedural orders, consistent with the provisions of the Act, after giving the reasonable opportunity of being heard to all the parties, as may be necessary to secure the ends of justice or to prevent abuse of the process of the Commission.

(2) The Commission may, at any time, either of its own or on an application of any of the parties, correct any clerical or arithmetical mistake or any error arising from an accidental slip or omission in any order or record relating to a complaint under section 18 or a second appeal under sub-section *(3)* of section 19.

(3) Where any correction is made under sub-rule *(2)*, a copy of the corrected order shall be communicated to the concerned parties and uploaded on the website of the Commission.

27. **Presentation by the public authority.-** The public authority may authorise any representative or any of its officers to present its case.

By order in the name of the Governor of Maharashtra,

Dr. Atul Patane
Principal Secretary to the Government.

ANNEXURE "A"

(See Rule 3)

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005)

To,
The State Public Information Officer,
(Name of the office with address)

१)	Full name of the Applicant -	
२)	Address of the Applicant -	
३)	Mobile No & Email-id	

४)	Particulars of information required -	
५)	Purpose of Information Sought -	
६)	Subject matter of information - (Use only 150 words)	
७)	The period to which the information relates -	
८)	Mode of required information - (In person / by registered post / by e-mail / in personal pen drive / through Online Portal-in case of online RTI)	
९)	Whether the applicant is below poverty line - (If yes, attach the photo copy of the proof thereof)	
१०)	Proof of Identity-	

Date:-

Place :- Signature of the Applicant.

ANNEXURE "B"

(See Rule १३)

Appeal under under section १९ (१) of the Right to Information Act, २००५

To,

(Name/designation/address of the appellate authority)

१	Full name of the Appellant -	
२	Address of the Appellant -	
३	Mobile No & Email-id	
४	Name and address of the State Public	

	Information Officer who gave reply to the Application -	
५	Particulars of the Application	
६	Particulars of the orders including number, if any, against which the appeal is preferred-	
७	Prayer or relief Sought	
८	Grounds for the prayer or relief -	
९	Any other information relevant to the appeal	
१०	Proof of Identity- (proving citizenship)	

Date:-

Place :- Signature of the Appellant.

"ANNEXURE 'C"

(*See* rule 5(*2*))

Second Appeal under section 19 *(3)* of the Right to Information Act, 2005.

To,

Maharashtra State Information Commission,

Bench at ----------

Address:----------

(1) Full name of the Appellant :

(2) Address :

(3) Mobile number and Email address of Appellant :

(4) Whether the applicant is below poverty line
(if yes, attach the photocopy of the valid proof thereof.) :

(5) Particulars of concerned State Public Information Officer with address :

(6) Particulars of the concerned First Appellate Authority with address :

(7) Name and Address of the original Applicant, if appellant is Third Party :

(8) Details of the Application seeking information-

(a) Date of Application :

(b) Particulars of information- :

(i) Subject matter of information. :

(ii) The period to which the information relates :

(iii) Description of the Specific information required :

(c) Whether information is required by post or in person :

(d) In case by post (Ordinary, Registered or Speed) :

(e) Whether Application (Annexure-A) is given to Assistant Public Information Officer :

(f) Date of receipt of the Application by the Assistant Public Information Officer :

(g) Date of receipt of the Application by the Public Information Officer :

(h) Date of reply of the Public Information Officer :

(i) Date of receipt of reply of the Public Information Officer : Yes/No

(9) Details of the First Appeal to the First Appellate Authority-

(a) Date of First Appeal

(b) Date of receipt of the First Appeal by the First Appellate Authority

(c) Whether First Appeal (Annexure-B) is given to Assistant Public Information Officer : Yes/No

*(d)*The date of receipt of order of First Appellate Authority by Applicant :

(10) Last date for filing the appeal :

(11) The grounds for appeal :

(12) Prayer or relief sought :

(13) Grounds for prayer/relief sought for :

(14) *(a)* Personal Presence at hearing:- Yes/No

(b) (i) Online Presence at hearing:- Yes/No

(ii) If yes mention here email address or mobile number for online hearing:

(15) Details of complaint filed under section 18, if any :

Place :

Date : Signature of the Applicant.

Verification

I,_____ (Name of the appellant), son of / daughter of / wife of _____ resident of _____(address) hereby declare that the Information as provided above is true to the best of my knowledge and no second Appeal under section 19 (3) is filed before the State Information Commission regarding the same application and that I have not suppressed any material fact.

Place :

Date : Signature of Appellant.

अधिसूचना

सामान्य, प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग,

हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ३२,

दिनांक : एप्रिल २०२६.

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५.

क्र. साप्रवि 12020/4/2025-माहिती (कार्या-६).- माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२) च्या कलम १८ च्या उपकलम *(३)* च्या खंड *(च)*, कलम १९ च्या उपकलम *(१०)* आणि कलम २७ च्या उपकलम *(२)* अन्वये प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करून आणि या संदर्भात जारी करण्यात आलेले सर्व विद्यमान नियम अधिक्रमित करून, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, याद्वारे खालील नियम करीत आहेत :-

1. संक्षिप्त नाव आणि प्रारंभ.-

(१) या नियमांना महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २०२६ असे म्हणावे.

(२) हे नियम शासकीय राजपत्रात प्रसिद्ध झाल्याच्या तारखेपासून अंमलात येतील.

२. व्याख्या.-

(१) या नियमांमध्ये, संदर्भाने अन्यथा अपेक्षित नसेल तर,-

(क) "अधिनियम" म्हणजे माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ (२००५ चा २२);

(ख) "अपील" म्हणजे कलम १९ च्या उपकलम *(१)* आणि उपकलम *(३)* अन्वये अनुक्रमे प्रथम अपीलीय प्राधिकाऱ्याकडे आणि आयोगाकडे केलेले अपील;

(ग) "अपीलकर्ता" म्हणजे अपील दाखल करणारा व्यक्ती;

(घ) "प्राधिकृत प्रतिनिधी" म्हणजे आयोगासमोरील कार्यवाहीत त्याचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी पक्षकाराने लेखी स्वरूपात प्राधिकृत केलेली व्यक्ती;

(ङ) "आयुक्त" म्हणजे कलम १५ च्या उपकलम *(३)* अन्वये नियुक्त करण्यात आलेले राज्य मुख्य माहिती आयुक्त किंवा, यथाप्रसंग, राज्य माहिती आयुक्त;

(च) "तक्रार" म्हणजे कलम १८ अन्वये केलेली तक्रार;

(छ) "तक्रारदार" म्हणजे कलम १८ अन्वये तक्रार केलेली व्यक्ती;

(ज) "विनियम" म्हणजे अधिनियमान्वये राज्य मुख्य माहिती आयुक्तांनी केलेले विनियम;

(झ) "राज्य माहिती आयोग किंवा आयोग" म्हणजे अधिनियमाच्या कलम १५ च्या उपकलम *(१)* अन्वये स्थापन करण्यात आलेला राज्य माहिती आयोग;

(ञ) "प्रथम अपीलीय प्राधिकरण" म्हणजे सार्वजनिक प्राधिकरणातील असा अधिकारी जो अधिनियमाच्या कलम १९ च्या उपकलम *(१)* अन्वये अपील करण्यायोग्य राज्य जन माहिती अधिकाऱ्यापेक्षा वरिष्ठ दर्जाचा असेल;

(ट) "कलम" म्हणजे अधिनियमाचे कलम;

(ठ) "वैयक्तिक माहिती" म्हणजे अशी कोणतीही माहिती जी, प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे, एखाद्या ओळखण्यायोग्य व्यक्तीशी संबंधित असेल आणि जी स्वतः किंवा उपलब्ध असलेल्या किंवा उपलब्ध होण्याची शक्यता असलेल्या इतर माहितीच्या संयोगाने, अशा व्यक्तीची ओळख पटविण्यास सक्षम असेल.

(२) या नियमांमध्ये वापरलेले परंतु परिभाषित न केलेले शब्द व अभिव्यक्ती यांचे अर्थ अधिनियमामध्ये त्यांना अनुक्रमे नेमून दिलेले असतील तेच असतील.

३. माहिती मिळविण्याची कार्यपद्धती.-

अधिनियमाच्या कलम ६ च्या उपकलम *(१)* अन्वये माहिती प्राप्त करण्यासाठीची विनंती, परिशिष्ट "**अ**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे करण्यात येईल आणि त्यासोबत तीस रुपये अर्ज शुल्क भरावे लागेल.

४. माहिती पुरविण्यासाठी शुल्क.-

अधिनियमाच्या कलम ४ च्या उपकलम *(४)* आणि कलम ७ च्या उपकलम *(१)* व उपकलम *(५)* अन्वये माहिती पुरविण्यासाठी खालील दराने शुल्क आकारण्यात येईल :-

(क) ए-४ किंवा त्यापेक्षा लहान आकाराच्या कागदावरील प्रत्येक पानासाठी पाच रुपये;

(ख) मोठ्या आकाराच्या कागदावरील छायाप्रतीची प्रत्यक्ष किंमत किंवा मूल्य;

(ग) नमुने किंवा प्रतिकृतींसाठी प्रत्यक्ष किंमत किंवा मूल्य;

(घ) डिजिटल / स्कॅन प्रतींच्या प्रत्येक पानासाठी पाच रुपये;

(ङ) प्रकाशनासाठी निश्चित केलेली किंमत किंवा प्रकाशनातील उताऱ्याच्या छायाप्रतीसाठी प्रति पान पाच रुपये;

(च) अभिलेखाच्या पाहणीच्या पहिल्या एका तासासाठी कोणतेही शुल्क नाही आणि त्यानंतरच्या प्रत्येक तासासाठी किंवा त्याच्या अंशासाठी पन्नास रुपये शुल्क; आणि

(छ) पन्नास रुपये टपाल शुल्क किंवा माहिती पुरविण्यासाठी येणारा प्रत्यक्ष टपाल खर्च.

५. शुल्क भरण्यातून सूट.-

दारिद्र्यरेषेखालील कोणत्याही व्यक्तीकडून नियम ३ आणि नियम ४ अन्वये कोणतेही शुल्क आकारण्यात येणार नाही, परंतु त्यासाठी संबंधित शासनाने या संदर्भात दिलेल्या प्रमाणपत्राची स्वयंप्रमाणित प्रत अर्जासोबत सादर करणे आवश्यक राहील:

परंतु, दारिद्र्यरेषेखालील व्यक्तीने मागितलेली माहिती विस्तृत स्वरूपाची असल्यास, अशा माहितीची पहिली पन्नास पाने विनामूल्य पुरविण्यात येतील आणि उर्वरित पानांसाठी नियम ४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या दराने शुल्क आकारण्यात येईल.

६. शुल्क भरण्याची पद्धत.-

या नियमांअन्वये शुल्क खालीलपैकी कोणत्याही प्रकारे भरता येईल :-

(क) सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे रोखीने, रीतसर पावती घेऊन; किंवा

(ख) अर्जावर विहित रकमेचे न्यायालय फी मुद्रांक चिटकवून; किंवा

(ग) सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या लेखा अधिकाऱ्याच्या नावे देय असलेल्या डिमांड ड्राफ्टद्वारे किंवा बँकर्स चेकद्वारे किंवा भारतीय टपाल आदेशाद्वारे; किंवा

(घ) "0070-इतर प्रशासकीय सेवा, 60-इतर सेवा, 800 - इतर जमा रक्कमा (18) माहितीचा अधिकार (0070-0161)" या लेखाशीर्षाखाली कोषागारात; किंवा

(ङ) ऑनलाईन आरटीआय अर्जासंदर्भात इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे किंवा युपीआयद्वारे; किंवा

(च) सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे शुल्क स्वीकारण्याची सुविधा उपलब्ध असल्यास, सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या लेखा अधिकाऱ्याकडे इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे किंवा युपीआयद्वारे.

७. अर्ज केवळ एकाच विषयाशी संबंधित असावा.-

अधिनियमाच्या कलम ६ अन्वये माहितीसाठी केलेला लेखी अर्ज एकाच विषयाशी संबंधित असावा आणि तो साधारणतः एकशे पन्नास शब्दांपेक्षा जास्त नसावा. एखाद्या अर्जदाराला एकापेक्षा जास्त विषयावर माहिती मागावयाची असल्यास, त्याने स्वतंत्र अर्ज करावेत :

परंतु, एखाद्या अर्जात एकापेक्षा जास्त विषयाशी संबंधित माहितीची मागणी केली असल्यास, जन माहिती अधिकारी केवळ पहिल्या विषयाशी संबंधित मागणीवर उत्तर देईल आणि इतर प्रत्येक विषयासाठी स्वतंत्र अर्ज करण्याचा सल्ला अर्जदारास देऊ शकेल.

८. अभिलेखाच्या पाहणीसाठी प्रक्रिया.-

(क) कलम ६ च्या उपकलम *(१)* अन्वये अभिलेखाच्या पाहणीसाठी अर्जदाराने दाखल केलेल्या अर्जाचा विचार केल्यानंतर, जन माहिती अधिकाऱ्यांना योग्य वाटल्यास, अर्जदारास अभिलेख पाहण्याची परवानगी दिली जाऊ शकते आणि अशी परवानगी दिल्यास, जन माहिती अधिकारी विभागाच्या संबंधित शाखेकडून अर्जदारास हवे असलेले अभिलेख मागवतील आणि ते कार्यालयीन वेळेत अर्जदारास किंवा त्याच्या प्राधिकृत प्रतिनिधीस त्यांच्या उपस्थितीत पाहणीसाठी देतील.

(ख) असे अभिलेख पाहताना, अर्जदारास केवळ पेन्सिलचाच वापर करण्यास परवानगी असेल आणि अर्जदारास हवी असलेली माहिती केवळ पेन्सिलनेच नोंदविता येईल; अर्जदाराकडे पेन्सिलव्यतिरिक्त अन्य कोणतेही लेखन साहित्य असल्यास, ते जन माहिती अधिकाऱ्याकडे जमा करावे लागेल आणि त्यानंतरच त्यास अभिलेख पाहण्याची परवानगी मिळेल. अर्जदाराने पेन्सिलने अभिलेखावर कोणतेही चिन्ह करू नये.

९. नागरिकत्व सिद्ध करणाऱ्या ओळखपत्राची आवश्यकता.-

प्रत्येक अर्जदारास अधिनियमाच्या कलम ६ च्या उपकलम *(१)* अन्वये केलेल्या अर्जासोबत नागरिकत्व सिद्ध करणाऱ्या छायाचित्र असलेल्या ओळखपत्राची स्वयंप्रमाणित प्रत जोडणे आवश्यक राहील.

ओळखपत्राशिवाय अर्ज प्राप्त झाल्यास, जन माहिती अधिकारी अर्जदारास आवश्यक ते पालन करण्यासाठी असा अर्ज परत करू शकेल.

१०. पुनरावृत्त अर्ज निकाली काढणे.-

अधिनियमाच्या तरतुदींखाली अर्जदाराने मागितलेली माहिती त्याच अर्जदाराला यापूर्वीच पुरविण्यात आली असल्यास, जन माहिती अधिकारी मागील पत्रव्यवहाराचा आणि आधीच पुरविण्यात आलेल्या माहितीचा संदर्भ देऊन असा पुनरावृत्त अर्ज निकाली काढू शकेल.

११. स्वयंप्रेरणेने माहिती प्रकटीकरणाची जबाबदारी.-

(क) स्वयंप्रेरणेने माहितीच्या प्रकटीकरणासंदर्भात अधिनियमाच्या कलम ४ च्या उपकलम *(१)* च्या खंड *(क)* आणि खंड *(ख)* मधील तरतुदींचे पालन सुनिश्चित करण्याची जबाबदारी, संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुखावर असेल.

(ख) जेथे अधिनियमाखाली अर्ज प्राप्त झाल्यावर, जन माहिती अधिकाऱ्यांच्या मते मागितलेली माहिती ही अधिनियमाच्या कलम ४ च्या उपकलम (१) च्या खंड (ख) अन्वये स्वयंप्रेरणेने प्रकाशित करण्याच्या स्वरूपाची आहे, परंतु ती अद्याप प्रकाशित केलेली नाही, तेथे जन माहिती अधिकारी अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार अर्जावर प्रक्रिया करण्याव्यतिरिक्त, असे पालन न झाल्याचे संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कार्यालय प्रमुखाच्या निदर्शनास आणून देतील.

(ग) उक्त तरतुदींखाली अनिवार्य असलेली माहिती प्रकाशित न करणे किंवा स्वयंप्रेरणेने जाहीर न करणे ही कर्तव्यातील कसूरी मानली जाईल आणि त्यासाठी कार्यालय प्रमुखावर जबाबदारी निश्चित केली जाईल; आणि ते त्यांना लागू असलेल्या सेवा नियमांनुसार शिस्तभंगाच्या कारवाईस पात्र असतील.

१२. अधिकृत संकेतस्थळावर उपलब्ध माहिती.-

अर्जदाराने मागितलेली माहिती शासनाच्या किंवा संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या अधिकृत संकेतस्थळावर आधीच उपलब्ध असल्यास, जन माहिती अधिकारी अर्जदारास ती माहिती थेट संकेतस्थळावरून मिळविण्यास सूचित करतील.

जन माहिती अधिकाऱ्यांना ऑनलाईन उपलब्ध अशा माहितीच्या साक्षांकनास नकार देण्याचाही अधिकार असेल.

१३. वैयक्तिक माहितीतून सूट.-

"अधिनियमाच्या कलम ८ च्या उपकलम *(१)* च्या खंड *(ञ)* नुसार, जी माहिती कोणत्याही सार्वजनिक कामकाजाशी किंवा हितसंबधाशी संबंधित नसेल किंवा जेथे अशा माहितीचे प्रकटीकरण केल्यास संबंधित व्यक्तीच्या गोपनीयतेचे अनुचित उल्लंघन होईल अशी या नियमांमध्ये परिभाषित केल्यानुसारची वैयक्तिक माहिती या अधिनियमांतर्गत प्रकटीकरणातून मुक्त राहील:

परंतु, सक्षम प्राधिकाऱ्याची व्यापक सार्वजनिक हित अशा प्रकटीकरणाचे समर्थन करते अशी खात्री झाल्यास, अशी वैयक्तिक माहिती प्रकट केली जाऊ शकते आणि अशा समाधानाची कारणे लेखी स्वरूपात नोंदविली जातील.

परंतु आणखी असे की, असे व्यापक सार्वजनिक हित अस्तित्वात असल्याचे सिद्ध करण्याची जबाबदारी माहिती मागणाऱ्या अर्जदारावर असेल आणि केवळ सार्वजनिक हिताचे ठाम प्रतिपादन पुरेसे ठरणार नाही."

१४. इलेक्ट्रॉनिक संप्रेषणाची स्वीकार्यता.-

जन माहिती अधिकाऱ्यांनी ई-मेलद्वारे किंवा इतर कोणत्याही इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाद्वारे केलेले कोणतेही संप्रेषण किंवा पुरविलेली माहिती, अधिनियमाखालील वैध संप्रेषण किंवा माहितीचे वितरण मानले जाईल.

१५. प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे अपील.-

(१) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याने दिलेल्या आदेशाने किंवा राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याने अर्ज निकाली न काढल्यामुळे व्यथित झालेली कोणतीही व्यक्ती, परिशिष्ट "**ख**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर कलम १९ च्या उपकलम *(१)* अन्वये प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे अपील दाखल करू शकेल आणि त्यासोबत नियम ६ मध्ये विहित केल्याप्रमाणे पन्नास रुपये अपील शुल्क भरावे लागेल.

(२) प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे केलेले अपील अर्जदाराने विधिवत प्रमाणित केलेले आणि सत्यापित केलेले असावे आणि त्यासोबत खालील स्वयंप्रमाणित कागदपत्रे जोडावीत:-

(एक) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे सादर केलेल्या अर्जाची प्रत,

(दोन) राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून मिळालेल्या उत्तराची प्रत, असल्यास, आणि अर्ज सादर केल्याचा पुरावा,

(तीन) अपीलात उल्लेख केलेल्या कागदपत्रांची अनुक्रमणिका,

(चार) अर्जात उल्लेख केलेल्या आणि अर्जदाराने आधारभूत मानलेल्या इतर कागदपत्रांच्या प्रती.

१६. राज्य माहिती आयोगाकडे अपील.-

(१) राज्य माहिती आयोगाकडे कलम १९ च्या उपकलम *(३)* अन्वये केलेले अपील, परिशिष्ट "**ग**" मध्ये दिलेल्या नमुन्यात, साध्या कागदावर दाखल करावे आणि त्यासोबत नियम ६ मध्ये विहित केल्याप्रमाणे शंभर रुपये अपील शुल्क भरावे लागेल.

(२) राज्य माहिती आयोगाकडे केलेले अपील अर्जदाराने विधिवत प्रमाणित केलेले आणि सत्यापित केलेले असावे आणि त्यासोबत खालील स्वयंप्रमाणित कागदपत्रे जोडावीत :-

(एक) *(अ)* राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे सादर केलेल्या अर्जाची प्रत;

(ब) अर्जात उल्लेख केलेल्या किंवा त्यावर अवलंबून असलेल्या कागदपत्रांच्या प्रती;

(दोन) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडे अर्ज सादर केल्याचा पुरावा;

(तीन) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याकडून मिळालेल्या उत्तराची प्रत, असल्यास;

(चार) प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे केलेल्या अपीलाची प्रत;

(पाच) प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे अपील सादर केल्याचा पुरावा;

(सहा) प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडून मिळालेल्या आदेशाची प्रत, असल्यास;

(सात) अपीलात उल्लेख केलेल्या आणि अपीलकर्त्याने आधारभूत मानलेल्या कागदपत्रांची अनुक्रमणिका; आणि

(आठ) अपीलकर्त्याने अपीलात उल्लेख केलेल्या आणि त्यावर अवलंबून असलेल्या इतर कागदपत्रांच्या प्रती.

(३) राज्य माहिती आयोगाकडे केलेले अपील साध्या कागदावर नीटनेटके आणि सुवाच्यपणे लिहिलेले, टाईप केलेले किंवा मुद्रित केलेले असावे आणि अपील आणि त्यासोबत सादर करावयाची कागदपत्रे प्रतिवाद्यांसाठी तीन प्रतींमध्ये दाखल करावीत.

१७. अपील परत करणे.-

नियम १५ चा उपनियम *(२)* आणि नियम १६ चे उपनियम *(२)* किंवा उपनियम *(३)* मध्ये विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे कागदपत्रे अपीलासोबत नसल्यास किंवा अपील प्राधिकरणाला अन्य कोणतीही त्रुटी आढळल्यास, असे अपील अर्जदारास परत केले जाऊ शकते आणि त्यास त्रुटी दूर करून पत्र मिळाल्याच्या तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आत संपूर्ण कागदपत्रांसह अपील दाखल करण्यास सांगितले जाऊ शकते:

परंतु, अधिनियमात विहित केलेल्या कालावधीत राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचे उत्तर किंवा प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाचा आदेश प्राप्त न झाल्यास, या नियमाखाली त्या कारणास्तव अपील परत केले जाणार नाही.

१८. आयोगाकडे अपीलाची प्रक्रिया.-

(१) आयोगाच्या अधिकाऱ्यास अपील अधिनियमाच्या, नियमांच्या आणि विनियमांच्या तरतुदींनुसार असल्याचे आढळल्यास, त्या अपीलास क्रमांक देण्यात येईल आणि त्या उद्देशाकरिता ठेवलेल्या नोंदवहीत त्याची नोंद करण्यात येईल आणि, जन माहिती अधिकारी आणि प्रथम अपीलीय प्राधिकरणास, अपीलाचा संदर्भ देऊन, दिशानिर्देश मिळाल्याच्या तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आत त्याच्याशी संबंधित सर्व कागदपत्रांच्या प्रतींसह लेखी निवेदन किंवा अहवाल सादर करण्यास निर्देशित करेल. अहवाल प्राप्त झाल्यावर किंवा उक्त कालावधीत अहवाल न मिळाल्यास, अपीलाच्या सुनावणीची तारीख निश्चित केली जाऊ शकते.

(२) अर्जदाराने अधिनियमाखाली उपलब्ध सर्व उपायांचा अवलंब केल्याची खात्री झाल्याशिवाय आयोग अपीलाचा विचार करणार नाही.

(३) उपनियम *(२)* च्या प्रयोजनार्थ, खालील परिस्थितीत एखाद्या व्यक्तीने अधिनियमाखाली उपलब्ध सर्व उपायांचा अवलंब केला असे मानले जाईल,-

(क) त्याने प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे अपील दाखल केले असेल आणि प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाने त्यावर अंतिम आदेश दिला असेल; किंवा

(ख) प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाने दाखल केलेल्या अपीलावर अंतिम आदेश न दिल्यास आणि ते अपील प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे प्राप्त झाल्याच्या तारखेपासून पंचेचाळीस दिवसांचा कालावधी उलटला असेल.

१९. अपील किंवा तक्रारीची नोटीस.-

(१) आयोग, अपील किंवा तक्रारीची नोटीस संबंधित व्यक्तींना खालीलपैकी कोणत्याही प्रकारे बजावू शकतो :-

(क) हस्ते पोहोच करून;

(ख) नोंदणीकृत डाकेने, स्पीड पोस्टने, टपाल पावतीखाली, कुरियरद्वारे किंवा अशाच इतर साधनाद्वारे;

(ग) ई-मेल पत्ता उपलब्ध असल्यास, ई-मेलद्वारे; किंवा कोणत्याही संदेश प्रणालीद्वारे भ्रमणध्वनीवर;

(घ) वृत्तपत्रात प्रकाशनाद्वारे; किंवा

(ङ) मुख्य माहिती आयुक्त सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाने निर्देशित करतील अशा इतर कोणत्याही प्रकारे.

(२) उपनियम *(१)* अंतर्गत उल्लेख केलेल्या कोणत्याही प्रकारे नोटीसची बजावणी करणे, ही वैध बजावणी मानली जाईल.

२०. अपीलकर्ता किंवा तक्रारदाराची वैयक्तिक उपस्थिती.-

(१) अपीलकर्ता किंवा, यथाप्रसंग, तक्रारदार यांना प्रत्येक प्रकरणात सुनावणीच्या तारखेपूर्वी किमान सात स्पष्ट दिवस अगोदर सुनावणीच्या तारखेची सूचना दिली जाईल.

(२) अपीलकर्ता किंवा तक्रारदार किंवा प्रतिवादी यांना आयोगाकडे अपील किंवा तक्रारीच्या सुनावणीच्या वेळी स्वतः किंवा त्यांच्या विधिवत प्राधिकृत प्रतिनिधीद्वारे उपस्थित राहण्याचा स्वेच्छाधिकार असेल :

परंतु, अपीलकर्ता किंवा तक्रारदार किंवा प्रतिवाद्यांनी सुनावणीच्या तारखेपूर्वी दोन दिवस आधी सर्व संबंधित कागदपत्रे सादर केल्यास आणि सुनावणीच्या वेळी आयोगाकडे व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगची सुविधा उपलब्ध असल्यास, ते व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे आपली बाजू मांडू शकतात.

(३) अपीलकर्ता किंवा, यथाप्रसंग, तक्रारदार, अपीलाच्या प्रक्रियेत त्याचे मुद्दे मांडताना, विहित केल्याप्रमाणे, कोणत्याही व्यक्तीची सहाय्यता घेऊ शकतो आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणारी व्यक्ती कायदेतज्ज्ञ असणे आवश्यक नाही.

२१. अपील निकालात काढण्याची प्रक्रिया.-

(१) आयोग, अपील निकालात काढताना,-

(एक) संबंधित किंवा इच्छुक व्यक्तीकडून शपथेवर किंवा प्रतिज्ञापत्रावर तोंडी किंवा लेखी पुरावा घेऊ शकतो;

(दोन) कागदपत्रे, सार्वजनिक अभिलेख किंवा त्यांच्या प्रती तपासू किंवा पाहू शकतो;

(तीन) प्राधिकृत अधिकाऱ्यामार्फत अधिक तपशील किंवा तथ्ये चौकशी करू शकतो;

(चार) राज्य जन माहिती अधिकारी, राज्य सहायक जन माहिती अधिकारी किंवा प्रथम अपीलीय प्राधिकरण यांचे किंवा ज्याच्या कृत्याविरुद्ध अपील दाखल आहे त्याचे, यथाप्रसंग, म्हणणे ऐकू शकतो;

(पाच) तृतीय पक्षाचे म्हणणे ऐकू शकतो; किंवा

(सहा) राज्य जन माहिती अधिकारी, राज्य सहायक जन माहिती अधिकारी, प्रथम अपीलीय प्राधिकरण आणि ज्याच्याविरुद्ध अपील दाखल आहे अशी अन्य व्यक्ती, तृतीय पक्ष किंवा अर्जाशी संबंधित अन्य कोणत्याही व्यक्तीकडून प्रतिज्ञापत्रावर पुरावा घेऊ शकतो.

(२) ज्या कारणांमुळे अपीलकर्ता किंवा, यथाप्रसंग, तक्रारदारास आयोगाच्या सुनावणीस उपस्थित राहता आले नाही अशी परीस्थिती अस्तित्वात होती, अशी आयोगाची खात्री झाल्यास तेथे आयोग अपीलकर्ता किंवा, यथाप्रसंग, तक्रारदारास अंतिम निर्णय घेण्यापूर्वी सुनावणीची आणखी एक संधी देऊ शकेल किंवा योग्य वाटेल तशी कोणतीही अन्य कारवाई करू शकेल.

(३) जेथे अपीलकर्ता किंवा, यथाप्रसंग, तक्रारदार, द्वितीय अपील किंवा तक्रार सुनावणीसाठी आल्यावर, वारंवार वैयक्तिकरित्या किंवा ऑनलाईन उपस्थित राहत नाही, तेथे आयोग कारणे नोंदवून, नागरी प्रक्रिया संहिता, १९०८ च्या आदेश ४१ च्या नियम १७ च्या तरतुदी लागू करू शकतो आणि अपील किंवा तक्रार अभियोजन शून्यतेमुळे फेटाळण्याचा आदेश देऊ शकतो:

परंतु, जेथे या उपनियमाखाली अपील किंवा तक्रार अभियोजन शून्यतेमुळे फेटाळण्यात आली असेल, तेथे अपीलकर्ता किंवा तक्रारदार फेटाळण्याचा आदेश मिळाल्याच्या तारखेपासून तीस दिवसांच्या आत फेटाळणी रद्द करण्यासाठी अर्ज करू शकतो आणि अपीलकर्ता किंवा तक्रारदाराने त्याच्या अनुपस्थितीसाठी पुरेसे कारण असल्याचे आयोगाला पटवून दिल्यास, आयोग फेटाळणी रद्द करण्याचा आदेश देऊ शकतो आणि अपील किंवा तक्रार पुढे चालविण्यासाठी दिवस नियोजित करू शकतो :

परंतु आणखी असे की, अशा अर्जावर विरोधी पक्षाला नोटीस बजावल्याशिवाय कोणताही आदेश रद्द केला जाणार नाही.

(४) उपनियम *(३)* मध्ये काहीही असले तरी, जेथे आयोगाच्या मते माहिती नाकारण्याशी संबंधित एखादा महत्त्वपूर्ण प्रश्न अंतर्भूत आहे, तेथे आयोग उपलब्ध नोंदींच्या आधारे प्रकरण निकालात काढण्याची कार्यवाही करू शकतो.

(५) या नियमातील कोणत्याही गोष्टीमुळे आयोगाला, द्वितीय अपीलाच्या संदर्भात, अपीलकर्त्याच्या उपस्थितीची पर्वा न करता, अधिनियमाखाली आवश्यक असेल तेथे, अभिलेख मागविण्यापासून किंवा माहितीचे प्रकटीकरण निर्देशित करण्यापासून प्रतिबंध होणार नाही.

२२. पुराव्याचा भार.-

(१) अधिनियमाखाली आयोगासमोरील अपील किंवा तक्रारीत अन्यथा तरतूद केली असल्याशिवाय, पुराव्याचा भार तथ्य प्रतिपादन करणाऱ्या पक्षावर असेल.

(२) कलम १८ अन्वये तक्रारीत किंवा कलम १९ अन्वये अपीलात,-

(क) तक्रारदार किंवा अपीलकर्त्याने माहिती नाकारणे, विलंब होणे, किंवा चुकीची माहिती देणे किंवा तक्रारीत नमूद केलेला अन्य कोणताही आधार सिद्ध करावा आणि प्रस्थापित करावा;

(ख) राज्य जन माहिती अधिकारी, प्रथम अपीलीय प्राधिकरण किंवा, यथाप्रसंग, सार्वजनिक प्राधिकरण यांनी कलम १९ च्या उपकलम *(५)* नुसार त्यांच्या कृत्याचे समर्थन करावे.

(३) आयोग प्रकरणे केवळ अर्जातील विनंत्या, युक्तिवाद आणि अभिलेखावर ठेवलेल्या पुराव्याच्या आधारे निकालात काढेल.

२३. अपील मागे घेणे किंवा अपील रद्द होणे.-

(१) राज्य माहिती आयोग, अपीलकर्त्याने केलेल्या लेखी विनंतीवरून, अपील मागे घेण्यास परवानगी देऊ शकतो :

परंतु, जेथे आयोगाकडून सुनावणीची नोटीस जारी केल्यानंतर अपीलकर्त्याची लेखी विनंती आयोगाला मिळाली असेल, तेथे आयोग आयोगाच्या साधनसामग्री वाया जाण्यासाठी आणि खर्चासाठी अपीलकर्त्याने वाजवी खर्च भरण्याचा आदेश देऊ शकतो आणि तो जमीन महसुलाची थकबाकी म्हणून वसूल करू शकतो.

(२) माहितीचा अधिकार हा केवळ माहिती मागणाऱ्या भारताच्या त्या विशिष्ट नागरिकासाठी उपलब्ध असल्याने, अशा व्यक्तीने दाखल केलेल्या द्वितीय अपीलासंदर्भात राज्य माहिती आयोगासमोर प्रलंबित असलेली कार्यवाही, प्रतिवादीने अपीलकर्ता मृत झाल्याचा पुरावा सादर केल्यास किंवा आयोगाने उपलब्ध नोंदीच्या आधारे अशा निष्कर्ष काढल्यास, अपीलकर्त्याच्या मृत्यूने रद्द होईल.

२४. राज्य माहिती आयोगाचा आदेश.-

राज्य माहिती आयोगाचा आदेश लेखी स्वरूपात असेल आणि आयोगाने या प्रयोजनार्थ प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याने विधिवत प्रमाणित केलेल्या आयोगाच्या शिक्क्याखाली जारी केला जाईल.

२५. तक्रारीची प्रक्रिया.-

वरील नियमांच्या तरतुदी कलम १८ अन्वये आयोगासमोर दाखल केलेल्या तक्रारीसाठी, आवश्यक त्या फेरबदलांसह, लागू होतील.

२६. आयोगाचे अंगभूत प्रक्रियात्मक अधिकार.-

(१) या नियमांमधील कोणत्याही गोष्टीमुळे राज्य माहिती आयोगाच्या अधिकारांवर मर्यादा आल्याचे मानले जाणार नाही; आयोग, कलम १८ अन्वये चौकशी करताना किंवा कलम १९ च्या उपकलम *(३)* अन्वये द्वितीय अपील निकालात काढताना, अधिनियमाच्या तरतुदींशी सुसंगत असे आनुषंगिक किंवा सहायक प्रक्रियात्मक आदेश, सर्व पक्षकारांना सुनावणीची वाजवी संधी दिल्यानंतर, न्यायाचे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी किंवा आयोगाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर रोखण्यासाठी आवश्यक वाटतील असे आदेश पारित करू शकतो.

(२) आयोग, कोणत्याही वेळी, स्वतःहून किंवा कोणत्याही पक्षकाराच्या अर्जावर, कलम १८ अन्वये तक्रारीशी किंवा कलम १९ च्या उपकलम *(३)* अन्वये द्वितीय अपीलाशी संबंधित कोणत्याही आदेशात किंवा अभिलेखात चुकीने किंवा अपघाताने झालेली कोणतीही लिपिकीय किंवा अंकगणितीय चूक अथवा त्रुटी दुरुस्त करू शकतो.

(३) उपनियम *(२)* अन्वये कोणतीही दुरुस्ती केल्यास, दुरुस्त आदेशाची प्रत संबंधित पक्षकारांना कळविली जाईल आणि आयोगाच्या संकेतस्थळावर अपलोड केली जाईल.

२७. सार्वजनिक प्राधिकरणाद्वारे सादरीकरण.-

सार्वजनिक प्राधिकरण आपली बाजू मांडण्यासाठी कोणत्याही प्रतिनिधीस किंवा आपल्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास प्राधिकृत करू शकते.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

डॉ. अतुल पाटणे

शासनाचे प्रधान सचिव.

परिशिष्ट "क"

(नियम ३ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती मिळविण्यासाठी अर्जाचा नमुना

प्रति,

राज्य जन माहिती अधिकारी,

(कार्यालयाचे नाव व पत्ता)

१)	अर्जदाराचे पूर्ण नाव -	
२)	अर्जदाराचा पत्ता -	
३)	भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल आयडी -	
४)	आवश्यक माहितीचा तपशील -	
५)	माहिती मागण्याचा उद्देश -	
६)	माहितीचा विषय - (केवळ १५० शब्द वापरावेत)	
७)	माहिती ज्या कालावधीशी संबंधित आहे तो कालावधी -	
८)	आवश्यक माहितीचे स्वरूप - (प्रत्यक्ष / नोंदणीकृत टपालाने / ई-मेलने / ऑनलाईन पोर्टलद्वारे - ऑनलाईन आरटीआयच्या बाबतीत)	
९)	अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे काय – (असल्यास, त्याचा पुरावा जोडावा)	
१०)	ओळखपत्र - (नागरिकत्व सिद्ध करणारे)	

दिनांक :-

ठिकाण :- अर्जदाराची स्वाक्षरी.

परिशिष्ट "ख"

(नियम १५ पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम १९ (१) अन्वये अपील

प्रति,

(अपीलीय प्राधिकरणाचे नाव/पदनाम/पत्ता)

१	अपीलकर्त्याचे पूर्ण नाव -	
२	अपीलकर्त्याचा पत्ता -	
३	भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल आयडी -	
४	अर्जाला उत्तर दिलेल्या राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचे नाव व पत्ता -	
५	अर्जाचा तपशील -	
६	ज्या आदेशाविरुद्ध अपील करावयाचे आहे त्याचा तपशील (क्रमांकासह, असल्यास) -	
७	विनंती किंवा अभिप्रेत दिलासा -	
८	विनंती किंवा दिलाशाची कारणे -	
९	अपीलाशी संबंधित कोणतीही अन्य माहिती -	
१०	ओळखपत्र - (नागरिकत्व सिद्ध करणारे)	

दिनांक :-

ठिकाण :- अपीलकर्त्याची स्वाक्षरी.

परिशिष्ट "ग"

(नियम १६ (१) पहा)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम १९ (३) अन्वये द्वितीय अपील

प्रति,

महाराष्ट्र राज्य माहिती आयोग,

खंडपीठ ----------

पत्ता : ----------

(१) अपीलकर्त्याचे पूर्ण नाव :

(२) पत्ता :

(३) अपीलकर्त्याचा भ्रमणध्वनी क्रमांक व ई-मेल पत्ता :

(४) अर्जदार दारिद्र्यरेषेखालील आहे काय (होय असल्यास, वैध पुराव्याची छायाप्रत जोडावी.) :

(५) संबंधित राज्य जन माहिती अधिकाऱ्याचा तपशील व पत्ता :

(६) संबंधित प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाचा तपशील व पत्ता :

(७) अपीलकर्ता तृतीय पक्ष असल्यास, मूळ अर्जदाराचे नाव व पत्ता :

(८) माहिती मागणाऱ्या अर्जाचा तपशील -

(अ) अर्जाचा दिनांक :

(ब) माहितीचा तपशील -

(एक) माहितीचा विषय :

(दोन) माहिती ज्या कालावधीशी संबंधित आहे तो कालावधी :

(तीन) आवश्यक विशिष्ट माहितीचे वर्णन :

(क) माहिती टपालाने किंवा प्रत्यक्ष हवी आहे काय :

(ड) टपालाने असल्यास (साधे / नोंदणीकृत / स्पीड पोस्ट) :

(इ) अर्ज (परिशिष्ट-क) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्याकडे दिला आहे काय :

(फ) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्याकडे अर्ज मिळाल्याचा दिनांक :

(ग) जन माहिती अधिकाऱ्याकडे अर्ज मिळाल्याचा दिनांक :

(ह) जन माहिती अधिकाऱ्याच्या उत्तराचा दिनांक :

(ई) जन माहिती अधिकाऱ्याचे उत्तर मिळाले काय : होय/नाही

(९) प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे केलेल्या प्रथम अपीलाचा तपशील -

(अ) प्रथम अपीलाचा दिनांक :

(ब) प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाकडे प्रथम अपील मिळाल्याचा दिनांक :

(क) अपील (परिशिष्ट-ख) सहायक जन माहिती अधिकाऱ्याकडे दिले आहे काय : होय/नाही

(ड) अर्जदाराला प्रथम अपीलीय प्राधिकरणाचा आदेश मिळाल्याचा दिनांक :

(१०) अपील दाखल करण्याची अंतिम तारीख :

(११) अपीलाची कारणे :

(१२) विनंती किंवा अभिप्रेत दिलासा :

(१३) विनंती/दिलाशाची कारणे :

(१४) (अ) सुनावणीस वैयक्तिक उपस्थिती : होय/नाही

(ब) (एक) सुनावणीस ऑनलाईन उपस्थिती : होय/नाही

(दोन) होय असल्यास, ऑनलाईन सुनावणीसाठी ई-मेल पत्ता किंवा भ्रमणध्वनी क्रमांक नमूद करावा :

(१५) कलम १८ अन्वये दाखल केलेल्या तक्रारीचा तपशील, असल्यास :

ठिकाण :

दिनांक : अर्जदाराची स्वाक्षरी.

सत्यापन

मी, _____(अपीलकर्त्याचे नाव), ---------- यांचा/ यांची मुलगा/मुलगी/पत्नी, राहणार(पत्ता) _____ याद्वारे घोषित करतो/करते की वर दिलेली माहिती माझ्या माहितीप्रमाणे सत्य आहे आणि मी, याच अर्जासंदर्भात राज्य माहिती आयोगाकडे कलम १९ (३) अन्वये कोणतेही द्वितीय अपील दाखल केलेले नाही आणि कोणतेही महत्त्वाचे तथ्य लपवले नाही.

ठिकाण :

दिनांक : अपीलकर्त्याची स्वाक्षरी.

NOTIFICATION

Right To Information Act 2005.

No. GAD/ 12020/4/2025-GAD-DESK-6.- In exercise of the powers conferred by Section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of the Maharashtra Right to Information Rules, 2005, and all amendments made there to, except as respects things done or omitted to be done before such supersession, the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely :-

1. Short title and commencement -

(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2026.

(2) They shall come into force on the date of their publication in the Official Gazette.

2. Definitions - In these rules, unless the context otherwise requires -

(a) **"Act"** means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(b) **"Appeal"** means an appeal made to the Commission under sub-section (3) of section 19;

(c) **"Appellant"** means a person who has filed an appeal;

(d) **"Authorised representative"** means a person who is authorised in writing by a party to a proceeding before the Commission to represent him in the proceeding;

(e) **"The Commissioner"** means the State Chief Information Commissioner or the State Information Commissioner, as the case may be, appointed under sub-section (3) of section 15;

(f) **"Complaint"** means the complaint made under section 18;

(g) **"Complainant"** means the person who has made complaint under section 18;

(h) **"Regulations"** means the regulations made by the State Chief Information Commissioner under the Act;

(i) **"The State Information Commission"** or **The Commission"** means the State Information Commission constituted under sub-section (1) of Section 15 of the Act;

(j) **"First Appellate Authority"** means an officer in the public authority who is senior in rank to the Central Public Information Officer to whom an appeal under sub-section (1) of Section 19 of the Act lies;

(k) **"Section"** means a Section of the Act;

(l) **"Personal information"** means any information which relates to an identifiable individual, whether directly or indirectly, and which, either by itself or in combination with other information available or likely to be available, is capable of identifying such individual.

(m) All other words and expressions used herein but not defined in these rules shall have the same meanings assigned to them in the Act.

3. Procedure for seeking Information - A request for obtaining information under sub-section (1) of Section 6 of the Act shall be made to the concern State Public Information Officer in the format given in Annexure "A" and shall be accompanied by an application fee of **rupees thirty**.

4. Fees for providing information - Fee for providing information under sub-section (4) of Section 4 and sub-sections (1) and (5) of Section 7 of the Act shall be charged at the following rates, namely :-

(a) rupees five for each page in A-4 or smaller size paper;

(b) actual cost or price of a photocopy in large size paper,

(c) actual cost or price for samples or models:

(d) rupees five for each page of digital / scan copies;

(e) price fixed for a publication or rupees five per page of photocopy for extracts from the publication;

(f) no fee for inspection of records for the first hour of inspection and a fee of rupees 50 for each subsequent hour or fraction thereof; and

(g) rupees fifty for postal charge or actual cost involved in supply of information that exceeds fifty rupees.

5. Exemption from 'Payment of Fee - No fee under rule 3 and rule 4 shall be charged from any person who is below poverty line, provided a copy of the certificate issued by the appropriate Government in this regard is submitted along with the application.

Provided that if the information sought by a person below the poverty line is of a voluminous nature, the first fifty pages of such information shall be provided free of cost, and for the remaining pages, fees shall be charged at the rates specified in Rule 4."

6. Mode of Payment of fee - Fees under these rules may be paid in any of the following manner, namely:-

(a) in cash, to the public authority against a proper receipt; or

(b) by demand draft or bankers cheque or Indian Postal Order payable to the Accounts Officer of the public authority; or

(c) in treasury under the budget head "0070-other administrative services, 60-other services, 800 other receipt (18) right to information (0070-0161)"or

(d) by electronic means / UPI in respect of online RTI application or

(e) by electronic means / UPI to the Accounts Officer of the public authority, if facility for receiving fees through electronic means is available with the public authority.

7. Request relate only to single subject matter - A request in writing for information under section 6 of the Act shall relate to one subject matter and it shall not ordinarily exceed one hundred and fifty words. If an applicant wishes to seek information on more than one subject matter, he shall make separate applications:

Provided that, in case the request made relates to more than one subject matter, the Public Information Officer may respond to the request relating to the first subject matter only and may advice the applicant to make a separate application for each of the other subject matters.

8. Procedure for seeking inspection of record -

(a) If after having considered the application filed by the applicant for seeking inspection of record under sub-section (1) of section 6, the Public Information Officer find it appropriate, the applicant may be granted permission to inspect the record and if he grants such permission the Public Information Officer shall requisition the record desired by the applicant for perusal, from the concerned section of the Department and shall give the same to the applicant for inspection in his presence or in the presence of his authorised representative, during office hours.

(b) While inspecting such record, the applicant shall be allowed to use pencil only and the information desired by the applicant shall be noted by him by pencil only and If the applicant bring any writing instruments other than a pencil, he shall deposit the same with the Public Information Officer and, thereafter, he shall be allowed to inspect the record. The applicant shall not make any marking on the record by the pencil he is allowed to use during inspection".

9. Requirement of Proof of Identity - Every applicant shall be required to attach a self-attested copy of a photo identity proof along with the application made under sub-section (1) of Section 6 of the Act.

If an application is received without an identity proof, the Public Information Officer may return such application to the applicant for compliance.

10. Disposal of Repeated Requests - Where the information sought by an applicant has already been provided to the same applicant earlier under the provisions of the Act, the Public Information Officer may dispose of such repeated application by referring to the earlier correspondence and the information already furnished.

11. Responsibility for Suo Motu Disclosure -

(a) The responsibility for ensuring compliance with the provisions of clause (a) and clause (b) of sub-section (1) of section 4 of the Right to Information Act, 2005, relating to suo motu disclosure of information, shall vest with the Head of Office of the concerned Public Authority.

(b) Where, upon receipt of an application under the Right to Information Act, 2005, the Public Information Officer is of the opinion that the information sought is of the nature required to be published suo motu under clause (b) of sub-section (1) of section 4 of the Act, but has not been so published, he shall, in addition to processing the application in accordance with the provisions of the Act, bring such non-compliance to the notice of the Head of Office of the concerned Public Authority for appropriate corrective action.

(c) Failure to publish or proactively disclose information as mandated under the said provisions shall be deemed to be dereliction of duty, and responsibility shall be fixed on the Head of Office, who shall be liable for initiation of disciplinary proceedings in accordance with the applicable service rules.

12. Information Available on Official Website - Where the information requested by the applicant is already available on the official website of the Government or of the concerned public authority, the Public Information Officer shall inform the applicant to obtain such information directly from the website.

The Public Information Officer shall also have the authority to decline attestation of such information available online.

13. Disclosure of Purpose of Information Sought -

For the limited purpose of enabling the Public Information Officer to examine, where necessary, the applicability of clause (j) of sub-section (1) of section 8 and sub-section (2) of section 8 of the Right to Information Act, 2005, the prescribed application form may provide a column for the applicant to indicate, briefly, the purpose of seeking the information.

Provided that no application shall be rejected, returned or treated as invalid solely on the ground that the purpose for seeking information has not been stated or has been inadequately stated.

14. Exemption of Personal Information -

"Personal information, as defined under these rules, shall be exempt from disclosure under the Right to Information Act, 2005, in accordance with clause (j) of sub-section (1) of section 8 of the Act, where such information has no relationship to any public activity or public interest, or where the disclosure of such information would cause an unwarranted invasion of the privacy of the individual concerned.

Provided that such personal information may be disclosed if the competent authority is satisfied that a larger public interest justifies such disclosure, and the reasons for such satisfaction shall be recorded in writing.

Provided further that the burden of establishing the existence of such larger public interest shall lie on the applicant seeking the information, and mere assertion of public interest shall not be sufficient."

15. Acceptance of Electronic Communication- Any communication made or information provided by the Public Information Officer through e-mail or

through any other electronic mode shall be deemed to be valid communication or delivery of information under the Act.

16. Appeal to the First Appellate Authority –

(1) Any person aggrieved by an order passed by the State Public Information Officer or by non-disposal of his application by the State Public Information Officer, may file an appeal to the First Appellate Authority in the format given in Annexure "B" and shall be accompanied by an appeal fee of rupees fifty and paid in such manner as prescribed in rule 6.

(2) An appeal to the First Appellate Authority shall be duly authenticated and verified by the appellant and accompanied by the following self-attested documents, namely :-

(i) a copy of the application submitted to the State Public information Officer,

(ii) a copy of the reply received, if any, from the State Public Information Officer,

(iii) an index of the documents referred to in the appeal.

17. Appeal to the State Information Commission -

(1) Appeal under sub-section (3) of section 19 to the State Information Commission shall be filed, on plain paper in the format given in Annexure "C" appended to the Maharashtra Right to Information Rules, 2005, which shall be accompanied by an appeal fee of rupees hundred and paid in such manner as prescribed in rule 6.

(2) An appeal to the State Information Commission shall be duly authenticated and verified by the appellant and accompanied by the following self-attested documents, namely :-

(i) (a) a copy of the application submitted to the State Public Information Officer;

(b) copy of the documents referred to or relied in an application;

(ii) proof of submission of application to the concerned State Public Information Officer;

(iii) a copy of the reply received, if any, from the concerned State Public Information Officer;

(iv) a copy of the appeal made to the First Appellate Authority;

(v) proof of submission of appeal to the First Appellate Authority;

(vi) original copy of the order received, if any, from the First Appellate Authority;

(vii) an index of the documents referred to in the appeal and relied upon by the appellant; and

(viii) copies of such other documents referred to in his appeal, and relied upon, by the appellant.

(3) An appeal to the State Information Commission should be written, typed or printed neatly and legible on the plain paper and the appeal and documents to be presented along with it shall be filed in three set of copies for respondents.

18. Return of Appeal - An appeal may be returned to the appellant, if it is not accompanied by the documents as specified in sub-rule (2) or sub-rule (3) of rule 3 or if any other deficiency is noticed by the officer of the Commission, for removing the deficiency and filing the appeal complete in all respects within fifteen days from the date of receipt of letter requesting removing the deficiency:

Provided that, where the reply of the State Public Information Officer or order of the First Appellate Authority is not received within the period prescribed in the Act, the appeal shall not be returned on that ground under this rule.

19. Process of appeal to the Commission -

(1) If the officer of Commission is of the view that the appeal is in accordance with the provisions of the Act, the rules and the regulations, the appeal be numbered and entered in a register maintained for the purpose and the officer shall direct the Public Information Officer and First Appellate Authority to furnish the written statement or report along with copies of all the documents relating thereto with reference to the appeal, within 15 days from date of receipt of letter containing the direction. On receipt of report or if no report is received within the aforesaid period, the date for the hearing of the appeal may be fixed.

(2) The Commission shall not consider an appeal unless it is satisfied that the appellant has availed of all the remedies available to him under the Act.

(3) For the purposes of sub-rule (2), a person shall be deemed to have availed of all the remedies available to him under the Act,-

(a) if he had filed an appeal before the First Appellate Authority and the First Appellate Authority or any other person competent to pass order on such appeal had made a final order on the appeal; or

(b) where no final order has been made by the First Appellate Authority with regard to the appeal preferred, and a period of forty five days from the date on which such appeal was received by it has elapsed.

20. Notice of appeal or complaint -

(*1*)The Commission may serve notice of appeal or complaint to the persons concerned in any of the following modes, namely:-

(a) by hand delivery;

(b) by Registered Post, Speed Post, Under Postal Certificate, Courier or such similar other means;

(c) by electronic mail, if e-mail address is provided; or by mobile phone by any messaging system;

(d) by publication in the newspaper; or

(e) in any other manner as the Chief Information Commissioner may, by general

or special order, direct.

(2) The service of notice in any of the manner mentioned under sub-rule (*1*) shall be deemed to be valid service of notice.

21. Personal presence of the appellant or complainant -

(1) The appellant or the complainant, as the case may be, shall in every case be informed of the date of hearing at least seven clear days before that date.

(2) The appellant or the complainant or respondent may at his discretion at the time of hearing of the appeal or complaint by the Commission be present in person or through his duly authorized representative:

Provided that, the appellant or complainant or respondents may present the case through video conferencing, if all the relevant documents therefor are submitted two days prior to the date of hearing and the facility of video conferencing is available, at the time of hearing of the appeal by the Commission.

(3) The appellant or the complainant, as the case may be, may seek the assistance of any person in the process of the appeal, in the manner as may be provided therefor, while presenting his points and the person representing him may not be a legal practitioner.

22. Procedure for deciding appeals –

(1) The Commission, while deciding an appeal may,-

(i) receive oral or written evidence on oath or on affidavit from concerned or interested person;

(ii) peruse or inspect documents, public records or copies thereof;

(iii) inquire through authorized officer further details or facts;

(iv) hear State Public Information Officer, State Assistant Public Information Officer or the First Appellate Authority, or such person against whose action the appeal is preferred, as the case may be ;

(v) hear third party; or

(vi) receive evidence on affidavit from State Public Information Officer, State Assistant Public Information officer, First Appellate Authority and such other person against whom the appeal lies or the third party or any other person concerned in relation to application.

(2) Where the Commission is satisfied that the circumstances exist due to which the appellant or the complainant, as the case may be, is being prevented from attending the hearing of the Commission, then, the Commission may afford the appellant or the complainant, as the case may be, another opportunity of being heard before a final decision is taken or take any other appropriate action as it may deem fit.

(3) Where the appellant or, as the case may be, complainant does not appear persistently either personally or online, when the second Appeal or complaint is called on for hearing, the Commission may, after recording the reasons, apply the provisions of Rule 17 of Order XLI of the Civil Procedure Code, 1908 and make an order that the Appeal or complaint be dismissed for non- prosecution:

Provided that, where an Appeal or complaint is so dismissed for non-prosecution under this sub-rule, the Appellant or complainant may apply, within a period of 30 days from the date of receipt of the order for dismissal, for an order to set the dismissal aside, and if the Appellant or complaint satisfies the Commission that there was sufficient cause for his non-appearance, the Commission may make an order setting aside the dismissal and shall appoint a day for proceeding with the Appeal or the complaint:

Provided further that, no order shall be set aside on any such application as aforesaid unless notice thereof has been served on the opposite party.

(4) Notwithstanding anything contained in sub-rule (3), where the Commission is of the view that a substantial question regarding denial of information is involved, it may proceed to decide the matter on the basis of record available.

(5) Nothing in this rule shall prevent the Commission, in respect of the second appeal, from calling for the records or directing disclosure of information were warranted under the Act, irrespective of the presence of the appellant**.**

23. Burden of Proof -

(1) In case of appeal or complaint before the Commission, the burden of proof shall lie upon the party asserting a fact.

(2) In complaint under section 18 or appeal under section 19,-

(a) the complainant or appellant shall prove and establish the denial, delay, or incorrect information, or any other ground pleaded therein;

(b) the state public information officer, the First Appellate Authority or the public authority, as the case may be, shall justify its action as per sub-section (5) of section 19.

(3) The Commission shall decide the matters solely on the basis of pleadings, arguments and evidence placed on the record.

24. Withdrawal or abatement of appeal-

(1) The State Information Commission may, on a written request made by the appellant, allow the appeal to be withdrawn:

Provided that, in case where the written request made by the Appellant is received by the Commission after the notice for hearing is issued, the Commission may impose a reasonable cost to be paid by the Appellant for wasting the resources of the Commission and its expenses and recover the same as an arrears of land revenue.

(2) As the right to information is available only to the particular applicant citizen of India who has requested the information, the proceedings pending before the State Information Commission in respect of second appeal filed by such person shall abate on the death of the appellant, where the respondent produces the evidence that the appellant is dead or the Commission comes to such conclusion on the basis of record available to it.

25. Order of the State Information Commission - The order of the State Information Commission shall be in writing and issued under the seal of the Commission duly authenticated by any officer authorized by the Commission for this purpose.

26. Procedure for complaint - The provisions of above rules shall mutatis mutandis apply for the complaint filed before the Commission under section 18.

27. Application of certain provisions of the Code of Civil Procedure, 1908- Under sub-section (10) of section 19 and clause (f) of sub-section (3) of section 18, it is hereby prescribed that the following provisions of sections 151 and 152 of the Code of Civil Procedure, 1908, regarding powers of civil court, shall, mutatis mutandis, in its application to the Commission, apply to the appeals and complaints under the Act, namely:-

(a) Saving of inherent powers of Commission -Nothing in the Rules shall be deemed to limit or otherwise affect the inherent power of the Commission to make such orders as may be necessary for the ends of justice or to prevent abuse of the process of the Commission."

(b) Amendment of order of Commission - Any Clerical or arithmetical mistake in the order or errors arising therein from any accidental slip or omission may at any time be corrected by the Commission either of its own motion or on the application of any of the parties.".

28. Power of Maharashtra State Chief Information Commissioner to make regulations –

The State Chief Information Commissioner may make regulations, consistent with the Act and the rules made thereunder, for the management of affairs of the Commission or for the matters connected therewith or incidental thereto for which provision is, in the opinion of the Chief Information Commissioner, necessary for the exercise of the powers and the discharge of the functions of the Commission under the Act.

29. Regulation of Vexatious or Abusive Applicants -

(1) Where the State Public Authority is of the opinion that any applicant has been habitually and persistently filing applications under the Right to Information Act, 2005 in an excessive, frivolous, repetitive or vexatious manner, with the intention of causing harassment, obstruction or undue burden, thereby resulting in disproportionate diversion of time, manpower and resources of the Public Authority, such Public Authority may make a reasoned application to the State Information Commission seeking appropriate directions.

(2) The State Information Commission, after giving the applicant a reasonable opportunity of being heard and after examining the merits of the case, may, if satisfied that the applicant has abused the process of the Act, by a reasoned order, declare such applicant as a vexatious applicant and prohibit him from filing applications under the Act for a specified period, as may be determined by the Commission.

Provided that such prohibition shall be for a limited duration and shall not be permanent in nature, and the period of prohibition shall be proportionate to the nature and gravity of abuse established.

Provided further that nothing in this rule shall affect the right of the applicant to seek information after the expiry of the period so specified

30. Regulation of Multiple Applications

(1) In order to prevent abuse of the process of the Act and to ensure effective and timely disposal of applications, no applicant shall be entitled to have more than ten applications pending at any given time before one or more Public Authorities under the Right to Information Act, 2005:

Provided that for the purposes of this rule, appeals or complaints filed under the Act shall not be counted towards the said limit.

(2) Every applicant, at the time of submitting an application under the Act, shall furnish a self-declaration stating that not more than nine applications filed by him are pending consideration before any Public Authority.

31. Presentation by the Public Authority - The public authority may authorise any representative or any of its officers to present its case.

By order in the name of the Governor of Maharashtra,

Dr. Atul Patane
Principal Secretary to the Government

ANNEXURE "A"

(See Rule 3)

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005)

To,
The State Public Information Officer,
(Name of the office with address)

१	Full name of the Applicant -	

২	Address of the Applicant -	
३	Mobile No -	
४	Particulars of information required -	
५	Purpose of Information Sought -	
६	Subject matter of information - (Use only 150 words)	
७	The period to which the information relates -	
८	Mode of required information - (In person / by registered post / by e-mail / in personal pen drive / through Online Portal-in case of online RTI)	
९	Whether the applicant is below poverty line - (If yes, attach the photo copy of the proof thereof)	
10	Proof of Identity-	

Date:-

Place :- Signature of the Applicant.

ANNEXURE "B"

(See Rule १३)

Appeal under under section १९ (१) of the Right to Information Act, २००५

To,

(Name/designation/address of the appellate authority)

१	Full name of the Appellant -	
२	Address of the Appellant -	
३	Mobile No -	

४	Name and address of the State Public Information Officer who gave reply to the Application -	
५	Particulars of the Application	
६	Particulars of the orders including number, if any, against which the appeal is preferred-	
७	Prayer or relief Sought	
८	Grounds for the prayer or relief -	
९	Any other information relevant to the appeal	
१०	Proof of Identity-	

Date:-

Place :- Signature of the Appellant

"ANNEXURE 'C"

(See rule 5(2))

Second Appeal under section 19 (3) of the Right to Information Act, 2005

To,Maharashtra State Information Commission,

Bench at ----------

Address:----------

(1) Full name of the Appellant :

(2) Address :

(3) Mobile number and Email address of Appellant :

(4) Whether the applicant is below poverty line
(if yes, attach the photocopy of the valid proof thereof.) :

(5) Particulars of concerned State Public Information Officer with address :

(6) Particulars of the concerned First Appellate Authority with address :

(7) Name and Address of the original Applicant, if appellant is Third Party :

(8) Details of the Application seeking information-

(a) Date of Application :

(b) Particulars of information- :

(i) Subject matter of information. :

(ii) The period to which the information relates :

(iii) Description of the Specific information required :

(c) Whether information is required by post or in person :

(d) In case by post (Ordinary, Registered or Speed) :

(e) Whether Application (Annexure-A) is given to Assistant Public Information Officer :

(f) Date of receipt of the Application by the Assistant Public Information Officer :

(g) Date of receipt of the Application by the Public Information Officer :

(h) Date of reply of the Public Information Officer :

(i) Date of receipt of reply of the Public Information Officer : Yes/No

(9) Details of the First Appeal to the First Appellate Authority-

(a) Date of First Appeal

(b) Date of receipt of the First Appeal by the First Appellate Authority

(c) Whether First Appeal (Annexure-B) is given to Assistant Public Information Officer : Yes/No

(d)The date of receipt of order of First Appellate Authority by Applicant :

(10) Last date for filing the appeal :

(11) The grounds for appeal :

(12) Prayer or relief sought :

(13) Grounds for prayer/relief sought for :

(14) (a) Personal Presence at hearing

(b) (i) Online Presence at hearing

(ii) If yes mention here email address or mobile number for online hearing :

Yes/No *: Yes/No *

(15) Details of complaint filed under section 18, if any :

Place :

Date : Signature of the Applicant.

Verification

I,_____ (Name of the appellant), son of / daughter of / wife of _____ resident of _____(address) hereby declare that the Information as provided above is true to the best of my knowledge and no second Appeal under section 19 (3) is filed before the State Information Commission regarding the same application and that I have not suppressed any material fact.

Place :

Date : Signature of Appellant.

NOTIFICATION

Right To Information Act 2005

No. GAD/ 12020/4/2025GAD-DESK-6 -In exercise of the powers conferred by Section 27 of the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005) and in supersession of the Maharashtra Right to Information Rules, 2005, and all amendments made there to, except as respects things done or omitted to be done before such supersession, the Government of Maharashtra hereby makes the following rules, namely:-

1. Short title and commencement -

(1) These rules may be called the Maharashtra Right to Information Rules, 2025.

(2) They shall come into force on the date of their publication in the Official Gazette.

2. Definitions-In these rules, unless the context otherwise requires -

(a) "Act" means the Right to Information Act, 2005 (22 of 2005);

(b) "Commission" means the State Information Commission constituted under sub-section (1) of Section 15 of the Act;

(c) "First Appellate Authority" means an officer in the public authority who is senior in rank to the Central Public Information Officer to whom an appeal under sub-section (1) of Section 19 of the Act lies;

(d) "Section" means a Section of the Act;

(e) all other words and expressions used herein but not defined in

these rules shall have the same meanings assigned to them in the Act.

3. Procedure for seeking Information- A request for obtaining information under sub-section (1) of Section 6 of the Act shall be made to the concern State Public Information Officer in the format given in Annexure “A” and shall be accompanied by an application fee of rupees twenty.

4. Fees for providing information - Fee for providing information under sub-section (4) of Section 4 and sub-sections (1) and (5) of Section 7 of the Act shall be charged at the following rates, namely :-

(a) rupees five for each page in A-4 or smaller size paper;

(b) actual cost or price of a photocopy in large size paper,

(c) actual cost or price for samples or models:

(d) rupees 2 for each page of digital / scan copies;

(e) price fixed for a publication or rupees five per page of photocopy for extracts from the publication;

(f) no fee for inspection of records for the first hour of inspection and a fee of rupees 50 for each subsequent hour or fraction thereof; and

(g) rupees fifty for postal charge or actual cost involved in supply of information that exceeds fifty rupees.

5. Exemption from 'Payment of Fee - No fee under rule 3 and rule 4 shall be charged from any person who is below poverty line,

provided a copy of the certificate issued by the appropriate Government in this regard is submitted along with the application.

Provided that if the information sought by a person below the poverty line is of a voluminous nature, the first fifty pages of such information shall be provided free of cost, and for the remaining pages, fees shall be charged at the rates specified in Rule 4."

6. Mode of Payment of fee -Fees under these rules may be paid in any of the following manner, namely:-

(a) in cash, to the public authority against a proper receipt; or

(b) by demand draft or bankers cheque or Indian Postal Order payable to the Accounts Officer of the public authority; or

(c) in treasury under the budget head "0070-other administrative services, 60-other services, 800 other receipt (18) right to information (0070-0161)"or

(d) by electronic means (online) in respect of online RTI Application or

(e) by electronic means to the Accounts Officer of the public authority, if facility for receiving fees through electronic means is available with the public authority.

7. Request relate only to single subject matter- A request in writing for information under section 6 of the Act shall relate to one subject matter and it shall not ordinarily exceed one hundred and fifty words. If an applicant wishes to seek information on more than one subject matter, he shall make separate applications:

Provided that, in case the request made relates to more than one subject matter, the Public Information Officer may respond to the

request relating to the first subject matter only and may advice the applicant to make a separate application for each of the other subject matters.

8. Procedure for seeking inspection of record-

(a) If after having considered the application filed by the applicant for seeking inspection of record under sub-section (1) of section 6, the Public Information Officer find it appropriate, the applicant may be granted permission to inspect the record and if he grants such permission the Public Information Officer shall requisition the record desired by the applicant for perusal, from the concerned section of the Department and shall give the same to the applicant for inspection in his presence or in the presence of his authorised representative, during office hours.

(b) While inspecting such record, the applicant shall be allowed to use pencil only and the information desired by the applicant shall be noted by him by pencil only and If the applicant bring any writing instruments other than a pencil, he shall deposit the same with the Public Information Officer and, thereafter, he shall be allowed to inspect the record. The applicant shall not make any marking on the record by the pencil he is allowed to use during inspection".

9. Requirement of Proof of Identity- Every applicant shall be required to attach a self-attested copy of a photo identity proof along with the application made under sub-section (1) of Section 6 of the Act.

If an application is received without an identity proof, the Public Information Officer may return such application to the applicant for compliance.

10. Disposal of Repeated Requests- Where the information sought by an applicant has already been provided to the same applicant earlier under the provisions of the Act, the Public Information Officer may dispose of such repeated application by referring to the earlier correspondence and the information already furnished.

11. Information Available on Official Website- Where the information requested by the applicant is already available on the official website of the Government or of the concerned public authority, the Public Information Officer shall inform the applicant to obtain such information directly from the website.

The Public Information Officer shall also have the authority to decline attestation of such information available online.

12. Acceptance of Electronic Communication- Any communication made or information provided by the Public Information Officer through e-mail or through WhatsApp message on the mobile number mentioned in the application shall be deemed to be valid communication or delivery of information under the Act.

13. Appeal to the First Appellate Authority - Any person aggrieved by an order passed by the State Public Information Officer or by non-disposal of his application by the State Public Information Officer, may file an appeal to the First Appellate Authority in the format given in Annexure “B” and shall be accompanied by an appeal fee of rupees thirty and the following documents, duly authenticated and verified by the appellant,

namely:-(i) a copy of the application submitted to the State Public information Officer,

(ii) a copy of the reply received, if any, from the State Public Information Officer,

(iii) an index of the documents referred to in the appeal.

14. Appeal to the Commission - Any person aggrieved by an order passed by the First Appellate Authority or by non-disposal of his appeal by the First Appellate Authority, may file an appeal to the Commission in the format given in Annexure “C” and shall be accompanied by an appeal fee of rupees fifty and the following documents, duly authenticated and verified by the appellant.

namely:-(i) a copy of the application submitted to the State Public information Officer,

(ii) a copy of the reply received, if any, from the State Public Information Officer,

(ii) a copy of the appeal made to the First Appellate Authority;

(iv) a copy of the Order received, if any, from the First Appellate Authority;

(v) copies of other documents relied upon by the appellant and referred to in his appeal; and

(vi) an index of the documents referred to in the appeal.

15. Return of Appeal- An appeal may be returned to the appellant, if it is not accompanied by the documents as specified in rule 13 and 14, for removing the deficiencies and filing the appeal complete in all respects.

16. Process of Appeal-

(1) On receipt of an appeal, if the Commission is not satisfied that

it is a fit case to proceed with, it may, after giving an opportunity of being heard to the appellant and after recording its reasons, dismiss the appeal:

Provided that no appeal shall be dismissed only on the ground that it has not been made in the specified format if it is accompanied by documents as specified in rule 13 and 14.

(2) The Commission shall not consider an appeal unless it is satisfied that the appellant has availed of all the remedies available to him under the Act.

(3) For the purposes of sub-rule (2), a person shall be deemed to have availed of all the remedies available to him under the Act:

(a) if he had filed an appeal before the First Appellate Authority and the First Appellate Authority or any other person competent to pass order on such appeal had made a final order on the appeal; or

(b) where no final order has been made by the First Appellate Authority with regard to the appeal preferred, and a period of forty-five days from the date on which such appeal was preferred has elapsed.

17. Procedure for deciding appeals- The Commission, while deciding an appeal may.-

(i) receive oral or written evidence on oath or on affidavit from concerned or interested person;

(ii) peruse or inspect documents, public records or copies thereof;

(iii) inquire through authorised officer further details or facts;

(iv) hear State Public Information Officer, State Assistant Public

Information Officer or the First Appellate Authority, or such person against whose action the appeal is preferred, as the case may be;

(v) hear third party; and

(vi) receive evidence on affidavits from State Public Information Officer, State Assistant Public Information Officer, First Appellate Authority and such other person against whom the appeal lies or the third party.

18. Presence of the appellant before the Commission (1) The appellant shall be informed of the date at least seven clear days before the date of hearing.

(2) The appellant may be present in person or through his duly authorised representative or through video conferencing, if the facility of video conferencing is available, at the time of hearing of the appeal by the Commission.

(3) Where the Commission is satisfied that the circumstances exist due to which the appellant is unable to attend the hearing, then, the Commission may afford the appellant another opportunity of being heard before a final decision is taken or take any other appropriate action as it may deem fit.

19. Presentation by the Public Authority- The public authority may authorize any representative or any of its officers to present its case.

20. Service of notice by Commission - The Commission may issue the notice by name, which shall be served in any of the following modes, namely:-

1) service by the party itself;

(ii) by hand delivery through Process Server,

(ii) by registered post with acknowledgement due;

(iv) by electronic mail in case electronic address is available.

21. Order of the Commission- The order of the Commission shall be in writing and issued under the seal of the Commission duly authenticated by the Registrar or any other officer authorized by the Commission for this purpose.

By order in the name of the Government of Maharashtra,

Rajesh Aggarwal,
Additional Chief Secretary to The Government

ANNEXURE "A"

(See Rule 3)

Format of application for obtaining information under the Right to Information Act, 2005)

To,
The State Public Information Officer,

(Name of the office with address)

୧	Full name of the Applicant -	
୨	Address of the Applicant -	
୩	Mobile No -	
୪	Particulars of information required -	
୫	Subject matter of information - (Use only 150 words)	
୬	The period to which the information relates -	
୭	Mode of required information - (In person / by registered post / by e-mail / in personal pen drive / by WhatsApp / Through Online Portal-in case of online RTI)	
୮	Whether the applicant is below poverty line - (If yes, attach the photo copy of the proof thereof)	
୯	Proof of Identity-	

Date:-

Place :- Signature of the Applicant.

ANNEXURE "B"

(See Rule १३)

Appeal under under section १९ (१) of the Right to Information Act, २००५

To,
(Name/designation/address of the appellate authority)

१	Full name of the Appellant -	
२	Address of the Appellant -	
३	Mobile No -	
४	Name and address of the State Public Information Officer who gave reply to the Application -	
५	Particulars of the Application	
६	Particulars of the orders including number, if any, against which the appeal is preferred-	
७	Prayer or relief Sought	
८	Grounds for the prayer or relief -	
९	Any other information relevant to the appeal	
१०	Proof of Identity-	

Date:-

Place :- Signature of the Appellant

ANNEXURE "C"

(See Rule १४)

Second Appeal under section १९ (३) of the Right to Information Act, २००५

To,
The State Information Commissioner
……. Bench

१	Full name of the Appellant -	
२	Address of the Appellant -	
३	Mobile No -	
४	Name and address of the State Public Information Officer who gave reply to the Application -	
५	Name and address of the First Appellate Authority who decided the first appeal -	
६	Particulars of the Application	
७	Particulars of the orders including number, if any, against which the appeal is preferred-	
८	Prayer or relief Sought	
९	Grounds for the prayer or relief -	
१०	Any other information relevant to the appeal	
११	Proof of Identity-	

Date:-

Place :- Signature of the Appellant